KASSÁK LAJOS

*

EGY EMBER ÉLETE

*

DANTE•KIADÁS

SEAL OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

ELSŐ RÉSZ
I. KÖTET

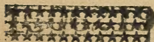
GYERMEKKOR

DANTE KIADÁS

ELSŐ RÉSZ

I.

GYERMEKKOR

Nem vagyok babonás ember, soha nem akartam öngyilkos lenni és nincsenek különösebb materiális igényeim.

Avasszagú parasztudvaron léptem ki első lépéseimet, nem emlékszem vissza, hogy valaha is katonásdit játszottam, nem emlékszem rá, hogy a fekvőhelyem előtt valaki meséket mondott volna tányérszemű kutyákról vagy holdsugárhajú királylányokról — és eljutottam idáig, hogy szembenézzek magammal.

— Ki vagy? És hogyan lettél azzá, aki vagy?

És kihangsúlyozom, hogy az én értelmezésemben most nem művészetet csinálok. Nem elsődlegesen teremteni akarok, csak egy megteremtett lénynek, magamnak a multját akarom visszaidézni, olyan eszközökkel, amilyenek a rendelkezésemre állanak. Speciálisan művész vagyok s így az ESZKÖZEIM itt is csak a művészet eszközei maradnak. Lesznek, akik velem ellentétben ezt a munkámat is művészetnek fogják nevezni, én csak az élet reflexét akarom adni, szinte iskolázatlan egyszerűséggel és mechanikus pontossággal.

Mindig az embert kerestem és bizonyos, hogy magamban is önmagam tiszta embersége érdekel a legjobban. Kérdéses azonban, van-e bennem valami abból reálisan, ami egész eddigi életem ideálja volt? Gyötrődő és akaratos természet vagyok s mintha semmi összemosó szín

nem lenne bennem a végletek között. Ha föl-dühödöm magamra (csak önmagamra tudok komolyan és kitartással haragudni), nem meghalni szeretnék, mert a halált csak együgyű kitérésnek tartom az ÉLET elől, össze szeretném törni magam a saját két öklöm alatt, aztán egész magamat mint valami általam legyőzött erőt a szemétládába dobni. Úgy érzem, a szemétláda az egyetlen hely, ahol a dolgok nemcsak anyagukban, de szellemükben is egészen megsemmisülnek.

Lehet, hogy ez már az öregség jele. De általában az, hogy ír az ember, vagy, hogy valamivel egyáltalában komolyan foglalkozunk, nem egy neme ez maga is az öregségnek? És ebből az öregedés meggondoltságából mindig volt bennem valami. Az igazi gyerek szeret gondtalanul élni s a világ komolyabb ügyeit ösztönösen áthárítja a körülötte élő felnőttekre. Szeret jól enni és soha nincsenek komolyabb kenyérgondjai, kötelező rá nézve az iskolába járás, de legjobban szeretné, ha a mameluk házitanító tanulná meg helyette a leckét. Ő csak azért van, hogy éljen és nőjjön, teljesedjen minél erősebbé, hogy ezzel a szabad, gondokból kimentett erővel minél jobb helyet biztosíthasson magának a világban. Az az ember, aki nem így éli le gyerekéveit, az öregen született, visító hangjában már magával hozza a szülei fáradtságát, s legtöbbjük az egész életen át nem hall meg egy hangot a maga tiszta füleivel, nem lát meg egy színt a maga tiszta szemeivel. Semmi sem tud hatni rájuk az ujság ingerével, egyszer valahol mintha már mindennel találkoztak volna. Azok a kevesek pedig, akik ezek közül kiválnak, azokhoz

az idők eljövetelével nem az öregség elfáradása, hanem az örök fiatalság érkezik meg. Jobban mondva, ők állandóan útban vannak a fiatalodás felé. Azokból a holmikból, amiket elődjeiktől, mint sablont, mint formulát magukkal hoztak, napról-napra kidobnak valamit s mire mások elérkeznek a teljes elszürküléshez, a hideg és forró között langyossá válnak, ők elérkeznek önmagukhoz és egyre inkább a fiatalság füleivel kezdenek hallani és a fiatalság szemeivel látni. Belőlük a világban tapasztalt erők váltották ki a nagyszerűségekre éhes új életet. Belőlük lesznek a zseniális kalandorok, a felfedezők és a magukat adni tudó művészek.

Összegezésül: soha sem voltam nagyszerű gyerek a föntebb vázolt ösztönös növendékember értelmében, a gondolatsoron végig következtetve tehát: nagyszerű szélhámossá, felfedezővé vagy jó művésszé kellett volna válnom.

37 éves vagyok.

1.

Tizenegy és féléves voltam, mikor a szülői tenyerek alól kiszedtem a horgonyaimat, járni kezdtem a magam lábán és a saját fejemmel avatkoztam bele a magam sorsába. Komoly és látszatra nagyon meggondolt emberke voltam. Fehér nadrágban és nagygalléros kabátban, ahogy az egy vidéki gimnazistához illik. A második osztályba jártam — másodszor. Az első évben két tantárgyból megbuktam, apám összeköttetései révén könnyen pótvizsgát tehettem volna, sikerrel, de nem akartam. És egyáltalában nem akartam tovább iskolába járni.

Az év elején mégis majdnem kötélen végig-

vezetett apám az álmos városon, keresztül a hideg, buta folyosókon a tanáriba és újból beiratott. Jól van, gondoltam magamban, ha mindenáron urat akartok nevelni belőlem, akkor én nyugodt lelkiismerettel már most elkezdem az uraskodást. Bejártam az iskolába, de soha még csak könyvet sem vittem magammal, ezeket az útálatos holmikat minden reggel a szomszéd kutyaóla alá dugtam, s mint egy valóságos úr sétáltam be az utolsó padba. Ezt a helyet mingyárt az első órán kiválasztottam magamnak, jó távoli és sötét volt. Nyolctól tizenkettőig sokszor elaludam és valami csattanásra vagy röhögésre sokszor fölébredtem.

Husvéti szünet előtt kikaptuk a bizonyítványt.

Minden tárgyból megbuktam.

A gyerekek a katedra körül zsufolódtak, halálosan sápadtak vagy durván vörösek voltak valamennyien. Mintha légmentes bura alatt lettünk volna. És nem ismertük egymást.

Hallottam a nevemet kiáltani.

Mikor az osztályfőnök felém nyújtotta a fehér papírlapot, láttam, valami nagy prédikációba akar kezdeni.

— Látod, fiam — mondta s azután elszakadt a hangja. Nézett rám, csak nézett, egészen elbámult. Nem tudtam, mit találhatott rajtam olyan különösnek. Nagyon jól éreztem magam és mosolyogtam rajta, hogy ennyire elbámészkodott. Elfordult és dühösen azt mondta:

— Menj ki, te borjú, nem is akarlak látni!

Az egész piactéren meglátszott, hogy a diákok ma kapták ki a bizonyítványt, a lárma ideoda csapódott, mint valami színes papírsárkány.

A diákok hangosak és pityergősek voltak. Egy piaci pecsenyesütő már ütötte a fiát:

— Nem élsz tovább a véremen, te gazember! Inasnak mész, ha beledögölsz is! Elmész inasnak!

A lógós bajszú emberek és piszkos asszonyok beleavatkoztak a verekedésbe. Nekem tetszett ez a nekivadult ember. Ennek van esze! A gyereke elmehet inasnak. Ez a vágy égett minden porcikámban. Iskolába járni? Ez nem nekem való, úgy éreztem, valósággal megbecstelenít annak a tudata, hogy diák vagyok.

Néhány gyerek röhögve meglökdösött, mások sajnálkoztak fölöttem.

— Ne vidd haza azt a vacak bizonyítványt, mondd, hogy elvesztetted!

A szemükbe nevettem:

— Szamarak, hát mitől féljek? Én nem félek attól, hogy megvernek. Megmondtam már tavaly, hogy inas akarok lenni. Üssenek agyon!

Egy szalmahajú, aki kettőből szintén megbukott, hencegőn mellém állt:

— Igaza is van neki. Már miért félne?

A többiek nekiestek és ütni kezdték:

— Ő mondhatja, hogy nem fél, ha agyonütik, de te csak hencegsz! Miért magoltál akkor mindig a pad alatt, ha most olyan hős vagy. Te egy született buta vagy, meg hencegő vagy!

Mindenki az én pártomon volt s én éreztem, hogy valaki rendkívüli vagyok közöttük. S ezt ők még jobban tudták, mint én. Megfeledkeztek a maguk kis bajairól s elkísértek egészen hazáig.

Útközben láttam, amint a csámpáslábú vagy rövidlátó zsidógyerekek tovaosonnak a

boltok fertálya felé. Táskájukat a mellükön vitték s benne a jó bizonyítványt. Őrizték az egyes és kettes számokkal teleszórt papírlapot, nehogy valaki meglássa s a jámbor számokért pofonokat kelljen elszenvedniök.

Nem sajnáltam ezeket a zsidógyerekeket, tudtam, ha kiverik a szemeiket, ők akkor is az első tanulók maradnak. Ha pedig valaki ennyire szereti a diákéletet, annak a jó bizonyítványért sem árt az ütleg.

Dél volt, mikor hazaértem. A konyhaajtó nyitva volt, anyám a mosóteknőnél állt, mint valami szuroklap csillogott a fekete lesímított haja.

Az udvaron a szederfa alá álltam, kezemben volt a bizonyítvány és vártam, hogy valaki észrevegyen.

Anyám a kútra indult, mikor meglátott, letette a dézsát, megállt és előre hajolt felém, mintha rosszul látnának a szemei.

— Megbuktál?

— Nem tudom.

— Mutasd! — belemeredt az írásba, aztán értelmetlenül visszaaadta. — Olvasd el, mi van benne... Édes istenem, én azt hiszem, megbuktál! Olvass el minden betűt!

Nagyon összetört és kétségbeesett volt. Hazudhattam volna, hiszen ő nem tudott olvasni, de még ahhoz sem volt kedvem, hogy a bizonyítványt szétnyissam. Valami útálatféle gyülemlett fel bennem az egész világ ellen.

— Minek olvassam... Megbuktam! Mondtam, hogy nem akarok iskolába járni! Mindenből megbuktam!

Anyám nem szólt semmit.

Azt hittem, amint a „megbuktam" szót kimondom, egy nagyot, egy borzalmast fog sikoltani s aztán összeesik és meghal.

Egy perc mulva szörnyű nyugalommal azt mondta:

— Ha apád hazajön, agyonüt...

Fölvette a dézsát, telemerte vízzel és visszament a konyhába.

Erre nem voltam elkészülve, majdnem sírva fakadtam.

Éreztem, most valami történt, amit nem tudok fölfogni.

2.

Vagy félóra hosszat állhattam a szederfának nekitámasztottan, mikor az anyám kiszólt a konyhából:

— Gyere be attól a fától. Mit szól hozzá, ha valaki meglát ott?

Átmentem a konyhán, be a szobába s az egyik sarokban letettem a kutyaól alól előkapart könyveimet és a bizonyítványt. Vártam, mi fog történni ezután. Valami rossz? Attól nem féltem. Mindenre el voltam készülve és a részemre az lett volna a legkínosabb, ha most nyugodtan békében hagytak volna. Éreztem, hogy harcrakész vagyok és éreztem a nagy körmeimet... Csak az anyám fejét ne látnám olyan fényesen és szomorúan ingadozni a teknő fölött. A sűrű levegőben hol jobbra, hol balra rándult és néha egészen elsülyedt az opálos ködökben. Szerettem volna kimenni hozzá és mondani neki valamit... de minek? Bizonyosan csordultig van könnyekkel s ha csak hozzáérek, csak a han-

gom meghallja, kibuggyan belőle a fájdalom.

— Gyere ki, itt van egy kis leves ... egyél!

— Köszönöm — mondtam nagyon szelíden. Jó akartam lenni, de nem tudtam, hogyan mutassam meg magamat ilyennek.

— Gyere, edd meg! Nem tudom, ha apád hazajön, mi történik. Sajnállak, te szegény gyerek, nagyon sajnállak.

— Köszönöm, nem vagyok éhes — de odamentem a tűzhelyhez, kezembe vettem a tányér levest, hogy a konyhaküszöbre vigyem, leüljek és megegyem. — Nem vagyok éhes — mondtam még mozgás közben is, de már csak azért, hogy mondjak valamit, hogy ne kelljen a csöndet hallanom, aminek hangja, színe és súlya volt az anyám körül. Éreztem, hogy anyámmal szemben jóvá kell tennem valamit, akartam, hogy a hangom, a szelíd, megadó hangom símuljon hozzá és ebben a pillanatban — nem tudom miért — kiesett a kezemből a tányér, csörömpölve eltörött és a zsíros leves széfröccsent a már kimosott ruhán.

— Hát így adod vissza azt, hogy még mindig jó vagyok hozzád?!

Nem tudtam válaszolni.

Végre kibuggyant belőle a keserűség, hoszszan és panaszosan sírt. Lassan mozgott, mintha álmos lett volna és beszélt, beszélt és újra szedett levest, odavitte a küszöbre és közösen ettünk a tányérból.

Hallottuk az apám köhécselését.

Bejött a kapun.

Anyám közelebb húzódott mellém a küszöbön, hogy hely maradjon az átjárásra.

Mikor az apánk hozzánk ért, felkeltem és

kezet csókoltam. Engedte. Ez annak a jele volt, hogy a bizonyítványról még nem tud semmit. Anyám is nekibátorodott, mosolyogva köszönt.

— Alásszolgája! — mondta az apám és mingyárt tovább az ő tótos zsargonjában, amelyben mindnyájunkat magázott. — Aza lebo kérem szépen, nincsen maguknál asztal? Micsoda dolog az kérem szépen, mint a koldus cigányok?

— Vártunk rád — felelte az anyám, aztán bementünk a szobába. A tálalás közben, amíg behordtam a tányérokat, megint majdnem sírva beszélt nekem az anyám. — Ha apád előhozza a bizonyítványt, kérd meg szépen, hogy ne haragudjon, majd megint jobban fogsz tanulni. Ha megüt, ne nagyon kiabálj, mert akkor véged van.

Alig hallgattam rá. Valami fullasztó hőségben botorkáltam ide-oda. Nem féltem, de már nagyon túl szerettem volna lenni mindenen. Úgy éreztem, ha máma történni fog valami, az komoly, nagy dolog lesz. Tíz éves elmultam és még egyszer sem ütött meg az apám. És ez nem azért volt így, mintha én vagy két lánytestvérem, akik különben is nem a legcsöndesebb természetű gyerekek voltak, még egyszer sem érdemeltük volna meg a nádbotot. Más családban enélkül a szerszám nélkül nem lehetett volna boldogulni a gyerekekkel, nálunk azonban elég volt, ha apánk csak ránk vetette a szemeit. Egyszerre meghunyászkodtunk, félresomfordáltunk s csoszogó menésünkben benne volt a megbüntetett kutyák bűnbánata és szívbéli alázatossága. Előretolt tartással nézett ránk esztendőknek ható pillanatokig, a szemei szinte kijöttek a fejéből s ha mi tehettük volna, a leg-

nagyobb boldogsággal sülyedtünk volna el nézésének ettől a részünkre megmagyarázhatatlan súlyától. A legszörnyűbb haragjának ismertük eddig, ha az asztalra csapott, hogy ökle körül összecsörömpöltek az edények s nikotinos bajúsza alól, mint valami tüskés állat, kibujt a káromkodás:

— Krucifix! Herrgott miatyánk!

Ha nagyon erősen és gyorsan akart kimondani valamit, akkor egészen rosszul tudott magyarul s ezért, ha elült a vihar s ő elment hazulról, sokszor színházat csináltunk a legfélelmetesebb pillanatok emlékeiből is.

Ma még senki sem tudhatta, mi fog történni.

— Aza, hol vannak a többi gyerekecskéi?

— Át vannak a szomszédban.

— A, mindig a szomszéd! Mindig a szomszéd, kérem szépen! Nekem ez a dolog nagyon nem smakolja...

Az anyám kezes volt, mint a bárány:

— Menj fiacskám, hívd őket haza!

— No, no! Maga maradjon csak itt kérem.

No most. Most kezdődik a világ vége. A tányér fölé hajoltam és oldalt kilestem az apámra. ő is úgy tett, mintha nyugodtan kanalazna. Találkozott a tekintetünk.

— No?!

Anyám az asztal alatt meglökte a térdemet, aztán fölkelt, kiment, hogy behívja a lánykákat.

Ketten maradtunk. Apám letette a kanalat, két tenyerét szélesen a térdére fektette:

— Megkapta kérem azt a bizonyítványát?

Hallgattam.

— Nem tud beszélni, kérem szépen?!

Előhozam a bizonyítványt és az asztalra tettem.

Apám lassan érte nyúlt és közben állandóan rám nézett. Mintha az egész testem üvegből lett volna: bizonyos, hogy még a gondolataimat is ki akarta nézni a fejemből. És valószínű, hogy már mindent tudott. Álltam előtte, de alig bírtam el a saját súlyomat. Mért nem ütött már agyon, gondoltam minden rémület vagy félelem nélkül, akárha csak valami semmiségre gondolnék.

Az udvarról behallatszott az anyám hangja:

— Mariska! Terka!

A papírlapot egészen maga elé emelte az apám, belevetette a szemeit és egyszerre mintha késsel beleszúrtak volna:

— Mi? Mi?!!

Összeszorítottam az ökleimet és fogaimat, hogy el ne vihogjam magam. A testem remegett, nem bírtam magammal.

— Hát megbukta maga! Gazember, csirkefogó, megbukta!!!

Egészen közel álltam hozzá és az asztal sarkánál. Láttam, hogy fölemelkedik, szörnyű magasra fölnyujtózik s a szájából kiugrik a nevettető káromkodás.

— Krucifix! Herrgott miatyánk!!

Felém ugrott, felkapott a padlóról s magasba, a feje fölé emelt. Nem kiáltottam. Alsó testem csüggedten hullott lefelé, mozdulatlan lábaim valahol egészen közel a szemei előtt lógtak. Egész tisztán tudtam és éreztem mindent. Számítottam, hogy most a földhöz fog csapni s aztán minden jó lesz.

Lassan, mintha üvegből lettem volna, visszaeresztett a padlóra.

— Hát megbukta, svindler, csirkefogó!

Aztán őrült csattanással sűrű, forró levegő csapódott a fülembe. Egy pillanatra nem tudtam, mi történik velem, csak a kályhához ütődött fejemet éreztem fájdalmasan.

A többiek is bent voltak már a szobában, a lánykák rémülten sikoltoztak, az anyám hátulról belekapaszkodott az apám nyakába:

— István, az istenért mit csinálsz?! István! István! Véresre vered a saját gyereked!!!

— Ajajjajjj csirkefogó lette a maga gyereke. Csirkefogó, csirkefogó, csirkefogó...

Rekedt volt a hangja, mint valami kínlódó állaté. Aztán egyszerre összecsuklott. Visszaereszkedett a székre és hangtalanul sírni kezdett.

Az anyám egy nedves ronggyal megtörülgette a fülemet, amely vérzett a pofontól. Aztán a nagykés lapjával vissza próbálta nyomkodni a púpot, mely a bal halántékomon bujt ki mint valami zöld dió.

Semmi szó. Az ebéd ott maradt jóformán érintetlenül.

Nagyon meg voltam elégedve magammal, egy könnycsepp nem esett ki a szememből. Szinte diadalmasan nézelődtem. Nem lehet világesemény, ami most hatni tudott volna rám. Egészen magamé voltam, mint győző fölötte éreztem magam a tárgyaknak és személyeknek. Az apám néha felém fordította a fejét, de észrevettem, hogy a szemeivel nem lát el hozzámig.

Félkettőkor felkelt a székről, már fején volt a kalap, jobb kezét a nadrágja zsebébe

dugta és megállt előttem ... Nézegetett, mintha kicsit ismerős lennék neki.

— Aza, lebo kérem szépen, majd meglátjuk, mi lesz magából!

Két krajcárt vett ki a zsebéből, letette elém az ablakdeszkára és kiment.

A lánykák szokás szerint kezet akartak csókolni neki, de nem engedte.

Köhécselve végigment az udvaron s a kapuajtót nyitva hagyta maga mögött.

3.

Délután háromig kint üldögéltem a küszöbön. Néha szólt hozzám az anyám, de valami egészen közömbös dologról és én szivesen feleleltem. A testvéreim azonban nem mertek hozzám szólni, játszottak az udvaron, el-elszaladtak mellettem, szemeikkel megsímogatták a fejemet, amelynek az egyik fele még mindig vörös, másik pedig kék volt. Magamban mosolyogtam ezen a gyáva hízelkedésen — az hitték, most valami nagy dolog történt velem s boldogok lettek volna, ha legalább a sajnálkozásukkal segíthettek volna a bajomon. Nem szerettem a sopánkodó embereket. Tudtam magamról, hogy nem vagyok rossz gyerek, de azt is, tudtam, hogy senkitől sem érdemlem meg a sajnálkozást. Az anyám mintha már elfelejtette volna az egészet s ezért most nagyon jóban voltam vele. Pedig bizonyos, hogy a közömbös szavak mögött ő is a bizonyítványra és a déli esetre gondolt, úgy, mint ahogyan az én szavaim is csak üres játékdolgok voltak más gondolataim előtt.

Éreztem, ha egy-két percig még tudom is

magam a küszöbön tartani, aztán el kell mennem. Végre úgy lesz minden, ahogyan én akarom. Keresek helyet magamnak és holnap már inas leszek.

Észrevétlenül elsompolyogtam.

A város másik felében, túl a piacon és közel az iskolához volt egy lakatosműhely, egyenesen oda mentem. A mestert Sporni úrnak hívták, már régóta köszöngetni szoktam neki az uccán s azt hittem, nem fogja meglepni, ha most eléje állok és azt mondom, hogy inas szeretnék lenni a műhelyében.

A kiégett szénnel és vörös téglahulladékokkal teliszórt udvaron két inas kopácsolt valami ócska pléhalkotmányon. Piszkosan feketék voltak, az egyik kalapáccsal zuholta a pléhet, a másik egy vastuskót szorított a pléh alá ott, ahol azt az ütések érték. Mindkettőjükön kiütött az izzadtság, néha dühösen összemordultak és nekem mégis úgy tetszett, minha jókedvvel nekifeszített erővel valami bolondos mókát játszottak volna.

Egészen közel állottam hozzájuk, a kalapácsos csöndben maradt egy pillanatra.

— No, öcsém mi lesz? Nem köll egy kis korompogácsa, az anyád istenit?!

Boldogan rávigyorogtam:

— Holnap már én is idejövök inasnak!

— Odébb innen, te taknyos, mert mingyárt oldalba nyomlak! — mordult föl a másik inas s a mocskos fejéből felém köpött.

A kalapácsos rákoppintott a fejére:

— Ne gágogj, tarts rá!

Ujra belevesztek a zörgésbe, csörömpölésbe.

Az udvar végén nyitva volt a műhelyajtó, kék-vörös tűz világított elő a sötétből.

Ha egyáltalában erotikus, tiszta szerelemmel szeretni lehet a tüzet, a zajt és a cselekvő emberi erőt, akkor én most szent, fanatikus rajongója voltam e hármas istenségnek.

Egy szőke lányka jött elő az egyik ajtóból:

— Mondja csak maga fiú, kit keres?

— A Sporni urat keresem.

A lányka megfordult és befelé kiáltotta a lakásba:

— Édes apa, egy fiú keresi.

Egy pillanat mulva:

— Menjen be maga fiú, édesapa a szobában van!

Alacsony, sötét szoba, az ablakok körül, mint valami sűrű habfolyók csurogtak le a vasalt, fehér függönyök. Középen, a nagy asztal körül, tele volt egymástól alig megkülönböztethető emberalakokkal.

— Jónapot kívánok! — köszöntem halkan és bizonytalanul. Körülnéztem és láttam, hogy uzsonnánál ülnek: Sporni úr, a felesége és nyolc gyerek, akik közül az volt a legnagyobb, aki kiszólt hozzám az udvarra.

— Mit hoztál fiam?

— Kérem, Sporni úr, én azért jöttem, hogy megmondjam, inas szeretnék lenni a műhelyben. Azért jöttem, hogy tessen engem inasnak felvenni a műhelybe!

— Téged inasnak? No, ne beszélj ilyen csacsiságot. Hány éves vagy?

Hazudtam.

— Tizenhárom. Már kijártam két gimnáziumot!

— Annyinak ugyan nem látszol és mért nem jársz tovább iskolába?

— Megbuktam.

— Miből?

— Mindenből.

— Hű, a lelked szentjét! Hogyan hívnak?

— Kassák Lajos. Tatám a nagy patikában van.

— A Stefán bácsi a te apád?

— Igen. Ő mondta, hogy jöjjek el ide a Sporni úrhoz.

— No hiszen, veled is meglehet áldva a szegény öreg.

Az asszony kérdezte:

— Ismered a Sporni Kálmánt?

— Igen! Ő is megbukott egyből most húsvétkor!

A mester ráütött az asztalra:

— Az semmi, azt még kijavíthatja év végéig. De ha te olyan lusta, olyan buta vagy, hogy mindenből megbuktál, akkor jó inas sem lehet belőled. Azt hiszed, jó mesterember akármilyen krumplifejű ember lehet? Ahhoz, hogy valakiből jó mesterember legyen, csak úgy köll a jó ész, mint ahhoz, hogy valakiből püspök legyen!

Éreztem, hogy a padló lassan hintázni kezd alattam, a nyolc gyerekfej olyan volt, mint nyolc kifényesített golyó, vigyorgó szájuk az én számat is elgörbítette, de mintha sírni akartam volna.

— Én kérem csak azért buktam meg, mert inas akarok lenni.

— Te buta kölyök — mondta közbe az asszony — azt hiszed, hogy egy inasnak jobb dolga

van, mint a diáknak! Itt reggel hattól este nyolcig dolgozni köll ám! Ne félj semmit, a mester úr majd lehúzza rólad azt a szép rövid nadrágot!

A mester fölállt és komolyan nézegetni kezdett. Mint valami fiatal csikót megmustrált tetőtől talpig, megfogta az egyik vállamat és megrázott.

Lábaim a tetszeniakarástól és a félelemtől valósággal gyökeret eresztettek a padlóba. Szembe néztem vele. Tudtam, hogy minden ezen a pillanaton múlik.

— Kérem én nagyon jól tudok tanulni, csak az iskolát nem szeretem. Ha inas lehetek a Sporni úrnál, akkor nagyon fogok tanulni, majd meglátja a mester úr!

— És nem fogsz egy hét mulva, vagy egy hónap mulva megszökni?

— Nem! Sohasem fogok megszökni.

— No csak várj, te buta kölyök, majd meglátjuk — mondta az asszony — hol leszel te egy hét mulva!

A mester, úgy látszott, hogy meg van elégedve velem.

— Jól van! Holnap reggel gyere el az anyáddal vagy az édesapáddal, ha meg tudunk egyezni, akkor felveszlek.

Az udvaron azt mondtam a két inasnak:

— Fölvettek, holnap reggel már én is idejövök dolgozni — és nem bírtam magammal az örömtől. Nyujtottam feléjük a kezem, hogy összepajtáskodjam velük.

A kalapácsos ingerülten felém rúgott:

— Eriggy te taknyos!

És mindaketten bántón röhögtek.

Otthon ez volt az első mondatom:

— Mamácska kérem, holnap reggel jöjjön el velem a Sporni úrhoz, fölvett inasnak.

Anyám alig tudott szóhoz jutni a meglepődéstől. Végre:

— Hát nem akarsz a jó útra térni? Azt hittem, év végére majd csak rendbe hozod azt a bizonyítványt. Hiszen te okos gyerek vagy. Hallottad, mit mondott a plébános úr? Papot csinál belőled! Hát van még egy gyerek ebben a városban, akinek ilyen szerencséje lenne? Én meg a szegény apád ma még csak dolgozunk, de mi lesz veled, ha mi kidőlünk? Édes istenem, ha neked adhatnám az eszemet! Apádnak ezt el sem merem mondani. Megint én leszek a bűnös. Lajkóm, fiam, az isten áldjon meg.

— Inas leszek — mondtam — inas leszek!

— Uram Isten, hát mért kell egy anyának ilyen gyereket a világra szülnie!

— De hiszen maguk se papok és mégis megélnek. Mért akarják, hogy én úr legyek?!

— Te oktalan gyerek, hát így akarsz élni, ahogyan mi élünk? Emberi élet a mi életünk? Nézd meg a kezeimet s még egy becsületes rongyot sem tudok nektek venni. S a szegény apátok? Amióta együtt vagyunk, még egy éjszakát nem aludt itthon. Be van fogva abba az átkozott patikába reggeltől reggelig. Huszonöt forintért egy hónapig dolgozni s egy fél font hús tizenöt krajcár. Ha neked adhatnám az eszemet, milyen más ember lenne belőled!

Az idősebb testvérem sipította az anyám mellől:

— Csak te ne menj inasnak, tudod! Mért

nem mész el papnak, ha a mamácska meg a tatácska mondja.

A másik már csúfolódott:

— Huj huj, te suszterinas!

— No, hagyjátok őtet! — mondta az anyám már nevetve. — Majd meglátja ő egyszer, hogy igaza volt az anyjának. De sajnos akkor már későn lesz!

Egész este a másnapi nagy napra készülődtem. A könyveimet még lámpagyujtás előtt maradék nélkül átvittem az egyik szomszédba és odaajándékoztam egy málészájú első osztályosnak.

— Nesze — mondtam neki — zabunk nincsen, de egy esztendőre ez is elég ennivaló lesz neked!

Az ördög vagy az isten költözött belém, nem tudtam. De bizonyos, hogy ezen a napon emberré lettem, akinek vörös, meleg vér folyik az ereiben és határozott akarat sarjad a lelkében.

4,

Vannak emberek, akik sehogysem tudják megérteni, hogy valaki egy bandzsal vagy rozsdaszeplős nőbe lehet szerelmes s hogy valaki csöndes megadással vagy éppen ragaszkodó szeretettel járjon le ércet fejteni a bányába. Kétségtelenül, a világ minden porcikájának megvan az az ereje, hogy bizonyos fajtájú embereket szinte rajongó szeretettel magához vonzzon. Különben hogyan volna lehetséges az a folytonos ellenségeskedés s az a mégis kiegyenlítő megosztódás, az életnek az a pontos összedolgozása, amiben élünk?

Elindultam a zavaros, felmérhetetlen élet felé és nem tudtam megérteni legközelebbi hozzámtartozóimnak a dolgaim felett való kétségbeesését és ők nem tudták megérteni az én megtörhetetlen vágyakozásomat a piszkos műhelyek, a szinte baromi munka hangos, megfeszített lendületei és az ebben a munkában hatalmas, durva legényekké idomult emberek felé.

S a dolgok és az események nem nyúltak hozzám selyempuha kezekkel.

Öt rekedthangú és durva, megnyúlt kamasz közé kerültem. A mester vezetett be a műhelybe és azt mondta:

— Itt van egy újonc, ne bánjatok vele komiszul. Ez neked is szól, te vén lator!

Egy hosszú, meghajlott hátú kamasz valamit visszamorgott a satupad másik oldaláról. De nem állt meg a munkában, előre csapott haja alól kivillantak a szemei, egész testével rajta feküdt a szerszámon, amit ide-oda huzigált valami vasdarabon.

— De te se állj oda kötekedni velük — mondta a mester nekem is keményen s már is szinte fenyegetőn. — Te vagy a fiatal inas, ők parancsolnak neked. De ha bántani mernek, csak mondd meg nekem.

Kiment s én most úgy éreztem, hogy elszakadt a kötél, amin eddig ég és föld között csüngtem. Valahova a tenger fenekére kerültem — Isten segíts!

Ott álltam egyedül, senki sem szólt hozzám.

A reszelők sírtak és csikorogtak, a fujtatónál két inas dolgozott, az egyik egy farudat taposott, a másik egy izzó tűzrakást piszkált,

amelyből néha szikrák repültek föl, mint madarak a fészekből.

Nem mertem megmozdulni. Olyan bizonytalanul állt itt minden a lábán, a lemállott falakba otromba vasdarabok voltak beverve, melyekről mindenféle szerszámok lógtak alá. Emlékeztem, egyszer a vásártéri panoptikumban láttam ilyesvalami kínzóeszközöket.

A hosszú inas fütyürészve dolgozott. Alázatosan néztem rá, nem akart észrevenni. Végre megszólalt:

— Van cigarettád?

— Cigarettám? — gyorsan keresgélni kezdtem a zsebeimben. Tudtam, hogy a zsebkendőbe van bekötve egy fél dráma, de nem akartam mingyárt előadni. Éreztem, hogy itt valami módszerrel kell dolgoznom, mintha ellenségek közé kerültem volna.

— Hadd, Józsi, hiszen ez még cuclizik — röhögött föl egy másik inas. — Nézd, hogy komédiázik a taknyos, mintha volna neki!

— Van! — mondtam — én már régen cigarettázom — és kikötöztem a fél cigarettát. — Tessék!

Egy harmadik is közbeszólt a földről, ahol valami vörös kulimászt dörgölt egy vasdarabon a kalapács talpával.

— Hát nem látjátok rajta, hogy ez már a lányokhoz is jár? Milyen szép úszónadrág van rajta!

— Holnap már csinál a mamám hosszú nadrágot.

— A mamád? Igazán a mamád?!

A munka megállt, valamennyien körülöttem röhögtek.

A Józsi dühösen rájuk kiáltott:

— Mi lesz, az anyátok Krisztusát?!

Szétmentek, de nem kezdtek újból dolgozni, csupán az egyikük állt oda a padhoz s reszelővel, kalapáccsal veszettül zajongni kezdett.

— Rozsda, nézz ki az öregre! — parancsolta a Józsi, aztán odament a tűzhöz, rágyujtott a cigarettára s a füstöt beleeregette a nagy nyitott kéménybe.

Rozsda, egy vörösszeplős gyerek, az ajtó elé hasalt, fejét a küszöbre fektette és így kémkedett a konyha felé, ahonnan nyilván a mester szokott előbujni.

— Gyere ide, fujtatni!

Ezek a munkára hívó szavak mintha halálos ítélettől váltottak volna meg. Lábam rátettem a mozgó farúdra és taposni kezdtem. Pillanatok alatt esztendőket futottam le önmagamban. Józsi, a veszedelmes kamasz, ott állt mellettem, szívta a körméig égett cigarettát s én éreztem, hogy baráti kegyei melegen rám áradnak, mint valami fénysugarak.

— Nem jól nyomod! — mondta. — Lábát rátette a rúdra és megmutatta annak egyenlő lassú mozgását.

így sokkal nehezebb volt a munka, lábam lecsúszott a kitaposott fáról, fejem beleütöttem a kormos téglákba.

— Vigyázz te! Lassan no, nyomd meg, no. Lass-ssan, egészen le...

A fujtató morgott és bömbölt a fejünk fölött.

Józsi elment a dolgára, Rozsda felkelt a

földről és egy másik gyerek állt oda mellém a fujtatóhoz. Mindenki dolgozott.

A gyerek, aki mellettem állt, piszkálta és etette a tüzet, Rezsőnek hívták. Nehéz parasztszaga volt, a ráüllepedett korom és piszok alól is előbujtak az arcából kinőtt szőke szőrszálak. A kezei tele voltak nyitott sebbel és kemény forradásokkal, néha hozzám ért velük. Irtóztam tőlük, mint valami csúnya teknősbékáktól, amiket az iskolai képeken láttam.

— Van még cigarettád? — súgta s fejét egészen bedugta a tűz fölé.

— Nincsen — súgtam vissza — odaadtam a Józsinak.

— Azt tudom, te mulya. Nem vagyok vak — aztán hangosan rámmordult. — Húzd meg jobban, ne aludj!

— Nyomom, nem látod?

— Mi? Már járatod a szád?! — Mintha véletlenül történt volna, otromba csizmáival rátaposott a lábamra. Aztán vízzel megöntözte a tüzet, a maró füst könnyesre gyötörte a szemeimet. És ebben a gyülölködő játékban egészen megfeledkezett a vasról, ami már égett és forrott a szénhalom alatt. Csillogó vörös lepkék szálltak fel a sötét kéménybe.

— Hicc! — ordította a gyerek szinte kétségbeesetten. — Hicc! Hicc!! Józsi hicc!!

Nem tudtam megérteni, mi történt vele. Rémülten kapkodott a tűz körül, vizet öntött rá, lábamat bolondul lerúgta a fáról.

Rozsda nagy kalapáccsal a vállán vörösen előremeredten már ott állt az üllő előtt. Józsi káromkodva rohant elő a műhely másik végéből.

A felmelegített vas fehér tűzzel vakított, millió szikra pattogott belőle szét, körben.

Egészen a falhoz lapultan figyeltem. Remegtem a félelemtől.

És ebben a pillanatban ez égő vasrúd a magasba emelkedett és Józsi elvadult káromkodással felénk sujtott vele. Azt hittem, rögtön kettéhasít vele bennünket, mint valami tüzes karddal.

Rémülten felsikoltottam.

Éreztem a rámhulló szikraesőt.

Halálos félelemmel a kohó alá bújtam.

Semmi különösebb nem történt.

A másik pillanatban már hallottam a kalapácsok zuhogását. Az üllő élesen, vidáman csengett, mint valami ezüstharang.

Nyolc-tíz kaján szem nézett felém a kohó alá és én még mindig rémülten néztem velük farkasszemet.

— Gyere ki, te mulya! — mondta valamelyikük.

Lassan előmásztam a piszkos lyukból, szívem verte a bordáimat, de éreztem, hogy szép, nagyon szép az, amit most látok.

Az üllőre fektetett vas mintha haldokolt volna a súlyos ütések alatt. Egy-két fáradt szikra még kiszakadt a testéből, de különben csodálatosan engedelmes volt és én láttam, a tömör rúd hogyan lapul szét vékony, hegyes pengévé. Rozsda lihegő, tömör taktusban ütötte a vasat.

Józsi egy kis kalapáccsal dolgozott, csak néha ütött a vasra, aztán félre-félre kapta a karját s a könnyű szerszám boldogan, hangos

csöngéssel pergett, ugrándozott a tükörsíma üllőn.

— Húzz rá! — hallottam. — Húzz rá!!

Rozsda egyre hangosabban lihegett, az ütések egyre lassúbbak és súlytalanabbak lettek.

— No rajta — mondta Józsi. — Darauf!!

— diadalmasan állt, kezében a haldokló rúddal s a biztató, döngő hangjával mintha a másik inas utolsó csepp vérét is ki akarta volna csalni.

Aztán újra a tűzhöz mentünk és elölről kezdődött minden.

Egészen délig.

A mester egyszer sem jött be a műhelybe.

A többiek a köszörűkő vályújából szépen megmosakodtak. Én boldog voltam, hogy valami igazi műhelypiszkot vihetek magammal haza az arcomon és kezeimen.

Lármás, nagy csoportban gombolyodtunk végig a piacon. Az emberek megmorogtak bennünket. De ki merne velünk kikezdeni?

Miénk volt a város.

A kutyák behúzott farokkal szaladtak át az ucca másik felére.

5.

Kormos és összegyűrt voltam. Nehogy a kimosott ruhát összepiszkoljam, anyám kézenfogva vezetett át a konyhán.

Nagy tányér levest tett elém sok zöldséggel és tésztával.

— Egyél! — mondta. — Ha becsületesen dolgozni akarsz, akkor erőt kell szedni magadra. Istenem, milyenek a kezecskéid?

Elégedetten nevettem.

A testvéreim is meg voltak hatódva, alig mertek szólni hozzám. Apám csak egy óra felé jött haza, nem találkoztam vele. Anyám uzsonnát akart adni, én két krajcárt kértem tőle ehelyett.

A többi inasokkal a Szentháromság-szobor előtt találkoztam. A pénzemen cigarettát vettem, mindenkinek adtam belőle egy felet. Azt hittem, ezekkel a kis ajándékokkal sikerül kiszednem a fogaikat, amikkel állandóan vicsorogtak rám. Mintha valami félteni valójuk lett volna tőlem, nem látták meg bennem a segítő társat. Ez az oktalan ellenségeskedés megmaradt bennük mindaddig, amíg egy nálamnál is újabb áldozat nem került be a műhelybe. Szigorú és menetelesen felfelé épült tekintélyrendszer volt köztünk kialakulva. A legfiatalabb rongy és kutya volt, a legöregebb mint egy könyörtelen zsandár uralkodott a mester mellett, sőt annál is több volt, mert ő mindig köztünk volt és mindig készen állt arra, hogy ütlegelni kezdjen bennünket. Vannak inasok, akiknek nehéz esztendeik sora mindvégig így az öregebbek uralkodása alatt porzik le, ezekben valósággal meghal a tiszta fejlődő ember, egész életükben gyáva szolgákká vagy izgága, vad ellenségekké lesznek.

Ahogy hozzájuk kerültem, tudatos kiszámítással kerestem közöttük a magam tűrhetőbb helyét. Nem lázadtam fel, vagy nem menekültem el az igazságtalan ütlegelések elől, de iparkodtam azokat előre elkerülni.

Igy kezdtem: hazulról megkaptam a reggeli vagy uzsonnapénzemet és ezen cigarettát

vettem — nekik. Azt hittem, minden csak ezért történik náluk. És én lemondtam arról, hogy együtt cigarettázzam velük. Az első délutánon megint a mester nélkül dolgoztunk s mikor a többiek rágyújtottak, én is közéjük álltam. A legtermészetesebbnek vettem, az enyémet szívják, hát én is elszívhatok mellettük egy felet.

— Ki engedte meg neked, hogy cigarettázz? — ordított rám nagy elképedéssel a Rozsda.

— Hiszen ti is szívtok! — mondtam értelmetlenül.

— Tömd bele, Rozsda! — üvöltötték egészen nekivadultan.

— Józsi nézd! — mondtam s már is védekezőn. Az egészből semmit sem értettem. Az előbb még egészen jóban voltak velem. Egészen a sarokba húzódtam és kézzel-lábbal védekeztem a rozsdásfejű gyerek támadása ellen. — Józsi segíts! Józsi! — elszorult torokkal kiabáltam s a szemeimet nem tudtam levenni a mozdulatlan kamaszról.

— Józsi nézd, mit akarnak velem!

Végre megszólalt:

— Ne jártasd a szád no. Nem vagyok én a te keresztapád!

A többiek mint az indiánok rám vetették magukat. Legyűrtek a pad alá s az összeszorított fogaim közé bedörzsölték a keserű cigarettát. Valamelyiknek az ujját benne éreztem a számban, kegyetlenül beleharaptam.

Ordítás.

Aztán durva rúgásokat és ütéseket éreztem a testemen.

Mikor fölszedtem magam a földről, valamennyien vigyorogtak. A Józsira néztem, ő ott állt a satuja előtt és ő is nevetett rajtam.

— Te buta, azt hiszed, hogy most már neked is lehet akármit csinálni. Csak ne bőgj azért, mi lenne belőled, ha nem tanulnád meg a rendet?!

Keservesen sírtam. De nem a megbánás vagy a kétségbeesés volt az, ami fölsírt belőlem. Nem, hanem valami eddig ismeretlen dühnek, a visszavert akaratnak első felizzott gyémántjai voltak ezek a könnyek. Ha most újból hozzám nyúltak volna, mint valami láncról elkötött kutya, mindenkit összemartam volna.

Leültem a földre úgy, hogy estig onnan föl se mozduljak.

Senki rám se hederített.

Folyt a munka. Kint szép meleg délután volt, itt bent nehéz füst alatt zörögtek a szerszámok, ketten-hárman taktusos, végtelen nótákat fütyörésztek a munkájuk fölött.

Alapjában véve így gondoltam el az inaskodást. Az iskola négy fala közé szorított szomorúság helyett a vidám, szabad munkakedvet. Az ember érezze, hogy él. Így minden könnyebben eltűrhető, megvan annak a lehetősége, hogy az ember kedve felderüljön, szabadon kiáradhasson a hang és fény, ami bennünk van s akkor a testünkre esett sebek önmaguktól beszáradnak és nem születhetik meg bennünk az erőtlen lemondás s a vágyakozás a halál után.

Mire hazamentem, könnyű, tiszta volt a fejem, semmi keserű dologra nem emlékeztem.

Anyám százszavú kíváncsisággal kérdezgetett:

— Kovácsoltunk! — mondom. — Hajajj, milyen más ez az egész, mint az a buta iskola.

Az anyám széles, jó vonásokkal mosolygott:

— Majd meglátjuk. Majd meglátjuk. Hiszen tudom én azt, ha szorgalmas akarsz lenni, itt is ember lehet belőled. Ha felszabadulsz, apád betesz a vasútra. Istenem, a Mihály bácsi, Lajos bácsi milyen szépen keresnek! A törekvő ember mindig meg tud élni.

Ezek a dolgok most igazán nem érdekeltek engem. Későig nem fogytam ki a meséimből. Égett a fejem, gondolataim magasan és messzire röpültek. Ami rossz történt velem, azt elhallgattam és kitaláltam dolgokat, amik szépek és nagyszerűek voltak. Beszéltem a reszelőkről, amiknek apró éles fogaik vannak, mint a halaknak és beszéltem a tűzről, a megolvadt vasról, hogy egészen beleizzadtam. Anyám úgy tett, mintha mindent megértene s a lánykák nyitva felejtett szájjal figyeltek. Ha hívtam volna őket magammal a csodálatos műhelybe, bizonyára szívesen eljöttek volna. Egy új élet képe nőtt ki körülöttem és én ott álltam a középen, megsímogatható testvér és irígyelt hős voltam. Mozdulataim erőszakoltan szélesek és szögletesek voltak, ahogy az evéshez hozzáültem, meglátszott rajtam, hogy a kidolgozott, nehézkes munkás ül a tányér előtt.

Ezek az első órák hatása alatt kiváltódott hivalkodások voltak bennem, de ha egy kislány egészen magáról megfeledkezve le tud ülni a tükör elé, hogy arcán és mozdulataiban végig utánozza az anyák és nénék mókáit, épp így magamra vettem én is új környezetem formáit. És ez most a legnagyobb kielégülés volt nekem.

A szobában csönd volt, a többiek már aludtak s én mint valami hajón ringatóztam ide-oda az ágyban. Nem fért el bennem annak a tudata, hogy holnap újra az élet kezdődik számomra, s mióta az eszemet tudom, ez az első szabad éjszakám. Nem kísértettek előttem az iskola mindennapi szokásai, a hosszú, üres órák s csak látszatra sem kötelező rám többé a bemagolt leckék unalmas, érdektelen elismétlése. Igaz, hogy ebben az esztendőben egyszer sem néztem bele könyveimbe, nem tudtak kordába szorítani a tanáraim prédikációi, de azért mindig élt bennem valami bizonytalan érzés a jelennel és jövővel szemben. Éreztem, hogy a gyökereim nem tudnak belefogózkodni valamiféle biztos talajba s ha megszólaltam, volt valami bántón kihívó a hangomban. Nem voltam bután üresfejű s azért mégis mindenki előtt és minden esetben elhencegtem rossztanuló voltommal. Nem tudtam, hogy ez ösztönös védekezés a felnőttek lamentálásai ellen, de megvolt bennem ez a természet, ki kellett beszélnem s éreznem kellett, hogy vagyok s hogy ott és ahogyan most vagyok, az nincs teljesen rendben. Azelőtt ezek a gondolatok szoktak álomba nyomni, hogy reggel nyafogva újra beletörjem magam ebbe az egyhangú kerékvágásba — s most nem hagyott aludni a holnapi nap ingere. Tisztán láttam magam előtt a műhelyt s nem estem kétségbe az esetleges új ütlegektől, azok egy-két perc alatt elmulnak s ekkor megint szabad, az erejét megfeszíteni tudó ember lehet belőlem. Eddig még semmiben sem láttam meg mélyebben a szépet vagy a jót s most egészen felolvadtam valami nyers, munkabíró erőben.

Reggel negyedhatkor fölkeltett az anyám, cipőim kipucoltan várakoztak rám az ágy előtt.

— Álmos vagy szegénykém — mondta az anyám súgva és segített az öltözésnél. Fölhúzta a cipőimet, megkötötte, belesegített a nadrágba s aztán langyos vízzel megmosta a nyakamat. Én nem voltam nyafogós és frissek voltak a szemeim, a mozdulataim, mintha egészen más anyagból lettem volna.

Testvéreim egymáson keresztbe heverten még aludtak. Máskor kegyetlenül föllármázta volna őket az irígységem, most azt a különbséget, ami köztük és köztem volt, egyenesen az én nagy szerencsémnek tartottam. Ha felébredtek volna, talán fájt volna, hogy osztoznom kell velük a napban, amit annyi erővel és örömmel kezdek meg máma.

Elsőnek voltam bent a műhelyben és éhes kíváncsisággal körül szaglásztam. Nagyon sok érdekes dolgot láttam öreg kávéőrlőktől kezdve egészen a fényes csavarvágó szerszámokig és a felbontott zárak belsejéig, amelyekben csodálatos ragaszkodással tartották egymást össze a csavarok és rugók.

A többi inasok hangos lábdobogással jöttek végig az udvaron egyszerre. A toronyban éppen ütötte a hatot.

— No, te már bent vagy?! — kérdezték komisz, megvető nézéssel.

Nem értettem meg, hogy miért lehet rám ezért haragudni.

— Már régen bent vagyok!

— Hát tudd meg, hogy ilyen pecsovicsnak nem lesz jó dolga nálunk! — szakított félbe a

Józsi nagyon komolyan. — Ha mégegyszer előbb jösz be, mint mi, elverlek.

— Itt várjál meg bennünket a takarékpénztár sarkán — mondta kissé megbékélten az egyik. — De vigyázz, mert az öreg ki szokott lesni a padlásablakon, ha meglát, akkor ő sem fog megsímogatni.

Nem szóltam semmit, láttam, hogy itt is bizonyos rendet kell betartani az embernek, tudomásul vettem. Hiszen még ez is mennyivel máskép van itt, mint az iskolában. Látszik, hogy ezek okosabb gyerekek, mint a diákok s ha a mester akar valamit, akkor ők is akarnak mindig valamit. Csak meg kell ismerni a dolgokat s akkor megy minden nagyszerűen.

6.

Früstök után bejött a mester s egész nap bentmaradt.

Rezsővel, akivel tegnap a fújtató mellett dolgoztam, most a fúrógéphez mentünk. Nagy rozoga faalkotmány volt ez a gép, néhány vastengellyel és két csámpásan járó vaskerékkel.

— Hozzál magadnak valami tuskót, mert nem éred föl a kereket. Fúrni fogunk és te fogod a kereket hajtani.

Egy öreg fatönköt találtam az udvaron, a kerék alá cipeltem és felkapaszkodtam a kurblihoz. Eszembe jutottak a hetyke verklis legények, fütyülni szerettem volna, boldogan megforgattam a kereket.

— Csak várj, várj! — mondta a Rezső. — Nem megy az olyan könnyen, ahogyan te gondolod. — Suttogva beszélt és nagy zajjal kínlódott vele, hogy a fúrót a gépbe befogja.

A mester háttal nekünk a padnál dolgozott. Ez a gyerek a közvetlen előttem idekerült inas volt, eddig ő fujtatott, ő hajtotta a gépet, most kezdte az első magasabbrendű munkákat, ügyetlen és kínlódó volt.

Mikor készen lett, diadalmasan mondta:

— Mehet.

Boldogan belekaptam a kerékbe. Mintha befagyott volna, meg sem mozdult.

— No, No! Húzd meg!

Egész testemmel nekifeküdtem, lassan csikorogva megmozdult a kerék. Vagy félig megfordítottam, mikor egyszerre nekilendült, a hajtónyél átcsapott a másik oldalra, kegyetlenül mellbevágott, majdnem leszédültem a tőkéről.

S aztán megint elakadt. Majd sokszor egymásután egészen könnyen forgott, hogy egyszerre megint leragadjon s az egész testemet bolondul összerázza. Néhány perc mulva fájt a fejem, karjaim és lábaim elgyöngülten remegtek.

— Húzd meg! Húzd meg! — nógatott a másik hangosan és szinte uralkodón a mester felé.

Újult erővel kezdtem.

A kerék nagyszerűen forgott egy ideig, aztán megint egyszerre borzalmas hirtelenséggel elakadt. A lesrófolt vasdarab ropogott a fúró alatt, mintha szörnyű, csikorgó fogak marnák.

És megint fordult a kerék és megint elakadt.

Erőlködtem és láttam, hogy a másik gyerek kajánul mulat rajtam.

— Mit nevetsz? — tört ki belőlem az elke-

seredett lázadás. — Neked jól esik az, hogy már kilóg a nyelvem!

Hogy hallgassak el, csöndben belémlökött.

A kerék megint megindult, de alig hogy kissé összeszedtem magam, kezdődött minden elölről.

Nem tudom miért, de figyelni kezdtem a másik gyerek kezét s most észrevettem, hogy az egész kínlódásomnak ő az oka. A gép tetején egy csavarral babrált állandóan s ha fordított egyet a szerkezeten, akkor egyszerre megállt a kerék.

Ordítani és visítani szerettem volna a dühtől. összeszorított fogakkal belerúgtam.

A fatőke kibillent a másik lábam alól, hangosan elvágódtam.

— Mi az ördögöt csináltok ott?! — kiáltott felénk a mester.

— Leesett — felelte a másik — olyan szelesen csinál mindent.

— No jól van, csak ne beszélj annyit! — mondta a mester szigorúan és odajött közénk. — Csináld meg jól magadnak azt a tőkét, délután pedig csinálj magadnak egy rendes sámlit. Deszkát, valami ócskát találsz majd a félszer alatt. Te is majd segíts neki!

Aztán odaállt géphez s a kezét föltette a veszedelmes csavarra.

A kerék szép lassan, egyenletesen forgott. Nem volt könnyű munka hajtani, de így legalább nem akarta minden pillanatban kiverni a fogaimat és összezúzni a mellemet.

Egy lyukat kifúrtunk s aztán megint az inas került a géphez.

— Láttad, hogyan fúrtunk? — kérdezte a

mester. — Így szorítsd, mert különben megraklak. Tudod, hogy ismerem a gazemberkedéseteket! Már elfelejtetted, hogy tegnap te voltál a keréknél. Ne legyetek olyanok egymáshoz, mint a vadak.

Délben verítékes, tüzes ábrázattal álltam oda a köszörűkőhöz. A mocskos vízben én is lemosakodtam. Már megéreztem, hogy nem azért dolgozik az ember, hogy annak a piszkát napokon át mindenüvé magával hordja.

Egy napi élet az egyik végletből a másik végletbe dobhat bennünket s vannak, akik így összetörnek s vannak, akik keményebbé, szívósabbá ütődnek.

Hogy mi lesz holnap, nem érdekelt. Egész valómmal a mának éltem, kifejlődni akaró erők dolgoztak bennem s ha valami szembeállt velem, afölött uralkodni akartam. Akik bántottak, azokra csak a kegyetlen pillanatokban haragudtam, aztán megint együtt voltam velük, mert érdemes versenytársnak éreztem magam közöttük.

Délben megkérdezte az anyám, hogy nem bántanak-e a többi inasok.

— Nem — mondtam — senki sem bántja ott a másikat. — Bizonyos, ha a bőröm lenyúzták volna, akkor sem panaszkodtam volna. Vállaltam a sorsomat, hiszen én akartam így és tudtam, csak erősen akarnom kell, akkor minden jól lesz.

— Csak mondd meg, ha bántanak, ne légy csacsi. Én beszéltem a mester úrral és mondtam neki, hogy inkább fizetünk érted valamit, csak jobb dolgod legyen. Hiszen még olyan fiatal vagy.

— Fiatal vagyok, de azért nem kell engem félteni. Ne féljen semmit, meg tudok én állni a magam lábán. Egész délelőtt fúrtunk és én hajtottam a kereket. Magának fogalma sincs róla, hogy milyen munka az!

— Vigyázz, Lajkóm, vigyázz! hogy valami be ne kapja a kezedet!

Megkaptam a két krajcáromat és mentem a dolgomra.

Az úton találkoztam az apámmal, először el akartam szökni előle, aztán lassan mégis felé mentem, kezet akartam csókolni.

Nem engedte.

— Jól van, jól van, hagyja kérem — és tovább ment.

Még ő haragszik, gondoltam. Egy pillanatra eszembe jutott a délelőtti kerékhajtás: ha ő tudná, hogy mi az, inasnak lenni, biztosan megbocsájtaná összes eddigi vétkeimet. De az emberek annyira önzők s mindenben csak a saját érdekeiket látják. Érdekes, hogy mi hasznom van nekem abból, hogy inas akartam lenni? És mégis az lettem. Az is igaz azonban, hogy én sem érzem meg, hogy miért lett volna különb ember belőlem, ha tovább tanultam volna, ahogyan az apám akarta? Éreztem, hogy mi ketten egészen más emberek vagyunk. Hogy ő az én apám, ő erről nem tehet s hogy én sem tehetek arról, hogy az ő fia vagyok. Megfogadtam, hogy soha sem fogom őtet komolyabban megbántani, azt hittem, hogy én okosabb vagyok, mint ő s kibékülök vele.

Másnap reggel, mielőtt a műhelybe mentem volna, benéztem hozzá a patikába.

Már nyitva voltak az ajtók, a fehér tégelyekről ingujjban törülgette a port.

— Jó reggelt kívánok — mondtam és egyenesen hozzá mentem, a keze után nyúltam, hogy megcsókoljam.

Engedte és egészen egyszerűen kérdezte:

— No, az a lebo kérem szépen, maga már fönt van?

— Igen! — mondtam és boldogság volt a hangomban. — Hat órakor kezdünk dolgozni, tatácska.

— Dolgozni? Mi az ördög?!

— Igen.

— No és maga már dolgozza?

— Fúrunk és kovácsolunk egész nap!

— Szép, szép dolog kérem. És még nem akarja elszökni?

— Nem. Soha sem szököm el.

Aztán csak köhögött és ide-oda topogott. Nem tudott mit kezdeni velem. Én kinézegettem a toronyórára, öt perc hiányzott a hathoz.

— Most már el kell mennem tatácska — és hozzá mentem, hogy kezet csókoljak.

— Várjon kérem egy kicsit!

Bement a laboratóriumba és egy üveget és egy kis poharat hozott magával. Töltött az üvegből és leivott egy pohárral, aztán újra töltött és nekem nyujtotta.

— Igya meg kérem, ez jó lesz magának ilyen korán reggel.

Kesernyés zamatú erős pálinka volt. Megittam, kaparta a torkom és kijöttek tőle a könnyeim.

— Törülgesse meg a szemeit és menjen szépen a dolgára.

Az uccán föltornyozott parasztok jártak ide-oda. Szemem előtt kettőztek az alakok, de nagyon jól éreztem magamat.

Éreztem, hogy lassan minden jóra fordul az életemben.

Mi volt most az az ostoba fúrógépkerék. Tele voltam jókedvvel és az erő lehetőségeivel. A géphez állítottak, hajtottam együgyű kitartással, s ha elakadt, még jobban nekifeszültem.

Később egy cseléd jött értünk a főbíróéktól, hogy menjünk megcsinálni a villanycsengőjüket.

— Gyere te is, jössz velem! — mondta a Józsi. Rámpakolta a kisláda szerszámot és a létrát és elindultunk nekem megint új dolgok felé.

A városon keresztül mentünk, ismerősökkel találkoztunk és nagyot köszöntem nekik. Vékony kabát volt rajtam, a létra éle komiszul törte a vállam. Mindent meg kell szokni — gondoltam. Mindent csak meg kell szokni... S a létrát egyik vállamról minduntalan átemeltem a másikra. Józsi cigarettát kért s a mellékuccákban segített vinni a szerszámládát.

Ilyen szép házban még sohasem voltam.

Mintha üvegfalak között és szines vattában jártunk volna. Az egyik szobában két gyerek játszott furcsa játékszerekkel. Mikor benyitottam az ajtót, egy pillanatra ijedten felálltak, mintha el akartak volna szaladni, aztán, hogy nem bántottam őket, nekibátorodtak s valami értelmetlen neveket kezdtek felém kiabálni. Ugráltak és nevettek.

A másik szobából egy kisasszony jött be.

Lecsöndesítette a lármás gyerekeket s aztán azt mondta nekik:

— Látjátok, ő a kis lakatos inas! ő megcsinálja a mi csengőnket, mert ő már tud dolgozni. Azt már mondtam nektek, hogy minden embernek dolgoznia kell valamit a nagy világban s ez a kis fiú a villanycsengőkön dolgozik.

— Mást is csinálunk kérem. Zárakat, kávéőrlőket, fúrunk, kovácsolunk — mondtam ügyetlenül s nem tudtam, miért is mondtam el mindezt. Ez az egész ház ismeretlen volt előttem és annyira összezavaróan hatott rám. Nem akartam elveszni benne és így akartam magamnak súlyt adni ezek között a szép emberek és az ő szép bútoraik között.

— Ehhez én már nem értek, fiacskám — mondta a kisasszony. — De ha te ilyen sokfélét tanulsz, akkor biztosan jó mesterember lesz belőled.

Nagyon örültem ezeknek a szavaknak. Milyen okosan és értelmesen tudnak ezek az emberek beszélni. Az én anyám nagyon jó asszony, de ha mond valamit, akkor mindig panasz van a hangjában és mindig félni kell, hogy rögtön sírva fakad. Egészen megfeledkeztem magamról.

Hallottam a nevemet kiabálni valahonnan.

— Fuss csak a konyhába! — mondta a kisasszony — ott vár rád a segéd úr.

Először nem értettem, kire gondol, aztán ráemlékeztem Józsi nagy hajlott alakjára és megirígyeltem tőle, hogy őtet ez a szép kisaszszony már segédnek, nagy komoly embernek nézi.

Kint lelkendezve elmondtam a Józsinak. Vigyorgott és azt mondta:

— Hát jó lenne kicsit megszorongatni őtet.

— Egészen pompás gyerek ez a Józsi — gondoltam s aztán szétálló fülekkel megkérdeztem tőle: — Már megszorítottál valamikor ilyen kisasszonyt?

— Mi az, hogy megszorítottam? Ezekhöz a legkönnyebb hozzáférkőzni az embernek... Mit tudod te, hogy mitől döglik a légy!

Valahol el volt szakadva a villanyzsinór. Keresni kezdtük a hibát. Fölpezsdülten, régi magamat egészen elveszítve szaladgáltam keresztülkasul a kitárt szobákban. Olyan voltam, mint a csikók tavasszal, sok volt a vérem és nagyon kevés volt az elfoglaltságom. Néha megfeledkeztem boldog magamról és ilyenkor a kisasszony jutott az eszembe. — Hát igazán olyan lehet ez, akit meg lehet fogdosni? — töprengtem — milyen lábai lehetnek neki?... A feje az nagyon szép... és nagyon jó szaga van neki! Most egészen tisztán az orromban éreztem azokat a nehéz meleg szagokat, amiket magával hozott a gyerekszobába.

Elfáradtam kicsit. Szerettem volna, ha már este lenne.

Mielőtt elmentünk volna, Józsi rámrakta a szerszámos ládát és létrát és azt mondta:

— Menj csak előre, bemegyek kezet csókolni neki!

Nagyon elborult és szűk volt körülöttem a világ. A kapu előtt megálltam, nyugtalan voltam, mintha hangyák másztak volna az ingem alá.

— Nem szólt semmit? — kérdeztem a Józsitól, mikor kijött.

— Nevetett! — mondta nagyon elégedetten. — Ezek olyanok, mint a pávák és úgy tudnak szeretni, mint a... Hát istenbizony az édes pálinka kismiska hozzájuk.

Volt még egy cigarettám, az egészet kérés nélkül neki adtam.

Egész úton a lányokról beszélgettünk. Ő elmesélte, hogy mi mindent látott már s hogy mi mindent megpróbált már. Nagyon kíváncsian hallgattam, mert úgy tudott mindent elmondani, mintha most történne vele az egész. Hosszú kezeit örömmel kalimpálta a levegőben és néha meglökött engem, de nem haragból. Úgy éreztem, hogy ő egészen jó fiú.

Néha kérdeztem tőle érthetetlen részleteket és néha mondtam valamit, amitől zúgtak a saját füleim és a számban fullasztóan kiszikkadt a nyál.

— Jó neked, te már nagy ember vagy.

— Hallgass csak! Mikor akkora voltam, mint te, már százszor többet tudtam nálad. A ti fajtátokat nagyon vizesen nevelik, azért lesznek belőlük ilyen üvegmajmok.

— Nekem ne mondd ezt, én nem vagyok olyan nyápic kölyök. Csak még kicsit fiatal vagyok.

— Jól van! Csak az a fontos, hogy legyen mindig cigarettád.

— Ne félj Józsi, neked mindig hozok — mondtam és vittem a létrát a vállamon, mintha gyufaszálakból lett volna.

Néha fölfigyeltem az alkonyodó uccán és

úgy éreztem, hogy fogható színek és látható szagok hullámzanak az ócska házak között.

Mindennek teste, jó eleven húsa volt körülöttem.

És emlékeket és sok reménységet vittem magammal haza az éjszakába.

7.

Kint az udvaron egy cséplőgép rostáján dolgoztunk. Forrón sütött a nap, a gépből mint valami döglött állatból kiolvadt a zsír és olaj s mi valósággal lubickoltunk a piszokban. Éreztük, hogy élünk. A mester korán reggel kijárt a szőlőbe, gazdátlanul s magunk emberségéből dolgoztunk. Józsi értett a munkához, mint egy segéd s a Szurok, egy nagy feketefejű gyerek, meg én segítettünk neki.

Hosszú, kék nadrág volt rajtam s elveszett fejjel mászkáltam fel-le a nagy alkotmányban. Segíteni még alig tudtam valamit. Minden tetszett nekem, mert minden síma és kemény volt.

Bent a tűznél két öreg vastengelyt melegített a Rozsda. Ezekkel a rudakkal a lyukakból és gödrökből égettük ki a szemetet. Mikor a vas sötétvörös meleg lett, mint valami szörnyű fegyverrel átszaladt vele az udvaron, feladta Szuroknak, aki vad, kegyetlen nyomással szorította be a zsíros fa bordái közé.

Kék láng és maró fekete füst robbant fel előttünk.

Milyen messze voltam még akkor, hogy mindezeket a szép dolgokat közvetlen érintkezéssel kiélvezzem. Az első pillanatban végigborzongott bennem a félelem, aztán emberesen

megnyugodtam, kinyíltak a pórusaim, hogy mennél inkább hozzám érhessenek a mozdulatok, a színek, a hangok és a szagok.

A gép összeépítésénél tartottunk. Kapargáltam, pucoltam, cipeltem a súlyos vasrészeket, fenyujtottam őket a megszabott helyükre s a kerekek zökkenés nélkül lassan mozogni kezdtek s a rosták könnyen rázták magukat, üres tenyérrel boldogan zakatoltak.

Józsi a csapágyakat szerelte, Szurok bent ült a gép gyomrában s a dobfogakat csavargatta be egy lénia után katonasorban.

Néha már egészen együtt mozdult az alkotmány.

— Szurok vigyázz! — hallatszott a Józsi parancsoló kiáltása s a másik pillanatban egyetkettőt fordultak a kerekek. Aztán azt mondta — Mehet! — s a gép megállt s megint csak a szerszámok kopogása, a szerkezetek tologatása hallatszott.

Néha rövid kemény csattanás s utána üvöltésszerű elfojtott káromkodás a gép gyomrából. A dob egy-egy csavarjáról leugrott a kulcs s a sűrű acélfogak, mintha egyszerre megelevenedtek, elszabadultak volna, belemartak a Szurok félrecsúszott kezeibe. Hálátlan, komisz munka volt ez. Szurok ott guggolt a gép belsejében, a fogas acéldob előtt egészen gombóccá zsugorodtan. Nem volt helye, hogy megmozdulhasson s a fogakat irgalmatlanul meg kellett szorítani, mert hiszen éppen ez a része szenved legtöbbet a gépnek. A cséplés alatt ott áll az etető s ha egy fog munka közben kiesne: nemcsak a gépet, hanem az etető embert is összetörné.

— Szurok vigyázz! — hangzott a Józsi kiáltása.

A gép mozdult.

És egyszerre mintha valakire rászakadt volna a világ.

Szurok rekedt fahangja fájdalmasan felordított.

A műhelyből ijedt szemekkel előszaladtak az inasok, a konyhaajtóban sereg gyerek között már ott állt a mesterné.

A gép megállt. Józsi mint valami lelkes tűzoltó már fent dolgozott a dobnál.

— Uram isten, mit csináltatok! Mari, hol vagy te elátkozott.

Józsi kihúzta a gépből a Szurkot, mint valami mocskos nehéz rongytömeget. Nem tudott a lábára állni. Jobb kezéből ömlött a friss vér.

Mari kuszáltan, félig mezítláb szaladt elő az árnyékszékből.

— Vizet! — kiabáltak. — Vizet! Rongyot!

Mindenki eszetlenül futkosott.

A kis padot kihozták az udvarra s a vérző gyereket ráfektették.

Mari érző szeretettel mosogatta a beteg karját.

Lassan magához tért, mészfehér arca ránk mosolyodott.

— Fáj? — kérdezte az asszony és megsímogatta a nagy maszatos fejét. — Mit csináltál, az isten áldjon meg! Fáj még?

— A dob bekapta — mondta a Szurok lassan, mintha álmos lett volna és mégis felült és leereszkedett a földre. — Jó, hogy el

nem törte. Jó, hogy el nem törte. — Szinte értelmetlenül és hosszan motyogott.

Mari még mindig dolgozott vele.

Láttuk, hogy a jobb alsó karjából hiányzik egy darab hús, a kezefeje pedig mind össze-vissza van karmolva.

A csoportban a legtávolabb álltam, hol a siránkozó betegre, hol a körülötte álldogáló emberekre néztem. Szerettem volna valami kis pontot fogni, ahol az egész véres dolog egészségesen elnyughasson.

Az egyik inas rohant be a műhelybe, bolondul ellökött maga elől.

Nekiugrottam. Visszalökött s aztán mégegyszer és mindenről megfeledkezetten összeakaszkodtunk.

— Verjétek szét azokat az ördögöket! — kiabálta az asszony. — Annyi emberség sincs bennetek, hogy legalább most nyughatnátok!

Szétkergetett bennünket s mint valami átkozott betolakodottra ütötte rám mindenki a maga ütését.

Mari nagy-nagy fehér rongyok alá bekötötte a Szurok kezét s aztán kettőnket elküldtek vele, hogy kísérjük haza.

Minden rendben volt.

— Dologra! Dologra! — kiabálta az asszony. Megvárta, míg valamennyien visszaállnak a munkájukhoz, aztán összeszedte gyermekeit és ő is visszament a lakásba.

Útközben vígasztalni próbáltam a Szurkot, a másik vigyorogva leintett:

— Erigy te szamár! Hiszen nincs ennek semmi baja. Az a kis lyuk. Csak nekem hají-

tana le az öreg isten egy olyant. Talán két hónapig se köll neki bejönni.

S a tántorgó Szurok is nevetett.

— Csak ne fájna úgy a büdös! Van két idegen purclim, most legalább összehozom őket.

A másik belém lökött:

— De ne ám, hogy elmondd az öregnek, amit most beszélünk!

— Ha kérdez valamit, akkor azt mondd, hogy alig tudtam hazamenni.

— De mit szól majd a szegény anyád?

— Hát mit szólna. Van valami szólni valója? Ezért a kis vacakért! Ha jól megy, akkor legalább ki tudok csalni tőle pár krajcárt búzára. Alig van már valami eledelem. Mindig zabot vessen neki az ember?

— Az én galambjaimat már láttad? — kérdeztem most már én is egészen új vágányokról.

— Persze! a fekete hímet is mi húztuk le a tetőről.

— No, azzal az öreggel nem sokat értetek. De nálam maradt érte a te két téglás törököd.

— Az anyád Krisztusát! A téglásomat te fogtad le.

Megfeledkezett a beteg karjáról, rám akarta vetni magát, de szisszenve visszacsuklott.

— No várj csak, ezért még megfizetsz! Hogy sajnáltam azokat a gyöngyszemű téglásokat. Mingyárt beverem az orrod!

— Te lőtted le először az én feketémet, hát csak én is lefoghattam a te téglásaidat! De ha akarod, műhely után elmegyek hozzátok, aztán cserélhetünk valamit.

Megegyeztünk s a kapu előtt pajtáskodón kezet fogtunk.

— Szervusz, Szurok koma!

— Szervusz, az anyádat, de estére begyere, mert akkor leütöm a derekad a téglásokért! A másik inas egy halfejű parasztgyerek volt, nem érdekelték a galambok

— Ennek jól jött ez a kis lyuk! — hajtogatta fáradhatatlanul. — Az ilyen mujának mindig szerencséje van.

— Én nem egészen értelek titeket — mondtam. — Hát mért lettél akkor inas, ha nincs hozzá kedved.

— Hej, de förtelmes buta vagy te! Meglátszik rajtad, hogy gimnázista voltál! Akart a nyavalya inas lenni! Hát mi vagyok én, félbolond? De arról aztán még sem tehettem, hogy azzá lettem. Mi a kutyafittyet tanultatok abban az iskolában, ha még azt se tudod, hogy, ha az embert jól oldalba üti az apja, rögvest az lesz belőle, amit az öreg kóró akar!

— Én inas akartam lenni és az is lettem!

— Hát meg is látszik rajtad. Valakiből urat akarjanak csinálni, ő meg elmenjen inasnak. Jól el kellene mindig verni, ha ez az élet neked annyira tetszik. Ha már választhattam volna, akkor bizonyosan a cigányok közé mentem volna. Az ember hordja utánuk a hegedűt és egész nap nem köll semmit sem dolgozni. Én azt mondom, dolgozzon a marha, de nem én!

— Ne beszélj! Dolgozni azt köll, mi lenne a világból, ha senki nem dolgozna.

— Mondom én, hogy senki ne dolgozzon? Csak nekem ne költjön dolgozni, én csak ezt mondom.

— Buta paraszt vagy!
— Az anyád térde!
— A tiéd! Ki vagy te?
— Hallgass, mert benyomom a fejed abba a kőbe!
Úgy láttam, hogy készül nekemugrani.
— Huj, te halfejű!
Hirtelen szemen köptem s aztán ordítva szaladni kezdtem.
A másik utánam, fel a várdombon, a piac felé.
Már csak kevés ember volt a téren, néhány zöldséges kofa üldögélt a kosarai között.
A halfejű nem kergetett tovább. Elmaradt tőlem, lassan odaódalgott a kofák közé. — Lopni akar — gondoltam és szerettem volna mellette lenni. Nem emlékszem rá, hogy életemben valamit loptam volna s most még annyi bátorságom sem volt, hogy a tolvajkodó másik közelébe álljak. Eszembe jutott a műhely, ahol már biztosan vártak ránk a többiek. Ha egyedül lettem volna, lelkendezőn siettem volna befelé, mint a birka az akolba, de a másik inas jelenléte engemet is visszatartott. — Hadd várjanak — gondoltam — ha nincs más dolguk, hát várjanak. — Lustán a nagy szálló kapuja elé ültem. A fekete bernáthegyi kutya kint feküdt a járdán, hempergőn játszani kezdtünk.
Minden egyébről megfeledkeztem már, mikor valaki hátulról a hajamba kapaszkodott.
— Gyere már, későn van! — mondta röhögve a másik s valami nagy púppal a kebléban.
— Loptál? — kérdeztem.
— Nesze, rágj! mondta s egy nagy vörösrépát lóbált a szemem elé. — Nem az a fontos,

hogy hogyan jut hozzá az ember. Zabálni csak köll!

— A répa az jó és igazad van, akinek nem tetszik, ne nézzen ránk!

Nagyon jóban voltunk. A szánk pukkanásig tele volt s csak lassú, csoszogó lépésekkel ballagtunk vissza a műhely felé.

8.

A vasárnapok voltak azok, amik egészen visszaengedtek önmagamhoz. Mert azonkívül, hogy minden rendszeres csigatempó helyett, amilyen az iskolai tanulás is volt, jobban szerettem a pillanatnyi eredményért is megfeszített erővel küzdő testi munkát, éltek még bennem vágyak, amik a földhöz és a tiszta állatok felé vonzottak. Szüleimnek sohasem volt gazdasága, kisvárosi napszámoscsalád voltunk, mégis valami távol rokoni ágról élt bennem a paraszti vér.

Emlékszem rá, hogy egész kis gyerek koromban parasztlányka szeretőm is volt. Kivasalt ruhájú, kisütött hajú Mária-lányokat, akik a mi környékünkön éltek, soha sem szerettem. Mintha üvegből és vízből lettek volna, ha hozzájuk értem, átfutott rajtam az életük hidegsége. Ez a kis parasztlány azonban tüzet és bizsergő hangyákat hordott a bőre alatt és a szaga is olyan meleg volt, mint a tejszagú borjúké. Ő is szeretett engem s ha csak tehettük, mindig együtt voltunk.

Nagymamám egy magastermetű és szélesszoknyás asszony, nagyon vigyázott rám, hogy össze ne kerüljek a lánykával. Ennek az okát

sokáig nem tudtam megérteni s magamban gyakran csúnyákat gondoltam miatta a nagymamára. Vigyázott rám, mintha kár eshetne bennem. De minden fáradozása hiábavaló volt. Kimentem az ajtó elé a porba játszani, nagyon csöndben voltam s vártam, hogy bent a nagymama megfeledkezzen rólam. Szép lesímított fejét egyszer-egyszer kidugta az ajtón:

— Lajkó fiam itt vagy?

Nem válaszoltam, mintha egészen benne lettem volna a játékban, észre sem vettem őt.

— Csak játssz szépen, fiacskám, játssz! — mondta megnyugodtan s visszament a lakásba. Pontosan ismertem a szokásait s aztán eljött egy pillanat, amikor óvatosan becsúsztam a falhoz és az ablakok alatt átszöktem a pajtába.

— Kata! — súgtam a kazlak között. — Katuska hol vagy?

S a kislányt mindig megtaláltam a szalma között.

Egészen egymásba feledkezetten játszottunk. És nem holmi buta kis játékdolgokkal, hanem csak úgy magunkkal. A kezinkkel, a lábainkkal és a fejünkkel, mint valami marakodó kölyökkutyák.

Rajtam csak egy kis nadrágocska volt. Katán csak egy vékony kartonruhácska. Felhevült testünk csillogott és össze-vissza tördelődött a ropogós szalmában.

— Milyen meleg a te húsod — mondta a kislány és nevetve végighempergett rajtam. A lábai ott kalimpáltak az arcom előtt.

Mintha megharapni akartam volna, utána kaptam és megcsókoltam a lábát. Csodálatosan édes és kemény volt.

— Milyen jó volt! — mondta Kata. — Csináld meg mégegyszer!

Most már valami lebírhatatlan éhséggel hajoltam felé. Megcsókoltam a fejét, aztán megint a lábát föl föl egészen a kis meleg hasáig.

Fejem egészen alatta volt a szoknyácskája alatt.

Ez egészen új játék volt s minden nap sokszor megcsináltuk.

Este aztán fáradtak voltunk és ilyenkor nem szerettük a szüleinket.

Egy napon váratlanul köztünk termett a nagymama.

Kétségbeesetten kiabált s mi megrettenve néztünk rá. Nem tudtuk megérteni, mit láthatott rajtunk, ami miatt ezt a nagy kiabálást csinálja. Jó asszony volt, még a széltől is megvédett engem, de most komolyan és nagyon vörösen haragudtam rá. Mintha valami veszedelemből akart volna kimenteni, felkapott a földről és végigszaladt velem az udvaron, közben folyton pörölt, szidta a lánykát és a szüleit, akik pedig nem is voltak otthon. Erősen szorított magához, egészen elvesztem a puha mellein a karjaiban.

Szomorú lármás prédikáció következett.

A szoba közepén álltam lelógó kezekkel maszatosan és néztem az anyámat és a nagyanyámat, akik most már egymás között pörlekedtek.

— A maga dolga lenne, hogy vigyázzon a gyerekre — hajtogatta az anyám. — Nekem nincs száz szemem, hogy mindenre figyelni tudjak egyszerre. Nem elég nekem ez a rengeteg ruha!

— Nekem is van egyéb dolgom is — pö-

rölte vissza a nagymama. — De mondom neked, inkább egye meg a fene az egész világot, mintsem hogy ez a gyerek megromoljon!

— Én talán azt akarom, hogy megromoljon? De ha nem dolgozom, miből adjak neki enni.

— Keressen az apja! Az anya az nevelje a gyerekeit, akiket a világra hozott!

— Dolgozik bizony! Dolgozik az is. Az apjára sem lehet semmi panasz.

— Hát csak okoskodj, ahogy tudsz — mondta békülőn a nagymama. — De én nem adom ki többet ezt a gyereket a kezemből... Márjám anyám! Márjám anyám, mi is lesz a világból! Gyere ide hozzám te... jaj, hogy mit is mondjak neked. Jaj, de megérdemelnéd, hogy a kéménybe akasszalak!

Nevetve hozzá szaladtam.

Fölültetett az ölébe és sokáig ő is, a mama is velem maradtak.

Este, mikor a nagymama lefektetett, hallottam, hogy újra rólam és a Katáról beszélnek.

— A lányka anyjának is szólni kellene — mondta a mama. — Kár lenne azért a szép kis lánykáért.

— Eh! — pattogott a nagymama. — Törődnek is ezek a buta parasztok a saját ivadékukkal. A tehén, meg a libák! Az lesz a legjobb, ha elhurcolkodunk. Holnap nézünk lakást és tizenötödikén kimegyünk ebből a pokolból.

Másnap a nagymama szépen felöltöztetett és egész délelőtt össze-vissza jártunk az uccákon. Néha bementünk egy-egy házba s a nagymama végeszakadatlanul alkudozott az új lakásra.

Az egyik udvaron mezítlábas lánykák játszottak a kút körül, mint a tarka kacsák. Nagymama mérgesen visszafordult velem a kapuból.

— Ez ugyan nekünk való! — mondta és lassan bandukoltunk tovább.

Meleg nap sütött ránk, az útszélen virágoztak a fák s a gyerekek félig mezítelenül szaladgáltak a fehér porban.

Nagymama valamin gondolkodott s én énekelve, dudorászva kullogtam mellette a hőségben.

Egyszer egy sötét parasztházban eszembe jutott a Kata, de nem nagyon kívánkoztam hozzá. Sötét nedves levegő volt a szobában s jólesett, hogy így a nagymama mellett állhattam és foghattam a puha, meleg kezét.

Eleven ujjaimmal boldogan mozgolódtam a tenyerében.

Néhány nap mulva elhurcolkodtunk a régi lakásunkból. Katával többet nem találkoztam, de még nagyon sokszor gondoltam rá vissza. Néha úgy éreztem, hogy valamimet nála felejtettem és szerettem volna visszamenni hozzá, hogy megérintsem a kezemmel.

Ezek az érzéseim messze esztendőkig velem maradtak. S néha vasárnaponként még most is felvetődött bennem egy hang vagy szín, amiről aztán hónapokig megint semmit sem tudtam.

Ezek a napok teljesen az enyémek voltak s ilyenkor sok mindenféle emlék és kívánkozás feljött bennem. Már nagy gyerek voltam, bizonyos, hogy senkinek a lábát meg nem csókoltam volna, de azt éreztem, hogy a lányokban van valami, ami bánt és ingerel, ami egy pillanat alatt össze tud rázni.

De én erős természetű gyereknek ismertem magam és hittem, csak akarnom kell és mindig és mindenben uralkodni tudok magamban. Ha időm volt hozzá, szerettem belenézni az életem rendjébe s ez a szokásom most is megvolt. Már nem kallódtam öntudatlanul a dolgok között és minden dolognak iparkodtam mindkét oldalát megnézni. De nem azért, hogy aztán határozatlanul egyik oldalról a másikra dobálódjam, hogy hassanak rám a dolgok, anélkül, hogy én vihetném át beléjük a magam rendjét és akaratát. Sohasem kötekedtem olyasmik miatt, amikről később beletörődéssel le tudtam volna mondani. Vagy hozzányultam valamihez és akkor győzni akartam fölötte, vagy kitértem előle még mielőtt megkísérthetett volna. Ha az enyém volt valami, abból szivesen adtam mindenkinek s ezért szerettek és komoly fiúnak tartottak az ismerőseim. Mondom, az ismerőseim és nem a barátaim, mert barátaim úgy, ahogy a többi fiúknak puszibarátaik voltak, nekem soha sem voltak. Hiába nyultak felém a maguk megcsiszolatlan ösztöneikkel, akkora voltam, mint ők, éppolyan voltam, mint ők és mégis beérhetetlenül idősebb és más voltam, mint ők.

Az iskolában az osztály bogáncsa voltam, hiába próbáltak meg bottal és szép szóval belefésülni a padba, cudar uccai tüskék álltak ki belőlem, amik mindenfelé szúrtak s most itt a tüskés inasok közt kiválasztott úrnak láttak, nem ficsurnak, de valami papos tekintélynek. Én soha nem mentem el egyik fiúnak a lakására sem, de ők vasárnap reggel nyolckor már ott voltak nálunk s ha még nem voltam felöltözve, szépen a fal tövébe ültek és várakoztak rám.

Vasárnap, hiába lettem inas, alig akartam kibujni az ágyból. Aztán a testvéreimmel való veszekedések következtek. Soha sem én kezdtem ki velük, de ezeknek a lánykáknak kereplőből és kolompból volt a szájuk és kerepeltek és kolompoltak reggeltől estig.

Álmos voltam és ettől a veszekedett lármától földühödtem, mint a hörcsög. Közéjük gabalyodtam és verekedtünk.

Anyánk föltartott kezekkel be-beszaladt a konyhából, hogy széthúzzon bennünket. Ha már föl voltunk öltözve, egész nap összefértünk.

A gyerekek segítettek megetetni a nyulaimat, a fekete kanpulykámat és galambjaimat. Büszke voltam arra, amim volt és valóban az egész városban egyetlen gyereknek sem voltak ilyen állatai, mint az enyémek. Egy sváb asztalosmester házában laktunk és hátul a sufni mögött, ahol a szurkos és aranypapirosos koporsók voltak hegybe rakva, állt az én galambólam. Hosszú, keskeny deszkaház, ami tele volt kiválogatott állatokkal. Az alsó részben voltak a nyulak, vattásszőrű óriási kunyafülűek, egy selyemszőrű kan és négy fehér nőstyén. Ha kinyitottam az ajtót, mint valami kövér megprémezett bárányok ereszkedtek le az ól hidlásán.

— Muci ne! — mondtam. — Muci! Muci! — és a ledörzsölt ábrázatú inasok bámultak, hogy kicsöppent a nyáluk és a nyulak fényes szőrükkel nagyokat ugráltak előttem, mintha bennük lakott volna az ördög.

A kan szaporán maga alá rúgott, hogy porzott alatta a megtaposott föld.

Kutyásan a két hátsó lábára ült és kérte tőlem a friss zöld füvet.

Az inasok durva nyers káromkodásokat mondtak örömükben.

Aztán kijött a pulyka is. Ő együtt lakott a nyulakkal is nagyszerűen összefértek, szinte testvérek voltak. Nem volt kövér, de hosszú fiatal lábain mint valami király álldogált a nyulak között.

A galambháznak egész eleje pántokra járt, s ha az ember ezeket a deszkalapokat kinyitotta, az egész házba bele lehetett látni, mint valami méhkasba. A galambok szelídek és tiszták voltak. Nem jártak el hazulról s ha valaki lopni akart közülök, annak könnyű dolga volt velök. A hat purclin kívül ezek már nem is annyira repülő madarak, mint inkább csak túlnemesített emlékei voltak a vad parlagi galamboknak.

A város galambászaival minddel ismeretségben voltam és néha eljöttek hozzám és beszéltem velük komoly tervekről és néha cseréltem velük páros és páratlan galambokat. S ha komoly galambvásárról volt szó, azon aligha tudott valaki is becsapni. Ismertem a jó galamb búgását, kitapogattam a hím gégéjét és a nőstyén hátsó szerkezetét, s amit megvettem vagy elcseréltem, az tiszta fajú volt, mint az arany.

Dél felé járt, mire az ólat kipucoltuk.

Anyám valamennyiünknek adott egy-egy darab kenyeret, aztán kimentünk a piacra.

A misének már vége volt, a lányok, legények szagosan kiöltözötten jártak körbe-körbe a piactéren, a zötyögős járdán, a kereskedők betapasztott boltjai előtt, mint valami cirkuszlovak a köröndön. Itt volt a kis város élete. A lányok jobbról indultak, a legények balról, állandóan összetalálkoztak, hogy szakadatlanul szem-

beröhöghessenek egymással. Az inasok, mint valami szemtelen légycsomók zümmögtek erre-arra a nagy térségen. Nyughatatlanul belekötöttek a sétálókba, hogy aztán az egész városon végigcsúfolhassák azt, aki oktalanul odaállt velük.

Egy másik műhelybeli inassal, akit Spatáknak csúfoltak, a nagy trafiksarkon álldogáltunk. Nyápic kis gyerek volt ez a Spaták, egy keszeg mozdonyvezetőnek a fia, de nagyon szép anyja volt neki és én ezért szerettem vele lenni. A mamája sokszor kint állt előttük a kapuban és sokszor órák hosszat elbeszélgetett velünk. Csodálatosképpen mindenhez értett ez az asszony és minden érdekelte. De arra mégis hiába kérte a fia, hogy engedjen neki galambokat tartani. Szinte pontosan egyformán válaszolta:

— Ne légy buta, Karcsi! Elrontják a háztetőt!

Ez olyan különös volt nekem, hogy ilyen nagyszerű asszony, ha erről volt szó, mindig ezt a butaságot mondta. De lehet, hogy talán nem is ezt akarta mondani, hiszen erős cseréptető volt a házukon s lehet, ha a fia egyszer haza merte volna hozni a galambokat, talán azt mondta volna: — Menj csak fiacskám és hozzál minél többet! A szép galambok nagyon illenek a szép házhoz.

De ez a buta Spaták nagyon gyáva kölyök volt. Csak állt és szomorkodott ott a szép anyja mellett, aki pedig maga is egy óriás felfujt begyű galamb volt. Sokszor jött az a kívánságom, ha egyszer úgy kedvemre — megfoghatnám ezt a szép nagy asszonyt. Éreztem, hogy a mellei duzzadtak és lökdölődzők lehetnek, mint a luft-

balonok. De annyira soha sem tudtam közel férkőzni hozzá, hogy kedvemre megérinthessem őket.

A fiával azonban mégis és már régóta jóban voltam. ő elmondta nekem minden dolgát s az én dolgaimról is talán ő tudott a legtöbbet. Lányokról meg az inasokról nem igen szeretett beszélni, a galambok és a madarak érdekelték a legjobban. S velem ezekről szakadatlanul beszélhetett és ezért jobban ragaszkodott hozzám, mint az apjához és az anyjához.

Mikor elváltunk, két kézzel szorongatta a kezemet, mint valami ajándékot. Aztán egy hétig megint nem találkoztunk egymással.

9.

Úgy okoskodtam akkoriban, hogy az lehet a legnagyszerűbb ember, aki a legjobban tudja megcsinálni azt, amit meg akar csinálni. Mert minden csak ezen múlik. Hogy mit és miről beszélgetünk, az nem jelent semmit. És ezzel a hitemmel, ha valamihez hozzákezdtem, ha csak egy mód volt rá, azt végig is csináltam s erőmhöz képest a lehető legjobban. Parancsok egyszerű végrehajtása kibírhatatlan teher volt a számomra, éreztem, hogy minden dologban van valami élet, amihez érdemes hozzáférkőzni s ami azért, hogy fáradunk vele, megfizet nekünk valamivel. Ha ez a viszony köztem és a munkám között nem tudott kifejlődni, ott csak a dac s talán valami előttem is ismeretlen virtus volt az, ami tartotta bennem az erőt... Tovább, azért is tovább s még szívósabban bele, hogy minél előbb túl legyünk rajta.

A műhelyben a fúrás volt a legnehezebb és legbutább munka. Az otromba gép meggyötörte

a testemet s ha a többi inasok bántani akartak, mint valami kínzószerszám elé állítottak oda az otromba kerék elé.

— Rajta, húzd meg! — mordult rám hol az egyik, hol a másik. — Rajta!!

Reggel hatkor elkezdődött ez a kálvária és tartott egészen estig. Sokszor napokon keresztül. Rostákat szereltünk egy morva asztalosnak és az öntött csapágyakat kellett nagyobb fúrókkal utána fúrni. Nem volt valami pontos munka és éppen azért lehetett mellette ezt a gyötrő játékot végigcsinálni. Az öntött lyukak gödrösek és szögletesek voltak, a fúró részegen táncolt benne, az egész gépet ide-oda rángatta.

S a másik inas ördöngős ábrázattal szorította a felső csavart és szakadatlanul ordított:

— Rajta, húzd meg! Rajta!

Nem bírtam tovább, nem volt annyi erőm, hogy ujjaimmal a hajtónyelet átfogjam.

— Húzd, húzd, te gígerli! — üvöltötte a másik. — A gimnázium az jó volt mi? de ez nem ízlik?!

Most egész lelkemből utáltam ezeket a gyerekeket. Elvadult uccakölykök, otromba parasztkamaszok voltak, akiket félig állatokká formált az élet s akik még mindig nem tudtak megbocsájtani nekem, hogy akaratomon kívül iskolába jártam s a ruhámon gombok s a lábamon cipők voltak. Ha panaszkodni mertem, durván kiröhögtek s mint valami szemetet rámzúdították egész embertelenségüket. Ha káromkodtam, akkor az arcomba ütöttek, ha sírni mertem, akkor lefogtak és majdnem halálra csiklandoztak. Egyszer, mint valami keresztény rabszolgát, megimádkoztattak s én éreztem, hogy az embertelen-

ségnek ezt a cselekedetét soha sem fogom tudni elfelejteni.

Reggeltől fúrtunk s már későn délután volt, mikor valamelyiknek eszébe jutott a kínzásnak ez az újabb módja.

A felső csavar szakadatlanul dolgozott s a kerék már kiszaggatta az inaimat és összetörte a lelkemet.

Keservesen sírtam.

— Térdelj le! — mondta a fúróvezető.

Szédülten erőlködtem.

— Térdelj le és imádkozz!

Emberfeletti erővel küzdöttem. Nem akartam megadni magam. Milyen jó lett volna, ha még erőm lett volna hozzá, hogy a másikkal szembe ugorjak, ha megszoríthattam volna a torkát, ha megfásult ujjaim között széttörhettem volna az egész komisz életét. De ehhez már nem volt erőm. Tudtam, ha fellázadok, egy ütéssel visszalök magától s akkor minden rosszabb lesz.

— Imádkozz, mert beledöglesztlek! — mondta a másik és láttam az égő szemeit, amint diadalmasan belémszúrja azokat.

Tehetetlenül térdreereszkedtem.

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben! — röhögte. — No! Miatyánk...

Összeszorított fogaim fájdalmasan fölszakadtak:

— Nem! Nem!

A másik ingerlően és könyörtelenül újra kezdte:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

Mint akit összemorzsoltak valami láthatatlan kezek, megadtam magam:

— Mi a-a-tyánk — nyöszörögtem utána.

— Hajtsd! Azért csak hajtsd! Ez jó olaj lesz rá! — Ki vagy a mennyekben...

A többiek ott álltak körülöttem. Mintha cirkuszt láttak volna, öröm és sötétség volt az arcukban.

— Ki-i vagy a mennyekben...

— No, tovább, tovább!

A többiek is ordítottak:

— Gyü te! Ne gyü! Tovább gebécske, tovább!

— Sze-en-tel-tes-sék meg a te szent ne-e-ved.

— Jöjjön el a te-e or-szágod, le-e-gyen meg a te akaratod.

— Miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is. Bocsásd meg a mi vétkeinket.

— Miképpen mi is me-e-eg bocsájtunk az ellenünk vétkezőknek.

— És ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól... A-amen.

A kerék lassan fölengedett és visszajött a lélegzetem.

— No, jól van! — mondta a másik és egészen meg volt nyugodva. — Most mehetsz... Rozsda, gyere hajtani!

Ha most látott volna az anyám, meghalt volna szegény az én nagy emberi fájdalmamtól. Egész testem csuron víz volt az izzadtságtól, a kezeim súlyosak voltak s menetközben, mintha a földön húztam volna őket.

Sok keserű pillanatomat felejtettem már el az árnyékszéken. Ez volt az egyetlen hely, ahol elbujhattam a gyilkos, idegen szemek elől, s ahol ügyesen még egy fél cigarettát is el lehetett szívni.

Pár percig fáradtan és szédültem üldögéltem, aztán elővettem a fél drámát s a füstöt egy vékony pléhcsövön, amit mindig a nadrágzsebemben hordtam, áteregettem a szomszéd kertbe.

Szép nagy kert volt ez, sok diófával és ribizlivel. A többi inasok mindenféle szúró és nyíró szerkezetet kitaláltak, hogy valamit áthozzanak a gyümölcsökből, de minden olyan távol volt tőlünk, hogy eredménytelen lett a fáradságunk. Csak egy nagy vén ecetfa állt a palánk mellett. Egyszer nagyon szomjas voltam, belekóstoltam a héjjába, azt hittem, valamiféle ecet van benne, undorodva visszaköptem. Azóta, valahányszor eszembe jutott, mindig átköptem hozzá a deszkanyílásokon.

Nemsokára hallottam, hogy kiabálnak utánam a műhelyből.

— Elaludtál, te Sátán?! Gyüssz-e már a dolgodra?

Elment fölöttünk a nap s este gondtalanul futkostunk a cirkusznál. Ez az a hely volt a városban, ahol a nóta és a jókedv virágzott. Ide jöttek ki a lányok, legények és ide szabadultak le a város inasai is. A felnőttek valami természetes különválasztódásban éltek, külön a parasztok és külön a mesteremberek és két csoportban is, külön a lányok és külön a legények.

Füttyögés, vihorászás hangzott mindenütt. Mi nagy bolond csoportokban kódorogtunk ide-oda. Elkapkodtuk a legények cigarettavégeit, s mint az eleven ördögöktől féltek tőlünk a lányok.

Ott ingerkedtünk körülöttük és boldogok voltunk, ha megfoghattuk a mellüket, ha belecsíphettünk kemény, megugró húsukba.

Némelyik hangosan visított, mint valami óriási madár, de egy pillanatra ravaszul elengedte magát, nálunk felejtette a derekát, s mi a könnyű ruhákon át egy pillanatra megéreztük a fölfűtött testét.

Melegek és elevenek voltak ezek a lányok: egyre kívánatosabbak lettek a számomra és lassan élni kezdtek az éjszakáimban, mint a nyulaim és galambjaim.

Széles, világos utak nyíltak meg előttem. Korán fejlődő, nagy gyerek vagyok, mondták az ismerőseim és én magam is éreztem azokat a hirtelen változásokat, amik végbementek rajtam és bennem.

Hétköznapokon este és vasárnap délutánonként kijártunk a Nyitrára fürödni. Itt egészen meztelenek voltunk és többé nem kellett szégyenleni magamat a nagyobb gyerekek előtt s alig is volt köztünk fiú, akinek szebb teste lett volna, mint az enyém. A legszebbek általában a lakatosok voltak. A szabók púposabbak voltak, mint mi, az asztalosoknak nagy csontok álltak ki a mellükből, a boltosok x lábúak és fagyott kezűek voltak, s a suszterek olyanok voltak, mintha sárga öregasszonybőrt húztak volna magukra. Szinte féltem ezektől a világos színű vézna testektől. Hiába vetkőződtek le, a csiríz és a nyers bőr ecetszaga már beleette magát a testükbe s valami émelyítő illat terjengett körülöttük állandóan.

Nincs az az erő és hatalom, ami engem akkor a háromlábú székekhez tudott volna kötözni.

Az én mesterségem az egészen más volt. Teste és lelke volt annak, amihez az ember hozzányult. A szerszámok fényesek és nehezek vol-

tak, a vasrudakban éreztem az akaratot és örültem neki, hogy birkózni és verekedni kellett velük, ha valamit csinálni akartunk belőlük. Mennyivel mások voltunk mi akkor, ha egy vasköteggel a vállunkon, amelynek egyik vége szétbomoltan csörömpölt utánunk a földön, végigmentünk a városon, mint azok a nagyülepű suszterinasok, akik bűzös, nagy talpcsomókat, vagy kivikszelt csizmákat cipeltek a nyakukban. Ezeket senki sem vette komolyan emberszámba.

— Vacak suszterinas! — mondták nekik a lányok lent a vásártéren s mintha kellemetlen érzéssel kiköptek volna. A mi kezeink fényesek és kemények voltak a vastól és olajtól, az ő fogaik sárgák és csorbák voltak a bőrök nyujtásától, marcangolásától. Egyedül az örökös jókedvük volt az, ami különb volt a mienknél.

Ők sohasem gondoltak a munkájukra, mi sokat beszélgettünk a mesterségünkről s ha más bajunk nem volt, komolyan és odaadással tudtunk dolgozni.

Még alig voltam féléve a műhelyben, már ismertem az összes szerszámokat és nagyon örültem neki, ha valahol rám bízták valaminek a elvégzését. Az volt a legnagyobb örömöm, ha valamin komolyan és odaadással dolgozhattam. Még nem voltam ura sem az anyagnak, sem a tulajdon kezeimnek, de ebben a birkózásban már benne éreztem a jövő lehetőségeit.

Egy napon a mester odahívott magához s azt mondta:

— Nesze, itt van egy darab vas, reszelj belőle egy laposfejű csavart és vágd rá a menetet, hogy ebbe a mutterba belemenjen. Majd meglátjuk, tudsz-e már valamit!?

Nehéz megpróbáltatások napja volt ez.

Dolgoztam és izzadtam és ha egy-egy pillanatban boldog is voltam a sikeres munkától, órák hosszat aztán szinte kábultan gyötörtek a kétségek.

Ebéd után két cigarettáért másik vasdarabot kértem a Józsitól. Az elsőt nem tudtam miért, elvágta a csavarvágó.

— Szedd ki a forgácsot a fogak közül — mondta Józsi — és akkor jó lesz.

Újra nekifeküdtem a munkának. Az egész műhely a lármájával, a küzködő, káromkodó inasaival együtt elveszett számomra.

Úgy éreztem, egy kis szigeten vagyok egyedül a satuval, a szerszámaimmal s a készülő csavarommal.

Mindent a lehető legpontosabbban iparkodtam megcsinálni s tisztán tartottam a környezetemet.

Hét órára készen lettem. Szép, fényes fejű csavar volt az, amit kireszeltem és könnyen járt a mutterban.

— Vidd be az öreghez! — mondta a Józsi. — Elég jól megcsináltad.

A mester innen is, onnan is gondosan nézegette.

— Egyedül csináltad?

— Igen.

— Biztosan emlékszel rá?

— Egészen magam csináltam!

— Jól van, most menj a dolgodra. Ha iparkodni akarsz, akkor lesz belőled valami.

Mindent szépnek és vidáman elevennek láttak a szemeim.

A mester sovány, hosszú alakja, anélkül,

hogy észrevettem volna, ott előttem felhúsösodott s mintha mosolygott volna rám a fáradt, három szál bajúsza.

Éreztem, hogy enyém a világ és nincsenek napok és csillagok, amik nagyszerűbbek lehetnek a lakatos mesterségnél.

Nagytakarítás volt nálunk, s mivel az anyám csak esténként jött hozzá, hogy valami házimunkát végezzen, vasárnapra sem lett tiszta a lakás.

— Máma ne menj sehova, fiacskám! — mondta az anyám. — Végezd el szépen a galambokat, aztán segíts kicsit nekem. Estére visszahozzák a nagymamát, szeretném, ha tiszta lakásba jönne.

A gyerekek már kint vártak rám az udvaron, de nem mentem velük. Kitakarítottuk az ólat, ők elszéledtek csavarogni, én otthon maradtam segíteni. Munka közben a műhelyi dolgokról beszéltem, anyám időnkint elénekelt egy régi falusi nótát, búsat és cifraságokkal teleaggatottat. Aztán, hogy közeledett az este, nagyanyáról kezdtünk beszélgetni. Amióta fekvő beteg volt az öreg, azóta bizonyos időközönként ide-oda hurcoltatja magát a gyerekei között. Mindenünnen elmegy, hol a lányait, hol a menyeit únja meg, sír, hogy vigyék el ebből a pokolból s még az udvar és ucca népeit is összelármázza, hogy segítsenek rajta. A környék lakói már ismerték az öreg Istenes nénit és mindenki megígérte neki, hogy holnap elviszik a másik gyerekéhez. Ez heteken keresztül ment így napról-napra. Aztán végre kocsira is kellett pakkolni.

— Vigyetek bogaraim, vigyetek! Ezt a gye-

rekemet már nem bírom tovább. Még a hajam is kihull a szenvedéstől!

A kamrában volt egy öreg ágyunk s ezt most beállítottuk a konyhába.

— Itt fog feküdni szegény — mondta az anyám. — Mért nem könnyít már szegény öregen az isten vagy jobbra vagy balra. Egész szomorú életével ugyan csak nem érdemelte ki, hogy így kínlódjon öregségére.

— Dolgozott eleget — mondtam én is és hittem is, amit mondtam. Még emlékeztem azokra a napokra, hónapokra és esztendőkre, mikor az anyámmal együtt állt a teknőnél és éjjel-nappal mosták a sok idegen ruhát. Egész gőzfelhők alatt és fehér ruhahegyek között éltek, mint valami elátkozott börtönben. Aztán jött egy karácsony és az örökre elütötte a nagymamát a teknőtől. Az ünnep reggelén mi gyerekek éppen öltözködtünk, mikor a szerencsétlenség történt. S lehet, hogy úgy, mint sok mindenféle bajnak, ennek is egyedül mi voltunk az okozói. Víz kellett a mosdáshoz s a nagymama, aki a mi főpatrónusunk volt, korsóval a kezében elindult az udvar végén álló kúthoz. De alig, hogy kitette a lábát a konyhából, nagy tompa zuhanást, a korsó csörömpölését és éles sikolytást hallottunk. Egy pillanatra megborzadtunk, aztán az anyámmal együtt, aki szintén elsikolytotta magát, kiszaladtunk az udvarra. A nagymama, mint valami halott feküdt a síkos, megfagyott földön.

— Elcsúszott! — sírt az anyám és lehajolt hozzá és rimánkodón élesztgetni kezdte. A többi lakók is kiszaladtak és ők is segédkeztek az anyámnak. Él — mondták. — No semmi, él! Csak elcsúszott szegény — zümmögték össze-

vissza és karjaikon bevitték a lakásba. Mint egy mozdulatlan fadarab feküdt az ágyon s csak néhány óra mulva, mikor kissé magához tért, tudtuk meg, hogy tulajdonképpen mi is történt vele. Fölnyitotta a szemeit, szólni akart és az álla akkor ferdén elcsúszott s a torkából nem jött ki a hang.

— Megütötte a szél — mondta az egyik szomszédasszony. — Már láttam ilyesmit. Nézzék meg csak a jobb kezét és a jobb lábát, nem tudja azokat már többé mozgatni a szegényke.

És valóban, a fél teste hideg és mozdulatlan volt.

Két napig se szólni, se enni nem tudott. Aztán kicsit magához tért, mintha újra tanult volna beszélni, csonka, eltördelt szavakat mondott és mi, mint valami kis gyereket, tejjel kezdtük itatgatni egy dudliból. Szinte felismerhetetlenül elváltozott az arca és két-három hét alatt egészen összeaszott. És később, mikor már újra tudott enni, akkor sem szedte össze magát többet. Ott volt közöttünk, de valamenynyien éreztük, hogy a mi igazi nagymamánk mégis csak meghalt azon a reggelen. Az a sovány, hosszú test, ami most néha nálunk, néha más rokonoknál fekszik az ágyon, már csak az ő régi életének a nyügös, elfáradt árnyéka.

— Dolgozott, fiam — felelte vissza az anyám. — Egész életében húzta az igát másoknak, most meg már magával is tehetetlen.

— Bizony az istenke mást is csinálhatott volna vele — kerepelte közbe Mariska. — Mindig olyan nedves szegényke, mintha most született volna. Megint kezdhetek mosni utána. Én szeretem, ha nálunk van, de azért a kereszt-

mamának se köllene mingyárt elküldeni magától.

— Jaj, jaj! Veled már nem beszélek lányom, te már megint nyelves vagy!

— Menjetek ki lánykák — mondtam. — Csak rontjátok itt a levegőt.

— Ki is megyünk! Nem is fogunk itt benned gyönyörködni.

— Te Lajos, olyan vagy már, mint egy főszakácsné — darálta megint a Mariska. — Csak olyan nagy fejed ne lenne!

Visítva keresztül szaladtak az udvaron. Ki az uccára és estig nem jelentkeztek.

A lakás már tiszta volt, anyám tejet forralt, kávét főzött be vacsorára.

Később kimentünk sétálni a Fő-út felé, ahonnan a nagymamának kellett érkeznie. A lánykák fogócskát kergetőztek előttünk.

— A tatácska már tudja, hogy a nagymama visszajön hozzánk? — kérdeztem.

— Ó, apátokat, tudod, hogy nem érdekli az ilyesmi. Ő szó nélkül belenyugszik abba, hogy a nagymama visszajön, csak aztán az se szidná őt folytonosan.

— Mért ilyen minden öregasszony? Ahányat még ismertem, az mind olyan mérges és kötekedő természetű volt. Az öregeknek az lenne a legjobb, ha szépen leülnének és hallgatnának. Ha nem bántja őket senki, hát ők se bántsanak senkit. Az öreg emberek ilyenek is. Kint ülnek a napon s csak pipázgatnak.

— No, no, ezek nem olyan egyszerű dolgok, mint amilyeneknek te gondolod. A férfiak többnyire egészen más életet élnek, mint az asszonyok és bizonyára ezért egészen mások ők öreg-

ségükre is. Boldogult nagytata felét sem dolgozta annak, mint amit a nagymama elvégzett. A sok munka pedig senkinek sem használ, ingerült lesz, elvadul tőle az ember.

— Azt tudom. Az inasok is attól olyan vadak. Alig tudnak szólni egymáshoz marakodás nélkül.

— Csak vigyázz, fiacskám, hogy te el ne tanuld tőlük. Az embernek mindig embernek kell maradnia. Ha pedig bántanak, csak mondd meg nekem, majd én beszélek velük okosan.

Nevettem.

— Maga még mindig úgy csinál velem mamácska, mintha óvódába járnék. Mit szólnának nekem, ha egyszer csak bevinném az anyámat, hogy az védjen meg engem. Ha maga egyszer eljönne oda pörölni, akkor biztos, hogy én soha többé nem mennék be abba a műhelybe.

— Ez a te rossz természeted, hogy ilyen büszke vagy! Mi van abban szégyenleni való, ha egy anya elmegy azokhoz pörölni, akik az ő fiát bántják? Tudod, azt mondja a közmondás: gőgös ember, buta ember!

— Jól van mamácska, de engem soha senki nem bánt a műhelyben és ne is beszéljünk erről.

— Nem bánom. Hiszen tudod, hogy én erőszakkal nem avatkozom bele a dolgaidba!

Sajnáltam, hogy oktalanul megint előhoztam a műhelyi dolgokat. Anyának még mindig fájt az én inaskodásom s valahányszor szóba jött, szinte erőszakkal meg akart győződni arról, hogy rosszul bánnak velem a többiek. Bizonyára nagyon ismerte az emberek természetét. S még mindig úgy érezte, hogy meg kell mentenie ettől a veszedelemtől. Arra azonban nem

gondolt, ha egyik helyről elvesz, be kell helyeznie valahová máshová s hogy az új hely aligha lesz különb, mint a régi volt. Természeténél fogva ő azt szerette volna a legjobban, ha egyszerűen otthon maradok mellette, ő napestig dolgozott volna, s nekem csak egy hivatásom lett volna, naponta többször megmutatnom magam, hogy még mindig ép és egészséges vagyok. Kevés gyerek volt a városban, aki, ha olyan gyöngéd természetű anyja lett volna, amilyen az enyém volt, el nem züllött volna. Erősnek kellett lennem, hogy el ne rontson az anyám nagy jósága. Szerencsénk, hogy a dolgok egy része úgy teremtődik a világban, hogy drámák és tragédiák nélkül megértsék egymást és kiegyenlítődjenek.

Egy gyökérből fakadtunk, de mégis másmás utak felé nyujtózva sétáltunk az estében. Sűrűn mentek el mellettünk az emberek, köszöntünk egymásnak s egy-két szóval mindig mondtunk azokról valamit, akik elmentek mellettünk.

A lánykák messze előttünk lármáztak.

— A nagymama! Mamácska, már jön a nagymama!

— Hát itt van szegény — mondta az anyám s a szemeit törülgette. — Szaladjunk, fiam!

S mindketten futni kezdtünk a szürke parasztszekér felé, ami lassan közeledett erre a kocsiúton. Először a Mihály bácsiékkal találkoztunk s utánuk nem messzire jöttek a keresztmamáék, ahonnan most költözik a nagymama. A keresztmama kezet fogott velünk, de a nagy mahomet lánya ránk se nézett.

— Hát neked mi bajod van, te lány? —

kérdezte tőle az anyám. — Talán te is köszönhetnél az embernek!

Szélesen megvetette magát.

— Jobb dolgom sincs bizony, csak maguknak köszöngetni! Vigyék már le azt a vén mumust arról a szekérről, aztán akkor lássam valamennyiüket, mikor a hátam közepét!

— Hallgass már a fene a pofádat! Hogy nem tudott a ménkő már régen megcsapni, azzal a vén huncút apáddal együtt... Hogy mit köll nekem ezektől kiállnom! Várj kutya, ezért a bánásmódért meg fognak nyúzni a saját kölykeid!

Ezek az emberek mindig ilyen durván, kétségbeesetten veszekedtek. Csak találkozni sem igen szerettünk velük. Hogy közülök ki volt a nagyobb bűnös, azt a legigazságosabb bíró sem tudta volna eldönteni. Az ember napszámos volt a vasúton, ő járt bevásárolni a munkások früstökre valóját és ebben a foglalkozásában egészen elrészegesedett. Az asszony évről-évre másoknak mosott és 24 gyereket szült a világra. Nagy, felfujt teste most már roskatag volt, mint valami üresedő zsák. Ha szóltak hozzá, ingerülten durva volt, de őhozzá is csak mindig durván szóltak.

— Miért nem bánsz jobban az anyáddal, te lány? — mondta az anyám és megfogta a testvére karját. — Látod, hogy már nem bír veletek!

— Akkor mit kodácsol mindig!

— Már megint így beszélsz, te sátán! — sipította a keresztmama s kihúzta magát az anyám karjából, neki akart menni a lánynak.

Az nyugodtan megfordult.

— Ha olyan hős, hogy verekedni akar, akkor csak jöjjön haza egyedül! — mondta és hátra se nézett.

Az öregasszony szinte megdermedten állt egy pillanatig, aztán ijedten rimánkodni kezdett:

— Nina, az isten áldjon meg téged! Ninácskám, ne hagyj itt, hát hogyan megyek haza az én rossz szemeimmel! Nina, lányom!

Sírt, csapkodta a kezeit. Elhúzódtam tőle, féltem, hogy egyszer csak erőtlenül rám zuhan. A lány már elveszett valamelyik mellékuccában s ránk hagyta az anyját, mint valami szörnyű bútordarabot.

— Ne sírj no, majd mi hazavezetünk — biztatta az anyám. — Eljössz Lajkóm a keresztmamával?

— Az isten áldjon meg, Lajkó fiam! — sírta még mindig. Magához húzott s a hideg szájával megcsókolt. — Várjatok csak, várjatok, nem jó vége lesz ennek a mi életünknek!

A szekér már egészen hozzánk ért, a lánykák mint a boszorkányok visongtak a tetején. Az emberek megálltak nézelődni, mintha cirkuszkocsi vonulna végig az esti uccán.

Nagymama rongyok és öreg pokrócok alatt ott feküdt a szekér fenekén ágyazott szalmazsákon. Mikor hozzá mentünk, felragyogtak a szemei. Elgörbült szájjal nevetni akart, de csak kuncogott és olyan volt, mintha összetörött volna az arca.

— Csókoljatok meg édes gyermekeim! — nyöszörögte és hangosan elsírta magát. — Csókoljátok meg ezt az elátkozott nagymamát.

Vagy üssetek mingyárt agyon. Legjobb is szeretném, ha mingyárt agyonütnétek.

Megcsókoltuk. Egészen fölé kellett hajolnom, erős promencliszag volt körülötte. Az arca hideg és reszelős volt, mint valami téglalap.

Jó kezével szinte éhesen markolászott, símogatott.

— Nyugodjon meg mama — mondta neki az anyám. — Nem bántja magát senki. Csak magának sem szabadna mindenbe beleakadnia.

— Én olyan vagyok, gyerekem, mint aki már nem is él! Adjátok meg azt a darabka kenyeremet, aztán hagyjatok, hogy vigyen el az ördög.

— Hej, mama, dehogy tud maga ilyen csöndben maradni — mondta a Giza néni, Mihály bácsi felesége.

— Én, Gizuskám? Hát bántottam én magát? Uram isten, hogy ilyeneket mondjon a menye az ember szemébe.

— Jól van mama! Jól van! Hiszen most már az Örzsire került a sor, a lánya, ő jobban fog bánni magával.

Megérkeztünk.

A kocsis és a Mihály bácsi a szalmazsákot, ami egy ajtószárnyon feküdt, leemelte a szekérről.

Kinyitottam a kapút s a két ember csoszogva vitte végig az öreg terhet az udvaron. Be a konyhába. Az asszonyok leemelték a szalmazsákról s egy székre ültették.

Színehagyott, hosszú slafrok volt rajta, sovány, mezítelen lábai térdig kinéztek alóla, beteg keze, mint valami meghalt, zöld kígyó feküdt az ölében.

Csodálatosan hosszúnak és soványnak láttam.

Megnyírt, ősz feje ijesztően ült a vállai között, a szemeiből csak két kis gomb látszott, mint valami megbujt csigaszarvakból, vékony szája mélyen legörbült arra az oldalra, ahol egész testében benne lakott a betegség.

— Nincs már szegénynek emberi formája — sóhajtotta a kocsis, mikor kimentem vele, hogy a kapút betegyem utána.

Ezen az estén sokáig együtt maradtak a rokonok. Nehezen indult meg közöttük a beszélgetés, aztán végre is mindenki kimagyarázta a saját baját s egy rövid időre megint összetalálkoztak.

Körben, a nagymama ágya előtt ültek.

De az öreg száraz horkolással, mintha spárgahegedűt huzigáltak volna a mellében, már aludt.

Mi gyerekek bementünk a szobába, kávét vacsoráztunk és vidáman énekeltünk.

11.

Szurok a kegyetlen eset után, hogy egyik karját a cséplőgép összemarta, két hónapig nem járt be a műhelybe. Én azonban gyakran találkoztam vele, nagyon jól értett a galambokhoz s egészen összepajtáskodtunk. Esténként, hacsak tehette, ha nem volt otthon az apja, az ő apja egy hősködő természetű póstás volt, megvárt az egyik sarkon, együtt mentünk el mihozzánk s egész este ott maradtunk a galamboknál. Mindig volt neki valami terve, mindig törte valamin

a fejét s egyszer kitalálta azt, hogy hogyan lehetne valami újfajta galambokat csinálni.

— Egy fiatalt, akkor mikor tollasodni kezd, minden tollaszáránál külön befonunk kendercérnába és meglátod, olyan göndörtollú galambot csinálunk, amilyen még senkinek sincs.

— Butaság — mondtam — hogyan lehetne egy toll göndör, ami egyenesnek született!

— Ez csak okoskodás! Ismered azt a fiatal asszonyt, aki a mi ajtónk mellett lakik?

— Igen!

— És milyen haja van annak?

— Göndör.

— Göndör hát! De te akkor nagyon buta vagy, ha azt hiszed, hogy annak göndören született a haja. Olyan volt az, mint a szög, de láttam egyszer befonta spárgával s azóta olyan feje van neki, mint a birkának. Ha akkor fonta volna be, mikor nőni kezdett, akkor most még szebb lenne.

— Jó! — mondtam. — Megpróbáljuk. De mi lesz akkor, ha megdöglik?

— Ha nekem lenne fiatalom, akkor már befontam volna!

S az egyik este hozzákezdtünk a munkához. A fehér golyvásoktól elvettük az egyik fiatalt, a térdem közé vettem és mindketten dolgozni kezdtünk rajta. A tejes, puha tollak tövébe bekötöztük a cérnát s aztán az egészet egy kis gombóccá tekertük és lekötöttük.

Az állat szakadatlanul sipogott. Térdeimen éreztem, hogy gyorsan, ijedten zakatol a belseje.

— Hagyjuk abba! — mondtam. — Butaság az egész!

Szurok hallani sem akart róla.

— Ne vágj olyan együgyű ábrázatot. Két este rendbehozzuk és miénk lesz az első göndör galamb.

Később az uccai petróleumlámpa alá ültünk vele és még ott is dolgoztunk rajta. Késő éjjel volt már, mikor a fészekbe visszatettük.

Siralmasan és reménytelenül nézett ki a szegény állat. Az egyik felével már készen voltunk, mint valami nedvtelen, elaszott bogyók feküdtek a még félig kopasz testén a fehér tollcsomócskák.

— Holnap bekötjük a másik felét, de legjobb lenne, ha reggel be se mennél a műhelybe. Kivisszük a vízhöz és ott egészen készre csináljuk.

— Nem! Csavarogni, azt nem akarok. El nem szalad estig sem.

Nyugtalan rossz éjszakám volt. Sehogysem akart a fejembe menni, hogy a galambot valóban sikerülhet meggöndörítenünk. Nekem, bizonyos, hogy sohasem jutott volna eszembe az ilyesmi. De hát hogyan is fog most már nőni a toll, ha össze van zsugorítva, le van kötve, hogy meg se mozdulhat? Sajnáltam, hogy belementem ebbe az egész csúnya munkába. Szerettem volna fölkelni és a csomókat fölbontani, de már nagyon fáradt voltam, kimerülten az egészet reggelre hagytam. Akkor azonban megteszem, nem bírom el, hogy ennyire megkínozzak egy védtelen állatot.

Az anyám unszolására is csak nagyon nehezen tudtam fölébredni.

— Mi van veled, hogy olyan nehezen jössz magadhoz? Beteg vagy?

— Nincs semmi bajom — mondtam ked-

vetlenül. — Nem vagyok beteg... Mondja mamácska, igaz, hogy az asszonyok spárgát szoktak a hajukba fonni és ettől meggöndöródik a hajuk?!

— Vannak ilyen bolondok! — felelte az anyám csodálkozva. — De hogy jut ez most eszedbe?

Már oda se hallgattam. Félig mezítelenül hátra szaladtam az ólhoz... Hát mégis igaz... A Szurok értéke nagyot nőtt előttem ezekben a pillanatokban.

A megcsúfított galamb ott ült a fészekben egyedül. A párja kimászott mellőle egészen a rekesz másik végébe. Úgy láttam, mintha ijedt, gyanakvó szemekkel leselkedett volna vissza a másikra. Az szétlapultan ült s feltartott fejjel csak sipogott. Puhán hozzányúltam, észre se vette.

Az anyám kiáltott értem.

A másik fiatalt is visszatettem a fészekbe s elmentem dolgozni.

Nem értettem meg, mi van velem egész nap. Mintha valami baj történt volna a fejemben, mindent elfelejtettem, a dolgok nem engedtek közel magukhoz, s az inasok elcsalták a cigarettámat anélkül, hogy csak védekezni is próbáltam volna ellenük.

Délután elküldtek a vaskereskedésbe és nem volt erőm visszatartani magamat attól, hogy haza ne rohanjak a göndörödő galambot megnézni.

Ez volt az első eset, hogy inaskodásom alatt letértem az egyenes útról.

A többiek, mikor visszaérkeztem, szidtak s megint belefogtak a fúrás baromi munkájába.

Nem voltam itt és nem voltam ott. Éreztem a testem megtöretését s valami sötét ködből csurgott le rám a szomorúság. Az ember néha úgy érzi magát, hogy elveszett a világban. Bizonyosan valahonnan bentről fájtak a dolgok. Talán a beteg gyermekei között élő anya sorsa lehet ennyire színtelen és elhasznált levegővel telített. S ha valaki megkérdezte volna tőlem, hogy mi bajom, nem tudtam volna felelni.

— Ne bántsatok — mondtam az inasoknak. — Mért szeretitek azt, ha a másik ember szenved mellettetek? Én se vagyok se rosszabb, se butább mint ti, s mégis mindenért énbennem akadtok meg.

— Ne jártasd a szád! Ha prédikálni akarsz, mentél volna püspöknek!

Hajtottam tovább a kereket. Kimondhatatlanul fáradt voltam, nehezen jött belém a levegő, a szám nyitva volt s a homlokomról belefolyt a veríték.

Eszembe jutottak egészen kis gyerekkorom emlékei. Nagyanyám akkor egészséges volt s esténkint valami rongyos, rózsaszínű füzetekből szokott nekünk felolvasni órákhosszat. Szépen taktusba mondta a szavakat s a lámpa világított előtte, mint valami élő csipkebokor.

Tengeri rablókról, szegénylegényekről, néma grófokról és szibériai ólombányákról olvasott, ahová a nagy orosz cár száműzte a neki nem tetsző alattvalóit s ahol ezeket az embereket vagy apránkint megette az ólom, vagy egy napon, mintha csak erre születtek volna, beleszakadtak a szörnyű munkába.

Alig vártuk az estéket, hogy ezeket a végtelen történeteket újra meghallgathassuk. Kint

tél volt ilyenkor, itt bent a kályhában égett a tűz s az asztal körül ülve szinte magunkról megfeledkezetten ittuk be a szavak értelmét. Én szemben ültem a nagymamával s a tekintetemet egy pillanatra nem vettem le az ő fényes drótokuláréjáról. Anyám oldalt ült közöttünk a két lánykával. Ha azok elfáradtak, ölébe vette őket s azok ott csöndben elaludtak.

Hárman maradtunk minden este, hallgattunk és figyeltünk, hogy majdnem fölrepedezett a bőrünk valami belső szomjúságtól s aztán lassan sírni kezdtünk.

A cár szegény rabszolgái, akikről a nagymama olvasott, egész valójukban megjelentek előttünk, éreztük az emberi fájdalmukat és ismertük a feneketlen bányákat, ahol tíz körmükkel ásták föl a szenet és a végtelen hómezőket, amiken át szökni próbáltak a kínzóik elől.

A nagymama soha nem sírt. ő csak olvasott érzőn, anyás melegséggel, az okuláréja fénylett és nagy, kiteljesedett volt fölöttünk, mint valami gyümölcsfa.

S a lefekvés előtt egyedül csak ő merte bezárni az ajtót.

Én a nagyobbik testvéremmel aludtam együtt, egészen hozzábújtam s a szemem sokáig nem mertem lehúnyni.

A lámpa egész éjjel éget az asztalon.

Ezek a szomorú emberek azóta sokszor megjelentek előttem, hogy átbotorkáljanak az életemen, mint valami eltévedt árnyékok. S én most megint egészen egynek éreztem magam velük.

Hajtottam a gépet, mint egy másik rossz,

agyonhajszolt gép és nagyon távol voltam mindentől, ami szép, meleg és szerető az életben.

Egyetlen pont volt, ami felé kívánkoztam. Látni akartam a galambot, éreztem, hogy bűnös vagyok vele szemben. Vártam az estét s az órák nehéz ólomlábakon csoszogtak errefelé.

A Szurok értelmetlenül nézett rám, mikor azt mondtam neki:

— Szégyellem magam, hogy ilyen embertelen vagyok. Talán már meg is döglött.

— Bolond vagy! — ordította és dühösen baktatott utánam. — Olyan sírós macska vagy, akár egy kisasszony.

Otthon diadalmasan belémbökött:

— No nézd meg, te mulya! Mondtam, hogy semmi baja!

A félig befont állat megint egyedül ült a fészkében s még mindig sipogott. Egészen belelapult a fészekbe, mintha szét lett volna mázolva benne. Egyetlen szem nem volt a begyében.

— Nem etetik!

Szurok röhögött:

— Majd én megtömöm, csak ne nyafogj. Mi lenne a világból, ha mindenki ilyen nyamnyam lenne, mint te!

Nem harcoltam tovább. Éreztem, ha a galamb megdöglik, annak egyedül mi leszünk az okai, de ezt most már hiába mondtam volna el. S ha talán mégis?! Valahol bennem is élt annak a hite, hogy sikerülni fog a munkánk.

Vacsora után dolgozni kezdtünk. Szurok előbb kukoricával puffadtra tömte a galambot, aztán nekilátott a kötözéshez s a puha testen

egészen egymás mellé nőttek az elpiszkolt toll-csomók.

— Majd meglátod, milyen lesz! — mondta büszkén. — Egy hét múlva megpróbáljuk kibontani, olyan lesz, mint valami szép zsidólány!

Nem sokat hittem el ezekből az ígéretekből, de azért még sem láttam olyan lehetetlennek az egész ügyet, mint ahogyan azt a műhelyből elgondoltam. Mikor elkészültünk vele, az egész inkább egy sündisznóhoz, mint egy galambhoz hasonlított. Nagyon lágyan, gondosan visszatettem a fészekbe. Az elmenekült másikat oda ültettem mellé.

Hogy mi lesz belőle, nem tudtam, de titokban reméltem valami jót s így kétségek és remények között fektettem le magam másnapra.

Reggel első dolgom volt az ólhoz futni.

Ijedten meghőköltem.

A szegény megcsomózott galamb ki volt dobva az ólból. Az öregek, mint többé nem az övékét kihajították maguk közül. A gubancos test, mint valami csúnya sárga papucs feküdt a földön.

Nem tudtam hozzányúlni, tehetetlenül, magamba roskadtan mentem vissza a lakásba.

— Mi bajod van, te gyerek? — kérdezte az anyám ijedten. — Mi történt veled?

— Beteg vagyok — mondtam. — Üzenjen be a mesternek, hogy beteg vagyok!

Egész nap nem mozdultam ki a lakásból.

Hogy mi bajom volt tulajdonképpen, nem tudtam. Már láttam megkékült halottakat, akiket a vízből fogtak ki, vérző testet, aminő a Szuroké volt, de még semmi sem hatott rám ilyen leverően.

Talán, mert mindennek én voltam az oka! Sokat gondolkodtam azon a napon és lassan-lassan úgy éreztem, hogy a Szurok irígységből meg akarta ölni a fiataljaimat és csak azért találta ki az egész komédiát, hogy elpusztítsa őket.

Már nagyon sok csúnyát láttam az emberek természetében, nem szerettem őket, s ez a nap még messzebbre lökött el tőlük.

12.

Egy napon megint megszólított a mester:

— Holnap reggel hozzál magaddal valami ebédre valót, mert kimentek a temetőbe festeni. Terád bízom ezt a munkát, vigyetek ki miniumot, puccoljátok le a régi festéket a rácsról, aztán kenjétek be újra és nézzétek, hogy estére készen legyetek!

A többi inasok irígyen megmorogtak ezért a munkáért. Ezt a megbízást valamennyien szerették volna megkaparítani. Kint lenni a mester körzetéből és egész nap jóformán semmit sem dolgozni, ez a legtöbb volt, amit ezek a gyerekek megkívánhattak maguknak. Tudtuk, a temető tele van madarakkal s ha valahol használni lehetett a parittyát, akkor ez a hely éppen ennek a mesterségnek teremtődött.

Ahogy a mester a parancsot kiadta, a halfejű parasztgyerekkel készülődni kezdtünk a munkára. Kaparó vasakat csináltunk, összeszedtünk néhány ócska reszelőt s egész délután festéket törtünk az udvar egyik sarkában.

— Kérd meg a Józsit, — mondta a halfejű — hogy engedjen pucnikat vágni. — Mi,

lakatosinasok híresek voltunk a parittyáinkról, amik közönséges kavics helyett mindig pucnikkal, ezekkel az apró vasdarabokkal voltak megtöltve. Egész héten gyüjtöttük ezt a hulladékot, de ha valahová hosszabb útra mentünk, külön is vágtunk magunknak ilyen anyagot. Gyűlöltek és irígyeltek voltunk ezért a felszerelésünkért.

Józsi elszedte mindkettőnk cigarettáját s megengedte a pucnivágást.

Másnap reggel kis szerszámládával, festékdobozokkal és éles vastörmelékkel felszerelten indultunk ki a temetőbe. Tikkadt, nyárközépi nap volt, fehér szikrákkal himbálózott körülöttünk a por s mintha felmelegített platnin jártunk volna.

A tótok uccáján mentünk végig, itt-ott mint a vadászok megálltunk és nekikészültünk a lövöldözésnek. Errefelé a nagy parasztportákon sok volt a galamb, kilőtt vasdarabjaink repültek a hosszú háztetők felé.

Egy ösztövér paraszt zörgő cséplőrúddal rohant ki utánunk az uccára.

Mi már utólérhetetlenül messze voltunk.

Mintha csak cigarettázni és heverészni jöttünk volna ki, nehezen kezdtünk a munkához. A rács, amit újra kellett festeni, mélyen bent volt a sűrűben, közel az apácák sírjához. Senki sem járt a temetőben, a madarak lármáztak, nagy, lisztporos lepkék szitáltak a napfényben.

— Dolgozz csak! — mondta a halfejű és ő lustán hanyatt feküdt a fűben. — Aztán meg én vacakolok.

— Én meg elmegyek aztán lődözni.

— Tojok a fejedre — brummogta a halfejű és csúnya nagy kezeivel letakarta szemeit. Mintha aludt volna, én messze csavargó gondolatokkal, ízetlenül dolgoztam. Lehet, hogy a napi fegyelem alól való kiszabadulás, de lehet, hogy maga ez az elhagyatott hely volt ránk ilyen különös hatással. Kívül kerültünk napi megszokottságunkon s nem tudtuk beletalálni magunkat az új helyzetbe. Nagy erő kell ahhoz, hogy az ember önmagát fegyelmezze s minket egészen puhára, ellentállásra képtelenné főzött meg a nap.

— Gyere te is dolgozni! — kiabáltam a szunyókáló felé. — Gyere, mert én is itthagyom az egészet!

A festéket sűrű, vörös kovászban mázoltam rá az öreg rudakra. A fűben széthullott csöppek mint valami megvérzett sebek ragyogtak.

— Hadd a pokolban, te együgyű! — mondta a halfejű. — Gyere aludni. Az ember szinte érzi, hogyan nől ki a szakálla.

Vagy két óra hosszat aludtunk. Aztán kényelmesen enni kezdtünk és cigarettára gyujtottunk.

Lusták és gondtalanok voltunk, mint valami fiatal állatok. Nem akartunk semmit, csak egészen elengedni magunkat, de a madarak ingerlőn közel jöttek hozzánk és végre is fölhecceltek bennünket. Elindultunk a vadászatra. A temető tele volt lármás, nagyfejű gébicsekkel, mint valami fiatal pávák rikoltoztak a kereszteken.

Óvatosan, fától-fáig lopakodtunk feléjük, de alig tudtunk egy-két lövést leadni. Mintha a

hátukon keresztül is láttak volna bennünket, rikácsolva menekültek.

Végre az egyik bokor hegyéről lebukott az első áldozat. Kövér hím madár volt. Vérzett a feje, az alsó csőrét tövéből leszakította a pucni. A világos gyönge vér rácsöpögött a kezemre és belekenődött a durva miniumba. A halfejű kutyás dühhel kapkodta tőlem a madarat. Még ki sem hült, letörte a szárnyait és szép villásan beletűzte a kalapjába.

Mintha újra születtünk volna, hirtelen vidámabbak, elevenebbek lettünk. Már egészen megfeledkeztünk a munkáról. Hajkúráztunk a tüskés bokrok között, a madarak megriadt zajjal menekültek fel a fák hegyére. A halálos vasdarabokat lelkesen utánuk küldtük, de eredménytelenül.

— Tedd ki a kalapodat! — mondta a halfejű. — Harminc lépésről keresztüllövöm a karimáját.

— Tedd ki a tiédet, kapsz fél cigarettát!

Sokáig veszekedtünk, aztán mégis az egyik kereszt hegyére felakasztotta a kalapját.

Lőttem, az éles vasdarab átröpült az ócska posztón.

— Ez könnyű volt! — mondta elsavanyodottan a halfejű. — De találd el ott azt az üveget!

Az apácák sírja előtt álltunk s a kőoszlopba vésett Krisztusképre mutatott.

— Mi? — kérdeztem értelmetlenül. — Azt akarod, hogy a Krisztusra lőjjek?

Gúnyosan vigyorgott:

— Ha eltalálod, visszaadom a fél drámát!

— Rá akarsz csábítani — s valami ijedt-

séget és szégyent éreztem a hangomban. Olyan hirtelen szakadt rám ez a helyzet, hogy igazán védekezni sem tudtam ellene.

— Jó pofa vagy, testvér! Erre már nem telik a bátorságodból.

Láttam, hogy heccelni akar, de mégsem tudtam meghátrálni előle. Mintha elszédült volna a fejem, nem tudtam, mit csináljak.

— Ha fogadunk, hát lelövöm! — mondtam elszántan. — A cigarettád tedd le ide mellém!

— Ezt nem azért mondom, mintha igazán anynyira érdekelt volna a darabka bagó. De mondanom kellett valamit, okoskodnom kellett, hogy mennél több időt nyerjek. Mintha verembe estem volna, rejtett benső kétségbeeséssel kapaszkodtam valami kivezető út felé.

— No lőjj! — sürgetett a halfejű. — Nesze, még itt van hozzá egy fél! — s még egy darabka cigarettát dobott a földre.

Odaálltam, szembe a beüvegezett képnek és kifeszített gumikkal céloztam.

Elszabadult idegenséggel remegtek a kezeim. A szemeim, mintha ki akartak volna ugrani a fejemből, lázasan égtek és mégis alig láttam velük.

— No! — nyöszörögte felém a halfejű. — No, számolsz?

Egy pillanatra, mintha valami részegségből ébredtem volna fel, leeresztettem a karjaimat.

— Jól van, olvass! — s mégegyszer kiszántam magam. — De lassan, hogy célozhassak!

Gyáván könyörögni szerettem volna emberhez és istenhez, hogy engedjen szabadon ebből

a gyötrelmességből, de valami kétségbeesett dacból megint fölemeltem a kezeimet és céloztam.

Hallottam a halfejű lapos, kegyetlen hangját:

— Egy!

— Kett-ttő!

— Há-á-ro-om!

Elengedtem a parittyabőrt s egy nagy földrengető csörömpölés szakadt be a fülembe. Az egész testem megfagyott. Éreztem, hogy megfordul velem a világ, mindennek vége van. Néhány pillanatig halott voltam a csönd alatt, aztán elszántam fölnyitottam a szemeimet. Halfejű ott állt mellettem. Halálosan sápadt volt, a fogai összekocogtak mikor beszélt.

— Mi történt? — kérdeztem, mintha csak most estem volna bele ebbe a környezetbe.

— Lelőtted! — mondta s a szétzúzott képre mutatott. — Te pogányabb vagy a zsidókatonáknál!

Mindenen túl voltam. Ott villódzott előttem az összezúzott üveg és láttam, hogy semmi különösebb nem történt a világban. Nevetett a lelkem s az izmaim szabadok és frissek voltak.

— Lelőttem, mert mondtam, hogy lelövöm! De nem köll a cigarettád. Az ember, ha csinál valami nagy dolgot, azt ne azért csinálja, mert megfizetik neki... Tudd meg, én többé már nem fogok félni az istentől s ez elég nekem ezért az egy lövésért!

— Rossz természetű ember vagy! — mondta a halfejű. — Nem szeretnék mindig együtt lenni veled!

— Gyerünk dolgozni! — feleltem vissza. — Estig még csinálhatunk valamit.

Festettünk és sokáig nem szóltunk egymáshoz.

Milyen különösek az emberek, gondoltam, rászedett, hogy lőjjem le a képet s most meg láttam, hogy valósággal fél tőlem. Hogy miért, nem is tudtam megérteni. Egy nagy szerencsétlenségen mentem át előtte, látta, hogy semmi különösebb nem történt velem, most örülnie kellene, hogy szerencsésen kimásztunk a kisgyerekek babonáiból. Ebben az örömömben is egyedül maradtam. Gondolkoztam és éreztem, hogy a világ nagy és tiszta körülöttünk s csak az emberek rosszak benne.

A munkánk szaporán haladt. Amit reggel bemázoltam, azt le kellett kaparni és újra csináltam az egészet. A halfejű belül, én kívül festettem s kitágult tüdővel cigarettáztunk.

Estére készen lettünk.

— Ha az öreg megtudja, elzavar! Mégis csak pogányság volt tőled... lelőni a feszületet!

— Üssön meg a kő! Hát mért ugrasztottál, ha most meg így nyafogsz! — Dühös és ingerült voltam. Az egészet már régen elfelejtettem volna s ez az átkozott újra meg újra előhozza. Talán árulkodni akar rám a mesternél. Kissé féltem tőle s kissé szégyeltem magam önmagam előtt!

A műhelyben újra reszketős szájjal mesélte el a többieknek:

— Lelőtte a Jézuskát! — mondta. — Pogány, megveszekedett kutya, aki megérdemelné, hogy agyonüssék!

Az inasok megrőkönyödve hallgattak s a tolvaj halfejű, aki pedig az egész dologba beugratott, most ököllel az arcomba ütött.

Fölkaptam a kalapácsot, de nem üthettem vele. Lefogtak, mint valami rongycsomót, öszsze-vissza dögönyöztek a pad alatt.

— Te pogány kutya! — lihegték felém. — Ezt tanultad az iskolában? Te ördögkölyök!

Mindenki ütött s mindenkinek volt valami undorító szitka ellenem.

Megadtam magam. Fájdalmasan nyöszörögtem. Éreztem, hogy nemcsak, hogy bűnös nem vagyok, de közöttük egyedül én vagyok az, akinek szabad ereje és igaz jó szive van. Összetörtem egy üvegdarabot és nem éreztem miatta rettegést. De nem is hivalkodtam vele. Megtörtént s részemre nincs több, ami babonákkal egy másik ismeretlen világhoz kössön. Kétségtelenül szokatlan vakmerő tett volt, amit cselekedtem, de a számomra csak egyszer volt az s most már egyáltalán nem érdekelt ez a dolog.

— Te akartad, hogy belelőjjek! — mondtam megadással. — S most, hogy itt vagy a többiek között, az arcomba ütöttél. Gyáva kutya vagy és úgy érzem, hogy az is maradsz mindig.

— Eredj a szemem elől, te patkány! — ordította a Józsi. — Ha még egyet szólsz, összetörlek!

Elhúzódtam tőlük.

Nem tudtam volna szólni hozzájuk, fájtak a szemeim, hogy rájuk kellett néznem.

13.

Az őszi napok kissé összébb nyomták a családot. A város szürkén lecsendesedett, az elrongyolódott inasok visszaálmosodtak a falak közé, s csak a madarászás kezdete volt az, ami újra kedvet és lelkesedést hozott közénk. Esténként a családban együtt ültünk a lámpa körül s hetenként kétszer-háromszor is eljöttek hozzánk a rokonok. A lánykák ott hemperegtek az asszonyok ölében és kényesek és nyafogósak voltak, mint a beteg macskák.

A férfiak cigarettáztak, pipáztak, mindenkinek volt egy kis üveg ital a zsebében, néha előhúzták és az asszonyok felé hunyorgatva kortyogattak belőle.

— Mihály, Mihály, már megint nem tudod, mikor elég a jóból! — sopánkodott a Giza néni. — Lássa mama, ennek az embernek még mindig nem jött meg az esze!

Ezt a vánkosokkal föltámogatott nagymamának mondta. Savós szemében már látszottak a könnyek s az öreg segített neki az ember ellen.

— Isztok, isztok és elisszátok az eszeteket! Miért nem hallgatsz a feleségedre, Miskám! — s hirtelen a másik fia felé. — Csak te se nevetgélj! Te neked meg éppen meg lenne az okod, hogy vigyázz magadra!

Lajos bácsi, a nagymama másik fia, egy gúnyos, félszemű ember volt. Hogy az egyik szemét elveszítette, annak is a részegeskedés volt az oka. Vasúti bádogos volt, egy napon részegen állt oda pléhet faragni, egy szálka beleugrott a szemébe s még ott a helyszínén

megvakult. Sokáig szinte eszelősen szenvedett. Alig volt harminc éves, egészen összetöpörödött, de hogy kissé talpra állt, még jobban nekilátott az ivásnak s bántón kötekedő volt mindenkivel. A felesége, akit Julcsa néninek hívtunk, hosszú, sovány asszony volt, sokszor szembe állt vele s ilyenkor, mint két elszánt ellenség kegyetlenül összeverekedtek. Mindenki úgy tudta nálunk, hogy ez az asszony nem szereti az urát s hogy a Lajos bácsi miatta lett ilyen ember. Volt bennük valami büszkeség s ez a természetük valósággal ellökött tőlük.

— Igyon maga is, mama! — mondta kajánul. — Eleget ült már ebben a fészekben, talán megint szaladni kezd tőle.

Az asszonyok rosszalóan leintették.

A Mihály bácsi heccelődön nevetett:

— Hát te iszol-e, Lajki?

— Köszönöm szépen! — mondtam szégyenkezőn. — Nekem még nem szabad innom.

— Hát az már meglátszik rajtad, hogy egyszer vénkisasszony lesz belőled.

Nevetett s a fogai mint valami szép fehér kövek látszottak ki a tömött, fekete bajúsza alól. Őtet szerettem legjobban a rokonok között. Szép, nagy szál fekete ember volt. Kazánkovács s ő is a vasúton dolgozott. Tömör, kerek feje már kopaszodott s a még megmaradt haja s kurta, vastag bajúsza melegen fénylett, mintha állandóan ki lett volna pucolva. Szerettem a közelében lenni, még a szaga is más volt, mint a többieké. Azt mondták, szereti a lányokat s hogy a felesége féltékenyen vigyáz rá. Mindig így mondta neki: „Mihály, Miskám, apácskám"

s én sokszor láttam, hogy majdnem megeszi őt a szürke, alázatos szemeivel.

Ezek az esték sok mindent megmutattak nekem. Néha egészen elveszítettem gyerekségemet s mint komolyan számbavett felnőtt éltem a felnőttek között.

Mikor elmentem tőlük, anyám egyszer sem mulasztotta el figyelmeztetően elmondani:

— Látod fiam, milyen kár ezekért a derék, szép emberekért, hogy ennyire szeretik azt az átkozott italt. Úgy élhetnének, mint a boldog királyok és alig van egy békességes napjuk, alig van egy jobb gúnyájuk! Mintha meg lennének babonázva, mindent elnyel a torkuk.

Tudtam, hogy az anyám mindezt csak az én okulásomra mondja s megértéssel megnyugtattam:

— Okos emberek bizony mást is csinálhatnának a pénzükkel s az egészségüket is tönkre teszik és a feleségeiket is.

— A szegény asszonyok csak olyanok mellettük, mint a szolgálók.

— Ha én megházasodom, minden pénzt az asszonynak fogok adni! — már egészen belelelkendeztem magam ebbe a dologba. öregesen, fontoskodón beszéltem s módfelett éreztem a fölényemet ezek fölött az emberek fölött.

Az anyám játékosan megfenyegetett:

— No most már menj szépen aludni, öreg! — mondta. — Holnap megint munkába.

S reggel megint beálltam a feneketlen dologba. Ilyesmik ritkán jutottak eszembe napközben. Már volt egy nálamnál fiatalabb inasunk is, most komoly, meggondolkoztató mun-

kát kellett végeznem. A fúrógéptől elvittem a sámlit s a satú alá szereltem. A többiek is kezdtek komolyan venni, ha jobb kedvük volt, már azt is megengedték, hogy belebeszéljek terveikbe.

Ha a mester bent dolgozott a műhelyben, maga mellé vett segítőnek s minden dolgot okosan megmagyarázott. Meg volt elégedve velem, a munka tisztán és pontosan került ki a kezem alól. Csak a hajamért, amiatt szidott örökösen.

— Nem szégyelled magad, ilyen kócot hordani a fejeden? Olyan vagy, mint valami fiatal ringyó. A munkásember legyen olyan, mint a jó katona!

Hosszúra nőtt, hátrafésült hajat hordtam s hiába volt minden kérés és szídás, nem tudtam tőle megválni. Úgy éreztem, erre csakúgy szükségem van, mint a ruhára, amit a testemen hordok. S ha egyszer valami miatt mégis le kellene vágatnom, éreztem, azon a napon elvesztettem volna magamat, valami értelmetlen, nevetséges figurává változtam volna. Szinte betegesen szenvedtem már csak a gondolatától is ennek a lehetőségnek. Pedig senkinek sem tetszett s mindenki belém akadt miatta.

A mesterné egyszer ollót hozott s le akart fogatni az inasokkal, hogy megnyírjon.

Ekkor valami vad, embertelen szenvedély tört ki belőlem. Toporzékoltam és rekedten, sírva ordítottam. Közre akartak fogni s én eszelősen védtem magam egy vasdarabbal. Gyilkos tudtam volna lenni, ha valaki hozzám nyul.

— Nem! — ordítottam. — Nem engedem! Agyonütöm, aki idejön!

A mesterné végre is nevetve mondta:

— Hagyjátok, ez megbolondult. Ennek biztosan valami baj van a fejében. Hagyni kell őtet a mániájával.

Többet nem akartak erőszakkal megnyírni, de a mester mindig előhozta a hajamat. Ha reggel elkéstem, a hajamat szidta, s ha valamit elrontottam, akkor is a hajamat szídta.

Én voltam a ráverő s ha kovácsoltunk valamit, akkor szinte élvezettel gyötört a hajam miatt.

Néha már majdnem összeestem a hőségtől és fáradtságtól s ő nevetve játszott az üllőn.

— Húzz rá, kisasszonykám, — mondta. — Darauf! Darauf! Ez jó lesz a fürtjeidnek, szépen megitatjuk őket. Húzz rá, csak húzz rá, te kis kurva!

Én lihegtem és szédültem, — úgy éreztem, már nem én emelem a kalapácsot, hanem az rángat engem, részegen kólikázik velem a levegőben.

De nem engedtem. Vannak dolgok, amikhez az ember egész életével ragaszkodik s nekem ilyen volt a hajam. És csöndes és szófogadó voltam, hogy ezt a bűnömet megbocsássák. És megbocsátottak, mert nem tudtak tenni ellene. Amint múlott az idő, a mesterem egyre inkább a munkásságom értékét látta meg s a mesterné, aki sokáig nem szeretett engem, egy napon behívott a konyhába és jósággal, mint az anyám, azt mondta:

— Ha vasárnap elengednek hazulról, elgyühetsz ide a gyerekekkel játszani. Nem való, hogy ti is az uccán csavarogjatok, mint ezek a maflák itt a műhelyben.

Nem örültem ennek a meghívásnak, de mégis úgy kellett mutatnom, hogy boldog vagyok. S néhány vasánap délutánomat lelketlenül agyonütöttem. Csupa lánykákkal voltam együtt s nem szerettem őket, idegenül húzódoztam tőlük. Nyafkák és oktalanok voltak. A mesterné legnagyobb lánya, akit Böskének hívtak, örökösen mellettem volt, hízelkedett és megcsípett és édeskésen nevetett rám. Egészen rövid ruhát viselt, a hosszú lábai görbék voltak s alul a talpai bosszantóan befelé csavarodtak.

Az egyik délután fönt ült az ól tetején, zöld, puha mohával dobálódzott le ránk és olyan ügyetlen volt, hogy az egész alsó testét látni lehetett.

Ez az este nagyon lehangolón hatott rám és többet nem tudta elmenni közéjük játszani.

Dolgoztam, mert mégis a munka volt a legszebb, amit eddig az életből láttam. Az ember hozzányúlt a nyers vasdarabokhoz, fúrta, faragta, hajlíttota őket s a végén mindig valami új és egész más dolog lett belőlük. A munkában látni lehetett az ember akaratának és erejének sokaságát és ez mindig nyugodttá és boldoggá tett engem.

Észrevettem, hogy az üres játék egyre inkább kimarad az életemből. Ami a munkán kívül még érdekelt, az a galambjaim és a madaraim voltak.

Most télen a madarak. Minden szabad gondolatom a csízeké, a stigliceké volt. Vasárnap reggel még alig világosodott, hét-három gyerekkel, léppel, kalitkákkal, hívó madarakkal felpakoltan elindultunk ki a végtelen határ felé. Mint valami fantasztikus vándorok gázoltunk

előbbre a magas hóban, ki, ki, messzire a rozsdás bogáncsmezők felé.

Mire a nap feljött, már álltak a készülékeink. Aztán szétmentünk a madarakat felhajtani. Nagy, csipogó rajokban ereszkedtek a stiglicek. Néha messziről, föntről úgy hallatszott valahonnan a felhők közül füttyentett egy csíz.

Ropogott a hideg s mi tüzesek és vidámak voltunk.

Ha egy-egy csapatot sikerült ráhajtanunk a körzetünkre, utána mint a fáról lógó gyümölcsöket, szedtük le a lépvesszőkre ragadt madarakat. Hamut vettünk ki a zsebünkből, a ragadós részeket behintettük s a pihegő madarat beengedtük a sötét gyüjtőkalitkába.

És megint minden elülről egészen délután 3-ig, 4-ig.

Egyszer, hogy hazafelé mentünk, két cigánymadarásszal akadtunk össze. Sok foglyunk volt, a cigányok gyorsan összebarátkoztak velünk.

— Hozzátok el hozzánk, — mondták, — minek ezek nektek? Kaptok érte egy szarkát vagy egy gimplit.

Elmentük velük. Még soha nem voltam a peróban, egészen új világ volt az előttem. A szűk, piszkos uccák tele voltak mezítelen alakokkal. Az emberek és asszonyok nagy pipákból füstöltek s a lányok leszaggatott szoknyákban, villogó, barna lábszárakkal hancúroztak a hóban.

Szép és bolond órák voltak ezek.

S ezen az estén megint egy újabb része kezdődött el az életemnek.

14.

A Józsi felszabadult, az inasok előbbre mentek a ranglétrán s én két-három fokot ugrottam egyszerre. Voltak munkák, amiket máris én tudtam a legjobban megcsinálni s az én munkám lett az úriházak világításának, fürdőszobáinak s csengőinek a megjavítása. Az intelligens inas voltam, akinek aránylag tiszta volt a ruhája, beszélni tudott az emberekkel s nem kellett attól félni, hogy valamit elemel a munkahelyéről. Voltak napok, sőt hetek, mikor másodmagammal egy-egy ház rendbehozásán dolgoztam. S ilyenkor minden rám volt bízva s szinte öreges gondossággal éltem az önálló ember életét.

— Hány éves vagy, kis öcsém, hogy még alig látszol ki a földből? — kérdezte egyszer a takarékpénztári titkár.

— Tizenhárom! — mondtam némi büszkeséggel, — tizenhárom elmúltam!

— Nagyobb legénye nem volt a gazdádnak, akit ideküldött volna? Nem valószínű, hogy te értesz ehhez a munkához?

— No, majd meglátja a titkár úr! A városházán én kezelem az egész vezetéket.

Dolgoztunk s a munka szaporán haladt a kezünk alatt. Három új szobába kellett bevezetni a csengőt, világítást és három új számot kellett beállítani a szekrénybe. Naponta egyszer, estefelé eljött hozzánk a mester s megnézte, hogyan vezetem a dolgot. Mindig csóválgatta a fejét, mindig helyre tolt valami kicsiséget s aztán megint magunkra hagyott.

— Iparkodjatok! — mondta. — Így még a hideg vizet se keresitek meg.

Az első nap a titkár megfogta a másik szobában s szemrehányásokat tett neki, amiért engem küldött ki a munkára. Nem tudom, mi baja lehetett velem ennek a vörösrézfejű, nagyhasú embernek, de éreztem, hogy nincs megelégedve velem, hogy valamit még a mesternek is el szeretne árulkodni rólam.

Hallottam, mikor a mester azt mondta neki:

— Legyen nyugodt a titkár úr, többet ér ez, mint sok mafla segéd. Komoly, tanult gyerek és nagyon becsületes.

Három nap mulva készen lettünk. A lámpák égtek s a számok pontosan leugrottak, ha valamelyik szobában megnyomták a tasztert. A titkár elégedetten rácsapkodott a vállamra:

— Jól van, öcsém, — mondta, — derék gyerek vagy! Csak azt a buta hajad vágasd le, nem készülsz te hintáslegénynek!

Én egy koronát, a másik inas pedig egy hatos borravalót kapott. Most már minden hétre jutott valami kis kereset, el voltam látva cigarettával, mint valami felnőtt, kereső legény. S tőlem mindig lehetett cigarettát kérni s ezért még jobban kiválasztódtam a többi inasok közül. Anélkül, hogy tudatosan kerestem volna hozzá az alkalmat, egyre gyakrabban kerültem be a felnőttek társaságába, s ha a Mihály bácsi hozzánk jött, már nem húzódtam félre tőle, bele-belekóstoltam a pálinkájába.

— Lajkóm, Lajkóm, mért nyalogatod azt a mérget! — mondta az anyám intőn, de nem

túlságosan komolyan. Ahogyan mostanában beszélt velem, az többé nem a gyereknek való parancsolgatás volt már. Látszott rajta, hogy óvni szeretne a nagy emberek szokásaitól és jó volt hozzám és szinte túlzottan becézett, hogy valahogyan visszaédesgessen az én ártatlan gyerekségembe.

Mihály bácsi büszkén ütötte a mellét:

— Az én fajtám a gyerek! Talán kisasszonyt akarsz belőle nevelni? Nem ihat édes vizet, mint a cukrászok. A lakatos, az legyen jó ivó, kemény ember!

— Szóval olyan legyen, mint ti vagytok. Az ördög vigye el a lelketeket.

— Hát haragszol rám, testvér? — kérdezte a Mihály bácsi s a szép fekete szemei huncutul nevettek. — Hát olyan ember vagyok én, akit le kell köpni? — fölállt, kissé ingadozott már és összecsapkodta a nagy, medvetalpas tenyereit: Sohse búsulj, testvér! A világ szép és mi sohse halunk meg! Gyujts rá testvérkém, hogy:

Nincs cserepes tanyám...

Kint voltunk a konyhában s a nagymamának boldogság ragyogott a sovány elgörbült arcán. Valamikor táncos, jókedvű asszony volt az öreg s még most sem veszett ki belőle a nóták szeretete. Ha a részeg fiai énekelni kezdtek, megolvadt a szíve, s mint a kis gyerek nevetett a boldogságtól.

— Énekelj, Miskám, énekelj! — mondta. — Ez mindig csak pityeregni tud.

S aztán minden átmenet nélkül sírni kezdett.

— Mi lett belőlem, Miskám, mi lett belő-

lem. Üssetek agyon gyermekeim, tekerjék ki ezt a rossz nyakamat, minek él egy ilyen pondró a világon.

— Igyon mama! — mondta a Mihály bácsi. — örüljön neki, hogy ilyen szép egészséges fiai vannak.

A lánykák lassan megcsendesítették az öreget.

Mi az asztal mellett ültünk s már az anyám és én is énekeltünk. Elfeledkeztünk mindenről, a bús, puhaszárnyú nóták vittek, vittek bennünket s én úgy éreztem, elveszítettem a fáradt, piszkos testem s csak egy nagy szeretet, egy végtelen ölelkezés él bennem.

Sokszor voltak nálunk ilyen esték s éjfélkor rendesen megérkezett a Giza néni is. Az uráért jött, nagy, öregasszonyos kendőkbe volt bugyolálva s a szemei, mint valami beteg macskáé, véresek voltak a sírástól.

— Mihály, te még mindig itt vagy? — mondta siránkozva. — Uram isten, már éjfél is elmult.

Mihály bácsi abbahagyta a nótát, nagyon komolyan kérdezte:

— Mi? Haragszol rám?

Anyám már ismerte ezeket a jeleneteket, mindent elsímítón közbeszólt:

— Ugyan, te bolond, mért haragudna, nem vagy rossz helyen! Eljött érted, hogy reggel ember legyen belőled.

— Hallgass, testvér! ő beszéljen, ő az én feleségem. De ha haragszol, akkor menj ki innen, nem akarlak látni.

A nagymama is közbesegített az ágyból:

— Mondja már neki, Gizikém, mondja ennek a vén bolondnak, hogy nem haragszik!

— Nem haragszom, Miskám, de látod mit csinálsz már megint.

— Én mit csinálok? Itt vagyok a testvéremnél! — egyszerre nekitüzesedett. — A szakramentumát, nekem talán már a testvéremet, a szegény beteg anyámat se szabad meglátogatnom?!

— Hát mondtam én ezt neked, Miskám? Látja mama milyen ember ez!

Az asszony tudta, hogy most mi következne, alázatosan megjuhászodott.

— Ha nem mondtad, akkor gyere szépen ide, — mondta az ember és visszaült a helyére. Lábait összetette és csattogón rávert a térdére. — Gyere, ülj szépen az ölembe! Gyere no, tudom én azt, hogy te vagy az én jó kis feleségem.

Az asszony szégyenlősen, de kuncogó örömmel beleült az ember erős nagy ölébe.

— Jaj de bolondos ember vagy te Mihály!

— Töröld meg szépen a szemeidet — mondta a Mihály bácsi. — Nem veszünk mi el, ne félj semmit. Ha kicsit mulat az ember, azért még ... Hej, Gizkám, ha te olyan ember lennél, mint én!

— Jól van, Miska, jól van, de most már menj szépen haza. — Simította az anyám. — Holnap neked is dolgoznod kell, meg nekünk is.

A nagymama is segített:

— Menj, gyerekem, menj. Aztán eljöttök megint.

Néztem azt a nagy fekete embert, úgy bántak vele mint valami gyerekkel s ő puhult, hajlott ide-oda a meleg szavak alatt. Sok rokonságot éreztem vele magamban, átfogtam a dere-

kát s örültem neki, hogy hozzá érhetek s érezhetem benne az embert, a jó, szerető embert.

Elmentek, de ez az érzés megmaradt bennem és elaludtam vele, mintha egy még az én anyámnál is jobb anya ölében pihentem volna.

Reggel tisztán és gondtalanul ébredtem. A többiek még aludtak, az anyámmal együtt öltöztünk és együtt mentünk el hazulról. Még egy patika nyilt meg a városban és ő oda járt be laboránsnak. Reggel együtt mentünk el hazulról s este ő még valamivel később jött haza mint én. Fáradt volt az egész napi munkától, de akkor még oda kellett állnia főzni másnapra. Marika, a nagyobbik lányka segített neki, de mégis embertelen sok volt ez a munka s néha sírt és nagyon szomorúan panaszkodott az életre.

Az apámmal alig találkoztak össze néhanéha. Mintha egészen külön élő emberek lettek volna. Ő nem jöhetett haza ebédhez s az apám nem jött haza vacsorára. Ez az örökös különélés egészen elvadította hazulról az öreget. Délben leült közénk a fölmelegített ebédhez, de alig volt hozzánk egy-két szava, mintha mindig el lett volna késve, még a kalapot se vette le a fejéről. Esténként pedig beült egy kocsmába és ott a póstásokkal sörözött és kártyázott késő éjjelig. Alig volt hozzánk több köze, minthogy elsején úgy ahogy hazaadta a fizetését. De azt is egyre nehezebben és egyre hiányosabban. Én már nagy gyerek voltam s az anyám sokszor panaszkodott nekem, ha kettesben voltunk.

— Iszik és szeretői vannak — mondta szomorúan. — Szégyenlem magam, hogy ilyesmit beszélek neked, de te már nagy gyerek vagy, megérted az életet.

Ügyetlenül dadogtam. Még nem tudtam könnyedén, természetesen beleártani magam ezekbe a dolgokba. Éreztem az anyám igazát, de soha semmi rosszat nem mondtam az apámról s most sem tudtam elfogulatlanul látni.

— Az én életem már nem ér semmit — mondta az anyám. — Legalább, ha már ti nagyok lennétek! De istenem, még alig látszotok ki a földből.

S aztán egy ideig megint mindenbe beletörődött. Reggel elment hazulról s este hazajött, hogy főzzön valamit a családnak és reggel megint elment, hogy estig dolgozzon a családért. Egyedül ez a szakadatlan robot volt az, ami élesztgette benne az életet és ez a munka egyszer majdnem meg is ölte benne az életet.

Egy délután kint a műhelyudvaron dolgoztunk, mikor a nagyobbik testvérem értem szaladt.

— Lajos, gyere rögtön haza, a mamácska megégett! — lihegte és láttam, hogy fehér volt az arca az ijedtségtől és könnyeztek a szemei.

Nem értettem.

— A patikában megégett.

— A mamácska megégett?

— No fuss, fuss! — kiáltott rám a mester. — Ne spekulálj, fuss!

Megfogtam a testvérem kezét, rohanvást húztam magam után az uccákon. Még mindig nem értettem, hogy mi történhetett. Mindenféle zagyva képek ugráltak a fejemben. De azt, hogy az anyámat valami nagy szerencsétlenség érte, sehogy sem tudtam értelmesen elképzelni.

Az udvaron csoportokban álldogáltak a szomszédasszonyok.

— Szegény gyerek — mondták — szegény gyerekek!

A konyha is tele volt asszonyokkal, alig tudtunk előre jutni.

S aztán hirtelen ott álltam az anyám előtt.

Nem ismertem meg.

Félig meztelenül ült egy széken az asztal előtt, nem volt haja, a feje olyan volt, mint egy szörnyű vörös hólyag s a kezei is vörösen, bőrtelenül lógtak le a szék két oldalán.

— Lajkóm, fiam, meghalok...

Hallottam a gyönge hangját, de nem láttam a szemeit és nem láttam a száját.

Egyetlen hang nem jött fel a torkomból.

Az asszonyok rémülten álltak körülöttem, néztek rám, talán valami rendkívüli dolgot vártak tőlem.

Egy percig még álltam a helyemen, aztán lassan összecsuklottam, de nem tudtam elsírni magam, beteg, csordultig telt szívvel elhúzódtam.

Bementem a szobába és bambán, elfáradtan leültem a gyerekek kis asztalához. Valami sűrű, szürke maszattal volt tele a fejem, gondolni sem tudtam semmire. Aztán lassan mozogni kezdtek a kezeim, a kovácsolás ritmusát kopogták az asztalkán. Hogy aztán még mit csináltam és mi történt körülöttem, azt nem tudom.

Késő éjszaka volt, mikor a Mihály bácsi fölébresztett.

15.

A dolgok, amik eddig észrevétlenül elmentek mellettem, most minduntalan belém akad-

tak. Szemeim lesiklottak a felületekről és egyre mélyebben ismerkedtem meg az élettel. A munka nem volt többé játék és fölébredtek bennem a vágyak a lányok közelsége iránt. Az, hogy napestig dolgoztam, az, hogy izmaimat kihúzták a reszelők és kalapácsok, nem volt elég ahhoz, hogy csöndesek és altatók legyenek az éjszakáim. Későn feküdtem s reggel csak hosszú ébresztgetéssel tudtak ismét talpra állítani.

Amióta a cigány madarászokkal megismerkedtem, minden szabad estémen elmentem a peroba. Eleinte nem is tudtam, miért teszem meg ezt az útat, de később valami halvány sejtelemmel ismergetni kezdtem új magamat. Nem hittem el, hogy ez az első szerelem, amitől a diákok betegek voltak s amiről olyan sok trágár dolgot mondtak el az inasok. De mégis észre kellett vennem, hogy nem vagyok többé a csak önmagának élő s önmagával megelégedett gyerek. A lányokkal eddig alig törődtem valamit s amit a szép kövér asszonyok iránt éreztem, az is inkább csak a gyerek meleg, odaadó szeretete volt egy jó anya felé. A Spaták mamájára mindig úgy gondoltam, mint egy második anyámra, akit szerettem volna teljes szájjal megcsókolni és éreztem, hogy szó nélkül, hosszan el tudnék aludni az ölében.

Az inasok hanyag lompossága teljesen lemaradt rólam, minden este félig megmosakodtam, kitisztítottam a cipőimet, a hajamat hullámosan kifésültem s mint egy tiszta felnőtt ember mentem el hazulról.

A cigányok már valamennyien ismertek, azt mondták, „szervusz patikus” és rendületle-

nül jártak utánam és kunyorálták a cigarettáimat.

Az egyik madarászt Spangernek hívták, csúnya, nagyorrú, szőrös ember volt s valósággal patkánylyukban lakott a családjával. S ez a dohos, sötét fészek tele volt gyerekekkel és madarakkal. A falakon nem maradt egy tenyérnyi hely a kalitkák között s a földön ágyazatlanul hevert a szalma, amin az emberek aludtak. Hogy miért jártam ebbe a putriba? Azt hittem, hogy bizonyosan a madarak miatt. A madarakat most még jobban szerettem, mint a galambokat s itt valóban sok és különös madár volt. A cinkék, amiket hiába fogdostunk össze, mert egy-két nap alatt megdöglöttek a szomorúságtól, itt szabadon ugráltak a lakásban és egy tálból ettek az emberekkel. A gyerekek játszottak velük, mint valami játékszerrel s ezek a buta madarak cingettek, fölugrottak az ember fejére s éltek, mintha övék lett volna a világ. Spanger bácsi egy kis suszterasztalka előtt ült s gyártotta a kalitkákat. Minden este halálos pontossággal megkérdezte tőlem:

— Van-e sok pénzed, lenne egy anyamajmom a részedre?!

Már borzongott a hátam ettől a butaságtól s az öreget magát is inkább anyamajomnak láttam, mint embernek. S ezt különben is észrevettem már, hogy az emberek megváltoznak mesterségük szerint, sőt idővel az állatokhoz is hasonlítani tudnak. Ismertem egy öreg asszonyt, aki évről-évre jobban hasonlított a daxlikutyáihoz. Egy hizlaló pedig egészen olyan kisszemű és benőttfülű lett, mint a disznai. Spanger bácsit egyre inkább anyamajomnak

láttam. Az egyik ócska ládán üldögéltem és néztem ezt az embert és lármás, piszkos gyermekeit. Mintha versenyt születtek volna egymásután, alig különböztek. Egy 16—17 éves lány volt közöttük a legnagyobb s én egy idő mulva rájöttem arra, hogy nem is annyira Spanger bácsi madarai, mint inkább emiatt a lány miatt jártam ide. Verának hívták ezt a lányt, vékony, hosszú lábakon járt, mint valami őzike, a haja fekete volt s az arca, a kilátszó teste, mintha be lett volna olajozva. Szakadatlanul lármázott és ugrált és szégyentelen volt, mint egy fiúkamasz.

Ájtatosan és szemérmesen nézegettem, de sokáig nem mertem egészen a közelébe kerülni.

— Mért nézel rám, mint valami cethal? — kérdezte tőlem a lány, ha már bántotta a figyelő, merev nézésem. — Buta kölyök vagy te patikus, akiben nincs vér.

Nem tudtam védekezni, de azért csak mondtam valamit, hogy kötekedhessek a lánnyal. Pajtáskodni szerettem volna vele, megfogni a síma, olajbarna kezét és mondani neki valami szépet és hozzádörgölődzni, mint ahogyan a jószág hozzádörgölődik a gazdájához.

— Te szerelmes vagy belém, patikus, dehát miért nem hozol nekem valami szép ajándékot?!

— Én nem vagyok patikus! — mondtam ügyetlenül, mintha ennek a megszólításnak a helyreigazítása lett volna a legnagyobb gondom. — Tudod, hogy lakatos vagyok. Azért, ha akarsz tőlem valamit, hozhatok neked... Gyujtsál rá egy cigarettára.

A többi gyerekek már aludtak, mi egészen egymáshoz szorultan üldögéltünk a ládán. Néha

csodálatosan jó kedve volt ennek a lánynak s ilyenkor játszott velem úgy, hogy ez a játék már kínzásnak is beillett. De szó nélkül hagytam, hogy teljék a kedve. Ő nem volt olyan okos és meggondolt, mint én s úgy vélekedtem, nekem mindent jó szívvel kell fogadnom, ami tőle van. És néha igazán jó volt hozzám, mint valami különös, csonttalan állat fölnyujtózott a számig és megcsókolt. Hús és tej volt ebben az érintésben. És megfogta a karom és az összecsukott kezem fejét mint valami fészekbe, eltette a hóna alá. Égtem és a vér szaladgált bennem, mintha ki akarta volna pukkasztani az ereimet.

A Spanger bácsi özvegy ember volt s így esténként kócos, idegen cigányasszonyok üldögéltek vele az asztal körül. Láttak bennünket, de nem törődtek velünk. Nem érdekelte őket, hogy mi mit csinálunk s nem bántotta őket, hogy mi látjuk az ő dolgaikat.

Csúnya, trágár szavakat beszéltek, pipáztak s mocskos életüket szétköpködték a földön.

— Mért nem mész már haza, te zöld béka! — mondta valamelyikük, ha már nagyon későn volt. — Anyád elátkozza a cigányokat.

Hallgattam és szerettem volna láthatatlanná válni ezek előtt a boszorkányok előtt. Úgy tettek, mintha észre se vennék, hogy ott vagyok, de mégis éreztem, minden mozdulatomat figyelik. A fejem tele volt fárasztó, zagyva gondolatokkal, de mégis valami puha tisztaság után vágyakoztam.

A lány végre is elálmosodott mellettem s lassan lecsúszott a többiek mellé a szalmára.

S nekem még mindig nem volt erőm hozzá, hogy hazamenjek. Csak ültem és szundikáltam s néha megkörnyékezett az álom. Az asszonyok lármás vihogással kivittek magukkal az éjszakába:

— Menj haza, te kis borjú, menj, mert a mamád kisírja érted a szemeit.

És igazuk volt, mert ezeket az éjszakákat szörnyű kétségek között virrasztotta át értem az anyám.

— Hol voltál, Lajkóm, az isten áldjon meg, hol voltál? — kérdezte, mikor végre hazabotorkáltam. És közel jött hozzám és nézegetett, mintha valami ismeretlen, csúnya dolgot akart volna kikémlelni belőlem. — Nem tetszik nekem, nagyon nem tetszik nekem a te csavargásod! Te még olyan fiatal gyerek vagy, éjszaka aludnod kellene, hogy nappal el ne nyomorítson a munka.

A nagymama mint valami bagoly, szintén fönt volt még ilyenkor. És semmit sem állt meg szó nélkül.

— El fog zülleni ez a gyerek — mondta. — Aki ilyen korán kezdi a csavargást, abból semmi jó nem lesz!

Nem tudom, mit gondoltak rólam, de nem álltam oda nyelvelni velük. Mint a legnehezebb munka után, fáradtan, kimerülten tettem el magam másnapra.

Kegyetlen idő volt ez. Ezeknek az éjszakáknak az íze másnap is bennem maradt, kicsit mintha részeg lettem volna s fájt, fáradt volt az egész testem. Legjobban szerettem, ha valami komolyabb munka akadt a részemre, egészen

beletemetkeztem s semmi mással nem törődtem. Az inasok zajongtak és verekedtek körülöttem. Ami azelőtt az én sorsom volt, most egy vasúti fűtőnek a fiát nyúzták a kohónál és a fúrógépnél. Erős, zömök gyerek volt, mint valami fiatal bivaly verekedett a többiekkel. Én soha nem bántottam s néha elkergettem róla a többieket, mert embertelennek tartottam mindenféle verekedést.

Megnyúltam és megsoványodtam.

Az anyám, akinek már szépen gyógyulóban voltak a sebei, nagyon jó volt hozzám és sokszor leült velem beszélgetni nyiltan és mindenről, mint ahogyan az ember csak a legjobb barátaival szokott beszélgetni.

— Nem vagy te beteg, fiam? — kérdezte egyszer, mikor éppen az én jövőmről beszélgettünk. — Alig ismerek rá benned az én húsos, eleven fiamra. Megványadtál és mindig olyan szomorú az arcod, mintha szenvednél valamitől. Rossz dolgod van a műhelyben?

Kényszeredetten nevettem:

— Dehogy is van rossz dolgom! A mester engem szeret a legjobban, mert én tudok a legtöbbet. Egy segédnek se lehet jobb dolga, mint nekem.

— És mégis — mondta az anyám — kell, hogy valami bántson téged. Nem olyan vagy, mint a többi gyerekek. Mondd meg, ha valami bajod van. Tudod, hogy nekem mindent megmondhatsz, én olyan vagyok hozzád, mint a pajtásod.

Beszéltem valamit, hogy valahova más útra térjünk, de láttam, hogy az anyámat ez

nem elégíti ki, a kíváncsiság és nyugtalanság továbbra is benne maradt.

S egy más alkalommal így kezdte:

— Én látom gyerek, hogy te mégis beteg vagy. S az nagyon fáj nekem, hogy titkolódzol előttem, mintha az ellenséged lennék.

Este volt s a csendes Barátok uccájában sétáltunk karonfogva. Sejtettem, hogy mit akar kivenni belőlem az anyám, nagyon bezárkózott maradtam. Óvatosan felelgettem s bárha jobban és őszintébben szerettem, mint a pajtásaimat, mégis voltak dolgok, amikről semmi módon nem tudtam volna beszélni vele. Hiába, ő az anyám volt s állt köztünk egy láthatatlan fal, ami ledönthetetlen volt. Éreztem a hangjából, hogy ezt a falat ő is érzi s amíg máskor egyszerű s teljesen közvetlen tudott lenni hozzám, most ügyetlenül kerülgetett a kérdéseivel s éreztem, hogy szinte szenved, hogy ilyesmiről kell beszélnie velem. Végre, mintha valami halálos ugrásra szánta volna el magát:

— Csak azt akarom mondani neked, hogy légy okos és vigyázz magadra fiam! Ez a kor a legveszedelmesebb, a magadfajta fiatal gyerekek még nincsenek tisztában az élettel és könnyen egész életükre tönkre tehetik magukat. — Pár pillanatig hallgatott s aztán majdnem sírva azt mondta: — Én látom azt, hogy te is csinálsz magaddal valamit. Attól vagy olyan sovány, attól olyan beesettek a szemeid és elvesztetted a jókedved és látom, hogy maholnap öreg, elfáradt ember lesz belőled. Ne hallgass a többiekre, azok csináljanak, amit akarnak magukkal, te maradj meg tiszta, egészséges gyereknek.

Hazudtam és gyáván, kétségbeesetten védekeztem. De mindez hiábavaló volt, úgy látszott, hogy az anyám tisztában volt mostani életemmel és elmondott példákat göthös, egészen elhülyült gyerekekről, akik állítólag így tették magukat tönkre és ezektől a meséktől átborsózott rajtam a félelem. Most tisztátlannak és megvetésre méltónak láttam magam, de ha rágondoltam azokra az ingerlő titokzatos játékokra, amiket ha egyedül voltam mingyárt szenvedélyesen megkívántam, egész testem beléremegett valami érthetetlen gyönyörűségbe. Arra sem volt erőm, hogy gondolatban védekezzem ellenük. Kívántam, mint az evést és ivást és napról-napra részeg voltam tőle. Talán, ha valami olyan munkát találhattam volna, ami egészen lefoglal, amivel nem tudok megbirkózni, de kezeim alatt égett a munka és sok volt a gondtalan szabadságom. A galambjaim és nyulaim sem érdekeltek többé úgy, mint azelőtt. Foglalkoztam velük, de már csak valami külső formája volt ez a szeretetnek, önmagukban nem tudtak kielégíteni s inkább csak mint árucikkeket láttam őket.

S aztán jöttek az éjszakák. Egyedül aludtam s mégis, nem fértem el többé az ágyban. Mintha tüzes lemezt tartottak volna a szalmazsákom alatt s a vánkosaim lesüppedtek a fejem alatt s szinte eleven erővel fullasztottak. El akartam aludni s felnyíltak a szemeim s a testem elnyujtózott, mintha nem is az enyém lett volna többé.

Néha kilestem az anyám és testvéreim ágya felé.

Sírnivalóan szégyeltem magam.

16.

Az apámmal egyre ritkábban, hetenkint alig egyszer, kétszer találkoztam össze. Anyám betegsége nem kapcsolta jobban az otthonhoz, néha úgy láttam, azóta még feltünőbben elmaradt tőlünk. Az ebédet is egyre gyakrabban kellett hozzá a patikába bevinni s ha a lánykák vasárnap reggel bementek hozzá, az évek óta szokásos vasárnapi pár hatost megkérni, csak nehezen állt velük szóba s ha tehette, egyszerűen elbujt előlük. Nagyon belém volt nevelve az apai tekintély, de mégis egyre jobban elhidegültem ettől az embertől. Ha csak lehetett, én is elkerültem a vele való találkozást. Ha néha mégis összeakadtunk, szinte gépiesen megkérdezte:

— No, aza kérem, dolgozza?

— Igen — mondtam én is közömbösen. — Dolgozom. — A szavainknak nem volt színe s ahogyan elbúcsúztunk, abban nem volt megértés és melegség. Ha olykor adni akart 2—3 krajcárt, nem fogadtam el, azt mondtam, most éppen van nekem is.

— Nagy úr lette kérem! Nagy úr lette maga — mondta, de nem volt dühös, inkább valami gúnyolódó szomorúság volt a hangjában. Azt hittem, az apám elfáradt, mód fölött elöregedett s ezért változott meg ennyire a természete. Már csak sör és kártya érdekli s bántja őtet, hogy van családja, akit még sem tud egészen elkülöníteni magától. Otthon, ha a rokonok együtt voltak, szoktak beszélni róla is, s az anyám ilyenkor mindig sírva fakadt:

— Elrontották a barátai — mondta. —

Valami vén satrafa szaladgál utána s az teljesen elvette az eszét. Hogyan tud egy asszony ennyire lelketlen lenni, tudja, hogy családja van neki?!

A lánykák előtt nem beszéltek ilyesmit, de előttem már nem volt titok. Úgy éltem, mint aki mindenbe be van avatva és egy napon megvilágosodott előttem, hogy vannak dolgok, amiket még nekem se mondanak el, s hogy valóban, egyes dolgokat még alig-alig bír el az én természetem.

Egy délben, mikor ebédre jöttem haza, az apám vad kiabálását hallottam ki a lakásból. Nem értettem meg, hogy mi történhetett. Hiszen már annyira elszoktunk apámtól, hogy még a pörölése, káromkodása is egészen idegenül hatott rám.

A nagymama ijedten, hegyesen ült az ágyában, jó kezével, mint valami piszkafával integetett felém, mikor meglátott.

— Ne menj be! — mondta. — Ne menj be! Apád egészen meg van gabalyodva.

— Mi történt? — kérdeztem súgva.

Befogta a száját:

— Pszt! — susogta. — Szegény anyádat már egészen tönkre teszi!

Be akartam menni, mint valami ragadozó visszakapott magához:

— Hallgass, gyerekem, hallgass!

S a szobából, a kis üvegajtón át bolondul kicsapódtak a hangok:

— Nem lesz az enyém gyereke! — kiabálta az apám. — Lebo kérem szépen, nem vagyom az övé apja! Ha meggyün a világra, összetöröm őtet, mint fadarabkát. Majd meg-

látja, kérem! Mi vagyom én, egy buta semmi ember, akivel lehet az ilyesmiket megcsinálni? Összetöröm az egész familiáját!

Az anyám kétségbeesetten rimánkodott:

— Ne kiabálj, István! Ne kiabálj úgy, nem szégyenled magad, hogy ilyeneket kiabálsz rám a részegségedben?

— Hej, hej, én már ismeri ezt a lári-fári! Azt mondani, részeg ember, bolond ember, aztán minden jól van. De nekem is van szive, kérem szépen. Az enyém felesége kérem... huj, nem akarom megmondani kérem. Lesz egy gyereke az enyém feleségének, aminek nem én vagyom az apja!

A nagymama majd kiröpült az ágyból:

— Megbolondult — mondta, — egészen megbolondult.

Már kiértettem a veszekedés értelmét. Oktalanul egyszerre elszomorodtam. Mintha tüskések lettek volna a szavak, kétségbeesetten kérdeztem:

— A mamának kisbabája lesz?

— Hát persze, no, persze! — bólogatott a nagymama. — Mi van ezen csodálkozni való? Azért asszony, hogy gyerekei legyenek.

Én ezt nem értettem meg ilyen könnyen. Mintha valami titokzatos kapuk nyíltak volna meg előttem, mintha csalódtam volna valamiben, mintha valaki halálosan megbántott volna. Az apám vad szavai most belém kaptak, egész lényemet kegyetlenül felzaklatták.

— Elmegyek kérem s többet nem jövök ide magukhoz haza! De ha az a gyereke meglesz, összetöröm, mint a fadarabkát.

Az anyám már nem válaszolt, az asztalra borultan sírt.

Apám hátracsapott kalappal, megdúltan kijött a szobából.

Láttam, hogy be van rúgva. Köszöntem neki, nem válaszolt.

Megállt a konyha közepén és a nagymama felé fordult:

— Hát maga mit kiabálta előbb olyan sokat?

— Már velem is baja van — nyöszörögte a nagymama. — Nem bántottam én magát, mit akar tőlem?

— No szép — nevetett az apám bántóan, mintha homok csikorgott volna a foga alatt. — öreg asszony, aztán ilyen kriminális. Szép kis dolog, az már igaz!

Kiment és becsapta maga mögött az ajtót.

Egy ideig hallgattunk, aztán a nagymama megsímogatta az arcom és azt mondta:

— Menj be Lajkóm, az anyádhoz. Vígasztald meg a szegény asszonyt.

Fölálltam, hogy bemenjek, de volt bennem valami, ami vissza akart tartani, ami elkeserítette a számízét és alig engedte föl belőlem a szavakat.

Megálltam az asztal előtt s néztem az anyámat. Leborultan sírt, megfeszült háta mélységesen remegett.

— Mamácska, — mondtam bizonytalanul — ne sírjon. A tata már elment, ne sírjon.

Beszéltem, de ezeket a szavakat nem a lelkemből mondottam. Tele voltam valami zavaros, nyomasztó érzéssel s nem volt meg bennem az erő, hogy valakit magamhoz emeljek, valakit

fölsegítsek a saját fájdalmából. Csak beszéltem, csak öntudatlanul mozogtam előre.

Az anyám lassan megnyugodott, fölemelte a fejét s a sápadt, elgyötört arcán csillogtak a szétdörzsölt könnyek:

— Istenem, Istenem, milyen lesz még az én életem! Eljutottunk odáig, hogy ezt kiabálja rám! Átkozott annak az asszonynak az élete, akinek iszákos az ura.

Megelevenedtek a kezeim és kinyujtóztak, hogy megsímogassák az anyámat, anélkül, hogy én irányítottam volna őket.

— Nyugodjon meg mamácska — mondtam. — Mi már nemsokára nagyok leszünk s akkor meglátja, milyen jó dolga lesz magának!

— Ti lassan megnőttök s most születik egy új gyerek. Ó, hogy ettől már nem tudott engem megóvni az Isten. Az lenne a legjobb, ha erőm lenne hozzá, hogy a vízbe öljem magam.

A nagymama magából kikelten pörölt:

— Bolond vagy már te is! Megbolondultok egymástól! — mondta s a kicsiny szemei szakadatlanul villogtak. — Én tizenegy gyereket neveltem föl és itt vagyok!

Én is beszéltem s az anyám lassan-lassan megnyugodott.

— Igazatok van, fiam, várjuk meg az Isten rendelését!

Másnap az ebédet a lánykák bevitték a patikába. De az apám visszaküldte. Következő nap az anyám megint beküldte s az öreg akkor nem küldte vissza. Azután minden nap bevitték hozzá az ebédet és ő sokáig még vasárnap sem jött haza. Aztán néha-néha megint csak haza látogatott. Anyámon már erősen meglátszott a

terhesség, de őt mintha már nem is érdekelte volna ez.

Nem hittem egy percig sem, hogy az apámnak igaza volt ebben az ügyben, de az egész eset nem halt meg bennem nyomtalanul. Nagyon érzékeny és könnyen elszomorodó természet voltam, s most úgy éreztem, valami nagy, személyes bántódás esett rajtam. A nemiélet különösségei már nem feküdtek előttem egészen betakarva s ha én el is követtem bizonyos dolgokat, amik miatt szégyeltem magam önmagam előtt is, alig tudtam elviselni azt, hogy ugyanilyen hibákat lássak meg hozzámtartozóimban, akiket én annyira szerettem és olyan tisztáknak képzeltem el. Talán sohasem jutott volna az eszembe, hogy az én anyám több és másmilyen is lehetne, mint amilyennek én eddig láttam. Hogy minket a világra hozott, az régen volt, azóta mint valami szent élt közöttünk. És ez jól esett nekem, mert az ő tisztasága volt az én otthonom. Most kizökkentem magamból, a bizonytalanság és gyanakvás fészkelődött belém. Nem szerettem hallgatni, ha valaki az anyjáról beszélt előttem, minden szóban célzást éreztem, amivel engem akarnak bántani. A régi pajtásság valahogyan átformálódott bennünk hideg tartózkodássá. Nem tudom, igaz volt-e, de úgy láttam, hogy ő most valamit takargat előlem és én láthatólag nem voltam kíváncsi az ő titkaira. Még jobban magamba fordultam és egyre tudatosabban rejtettem el előle a saját dolgaimat.

Reggel elmentem dolgozni és este újból elmentem hazulról.

De sokáig sehol sem találtam meg a nyugalmamat.

A galambászáshoz, madarászáshoz most már a halászásba is belegabalyodtam s ha szabad időm volt, órák hosszat s néha egész vasárnapokon át a vízparton üldögéltem. Üres volt a határ körülöttem s ez a hűvös, nagy csend belement a vérembe s szinte ébren aludni tudtam tőle. Később ezt is megúntam s ezzel a mesterséggel kapcsolatban valami új állati szenvedélyek ébredtek fel bennem. Kívántam a mások kínzását s szerettem látni a piros, kibuggyant vért. Ha egy hal a horgomra akadt, szinte eszelősen kaptam utána és kegyetlenül széttrancsíroztam. Elővettem a bicsakomat, a puha, síma testet apró nyiszálással fölmetszettem, a csontokról leszedtem a vérző, meleg húst s aztán a szúrós, fehér szerkezetet eltettem. Hogy miért csináltam ezt, nem tudtam. Csináltam, mert valamit tennem kellett, hogy valahogyan elbírjak magammal. Különösebb értelme talán semminek sem volt, amit akkoriban csináltam, de ha valaki tétlenségre kényszerített volna, talán belehaltam volna a magányosságomba. Állatok és emberek egyformán szenvedtek a kezem alatt.

A fiatalabb inasok, akik eddig védelmezőjüket látták bennem, elvadultan menekültek tőlem.

— Emeld, üsd, húzd! — parancsoltam. — Szakadj bele cudar!

S a gyerekek sírtak a fúrógépnél, a kohónál vagy az esztergapadnál. S ha játszani kezdtek, akkor megkeserítettem a játékukat.

A kis satupadra szoktak felülni kártyázni

s én egyszer tüzet gyujtottam alájuk. Egy más alkalommal kis szerkezetet találtam ki, amit a pad alá szegeztem s egy spárgával mozgatni lehetett, hogy a deszka nyílásai között átbujt egy tű és beleszúródott az ott ülő gyerek fenekébe. A spárga végét az egyik inas kezébe adtam, aki a műhely másik végén babrált valamivel s akkor, ha valamelyik nyert és örömmel felkiáltott, hirtelen megrántotta a spárgát.

— Huszonegy! — kiáltott föl valamelyik — s már nyúlt az összenyert krajcárokért, mikor a tű egyszerre beleszúródott.

Káromkodva s mintha gumiból lett volna, leugrott a padról.

Megtapogatta a deszka felületét, ami síma volt, mint mindig, gyanakvón körülnézett a társain s aztán bizonytalanul visszaült a helyére.

S alig múlt el néhány perc, még kétségbeesettebben felordított. Háromszor, négyszer megismétlődött ez a gyilkos játék, végre észrevette a szerkezetet, a spárga végén meglátta a huzigáló gyereket és akkor megkezdődött az őrült egymásközti verekedés.

Nem valami különösebb élvezet, csak más hiányában csillapító a magam fájdalmára. Az érzelgősség betege voltam.

S egy napon aztán szétfoszlottak belőlem ezek a nyavalyák is.

Este volt, az egész rokonság együtt ült nálunk s az apám is otthon volt. A konyhában ültünk s a férfiak, mint rendesen, dohányoztak és zöld üvegkupicákból itták a vörös, édes pálinkát.

A lánykák a Mihály bácsiékhoz mentek aludni.

Én nagyon izgatott voltam és csak valami, szürke, még kiismerhetetlen ködökben éltem.

A szobából néha kihallatszott az anyám hosszú, fájdalmas kiáltása.

A konyhán egyszer-egyszer letakart edényekkel átszaladt a bábaasszony. Mint valami henteslegény, magasan föl volt gyűrkőzve s mindig valami zsíros, sikamlós viccet mondott oda a férfiaknak.

Az anyám mind sűrűbben kiáltozott.

A Mihály bácsi nevetve azt mondta:

— Hát már inkább csak juhászkutya lennék, mint asszony!

A többiek nevettek.

Apám kissé félrehúzódva ült tőlük s most láttam, hogy csöndesen könnyeznek a szemei.

Egyszerre vékony, kétségbeesett sikítás hallatszott ki a szobából.

Aztán kinyílt az ajtó s a bábaasszony egy kicsiny, visító, kapálódzó testet mutatott ki a férfiaknak.

— Lányka lett, — mondta örömös hangon. — A harmadik pisis, olyan mint a friss harmat.

Mindenki örült és nevetett.

— István, gyere be, István! — kiabálta most már az anyám is és az ő hangja is nevetett.

A férfiak lármásan bementek s szinte zsongott a szoba a sok szótól.

Engem is mintha valami szokatlan nagy öröm ért volna, de még mindig nem mertem bemenni az anyámhoz.

Kíváncsian, elevenen álltam a sárga lámpafényben.

A nagymama is ébren volt a szétkúszált takarók között s mint valami elvesztett gyerek játszott a szétteregetett fehér pelenkákkal.

17.

Úgy ismertek mint becsületes, semmi idegen holmihoz hozzá nem nyúló gyereket s ha valahová úri lakásba hívtak bennünket dolgozni, a mester majdnem kivétel nélkül engem küldött el.

— Vigyázz arra a másik loptosra is, — mondta és valósággal rámbízta a lelkét.

Elmentünk, bejártam az egész város házait s valóban, azonkívül, hogy egy-két pillantással valamit közelebbről megnéztem, nem érdekelt a mások holmija. Szerettem, ha az emberek komolyan vesznek, ha közel engednek magukhoz s vigyáztam rá, ha valahonnan elmegyek, dícsérettel emlékezzenek rám vissza. Gondoltam, minden embernek meg kell hogy legyen a saját súlya, tekintélye s anélkül, hogy gőgösek lennénk, ezzel a magunk megbecsülésével megbecsültetjük magunkat másoktól is. Soha nem látszott meg rajtam az elvadult inas, ember akartam lenni amióta az eszemet tudtam s az esett a legjobban, ha mások már annak is láttak. De bizonyosan a legkomolyabb embernek is megvannak a maga gyönge oldalai és én sem tudtam a becsületesség törvényeinek olyan tisztán megfelelni, mint ahogyan szerettem volna.

Egy alkalommal belekóstoltam a lopásba és ekkor észrevettem, hogy mint minden más do-

lognak, ennek is megvan a maga ingerlő ereje. És nem pénzt, és nem ennivalót loptam, hanem galambot, amik pedig ekkor már alig érdekeltek engem. Egy sánta szabónak a padlásán emeltem el az elsőt s azután szinte legyőzhetetlen természetemmé vált a tolvajkodás.

Azelőtt játszani tudtam a galambjaimmal, mint a játékszerekkel, mint az egyetlen jó testvéreimmel s most kereskedni akartam velük. Eladni, venni, csereberélni, amelyikhez nem tudtam másképp hozzájutni, azt ellopni. S az embernek, aki mellettem állt, hiába jutott volna eszébe, hogy vigyázzon rám, amelyiket kiválasztottam magamnak, azt láthatatlanul el tudtam tüntetni. A gazdával együtt bújkáltunk az ólban vagy a padláson, beszélgettünk, alkudtunk és én odanyúltam valamelyik fészekbe és a megült galambot anélkül, hogy egyszer is felbúghatott volna, egész fejét a tenyerem alá temetve, bedugtam a nadrágzsebembe. A zsebem közönséges kis zseb volt s valami csodálatos módon mégis elfértek benne a nagy spanyol golyósok is. Az volt a fontos, hogy el ne búghassa magát, hogy az elülső teste elbukjon a zsebben. Ráhajtottam a kabátom szárát s aztán beszélhettem, álldogálhattam az ember előtt, anélkül, hogy az valamit észrevett volna.

Kint a Vasút uccában lakott egy boltos, akit Kóbi bácsinak hívtunk, kissé bamba, rövidlátó ember s ehhez minden vasárnap kilátogattam. Válogatott, tiszta fajú galambjai voltak egy egész padlással.

Ez az ember komolyan vett engem és nagyon szerette a galambjait. Ha elmentem hozzá,

otthagyta a családját, a vendégeit s órák hosszat fönt bujkált velem a padlásban.

Szidta az uccagyerekeket s majdnem sírva panaszkodott:

— Elszedik a legszebb jószágaimat! Már alig van tiszta pár a padláson. Nézd meg, mi lett ezekből a blondínerekből, a franciáknak a fiataljai is eldöglöttek.

Nagyon megértettük egymást, mikor elmentem a zsebemben benne volt az új áldozat.

Nem féltem tőle, hogy ez az ember előbb-utóbb észreveszi tolvajkodásomat s mindenkinek elmondja azt, biztos voltam a dolgomban, vagy lehet, hogy rá se gondoltam erre az eshetőségre.

Az ellopott jószágot valamelyik gyereknél elcseréltem s így ezt az igaz úton szerzettet elvittem a galambászokhoz eladni. S néha magához a Kóbi bácsihoz is.

Mindig volt pénzem. S már szinte természetemmé vált, hogy ajándékot vegyek rajta a Verának. Ha már át tudtam volna látni az élet zűrzavarán, akkor azt is észre kellett volna vennem, hogy hogyan veszítettem el magam mindjobban amellett a lány mellett. Mintha valami láthatatlan szivattyúk kiszívták volna az erőmet, akaratlanul ténferegtem. Egyedül ő mellette, a bűzös, sötét fészekben találtam meg a helyemet. Itt semmit sem kellett csinálnom, szótlanul üldögéltem s szinte elvesztem a saját hangulataimban. Minden porcikám beteg volt, mintha az egész világ rajtam feküdt volna a terhével.

A lány eleven volt és szakadatlanul beszélt.

Életemben ekkor hallottam először igazi meséket. Megismerkedtem a tündérekkel, a boszorkányokkal és az elvarázsolt királyfiakkal, akikről úgy beszélt a lány, mintha a rokonai, távoli testvérei lettek volna.

— Sok különös dolog van a világon, — mondta. — Az emberek itt jönnek-mennek az uccákon, magasra tartják a fejüket és nem tudják azt, hogy egy szellem áll mögöttük, aki az ő kedve szerint igazít el mindent.

Nehezen mentek a fejembe ezek a dolgok. Mindent meg szoktam nézni magam körül s eddig csak azt hittem el, amit valami testrészemmel megtapasztalhattam. S ezért nem szerettem soha a templomba járni, mert ott nagyon sok olyasmit beszéltek, amit soha nem tudtam közelebbről megismerni. Ilyesvalami világ élt itt a cigányok negyedében is. Vera ismeretségben állt dolgokkal, amiknek nem volt testük s amiktől én eleinte tompa hidegséggel idegenkedtem. Később elaludt bennem ez az érzés és hallgattam a meséket és ragaszkodtam a lányhoz, mintha benne lett volna életem gyökere.

Egy este jövendőt mondott a tenyeremből:

— Híres, nagy ember lesz belőled, — mondta — s egy csatában a királlyal is meg fogsz ismerkedni. De most bizony még szomorú esztendők állnak előtted. Az anyád lát valamit ebből a jövőből, sokat búsul érted, de neked azért nem kell félned. Itt a keresztbefutó barázdánál úgy látom, mintha aranyból lennének kirakva az útaid.

Jó volt hallgatni ezeket a meleg szavakat, csiklandósan nevettem. Összecsuktam a tenyeremet és megfogtam benne a kapirgáló ujját.

— Most maradj békességben, — mondta nagyon komolyan és újra kinyitotta a tenyeremet. — A szellemmel nem lehet játszani. ő az akaratát beleírja az ember tenyerébe s a cigányok azt onnan ki tudják olvasni. Látod, itt is bele van írva, hogy te szerelmes vagy belém. De te azt nem tudod, hogy teräd már vár egy gazdag lány s te fogsz menni hozzá és énrólam egészen elfeledkezel... Látod, ilyenek vagytok ti mind. Igazán csak a cigányok tudnak szeretni.

Spanger bácsi ott ült a kis asztalka előtt, úgy tett, mintha dolgozott volna, végighallgatta az egész jóslást és nem szólt semmit. Lehet, hogy ez annyira természetes igazság volt előtte, de lehet az is, hogy másért hallgatott. Bizonyos, hogy én ettől a naptól kezdve még jobban ragaszkodtam a Verához és még több ajándékot hordtam neki.

Olyan volt ő nekem, mint a madárnak a fészek, mint a részeges embernek az ital. Melegség és csillapító jóság áradt belőle. Ha csak hozzáértem, átfutott rajtam a vér s a szemeim bámulók lettek, s a kezeim, amiket valami ösztönnel fel akartam emelni hozzá, mozdíthatatlanul elnehezedtek.

Játszott velem, hogy minden porcikám fájt tőle, én meg akartam harapni, el szerettem volna bújni a testében, hogy egészen egy legyek vele, s nem tudtam miért, alig mertem hozzányúlni.

— Csókolj meg, — mondtam, — csókolj meg úgy, mintha nagyon szeretnél — és hozzádörgölődtem, valami hideg láztól reszkettem és ha ő akarta volna, ilyenkor mint a vajat elolvaszthatott volna a karjaiban.

S ezt a lagymatag életemet mint valami idegen terhet, hordtam magammal mindenüvé.

A mester is észrevehetett rajtam valamit, egy napon minden átmenet nélkül azt mondta:

— Mi az ördög bújt beléd, hogy alig ismer rád az ember?! Csak nem a lányokon jár már az eszed? Ha észre veszek valamit, akkor tudd meg, az apád helyett is elverlek. Gyalázatos bőrben vagy, hogy rossz rádnézni!

S még jobban a szeme előtt tartott s még jobban beleszorított a munkába. Tudta, hogy elég jól rajzolok, s ha csak tehette, munka után bevitt a szobába, velük együtt megvacsoráztam s aztán odafogott a rajzasztalhoz.

— Próbáld meg, tervezz valami díszítést arra a vasajtóra, amit most csináltok! Nem köll sietned vele, csak szép, tiszta munka legyen!

És ezek elől a kínzó esték elől nem tudtam kitérni. A Verára gondoltam, aki ilyenkor bizonyára várt rám és sírni szerettem volna a dühtől és a tehetetlenségtől. De mégis dolgoztam. Tudtam, ha a munkát egyszer-kétszer butául elrontom, akkor a mester többet nem hív be magához és újra szabadok lesznek az estéim, de ezen az áron nem bírtam megváltani magam. Élt bennem valami hiúság s inkább így törettem össze magam, minthogy a rossz munkámért leszidjanak, megútáljanak. Mint valami holkóros dobálódtam a két véglet között. S ha a lány mellé kerültem, akkor most még jobban szerettem volna egészen elveszni, megsemmisülni nála s ha a mester mellett dolgoztam, közel voltam a pillanathoz, hogy kitör belőlem a lá-

zadás, összetörök mindent s aztán jöjjön akár a világ vége.

— No látod, egészen szépek a rózsáid, — mondta a mester. — Nemsokára letelik az időd s ha akarsz, akkor is nálam maradhatsz!

Az asszony is megnézte a munkámat s ő is megdícsért. És néha odaállt beszélgetni velem, hogy megállította a kezeimet és telezúgta a fejemet olyan dolgokkal, amik engem egyáltalában nem érdekeltek. Mindig a maga családjáról beszélt s leginkább a Bözsiről. Sokáig nem tudtam megérteni, hogy mért dícséri előttem azt a lusta, finomkodó lányt úgy, mintha ő lenne a világ legszebb, legügyesebb, legszorgalmasabb teremtése. Hiszen mindenki tudta a házban, hogy ennek a lánynak a munkája egy hajítófát sem ér. S most még a mester, ki pedig egész nap pörlekedett a lánnyal, még ő sem intette le a feleségét. Félig tudnia kellett, hogy az nem mond igazat, s hogy engemet is hiába csak föltart a munkában.

Később ennek a dolognak is megtaláltam az értelmét. Igaz, hogy még egészen fiatal gyerek voltam, s ez az asszony már férjet látott bennem a lányának. Úgy éreztem, mintha csapdába kerültem volna. Menekülni akartam és ebből a helyzetből született meg az a cselekedetem, amit aztán őszintén megbántam és sokáig embertelen, gyalázatos cselekedetnek tartottam.

Ősz volt megint s újra a madarászáson volt a sor. Az inasok közül a Spatákkal voltam együtt legtöbbet. De ő már többé nem az a magával tehetetlen gyerek volt, mint akinek azelőtt ismertem. ő is megnőtt, nevetségesen megnyúlt és egyre jobban kezdett hasonlítani a so-

vány, keszeg apjára. És a természete is megváltozott. Az anyja előtt még mindig gyáván meglapuló volt, de ha elkerült a szeme elől, akkor rögtön egyike lett a legvadabb, legelzüllöttebb inasoknak. ő kopmicelt a legtöbbet, ő beszélte a legnagyobb trágárságokat és csavarogta el legtöbbször a műhelyt. Reggel rendes időben elment hazulról, de ahelyett, hogy dolgozni ment volna, kicsavargott a határba, délben bekente magát valami piszokkal, elment haza ebédelni s aztán megint ki a határba, a madarak után.

Egyszer délután kint voltam a mester szőlőjében a prést megjavítani, hazafeléjövet, a kertek alatt találkoztam Spatákkal. Ott ült egy fatőkén, mint valami elfáradt vadász s egy egész pakli dohány volt előtte.

— Maradj kicsit, — mondta, — csak nem vagy bolond, hogy máma újra kezdjél.

— Nem is köll! — válaszoltam. — Már úgyis későn van. Ahhoz pedig semmi kedvem sincs, hogy este befogjon az öreg rajzolni.

— Mért nem hagyod ott a fenébe! Hagyod, hogy egészen tönkre tegyen. Ha ott hagynád, elmehetnénk együtt stiglicekre.

Nem igen tetszett nekem ez a beszéd, de azt éreztem, hogy sok igazság van abban, amit Spaták mond. Tagadhatatlan, hogy egészen kihasználnak, azt szeretnék, ha már éjjelre is náluk maradnék. S most megint eszembe jutott az asszony a csámpás lányával s oktalanul eldühösödtem.

— Nem tudom, mi a fenét akarnak tőlem a lányukkal! — mondtam — Talán azt szeretnék, hogy mindig vele legyek.

A Spatak lökdölődzőn röhögött:

— El akarja veled vetetni az öreg! Nem hiába volt tengerész, tudja, hogy hogyan kell csinálni!

— Te buta, azért, hogy tengerész volt, azért akarja elvétetni velem? S aztán hogyan vehetnék el én egy lányt feleségül? Te olyan buta vagy, mint a szemetes gödör. — S aztán, hogy nem tudtunk más útra térni a szavakkal, a Veráról kezdtem neki beszélni.

Egészen föllelkesedett:

— Látod, ha kimaradnál, elmehetnénk az öreg Spangerrel stiglicekre s akkor a lánnyal is jobban együtt lehetnél! Csináltatok már valamit?

— Nem! — mondtam, — csak megcsókoltam, meg ő is engem.

— Hát én mondom neked, ha kijössz, akkor majd mást is csinálhatsz vele! Az a fő, hogy legyen mindig mellette az ember. No, kijössz?

Gondolkodtam. Éreztem, hogy egyre közelebb férkőzik hozzám a csábításaival s nem is tudtam ellene védekezni.

— Nem! Én nem akarok megszökni!

— Jelents beteget! Igen, ez a legjobb, jelents beteget!

— Nincs semmi bajom.

— De ostoba vagy! Majd csinálunk valamit. Akarod, hogy csináljunk valamit?

Még tépelődtem, még feleletet sem tudtam adni s aztán mégis azt mondtam:

— Jól van, ha tudsz, hát csináljunk valamit! — sejtelmem sem volt, hogy most mi fog következni, de el voltam szánva mindenre.

Spaták gondolkodott, aztán belekotort a

zsebeibe, egy ócska ollót vett elő.

— Ezzel szoktam a szárnyakat levágni, add ide a jobb kezed!

— Mit akarsz vele, — kérdeztem s odanyujtottam a kezem, ami remegett egy kicsit s éreztem, hogy lassan az egész testem is remegni kezd.

A nagyujjamat erősen elhúzta a mutatóujjamtól s azt mondta:

— Ha akarod, itt közte elvágom ezt a vacak bőrt s akkor nem köll bejárnod. Azt mondod, hogy egy rozsdás pléh vágta el a szőlőben.

Néztem az arcát, kíváncsian vigyorgott.

— Vágd, — mondtam s kissé elfordítottam a fejem.

Rátette az ollót, összeszorította, de a ócska szerszám két szára csak beharapta a bőrt s aztán erős feszüléssel egymás mellé hajlott.

— Mégegyszer, — mondtam s összeszorítottam a fogaimat, hogy ne érezzem a tompa fájdalmat.

Spatak ügyetlenül kapkodott, de újra sem sikerült neki.

Bolondul feldühösödtem, a kezemből már csurgott a vér, elkaptam az ollót és balkézzel kegyetlenül belevágtam a húsomba.

— Elég? — kérdeztem.

— Még egy kicsit, — mondta Spatak s látszott rajta, hogy megvan ijedve.

Mégegyszer belevágtam, de ez már egészen komolyan fájt, már a vastag húsomat nyiszáltam. Az ollót a földhöz vágtam.

— Jól van, máma már be sem megyek, majd csak reggel!

— Úgy hát, — mondta Spaták s fövette

az ollót és megtörülgette a vértől. — Ne engedd magad egészen kihasználni!

Bekötöttük a kezemet, de a két ujjam közé egy nagy csomót tettünk, nehogy a seb összeérjen s reggelre behegedhessen. Sokáig éreztem még, szivárgott belőle a vér.

Kint maradtunk a kertek alatt. A holnapi utat beszéltük meg és erősen cigarettáztunk.

Később Spaták megköpködte a tenyerét, megnedvezte az arcát, aztán beletörülgette az én füstös, olajos ruhámba.

Ő hazafelé tartott, én elkerültem az uccánkat és egyenesen a péroba mentem.

18.

Anyámon kívül, aki pedig szeretettel és figyelemmel őrizni akart a bajtól, talán mindenki tudta már esti csavargásaim értelmét. A mesterem sokáig nem mondott le arról, hogy valahogyan eltérítsen erről az útról, szidott és magyarázóan beszélt velem, mintha a saját fia lettem volna. Végre is elúnta az egészet s már csak azt akarta, hogy a munkámat el ne hanyagoljam. Az inasok szemében azonban nagyon fölment az értékem, csodálatosan bátor és szerencsés embert láttak bennem, s a téli estéken, amikor a munka hiányában lámpa nélkül a kályha körül üldögéltünk, lesték szavaimat, amik a szerelemről beszéltek. Alapjában véve az egész nem volt több, mint a serdülő kamasz megrészegedett játéka, de a többiek zavaros kérdései, felszabadult fantáziája lassan-lassan bennem is egészen összekeverte a dolgokat s őszinte hévvel meséltem el történeteket, mintha

azokat mind már meg is éltem volna, pedig csak a helyszínén születtek meg azok a lázas, megbolygatott fejemben.

— Hát hogyan mondtad meg neki először, hogy mit akarsz tőle?

— Tudtad, hogy hogyan kell azt csinálni? Nehéz kérdések voltak és én fontoskodó részletességgel felelgettem. Ha Verának magának kellett volna ugyanezeket a kérdéseket feltennem és ezeket a feleleteket megadnom, talán elsülyedtem volna a szégyentől és meghaltam volna a gyávaságtól. Szinte óvódásan szemérmes voltam, a trágár cigányok között soha egy kétértelmű szót nem mertem kimondani s ha a Vera, akiben szintén benne volt a cigányvér, mondott ilyesmit, elpirultam, hogy majd szétrobbant a fejem. Igy a buta, felgerjedt kamaszok között azonban éltem, beszéltem és hencegtem, mintha a világ első hőse lennék a szerelemben.

— Semmi az egész, — mondtam, — az embernek csak akarnia kell és akkor övé lehet akármelyik nő. Ha ügyesen fogja meg őket az ember, akkor nem tudnak ellentállni. A baj csak az, hogy az ilyesmire senkit se lehet megtanítani. Ez vagy benne van az ember természetében vagy minden beszéd hiábavaló.

— Hát neked akkor könnyű, te már biztosan így születtél! — mondta a Rozsda. — De én nem mernék ilyent megmondani. Egyszer, mikor Anyalán dolgoztunk, az egyik szolgáló hívott magával, de akkor is buta voltam. Elmentem egészen a júhakolig, de ott benéztem a kis ablakon, mikor megláttam, hogy a lány csakugyan bent van, szépen visszaszöktem a kas-

télyba. Később éreztem, hogy bután csináltam, de akkor már késő volt. Egye meg a fene, én mindig ilyen buta vagyok.

— No várj! — mondtam nevetve, — ha fölszabadulsz, elviszlek magammal a lányokhoz.

— Azt úgy mondtam, akárha csak egy cigarettavéget igértem volna valakinek. Ha most valahonnan kívülről megnézhettem volna magamat, bizonyára nem ismertem volna rá a saját ábrázatomra. Beszéltem könnyen és biztosan s a durva szavaktól így a sötétben is éreztem, hogy arcomon megfeszül a bőr. De ahhoz gyönge voltam, hogy olyannak mutassam magam, mint amilyen igazán voltam. Bele kezdtem a hazudozásba és napról-napra több hazugságot, több gyalázatos mesét halmoztam magam körül.

És közeledett a nap, mikor Rozsdából máról-holnapra legény lesz. Felzaklatott kíváncsisággal készülődött az útra, ami a lányokhoz fogja elvezetni. Nagyon jóban volt velem, s ha csak tehette, mindig erről a dologról beszélt. S én anélkül, hogy magam valamit is tudtam volna, mindenre részletesen kitanítottam. Néha megszállt a szégyenkezés s ilyenkor szerettem volna mindent őszintén bevallani, de a Rozsda újabb kérdései, amik tulajdonképpen az én kérdéseim is voltak, mindig visszaszorították belém ezt a vallomást. ő csak félősen izgult ettől a naptól, de én valósággal betege lettem a készülődésnek. Szájaskodásból igéretet tettem valamire, amivel én magam voltam tisztában a legkevésbé. Hogyan és miképpen is lesz az egész? Beeresztenek oda egyáltalában? A házat kívülről valóban ismertem, ott állt, ahol a cigányok negyede kezdődött. Komoly téglaépület volt, le-

eresztett vasrolókkal és egy nagy vörös lámpással a kapu fölött. De mi van vajjon bent? Amióta dolgozni tudtam, sok mindenféle házban megfordultam, de ezek mind bizonyára egészen mások voltak. Valahol hallottam egy öreg asszonyról beszélni, aki a kapu alatt ül, mint valami vasorrú bába és az embereket, akik oda egyszer betérnek, valami láthatatlan szerrel megjelöli, hogy azok mindig visszakívánkoznak oda. Ezt csak úgy távolról, félfüllel hallottam valahol s most fantasztikus mesék színesedtek ki bennem, magáról az egész ház belsejéről, az öreg asszonyról és a lányokról, akik a leeresztett rolók mögött éltek. A csavargó uccai lányokat ismertem, ezeken soha semmi különöset nem találtam, de gondoltam, hogy azok, akik oda be vannak zárva, valami egészen mások lehetnek. Úgy gondoltam, azok mindig csak szerelmeskednek és esznek és ezért nagyon szép kövér testűek lehetnek. Meleg és kövér: a női szépről ez volt az elképzelésem s úgy képzeltem, ha szerelmeskedik az ember, akkor tulajdonképpen egészen megsemmisül s körülötte és benne nincs többé semmi, csak a nagy, mindent megolvasztó melegség.

— Majd meglátod, hogy milyen más az ember élete, ha egyszer azt már megcsinálta! — mondtam a Rozsdának. — Te neked még fogalmad sincs arról, hogy milyen az igazi ember élete!

És eljött a nap, amire titokban annyira kétségbeesetten készültem.

Rozsda csak délután jött be a műhelybe, új ruha volt rajta, meg volt nyírva a haja s az

arcáról is lekaparták a csúnya vörös szőrszálakat. Elhívta a fiatal inast és pénzt adott neki.

— Estére hozzál valami innivalót! — mondta komolyan. — Mit akartok, édeset vagy valami mást?!

Allascht rummal kívánt mindenki.

— Jól van! — egyezett bele a Rozsda is. — De jó sok rumot kérj bele! Dugd el a szén közé, de vigyázz, hogy el ne törd, mert akkor megeszlek elevenen!

Néztem ezt a máskor idomtalan, ferdevállú kamaszt s így kiöltözve, megnyírva, megborotválva egészen derék legénynek találtam. Bizony már egészen legény volt. A tizennyolc esztendő derekasan meglátszott rajta s tiszta szivemből irígy voltam rá. Már én sem voltam messze a szabadulástól, de akkor még mindösszesze tizenhat éves se leszek. Felnőtt, kifejlődött embernek éreztem magam s csak az éveim nem voltak azok, amik sohasem akartak beérni. Ha valahol megkérdeztek, hány éves vagyok, hazudnom kellett, hogy gúnyosan a szemembe ne nevessenek. S mindenhol két-három évvel öregbítettem magam. Máma azonban, ki tudja, nem maradok-e szégyenben emellett az igazán öreg fiú mellett.

Estefelé megjöttek a mestercég tagjai s a Rozsdát behívták a szobába.

Mi sem dolgoztunk már. Szombat volt, a fiatal inasok hozzáláttak a rámoláshoz, én meg a Szurok fölültünk a padra és cigarettáztunk.

— Ő már szabad lesz! — mondta Szurok, valami érzelgős szomorúsággal. — De nekünk még gürcölnünk kell. Pedig már nagyon megúntam ezt az egész vacakot!

— Ha én fölszabadulok, elmegyek Győrbe a vagóngyárba. Ott dolgozik az egyik unokabátyám s annyi pénzt keres, mint a szemét.

— Én is csavarogni akarok menni! De a Rozsda, a mafla, az bemegy a vasútra. Nem tudom megérteni, mi a nyavalyát akar mindenki azon a vasúton. Legjobban szeretnék tengerész vagy cirkuszos lenni!

— Én lakatos akarok lenni, de valami nagy gyárban! Győrben vagy Pesten, lehet egyszer még Párizsba is elmegyek dolgozni!

— Buta, hiszen nem tudsz párizsul! — hördült fel a Szurok meglepetten. — Aztán mindig csak dolgozni. Gürcöljön a nyavalya, ha már egyszer fölszabadult az ember, — már egészen nekidühösödött. — Te mókus, hozd ide azt az üveget, miért mókázzunk vele annyit. Azért van, hogy igyunk belőle!

Mire Rozsda kijött, valahogy már rózsaszínben láttuk a világot.

Déltől nem ettünk semmit s így éhgyomorra az erős ital hamar elkábította a fejünket. Dobogtunk, kurjongattunk és össze-vissza beszéltünk, mintha valamennyiünket külön drótón rángattak volna, mintha valami megbolondult masina zakatolna a mellünkben.

— Igyál testvér! — ordította a halfejű, — igyál, mert megváglak, hogy begyulladsz! — s az apró szemei, mint valami égő, nyugtalan bogarak ragyogtak a sötétben.

És mindenki ivott, csak éppen a Rozsda alig nyúlt hozzá a pálinkához.

— No segéd úr! No húzza meg! — bíztatták a többiek komédiásan.

— Nem mer! — mondtam hivalkodón. — Fél, hogy akkor szégyenben marad a lányoknál!

— Vigyetek el engem is a zsebetekben, — röhögött a halfejű, — majd én ott leszek helyetted is, Rozsda testvér! Ha megmutatom ezt a huszonöt szál szakállamat, akkor mingyárt belém szeret még a gazdájuk is!

Rozsda ott ült mellettem és folytan lökdösött.

— Gyere már! — mondta. — Nincs nekem már kedvem itt vacakolni. Majd fizetek ott is, csak gyere már!

— Jó! — feleltem, — mingyárt, — de nem nagyon volt kedvem talpra állni. Mennél közelebb volt a pillanat, hogy helyt kell állnom a fecsegéseimért, annál jobban elhagyott a bátorság. Már inni sem mertem, csak ordítoztam, csak húztam az időt, hátha történni fog valami, ami kiment ebből a kínos helyzetből. De semmi különösebb nem történt. Elfogyott a pálinka és hiába minden, indulni kellett.

A többiek legényesen összefogództak és ordítozva, dűlöngélve, talán részegebbnek is tettetve magukat, mint amilyenek voltak, a piac felé indultak, mi ketten a Vasút uccán le a cigányok felé mentünk. Alig szóltunk egymáshoz. A hideg, téli levegő kissé megtisztította a fejemet, mégegyszer mindent elgondoltam, és pontosan mindent kiterveltem, mintha lopni vagy talán gyilkolni mentünk volna. Legjobb szerettem volna elválni a kipucolt, nekikészült Rozsdától, de már megint felébredt bennem az az átkozott dacos valami s most már csak azért is minden kedvem ellenére is végig kellett csinálnom az egészet. Jöjjön, ami jön! Valami benső

kényszer mindig így az események elé állított s mindig fejjel beleugrottam a bizonytalanba.

— Mennyi pénzed van? — kérdeztem már egészen elszántan.

— öt forint! Elég lesz?

— öt forint, — nem tudtam mit feleljek, honnan tudtam volna én azt, hogy mennyi pénzzel kell egy ilyen házba bemenni? Annyi azonban [illegible] hogy öt forint nagyon szép pénz a mi fogalmaink szerint. — No nem sok! — mondtam, — de majd csak kijövünk vele. A felét add ide hozzám. — Az uccasarkon elosztozkodtunk.

— Ha azt akarod, hogy én menjek előre, akkor csak gyere mindig utánam!

— De ne csinálj valami bolondságot, — motyogta a Rozsda s a hangjából kihallatszott a félelem.

A ház előtt egy nagy kőfeszület állt az út szélén, rács volt körülötte s a rácson sűrűn fölfutott az örökzöld.

— Éppen ide tették, szegény Krisztus! Milyen gusztusuk van az embereknek.

— Ez biztosan jelent valamit! — mondtam. — Hogy ez éppen itt áll, ennek biztosan van valami értelme.

Be akartam nyitni, az ajtó nem nyílott.

— Be van zárva?

— Semmi, majd kinyitják, — s rávertem a kilincsre. ösztönösen dolgoztam. Annyira föl volt kergetve a vérem, hogy semmi akadályt nem éreztem magam előtt.

S az ajtó kinyílt és csakugyan ott volt az öreg asszony. Egészen az orra hegyéig be volt bugyolálva s egy kis petróleumlámpa előtt ül-

dögélt a folyosón. Kinyitotta a kaput és félrehúzódott. Mikor el akartunk menni mellette, azt mondta:

— Valamit bizony adhatnának a fiatal urak! Ilyen fiatalokat még be sem szabadna engednem!

— Mi? — kérdezte a Rozsda és nézett rám, hogy majd kiestek a szemei.

— Adj neki pár vasat! — mondtam. — Ez mindig okoskodik.

— Ott menjenek be a harmadik ajtón, ott van az olcsóbb szalón!

Egy jóformán üres konyhán mentünk keresztül, az üvegajtón át be lehetett látni egy papírláncokkal és művirágokkal földíszített szobába, ami tele volt félig mezítelen nőkkel és elnyúlt részeg emberekkel.

Ilyesmit még soha sem láttam. Egy pillanatig nem tudtam, mit csináljak. Szerettem volna megfogni a Rozsda nagy durva kezét, hogy vigyázzon rám, hogy segítsen haza az anyámhoz, mert itt magába az örök pokolba jutottam bele.

— No nyisd ki az ajtót, — súgta a Rozsda.

Pálinkagőz és dohányfüst csapta meg az arcom, a fülledt hőség az első percben majdnem megfullasztott.

19.

Elveszett embernek éreztem magam. Belekerültem valami sodrásba, ami most rángat ide-oda s kerestem azt a bizonyos szalmaszálat, amin kimenthetném magam. A nagy függőlámpák beestek a szemembe és összezavarodott bennem a tiszta nap és a fehér csillagok emléke.

Mit kezdjek itt magammal, a környezetemmel és az egész életemmel általában? Féltem a lármás, bajuszos emberektől, de azok mintha észre se vettek volna bennünket. Itt mindenki testvére volt a másiknak, vagy lehet, hogy valamennyien annyira idegenek voltak egymásnak, hogy meg se látták egymást. Az emberek tekintete elveszett a füstben s a lányoknak csak a mezítelen húsa világított.

Szólni akartam a Rozsdához s ő már nem volt mellettem. ő már otthon érezte magát ezen a helyen. Nem voltak rajta fékek, amik ütötték és lenyomták volna, mint ahogyan engem lefékeztek valami láthatatlan erők. Lehet, hogy itt nagyon is meglátszott bennem a gyerek, akit még nem kell komolyan venni, akit meggondolás nélkül elkezelnek, akit csak a buta kíváncsiság köt a dolgokhoz s aztán elveszik, eldobálódik, anélkül, hogy csak nyom is maradna utána. Az a félszeg darabosság, amit eddig csak a mozdulataimban vettem észre, az most az érzéseimben és gondolataimban is nyilvánvaló lett. Terhes voltam valamivel és kényelmetlen és szinte elbírhatatlan voltam önmagamnak is.

Leültem az egyik sarokba és örültem, hogy senki nem törődik velem. Éreztem, hogy messze, nagyon messze vagyok ettől a szobától,

Egy kövér, vörösre borotvált ember jött hozzám.

— Akarsz valamit inni? — kérdezte. — Nem kápolna ez, itt nem lehet ingyen üldögélni.

Elkábultan dadogtam:

— Inni akarok persze! Hozzon valami jó erőset!

Az ember groggot hozott két magas pohárban.

— Iboly, gyere, segíts ennek a gyereknek!

Mi fog történni velem, nem tudtam. Néztem ezt az ordító, vastag embert és nagyon utálatosnak találtam. Még mindig előttem állt, markában rázta a pénzt, amit tőlem kapott, a hasán nagyszemű ezüst lánc ugrált. Olyan volt, mint valami cirkuszigazgató s én most úgy láttam körülötte az embereket, mintha nyüzsgő, rugdalódzó lovak lettek volna, akiknek ő parancsol, mindenki az ő tekintetébe van belekötve.

Egy kék selyeminges lány jött mellénk s az ember azt mondta neki:

— Segíts ennek a legénykének, de vigyázz rá, hogy el ne vesszen!

— Tessék, üljön le! — mondtam a lánynak s eléje toltam az egyik poharat. — Igyuk meg, aztán rendelek újra.

— Kis pubi, most vagy itt először? — s a szája röhögött és a szemei egészen behúzódtak a fejébe.

Hirtelen nem tudtam neki válaszolni s aztán mégis azt mondtam:

— Igen!

Ittunk. Komisz, erős szesz volt, alig bírtam két-három kortyot lenyelni belőle. A tüzes folyadék, mintha sűrűn összeállt volna, mintha beledagadt volna a torkomba. A lány a felét lenyelte egyszerre s megint nevetett:

— Semmi! Egyszer mindent kezdenie kell az embernek. Add ide a kezedet! Milyen tompa, erős ujjaid vannak!

Lassan nekibátorodtam:

— Akarod, hogy rendeljek még?

— Buta, ne siess, úgy, ha nincs itt az a dromedár, ne költsd a pénzed! Köll a fenének ez a vitriol!

— Én se igen szeretem, de ha már mulat az ember! — mondtam fölényesen és egyre büszkébben és hangosabban beszéltem. Jól esett, hogy ez a lány ilyen egyszerűen és pajtáskodón ül mellettem. Fölébredtek bennek a megriadt ösztönök s szinte túlzottan könnyedén és biztosan viselkedtem. Szerettem volna, ha a mocskos falak egy pillanatra leomlanak körülöttem, hadd lássák meg minél többen, hogy hol vagyok és milyen nagyszerű, bátor ember lett belőlem.

Rozsda ott volt a szoba közepén, nagy társaságban és egy lány ült az ölében. Egészen megfeledkezett rólam. Időnkint felé villantottam, de nem ébredt fel bennem az irígység, csodálatosképpen ezen a helyen nyugodt és mindennel jóllakott voltam. Az ordító meztelenség, amit láttam, nemhogy fölzaklatott volna, de lehűtötte a vérem s inkább csak a barátjának vagy éppen a fiának éreztem magam annak a lánynak, aki mellettem ült, mint a szeretőjének.

— Gyerünk, gyerünk! — ordította a kövér ember. — Lányok, mi lesz a bolttal?!

A csoportok megmozdultak és lármásan, dülöngélve szállingózni kezdtek a szobából. A lányok durván káromkodtak, hogy így öltözetlenül kellett keresztüljárniok az udvaron. Nem egészen tudtam, hogy mi történik körülöttem, inkább csak sejtettem a nagy jövés-menés értelmét.

— Gyere! — mondta a lány nekem is. — Nem engednek üldögélni bennünket. Van pénzed?

— Valami három koronám!

Megfogta a kezemet s indultunk kifelé. Valami buta értelmetlen nótát énekelt, mintha örült volna valaminek, de lehet, hogy csak én hallottam így az egészet. Bennem valóban volt valami félénk öröm, nemsokára mindent kipróbált, igazi ember lesz belőlem. Szinte fejetlenül mentem a lány után.

Az udvaron egy karon petróleumlámpa égett, fölismerhetetlen alakok mozogtak a homályban.

A lányon átfutott a hideg borzongás, befutottunk egy ócska szobácskába. Itt is pislogott valami lámpaféle, alig világított előttünk. A szobában egy ágy, egy asztal, két szék, egy sublot és egy dívány volt az egész bútor. Minden idegen és komor volt, mintha börtönbe kerültem volna, nem tudtam fölmelegedni.

A lány megfogta a nyakamat és a díványra húzott.

— Voltál-e már lányoknál? — kérdezte. — Olyan fiatalnak látszol!

— Nem! — mondtam. — Én még egészen tiszta vagyok.

A lány belehajtott az ölébe és szeretettel dédelgetett.

— Milyen nevetséges az, hogy ti gyerekek hogyan kóstoltok bele az életbe! Tudod-e, hogy én már régen a te anyád lehetnék s most eljöttél hozzám, mint valami rablónak a barlangjába, hogy elvegyem a tisztaságod. Minek jöttök ti ide, mennyi sok szép fiatal lány él a világban!

Néztem rá és zavaros, megfoghatatlan érzések dolgoznak bennem. Most megláttam, hogy ez a lány csakugyan nagyon öreg és elfáradt volt

már. Az arca tele volt festékkel és az egész teste olyan puha volt, mintha vattával lett volna bélelve. Nem volt az tiszta, odaadó öröm, ami most bennem élt, de ahhoz még sem lett volna erőm, hogy fölkeljek és elmenjek innen. Elvesztem, még mielőtt valami történt volna velem. Olyan voltam, mint valami áldozati bárány, akinek már csak sorsszerű rendeltetése van.

— Mert a lányok buták és nem engednek magukhoz! — mondtam. — Mi pedig nem bírunk tovább magunkkal... el kell jönnünk ide hozzátok.

A lány rázta a fejét.

— Te még nem érted az életet! A lányoknak igazuk van és így kell, hogy ők állandóan féljenek tőletek. Ha elmennek veletek, akkor elbuknak és mindenki megveti őket. Nekimehetnek a víznek vagy ide kerülnek ebbe a pokolba, ahol már csak kapca az ember!

— Te is így kerültél ide? — kérdeztem. — Mért nem vagytok ti is olyan erősek, mint mi?

— Minden lány azért került ide, mert valamikor egyszer az életében igazán szerelmes volt! Ide jutottunk, mert egyszer odaadtuk magunkat valakinek s aztán azért is, mert nem volt kenyerünk, mert aztán már mindenki beleakad az emberbe.

Nagyon szomorú és érzelgős volt.

— Ha keresni fogok, szívesen adok neked minden héten valami segítséget! — mondtam. — Ha akarod, nem köll mindig itt maradnod. Nesze, most is adok egy koronát. S ha akarod, nem is csinálunk semmit és odaadom mind a három koronámat!

— Bolond, ostoba kölyök — mondta a lány

nevetve és eszelősen játszott velem, összevissza hempergett a díványon.

Kint az udvaron valaki tapsolt a tenyereivel.

— Az isten döglessze meg őket, már hívnak — mondta a lány. — Milyen egy vacak élet ez az egész!

— Menjünk, én nem bánom! Odaadom a három koronámat!

A lány ölében voltam és csókolt és nevetett fölöttem.

— Ha már itt vagy, nem engedlek el galambom!

Elborult velem a világ. No most, most. Úgy éreztem, életem legnagyobb pillanata következik. És hagytam, hogy történjen velem, aminek történnie kell. A ruha mintha lemállott volna rólam, ott álltam mezítelenül a fényben és a lány magához vett és azt hittem, hogy a következő pillanatban elvesztem magam és többé semmiről sem fogok tudni semmit. De még itt sem tudott elveszni bennem a balgaságtól félő s a mindent ellenőrizni akaró természetem. Ahelyett, hogy belevesztem volna valami kábultságba, egyre józanabb lettem. A lány nevetett és együgyűen duruzsolt nekem s én józanul ébren voltam s arra gondoltam, milyen egyszerű és magától értetődő minden a világban. Életemben most először csinálok valamit s mindezt mintha már régen ismertem volna, a számomra nincs benne semmi ismertelen és semmi titokzatos.

Csak éppen az a nagy fáradtság, ami aztán rám jött. Egyedül ez volt az új, ilyent még soha nem éreztem. Mintha elégett volna bennem valami, alig álltam a lábamon.

A lány segített felöltözni s azt mondta:

— Most elveszítettél valamit az életedből, amit soha nem fogsz tudni pótolni. Igy megy az ember a sír felé, eldobálja mindazt, amije van s aztán előáll valaki, aki őtet is eldobja az útból.

Visszamentünk a szalónba és a lány elveszett tőlem. Haza szerettem volna menni, de akaratlan és erőtlen voltam. Visszaültem a sarokba és egyedül maradtam. Lassan, mint valami ködtagaró alól előjöttek a lány szavai, a szomorú okoskodások és úgy éreztem, hogy szép és igaz volt az, amit mondott. Az életünk nem jelent semmit s az lenne a legjobb, ha egészen egyedül, magárahagyottan tudna meglenni az ember. Nagyon elkeserített, hogy én még soha sem vettem észre magamban ilyen vágyakat, bizonyos, hogy szerencsétlen természetű ember vagyok. Kisgyerek korom óta mindig harcban álltam az emberekkel, de sohase mertem végleges számadást csinálni. Magamban éreztem, hogy egy elszakíthatatlan része vagyok az anyámnak, akinek a fia vagyok s már most éreztem azt is, hogyan fejlődik bennem a jövendő apa, aki megint le fog kötődni valakihez vagy valamihez.

Italt akartam rendelni s az ajtón most jött be a Rozsda, karonfogva egy apró szőke lánynyal. A Rozsda nagy és szép volt. Mintha csak most fiatalodott volna meg igazán s az életében mintha most először talált volna haza az otthonába.

— Van még pénzed? — kérdezte. — Agygyál valamit vissza, az enyém elfogyott.

Ami megmaradt, odaadtam. Alig beszéltem hozzá. Fölkeltem és kimentem. Az öreg asszony

vigyorgott rám a kapuban és úgy láttam, hogy kiköpött utánam, mikor az ajtót becsukta.

— Igaza van! — gondoltam. — Akik ide bejönnek, azokat le kell köpni. Utálatos hely, ahol mindennek koporsószaga van s az emberek rosszabbak itt, mint az állatok. Már olyan régen nem köszöntöttem a Jézust: a kőfeszület előtt megemeltem a kalapomat.

— Dícsértessék a te szent neved! — mondtam s a hideg hajnali levegő megérintette az arcomat. — Mért nem vagyunk mi már ilyen szent és tiszta emberek!

Az uccák még üresek voltak, hazáig senkivel sem találkoztam. Az udvaron észrevettem, hogy bent, a mi szobánkban ég a lámpa. Mintha bíróság elé készültem volna, rendbeszedtem a ruhámat, lesimítottam a hajam és megtörülgettem a szemeimet. Most az anyám kérdései és végtelen lamentációja következik. Az ajtó nyitva volt. Hogy a nagymamát föl ne ébresszem, lábhegyen mentem át a konyhán.

— Jó estét kívánok — mondtam bent egészen halkan.

— Jó reggelt fiam! — köszönt vissza az anyám panaszos, felemelt hangon.

A kislányt szoptatta, de ahogy beléptem, elvette tőle a mellét s a nagykendővel egészen betakarózott. Éreztem, hogy szégyenli magát előttem, mint egy idegen férfi előtt.

Nem mertem szembenézni vele.

— Hála istennek, most már reggel fogsz hazajönni! Jó helyen nem lehettél ennyi ideig. Az embernek lassan félnie kell attól is, hogy egy lakásba lefeküdjön veled.

— Nem voltam semmi rossz helyen —

mondtam gyáva hazugsággal. — A Spataléknál dolgoztunk egy privát munkán.

— Mondd ezt fiam annak, aki gombát evett! Engem te nem tudsz becsapni.

Nem feleltem. Lassan vetkőződtem. Kényelmetlenül terhes voltam önmagamnak s éreztem, hogy valóban idegen s ijesztő lehetek ebben a szobában. Bizonyosan megvan rajtam annak a jele, hogy honnan jöttem. Szerettem volna megmosakodni, az egész testem szinte sajgott a friss, hideg víz után, de nem mertem elszánni magam. Ez még világosabbá tett volna mindent. Vagy talán nem? Én úgy hittem, a legártatlanabb mozdulatom is árulkodás rám.

Az anyám még mindig beszélt, egyhangúan és panaszosan:

— Nem tudjátok megtalálni azt az utat, ami hozzátok illő lenne! Az ember jó hozzátok és ti ahelyett, hogy meghálálnátok ezt a jóságot, megássátok az önmagatok és a szerencsétlen szüleitek sírját. Azt reméltem, hogy te okos és jó ember leszel és látom, hogy éppen olyan leszel, mint az apád. De talán még nála is komiszabb! ő csak öregségére züllött így el, de te még sehol semmi se vagy és már is félni kell tőled az embernek. Értsd meg, hogy féltem tőled a tiszta kis testvéreidet! Ki tudhatja, azt hogy honnan jársz ide közénk, mit hordol magaddal haza?! Eszel a tányérjainkból és beletörülöd magad a törülközőinkbe... Egy szép napon csak valamennyien nyavalyásak leszünk!

Hogy fájt, hogy zúgott a fejem.

Más ilyen kamasz talán kitört volna magából, durva és féktelen lett volna, én magamban mindenben igazat adtam az anyámnak.

Csak már az ágyban lehetnék.

Aztán ez is elérkezett. Lefeküdtem s a fájós, beteg fejemet egészen alá dugtam a dunyha alá.

20.

Belémfészkelődött a hiúság és a gyanakvás. Ahelyett, hogy a testi növekedésemmel és szellemi látóköröm tágulásával egyidőben a világban való észszerű elhelyezkedésem is egyre tűrhetőbb lett volna, mind inkább félénkebb és félszegebb lettem. A dolgok jelentősége megkettőződött előttem és semmibe sem mertem belekezdeni, semmihez sem mertem hozzányúlni, anélkül, hogy az eshetőségek jó és rossz oldalát szinte beteges pontossággal fontolóra ne vettem volna. A fehér mellett mindig ott láttam a feketét és a jó mellett mindig megéreztem az elrejtőzött rosszat. Ez a nagyoskodó természetem egyre inkább elszakított az inastársaimtól, belekeveredtem a segédek társaságába, de ott sem találtam meg a kellő helyemet. Anélkül, hogy valaki rámszólt volna, vagy figyelmeztetett volna, esetlennek éreztem köztük minden mozdulatomat és ügyetlen elszólásnak hangzott vissza a fülembe minden szavam. Néha úgy voltam, hogy búskomorság környékezett, máskor pedig, hogy eltakarjam természettől való félszegségemet, vad kiruccanásokba tévedtem bele, amiket hamarosan mindig megbántam, gyerekesen szégyeltem magamat miattuk. S még sokáig, nagyon sokáig fejemben jártak annak a lánynak a szavai, akivel először volt szerelmi dolgom. Azt mondta: „Te most elveszítettél valamit az életedből, amit soha sem fogsz tudni pótolni!”

— Az egyszerű és tiszta értelmét nem tudtam ezeknek a szavaknak, de éreztem, hogy van valami elrejtve bennük, ami igazság. Figyelő természetemmel észre kellett vennem, hogy attól az éjszakától kezdve egészen más lettem, mint amilyen eddig voltam. Vágyakoztam azokra a pillanatokra, mert úgy éreztem, hogy tőlük az élet fog megsokszorozódni s most láttam, hogy éppen maga az életem az, ami megszürkült, megfogyatkozott bennem. Utána napokig szinte állati szomorúságban éltem. Puha voltam és érzéketlen s néha minden ok nélkül átfutott rajtam valami belső remegés, mintha hideg vizet öntöttek volna keresztül rajtam. Ez egy olyan ösztönös utánaremegése volt annak a lázas, sok érzésnek, ami akkor élt bennem s ezzel kapcsolatban akkori gondolataim is újra felvetődtek a fejemben.

— Valamit elvesztettél magadból! — gondoltam s ez később annyira fejlődött, hogy minden olyan cselekedetem előtt, ami nem tartozott mindennapi szokásaim közé, azt mondtam magamnak:

— Vigyázz, valami szerencsétlenség fog érni!

Kifejlődött bennem valami tárgytalan félelem a magasságtól s valami vak irtózás a víztől. Azelőtt mind ennek a nyomát sem vettem észre magamban. Minden meggondolás nélkül felmásztam a síkos jegenyefákra egy rongyos verébfészekért, anélkül, hogy a lepottyanás lehetősége csak egyszer is felvetődött volna bennem. S emlékszem rá, milyen vakmerőségekre vállakoztam egy galambfészek kiszedéseért, mikor a kórházba jártam dolgozni. Három emele-

tes lapos tetejű épület volt a kórház s fönt a legfelső friz alatt téglaalakú, mély lyukak voltak a falban, ahol a gondnok fehér törökgalambjai fészkeltek. Nagyon szerettem volna legalább egy pár fiatalt szerezni ezekből a törökökből. Fölmentünk a lapos tetőre, a fiatal inas ráült az alsó lábszáraimra és én egészen ágyékig kihajoltam a mélység fölé, hogy a lyukakba bekotorhassak. Ezt nagyon sokszor megcsináltam, anélkül, hogy csak egy pillanatra eszembe is jutott volna valami a galambokon kívül. S most éjszakánként gyakran eszembe jutnak ezek a dolgok. Az egész kép megjelenik előttem, látom a szörnyű mélységet és elfog a félelem, hogy verítékes lesz tőle az egész testem.

S eljött a nyár s amit azelőtt annyira szerettem, ha csak lehetett, elmaradtam a fürdésektől. Tudtam úszni, soha sem fuldokoltam s mégis megfogamzott bennem a vízbefullástól való irtózás. A vasúti kőhidak alá jártunk fürdeni, a híd kiugrójáról szoktunk fejeselni. Mindenki élte a fiatalság szilaj nyári életet s nekem nem volt bátorságom, hogy a magam erejéből egy ugrásra is vállakozzam.

— Gyere ugrani! — mondták a többiek. — Mi van veled, hogy ott heversz a homokban?

— Majd megyek, most jó itt is!

Egy ideig még visszatarthattam magam, aztán megint hívtak.

— Gyere, olyan mintha langyos vajba ugrana az ember!

El kellett indulnom a híd felé, pedig biztosan tudtam, hogy most fogom az utolsó fejest ugrani. De nem akartam, hogy gyávának lássanak.

Fölmentem a kiálló részre és meztelenül még álldogáltam a kövön, a napfényben mintha süttetném a testem. Pedig csak az ugrásra nem tudtam rászánni magam. Ezen a helyen régente fahíd volt s a víz feneke most is tele kiálló fatönkökkel. Mi mindenféle szerencsétlenség történhetik itt az emberrel! De mégis, nincs kibúvó, ugrani kell. Eddig csak fejest ugrottam, de most elszántam magam, hogy bukfencet vetek, hogy lábbal érjek a vízbe.

Ugrottam, a lelkemben fölizzott félelemmel s mikor a víz alá értem kinyitottam a szemeimet. És lejebb ereszkedtem s a szürke homályban megkerestem az oszlopmaradványokat. Mint a megvasalt vadállatokat megtapogattam a csipkés, hegyes testeket, aztán fölmenekültem a víz színére. Semmi kétség nem volt aziránt, hogy ezek az ellenségeim lesnek rám s hogy most megint csak véletlenségből sikerült előlük megmenekülnöm. Kimentem a partra és felöltöztem.

Tudtam, hogy vigyáznom kell magamra, mindentől óvnom kell magamat, ha életben akarok maradni. Pedig élni akartam. Mert hiszen csak itt, ebben a világos életben éreztem magam biztonságban. Ami valamennyire ismeretlen volt előttem, az ellenségem volt. S anélkül, hogy arra valakinek figyelmeztetnie kellett volna, a galamblopásokat is elhagytam. És egyáltalában nem igen érdekeltek a galambok. Ami eddig megmaradt belőlük, azokat most egyenként szépen eladogattam. Mert mi volt az a pénz, amit borravalókból tudtam összeszedni? Vera már egészen, igazán szeretőm volt s ha ő kért tőlem valamit, azt mindig elhoztam. Mindent megtettem neki, ha szépen megkért, de szeszélyesen

nem engedtem játszani magammal s ha kötekedő volt, akkor összeverekedtünk.

— A fene törje össze a csontotokat! — kiabált ilyenkor az öreg Spanger. — Mit ordíttok itt a fülembe, mingyárt rátok gyujtom a házat!

Összebékültünk, hogy aztán megint kikezdjünk egymással s megint jóra forduljon minden. Ez a marakodó szerelem volt az, ami mostani életemet kitette. Rendesen bejártam a műhelybe, de már nem annyi örömmel és kíváncsisággal, mint inkább csak megszokásból dolgoztam. A munkámmal azért mindenki meg volt elégedve. A mester vett még egy darab szőlőföldet s jóformán egyedül vezettem a műhelyt. Esténként bevitt a szobájába s mint valami munkavezetővel, tárgyalt velem. Néha az asszony is bejött s ő még mindig nem mondott le arról, hogy célzásokat tegyen rám és a lányára, akit mindenáron nekem akart fölnevelni.

Ilyenkor meggyávultam és szökni szerettem volna.

A mester okosabb volt mindkettőnknél, ő soha sem ártotta magát ebbe az ügybe, hagyta, hogy össze-vissza kérdezzük és hazudozzuk egymást s közben mindkettőnket kihasznált a maga előnyére. És én százszor inkább hagytam magam agyondolgoztatni, mintsem hogy két szót kelljen szólnom ezzel a sovány és pókszerű asszonnyal.

Egy este váratlanul ezt mondta:

— Máma itt volt valami cigány lány a kapuban és a gyerekeknél utánad kérdezgetett! Csak nincs valami dolgod ezekkel a szemetekkel?

Nem tudtam, mit feleljek. Délután kint

voltunk valami munkán s talán akkor kereshetett a Vera. De mit akarhatott s egyáltalában mit akarhat tőlem ez az asszony? Bántott, hogy hivatlanul mindenki beleavatkozik az életembe, elszántan rá szerettem volna ordítani.

— Én nem törődöm semmivel — mondtam hidegen és visszautasítón. — Hogyan tudhatnám azt, hogy miért keres itt engem valaki, ha nem is beszélhettem vele?

Az asszony lemondóan intett:

— Azt hiszem, te se leszel jobb a többi újvári legényeknél! Mintha az ördög szállta volna meg ezt a várost, itt minden összekeveredett!

És ettől a naptól kezdve észrevettem, hogy az asszony egyre inkább elhidegedik tőlem s a nyápic lánya elmegy mellettem, hogy alig fogadja a köszönésemet.

Akkor este találkoztam a Verával s megmondtam neki, hogy ne járjon a műhely elé, mert azzal nekem csak kellemetlenséget okoz. Mintha nem értette volna meg, amit mondtam neki:

— Hát neked az kellemetlen lehet, hogy a szeretőd vagyok? — kérdezte s a nagy fekete szemei majd elnyeltek. — Hát kinek van itt még cigánylány szeretője? A cigánylányokat nehezebb elcsábítani, mint ezeket a zsidókat meg urakat s te szégyenled magad?

— De hát mért kellene mindent dobra ütni? — mondtam. — Én este eljövök hozzád s akkor nem parancsol nekünk senki! De a nappal azért van, hogy dolgozzon az ember!

Kint csavarogtunk a vásártéren a hajóhinta körül s a lány szokatlanul vad és kötekedő volt ezen az estén.

— Ha nem szeretsz, akkor elmegyek tőled! Ilyen gyereket, mint te vagy, még kaphatok magamnak!

— Megbolondultál? — kérdeztem szinte már ordítva.

A lány szembe állt velem.

— Megbolondultam! — mondta — s most itt hagylak a fenében, hogy többet rád se gondolok!

Megmarkoltam a blúzát és fölemeltem a másik kezem, hogy az arcába üssek. A félhomályban mint valami meleg, tiszta fém ragyogott a bőre. Megállt a kezem. Szép, mindennel megbékítő volt ez a lány, vártam, hogy szóljon valamit. hogy egyetlen szavára egészen mellé törjek.

Hallgatott és remegett a teste.

Nem bírtam magammal, beleütöttem az arcába.

Hangtalanul elrántotta magát tőlem s az ócska selyemblúzának egy része benne maradt a markomban.

— A mi Istenünk letöri ezért a kezeidet — mondta s elment tőlem.

— Vera!

Nem nézett vissza, megigazította a blúzát, odaállt a bűzös acetilénlámpák alá egészen a hinta korlátjához.

Én távol, egy fának támaszkodtam és nagyon üres és szomorú voltam. Mért bántottam ezt a lányt, mikor igazán semmi harag sem volt bennem ellene. Mi lesz most? Ha ő valóban elmegy tőlem, akkor egészen egyedül maradok, nem lesz senkim, akihez őszinte lehessek s aki az én őszinteségemet megértené. Az anyámmal

jóban voltam, de többé már őt sem láttam a régi szemeimmel. És mit értettek volna meg mindebből az inasok és hogyan állhattam volna oda panaszaimmal a legények elé? Ők sokat beszéltek a lányokról, de ők hősök és győzők voltak mindig. Nekem még ebben sincs meg a kellő tekintélyem s csak ezért történhetnek meg velem így a dolgok.

Végre is segéd szerettem volna lenni. Mióta az iskolából kimaradtam, soha sem jutott eszembe, hogy könyvet kellene a kezembe venni, talán már írni és olvasni is elfelejtettem. és soha sem bántam meg, hogy inasnak mentem, de hiába, egyszer már jó lenne, ha ennek is a végére érnék. Már ez is csak nyűg és teher volt az életemen. Kiszabadulni minden fegyelem alól! Mostanában sokszor éreztem, hogy minden eddigi elhatározásom és cselekedetem csak azért volt, hogy nagyobb terekre juthassak ki magammal. És újra kezd összezsugorodni körülöttem a világ.

Álldogáltam a sötét fa alatt és néztem a megvert lányt és szerettem volna visszahívni és kívánkoztam utána, mint a kiéhezett az eledel után.

S az már nem állt ott egyedül. Az egyik hintáslegény játszott vele s ő gondtalanul, hangosan nevetett.

Később bebujt a korlát alatt s odaállt a verkli mellé, keverte a kurblit s a rozoga alkotmány sírt és vonított a keze alatt.

Ha most segéd lettem volna, bizonyára oda mentem volna a hintához s valami bolond nagy verekedést rendeztem volna. De így csak tehetetlenül összetörhettem, egészen magamba csuklot-

tam. Egy ideig még ott lődörögtem a téren, mintha süket és vak lettem volna, nem láttam az embereket és nem hallottam a pukkanó és visító hangokat.

Aztán mindenről lemondtam és elindultam hazafelé.

21.

Két napig egészen magamra voltam hagyatva. Rosszkedvű voltam és nem találtam sehol a helyem, ahol megnyugodhattam volna. S még az éjszakáim sem voltak az enyémek. A napi gyötrődések után, amik testben és lélekben kimerítettek, legalább ha ezek az órák az enyémek lehettek volna. De most új szokásokat kezdett a nagymama s ezzel az egész család éjszakáit tönkretette. Már évek óta feküdt az öreg az ágyban s ez a tétlenség teljesen elválasztotta őt a ház többi embereitől. Nemcsak a sovány, lerongyolódott testében, de most már a természetében is egészen más volt, mint mi. Bennünket a napi munka és apró-cseprő bajaink estére holt fáradtan törtek be az ágyba, őhozzá pedig, aki nappal szundikálhatott, sehogysem akart eljönni az álom. És alig aludtunk el, hangosan nyugtalankodni kezdett.

Eleinte csak ide-oda dobálta magát a csikorgó ágyon, az edényével csörömpölt, aztán hangosan énekelni kezdett. Az óra elütötte az éjfélt s ő mintha templomban lett volna, énekelni kezdte, kolduló recsegő hangon a karácsonyi énekeket.

— „Pá-ász-to-rok keljünk fel.
Si-et-ve menjünk el".

A fáradt nagy csöndben először szinte valami rémítő, túlvilági szomorúsággal nyikorog-

tak föl ezek a hangok. Fölébredtünk és nem tudtuk fölfogni, hogy mi történik körülöttünk.

— Mi az, mi történt? — kérdezte az anyám magából kikelve az ijedtségtől. Gyerekekek ébren vagytok?

— Igen — mondtuk mind a hárman.

— Úgy-e a nagymama énekel? — kérdezte megint az anyám.

— Igen!

— Uram isten, hány óra lehet? Kelj fel Lajkóm, ha mersz, nézd meg, mi történt.

Nem hittem a babonákban és nem féltem a kísértetektől, de ez most annyira furcsa és idegen volt előttem, nem mertem a sötétben megindulni. Kinyúltam az ágyból s ruhámból előtapogattam a gyufát.

Tizenkét óra volt.

— Mit jelenthet ez? — kérdezte megint anyám. — Valami történni fog!

— Ah, semmi! — mondtam. — Most már égett a lámpa és komolyan és eltökélten nem féltem. — A nagymama már biztosan megint máshova akar menni s most így akar megharagítani bennünket!

A lánykák kócosan, kiugró szemekkel ültek az ágyukban. A kisebbik szólni sem mert, de a Mariska, aki különben is kísértetlátó és babonás volt, siránkozón kérdezte:

— Mi fog történni, mamácska? Én úgy érzem, hogy valaki meghal!

— Hallgass csak, hallgass! — mondtam már dühösen. — Már megint boszorkány vagy! — álmos voltam és dühösített ez az egész komédia. Kint álltam a szoba közepén a lámpával s az egész testem remegett a hidegtől.

— Valami történni fog — mondta az anyám. — Te hitetlen vagy, de még mindig beteljesedett, amit én éreztem.

Ő is fölkelt az ágyból és a lámpával kimentünk a konyhába.

A nagymama hanyatt feküdt az ágyban s a plafondra meresztett szemekkel még mindig énekelt.

— Mama, az isten áldja meg, mi történt magával?! — kérdezte tőle az anyám és odament az ágyához s mint az alvót, megmozgatta. — Éjfél van és az embereket nem hagyja aludni!

És az öreg csak nehezen hagyta abba az éneket s mintha valóban álomból ébresztették volna föl.

— Mit akartok, gyerekeim? — kérdezte. — Mi van veletek, bogárkáim?

— Ne énekeljen! — mondtam kedvetlenül. — Mi egész nap dolgozunk és aludni akarunk!

— Énekelni? Hát elment az én eszem, hogy énekeljek?!

— Talán álmodott mama. Forduljon szépen oldalra. — Az anyám sokkal szebben beszélt hozzá, mint én, megigazította a vánkosát, takaróit és az egész testét oldalra fordította. — aludjon szépen! Nemsokára munkába kell mennünk és oda van az egész éjszakánk!

S én már nem is tudtam, csak egészen reggel felé elaludni. Szinte betegen és kedvetlenül mentem be a műhelybe. Egy katlanházon dolgoztam, de nem igen ment a munka. Két fiatal inas segített a szögecselésnél, módfelett ingerelt az ügyetlenségük.

— Tarts rá becsületesen, mert agyonütlek!

— ordítottam. — A fene még a gyökerét is ennek az egész életnek!

Mennyivel jobb dolga lehet most a Rozsdának — gondoltam. — ő szabad ember s azt csinál, amit akar. — Azóta, hogy együtt voltunk a lányoknál, csak egyszer találkoztam vele, de hallottam, hogy állandóan a Vörös lámpásban ül, mintha az lenne a második otthona. Ezt butának és utálatosnak tartottam s talán ez volt annak is az oka, hogy elkerültem a Rozsdát. Én azóta feléje se néztem annak a háznak. Azóta leszoktam a magam kínzásáról, vágyaimat elvittem a Verához s néha még megkívántam más idegen lányokat is, akikkel az uccán találkoztam vagy akik ott bent ültek a finom szobákban, ahova dolgozni jártunk. De ezek előtt most még gyávább voltam, mint azelőtt. Kétféle embert ismertem magamban. Egy vágyakozó, durva kamaszt s egy félénk, szégyenlős fiúcskát. És ez nagyon jól volt, hogy majdnem mindig ez a látszatra gyöngébb volt bennem az erősebb. Ha a másik, a vad, az éhes csak egyszer is felülkerekedett, akkor bajok lettek belőle. Nem voltam hencegő a munkámban, de biztos, hogy becsületesen tudtam dolgozni. Nem voltam érzelgősen szerelmes, de követelődző és kíméletlen voltam a lányokkal szemben. Nem jött volna ki a számon, hogy „kezét csókolom", de valaki lánynak megfogni a mellét, megszorítani a karját, rácsapni a hátuljára, az nagyon sok mindennél jobban esett nekem. És úgy éreztem, hogy a lányok maguk sem haragudtak rám ezért a természetemért. A Vera egyszer azt mondta, hogy a cigánylányokat nehezebb elcsábítani, mint a városiakat és ebben igaza is volt neki. A cigány-

lányok erősek és egészségesek voltak, azokhoz holmi boltoslegények nem tudtak közelférkőzni, azokat nem megcirógatni, hanem, mint a virágzó ágakat, le köllött törni és kalap mellé szúrni.

A Verát megvertem a mult este, hogy elment tőlem, de tudtam, hogy vissza fog jönni hozzám. Nehezen vártam rá, fájt utána az egész testem, de arra még sem tudtam volna rászánni magam, hogy hízelegni, könyörögni menjek hozzá.

Vártam rá és nyugtalan és embertelen voltam mindenkivel szemben.

S két nap mulva a mester egyik gyereke belopózkodott a műhelybe:

— Lajos! — mondta. — A kapuba vár egy cigánylány, azt üzeni, hogy menj ki!

Tudtam, hogy ő az és nem törődtem azzal, hogy valaki meglát, kimentem hozzá.

— Haragszol még? — kérdezte. — Ha haragszol, akkor elmegyek megint!

Egészen rendesen fel volt öltözve, a nap sütött rá és olyan volt, mint valami szép, barnabőrű fa.

— Bolond vagy! — mondtam nevetve. — Én nem is haragudtam!

— Akkor csókolj meg!

— Itt az uccán?

— Csókolj meg, ha nem haragszol!

Nem tudtam ellentállni, megcsókoltam.

Boldog volt és nevetve beszélt:

— Milyen csacsi lakatos vagy te! Ha nem lennél ilyen bolondos, akkor már nem is szeretnélek!

Hallottam a nevemet kiabálni. A gyerek,

aki az üznetet hozta, az anyjának is elmondta azt s az asszony most mint a sárkány csatázott az udvaron.

— Menj, menj! — mondtam a lánynak. — Ha kijön, fellármázza az egész uccát. Estére várj meg az iskola sarkán!

Az asszony a konyhaajtóban állt és kiabált. A gyerekei mind ott voltak körülötte, mint valami vércsét látó tyúk körül a csirkék.

— Várj, te szégyentelen, várj, elmondom az anyádnak! Erre nevelt fel szegény, ezért vesződött veled, hogy leadd magad ilyen szemétt-hez?! Tudd meg, ha még egyszer idejön, kiforrázom a szemeit!

Csak hagytam, hogy kiabáljon. Mit érdekelt engem az ő szitkozódása. Ha az ő lányával beszélgettem volna a kapuban, akkor most biztosan minden jó lenne. Két inast odaállítottam a katlanházhoz, ütötték a kongó, vastag pléhet s az ördög sem hallhatta meg többé az asszony piszkolódását.

Elment a műhely előtt és befenyegetett.

— Várj, te kutya, te háládatlan!

A mester egész inaskodásom alatt talán kétszer se mondott nekem ilyesmiket s ha most mondott volna ilyesmit, alighanem visszabeszéltem volna neki, vagy talán elmentem volna, nem törődve azzal sem, hogy maholnap úgyis itt van a szabadulásom ideje. De ennek az asszonynak a pörlekedése miatt a kisujjamat sem tartottam volna érdemesnek meggörbíteni. Dolgozni, dolgozni, hogy minél előbb itt legyen az este.

Nyolc óra után az iskolasarkon találkoztam Verával, sokáig együtt voltunk s minden bajomat elfelejtettem.

Másnap este nálunk voltak a rokonaink. Én későn mentem haza, akkor már nagy volt a dohányfüst s a férfiak ütötték a feleségük hátát, mintha asszony helyett valami bőrdudát tartottak volna az ölükben.

— Látjátok ezt a gyereket? — mondta az anyám. — Mindig ilyenkor jár haza!

— Hát mit csináljak itthon? Üljek itt a lánykák között?!

Leültem az asztal végére, anyám elém adta a vacsorámat és kényelmesen ettem.

— Igaz, hogy te már nagy gyerek vagy, Lajkó! — komolykodott a Gizi néni, — de bizony még ráérsz megkezdeni az éjjelezést.

— Hát hol van még az éjjel? Tizenegy óra! Csak a nagymama ne énekelne reggelig, akkor minden jól volna!

Az asszonyok most erről kezdtek beszélgetni. A nagymama aludt s ők összedugott fejjel sugdostak az ágya előtt.

Mihály bácsi közelebb húzta hozzám a széket:

— Vannak-e még galambjaid? — kérdezte. — Máma egy altiszt megszólított, hogy kérdezzem meg tőled, vannak-e blondineljeid, kicserélné valamivel.

— Az már nincsen, van még három kék purclim és két fehér törököm. Nagyszerűek, ha akarja, eladom neki az egészet. De cserélni, köll már a fenének!

— Nem is valók már neked ezek a dolgok. Itt vagy a szabadulás előtt, ha készen leszöl, majd csak valahogyan behozunk a vasútra. Aki szereti a mesterségét, az mindig meg tud élni belőle.

— A vasútra? — mondtam.— Nem sok kedvem van a vasútra menni. Nem azért tanultam ki a mesterségemet, hogy most eltemessem magam. Szeretnék kimenni a világba. Vannak nagyvárosok, nagyüzemek, gyárak, amiket még nem is láttam, ott szeretnék dolgozni.

Az anyám is meghallotta, amit mondtam, kétségbeesetten lamentált.

— Ott hagytad az iskoládat és halálosan elszomorítottál bennünket s most el akarsz menni világgá, hogy egészen elveszítsünk! Ezért neveltelek föl, hogy most itt hagyj magamra, mikor már segíteni tudnál rajtam!

— Maguk már lassan megöregszenek s egészen másképp látják az életet, mint én! De én nem lehetek mingyárt olyan öreg, mint maguk. Tanulnom és próbálnom kell a világban, hogy egyszer becsületesen meg tudjak nyugodni.

A Mihály bácsi azt mondta:

— Én a gyereknek adok igazat! Próbáljon! Tanulja meg, hogy milyen az élet, ő okos gyerek, nem kell félteni. Egyszer. ha visszajön, rendes, értelmes ember lesz belőle.

Az anyám nem tudta mindezt megérteni.

— A mai gyerekek mind ilyen háládatlanok! Alig várják, hogy lehulljon róluk a tojás héjja, elröpülnek, mint a madarak.

— Majd visszajövök mamácska s akkor majd meglátja, hogy milyen jó dolga lesz mellettem. Én nem magát akarom elhagyni, hanem szeretnék kicsit élni magamnak. Látni és tapasztalni akarok.

— Jól van, öcsém, ha úgy érzed. hogy menned kell, csak menj! — mondta a Mihály bácsi. — Az ember járjon a végére minden kiváncsisá-

gának. Próbáljuk megszerezni azt, amiről úgy érezzük, hogy még hiányzik nekünk. Addig úgy sem tudunk nyugodtan elaludni, amíg úgy érezzük, hogy táncolni szeretnénk.

örültem és messze útakat láttam magam előtt.

— Gizkám, galambom! — szólt most a Mihály bácsi a feleségéhez. — A Lajkó elsején eljön velünk a bálba! Mit szólsz hozzá?

Az asszony megint gyáva és akadékoskodó volt:

— Nem lesz ez furcsa, hogy egy inas bálba járjon?

— Ki szólhatna valamit, ha ő az én rokonom? Jól van, öcskös, készülj el, velünk jössz! Sohse félj attól, hogy ki mit szól a dolgaidhoz. Az a fő, hogy neked kedved legyen hozzá!

— Elmegyek — mondtam. — Van ruhám és pénzem is lesz akkorra!

Ez az este sokat jelentett az életemben.

Anélkül, hogy különösebben készültem volna rá, látnom és éreznem kellett, hogy szinte máról-holnapra mélyebben kerülök bele a világba. Mintha csónakon lettem volna, de maga a csónak már nem a fűzfabokros folyókon, hanem magán a nagy, ismeretlen tengeren úszkált. Az élet többé nem üres játék a számomra. Egyre inkább arra a pontra érek, ahol a játék harccá változik s ezután mindannak, amit teszek, kell, hogy valami megkülönböztetett értelme legyen.

22.

A mesterné elhivatta az anyámat és elmondta neki a cigánylány esetét és bizonyára

még mást is, még azt is, ami igaz se volt. Ez az asszony már valósággal gyűlölt engem s én rosszul éreztem magam, hacsak szúrós, vádaskodó tekintete előtt kellett elmennem. Az anyám azonban, mintha semmi sem történt volna, elő sem hozta az ügyet. Hogy tudja a dolgot, azt a Mariska árulta el egy este pörlekedés közben.

— Mit pörölsz itt mindig, mint a cigányok — kiabálta. — Menj inkább a cigánylányaid után, ők neked valók!

Az anyám szörnyen elvörösödött s majdnem megverte a lányát.

— Hogy tudsz ilyeneket beszélni? Egy lánykának a szájába való beszéd ez? Menj be rögtön a szobába és szégyeld magad!

Nekem nem szólt semmit, de én már mindent tudtam, tudtam, hogy a Mariskára csak azért haragudott, mert oktalanul elszólta magát, s azt is tudtam, hogy anyámnak valami célja van ezzel a hallgatással.

Egyszer este, mikor elmentem hazulról, az uccasarokról véletlenül visszanéztem és megláttam, hogy az anyám és a Mariska is kijöttek utánam a kapun. Leselkednek utánam, gondoltam, vajjon miért, mit akarnak? Rosszúl esett, hogy az anyám ennyire bizalmatlan lett velem, s hogy, amíg azelőtt még a maga dolgaiba is beavatott, most ilyen kerülő utakon akar megismerkedni az én ügyeimmel. óvatos és meggondoltan számító lettem. Nem félelemből, mert hiszen azt hittem, igazánból parancsolni nekem már senki sem parancsolhat, de volt valami a mostani életben, mit a magam akaratából is szívesen eltakartam az idegen szemek elől. Lehet, hogy a családi környezetem hatása nyilvá-

nult meg így bennem, de az is lehet, hogy ez maga az én szemérmes alaptermészetem volt.

A sarkon hirtelen megálltam s aztán ahelyett, hogy jobbra mentem volna a cigánynegyed irányába, balra, a piac felé indultam el. Tudtam, a téren túl, a kis zegzúgos uccákban könnyen el tudok menekülni a szemük elől. Néha egy-egy sötétebb ponton visszanéztem s láttam, hogy a falak alatt jönnek utánam, mint az árnyékok. Bolondság, gondoltam. Aztán az első uccán jobbra fordultam, aztán balra, aztán jobbra, megint jobbra, visszakerültem a piacra s innen, azzal a biztos tudattal, hogy újra egyedül vagyok, szinte futva mentem a Verához.

Éjfélig, éjfél utánig együtt voltunk, szerettem őtet, olyanok voltunk, mint mindenről megfeledkezett két fiatal állat s aztán hazamentem aludni, hogy holnap kezdődjön minden elölről. Anyám és testvéreim már aludtak s mintha semmi sem történt volna előzőleg. Kényelmetlen s szinte már tűrhetetlen volt ez a helyzet. Mindenhol többet tudtam elérni, mint otthon. Ezek még mindig kis gyereknek láttak, eszerint ítélték meg minden dolgomat és nem akarták észrevenni, hogy testemmel és természetemmel már kinőttem közülök.

Eljött az elseje. Vasárnap volt s egész nap a bálra készülődtem. Türelmetlen és minden mozdulatomban félénk és ügyetlen voltam. Az anyám segített nekem s hiába akart komoly és zárkózott maradni, láttam, hogy magában ő is örül ennek a napnak. Este egy ajándékkal is meglepett. Mielőtt még elmentem volna, amire én nem is gondoltam, egy szép fehér nyakkendőt kötött fel a nyakamra.

— Ha már elmész, légy rendes, mint ahogyan az ilyen helyhez illik! — mondta. — Légy illedelmes, hogy senkinek ne legyen baja veled. Már régen nem éreztem ennek a szükségét s most hálásan kezet csókoltam az anyámnak.

— Reggelre készítsék ki a ruhámat, hogy idejében bemehessek a műhelybe!

Láttam magam a tükörben, hogy szép s egészen nagy ember vagyok. Először a Mihály bácsiékhoz mentem s aztán velük együtt a nagy szállóba, ahol a bál volt.

A terem nemzeti színű zászlókkal és papírláncokkal volt kidíszítve. A kiabáló díszítések alatt nyüzsögtek a kiabáló emberek. Sokan, szinte zsúfolva voltunk. Az emberek, akikkel egészen szembe találkoztam, megnéztek, de mintha nem ismertek volna meg. Később észrevettem, hogy az első pillanatban felismertek s hogy éppen ezért néztek meg ennyire s hogy éppen ezért állnak szemben velem annyira idegenül és majdnem visszautasítóan. Ez a fölfedezésem kicsit elkedvetlenített, sőt később valami fájó érzés született meg tőle bennem és ez elvadított, idegenné és félénkké tett.

— No, menj táncolni, Lajkó! — mondta a Giza néni, aki nagyon otthon érezte magát ezen a helyen. Már is izzadt volt és csapzottan röpködött ide-oda.

— Még ráérek! — mondtam. — Inkább csak nézelődni szeretek!

Dadogtam és éreztem, hogy vadul rohan bennem a vér, az arcom majd kicsattant a belső láztól. Magamban már megbántam, hogy ide jöttem. Ez a dolog még nem nekem való. Valami van bennem, ami elkülönít ezektől az emberek-

től, szeretnék közéjük vegyülni és fáj, hogy itt vagyok köztük és előttük.

Kimentem a nagyteremből félre, egy kis szobácskába és bort kértem. Talán csak valamikor a pusztai szegénylegények lehettek ilyen szomorú mulatozók. Mi bajom volt, nem tudom. Azt hiszem, ahhoz, hogy az ember az élet egyes formáit elbírja, nem csak akarni kell, de egy bizonyos időnek a beérése is szükséges. Mintha a melegágyból egyszerre a hegy tetejére ültettek volna ki, fájtam magamnak és elbujni szerettem volna még önmagam elől is.

Éjfélkor szünetet tartottak a tánccal és az emberek elszéledtek az asztalok körül. Ez a szoba is megtelt. Lármás, kipirult emberek az én asztalomat is körülülték, egészen a sarokba húzódtam.

Ittam nagyobb kortyokkal, mint a többiek és úgy tettem, mintha semmi sem érdekelne abból, ami körülöttem történik.

Közömbösen nézelődtem s az egyik asztalnál megláttam egy lányt, akinek kíváncsian rajtam voltak a szemei. Köszönnöm kellett volna neki, hiszen ismertem, a szomszédunkban laktak. Elfeledkeztem róla, hogy nincs rajtam kalap, megemeltem a kezem s mikor észrevettem, hogy hajadonfőtt vagyok, borzasztóan elszégyellettem magam. A világért sem jött volna ki a köszönés a számon, egészen összezavarodtam. Buta fajankó, gondoltam magamban. Mi az ördög van velem máma? Ezt a lányt már százszor, ezerszer láttam az uccán, eddig észre sem vettem s most meg vagyok zavarodva tőle, hogy köszönni se tudok neki. Elcsavartam a fejem, de újra megint vissza kellett tekintenem.

A lánynak puhán szét volt fésülve a szőke haja s a tejszínű arcát úgy láttam, hogy mosolyog rám. örültem neki. Nekem is vissza kellett mosolyognom, de ebben a pillanatban már meg is merevedett az arcom.

A Mihály bácsi jött értem s ez most valóságos megváltás volt a számomra.

— Gyere! — mondta, — itt van egy ember, akinek a fia Győrben dolgozik, beszélni szeretne veled.

A másik szobában egy öregebb ember mellé ültem.

— Hallom, hogy el akar menni valami nagyobb városba dolgozni, — kezdte ez az ember. — Ha már készen lesz az útra, csak szóljon nekem, én szivesen elsegítem Győrbe! Az én fiam ott dolgozik, nagyon szépen keres és nagy tekintélye van. Dolgozhatik mellette, amíg akar.

— Nagyon szépen köszönöm! — mondtam. Nem tudtam, mennyire ismer engem ez az ember. Nem tudtam mit mondjak meg neki, mit szól akkor, ha megtudja, hogy még csak inas vagyok.

A Mihály bácsi mintha csak kitalálta volna a gondolataimat:

— Mostanában szabadult csak föl a gyerek, pár hónapig még hadd pihenjen!

Az első pillanatban megrettentem ennek a hazugságnak a hallatától, de aztán nagyon hálás voltam érte. Csodálatosképpen az a pár szó mintha mázsányi terheket vett volna le rólam, mintha megfordította volna fölöttem az eget, az éjszakából tiszta, szabad nap lett.

Nyugodtan és közvetlenül beszélgettem.

Éjfél után hölgyválasszal kezdődött a tánc és egyszer csak ott állt előttem a szőke lány.

Fölkeltem a székről, de nem tudtam, hogy hogyan botorkálok át a körülülő emberek között, a szemeim nem láttak az izgalomtól.

— Szabad? — mondta a lány és nevetve nyújtotta a karját.

Én is nevettem, gyöngén hozzákapcsolódtam, úgy akartam csinálni, hogy meglássa rajtam, hogy mindez olyan megszokott és egyszerű az én részemre és észrevettem, hogy az egész testem remeg az izgalomtól. Mintha egy szál deszkán vezetnének át valami szörnyű mélység fölött.

— Tud jól táncolni? — kérdezte a lány és éreztem, hogy megszorítja a karomat.

— Táncolni, igen! — nevettem. — No, azt éppen nem mondhatnám. Tetszik tudni, megvallva az igazat, nem szeretek táncolni!

— Nem szeret táncolni? Hát milyen fiatalember maga?

Mit mondjak, kiszáradt a torkom, legjobban szerettem volna semmivé válni, ott a nyelves szőke lány előtt nyomban elsülyedni. Hamisan, bután szakadtak ki belőlem a szavak:

— Az no, az inkább csak hölgyeknek való. Mi férfiak jobban szeretjük a bort!

— A bor erős, de a tánc könnyű és kedves! — kerepelt a lány, mintha rugón ugráltak volna ki belőle a szavak. — No rajta! — átfogta a derekamat és táncolni kezdtünk.

Nehezen forogtam, aztán könnyebben s aztán egészen átfogtam és magamhoz szorítottam. A lány símult és a megfeszült ruháján keresztül meleg volt a teste. Éreztem, hogy las-

san kezdek hazaérkezni önmagamhoz. Így már jó volt, éreztem a saját erőmet és már nem kellett finomnak, hazugnak lennem.

— Ne szorítson úgy! — súgta a lány.

És én még jobban szorítottam s most már nem is ellenkezett. Velem táncolta végig az egész hölgyválaszt.

Reggel felé, mielőtt elmentek, eljött bucsúzkodni hozzám.

— Majd estére megkérdezem, hogyan mulatott! — mondtam neki.

— Jól van, kint fogok sétálni a húgommal!

Most csak a férfiak maradtak az ivókban.

S most már én is egészen bent voltam ebben a társaságban. Legjobb szerettem volna sohasem elkerülni innen, milyen könnyű az élet, ha az emberben magában nincsenek bajok és kétségek.

Nyolc óra volt, mikor a fiatal inas kihívatott a pincérrel.

— Lajos, azt üzeni a mester úr, hogy gyere be a műhelybe, odavittem a másik ruhát is!

Kicsit csodálkoztam, hogy a mester így üzen értem, de örültem neki, hogy minden ilyen szépen eligazodik körülöttem.

Az asszony egy nagy bögre fekete kávét küldött ki a műhelybe s aztán két gyerekkel elmentem a tanácsosék fürdőjét megcsinálni. Később a mester is utánunk jött és megkérdezte, nem vagyok-e berúgva.

— Dehogy vagyok! — mondtam. — Nem inni, csak táncolni mentem a bálba.

A mester nem volt goromba hozzám, de nagyon komolyan beszélt:

— Az én időmben még táncolni se jártak

az inasok! De hiába, most más világot élünk. Lassan ti lesztek az urak és mi fogunk kiszolgálni benneteket!

— Látja a mester úr, hogy nincs velem semmi baj, rendesen eljöttem dolgozni.

— Jól van, nem állok oda veled feleselni! Ha két-három év előtt csinálta volna ezt meg valamelyitek, betörtem volna a derekát! Most már fáradt vagyok veletek verekedni. Vigyázz, hogy el ne ronts valamit s aztán délután maradj otthon, aludd ki magad!

Elhatároztam, hogy délután is dolgozni fogok. Azt a félnapot már kibírom, s legalább senkinek semmi szava nem lehet ellenem. De komisz, fárasztó munkánk volt egész délelőtt, hosszan felbontottuk a falat s a meghasadt csövet forrasztólámpával hegesztettük be. A lámpa alkoholtüze sütötte az arcom, csurgott rólam a veríték és megfájdult a fejem és egészen álmos, elgyöngült lettem. Nem tudtam az elhatározásomat beváltani. Mikor készen lettünk, a gyerekekkel beküldtem a szerszámot és én hazamentem aludni.

Este, anélkül, hogy költögetni kellett volna, fölébredtem, mintha megrendelésre mozgott volna bennem minden, kimentem a találkozóra.

— Úgy-e aludt? Látom a szemeiről... s talán még be is rúgott az éjjel?

— Nem szeretem az italt! — mondtam. Nyugodt lelkiismerettel mondtam ezt, pedig tudtam, hogy nem egészen mondok igazat. Közvetlen, sőt fölényes akartam lenni s éreztem, hogy megint belém száll valami gyerekes félelem. Oktalanul és hangosan nevettem a szavaimhoz.

— Berúgott bizony! — erősködött a lány.

— Érzem a szavairól, hogy berúgott.

Vagy két óra hosszat sétáltunk föl-alá a sötét uccában és állandóan erről a buta semmiségről fecsegtünk. Nagyon együgyűnek és gyávának éreztem magam. Néha lehajoltam a kistestvéréhez és attól is kérdeztem valami butaságot és ügyetlenül játszottam vele s mikor azt mondta, hogy fáradt, mint valami dada fölemeltem a karomba és így a kisgyereket dajkálva jártam a vidám beszédes lány mellett. Nem tudtam, mért hízelgek olyan feltünően annak a jámbor kicsinek, de meg kellett ezt tennem, mintha az ő kezébe lett volna letéve a jövendő sorsom.

— Mikor találkozunk megint? — kérdeztem a lánytól elválás előtt.

— Ha akarja, minden második nap sétálhatunk itt!

Kezet fogtunk s most már nem tudtam ellent állani magamnak, erősen megszorítottam a kezét. Ebben az utolsó pillanatban egészen én voltam az, aki a lány előtt állt.

— No! — mondta az és a szemeivel és a szájával egyszerre rám nevetett.

Az ágyban, mielőtt elaludtam, eszembe jutott a Vera és nagyon haragudtam magamra, hogy ma este el sem mentem hozzá. De aztán megint a szőke másik jelent meg előttem, bátor és huncut gondolatok ugrottak a fejembe és úgy aludtam el, mintha együtt lettem volna vele, mintha még mindig az uccán sétáltunk volna.

23.

Másnap két másik lánnyal a Vera megint eljött a műhely elé. De nem volt szerencsénk.

A mesterné észrevette s egy dézsa vízzel kiszaladt hozzájuk, hogy végig öntse őket.

— Most már az egész pero idecsődül, — kiabálta, — hogy az uccáról egészen a műhelybe behallatszott a hangja. — Rendőrt köll az embernek a saját kapuja eléje állítani, ha meg akar szabadulni a cigánylányoktól, akik az inas úr után szaladgálnak! Szép időket élünk, az bizonyos!

— Ne haragudjon a ténsasszony! — mondtam szelíden, de mégis valami bántó árnyalattal a hangomban. — Már nem tart sokáig. Két hét mulva már én sem leszek itt s akkor majd a cigánylányok sem jönnek ide.

Az asszony majd szétrobbant a haragtól:

— Csak már vinne az ördög! Ha én lettem volna a mestered, majd megtanítottalak volna a rendre! Fiatal lányok vannak az ember házában s egy idegen kölyök ilyesmiket mer itt csinálni!

Mellette állt a lánya és most az is megszólalt:

— Bizony Lajos, az nem szép, — mondta nyafogón. — Ide hívja a mi kapunk elé a cigány lányait.

Már dühös és kíméletlen voltam.

— Magához nem szóltam, Böske, hát mit akar tőlem!? Tudja, mondhatnék valamit, de ezt a pár napot már csak eltűröm csöndben.

Bementem a műhelybe és behúztam magam mögött az ajtót. Az inasok röhögtek és azt mondták:

— Mért nem udvarolsz már kicsit annak a piszkafa derekúnak is, akkor minden jó lenne!

— Köll az ördögnek, hiszen olyan, mint a

sós hal! Ezt már csak meghagyom nektek. Lehet, valamelyitek majd csak beleharap!

Egész estig kedvetlen voltam. Ez a pár nap, amit még itt kellett töltenem a szabadulásig, szinte elviselhetetlen volt már a számomra. Majdnem négy esztendeig szó nélkül kibírtam mindent, de most minden tüskés volt, ami hozzám ért. S az a buta lány is minek jön ide, nem tudott már estig várni. S olyan piszkosan és lerongyolódva. Láttam őket az ucca másik felén, mint valami boszorkányok hadonásztak vissza a mesterné felé. Talán igaza is lehet az asszonynak, hogy így haragszik rám miattuk. Az bizonyos, hogy a szőke szomszédlány egészen más, mint ezek. Milyen kár, hogy vele csak minden második nap találkozhatom. Milyen tiszta, friss szaga volt, mikor mellette álltam.

— Mit nevetsz? — kérdezte tőlem egyszerre nagy vigyori ábrázattal a Szurok. — Mi jár az eszedben?

Elfeledkeztem magamról s amíg nekifeszülten ide-oda húztam a reszelőt, annyira éltek bennem a vágyak és gondolatok, hogy hangosan elnevettem magam.

— Semmit! — mondtam. — Még mindig az a buta asszony dühösít!

Este elmentem a Verához és türelmetlen és ingerült voltam vele szemben. Szörnyű piszok és bagószag volt a szobában. Az öreg nem volt otthon. Vera kócosan és szétzilálva hevert a szalmán. Máskor örültem így neki, mentem és leheveredtem hozzá, mint a borjú az anyja mellé s most idegennek és majdnem visszataszítónak találtam.

— Butaság volt, hogy megint oda jöttetek a kapú elé! — mondtam. — Neked hiába beszél az ember, olyan vagy, mintha bolond lennél.

A lány értelmetlenül és csodálkozva nézett rám.

— Igen! — mondtam újra. — Te nem vagy olyan, mint amilyennek egy lánynak lennie köllene.

Fölkelt a szalmáról, gőgös és kihívó volt.

— Aha, már kibujt belőled az úr! Ilyen utálatosak vagytok mind, akik ott bent laktok a városban! Már neked se jó a cigánylány, mert szegény és nem jár mindig selyemruhában!

Azt hittem, hogy nekemugrik a körmeivel, de alig beszélt valamit, már is lejjebb ment a hangja s aztán csöndben, nagyon csöndesen leült az öreg asztalkája mellé.

Megzavarodtam, nem tudtam, hogy mit kellene mondanom. Egyáltalában miért is beszéltem vele ilyen durva, elvadult hangon. Megjuhászodva hozzámentem.

— Azért ne légy olyan szomorú, — mondtam szelíden. — De lásd be, hogy annyi bajt csinálsz nekem. Én még nem vagyok segéd, hogy úgy tehessek mindent, ahogy szeretném.

— Ha már segéd leszel, meg se ismersz többé!

Tele volt a hangja panasszal, kialudt benne minden vadság és lágy és bársonyos volt a bőre, ahogy hozzáértem.

Megcsókoltam.

És ő átfogta a nyakamat, ő is megcsókolt és egészen magához húzott és ringatózott rajtam, felgyujtotta a testem és egészen összezavarta a fejem.

Ilyen igazán és mindenről megfeledkezetten még sohasem szerettem ezt a lányt.

De hiába volt minden, már bennem lakott valami nyughatatlan ördög. Mikor hazafelé mentem, szinte betegesen dühös voltam magamra. Nem tudtam, hogy miért és mit akartam ma este ezzel a lánnyal elintézni, de éreztem, hogy minden egészen másképp történt, mint ahogyan történnie kellett volna. Győzni akartam valamiben és gyalázatosan alul maradtam. Ilyen émelygősen éreztem magam a bál után, mikor a sok ital íze visszajött a számba. Ez után a bolond, nagy szerelem után is valami savanyú, állott íz maradt meg bennem s mennél inkább szerettem volna megbékélni vele, annál inkább ellene vadultam. Az bizonyos volt, hogy ez a piszkos cigánylány az árnyékába sem állhatott volna annak a másiknak. S lassan arra is rájöttem, hogy az igazán szép nő csak a szőke lehet. A szőke haj és kék szem már magában a színében is sokkal közelebb áll a tisztasághoz és szelídséghez, mint a fekete. Emlékeztem a gyönyörű szentképekre, ott mindenki szőke. S mire hazaértem, eldöntöttem magamban, hogy a két lány közül igazán szeretnem csakis azt a másikat, azt a szőkét lehet, akivel holnap este fogok megint összetalálkozni.

És egész nap rágondoltam s boldog voltam, mikor újra kezet fogtam vele.

— Mért szorítja meg úgy az ember kezét? — kérdezte a lány. — Nem fél, hogy eltöri az ujjaimat? Aki másnak kárt okoz, azt becsukják!

Olyan furcsán és olyan furcsákat mondott ez a lány, hogy sosem tudtam rögtön feleni neki. Legjobb szerettem volna csak csöndben lenni

mellette, ő hadd beszéljen és én csak fognám a derekát és néha máshol is megfognám és megszorítanám, éreztem, hogy én így, anélkül, hogy a számat is kinyitnám, minden mondanivalómat kibeszélném magamból.

Napokon át találkoztunk már és soha egy kétértelmű szó nem volt közöttünk. Én szerettem volna kissé közelebb férkőzni hozzá, de ő úgy tudott viselkedni, hogy sehogysem bírtam hozzájutni.

Tisztán és mókázva váltunk el s ugyanígy jöttünk össze újból.

Az anyám is tudott már erről a találkozásokról s úgy láttam, hogy ez kedvére volt neki.

— Mért nem mentek be a lakásba a Juliskával? — mondta az egyik este. — Nem vagytok ti parasztok, hogy itt lődörögjetek a falak alatt!

— Szombaton délután fölszabadulok s akkor este már bemegyek hozzájuk! Nem akarom, hogy úgy szóljanak hozzám, mint az inasokhoz szokás.

Az anyámnak boldogan derűs volt az arca.

— Hát szombaton végére érsz a gyerekéletednek! Azt hiszed, ezután egy szebb idő következik... bár úgy lenne! De az élet egyre csak keményebb kenyeret ad az ember elé és egyre keserűbb italt önt a poharába!

— Én nem félek semmitől, mamácska! — mondtam határozottan. — Elmegyek ki a világba s addig vissza se jövök, amíg mindenütt nem voltam.

Ez a hetem készülődéssel és izgalommal volt tele.

A mester is észrevette rajtam ezt a nyugtalanságot, mosolyogva megkérdezte:

— Készülsz, Lajos, készülsz a nagy napra? Bizony emberré nőttél fel te is. Mikor először megláttalak, alig hittem volna, hogy egyszer mint lakatossegéd fogsz kimenni a kezem alól. Ha vigyázol magadra, büszke leszek rád mindig, jó munkás lett belőled!

Ez a beszéd mindennél több és jobb volt, mint amit eddig mondtak nekem. Jól esett magamon érezni a mester szürke, komoly szemeit és alig tudtam visszatartani magam, hogy mint valami öreg barátomnak oda ne nyujtsam a kezem. Köszönettel és szeretettel. De ő már dolgozott s én is újra belekezdtem a munkámba.

A Veránál már napok óta nem voltam, összevesztünk s még mindig nem kívánkoztam vissza hozzá. Úgy történt, hogy a lány kenyeret evett mellettem s a belét kicsipegette a kenyérnek és szétszórta a madarak között. Mondtam neki: — Miért pocsékolod azt a kenyeret? Nem jó azoknak a dögöknek a mag? — Nem szeretem a belet, — válaszolta. — Mi? Már hogy nem lehet a kenyér belét szeretni? Látszik, hogy nem dolgozol meg azért, amit megeszel! — No ne haragudj, kis csacsi, — mondta és hozzám hajolt és meg akart csókolni. — Maradj — és eltóltam magamtól, meg kellett tennem. Orromba csapott a nehéz, mosdatlan szaga és megszúrtak a szavai, mintha kések jöttek volna ki a szájából. Még ő is szólt valamit s meg én is, aztán otthagytam, anélkül, hogy egyszer is visszanéztem volna hozzá. És azóta se voltam nála és egyáltalában nem is kívánkoztam utána. Minden erőm és igyekezetem a szombati napé

volt. És ezen a reggelen az anyám, életében talán utóljára, egy nagy teknő meleg vízben, mint valami magával tehetetlen gyereket megfürösztött. Hagytam, hogy bánjon velem a kedve szerint, hiszen többé talán sohsem lát így maga előtt.

— Szép, derék fiam! — mondogatta maga elé. — Egyetlen legény fiam!

Magamban nevettem ezen a gyerekes örömön és sokért nem adtam volna, ha ehhez most még a nagymama is itt lett volna. De ő annyit és olyan hangosan és kitartással énekelt éjszakánként, hogy végre is kitört a pörlekedés s neki megint sikerült magát egy másik gyerekéhez elhurcoltatni. Ha ő most itt lenne, menynyire a feje tetejére lenne már minden állítva a lakásban. Így azonban csak sok beszéddel, de a dolgok mentek a maguk rendjén.

Délben a lánykákkal, akik az ebédet vitték, én is bementem a patikába.

Mikor az apám meglátott, zsebre tette a kezeit és megállt előttem. Jobb lábát erősen előre tolta és gyorsan rázogatta.

— No, mi az, lebokérem szépen, vőlegény lette?!

A szép fekete ruhám volt rajtam, fehér nyakkendővel s egészen úgy voltam öltözve, mint ahogyan annak idején a bálban. Egy pillanatra mintha szégyeltem volna magam előtte, de aztán megbátorodtam s szinte büszkén mondtam:

— Máma van a szabadulásom napja, tatácska! Lássa, hogy igazam volt, egyszer sem szöktem el s holnap már segéd leszek!

Az apám kissé bántottan mosolygott:

— Az szép, kérem, az szép! — mondta, — de hogy az emberből egy segéd lesz, az még nem a világ vége! Akkor mondja az ember, hogy hopp, mikor már átugrotta magát azon az árkon!

A lánykák nevettek.

— No, csönd kérem! Maga várjon egy kicsinykét! — bement a nagy terembe az úrhoz s pénzt kért tőle. Mikor visszajött, öt forintot adott a kezembe:

— No itt van, kérem, csináljon magának egy kis mulatságot!

Nem akartam elfogadni. Mérgesen rámnézett.

— No ne komédiázza, kérem! Ez a magáé!

Megköszöntem és kezet csókoltam.

Nekem is volt már valami pénzem s az egésznek a felét odaadtam a inasoknak.

— Nesze, Szurok, ezzel csináljatok, amit akartok! — mondtam. — Okosan tennétek, ha nem pálinkát vennétek rajta.

— Nem hát, majd kötelet veszünk rajta! — válaszolta és olyan szomorúan nézett rám nagy szemeivel mint valami fekete borjú. — Legjobb is lenne, ha már felakasztaná magát az ember. Már te is elmész s nekem még mindig van vagy félesztendőm.

— Látod minek csavarogtál annyit! Ha rendesen bejártál volna, már régen előttem elmehettél volna.

— Ja, testvér, tehetek én arról, hogy az én természetem nem jár órára, mint a tiéd? Vannak szerencsés legények és vannak megveszekedett kutyák ebben a büdös világban... Erigy-

gyetek, hozzatok ezért allást rummal! — A fiatal inasnak odaadta az egész pénzt, — az egészért allást rummal!

Az egyik gyerek bejött a lakásból.

— Lajos gyere be, hív az édesapa! — megfogta a kezemet és nevetett rám. — Föl fogsz szabadulni?! Tudod?

Kezet fogtam az inasokkal.

— Ne veszekedjetek sokat egymással! — mondtam nagyon meghatottan. — És bocsássatok meg nekem, ha néha rossz voltam hozzátok...

Mindnyájan mosolyogtak, megszorították a kezemet és láttam rajtuk, sajnálják, hogy elmegyek közülük.

A konyhában a cseléd egyedül volt és ő is szerencsét akart kívánni. Odonyomtam a sarokba és megcsókoltam, el akartam menni, utánam kapott és ő is megcsókolt.

A szoba tele volt emberekkel. Két asztal állt egymás mellett, körülötte ültek a céh mesterei. Közepén a város legöregebb lakatosmestere, a Zolomi bácsi, mellette az én mesterem, mint a szabadító s aztán körben a többi céhtagok, kovácsok, lakatosok, bádogosok és asztalosok. Valamennyien nagyon komolyak és ünnepélyesek voltak.

A szobában hátul ült az asszony a gyerekeivel.

— No, fiam, hogy hívnak téged? — kérdezte Zolomi bácsi a nagy ősz bajusza alól.

— Kassák Lajos! — mondtam és izgatottan álltam a sok ember előtt, mint valami szigorú bírók előtt.

— Nos és hány éves vagy?

— Tizenhat leszek!

— Van édesapád meg édesanyád?

— Van, — mondtam s már majdnem elnevettem magam. Micsoda buta dolog ez, — gondoltam, ez az ember nagyon jól ismer engem, az apámat is, az anyámat is, hiszen vagy öt évig laktunk a házában. Mi szükségük van nekik erre a mókára, mintha valami gyerekjátékot ültek volna le játszani ide az asztal köré. És egyikük sem még csak nem is mosolygott.

— Hát tudd meg fiam, Kassák Lajos, akit a mestere, mint derék tanítványát elég szépen kidícsért előttünk, hogy a mai naptól kezdve a mester úrnak jóvoltából te már segéd vagy! Tudd meg, hogy ura és parancsolója vagy a saját sorsodnak, de vigyázz, hogy le ne tévedj a becsületes munkásemberek útjáról. El ne feledkezz arról, hogy nekünk mindnyájunknak kötelességeink vannak a hazával, az egyházzal és gazdáinkkal szemben. Senki sem élhet meg a maga szépségéből vagy fiatalságából. Mi emberek itt a világban egymáshoz vagyunk nőve, mindenkinek megvan a maga helye, ahol hasznos munkát végezhet és ennek a munkának a gyümölcséből megélhet, de ne felejtsd el, hogy a segédnek az a kötelessége, hogy dolgozzon és tisztelje meg a mesterét, mint a nálánál okosabbat és tapasztaltabbat. Azt nem mondom külön, hogy a segéd kötelessége templomba járni, mert hiszen ez mindnyájunk legelső emberi kötelessége. Holnap vasárnap lesz, s ha kijössz a nagymiséről, menj be szépen a katolikus legényegyletbe és iratkozz be oda, hogy jó és böcsületes emberek társaságába kerülj. Aztán majd az Úristen elrendeli, hogy mi tör-

ténjék veled az életben. Én most azt mondom neked, az érsekújvári vasiparosok és faiparosok céhe a mai naptól segéddé üt téged s mint jelenleg becsületes embert, bármikor, ha szüksége lesz munkásra, a segédei közé befogad s esetleg bajaidban szívesen megsegít. Most menj szépen a Sparni úrhoz s a tanítómesterednek, aki anynyi esztendőkig vesződött veled, hálából csókolj kezet, mint a gyermeke!

A mesterem szólalt meg.

— Köszönd meg, Lajos, az elnök úrnak, hogy ilyen szépen beszélt hozzád!

Nem tudtam, hogy mit mondok, nagyon szégyeltem magam, már rég túl szerettem volna lenni ezen az egész komédián. Véletlenül a szoba sarkába néztem, a gyerekek, mint valami ördögök kárörvendően vigyorogtak felém.

Az a mester, aki ott ült hozzám a legközelebb, figyelmeztetőn meghúzta a kabátomat.

Lesütött fejjel dadogtam.

— Köszönöm szépen, a mester úrnak, hogy ilyen szépen beszélt hozzám!

Az öreg rekedt horkolással felsóhajtott:

— Nagyon szívesen, fiam! Csak aztán el ne felejtsd azt, amit az ember itt elmondott. Aki nem tanulta meg a rendet az oskolában, annak meg köll azt tanulni az élet oskolájában.

Odamentem a mesteremhez, hogy kezet csókoljak neki, az nem engedte, de barátian, vagy apásan megrázta a kezem.

— Viseld magad mindig okosan, Lajos és maradj meg becsületesnek, amilyen eddig voltál.

Most hirtelen felrecsegett az asszony hangja, erőltetett nevetéssel mondta.

— És ne járj a cigánylányok után! Az nem neked való, gyermekem!

A mester rosszalóan intett felé.

A többi mesterek szörnyülködőn összemorogtak körülöttem.

De én már nem törődtem semmivel. Az egyik asztalosmestertől, aki a céh jegyzője volt, megkaptam a már előre kiállított nagy, ívalakú bizonyítványt.

— Hétfőn menj föl a városházára s ha ezt fölmutatod, megkapod a munkakönyvet. Ne felejtsd el, hogy a két köszönet-hetet begyere a mester uradnak ledolgozni!

Kint voltam az uccán.

— Buta fajankók! — gondoltam. — Hogyan összevissza kínozták az embert. Az bizonyos, hogy az én mesterem köztük a legokosabb. A felesége azonban egy szerencsétlen teremtés, a gólyalábú lányával együtt.

Szép, tiszta este volt. Cigarettára gyújtottam és úgy indultam meg, hogy a piacon mehessek keresztül. Találkoztam emberekkel, hangosan köszöntgettem nekik.

A Juliskára gondoltam, a jószagú szőke lányra és türelmetlenül sietni kezdtem.

Hogy mi következik most, nem tudom. De nem is voltam rá kíváncsi. Az iskolát kiéltem, elúntam és otthagytam. S az bizonyos, hogy az inaskodásból is éppen elég volt már. A megnőtt testem, a felzaklatott vérem, a kitágult eszem valami mást, valami újat, valami többet kívánt.

S ezen az estén maradék nélkül elindultam a jövő útján.

Milyen szabad és könnyű volt még a levegő is körülöttem.

(Vége az első kötetnek.)

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

ELSŐ RÉSZ
II. KÖTET

KAMASZÉVEK

DANTE KIADÁS

ELSŐ RÉSZ

II.

KAMASZÉVEK

1.

Végére értem az inaskodás éveinek s ezen az estén fölhágtam a lépcsőre, ami, úgy hittem, Isten országába vezet. Valami ködös, csak a gyereket kielégítő érzés élt bennem a szabadság után. Ezzel az érzéssel szakadtam el az iskolától és léptem be Sporni úr kapuján az inasévek még súlyosabb terhei alá s most ugyanezzel az érzéssel írtam alá a szabaduló levelem, hogy a következő percben valóban szabad és új életet kezdő ember legyek! Ekkor már éreztem, hogy az inas között és az ember között némi különbségek vannak.

Átvágtam a piactéren, ahol néhány ismerőssel találkoztam, aztán úgy gondoltam, a bástyán lefelé hazamegyek. De nem. Mégis csak kicsinyesség lenne most beállítani az anyám elé s azt mondani neki: fölszabadultam, legény vagyok s most aztán gondoskodhatik rólam, mint munkanélküliről. Ez így rendben lett volna, mert hiszen minden szabadulólevél csak arra volt jó ebben a városkában, hogy a fiatal legények elálldogálhassanak a piactéren, mindaddig, míg valamiféle üresedés nem történik a vasútnál, ahová azután ezer protekcióval benyomják a mesterségéből kijött, közben iszákossá lett embert. Az erő határtalan büszkesége, vagy va-

lami halvány öntudat derengett bennem, nem tudom. Meg akartam mutatni, hogy más vagyok, mint a többiek, s ahelyett, hogy hazasiettem volna, a bástyán túl egy Farkas nevű mesterhez mentem.

Későn volt már, de a műhelyben még dolgoztak. Ez a mester egészen elkülönülten élt a többi mesterektől. Nem volt céhtag, nem volt városbizottsági tag, nem voltak sokszínű üzletfelei, a zsidó vaskereskedőnek dolgozott napról-napra és évről-évre. A kereskedő vette neki a műhelyt, ő adta a nyersanyagot s a mester hetenként szállította a kész sparherdeket. Fekete, kemény nézésű ember volt s az inasai is, akik valamennyien parasztfiúk voltak, egészen elkülönültek a város többi inasaitól. Reggel hattól este 10—11 óráig dolgoztak s az egész mesterségből semmi egyebet nem ismertek meg a tűzhelykészítésnél.

A nagy, tiszta műhely szörnyen idegenül hatott rám. A falak körül smirglizett sparherdek voltak föltornyozva. A plafondról két nagy petróleumlámpa tüzeskedett a kormos emberek fölött. Az inasok báva, véraláfutásos szemekkel csodálkoztak rám a padoktól.

— Kérem szépen, mester úr — mondtam — most este fölszabadultam s szeretnék munkát kapni.

Az ember felgyűrt ingujjakkal s kis tengerészpipával a szájában egy pillanatig szó nélkül nézett rám.

— Nem akarok a piacon álldogálni, azért jöttem.

Elvette a szabadulólevelem, nézte, nézte, aztán azt kérdezte:

— Hol van a könyve?

— Még nincs, csak ma este szabadultam.

— A tiszteletheteket nem akarja ledolgozni a volt mesterénél?

Dadogtam s ő szúrósan nézett rám.

— No jól van, hétfőn hat órakor bejöhet. Hogy mit fizetek, azt majd csak szombaton mondom meg. Tud dolgozni?

— Én voltam az első inas a műhelyben...

— No hétfőn reggel, hatkor.

Nagy félszegséggel mentem be a műhelybe s most, hogy kint voltam az uccán, győztesnek s utánozhatatlannak éreztem magam.

Vártam az anyám tekintetét. Még mindig az a fiú voltam, aki anyjához érzi magát legközelebb s az ő apró fekete szemei gyorsan pislogtak rám. Símogattak és kopogtak rajtam szeretettel.

— Beálltam a Farkashoz — mondtam — hétfőn kezdek nála. — Könnyedén beszéltem s mégis büszkeség és dícséretre éhes várakozás volt a szavaim mögött.

Az anyám nevetett.

— Nem kellett volna úgy sietned. Néhány hétig sétálhattál volna, lássák, hogy legény vagy te is.

Megcsókolt, mint a gyereket s én erősen cigarettáztam és föl-alá jártam a szobában, mint az igazán komoly, felnőtt emberek. Egész este otthon maradtam s amíg máskor valami bizonytalan távolságok húztak el a papírernyős lámpa mellől, most észrevétlen változáson mentem át s úgy éreztem magam, mint ahogyan csak a nagyon erős és jólakott emberek érezhetik magukat. Tudtam, hogy nyitott kapuk vannak előt-

tem, semmi nem áll az utamban, miért is ébredt volna föl bennem a mozgási kedv.

Vasárnap néhányszor elsétáltam egy szőke lány háza előtt, nem találkoztam a lánnyal, de mintha nem is nagyon óhajtottam volna a vele való találkozást. Észre se vettem hogyan, de kitévedt az életemből. Sokszor egészen kis dolgok nagy fordulópontokat jelentenek az ember életében s erősen éreztem, hogy én most egy ilyen fordulóponthoz jutottam. Minden gondolatom a másnapon volt. Hogy és mikép is lesz holnap? Valami félelemérzés zsibongott bennem az idegen hely s az idegen szerszámok iránt.

Az anyám tiszta kék ruhát, szappant, törülközőt és tíz órára kenyeret csomagolt össze.

Korán feküdtem le. A lámpa még égett, testvéreim ingben hancúroztak és én néztem az asztalra készített csomagot. Valami együgyű meghatottsággal voltam eltelve. Reggelre ez az érzés még jobban elhatalmasodott rajtam s mikor a műhely ajtaja elé értem, aligha tudtam volna valami hirtelen kérdezősködőnek a nevemet megmondani. Bizonyosan ez a nap sem volt jelentősebb az életemben, mint mikor inasnak jelentkeztem s akkor azt hittem, én leszek az, aki a világot ki fogja fordítani sarkaiból, most határozottan gyáva voltam ahhoz, hogy a műhelyajtó kilincsét megnyomjam.

A mester és az inasok már készülődtek a munkához. Pedig még nem volt egészen hat óra.

— No, milyen pontosan megérkezett! — mondta a mester, rám azonban úgy hatott, mintha nem is ezt, hanem valami mást akart volna mondani. De többet nem beszélt erről a témáról. Zárkózottan keserű ember s lehet ez is

az egyik oka annak, hogy így magára maradt a városban. Az én számomra ez így nagyon rendben volt. Kiadta a munkát, egy inast küldött segítségül, aztán ő is dolgozni kezdett. A főpadnál a sarkon volt az ő satuja, úgy hogy a fejét se kellett fölemelnie, hogy az egész műhelyt szemmel tarthassa. Én ezt csak később vettem észre.

Amitől féltem, hamarosan bekövetkezett, vagy lehet, hogy az egész csak az én előzetes félelmemnek volt a következménye. Éreztem, hogy amióta fölszabadultam, valósággal megbutultam. A munka sehogy sem akart menni a kezem alatt. Láttam, hogy az a kis paraszt kölyök, aki az inasom volt, sokkal ügyesebben nyúl a dolgokhoz, mint én, sokkal jobban engedelmeskednek neki a szerszámok, mint nekem. Egy sparherd összeszegecselésén dolgoztunk, csurgott rólam a veríték, hallottam, hogy a kalapácsom milyen falsul kopog a pléhen. Ha eddig azt hittem, hogy én egy kész és jó mesterember vagyok, akkor most be kellett látnom, hogy tudományommal még csak a szerszámok biztos kezeléséig sem jutottam el. Néha gyáván körülnéztem s néha észrevettem, hogy a mester szemei állhatatosan rajtam legelnek. Eszembe se jutott a becsomagolt kenyérdarab s délben a mester nevetve azt mondta:

— Hagyja már abba, még megrugja magát az a sparherd.

De nem is nevetés, inkább csikorgás volt az, ami a bajusza közül átszűrődött.

Én is nevettem. Mit tehettem volna egyebet?

Otthon örömmel fogadtak. Most ez sem esett jól s délután kezdődött elülről a harc a

szerszámokkal, a pléhvel és saját magammal a mester leselkedő szemei alatt. El sem tudtam volna képzelni, hogy mindez nagyrészben azon múlott, hogy kissé gömbölyűbb nyele volt a kalapácsomnak, mint amilyennel Sporniéknál dolgoztam s hogy kissé tágasabb és tisztább volt a műhely, mint amilyenben én felnőttem. És a felelősségtudat, aminek nem tudtam nevet adni, de ami kegyetlenül felágaskodott bennem, megkötötte a kezeimet és éjjelre-nappalra kibérelte az agyvelőmet. Ameddig inas voltam, terhesnek, szinte kibírhatatlannak éreztem a munkaidő hosszúságát, de ha kiléptem a műhelyajtón, az egész mesterséget magam mögött hagytam. Mint valami fiatal kakas szaladtam a lányok után, gondtalanul táncoltam és ittam, ettem, ha valamihez hozzájutottam, ami ízlett. És minden ízlett és minden ingerelt. Most lassan-lassan egészen megváltoztam. Túlfeszített erővel dolgoztam, ügyetlenül, lelki egyensúlytalanságban s ezt a zűrzavart elvittem magammal az éjszakába is. Nem a lányokra gondoltam. A szekszuális forróságok helyett a rámhurcolkodott pléhtömbök alatt vergődtem, a sötétben megjelentek a mester szemei, messziről jöttek és nőttek, nőttek és szédületesen forogtak, nagy sugárzás áradt körülöttük, végre megültek egy tű hegyén és lassan, keservesen véreztek.

Kimerült és gyáván együgyű lettem.

Szombaton este megkaptam a fizetést. Egy hétre, 84 munkaóráért hetven krajcárt.

A mester azt mondta:

— Nem szeretek segédekkel dolgozni, erre csak ráfizet az ember. De hétfőn azért bejöhet.

— Hetven krajcár — morogtam kint az uc-

cán. — Hetven... egy forint — nagyon nekikeseredtem. Egy forint húsz krajcár, egy forint húsz, egy forint húsz.

Otthon azt mondtam az anyámnak: egy forint húsz krajcárt kaptam egy hétre s nagyon megdícsért a mesterem.

— Hetven krajcárt adok magának, a többi most kell nekem.

Egész vasárnap a vásártéren lődörögtem, még csak cigarettám se volt. Féltem az ismerőseim elé kerülni. Este az apám el akart vinni a kocsmába, azt mondtam, hogy beteg vagyok. Korán mentem aludni.

Négy hétig dolgoztam ebben a műhelyben. Valósággal lesoványodtam, belebetegedtem a harcba, amit a mindennapi munkán keresztül tulajdonképpen magam ellen folytattam. A tegnapi elégedettségem s a tegnapi szokásaim ellen. Később észrevettem, hogy mindez a mester állandó jelenléte miatt történik így. Állandóan magamon éreztem ezeket az ellenőrző szemeket, égették a hátam, elzárták előlem a világosságot, s kalapácsom alatt meggörbítették a szögecset.

Szerettem volna valahogyan kiszabadítani magam ebből a kalodából. De ehhez se volt bátorságom. Mint a vak ló gázoltam át az egyre következő és kifogyhatatlan napokat.

A negyedik hét péntekjén nem keltem ki az ágyból, hogy az anyám ébresztgetett. Kilenc óra lehetett, mikor öltözködni kezdtem. Vidám voltam, vicceket mondtam s valósággal fürödtem a lavórban.

Aztán azt mondtam az anyámnak:

— Adjon két hatost, valami jót akarok csinálni.

Beültem a műhelyhez legközelebb eső pálinkamérésbe. Már hetek óta nem ittam s most egy deci borovicskát kértem. Fölhajtottam és úgy éreztem, mintha kést nyeltem volna. S ez a maró szesz lassan-lassan kezdte lenyakazni bennem a félelmet, a félszegséget, ami heteken át annyira eluralkodott rajtam.

— Még egy decit.

Most elbánok vele, gondoltam s kissé tántorogva, de nagy erőtudattal nyitottam be a műhelybe.

A mester az én félbehagyott munkám fölött állt. Mintha valamit magyarázott volna az inasoknak. Mikor meglátott, hangosan fölnevetett.

Megálltam. Valamiféle vasdarab került a kezembe, dobni akartam vele abba az irányba, ahonnan a hang jött. De ebben a pillanatban sötét lett körülöttem s csak a két gyűlöletes szem indult meg felém s nőttek és sugároztak és forogtak, rámszakadtak és egészen eltemettek.

Másnap reggel azt mondta az anyám, hogy egy inas hozott haza véresen és utálatosan összemocskoltan.

2.

Belekóstoltam a piaci ácsorgásokba. Azt hittem, én más anyagból vagyok gyúrva, mint a többiek, ezzel a hittel kezdtem meg a magam útjának a kiépítését, de mielőtt még megállhattam volna ezen az úton, máris ott találtam magam a szájaskodó, szüleik kenyerén élő piacctéri ácsorgók között. Sokat cigarettáztunk, hajszoltuk a lányokat s ha valahogyan pénzhez jutottunk, leittuk magunkat valamelyik kiskocsmában. Ter-

mészetemnél fogva nem kívántam az italt, de mit csinálhattam volna ennél nagyszerűbbet? Az egész kevésbe került s az ember mindenről megfeledkezetten szabadon kiordíthatta magát. Egy-egy részegeskedő éjszaka után napokig hasmenésem volt s minden munkakedvem elveszett. Később, hogy megjött a madarászás lehetősége, napokon át a határban csavarogtam s esténként visszatértem a szőke lányhoz. De ez már nem a fiatal gyerek szerelmes vagyakozása volt idegen, neki ismeretlen világ után, cinizmus és rosszul rejtegetett trágárságok úsztak szavaim mögött. Nyers és sokszor brutális volt a nemi éhségem. A lány hagyta, hogy kezeimmel végigtapogassam, csak nézett rám, a feje égett s a szemei összekancsítottak a felindulástól. Bolond és buta játék volt ez. Néha határtalanul elvadultam s néha ágyékom körül nagy fájásokkal vánszorogtam haza.

Ez az ösztönös állatiasság visszavezetett a bordélyházba, ahol először ismerkedtem meg a mezítelen asszonnyal. Csunya és nagyszerű otthona volt ez a mi fiatalságunknak. Keveset költöttünk, mert hiszen pénzünk nem volt, de ingerlően vadak voltunk, nagyokat rikkantottunk és bús együgyűséggel énekeltünk érzelmes trágárságokat. Pénztelenül is szívesen tűrtek bennünket, anélkül, hogy tudtuk volna, mi szolgáltunk a ház eleven reklámjául. Megtelt, rosszszagú volt körülöttünk az egész ház.

Az anyám, mintha tudott volna valamit éjszakai kimaradásaimról, sokszor sírt fölöttem, mint ahogyan a halottak felett szokás. Ez azonban egyre inkább nyűgös és kibírhatatlan lett számomra. A multam, a komoly és tiszta-

szemű gyerek észrevétlenül elmaradt tőlem, egészen más ember lettem, mint amilyennek eddig ismertek. Vörös, nagy kezeim voltak, bajuszom erősen kiütközött s hangom olyan volt, mint a kappanoké. Ha valamiről beszéltem, szétszakadtak a gondolataim és recsegtek és zakatoltak a szavaim. Láttam, hogy a testvéreim valósággal félnek tőlem.

Az apámmal csak ritkán találkoztam. Lehet, hogy akarattal kerültük egymást s ha mégis összetalálkoztunk, elvitt magával a kocsmába. Együtt ittam és együtt kugliztam az öreggel. Nagyon szeretett kártyázni, nem tudom mért, ebbe a játékba nem akartam belekóstolni. Ilyenkor szó nélkül, valahová messzire gondolással ültem, a katonai érmekkel teleaggatott postások és még öregebb és iszákosabb vasúti napszámosok között.

Az apám minden ilyen alkalommal elmondta:

— Az enyim fia, kérem szépen, tetszik ismerni? Nem akarja kártyázni, a buta kölyökje. Mégis kár az, kérem szépen, hogy nem lette maga papszakácsné.

Bizonyára azt hitte, hogy ezzel valami nagyon jó viccet mondott, hosszú bugyborékolással nevetett hozzá, ivott hozzá s nikotinos bajszát erősen beszopta a sörhabbal.

A többiek is nevettek, ittak, köpködtek, az asszonyokról mondtak lucskos, lemeztelenítő dolgokat. Szégyeltem magam előttük és nem avatkoztam bele ezekbe a beszélgetésekbe. Az apa és fiú közötti távolság megmaradt köztünk a kocsmaasztal mellett is.

Milyen egészen más volt az, mikor idege-

nekkel mosott össze az ital. Ilyenkor nem volt kisebb élvezet a számomra a tüskés ábrázatú, rosszszagú napszámossal összecsókolózni, mint a nővel, akihez olcsón hozzájuthattam.

Ez az élet így minden változás nélkül hónapokig tartott.

Csatangoltam ide-oda az emberek között, anélkül, hogy valamelyikhöz is különösebb szálakkal kapcsolódtam volna. Egyedül az ivás, a dologtalanság, a semminek komolyba nem vevése volt az, amit közöttük forgatott. Elveszítettem a multam és nem voltam kíváncsi a jövőre. Bizonyára a pokol fenekére is lecsúszhattam volna, anélkül, hogy csak észre is vettem volna az ebből a világból való kimaradásomat.

Végre egy este a bordélyházban, mikor pénztelenül és nagyon józanul gubbasztottam, egy különös szabólegénnyel ismerkedtem meg. Szép, magas fiatalember volt, borotvált képpel, kissé ferdén tartott fejjel, ami az egész embert nagyon kellemesnek, szinte lányosan puhának és símulékonynak mutatta. Különös volt, hogy ez a legény-lány állandóan díszmagyarban járt és sarkantyút viselt a finom sárga csizmáin.

Szemben ült velem, a szoba másik felében, a falhoz állított bársony padocskán. Urasan ivott és urasan fizetett a lányoknak. Sok pénze lehetett.

Sokáig nézegetett, végre fölkelt, átjött hozzám és bemutatkozott. Ulickinek hívták, s mikor kezet fogtunk, észrevettem, hogy a jobb kezén csak négy ujja van. Nagyon kellemetlen érzés szaladt át rajtam, mikor azt a csonka kezet a tenyeremben megéreztem.

— Bocsásson meg, én már régen ismerem

magát. Nem inna velem egy pohár bort, vagy amit akar.

Átmentem az asztalához, mértékletesen ittunk s nehezen indult közöttünk a beszélgetés. Inkább csak ő beszélt s hogy én hallgattam, valósággal szégyenkezett előttem valamiért.

— Igen, — mondtam. — Igen. — Vagy azt mondtam: — Nem. — Én is mintha szégyelni kezdtem volna magam, magam előtt is feltünően együgyű voltam. Lehet, hogy ennek az az unalmas ténfergés, lármás élettelenség is az oka volt, ami a koldus, hétköznapi szalónt betöltötte. A lányok kellemetlen mezítelenségben szinte tálcán hordták magukat asztalról asztalhoz. Éreztem, hogy mi vagyunk a központ s ez most félénkké, szögletessé tett.

Az új ismerősöm közben elmondta, hogy szabósegéd, nagymunkás, s hogy nagyon szépen keres — ha dolgozik.

— De tudja, kérem, ez már az utolsó, ha az ember munkára adja magát. Úgy szoktam csinálni, egy hónapig dolgozom, aztán két hónapig úr vagyok. Éppen most hétfőn kezdtem meg az uraskodást.

— Két hónapig megél abból, amit egy hónap alatt keres? — kérdeztem értelmetlenül. — Igy nagyon szép lehet az élet.

— Csakis így érdemes csinálni. Mindig érzem, hogy nem a varrótű az, amivel nekem harcolnom kellene. Higyje el, ha nem szabónak adtak volna az öregjeim, most már nagy ember lehetnék.

— Igen, igen, — mondtam s már megint nem tudtam többet mondani ennél az egy szónál. Egyáltalában nem értettem, hogy miféle

nagy ember lehetett volna. Azt hittem, kicsit bolondos s mindent ráhagytam.

Mikor hazafelé mentünk, belém karolt, nagyon barátságosan beszélt, mivel magasabb volt mint én, kissé fölémhajolt s éreztem, hogy egészen lánnyá változik mellettem a sötétben. Csak a sarkantyúi pengtek, mint valami huszárkapitánynak.

Egészen hazáig kísért, s még sokáig nem engedett be a kapun. Beszélt, beszélt és nevetett és játszott a kabátom gallérjával. Én erősen cigarettáztam, figyelmesen hallgattam és egyre inkább megtetszett nekem ez a különös ember.

— Be van iratkozva a legényegyletbe? — kérdezte.

— Nem vagyok.

— Ajánlom, hogy iratkozzon be. Ott van billiárd, kártya, dominó, kugli s minden, amit csak akar az ember. Ha megengedi, én beiratom. Jöjjön el velem holnap. Akár egész nap is ott lehet az ember. Mostanában színházat is játszanak.

Megegyeztünk s másnap beiratkoztam a legényegyletbe.

Egész napokon át ezzel a kilencujjú, szép rózsásarcú fiatalemberrel voltam együtt. Ő nem járt madarászni és nem lökötősködött a piacon. Délelőtt elmentünk a templomba, ha valami nagyobb temetés volt, felmentünk a toronyba harangozni, s délután mi is lementünk a piactérre sétálni, mint az urak. Állandóan karonfogva járt velem, valósággal belémbeszélte a végtelenül hosszú mondókáit. Alig vettem fel értelemmel, hogy mit beszélt, hallottam a hang-

ját, ez melegen és behízelgően brummolt s nem is voltam kíváncsi az értelmére. Este megint visszacsúsztunk az egyletbe s ott voltunk éjfélig. Kocsmába ritkán mentünk, jobban mondva csak én mentem el néha más fiatalemberekkel. Ő ilyenkor bizonyosan egyedül sétált a piacon körbe-körbe s pengette a sarkantyúit. Másnap, ha összetalálkoztunk, bánatosabban intett a jóra, mint az anyám.

— Gyerünk fel a toronyba, — mondta végezetül.

Felmentünk s ott a szörnyen fekete gerendákon üldögéltünk, vártunk, amíg a harangozó megjön. Aztán félóra hosszat húztuk a három harangot. A nagy vasfazekak kalimpáltak és zúgtak fölöttünk, hogy majd belesiketült az ember. Én semmi jót nem találtam ebben az őrült munkában, de őneki valami megmagyarázhatatlan mániája volt ez.

— Mért szeret maga így harangozni — kérdeztem tőle többször. — Hiszen ez bolondság, ezzel a munkával bizony pénzt is kereshetne az ember.

— Ezt nem tudom magának megmagyarázni, de nagyon jól esik a szivemnek.

Abban már megállapodtam magamban, hogy kicsit bolond ez a szabó, de azért nem tudtam elválni tőle. Talán szerettem is — mégis csak más volt, mint a többiek. Az anyám is megismerte s ő azt mondta:

— Nem egyenes lelkű ember ez a te szabód. Olyan ez, mintha félig aludna, félig meg mintha mindig bálban lenne.

De azért egyenesen nem harcolt ellene. Neki is látnia kellett, hogy amióta vele barát-

kozom, határozottabban jobb útra tértem. Reggelenként rendesen megtisztogattam magam s már jó ideje nem jöttem haza részegen. A testvéreim se szerették a szabót, nekem azonban örültek s gyakran mondták, hogy valósággal megszépültem az utóbbi időben.

Ezt mintha én is észrevettem volna. Kezdtem furcsán hiú lenni s feltünően cicomáztam magam. A kis bajuszkámat, aminek világosbarna színe volt, vizes korommal naponta kétszer feketére festettem és elől kisütöttem a hajam. Később bajuszkefét is vettem s reggelenként azt is bekormoztam, hogy napközben rendbehozzam vele a bajuszom, amiről, ha megszáradt, a levegőbe szállt a korom, csak éppen a szőrszálak között maradt meg némi piszok, mintha hetek óta nem mostam volna meg az orrom alatt. Aztán valahol kéz alatt szerzett nekem a szabó egy fekete tisztinadrágot, a lábszárak külső oldalán vékony vörös zsinórral. Az anyám pedig egy pár festetlen nyersbőrcipőt vett egy üvegesnél, aki egy csődbejutott suszter vacakjait végkiárusította. Így tehát egészen készen voltam: kormozott bajusszal, sütött hajjal, nyersbőrcipőben, amik olyan durván erősek voltak, hogy véresre törték a lábam, a cipők alá spanglival leszorított keskeny tisztinadrágban sétáltam a sarkantyús szabó mellett.

Nagyon meg voltunk elégedve magunkkal. De a patika előtt, ahonnan az apám esetleg megláthatott volna, nem mertem elmenni. Ő nem ismerte a tréfát és én tudtam, hogy a mostani figurám nem igen nyerné meg a tetszését. Ő, ha már le is mondott arról, hogy a helyi plébániának a dísze legyek, még mindig urat sze-

retett volna belőlem csinálni, még mindig legalább is a jövendő vasúti főnököt látta bennem. Néha, ha hazajött, megkérdezte:

— No, az a, lebo kérem szépen, mit csinálja maga?

— Lehet, hogy most már fogok munkát kapni.

— Kapja maga itt, kérem, kötelet, de nem a munka! Majd én beszélni fogok megint a doktor Neslinger úrral, ő mondta nekem, majd csinálja egy kis suskusmuskus magának a vasútnál. Ő a főorvos ott, kérem szépen.

Aztán maradt minden a régiben.

Az egyletben összeült a tanács és elhatározták, hogy tavaszra előadják a *„Gyimesi vad virág”*-ot. Szereplőket toboroztak, mi is beálltunk. Én lettem az egyik vőfély. Sőt a legidősebb testvérem is kapott egy koroszúslány-szerepet.

Készültünk a nagy napra, az anyám kimondhatatlanul boldog volt.

A szabó gyönyörű csizmákat csináltatott magának s azokat kölcsönözte nekem az előadásra. Egy nagy acélfokost is szerzett valahonnan.

Elérkezett az előadás napja, de ez nekem csak szomorúságot hozott. Nagy örömmel és lármával készülődtünk s ugyancsak ilyen vidáman mentünk uccahosszat az egyletbe. Bementünk a nagy terembe, ahol egy állótükör is volt, hogy végre szemtől-szembe láthassuk magunkat. Mikor ott álltam a hatalmas üveglap előtt, egyszerre megfagyott bennem a jókedv, halálosan elszomorodtam. A szűk bársonypruszlik fölött olyan nagynak láttam a fejem, mint a hordót.

És efölött a hordó fölött pörge kis parasztkalap ült kinyilt bokrétával az oldalában. Milyen szörnyűséges figurának mutattam így magam, szerettem volna a föld alá sülyedni, már csak a magam előtt való szégyenkezéstől is. Egész este nem lehetett a szavamat venni. Valahogyan eldadogtam a szerepemet, aztán egyedül, szó nélkül hazamentem.

Másnap a szabóval sem találkoztam. Nagyon csúnyának láttam magam azon az estén s most nem mertem az ő hízelkedő, dícsérgető szemei elé kerülni. Az egyletbe is csak akkor mentem be, mikor gondoltam, hogy ő nincs ott. Egyedül csavarogtam. Megpróbáltam komolyan munkát szerezni, de seholse volt szükség segédre.

Az első melegebb napokban elhatároztam, hogy gyalog elvándorolok Győrbe, ahol egy unokabátyám dolgozott.

Úgy indultam neki, mint egy egyszerű sétának.

3.

Fáradtan és kiéhezetten érkeztem meg Győrbe. Útközben többször elhatároztam, hogy kéregetni fogok, de csak az álmosság volt olyan erős, hogy idegen házakba bekopogtasson velem. Parasztoknál és szegény embereknél aludtam, dohos, sötét lyukakban. Ez volt az első alkalom, hogy idegen emberek közé fészkelődtem s az erős, ismeretlen szagok miatt, ami ezekből az emberekből s az ócska bútorokból áradt, valósággal megrészegedtem. A szagok mindig erősen hatottak rám s most ez az idegen nyomorúság, piszkosság is a szagokban került be a tuda-

tomba. Reggelenként, mintha újjászülettem volna, mintha súlyos, fullasztó terhek alól szabadultam volna ki. A friss tavaszi levegő, a még párás országút, a zöld mezők megnyugtatólag hatottak rám. Sokszor észrevettem magamban a paraszti természetet s most is éreztem, milyen közel élek a nyers, párázó földekhez. Mikor Győrbe érkeztem, nem volt meg bennem a megérkezés öröme. Csak az álmosság és az éhség volt az, ami a kijelölt helyre kényszerített.

Egy öregasszonynál lakott az unokabátyám. Mikor megérkeztem, nem volt otthon, csak az öregasszony. Hatvanötéves lehetett, sovány, kissé meghajlott hátú, az orrán a jobbszeme alatt egy kis nyitott seb volt. Emiatt határozottan ellenszenvesnek tűnt nekem az öreg. Úgy éreztem, ez a seb a bőre alatt egész testén el van terjedve, féltem csak a ruháján át is hozzáérni.

Szivesen fogadott és zsíros vacsorát adott. Éhes voltam, de nagyon étvágytalanul ettem. Csak a fogaimmal érintettem az ételt, a két számszélét minden iparkodással távol akartam tartani még a kanáltól is. Émelygés volt bennem minden iránt, amit nem az anyám készített, vagy amit nem kocsmában tálaltak elém. Az a kis seb az asszony orráról nagyon benne ragadt a szemeimben. Mindent ezen a kellemetlen szűrőn át láttam ebben a házban. Még a beszédétől is féltem ennek az asszonynak.

Nagyon örültem, mikor az unokabátyám megérkezett. Még másik két fiatalember volt vele, akik szintén itt laktak. Mind a hárman szőkék voltak, az unokabátyám, mint egy öles, megkopott fatuskó vált ki közülök. Kár, hogy nem fekete volt a haja és bajusza, akkor igazán szép

kovácslegény lett volna. Bemutatott a másik kettőnek, aztán megkérdezte:

— Most mondd el, gyerek, hogy miért is jöttél ide?

— Dolgozni szeretnék a vagóngyárban.

— No, az nem megy olyan könnyen! — mondták egyszerre mind a hárman.

— Talán a szocialisták csinálhatnának vele valamit — mondta az unokabátyám.

Az Imre felém fordult:

— Maradjon csak itt, majd lesz valahogyan. Csináljon neki jó helyet, mama, hiszen még valósággal taknyos.

— Nem köll, hogy segítsen rajtam, ha nem akar — mondtam sértődötten. — Elmegyek tovább, úgy sem gondoltam komolyan, hogy itt maradok.

A harmadik fiatalember megölelt:

— Hagyd, öcsém, csak a szája jár ennek a vörös gazembernek.

Az Imre dünnyögött:

— Mondtam, hogy csinálunk vele valamit.

Ott maradtam. Az unokabátyámmal kerültem egy ágyba. Nagydarab ember volt, meleg húsával egészen a hideg falhoz szorított. Gyerekkoromban már aludtam együtt a kvártélyosainkkal, utáltam az erősszagú férfitestet. Egészen rámterpeszkedett és sokáig sugdosott a fülembe. Elmondta, hogy az Imre asztalos, csoportvezető a gyárban s vörös szocialista. Én ezt az utóbbit nem értettem meg. De most nem volt itt az ideje, hogy kérdezősködjek. Fáradt és álmos voltam, de az unokabátyám nem akart kifogyni a sugdosásból, beszédében sok volt a szit-

kozódó szó s végre azt is elmondta, hogy a vörös gazember az öregasszony szeretője.

— Légy vele jóban, mert minden úgy történik itt, ahogy ő akarja.

Ezek a hírek nagyon megleptek és nagyon felizgattak. Alig aludtam valamit, az unokabátyám vadul horkolt mellettem s én becsukott szemmel fantáziáltam a sötétben. Kerestem a szocialista és vörös gazember szavak értelmét, valami rosszat, valami rendkívülit sejtettem mögöttük, gondolataimat aztán összekötöttem az asztalos és az öregasszony szintén érthetetlen szerelmével s végre úgy éreztem, most már világos előttem minden. Csak éppen megnevezni nem tudom a dolgot. Hogy Imre szerette az öregasszonyt? Hát mért ne szerethette volna, nem utolsó dolog lehet ilyen öregasszonyhoz fészkelődni. Az unokabátyám is bizonyára csak irígységből haragszik az asztalosra.

Csak az a kis nyitott seb ne volna az asszony jobb szeme alatt!

Reggel a többiek korán elmentek, én még az ágyban maradtam s akkor aludtam valamicskét. Későn volt már, mikor az asszony fölkeltett, hozzám nyult, hogy fölrázzon és meleg tejet adott inni az ágyban. Kint már főtt az ebéd, leült egy székre beszélgetni. Szája körül körbe mentek a ráncok s alig volt több huszonöt szál hajnál a fején. De határozottan nem volt olyan visszataszító, mint aminőnek az este láttam. Meleg volt a takaró alatt, égett a testem, de azért nagyon jól éreztem magam.

— Ha munkát kap a gyárban, akkor a Józsefet kidobjuk s maga mehet az ágyába, — mondta. — Nagyon összeférhetetlen ember, nem

szeretem. Pedig, ha az Imre akarná, még a gyárból is kidobnák. Legyen jóban az Imrével, ő nem rossz ember, csak kicsit goromba.

— Én jóban vagyok mindenkivel, — válaszoltam. — Az Imre az szocialista?

— Azt mondják, de azért nem kell félni tőle, nem harap ő meg senkit.

Egyenesen szégyeltem megkérdezni az asszonytól, hogy mi is az tulajdonképpen, ha valaki szocialista. Több oldalról próbálkoztam a szó értelméhez hozzáférkőzni, végre is beláttam, hogy ő se tud többet róla nálamnál. Csak úgy közömbös dolgokról beszélgettünk és nevetgéltünk. Volt ebben az asszonyban valami szerető anyáskodás.

Mire fölöltöztem, dél volt, szépen kimosakodtam, hazajött a három fiatalember s most is, mint az este, rejtett értelmű szavakkal marakodtak egymás közt. Úgy éreztem, a szavaknak mindig más értelmük van, mint amit jelenteni látszanak. Ezt Imre is tudhatta, majdnem mindig másra felelt, mint amit várni lehetett volna. Az asztalfőn ült és határozottan éreztette, hogy jelentékenyebb személyiség itt a többieknél.

Az öregasszony ide-oda tipegett, mint valami ócska gépezet szolgálta az embereket.

Mély cseréptányérokból ettünk sokat és hangos szürcsöléssel, csámcsogással.

— Bort hozzak-e, Imre? — kérdezte az öregasszony.

Az asztalos lármásan válaszolta:

— Már megint kérdezi? Hát hozzon, ha van pénze, persze, hogy hozzon!

Hozott egy kis üveg bort, az asztalos csak egyedül ivott.

Mikor vége lett az ebédnek, megint egyedül maradtam az asszonnyal.

— Érdekes, — mondtam. — Ez az Imre úgy parancsolgat, mintha a maga ura lenne.

Az öregasszony szinte boldogan nevetett.

— Öreg vagyok én már, nincsen nekem uram. Istenem, hát ő ilyen természetű.

Délután elmentem hazulról s csak akkor láttam, hogy ez a mi lakásunk egy piszkos nagy tér közepén álló deszkakunyhó. A tér a város és a gyár között fekvő kiépítetlen nagy grund. Mikor a gyár dolgozott, egészen néptelen, valósággal kiközösített volt ez a hely. Annyira külön állt mindentől, hogy napokig nem tudtam a városból hazavezető utat megjegyezni. A város tetszett, sokkal nagyobb, mozgalmasabb volt, mint amiben addig éltem, könnyű volt benne a napokat elcsavarogni, s komolyan nem is gondoltam rá, hogy munkába álljak.

Otthon az öregasszony jól tartott ennivalóval és esténként a többiek engem is elvittek a kocsmába. Nem voltak nagy ivások, inkább csak a munkáról és egyéb nyomorúságos dolgokról beszéltek az emberek. Az unokabátyám megmondta, hogy ebben a szobában van a szocialisták egylete is. De ő nem tartozik közéjük, mert azok mind vörös gazemberek. Véletlenül egy sem volt vörös azok közül az emberek közül, akik a nagy asztal körül ültek, így tehát megint nem értettem semmit. De érezni már éreztem, hogy a szocialistáktól minden jóravaló embernek őrizkednie kell. Tovább aztán nem is érdekeltek ezek a rejtelmes alakok.

Egészen magammal voltam elfoglalva. Jól ettem, sokat aludtam, s ez a kényelmes állapot

nagyon megsűrűsítette a vérem. Valami rózsaszínű fátyolon át takaróztak előttem a dolgok s mindent jónak és értemvalónak találtam.

Egyik reggel gyufáért kimentem a konyhába, az öregasszony éppen mosakodott és ekkor megláttam, hogy milyen szép gömbölyű háta és milyen szép sovány bordái vannak.

— Ej, ej, hát nem tudott szólni, hogy kijön — visította riadtan az asszony és valahová el akart menekülni. Ijedtében egészen fölemelkedett s elfelejtette magát eltakarni előlem.

Mintha hozzánőttek volna a szemeim, alig tudtam visszafordulni a szobába. A szoba ablaka nyitva volt s ahogy a szél megérintett, összevacogtak a fogaim, mintha hideglelésem lett volna. Ruhástul visszafeküdtem az ágyra és sokáig feküdtem szinte betegen.

Megmagyarázhatatlanul rossz kedvem volt egész délutánig. Mintha ólmot hurcoltam volna a csontjaimban, jártam a várost és bután elbámészkodtam az üzletek előtt. Egy festékkereskedés kirakata elé kerültem s ekkor fölébredtem. Ceruzák, papirok, festékek és kész képek voltak az üveg mögött s most eszembe jutott, hogy gyerekkoromban mennyire szerettem festegetni s hogy ez volt az egyetlen tantárgy, amiben első voltam az iskolában. Iskolai éveimet nagyon szépnek találtam most s emlékeztem egy vízfestésemre, egy szarvas és egy őz volt rajta zöld mezőben. A Mihály bácsi megvette tőlem ezt a képet s még most is be van rámázva náluk. Leküzdhetetlen vágyat éreztem magamban, hogy megint festeni kezdjek. Éreztem, hogy a festékhez hozzányúlni, a színt felkenni a papirosra az rendkívülien jó lehet.

Hazamentem, pénzt kértem kölcsön az öregasszonytól s vettem rajta papírt és festéket.

Napokon át otthon ültem és festettem. Régen látott képeslapok után emlékezetből mázoltam erdőt, állatokat, embereket mindig haragos vörös éggel fölöttük. A lakótársaim meg voltak hatódva a tudományomtól, az öregasszony meg éppen valami istenfiókának tartott. Odaült mellém, mikor dolgoztam s együgyű, buta dolgokat beszélt órák hosszat. De nekem az nagyon jól esett s éreztem, hogy nehezemre esne ebből a házból most elkerülnöm. Csak a papír, a festék és az öregasszony élt a számomra. Még vasárnap sem mentem el a többiekkel. Az asszony mód felett jól bánt velem s egy este hallottam, hogy az Imre nagy lármát csapott miattam a konyhában.

— Majd én eltolom hazulról, nem fog itt ingyen zabálni és festegetni! — mondta és komiszul röhögött hozzá.

Az öregasszony mint egy báránnyka mekegett vissza valamit.

Az asztalos még vadabbul, még sokáig dühöngött.

De semmi nem történt. Én úgy tettem, mintha nem is hallottam volna a lármát, magamban azonban végtelenül meggyűlöltem ezt a högöli embert. Ezután még közelebb kerültem az asszonyhoz.

Azóta, hogy véletlenül a mosakodásnál megleptem, majdnem minden reggel incselkedtem vele, rákopogtam, ijesztgettem, de ki azért mégsem mentem. Nem mertem kimenni, nem tudtam, hogyan lehetne hozzá közeledni, hogy baj ne legyen belőle. Pedig éreztem s egyre erőseb-

ben éreztem, hogy egyszer mégis csak hozzá fogok nyúlni. Az a kis seb az orrán igazán nem jelent semmit. Inas koromban sokat szaladgáltam egy lány után, akinek csak egy szeme volt.

Egy délelőtt főzés közben mentem ki a konyhába s akkor megtörtént minden.

Az öregasszony mélyen lehajoltan a tüzet igazgatta, el akartam menni mellette, önkénytelenül beleütődtem a földomborított testébe. A következő pillanatban nem tudtam, hogy miért jöttem ki a konyhába, mit akarhattam volna egyebet, mint őtet. Lehet, hogy megmozdult alattam a föld, megfogtam, belekapaszkodtam.

— No! No! — mondta, de nem rémületet, hanem tehetetlenséget éreztem ki a hangjából. Birkóztunk és a nyitott szobaajtó felé tántorogtunk.

— No! No! — mondta szakadatlanul. — No! No!

De egész terhével már rajtam csüngött.

Legyúrtuk a József ágyát s aztán úgy éreztem, mintha egy idegen földről érkeztem volna meg, ahol halála után újra megszületik az ember s ahová éppen ezért többször is érdemes ellátogatni.

4.

Az unokabátyám mellett átkínlódott éjszakák nagyon komorrá és ingerlékennyé tettek. Jó lett volna Józsefet kiszorítani a szomszéd ágyból, de eszembe se jutott, hogy emiatt siessek munkába állni. Napról-napra látni lehetett, hogy valakivé leszek a házban. Kivánni se tudtam volna kellemesebb helyzetet. Ettem, ittam, festegettem s barátkoztam az öreg asszonnyal. És

ez az öregasszony nem is volt olyan öregasszony. Mindenesetre sokkal kényelmesebb volt vele jóban lenni, mint a lányokkal, akiket addig ismertem. Minden úgy történt, ahogyan én akartam, s ő boldog volt, hogy szolgálóskodhatott nekem, A képeimen úgy el tudott csodálkozni, mintha azok igazán rendkívüli dolgok lettek volna. S most nekem is nehezemre esett elszakadni ettől a játéktól. Valami furcsa állapotban voltam s a kis vizes ecsettel a forróságomat, a fiatalságomat, a multamat és a jövőmet kentem rá a papírra. Ezt nem tudtam, inkább csak ilyesvalamit éreztem s kielégítettek ezek az érzéseim.

Egyszer ebéd közben azt mondta az Imre:

— Hétfőn alighanem bejöhet a gyárba.

Az unokabátyám örült ennek a fordulónak:

— No kölyök, legalább mesterségedhez jutsz. Már úgyis egészen mázolóvá vagy mi a fenévé lettél.

Azt már régebben észrevettem, hogy gyanakszanak rám, hogy valami mondanivalójuk lenne a számomra. Nem tetszett nekik, ahogy én itt éltem közöttük. Hogy mennyit ismertek az én mindennapi életemből, azt nem tudtam, s nem is nagyon érdekelt. Diadalmas kakasnak éreztem magam ezen a szemétdombon. Amit délben az Imre mondott, meglepett, de egyáltalában nem örültem neki. Éreztem, hogy ki akarja húzni alólam a földet.

Este elmentem velük a kocsmába s az unokabátyám komolykodón azt mondta:

— Most aztán hagyd abba az öregasszonnyal, az anyád szentjét!

Éreztem, hogy tudnak valamit a dologról, ez a hirtelen rámtörés kissé mégis megijesztett.

— Mi, mit akarsz az öregasszonnyal? — dadogtam. — Nem értem, hogy mit akarsz az öregasszonnyal?

— Jól van, én mondom, hogy le se köpöm, de ne vacakolj az öregasszonnyal, mert aztán amit kapsz, azt elteheted.

— Hát ott én is ott leszek — mondtam hetykén. De láttam, hogy fele se tréfa a dolognak. Jobban köll vigyázni, gondoltam, de arról, hogy az öregről lemondjak, szó sem lehet.

— Biztosan azzal a hülye képeiddel bolondítottad el!

S egyszerre szörnyen nekidühösödött. Verte az asztalt, káromkodott s kész lett volna verekedni, ha valamit ellene szólok.

— Mindenki nem csinálhat ilyen hülyeségeket. Taknyos. Hát ki az Isten látott már ilyesmit, egy lakatoslegény elmenjen képeket festeni. Ha tudtam volna, hogy ilyen vagy, egy vassal se segítettelek volna.

— Én mégis azt csinálom, ami nekem jól esik — mondtam. — Ha irígyled az öregasszonyt, hát vidd el, ha tudod.

Az emberek körülállták az asztalt és röhögtek rajtunk.

— Ne légy megijedve, bemegyek a gyárba és visszaadom a pénzed, — dünnyögtem és elmentem a kocsmából.

Az öregasszony egyedül volt otthon. Elmondtam neki a kocsmai jelenetet, de őt ez meg se lepte, nem is félt.

Még jobban hozzám szegődött. Nagyon jó esténk volt így kettesben.

Hétfőn bementem a gyárba, a hidászokhoz osztottak be.

Nekem idegen s embertelenül nehéz munka volt ez.

Még soha nem voltam egy gyár belsejében, csak a hírét hallottam: nagy, hatalmas és borzalmas. De távolról sem tudtam elképzelni olyannak, mint ahogy ez a valóságban előttem állt, jobban mondva körülöttem, alattam és fölöttem nyüzsgött, zúgott, dohogott és élt minden porcikájában külön és az én részemre szinte fölfoghatatlan egészben. Vagy százunkat vettek föl egyszerre, erős, nagydarab embereket, sovány, kiéhezett roncsokat, lármás kamaszokat jó ruhákban és rossz ruhákban, mint ahogyan a szegénység ideöntött bennünket. Mikor a felvételi irodából kijöttünk, az asszonyok és kereskedők városa helyett, amit eddig Győrből ismertem, most a munka városában találtam magam.

Az irodában mindenki kapott egy cédulát s most ezek szerint a cédulák szerint elosztottak bennünket. Én messze-messze, a gyár végébe kerültem. Nem műhely volt ez a hidászok osztálya, a szabad térben dolgoztak az emberek vörös tábori fujtatók mellett, hatalmas vastraverzeken, eldűlt és ingadozó oszlopok között. Csak a tér közepén állt egy pajtaszerű vasszerkezet, itt a finom munkások dolgoztak, de ennek az épületnek szabad volt a négy oldala s csak annyiban különbözött a többi helytől, hogy be volt tetőzve.

Egy magas vöröshajú munkavezetőhöz kerültem.

— Hej, öcsém, itt magából sose lesz rózsafa! — mondta, mikor meglátott. — Mért nem maradt még kicsit az édesanyja mellett?

Nem válaszoltam, hiszen azt sem tudtam, hogy valóban itt állok-e ez előtt a vörös ember

előtt. Csodálkozva láttam az egyik vasdarút, amint egész vagonnyi lemezzel forgott el a fejünk fölött.

A munkavezető kiabálta:

— Vigye valaki maga mellé ezt a fiatalembert!

Belekapcsolódtam az üzembe, amit még mindig csak szörnyűséges zűrzavarnak láttam. Aztán éreztem, ahogy lassan elveszítem magam és forgó, mozgó, verítékező részévé válok valaminek.

Valaki parancsolta:

— Álljon oda a kohóhoz, a meleg szögecseket fogja hordani!

Délig megállás nélkül szaladgáltam a kohótól a szögecselőkig és vissza. Délután észrevettem, hogy buta, elégtelen munka ez az én részemre s megmondtam, hogy tegyenek máshová, mert én nem napszámos, hanem lakatos vagyok.

Nevettek a szavaim fölött:

— Hiszen csak kíméletből tettük oda, de lássuk, mit tud egyebet.

A ráverőkhöz kerültem. Egy próbára összeállítandó híd oldalívén dolgoztunk. Néhány méterre a földtől szétvetett lábakkal két traverzen álltam. A súlyos kalapács majd elrepült velem, valahányszor felemeltem. És estig sokszor, nagyon sokszor kellett ezt a nehéz dolgot felemelnem, hogy lefejezhessem vele a szöget, ami újra meg újra ott meredezett előttem a megfúrt lemezben. Alig tartottunk valami pihenőt, éppen csak ha a szögecsek nem érkeztek meg elég gyorsan. A szomszédaim sokkal könnyebben vereked-tek meg ezzel a baromi munkával, gondoltam, ezt is csak meg kell szokni.

A dudálás előtt öt perccel letettük a szerszámot és egy bádogvályúban megmosakodtunk. Alig álltam a lábaimon, kegyetlenül fájtak a talpaim. A többi munkások gondtalanul beszélgettek.

Az ezernyi ember lökdösődve, egymást előzgetve tolakodtak ki a föltárt kapun.

— No gyerek, hát hogyan ízlik a dolog? — kérdezte otthon az unokabátyám.

— Jó lenne, — mondtam, csak egy kicsit unalmas.

— No, majd csak beleszoksz. Festegetni képeket, azt elhiszem, valamivel könnyebb.

Nem volt kedvem hozzá, hogy feleseljek. A fejem még most is tele volt az őrült zuholással, csikorgással és emberi lármával, az asztal körül beszélgetők hangja mintha csak úgy kívülről ment volna el a fülem mellett.

Az öregasszony határozottan sajnálkozott rajtam.

De ki gondolta volna azt, mi lesz velem éjszakára. Alig hogy letettem magam a szalmazsákra, lassú zsibongással, nehéz kegyetlen fájás kezdte ellepni a tagjaimat. Nem tudtam, mi történt velem. Az unokabátyám már horkolt mellettem, amennyire lehetett, elhúzódtam tőle. Uramisten, gondoltam megrémülten, valami történt velem. Talán kolerát kaptam, vagy ilyesvalamit.

— Ne nyöszörögj, te kölyök, mert kidoblak, — morogta az unokabátyám félig álmából s még jobban a falhoz nyomott.

— Fönt vagy? — súgtam, — Majd meghalok. Talán kolerát kaptam.

Nem válaszolt. Egyet mozdult s lehet, hogy akaratlanul tette, belémrúgott.

A fájdalomtól hangosan felkiáltottam.

— Mi az? — riadt föl az asztalos is.

— Ez a kölyök itt.

— Talán kolerát kaptam, — nyöszörögtem újra.

— Kuss! — morogta az asztalos.

A József is fönt volt már s álmosan nevetett.

— Hagyjátok, biztosan izomláza van a gyereknek. Csak aludjon, holnap minden jó lesz.

— Fessen képecskéket, ha meg akar halni, — dünnyögte az asztalos mégegyszer.

Aztán csönd lett.

Már hallottam valamit az izomlázról s kissé megnyugodtam. De a fájdalom nem akart csillapulni. Mintha minden izmom meg akart volna szakadni, mintha a hús is le akart volna válni a csontjaimról.

Alig vánszorogtam be a gyárba, de ahogy munkához kezdtem, elmúltak a fájások s csak estére jelentkeztek újból. Három éjszaka kínozott a láz, aztán egyszerre megnyugodtam. Beletörődtem az embertelen robotba. Fölébredt bennem a régi munkakedvem, szeretetem a mesterségem iránt, bárha ez a munka egyáltalán nem olyan volt, ami engem kielégíthetett volna. A mérnök, aki a hidat megtervezte, az örülhetett a munkájának. Az épülő híd valóban szép és hatalmas szerkezet volt, de a mi munkánk csak otromba kopácsolás, fárasztó robotolás volt rajta.

Ha valami újabb anyagra vagy szerszámra volt szükségünk, akkor én hoztam el az irodából, vagy raktárból. Ilyenkor végig kellett mennem a

gyárudvaron, az esztergályosok és kovácsok műhelyén. Ami rendkívülien, nagyszerűen élt az én fantáziámban a gyárról, aminek a megismerése után gyermekkorom óta vágyakoztam, most itt volt előttem. Megint éreztem, a magasabbrendű munka jó, szép, az embert kielégítő valami.

Az esztergályosok terme tisztaságában és világosságában inkább valami óriási templomhoz, mint az általam eddig ismert műhelyekhez hasonlított. A tető két vasoszlopsoron feküdt, az épület négy fala csupa üveg volt, ablak ablak mellett, a magasban búgtak és morogtak a transzmissziók, a szíjak leszaladtak a padokhoz és forgott és búgott minden, mint valami óriás óraszerkezet. Az emberek felgyürkőzötten s valami nyugalmas fölényben álltak és járkáltak a padok között. Nem napszámosai voltak ők a munkának, hanem irányító, parancsoló urai a gépeknek. Igen, így igen — gondoltam — a nyers vasból, a kemény acélból, a csillogó rézből kerekeket, csapágyakat és szelepeket esztergályozni. De hol vagyunk ezektől mi, hidászok, mint a tehetetlen tetvek, mászkálunk a hatalmas szerkezeteken, törjük magunkat és verítékezünk és estére fáradtak és tehetetlenek leszünk, mint a legyilkoltak.

Ebből a hűvös, tiszta csarnokból mentem át a kovácsok műhelyébe. Még ilyesmit se láttam soha. Hosszú és alacsony, kibírhatatlanul forró és füsttel telített barlang volt ez, a gerendákról piszkos és pókhálós villanylámpák csüngtek alá, a kemencék kinyitott száján kicsillagzott a megfehéredett vas és világított a mély izzás és úgy látszott, mingyárt kijön a tűz, hogy eleméssze a világot. Az embereknek csak egy kis rongyda-

rab volt az ágyékukra kötve, mezítelenül dolgoztak. Feketék voltak, mint az ördögök és ők is uralkodtak a dolgok fölött, mint a királyok és hajcsárok. Ha csak átmentem a műhelyen, középütt, távol a megpoklosodott kemencéktől, mellem zihált a levegőhiánytól és csurgott rólam a gyöngeség verítéke. S ezek a meztelen fekete emberek reggeltől estig éveken át itt éltek a kemencék, a tűz, a felizzott vas és a hatalmas emelőrudak testvérségében. Ezek az eleven szerkezetek kiemelték a vasat a kemencékből s csikordulás nélkül hurcolták a gőzkalapácsok alá, hogy ott oszlopokká, tengelyekké s egyebekké alakuljanak át. A kovácsok ott álltak az emeltyűk előtt s egy kis kézrándítással irányították a darut és a kalapácsokat. A föld remegett az ütések alatt s az emberek szájában nyugodtan ült a pipa.

5.

A pénz, amit a gyárban kerestem, kevés volt ahhoz, hogy valami ruhaneműt szerezzek be magamnak. Adósságom volt az unokabátyámnál és az öregasszonynál, ezeket törlesztgettem. Ami pénzem megmaradt, az az esti kocsmázásoknál úszott el. Becsületbeli kötelesség volt a többiekkel tartani, akik szerették az italt és megelégedtek azzal, hogy éppen nem jártak rongyosan. Vasárnaponként azonban otthon maradtam és szorgalmasan festegettem. Egyre jobban belegabalyodtam ebbe a munkába, de lehet, hogy azért is rendezkedtem be így, mert így könnyebben maradhattam egyedül az asszonnyal. Elég ügyesen csináltam a dolgom s inkább csak az

asszony folytonos kedvemben járása volt az, ami a másik két ember előtt árulkodott rám.

A kocsmában sokszor volt közöttünk szóváltás az asztalossal. Tudtam, hogy miért olyan ingerlékeny velem szemben, de nyíltan soha sem beszéltünk a veszekedések okáról. Néha egészen kis nézeteltérések miatt majdnem késsel mentünk egymásnak, aztán valahogyan elsímult a vihar, igazi verekedésre sose került a sor.

A kemény munka elhatározottá és akaratossá tett.

Sok minden előtt, amit eddig föl sem tudtam fogni értelemmel, kinyíltak a szemeim. Az életet kezdtem tisztábban látni és egyre észszerűbben próbáltam meg a dolgok között elhelyezkedni. Valószínüleg sok kellemetlenség elkerülését köszönhettem ennek a világosodó gondolkodásomnak.

Az egyik vasárnap délután kimentünk a Dunához füródni. Szép, meleg nap volt, sokan nyüzsögtek a csónakállomásnál lányok és legények. Valaki azt indítványozta, ússzuk át versenyben a folyót. Bennem még mindig élt a víziszony, ami inaskoromban fészkelte magát belém, de azért én is vállalkoztam a versenyre.

Öten indultunk el, egyenesen a túlsó part felé. A víz sebes volt, erősen kellett dolgozni. Megint csak a virtus volt az, ami a vízbe vitt s alig kezdtem el az úszást, valami szorongató érzés vett rajtam erőt. A sodrás játszott velem, megpróbált eltéríteni az iránytól, oldalúszással tolakodtam előre.

A folyó közepén lehettem, mikor megemeltem a fejem, hogy a többiek munkáját is megnézzem. Csak ketten haladtunk a tulsó part felé,

az asztalos és én. Nem tudom, a többiek elindultak-e egyáltalán, az asztalos pár méternyire volt tőlem. Erősen dolgozott, határozottan utól akart érni. Az elmult hetek emlékei összeszaladtak a fejemben. Ketten a víz közepén s ő törtet utánam. Mért erőlködik úgy, hogy utolérjen? Meg akar ölni, gondoltam s hirtelen valami vad félelem fogott el. Hátra-hátra lestem s most már a menekülés vágya volt az, ami az izmaimat feszítette. Mintha a távolság is rövidült volna közöttünk. A víz folyása kifelé cibált az irányból, de nem engedtem. Éreztem, hogy most közvetlenül az életemért harcolok. Már az indulásnál bennem volt a halálfélelemnek valamilyen formája s ez most határtalanul eluralkodott rajtam. Éreztem, ha utolér, csak hozzám kell nyulnia, s én tehetetlenül a víz alá merülök. Még jobban szembe fordultam a folyó irányával, acélrugók voltak az izmaimban, csak előre, tovább, tovább. S most észrevettem, hogy az asztalos egyre inkább kisodródik az én vonalamból. Úgy éreztem, egy a víz színére fektetett kötélen kapaszkodik utánam, ez a kötél most határozottan elszakadt.

Már közel voltunk a parthoz.

A túlfeszített munkától és az irtózatos gondolatoktól kimerülten majdnem összeestem, mikor a szárazra értem. Úgy lett volna szép, hogy visszafelé is úszva tesszük meg az utat. Erre még gondolni sem akartam. Közel voltam az állomáshoz s a csónak éppen indult túlra. Fölkapaszkodtam, már mentünk visszafelé, mikor az asztalos partra ért.

A félelem és a kétségbeesés terhei estek le rólam.

Este az asztalos azt mondta a kocsmában;

— Ha délután el nem szökik előlem, kicsit megitattam volna.

Cinikusan röhögött, de többet nem beszéltünk a dologról.

Szürkén és egyhangúan morzsolódtak el előttünk a napok. Egész héten dolgoztunk s mire kifizettük az adósságunkat, megint szegények maradtunk, mint amilyenek a hét elején voltunk. S ez az állandó szegénység állandó izgalomban tartotta az embereket. A legtöbb társam a csoportunkban utálkozással dolgozott csak ezen a baromi munkán s mégis valamennyien a lehetőségétől is féltek annak, hogy egyszer mint munkanélkülieket kívülrekesztik őket a gyár kapuján. És mindig és valamennyien ez előtt a kilátás előtt álltunk. Nem tudtam mért, de így volt szokásban, hogy minden hétfőn vettek fel új embereket és minden szombaton bocsájtottak el egész csapatokat.

Nyolc hétig dolgoztam bent, mikor egyik szombat este a fizetésemmel együtt én is visszakaptam a munkakönyvem. Hogy miért? tudta az ördög.

Azokat az embereket, akiket így kidobtak gyárból, ha mint munkanélküliek a városban maradtak, pár hét mulva megint visszavették. Százan és százan voltak a városban, akik már évek óta éltek itt s a gyárban még mindig csak mint új munkások szerepeltek.

Két hétig maradtam még Győrben. Hétfőn és csütörtökön kimentem a gyár elé, de nem tudtam visszacsúszni. Sajnáltam elhagyni ezt a várost, ha már dolgozni kell az embernek, legalább ilyen nagy gyárban dolgozhasson. Éppen

olyan szegényen mentem el, mint ahogyan érkeztem.

Az öregasszony kikísért a vasúthoz s unalmasan lamentált. Nem volt hozzá semmi közöm, nem is értettem, mi oka lehet neki arra a nagy hálálkodásra, mikor elmegyek.

Az anyám örült, hogy visszaérkeztem. Az egész idő alatt csak egy levelezőlapot írtam neki s most megkérdezte, hogy mit szereztem.

Megmutattam az alsóruháimat, amik piszkosak és rongyosak voltak.

— No, látod, — mondta — minek kell az embernek világgá mennie? Ha itthon maradtál volna, legalább a holmiid nem rongyolódtak volna el.

Beláttam, hogy igaza van ebben s egy ideig nem mentem világgá. Éltem az otthoni munkanélküliek mindennapi életét. A festést, mint unalmas dolgot, kezdtem elhanyagolni, sokkal jobban ízlettek a piaci ácsorgások és kergetni a lányokat a cirkusz és a hajóhinta környékén. Ha pénzre volt szükségem, néhány hatost kaptam az anyámtól s megint inkább növendékállat, mint gondolkodó ember voltam. De azt már éreztem, hogy ez a hely és ez az állapot nem az, ami egy egész életre kielégíthetne engem. Amit Győrben csak úgy futólag láttam, érdemesnek se tartottam, hogy jobban megnézzem, itt a nádtetős kunyhók és ócska kis boltok között óriásivá megnőtt az emlékezetemben. Ez a hely, ahol születtem és 16 esztendeig éltem, átmeneti állomássá vált a számomra.

Egyszer ellátogattam a tanítómesteremhez s itt még nagyobb volt a különbség, amit a gyár és eközött a patkányfogó műhely között fölfe-

deztem. Mintha a torony tetejéről egyszerre a pince legsötétebb zúgába pottyantam volna. Többé el se tudtam volna képzelni, hogy ebben a zúgban, ezekkel az ócska szerszámokkal valamiféle komoly munkát el lehet végezni.

Lelkesedéssel meséltem az inasoknak Győrről, de föl se tudták fogni a szavaim értelmét. Ez egy más világ a részükre s egyelőre távolabb volt tőlük, mint a mennyország.

Komolyabban senki sem érdekelt a városban, vártam és kerestem az alkalmat, hogy elszabadulhassak innen.

A kocsmában, ahol esténként üldögélni szoktunk, egy kövér emberrel ismerkedtem meg, aki lakatosokat keresett vidékre gépmunkához. Már négyet talált, én beálltam ötödiknek.

A világból kimaradt falucska volt ez a hely. Az unalmas és igénytelen ábrázatú parasztok között csak mi öten, a gépész családja s a kövér ispán, aki bennünket idehozott, voltak azok, akik itt a mozgó, nyugtalan életet jelentették. Kora reggeltől késő estig a nagy gazdasági udvaron dolgoztunk. Meglehetősen jó dolgunk volt, a gépész szerette a bort, de alig értett valamit a munkához. Két fiatal lánya volt s azok félnapokat is elálldogáltak körülöttünk. összeismerkedtünk s közöttünk, az öt legény között megindult értük a versengés. A faluban nem akadt asszony, aki kosztot adott volna nekünk s így magunknak kellett a főzést is elvégeznünk. Én voltam a legfiatalabb, rámmaradt ez a munka. Nehezen akartam vállalni, később örültem neki, ez volt az az út, amin át mindenki előtt a lányokhoz kerültem. A délelőtt nagy részét a főzéssel töltöttem el, a lányok hozzám szoktak, se-

gítettek s megbeszéltük az esti találkozókat. A gépész tudta ezeket a találkozókat s nem szólt miattuk. Én az idősebb lányhoz, aki tizennyolcéves volt, éreztem magam közelebb, de a fiatalabb sohasem maradt el mellőle, hízelgett nekem s még a másiknál is engedékenyebb volt. Így hármasban is egész jól éreztük magunkat. Munka után eltüntem a társaim közül, a lányok már vártak rám a gazdasági épületek mögött. Éjfélig éjfél utánig is elheverésztünk a szabad, csöndes éjszakában. Nem sokat dolgoztam, jól ettem s mégis rohamosan lesoványodtam. Állandóan kialudatlan voltam, sokszor mint a holdkóros ténferegtem a portán.

Az egyik vasárnap búcsú volt a szomszéd faluban, mi is valamennyien átmentünk. Bamba, verekedős nép lakott ebben a faluban, nekünk idegen világból valóknak, különösen vigyázni kellett magunkra. Kés volt a zsebünkben és ólmos végű drótkötelet csavartunk a derekunk köré. Lehet, hogy mindez csak arra volt jó, hogy agyonverjenek vele, ha valami nézeteltérésünk adódik a parasztokkal. Mégis úgy mentünk el, mint akik az ördöggel is szivesen szembe kerülnek.

A verekedők fővezére maga a kocsmáros, egy szívós, félig úr, félig paraszt volt. A délutánt a sátrak között csatangoltuk el, selyemkeszkenőt, üvegbrossokat és mézeskalácsszivet vettünk a lányoknak és senki se akadt belénk rosszszándékkal.

Este tánc kezdődött a nagy teremben. De mi ekkor már csak négyen voltunk jelen. Az ötödiket, Gyulát, aki vagy harmincéves lehetett s izgága természetű ember, véres fejjel már ki-

dobták az országútra. A kést és a drótkötelet nem vette elő s ez a mi szerencsénk is volt.

A lányok körülfogtak, eluralkodtak rajtam s valósággal belezavarodtam ebben az állapotba. A bor is dolgozott bennem s lassan, hogy észre se vettem, a terem pojácájává lettem. Rosszul világított, nagy gerendás terem volt ez, a férfiak még ittak, énekeltek a másik szobában, itt csak az asszonyok és lányok zsúfolódtak össze, az öregek mint tarka, eleven mumusok üldögéltek a falak köré rakott padokon. Én a tér közepén komédiáztam, tarka papírszalagok díszítettek, izzadtam a fülledt hőségtől és táncoltam és grimaszokat csináltam. A nézőközönség hangosan, összevissza nevetett, örültek az ingyen komédiának s voltak, akik megpróbáltak elbuktatni, lerágott csontokkal, papírcsomókkal dobáltak meg. S mindez még jobban belevadított, egyre inkább elveszítettem önmagamat. Ügyetlen zuhanásokkal elbukfenceztem a nézők lábai előtt körben-körben, aztán a terem közepén tótágast álltam s esztelenül visítottam. Ettől a produkciótól fölfordult a gyomrom s egyszerre végem lett.

A két lány között az udvaron tértem magamhoz.

Könnyezve sajnálkoztak fölöttem s én most nagyon szégyenkeztem. Hogyan feledkezhettem így meg magamról? Talán jobban esett volna, ha leszidnak, vagy éppen mint valami kutyát, elrúgnak maguktól.

Nem mentünk vissza a terembe. A muzsika búgott s a kiáltások, vad ordítozások, mint valami piszkos rongyok kilobogtak az éjszakába.

Hajnalodott, mikor a halál kísértése meg-

jelent a kocsmában. Távolról és idegenül néztem a kavarodást. Késekkel és dorongokkal dolgoztak az emberek.

Egy halott parasztlegényt tragacson vittek haza a mi falunkba. Sokan véresen és jajgatva kódorogtak a hajnalban.

Minket a kiválasztottak szerencséje s valami láthatatlan kerekek vittek haza. De már végére értünk az itteni nyugalmunknak.

Lassan elment a kedvünk a foltozgató munkától s csak megjavított fizetésért maradtunk aratásig.

Az utolsó napokban behívott magához a gépész s megkérdezte, nem akarom-e feleségül venni valamelyik lányát.

— Úgy látom, maga egy tisztességes ember, szivesen elfogadnám vejemnek. Itt maradhatnának nálam, egy-két év mulva az állásomat is átvehetné.

Ügyetlenül védekeztem. Ilyesmire igazán nem gondoltam, mikor a lányokkal játszottam. Azt mondtam:

— Jövőre. Jövőre megint eljövök s akkor megházasodok.

Az utolsó éjszaka együtt mulattam a családdal, a lányok nagyon jók voltak hozzám s úgy váltam el tőlük, mintha mind a kettőt valósággal eljegyeztem volna magamnak.

6.

A nyugtalanság már bennem volt, szűknek éreztem az otthont az anyám és a testvéreim között. Jók voltak hozzám, talán évekig is elélhettem volna közöttük anélkül, hogy a szerszámot a kezembe kellett volna vennem, de mindez unal-

mas és ki nem elégítő volt a számomra. Egyszer, kétszer átléptem már a kerítésen, ami a mi kis családunkat vakon és megbonthatatlannak látszón egymáshoz szorította s többé nem volt nyugton maradásom. Nem kalandokat akartam, nem voltak valami nagyratörő vágyaim, mégis éreztem, hogy el kell mennem.

Az apám már alig látogatott haza s az anyám boldog lett volna, ha most már engem szolgálhatott volna, mint férfit a házban. Asszony és anya volt minden porcikájában, hogy őneki dolgozni kellett ránk, nagy gyerekeire, azt nem vette semmibe, csak azt akarta, hogy ott legyünk körülötte, hogy szerethessen, szinte gyámoltalan csináltvirágokká szerethessen bennünket. Megpróbálta, hogy lebeszéljen az utazásról s valósággal belebetegedett a bánkódásba.

— Fölneveltelek — mondta — s most itt volna a helyed mellettem. Mit csinálok én egyedül ezekkel a lánykákkal, mintha árvák lennének.

Az ilyen siránkozásokat nem szerettem, éreztem, hogy ezzel nagyon meg lehet fogni engem, akaratosan, elszántan védekeztem. Tulajdonképpen jó szívvel sajnáltam az anyámat, magamban igazat adtam neki s mégis ellenkeztem, vadul küzdöttem a jósága ellen.

— Nem maradok — mondtam. — Én már nagy ember vagyok, nem akarok az anyám szoknyája mellett üldögélni.

— Legalább a testvéreid jövőjére gondolj. Maholnap már férjhez valók lesznek s itt vagyunk mindenki nélkül.

Ezen csak nevetni tudtam. A legidősebb

még tizenöt éves se volt s én már várjam, lessem, hogyan fognak férjhezmenni.

Bementem az apámhoz és annak is megmondtam, hogy elmegyek hazulról.

— Úgy, megint elmegy, kérem szépen — mondta gúnyosan a szivarja mögül. Ez a hang rosszat jelentett, már tudtam, hogy neki se tetszik, amit mondtam.

— És aztán hová akar elsétálni, lebó, kérem szépen.

— Pestre.

Köhécselt, tipegett, ide-oda rakosgatta a kőcsészéket a pulton.

— Hm, Pestre. Ez nem rossz, kérem szépen!

— Ott biztosan lehet majd munkát kapni.

Megállt előttem és szembe nézett velem:

— Hát mellik öreg kofaasszony mondta azt magának?

— Kofaasszony nem mondta — feleltem nagyon szelíden. — Az egy nagy város, ott biztosan lehet munkát kapni.

Leült az egyik hokedlire és azt mondta:

— Hozza ide kérem azt a másik hokedlit és ülje le okosan... Hozza ide, kérem egészen, vizavi.

Ezt a játékot nagyon megszégyenítőnek éreztem rámnézve, de azért csak engedelmeskedtem.

— Most mondja meg, kérem, mi akarja maga lenni tulajdonképpen: zenész, vagy színész?

— Nem akarok semmi lenni.

Rácsapott a pultra, hogy csak úgy táncoltak az edények.

— Azt mondja meg kérem, mi akarja maga lenni: országmegcsavargó? Svindler?

Hallgattam. Most már úgyis kár lett volna minden szóért. Ő is szeretett engem, mint az anyám, de nála ez így nyilatkozott meg. Ha tehette volna, most biztosan összemorzsolt volna, hogy többé semmi keserűsége ne lehessen bennem.

— Pfuj, kérem szépen! Szégyelje magát. Az ember csinálja belőle ilyen kamasz s csak azt mondja, te vén kutya, apja, én elmegyek Pestre. Maga éppen olyan, kérem, mint a tied anyja. Persze a maga apja, az a vén kutya, csak dögöljön meg.

— Én ilyesmit nem is gondoltam.

— Jól van, kérem szépen, csak menjen. Isten segítse, kérem. Majd fogják magát még suppon visszahozni, kérem. De akkor itt be lesz csukva az ajtó, kérem. Isten áldja meg, kérem.

Otthagyott és bement a patikába.

Most biztosan sír, gondoltam, de azért nem mondtam le a tervemről. Egy ideig még vártam, aztán az udvaron át elmentem.

Másnap, mikor tudtam, hogy az öreg vásárolni szokott, bementem a patikároshoz s kértem magamnak valami öreg cipőket, mert az enyémek nagyon rosszak voltak. Az úr nagyon büszke ember volt, alig állt velem szóba, jóformán csak úgy a kezeivel mutogatott felém. Kaptam egy pár lakk félcipőt és egy pepita nadrágot. Nagyon furcsa ajándék volt ez egy fiatal lakatoslegénynek, de mégis jobb volt, mint a semmi.

Másnap szalmakalapban, pepita nadrágban és lakkcipőben felültem a vonatra. Az útikölt-

ségen kívül semmi pénzem nem volt. A hónom alatt egy kis batyuban az alsóruhát és valami ennivalót vittem magammal.

Sok mindent hallottam már Pestről. Négy óra hosszat tartott az utazás és ez alatt az idő alatt valóságos csudakertté nőtt meg az a hely, ahová most meg fogok érkezni. Istenem, mi lehet az, hogy villamosok, az Andrássy út, ahol a föld alatt is vasút van és a liget... és a nők, ezt így gondoltam, mert ezt így mondták azok, akik már jártak itt. Dél volt, mikor bejött a vonatunk, izgatott voltam, de nagyon vigyáztam magamra, senki se lássa meg, hogy vidéki vagyok. Ettől aztán még izgatottabb és ügyetlenebb lettem.

Megláttam az első sárga villamost a Nyugati előtt. Ezt nem találtam valami rendkívülien új dolognak, csak az tetszett rajta, hogy szép fényesre van festve. A villamos mentén eljutottam az Andrássy útra, ezzel is nagyon meg voltam elégedve. Szerettem volna végig nézegetni a kirakatokat, de sokáig nem volt hozzá bátorságom. Hallottam otthon, hogy milyenek itt a nők, ha valahol megáll az ember, rögtön hozzászegődik több is. Nem volt pénzem s így ez nagyon nehéz feladat volt. Lassan sompolyogni kezdtem, körülnéztem, megálltam az egyik nőikalapbolt előtt és valóban alig álltam ott néhány percig, mellém állt egy nő. Nagyon szépen öltözött nő volt, egész közel állt mellém s ő is úgy tett, mintha a kalapokat nézegetné. Kissé odébb húzódtam s ő is mozgott ide-oda. Nem akartam, hogy valahogyan kikezdjen velem, átmentem az út másik felére egy órásnak a kirakata elé. Csúnya, ingerlő gondolatok jártak a

fejemben. Sajnáltam, hogy nincs pénzem, így akkor egész nap is szökdöshetek a nők elől. Mert hiszen már itt is mellettem volt egy, később még jött egy s én a közepén álltam. Azt azért mégsem hittem volna, hogy ez így megy szakadatlanul. Boldog voltam, hogy sikerült elsompolyognom. Nem álltam oda több kirakat elé, majd ha pénzem lesz, gondoltam s az út szélén leültem egy padra a batyumból ebédelni.

Az egyleti könyvecskében megvolt az itteni egylet címe s estére odamentem aludni. Tiszta nagy teremben vaságyak álltak, mint a kaszárnyákban, én voltam az első vendég. Egy szolga felgyújtotta a lámpát, a falakon szentképek lógtak, a hátsó fal közepén egy kis oltár volt égő mécsessel és imazsámollyal. Alapjában véve túl hideg és barátságtalan volt az egész.

Mielőtt az ágyba mentem, a szolga megkérdezte, hogy nincsenek-e bogaraim.

— Mi, bogaraim? — nevettem. — Hát mért lennének bogaraim?!

Ő nem nevette el magát.

— Tetűi nincsenek?

— Persze, hogy nincsenek. Sohase is voltak nekem tetűim!

— Jól van, de azért jó lesz, ha ing nélkül megy be az ágyba.

Lefeküdtem, a batyúm odatettem a fejem mellé, az ágy lábához. Ha ők féltek, hogy bogaraim vannak, én féltem attól, hogy ellopják a holmim. Nem egészen jó hely lehet az, gondoltam, ahol tetűkről beszélnek.

Egymás után érkeztek az emberek, öregek és fiatalok kis kofferekkel és puszta kézzel. Majdnem mind idegenek voltak egymásnak, csak-

úgy félvállról beszélgettek. Engem nem érdekeltek ezek a semmi-dolgok, inkább aludni szerettem volna, de ez se ment olyan könnyen. Kint az uccán éppen itt volt a villamos fordulója, a lárma feljött a szobába, belefúrt az agyvelőmbe, éreztem, hogy ki akar emelni az ágyból.

Kilenc órakor bejött a szolga, eloltotta a lámpát s hangosan egyedül valami esti imádságba kezdett. A teremben csönd volt, csak az ima végén mondták rá valamennyien az áment. Nem voltam istenkáromló, de ez a szenteskedés mégis nevetségesnek tetszett nekem.

A szolga még azt mondta:

— Tagtársak, holnap vasárnap lesz, reggel hétkor templomba menés zászlóval.

Reggel, még mielőtt a sorba állítottak volna, kicsúsztam a kapun. Többé vissza se mentem.

Két rokonom lakott a Fóthi úton, felkerestem őket és ott is maradtam. Az egyik nénémnek egy utóvezető fia volt, a másik nénémnek pedig három lánya, a legidősebb velem egykorú. Délután kimentünk a Szunyogszigetre játszani. A legidősebb lánnyal, akit Rózának hívtak, az első pillanattól kezdve barátságot kötöttünk. Okos és nagyon finom lány volt. Ez volt az első lány, aki komolyan tetszett nekem, nem a kamaszok éhségével, inkább valami céltalan tiszta szeretettel kapcsolódtam hozzá. Fogtam a vékony, meleg kezeit, néztem a nagy fekete szemeit s szerettem volna egészen egy lenni vele, mellette aludni és egy tányérból enni vele. Egy Fekete nevű fiatal ember is volt a társaságunkban, ő is autóvezetőnek készült s

szerelmes volt a Rózába. Ezt én mindjárt észre vettem, de nem irígykedtem rá, én semmit nem akartam a lánytól. Ő azonban mégis ragaszkodott hozzám. Hazafelé együtt mentünk karonfogva, valamivel a társaság előtt.

— Tudod mit? — mondta. — Ezentúl majd csak ez lesz a neved: Lajki!

— Jó lesz, persze, hogy ez így szebb.

Megcsókolt, de olyan lármásan és feltűnően, hogy mindenki lássa. Ezt kicsit furcsának találtam, de aztán rájöttem, hogy valami számításból csinálja így.

— Majd szerzünk neked egy másik nadrágot, ebben úgy nézel ki, mint egy komédiás.

És valóban kért nekem nadrágot és cipőt az unokabátyámtól. Visszakaptam a lakatoslegény formámat s most már teljes biztonságban éreztem magam a Rozka mellett. Begyökereztem Pest munkásnegyedébe. Angyalföld új, megúnhatatlan világnak látszott a számomra. Igaz, hogy akármelyik gyárportás kutyájának jobb élete lehetett, mint amilyen nekem volt. Keveset enni és sokat dolgozni, ez volt a fiatal mesterlegény sorsa.

Egyheti munkanélküliség után bejutottam a Langfelder-féle gyárba. Ez a gyárnak nevezett embernyúzó telep pár héttel ezelőtt még ócskavaskereskedés volt s most hat krajcár órabérért tucatjára állította be az uccára került fiatal munkásokat. Vagy százan dolgoztunk a telepen reggel 6 órától éjjel 11—12-ig. Szörnyű hajcsárrendszer volt bevezetve, minden négy emberre esett egy csoportvezető, akinek kilenc krajcár órabére volt s ezért a bérért nemcsak testét, hanem a lelkét is el kellett adnia a gyárosnak.

Voltak néhányan úgynevezett önálló munkások, én is ilyen megkülönböztetett lény lettem. Egy famegmunkáló gép megépítését bízták rám, életemben most dolgoztam először rajz szerint, nehéz, kimerítő munka volt ez. Lassan, pontról-pontra tudtam csak a rajz értelméhez közel férkőzni, de mégis örültem ennek a feladatnak, valami értelmét találtam annak, hogy reszelő és kalapács van a kezemben. S egyedül ez volt az is, ami ezt az egész rendszert kibíratta velem. A hatkrajcáros órabér még arra se volt elég, hogy naponta egyszer jóllakhassak. A rokonaim előtt azonban sohase panaszkodtam emiatt. Hajnali 5 órakor fölébresztettek s éjjel 12 órakor bujtam vissza az ágyba. De annyira természetemmé vált az egész napi robot, hogy éjjelenként kiugrottam az ágyból, mintha a gyárban lennék, bolond mozdulatokat csináltam és parancsokat és mindenféle szerszámneveket ordítoztam.

A néném ilyenkor fölkelt hozzám, megitatott egy pohár vízzel és visszafektettek a helyemre. Reggelre mintha minden csontom össze lett volna törve. A gyár melletti kantin már nyitva volt ilyenkor, kenyeret vettem, megittam egy féldeci pálinkát s délig arra se volt időm, hogy embervoltomat észrevegyem.

A gyáros naponként többször is bejött a műhelybe és mindannyiszor őrült patáliát csapott. Ha valami neki nem tetsző dolgot meglátott, valósággal szörnyeteggé változott, finom bársony kalapját lecsapta a földre és toporzékolni kezdett rajta, mint egy őrült. Üvöltött:

— A véremet szívjátok! Hát van istenetek, hogy így pocsékoljátok a vérem?

Egy félrement olajcsepp vagy megtaposott pléhdarab volt az, ami így dühbe hozta.

Aztán fölvette a kalapját, nagyon gondosan megtisztogatta s visszatette a fejére.

Ezt naponta többször is megismételte, de már senki se vette komolyan az ő nagy kínjait. Olyan bolondnak tartottuk, akinek éppen elég esze volt ahhoz, hogy meg ne bolonduljon.

Karácsonyig ezen a helyen dolgoztam, egy kis pénzt takarítottam össze s mikor munka nélkül lettem, 3 forintért egy szép, uraságoktól levetett ruhát vettem magamnak a Petőfi uccában. Fekete ruha volt ez selyem tükörrel és divatos szegéllyel a széleken.

Levelet kaptam hazulról. Írtak, hogy jöjjek vissza, be lehetne kerülni a vasúthoz.

Rozka megcsókolt az állomáson s azt mondta, jöjjek megint Pestre, ha otthon nem tetszene.

Ezt a csókot sokáig éreztem az arcomon, sőt a derekamon és az egész fiatal, izgulékony testemben.

7.

A néhány hónapi Pesten tartózkodás után valósággal kis falucskára zsugorodott össze előttem a szülővárosom. Az állomáson egylovas fiakerbe ültem s mint igazi úr érkeztem meg az öreg parasztház elé, ahol laktunk. Az anyám erősen megöregedett az utóbbi időben s a legidősebb testvérem felserdült, egészséges nagy lány lett belőle. Csodálkoztak rajta, hogy milyen úr lett belőlem néhány hónap alatt és szerettek és őszintén körülhízelegtek. A tiszta boldogság percei voltak ezek. Azt hittem, fárasztó utak

után valami kivilágított toronyba érkeztem meg, az egész világ fölött éreztem magam, hogy aztán egy semmiség miatt egészen mélyre zuhanjak a magam komorságába és gyámoltalanságába.

A legkisebb testvérem lehúzta az ágyról a feketére lakkozott és „ezüst" nyelű sétapálcámat, játszott vele és ügyetlenül leejtette. Az ezüst fogantyú, ami hajszálvékony ólomból volt öntve, darabokra törött a padlón.

Ez a kis dolog elég volt ahhoz, hogy nyilvánvalóvá lgyen kicsiségem és az a zománc, ami úgy szemre látszik rajtam.

Úgy álltam a szoba közepén, mintha mezítelen lettem volna és dadogtam és szégyenkeztem.

Az anyám szidta a kistestvéremet és én a térdemre vettem, mintha megbocsájtást könyörögtem volna tőle valamiért.

Az apám behívatott magához a patikába.

— Lebó, kérem szépen, elsején bemehetne maga a vasútra, — mondta. — Nem lesz nagy úr, kérem szépen, de a fűtőházban fogja a vonatokat pucolni!

Ingerülten feleltem:

— Pucernek nem megyek! Ha ezt megírták volna, haza se jöttem volna. Nem akarok én anynyira vasúti lenni, hogy ezért pucernek is elmenjek.

— No, ne csacsiskodja, kérem. Mi van azon nagy dolog, hogy valaki pár hónapig pucolja a vonatot. Mindig muszáj valami megkezdeni, ha egyszer úr akarja lenni az ember.

Megbántottság és keserű düh volt bennem. Úgy éreztem, hogy kelepcébe csaltak s most egészen tönkre akarnak tenni. Védekeztem, szembe álltam az apámmal, ahogyan ezt még soha sem

tettem. Megint haraggal és pörlekedéssel váltunk el egymástól. Rögtön vissza akartam utazni Pestre, de jöttek a sírások és lamentálások, az egész rokonság ellenem dolgozott.

— Nem — mondtam. — Nem.

De mégis egyre kevesebb lett bennem az ellentálló erő. Volt bennem valami a háziállatok önmegadó természetéből, ha egyszer szépszóval vagy erőszakkal hozzámférkőzhettek, észrevétlenül kicsúszott alólam a föld. Lebeszélték rólam a szép fekete ruhámat s emlékezetemből kisírták Pest megkívánt gyönyörűségeit, amik után vágytam, amik elé futni akartam.

Január elsején, nehéz csizmákban s a Mihály bácsitól örökölt nehéz gúnyában bementem a fűtőházba. Rendelkeztek velem a paraszt-napszámosok s az ócska olajos kannákkal, a nyalábnyi kóccal leereszkedtem a mozdonyok alá, a sötét kanálisokba. Nem egy új élet kezdődött itt a számomra, egyszerűen s egy panaszos szó nélkül elveszítettem az életemet, ami minduntalan nekiindult, hogy kiteljesítse magát a nagy és ismeretlen világban.

Sötét hajnalban indultam el hazulról és olajba mártottan, mindent megutálva érkeztem meg sötét este. Egész nap az iszákos, öreg napszámosok között nyavalyogtam. Dolgozni keveset dolgoztunk, de ez a tétlenség, a felügyelő szemek elől való állandó bujkálás s ez a lealjasító piszok minden élettörekedést kiölt belőlünk. A műhelyi munkások kerülő utakon velünk hozatták be az italt, olyanok voltunk, mint a kocsmáros fölhajtói, hitelt kaptunk és ittunk a saját kontónkra és ittunk mindabból, amit a műhelybe csempésztünk. Egy év óta már éppen csak hogy

kóstolgattam az italt, a nekem tetsző munka és a komoly erőfeszítések a kenyérért eltérítettek a kocsmától, most aztán visszacsúsztam a pálinkás üvegek és a bordélyházi lányok közé. Ami szabad időm volt, azt e között a két stáció között morzsoltam le.

A régi ismerőseimet, a valamire való embereket, ösztönösen kerültem, ilyen mocskosan és lealjasodottan mit is kereshettem volna közöttük? Állandóan valami émelyítő, buta részegségben voltam.

A mozdonyok befutottak a messzi téli utakról, a kazánban még parázslott a tűz, az egész test sütött a forróságtól s mi kenőcseinkkel s kócainkkal fölkapaszkodtunk a szuszogó vasállatra. Kentük és dörgöltük, a hőség kiszítta belőlünk a verítéket s a sós víz összekeveredett a fekete olajjal s a fekete olaj összemocskolta a kezeinket és az ábrázatunkat. A társaim, öreg kimustrált fütők voltak, szőrösek és pálinkaszagúak. Ha lehetett, elhúzódtam tőlük, hogy egyedül legyek, hogy elgondolhassak valamerre, ahol lehet, hogy várnak rám. Ilyenkor mindig a gyárakra gondoltam és emlékeztem a munkára, ami ha öli is, de élteti is az embert. Ez az idő beláthatatlanul messzire tolt el a szüleimtől is. Nem haragudtam rájuk gondolatban, így sose tudtam rájuk haragudni, de a hozzájuk való érzéseimben volt valami, ami meghidegített és elhúzott tőlük.

Az apámmal hetekig nem találkoztam.

Az anyám boldogan élt mellettem, valósággal szolgálóskodott. Csak ritkán volt hozzá kedvem, hogy beszélgetésbe ereszkedjek vele. Rosszul esett, hogy ő, aki szeret engem, nem tudja

fölfogni az én mai életem tűrhetelenül visszataszító voltát.

— Látod csak, milyen jó, hogy itt élsz közöttünk — mondta egy este. — Most lesz a legényegylet bálja, legalább mi is elmehetünk veled.

— Én nem megyek sehová.

Kissé megfélemlítve folytatta:

— Nem értem meg, miért vagy állandóan ilyen rossz kedvű. Neked csak rosszat tettek azok az idegen városok, hetekig egyetlen szavadat se lehet venni. Nem örülsz neki, hogy a Mariskának ez lesz az első bálja?

Morogtam valamit, de nem válasz volt ez, inkább csak az érzéseimnek még formát nem kapott durva megnyilatkozása. Aztán fölcihelődtem és elmentem oda, ahol az estéim szoktam eltölteni. Ittam és énekeltem s néha sírtam. Ha részeg voltam, gyakran elfogott egy érzés, ami nem szomorúság, inkább valami túláradt jóság volt s ami odavitt az idegen, kurjongató emberekhez, összeölelkeztetett velük és megríkatott, mint a gyereket, akiből így szakadt ki a meghatottság öröme.

Ilyen síró napjaim voltak havonta kétszer, elsején és tizenötödikén. Akkor kaptuk meg a fizetésünket s ez a rongy kis pénz, amit rongy kis munkámért kaptam, egyenesen a kocsmába vitt. Ebbe a kocsmába különösképpen csak vasutasok jártak s ezen a napon este hatkor már vágni lehetett a füstöt, az asztalok körül csurogtak a tócsák s az emberek dobálták a pénzt és készen voltak a verekedésre.

Szerettem csöndben, egyedül kezdeni az ivást, dacára annak, hogy naponta lenyeltem a

magam porcióját, még mindig nem vált igazi természetemmé a részegség kívánása. Még mindig nem az égő torkú alkoholista, csak az élet szépségétől elütött s önmagával is meghasonlott kamasz voltam. Ezért volt tehát ez a nehezen nekiindulás s ezért volt az is, hogy aztán anynyira ellentállás és meggondolás nélkül el tudtam veszíteni magam. A pénznek különben sem ismertem a nagy értékét s most minden csak azért volt nálam, hogy itallá változzon, hogy mások is lerészegedjenek tőle, hogy mint piszkos és rosszszagú lé lefolyjon az asztalról.

Lehet, hogy az egész csak azért történt így, hogy ezen az úton megszabaduljak a pénztől, amit azért fizettek nekem, mert embertelen fűtőházi töltelékké lettem. Az idegen és ismerős emberek lassan körülülték az asztalom és itták a boromat és dícsérték a kedvem, ami hangos és kielégítetlen volt.

Az egyik ilyen este kocsonyát kínált a korcsmáros és én valami megmagyarázhatatlan érzéssel azt kérdeztem:

— Hány tányérral van összesen?

— No, van vagy huszonöttel — mondta a röhögő ember. — Csak nem akarja mind megenni?

— Hozza be az egészet!

A korcsmáros nem hitt a füleinek.

— Hozza be mind! — ordítottam és alig bírtam magammal. Gonosz, buta ötletem támadt s most mindenáron végre akartam azt hajtani. Részeg voltam már, de még tudtam, hogy mit csinálok.

A tányérok egymás tetejére felsorakoztak az asztalon.

— No, most vigyük át az egészet a másik szobába, ahol a terített asztalok vannak.

— Megbolondult a gyerek — mondta valaki a vihogó emberek közül.

A korcsmáros az egészet nem értette.

Kiszedtem a zsebemből a félhavi fizetésemet:

— Itt van az egész. Elég ahhoz, hogy az úri szobát kipingálhassam a kocsonyával?

— Isten ments — mondta a korcsmáros. — Csak nem bolondult meg!

— Odaadom a másik félhavi fizetésem is, de ki akarom pingálni az urak szobáját.

Nem tudom miért, valami esztelen vágy élt bennem, hogy ezt a szép szobát a kedvem szerint tönkretehessem.

Az emberek az ajtónyílásban álltak és izgatottan várakoztak.

— Egy — mondtam és felemeltem egy tányér kocsonyát és erősen a falhoz lapítottam. A zsíros, megfagyott lé a bőrökkel és húsokkal együtt útálatosan rákenődött a falra.

Egészen az eszemnél voltam. Cinikusan nevettem.

— Kettő!

— Három!

Eszelős lendülettel dolgozni kezdtem. A kocsonya szétfröcskölt, a kezem és az arcom is összemocskolta. De nem volt olyan hatalom, aki most megállíthatott volna. A falakról nagy csurgásokban ereszkedett le a maszat.

Az asztalt a szoba közepére húztam s most így dobáltam a tányérokat a rózsás girlandok és a fehér plafond felé.

— Vigyázzon a lámpára — ordította a

korcsmáros, — még ilyen bolondságot sohasem láttam. A lámpát, az istenért.

Zihaltam és ordítoztam, mint valami indián harcos. Mert most jött ki belőlem az indulat, a vad elkeseredés, harc volt ez az apám ellen, a vasút ellen, az egész meggyűlölt világ ellen.

Az emberek csodálkozva, némán álltak az ajtóban.

Az egész szoba olyan lett, mint egy nagy seb, mint egy összeroncsolt hulla.

Valaki azt mondta:

— Bolond ez a kölyök, kicsit meg kellene botozni.

A tányérok elfogytak, a tenyeremet elhasította valamelyik cserépdarab, csurgott belőle a piros vér.

— Elvégeztetett — mondtam. — Most bejöhetnek ide az urak.

Nem ültem vissza az ivók közé. A bolond munkával kidolgoztam magamból a részegséget. Tiszta fejjel, halálosan elfáradtan bandukoltam hazafelé a téli uccákon. Egy-egy vaksi petróleumlámpa pislogott a sarkokon, csizmáim alatt nyikorgott a megfagyott hó. Nagyon árvának és idegennek éreztem magam ebben a világban.

Az anyám riadtan nézegetett rám, nagyon furcsa állapotban lehettem, kérdezősködni se mert tőlem.

Vetkőztetni kezdett, kezemet belefektette a lavórba, hogy a megaludt vér leázzon róla. Idegen, közömbös dolgokról beszélt és nagyon jó volt hozzám.

Mintha megnyugodtam volna, de mégis ennek az éjszakának az emléke nem ment ki többé a fejemből. Még utálatosabb, megalázóbb

lett számomra az a hely, ahol a napjaimat kellett átkínlódnom. Kedvtelen voltam, mint a madár, akit egy sötét kalitkába zárnak, utáltam önmagam piszokszagát, fájtak a lábaim az örökös térdencsúszkálástól és fájtak az ujjaim hegyei, amiken a súroló kóc tövig koptatta a körmöket. Ha néha mosakodás után megnéztem magam a tükörben, öreg és elgyűrt voltam, bőröm likacsai közül sohse tudtam kimosni a sűrű fekete olajat.

Hogy az anyám nem tudott rávenni, hogy menjek el velük a bálba, a testvérem kezdte meg a puhítást. Neki se ment ez könnyen. Valósággal szerelmes voltam ebbe a szép, fiatal lányba, minden áldozatra készen lettem volna érte s most mégis kerülni akartam a vele való beszélgetést, féltem tőle, mintha az életem ellen tört volna. Észrevettem, hogy az egyik kvártélyosunk, egy vasúti altiszt, erősen udvarol neki s azt mondtam:

— Ott van az udvarlód, menjetek el azzal!

Ezt mondtam, holott féltékeny voltam erre az emberre, bizalmatlan voltam hozzá, sőt határozottan gyűlöltem is. Nem tudtam mért, roszszándékú embernek tartottam, ravaszságot és csaló alakoskodást éreztem ki minden szavából és mozdulatából. Most mégis beleegyeztem volna, hogy együtt menjenek el a bálba.

A testvérem lelkesen védeni szokta velem szemben ezt az embert, de mégis ragaszkodott hozzá, hogy én is velük menjek.

Mit tehettem egyebet. ő nagyon szépen tudott beszélni s ha nevetett, úgy éreztem, csengők játszanak a hangjában. Azt hittem, ő a föld legtisztább embere, neki mindent meg kell

tennünk, nála még sohasem láttam olyasmit, ami utálatos vagy elszomorító lett volna.

8.

A bál éjszakája is elmult fölöttem. Az ivószobában üldögéltem, csak félszegen az ajtónyílásból kukkantottam be a nagy terembe. Ismerős mesterlegények és ismerős fiatal lányok, mintha eszüket vesztették volna, járták a táncot. A szép, fekete ruhám volt rajtam, de szűknek és nagyon rám nem illőnek éreztem. Ott forgott előttem a szőke lány is, tömpe kezeimben még benne éreztem a fiatal derekának érintését és ott forgott előttem a testvérem pirosra kigyulladtan, leeresztett hajjal a vasúti altiszt mellett. Láttam, hogy ez az ember egészen hozzáhajol, meggörbült derékkal hízelkedik és viszi, röpíti a testvéremet, mintha ingoványon táncolnának. Bizonyára csak egyszerű és finom tánc volt ez. De az én szemeim rossznak és elitélendőnek láttak mindent. Szerettem volna odamenni, hogy szétválasszam őket, de akkor be kellett volna lépnem a terembe, meg kellett volna mutatni magamat. Ehhez már nem volt meg a bátorságom.

Visszamentem az ivóba és kerestem a társaságot, akik között észrevétlenül elüldögélhetek reggelig.

A szomszéd asztaloknál énekeltek az emberek, bús, szívhez szóló nóták voltak ezek és gondtalanul feldobott kurjantások, csendes voltam, mintha itt sem lennék és majd kibuggyant belőlem a sírás.

Világos délelőtt volt, mikor hazamentünk. Az uccán jöttek-mentek az emberek, ilyen nap-

világban már régen nem voltam kint az uccán, minden mintha jégből és üvegből lett volna.

A család jóságos volt a kellemes fáradtságtól, a testvéremen alig látszott meg az áttáncolt éjszaka nyoma, beszéd helyett szinte énekelt a túláradó boldogságtól. Ez nagyon jó hatással volt rám. Már rég be kellett volna mennem a munkába, de nem tudtam magam rászánni. A vasúthoz vezető út most egy a mélybe lecsúszó lejtőnek tünt nekem, az életről való lemondás kellett ahhoz, hogy az ember ezen az úton meginduljon.

A többiek már az alváshoz készülődtek s a testvéremnek most egyszerre eltörött a kedve. Le akarta húzni a cipőit s egyszerre síró jajgatással tört ki belőle a fájdalom. A lábai szörnyen bele voltak dagadva a cipőkbe s hogy végre sikerült azokat lehúzni, a talpa és összenyomorított ujjai tele voltak hatalmas vízhólyagokkal. Finom, kis lábai helyett, megduzzadt csúnya tuskók voltak azok, amiket fájdított. Riadtan, magából kikelten jajveszékelt.

— No, ne sírj — mondogatta az anyám. — Ne sírj, kis lányom.

Én is sajnáltam a siránkozó lánykát s úgy éreztem, hogy mindennek a mafla altiszt az oka. Verekedni való kedvvel szitkozódtam ellene.

— Ne bántsd még őt is — sírta a testvérem.

— Hiszen én sajnállak téged — mondtam értelemetlenül. — Én te melletted vagyok. — Nem tudtam felfogni, hogy ő mért érti ezt másképp, mint ahogyan én mondtam.

Az anyám aztán leült a Mariska elé a földre, ölébe vette a lábait s egy tűvel, amibe fehér cérna volt fűzve, megkezdte az operációt.

A tűt beleszúrta a vízzel teli hólyagocskákba, úgy, mintha varrt volna valamit s a cérna végét levágta, hogy egy rész benne maradt a hólyagban. Ezen a cérnaszálon kellett a víznek kiszivárognia. Néhány perc mulva készen lett ezzel a furcsa munkával s a Mariska két beteg lábafeje úgy nézet ki, mintha hosszú fehér csutkákkal tollasodni kezdtek volna. ölemben az ágyba vittem, még sirdogált kicsit, aztán elaludt és megint piros és boldog volt az arcca.

Csak ebéd után mentem ki a vasútra. Az öreg parasztok, mint valami irígy, csúnya komondorok, acsarogtak rám. Alig dolgoztam valamit, legjobban szerettem volna most mingyárt itthagyni az egészet. De ehhez is erő és elhatározás kellett volna. Az álmatlan éjszaka bent zsibongott a csontjaimban, az egyik kanálisban megadással elaludtam.

Miért is nem tudok én megnyugodni a dolgokban, ahogyan azok körülöttem vannak? — kérdeztem magamtól többször gondolatban. — Hiszen ha mások kibírják ezt az életet, nekem se kell, hogy így nyavalyogjak miatta.

Többször is nekiszántam magam, hogy belenyugvó és közömbös leszek a dolgok iránt. Dolgoztam és alkalmazkodtam a többiek természetéhez. De újra és újra visszazökkentem önmagamhoz és ilyenkor még nyomasztóbban és kibírhatatlanabbul hatott rám minden.

Csúnya, esős idők álltak be, a mozdonyok valósággal lerongyolódottan jöttek be a fűtőházba s hogy rendbe tudjuk tartani őket, még néhány embert vettek fel a csoportunkba. Többek között egy fiatal parasztlegényt is. Erős, barna fiatalember volt, némi lányos tartózko-

dással a mozdulataiban, a szemei alatt kékes nagy karikák voltak, mintha valami belső baj emésztette volna. Később észrevettem, hogy valami nagy szomorúság dúlja ezt a legényt, óvatosan tapogattam nála a kérdéseimmel. Nem adott egyenes választ, határozottan takargatott előttem valamit. Naponta többször elódalgott tőlem s ilyenkor félóráig is el volt, anélkül, hogy megmondta volna, mit csinált az alatt az idő alatt. Szörnyen izgatott ez a titkolódzás, leselkedni kezdtem utána.

Egyszer a kocsiraktár mögött ráakadtam a bujkáló emberre. Egy talpfán ült a fal tövében és csak úgy mozdulatlanul szomorkodott. Aztán kis csomagot és üvegcsét húzott elő a zsebéből. A csomagban kockacukor volt, kivett egyet az üvegből, ráöntött valamit és megette.

— Most már áruld el, hogy mit csinálsz, — mondtam hirtelen rajtaütéssel. — Biztosan valami bajod van, mért titkolódzol így. Hátha tudna valamit mondani az ember. Az én apám a patikában van.

Sokáig tétovázott, végre fölszakadtak belőle a panaszkodó és kétségbeesett szavak.

Valami nemi betegséget kapott és nem is a fájdalom, mert ilyesmit nem érzett, csupán annak a tudata, hogy ilyen piszkos betegségbe esett, emésztette ennyire. Elmondta, hogy mi mindennel próbálkozott már, de semmi sem javítja meg.

— Hát mért nem mész az orvoshoz? — kérdeztem.

— Nem! — morogta elkeseredetten — én még a szentnek se megyek az ilyesmivel az emberek elé. Inkább megdöglök, mint a kutya.

Úgyis fölakasztom magam, ha ez még sokáig tart.

Nagyon sajnáltam ezt a szegény, beteg kamaszt, de nem értettem az ilyen dolgokhoz, semmi jó tanácsot nem tudtam neki adni.

— Mennyi pénzemben van már. Érzem, hogy hiába is csinálok akármit, mindenki csak becsap. Már mindenfélét csináltam s hiába. Írtam a doktor K.-nak is Pestre, öt forintért küldött valami tejes vizet, aminek karból-íze volt és azt köllött iszogatnom. Öt hónapig nyeltem ezt a vacakot és minden úgy van, mint azelőtt. Talán ez, amit a cigányasszony adott, majd segít valamit. Azt mondta, ott belül valami ki van kopva, terpentint köll inni kockacukorral s attól begyógyul.

Egy egész nagy mesét mondott el arról, hogy hogyan lehet ott bent az ember belsejében. Egy olyan szelepféle lehet ott s ha az kikopik vagy kicsorbul, szivárogni kezd, mint ahogyan az a mozdonyokon is van.

— Ezt köll most megcsinálni, hogy ne szivárogjon, akkor minden jó lesz — mondta. — A terpentin nagyon rossz, de azért lehet, hogy segíteni fog.

Nem látszott bolondságnak, amit elmondott s én is úgy gondoltam, ha csakugyan olyan szelep van ott bent, akkor a terpentin jó lehet rá.

Többé nem szégyenkezett előttem és ott mellettem szedte be a különös orvosságot naponta többször.

— Hogyan szeretem én a lányokat — mondogatta néha — de most a kisujjamat se me-

rem megmozdítani. Az már biztos, ha ez az orvosság se segít, akkor fölakasztom magam.

Iparkodtam jó lenni hozzá, ha nagyon el volt szomorodva, szivesen dolgoztam helyette is. Egy ideig örültem neki, hogy így gyámolíthatok valakit, de aztán, mintha megfordult volna a természetem, utálni kezdtem az örökké nyavalygó embert. Tudja az ördög, hogy miért, kezdett nagyon rosszul hatni rám a betegségével. A hervadásnak vagy rothadásnak a jeleit láttam meg rajta s lúdbőrzött a testem, ha valami dolgot meg kellett fognom, ami előzőleg az ő kezében volt. Kerestem az alkalmat, hogy valahogyan elszakadhassak tőle. Szóltam a csoportvezetőnek, hogy osszon be valaki más mellé, de az csökönyös állat volt, nem akart megérteni. Egyszer majdnem verekedésre került közöttünk a dolog emiatt.

— Ebatta ficsúrja — ordította. — Ha még egyszer elém kerülsz, úgy képen váglak, hogy kiesel a világból!

Az olajos kannát bolondul a földhöz vágtam

— Itt van az egész vacakja — ordítottam én is. — Vesszen meg, de én semmihez hozzá sem nyúlok többet.

— Majd mingyárt rend lesz — mondta és kezdte törülgetni magát. — Gyerünk a főnök úrhoz! Még ő itt kiönti ezt a drága olajat!

— Hát menjünk, akár az úristenhez!

— Szép kis lakatossegéd, aki idejön a szegény napszámosok kenyerét elenni. Hát én nem vagyok úri vérű, de azt még sem tudnám megtenni.

Bent a főnök előtt, a nagy bársonyszékes irodában is ugyanezek a gyalázatosságok zu-

hogtak rám. A csoportvezető hazúg megtoldásokkal adta elő a dolgot, engem meg se hallgatott a főnök.

— El van bocsájtva — mondta. — Nem is értem meg, egy fiatal lakatoslegény, aki előtt nyitva áll az egész világ, hogyan állhatott be pucernek. Nem szégyelte magát a társai előtt? Szégyenkezve dadogtam:

— Én kérem csak a szüleim miatt jöttem ide. Én Győrben meg Pesten dolgoztam.

— Hát mi maga, szűzlány, hogy még mindig a kedves szülei dirigálják?

Az írnok elém lökte a könyvem s láttam, hogy az ő tekintetében is gőg és lenézés van. Talán ha mint a kis gyereket, valaki a térdére fektetett volna és elvert volna, azzal se tudtak volna jobban megszégyeníteni. Valósággal tönkretettek, kifordítottak magamból, eldobtak, mint a rongyot. Kint megnéztem a könyvet s bele volt írva, hogy napszámos voltam. Ez még jobban elkeserített.

Otthon goromba és vad voltam a végletekig. Hogy kissé megnyugodtam, elhatároztam, a mozdonyvezetők szobájából elcsenem a tintásüveget s ezzel a tintával, ami ugyanaz volt, mint ami a főnök irodájában van, kijavítom a könyvem. Napokig leselkedtem az alkalomra, végre sikerült a tintát megkerítenem, kihúzgáltam vele a könyvembe beírt napszámos szót, csak a vasúti bélyegző maradt benne s így kissé megnyugodtam. De szó se lehetett arról, hogy továbbra is otthon maradjak.

Az apámtól se búcsúztam el. Azzal az elhatározással, hogy többé errefelé se nézek, visszautaztam Pestre.

Nem gondoltam a munkanélküliségre, sem

az élet egyéb nehézségeire, ami várt rám.

Csak egy éjszaka aludtam a rokonaimnál. Ezek ugyan semmit se tudtak otthoni dolgaimról, mégis valami bűntudattal menekültem előlük. Rozka nagyon örült nekem, de én úgy éreztem, hogy egyszer csak megváltoztatja a hangját és ő is szidni kezd majd.

— Miért nem akarsz nálunk maradni? — kérdezte — nehezen vártalak s most megint elmész tőlünk. Sokat szeretnék beszélgetni veled. Van egy udvarlóm, aki el akar venni feleségül, de én nem szeretem. Olyan nagybajúszú, hízelkedő ember.

Boldog voltam.

— Minden este eljövök hozzátok, de máshol akarok lakni, szeretnék más házakat is kipróbálni. — Ez hazugság volt. Valósággal testi fájdalom volt minden továbbmenésem, de mégis éreztem, hogy egyelőre itt nem találtam volna meg a helyem.

A Magyar-Belga gyárban kaptam munkát s a csoportvezetőmhöz mentem lakni.

9.

Az újrakezdések, a nagy föllélegzések ideje volt ez. Mintha egy sorvasztó, sötét éjszakából léptem volna ki, nyitva voltak az útak és nem voltak falak körülöttem. Igy éreztem. Az egész pedig csak annyi volt, hogy visszajutottam a nekem való munkához, hogy a saját kedvem szerint és a saját felelősségemre élhettem. A gyár most volt átalakulóban, nagyobbították a műhelyeket s errefelé szivárogtak Angyalföld munkásai. Én a bányakocsik építéséhez kerültem, nem volt finom munka, de mégis valami új volt a számomra és keresni is lehetett

vele. Egy ó-lábú, vörös, nagybajuszú ember lett a csoportvezetőm. Nem volt rokonszenves ember, zömök, alacsony testében mintha meg lettek volna görbülve a csontok, a fejformája erősen négyszögletes volt s az arcán a rőt szőrök között hemzsegtek a szeplők. Kellemetlenül az orrán át beszélt.

— Csak szorgalmasan, fiatal barátom, — mondta. — Ha nem akasztófára született, akkor itt lehet magából valami. Az én kezem között arany olvad ki a munkából, de úgy szeretem, ha a segítőmnek is vér van az ereiben.

Ezeket az első nap mondta, de később is sokszor eldicsekedett azzal, hogy ő milyen különösen nagyszerű ember. Mit lehessen tudni, gondoltam. Valóban messze előtte járt az én tudásomnak és munkabírásomnak.

Közvetlen a gyár mellett volt a lakása, hozzájuk kerültem kvártélyba. Kicsiny, egyszoba-konyhás lakásban laktak: az ember, a felesége és két gyerek. Az idősebb nyolc éves fiú volt, de csak öt évesnek látszott, a jobb lába össze volt zsugorodva s mankóval ugrált ide-oda, mint valami örökké megriadt állatka.

Az ember kérdezés nélkül az első este elmondta, hogy a gyerek a síkos úton egyszer elcsúszott és akkor törött el a lába.

Az asszony kicsiny, fekete teremtés volt, távol ült a lámpától s ha jól megnézte az ember, úgy látta, hogy csöndesen könnyezik. Mintha valami lett volna ebben a lakásban, ami ködössé teszi a levegőt, s némely dolgokat elrejt az ember kíváncsisága elől. Az első napokban úgy éreztem magam, mintha betegek közé kerültem volna.

Mondtam is a Rózkának:

— Nagyon furcsa ház az, ahol én most lakom. Nem mondom, hogy rossz emberek, de mégis bátorság kell ahhoz, hogy éjszakára egyedül maradjon velük az ember.

A lány csak nevetett a szavaim fölött, nem tudtam úgy elmondani neki az érzéseimet, hogy azokat csak valamennyire is felfoghatta volna.

— Én szeretem a különös embereket, — mondta. — Te is egy különös ember vagy és azért szeretek veled lenni. Ha hozzám érsz, mindig úgy érzem magam, mintha valami meleg dologgal letakartál volna. Ha rám teszed a kezeidet, akkor olyan nagy csönd lesz bennem.

— Ezt én nem nagyon értem meg, de azok biztosan egész más emberek, mint én vagyok.

Nagyon szépen és okosan tudott beszélni ez a lány s a vele való találkozások után kissé megnyugodottabban mentem haza. Néha az asszonynyal is elkezdtem ilyesmiről beszélni, de az félénken kitért a szavaim elől, feltünően tartózkodó maradt. Megfigyeltem, az ember már több ízben is elment hazulról, mintha valami fontos dolga lenne s aztán néhány perc mulva váratlanul visszajött. Ilyenkor mogorva volt, félre ült az asztaltól és szinte szúrkálódzott a szemeivel.

Néha bent a gyárban is volt ilyen sötét, kiismerhetetlen ideje. Egész nap bolondul hajtotta magát a munkában, de ha ez az állapot rájött, csöndes és tehetetlen lett, mintha meghülyült volna.

— Mije fáj ilyenkor, mikor így elszomorodik? — kérdeztem tőle egy alkalommal. — Nehéz azt nézni, ha valaki ilyen szomorú.

Nem is válaszolt. De mégis talán fölébredt. Hozzányult a szerszámhoz és megint egészen elveszett a dologban. Általában a mi csoportunk volt az, amely az egész gyár munkáját föl szerette volna falni. A fűtőházi lustító napok után most igazán csak a munka volt az, ami érdekelt. Éreztem, hogy a kalapács nyelének íze s a reszelő fogainak teremtő és megsemmisítő ereje van. A szerszámok ellentállás nélkül engedelmeskedtek az akaratomnak, a guruló vaskocsik úgy jöttek ki a kezeink alól, mintha szültük volna őket. Szombaton este hallottam, ahogy a másik csoportok irígykedően morogtak ránk. Ha valakivel összeálltam beszélgetni, azt mondta, hogy suszterek vagyunk s takargatás nélkül szidta a csoportvezetőmet.

— Mért ne keresne annyit, amennyit tud — mondtam némi megbántódással. — Az ember azért dolgozik, hogy pénze legyen.

— Butaság. Ma már minden munkásnak tudnia kell, hogy így suszterolni árulást jelent a munkásosztállyal szemben.

— No, én azt mondom, hogy mi senkivel se törődünk. Nem is értem, hogy mit tudnánk mi elárulni.

— Iratkozz be az egyletbe, barátom, akkor megtudod, hogy milyennek köll lenni egy tisztességes munkásnak.

Eleinte dühösködtem az ilyen okoskodás miatt, később aztán beláttam, hogy van bennük némi igazság. Sőt azt is észrevettem, hogy a csoportvezetőm valóban nagyon alázatos és alakoskodó a mester és mérnökök előtt. Azok csak úgy félvállról beszélnek vele s ő mégis szaladgál utánuk, mint valami kis kutya. Lármázik

és káromkodik mindenkivel s ha feljebbvalói megjelennek, elszakad a hangja s az ember azt hiszi, mingyárt a föld alá sülyed nagy alázatosságában. Ilyenkor, ha csak tehettem, elfordultam tőle s bántott, hogy akaratlanul is némi közösséget kell vállalnom ezzel az utálatos szokásával. Különben is mennél jobban megismertem, annál eltaszítóbbá és tűrhetetlenebbé vált a számomra. Már meg mertem volna esküdni rá, hogy nem egyeneslelkű, rendes ember, talán valami csúnya bűnök is vannak a multjában. Minden szavának és minden mozdulatának mintha kétféle jelentősége lenne egyszerre. Most, hetek multán, ha visszagondoltam az elmult dolgokra, sok mindent s megdöbbentő világossággal láttam meg.

Még az első szombat este történt, hogy a fizetés után, mielőtt megmosakodtunk volna, azt mondta a szobagazdám:

— Gyüjjön le velem a korcsmába, fizetek egy pohár sört. Valahogyan mégis csak meg kell ünnepelni, hogy nálunk van.

Rózkáékhoz szerettem volna menni, kelletlenül húzódtam a meghívástól.

Az ember úgy tett, mintha szörnyen megsértődött volna:

— Fél, hogy elcsalom a pénzét? — s az asztalra csapta a keresetét. — Itt van! Itt hagyom zálogban. Ha reggel hiányzik valami a pénzéből, fogja le ebből. De, hogy valaki ne merjen egy pohár sört meginni, az mégis gyávaság.

Nem értettem, hogy miért csinál ilyen nagy ügyet ebből a semmiségből. Először bennem is felforrt a harag, de aztán úgy gondol-

tam, valóban megsértettem s nagyon jóvá akartam tenni a dolgot.

— Kérem, én máshová akartam menni, de most már szívesen lemegyek a kocsmába. — Láttam, hogy az asszony szomorú, nagy szemekkel néz rám az ura mögül, egészen ellágyultam. A pénzt összeszedtem az asztalon és visszatettem az ember zsebébe. Nem ellenkezett.

Éjfél utánig voltunk lent a kocsmában. Ittunk nagy svunggal és mások is körülülték az asztalt potyázni. Az ember bántóan nagyhangú volt mindenkivel, de engem dicsért és kocintgatott velem, mint vele egykorú pajtással.

Mikor fizetni kellett, eltűnt az asztaltól és én otthagytam keresetem felét.

Ezt az esetet soha elő se hozta.

Éjjel félálomban hallottam, hogy valami szokatlan történik körülöttem, de csak reggel láttam meg, hogy a szoba kegyetlenül fel van dúlva s az asszony szemei véresek a sírástól.

Aztán minden szombat este lecsalt a kocsmába és mindig ugyanígy végződött az eset.

Közben az asszonnyal is összebarátkoztam kicsit, nehezen ment bele a beszélgetésekbe, aztán csúnya, kellemetlen dolgokat mesélt el az uráról. Valósággal kételetű szörnyeteg volt ez az ember. A szombatesti lármák, amiket én csak úgy félig alvó állapotban szoktam hallani, komisz verekedések voltak, az ember halálosan féltékeny volt erre az elnyomorított, elcsenevészedett asszonyra s valami képzelt bűnök miatt minden részegségében kegyetlenül elverte. A kvártélyosokkal gyanusította meg s az asszony hiába könyörgött neki, hogy ne hozzon idegen embert a lakásba, mindig lakott valaki náluk s

az asszony mindig emiatt szenvedett. Természetesen most én voltam az, aki az alkalmat szolgáltatta. Pedig soha még csak eszembe sem jutott, hogy valamiféle szándékkal közeledjek az asszonyhoz. Olyan szomorú és az életről lemondó volt, hogy valósággal elsavanyodott mellette az ember. Egész nap a két gyerekkel volt elfoglalva, mint egy anyaállat szerette a nyomorék fiát, aki nem az uccán csúszott el, hanem egy szombat éjszaka az apja egy lábán fogva fölkapta az ágyról és mint valami rongytömeget kidobta az udvarra. Ekkor törött el a lába és nyomorodott meg egész életére. Ezek az emlékek és titkok feküdtek az asszonyon s ebben a pokolban szó nélkül élt, mint egy árnyék.

Utáltam és menekültem a szobagazdámtól. Szombaton hiába csalogatott, hiába dühöngött, nem mentem le vele a kocsmába. Még kapuzárás előtt hazajöttem a rokonaimtól és lefeküdtem. Óvakodtam tőle, hogy csak beszédbe is kezdjek az asszonnyal. Fáradt voltam s hamar elaludtam.

Éjfél után, mintha kigyulladt volna körülöttem a ház, istentelen lármára riadtam föl. A sötétben láttam, hogy az ember ott áll az ágyam előtt, ordítozik, a vállamnál fogva rázogat életre.

— Ide nézzen — mondta. — Nézze meg, mi van itt a kezembe.

Hirtelen alig tudtam összeszedni magam.

— Mi történt? Mi baja van!

— Fogja meg! — ordította az ember és sírt és nyöszörgött, mint valami állat. — Nézze meg, hogy ez nem tréfa — valami forró dolgot adott a kezembe. Még mindig sötét volt. Nem láttam amit átadott. Az asszony visított és valami értelmetlenséget hadart valahol a sarokban.

A forró tárgy érintésétől kiment az álom a szemeimből, megrémülten kérdeztem:

— Mi ez? Mit akar ezzel? — El akartam ereszteni, de az ő keze is ott volt, nem engedte, hogy elhúzódjak.

— Vitriol! Hallja, hogyan forr? Adja ide, mingyárt megiszom!

Most már nem engedtem. Ebben a pillanatban tisztában voltam vele, hogy ő úgysem inná meg a vitriolt, de féltem attól, hogy részegségében rámönti.

Birkóztunk és ordítoztunk.

Végre az asszony meggyujtotta a lámpát. Valóságos csatatér volt a szoba. Az embertől már elvettem a vitriolos poharat, de a nagy konyhakés még ott volt a másik kezében. Újra az asszonynak esett neki.

— Kiírtalak valamennyiteket! — ordította. — Minek ilyen pondró népség a világon!

— Fusson ki! — ordítottam én is. — Fusson, fusson!

De az asszony meglapult a konyha egyik sarkában és nyöszörgött és szükölt, hogy én is eszeveszetten feldühödtem, alig tudtam visszatartani magam, hogy én is neki ne rontsak.

A gyerekek az én ágyam alá menekültek.

Sokáig tartott, amíg az embert sikerült úgyahogyan lecsillapítanom.

Leült az asztalhoz, a nagy kést maga elé tette, mintha még mindig készülne valamire.

— Komolyan meg akartam halni s megint nem sikerült — mondta. — Még meghalni sem tudok.

Szépen, megnyugtatóan beszéltem hozzá.

Az asszony rendezgetni kezdte a lakást, a gyerekek visszaszöktek a helyükre.

— Gyüjjön kártyázni — mondta az ember. — Add ide a rumot, amit felhoztam. Add ide még máma, mert egyszer úgyis lemetélem az ujjaidat. Egyszer úgyis sikerülni fog minden.

Inas korom óta, mikor huszonegyezni szoktunk, nem kártyáztam. Valami megvetéssel tartózkodtam ettől a játéktól. De most, hogy békesség maradjon, elfogadtam a hívást. Tudtam, hogy a pénzemre utazik, vissza akarja nyerni tőlem, amit ma a kocsmában elköltött.

Eleinte szó nélkül játszottunk, aztán izgatottan és könyörtelenül. Nem tudom miért, állandóan nyertem. Az emberbe visszabujt az ördög, káromkodott és csapkodta az asztalt. Én tudatosan lefogtam magam.

Hét forintot elnyertem az embertől s aztán hitelre kezdett játszani.

Néha észrevettem, hogy nem igazságosan játszik, de hiába próbálta meg a csalást is, csak nem akart hozzápártolni a szerencse.

Már reggel volt, a szoba egészen megvilágosodott, mikor a játékot abbahagytuk.

Az asszony megcsinálta a kávét és reggeliztünk.

— Jó lenne kicsit lefeküdni — mondtam; ki voltam merülve, alig tudtam ülni a széken.

— Nem! A pénzemet nem engedem ellopni! — mondta az ember elszántan és kihívóan. — Adjon revanzsot, ha a jövő szombatig tart is, én vissza akarom nyerni a pénzem. Én egy családos ember vagyok, nem adhatok levegőt enni a gyerekeimnek.

Úgy éreztem, most az lenne a leghelyesebb,

ha fognám az asztalon fekvő kést és minden további nélkül leszúrnám vele ezt az utolsó gazembert. Mért éljen a világon egy ilyen megátalkodott kutya.

— Talán nem akar revanzsot adni? — kérdezte s mintha belátott volna a fejembe, ő tette rá a kezét a késre.

A kétségbeesett asszonyból hangosan feltört a sírás.

— Minek adjak revanzsot — mondtam — hiszen én csak azért játszottam, hogy teljen az idő. Itt van a pénze — s kitettem elé a pénzt, amit elnyertem tőle.

Röhögve zsebrerakta. De ebben a nevetésben volt valami együgyűség vagy valami gyerekség. Ez az ember nem józan és egészséges eszű — gondoltam s most már, mint nyilvánvaló bolond mellett még kényelmetlenebb lett élnem.

Szerettem volna elköltözködni tőle, de tudtam, hogy akkor lehetetlen lesz mellette a gyárban is megmaradnom.

Az egyik héten új munkásokat vettek föl s a földim, akivel jó pajtásságban voltam gyerekkoromban, szintén bekerült. Komoly és okos fiatalember volt, elmondtam neki a bajaimat.

— Menj be a mesterhez és kérd meg, adjon neked más munkát s akkor ott hagyhatod ezt a bolondot. Ismerem jól, az egyletből is kilépett.

Külön munkára kerültem, a rokonaimhoz mentem lakni. Ezek szép, gondtalan idők voltak. A fiatalember révén, akit Józsinak hívtak, még más földieimmel is összejöttem, egy helyre jártunk enni és esténként együtt szoktunk csavarogni. Ők szocialisták voltak, de engem még nem

tudtak az egyletbe bevinni. Nem tudták velem megértetni, hogy miért ne maradhatna meg az ember becsületes munkásnak, ha egyedül áll. Miért kell ahhoz egy egyletbe beiratkozni, ha az ember több fizetést és jobb munkalehetőséget akar elérni.

— A munkásnak szervezkednie kell. Az egyes embert fölfalják a kapitalisták, de ha összeállunk, akkor mi győzünk. A szervezkedésben rejlik a munkásság hatalma.

— Ahhoz, hogy én ember legyek, nincsen másokra szükségem — mondtam, — ti csak lármáztok és nem csináltok semmit. Ha az embernek nem tetszik, ahol dolgozik, odavágja a szerszámot s megy tovább. Mért kell azért olyan nagy lármát csinálni.

— Mi nem helyeket akarunk cserélgetni — mondták a többiek, — hanem az egész rendet meg akarjuk változtatni a gyárakban.

Esténk nagy részét ilyen beszélgetésekkel töltöttük el. Sokat tanultam tőlük, beláttam, hogy sokban igazuk van, de igazságtalannak tartottam, hogy így szövetkeznek. — Legyen mindenki olyan erős, hogy feleljen magáért.

A munka közben is sokszor gondoltam ezekre a beszélgetésekre s anélkül, hogy észrevettem volna, bizonyos változáson mentem keresztül. Eddig se szerettem megjuhászodni a följebbvalóim előtt, most pedig tudatosan kerültem az ilyesmit. Fölismertem, hogy én nemcsak munkás, nemcsak fizetett gép, hanem ember is vagyok, olyan ember, mint akárki más a gyárban. Ha a mérnök vagy a mester bejött a műhelybe és nem köszönt előre, akkor én sem köszöntem. Ha valamit kérdeztek tőlem, szíve-

sen feleltem, de nem fecsegtem össze-vissza, mint ahogyan azt sokan mások megtették.

— Tartsuk egymást tiszteletben — gondoltam, — de több semmi közünk egymáshoz — ezt nem a barátaim mondták így, magamtól, a természetemnél fogva kezdtem ezt érezni.

Az emberek, akik körülöttem dolgoztak, azt hitték, hogy szocialista vagyok s én nem is tiltakoztam ellene. S valóban éreztem és gondoltam, talán már szocialistább is voltam a barátaimnál, de az egyletbe nem akartam belépni.

Egy vasárnap délután aztán ennek a szükségességét is beláttam.

Gyűlés volt a Lehel úton, mi a ligetbe készültünk, de odaálltunk, hogy meghallgassuk a szónokot. Egy kövérkés, kissé bandzsa szemű ember beszélt az emelvényről. Izzadt. Torka szakadtából kiáltozott s hadonászott a kezeivel, mintha föl akarna röpülni.

Egyáltalában nem tetszett nekem se ez az ember, se az ő üres nagyhangú fenyegetődzései. Én dolgozó ember voltam, tudtam, hogy hogyan van a gyárakban. A szónok azt mondta, hogy rabláncra fűztek bennünket, s hogy kiszívják a vérünket s ha így megy tovább, hírmondója se marad a becsületes munkásembernek, akik pedig ennek a rothadt világnak egyetlen éltető oszlopai.

Csupa munkások voltak a gyűlésen s nagyon érthetetlen volt előttem, hogy ezek az emberek ezt a lármás kövéret le nem dobják az emelvényről.

— Hát ez mind nem igaz, amit ez itt ordítozik — mondtam a többieknek. — Olyan

ez, mint egy vigéc, biztosan jól megfizetik érte! Még hallgatni se szeretek ilyen hazugságokat.

El akartam menni. De a kertbe, ahol a gyűlés volt, most lármás, nagy csoportok tolakodtak befelé.

— Itt vannak a keresztényszocialisták — ordította mindenki a kertben. — Ki velük! Mit akarnak itt, ki velük!

Ezt se értettem, hát mért ne jöhetnének be ezek az emberek is a kertbe?

Lassan elcsittult a kavarodás.

A szónok azt mondta, hagyni kell őket, ezek is munkások, hagy tanulják meg ők is az igazságot.

De alig kezdett beszélni, a keresztényszocialisták minden ok nélkül zajongani kezdtek, mint a bolondok.

— Le vele! Le a zsidókkal! Le a hazaárulókkal!

A szónok beszélt tovább, de már senki se hallgatott rá.

Az egész gyűlés egy nagy hangyabollyá, egy megbolondult korcsmává változott. A keresztények sokan voltak, kövekkel és botokkal megtámadták a szocialistákat. Hogy mért, talán senki se tudta volna megmondani. Valamenynyien munkások voltak s úgy estek egymásnak, mint két idegen farkascsorda. Tagadhatatlanul a „keresztények" követték el az igazságtalanságot és én is harcoltam ellenük, mint szocialista, mint aki ízig-vérig egy a megbántott, megtámadott táborral.

Megjelent a rendőrség, mintha csak a föld alól bujt volna elő és ellenünk jött. A támadók mellé állt s ellenünk, akik semmi rosszat nem

csináltunk. Szétkergettek bennünket, mint a kutyákat s a szónokot magukkal hurcolták az őrszobára.

— Hát ez disznóság — mondtam — ezt én még soha se láttam, hogy a rendőrség eljöjjön egy verekedéshez és még ő is a gyöngébbeket kezdje ütni.

— Látod — mondta a Józsi nagyon komolyan. — Ez az osztálytársadalom. A rendőrség a gazdagok szolgálatában van, azért fizetik őket, hogy bennünket üssenek.

A többiek is beszéltek:

— Éppen azért kell szervezkedni, hogy többen legyünk. Ha külön-külön maradunk, akkor könnyen fölfalhatnak bennünket.

Be kellett látnom, hogy ebben igazuk van. Még ezen az estén beléptem a Gépépítők szakosztályába.

10.

Rózkával naponta együtt voltam, pajtáskodtunk, de semmi egyéb nem történt közöttünk A szocialista dolgokról nem igen lehetett beszélni vele, nem értette és nem is érdekelte. Mindig valami könnyű és behízelgően kedves mondanivalói voltak s elmultak fölöttünk az órák, anélkül, hogy unatkoztunk volna, anélkül, hogy valami egyéb is érdekelt volna bennünket egymás közelségénél.

Egyszer vacsora után csődület támadt az uccán, az egész ház népe az ablakhoz szaladt. Egy fuvarostelep volt velünk szemben, a kocsisok összeverekedtek, izgató látványosság volt ez az egész uccának. Én a Rózka mögött álltam az ablakban, rádültem, hogy jobban kihajolhas-

sak s a két kezem, amint támaszkodtam, valahogyan hozzáért a lány két melléhez. Szinte megijedtem ettől a véletlenségtől, az első pillanatban vissza akartam húzódni, aztán mégis ott maradtam. Pár perc mulva úgy fordítottam a kezeim, hogy tenyereimmel fölfelé legyenek, a lány talán véletlenül, talán akarattal, úgy mozdult, hogy kezemben volt a két melle. Játszottam velük s ezek a pillanatok legszebbek voltak eddigi életemből.

Később azt mondta a lány, hogy fáj a feje, elmentünk sétálni, csókolództunk s ezek a csókok egészen mások voltak, mint a tegnapiak, tegnapelőttiek.

De soha se mentünk tovább a játéknál s ez is elég volt nekünk. Olyan kék és megelégedett volt körülöttünk a világ. A néném világosan látta, hogy valami közünk van egymáshoz, de nem szólt miatta! Csak arra vigyázott, hogy véletlenül se maradhassunk egyedül odahaza. Ha valahová el kellett mennie, azt mondta a kisebb gyerekeknek:

— Vigyázzatok erre a két fiatal kutyára, ne hagyjátok őket egyedül.

A földiim is észrevették, hogy valami változás állt be nálam, heccelődtek, de azért semmi panaszolni valójuk nem akadt. Lehet, hogy ez a tiszta, gyerekes szerelem is hozzájárult ahhoz, hogy az egyleti életen át hirtelen okosabb és meggondoltabb emberré fejlődjek.

Vacsora után bementünk az egyletbe és ott maradtunk, beszélgettünk, vitatkoztunk órák hosszat. Nem volt könnyű boldogulni velem. Akaratos és keményfejű voltam. Szerettem a dolgok végére járni s nem elégedtem meg

azzal, hogy néhány szólamot el tudok darálni a kapitalista kizsákmányolók ellen. Láttam, hogy sokan a tagok közül úgy beszélnek a munkáskérdésről, mintha leckét mondanának föl. Bennem ezek a kérdések az önérzet és a végrehajtó akarat kérdéseivé lettek. Nem azért vitatkoztam, hogy másokat meggyőzzek, magamnak volt szükségem rá, hogy gondolataimat kimondjam és így a füleimmel újra fölfogjam azokat. Nagyon sokat adtam arra, hogy amit kimondok, azt magam is értsem és higyjem. Éppen ezért sohasem szónokoltam, kérdeztem és kételkedtem, amit aztán igazságnak elfogadtam, az tisztán és keményen állt meg bennem.

— Jó fejed van — mondták a többiek, — olvass könyveket, talán lehet belőled valami.

Megmutatták a könyvtárat, de hiába, ezek a vastag, összefogdosott kötetek nem tudták fölkelteni az érdeklődésemet. Még élt bennem a gyerekkori irtózás a könyvektől s biztos voltam benne, hogy ezek olyan kitalált dolgok, amik engem úgy sem tudnak meggyőzni semmiről. Inkább a műkedvelőkre lettem kíváncsi, akik hetenként felléptek a nagyteremben. Ezeket el tudtam nézni, mulattam azon, hogy emberek kiállnak bolondozni és nem szégyellik magukat az ismerőseik előtt. De ezeket inkább csak komédiásoknak tartottam, mint szocialistáknak. Szép nagy terem volt az, ahol játszottak, a falakra komoly írások voltak festve s ezek engem nagyon meghatottak. Sokat gondolkoztam az értelmükön és sokban hozzásegítettek ahhoz, hogy a magam gondolatait is tovább gondoljam. Az bizonyos, hogy az egész egylet

a tisztaságával és komolyságával megnyugtatólag és serkentőleg hatott rám.

Pár hét alatt többet fejlődtem, mint egész eddigi esztendőim alatt.

Mint a saját értékét ismerő, öntudatos munkás vettem részt az első sztrájkban.

A gyár munkásai egy gyűlésen elhatározták, hogy bérjavításért sztrájkba lépnek, én is mellette szavaztam és teljesen átéreztem ennek a határozatnak a jelentőségét. Úgy határoztunk, hogy hétfőn már nem megyünk be dolgozni s bizottságot választottunk, akik a sztrájktörőkre fognak vigyázni. Én is szerepet kaptam és testtel-lélekkel álltam a tennivalóimat. Magamban ugyan nem akartam elhinni, hogy akadna közöttünk valaki, aki sztrájktörő lenne. Hiszen ezt bolondság még elgondolni is, hogy valaki ne akarjon többet keresni, hogy valaki nem kíván magának jobb életet az eddiginél.

Korán reggel kiálltunk a gyár elé s kissé félrehúzódva várakoztunk. A gyár dudált, mint rendesen s a portás kinyitotta a kaput. Senki se állt előtte s senki se ment be. Aztán jöttek a mesterek, hivatalnokok és a mérnökök. A kapu előtt megálltak, körülnéztek, mintha sintérhurokkal valami áldozat után leselkedtek volna.

Boldogan nevettünk a tehetetlenségük fölött.

Kilenc óra felé azonban az üres grund felől előlopakodott egy ember. Ismertük, az egyik esztergályos volt, divatosan kiöltözködött, keménykalapú, kissé görbelábú.

— Nézd csak, az első fecske — mondta a Józsi és nagyon izgatott lett.

— Ez be akar menni? — kérdeztem. — Hiszen ő is ott volt a gyűlésen és az egyletnek is tagja.

— Gyerünk feléje, hogy megijesszük — mondták a többiek és csakugyan megindultunk és találkoztunk vele, még mielőtt a gyárkapuhoz ért volna.

— Jó reggelt szaktársak — mondta s kelletlenül nevetett. — No, mi ujság? Én is kinéztem egy kicsit. Jó lenne, ha akadna nekik valaki — feltünően hangosan beszélt s a fejével integetett a kapu felé.

— Fütyülünk rájuk — mondta a Józsi. — Gyüjjön velünk szaktárs. Sokkal jobb az, ha nem is látnak bennünket a környéken.

Két rendőr állt ki a gyár elé és nagyon nézegettek felénk.

— Nem megyek, szaktársak. Én meg akarom bosszantani őket. Maguk is a sztrájktörőkre vigyáznak, úgy-e?

Józsi nevetve felelt:

— A fenéket! Minek arra vigyázni, egy tisztességes munkás nem lehet sztrájktörő. No gyüjjön velünk a szaktárs!

— Mondom, hogy dolgom van. Én erre megyek — s elindult velünk ellenkező irányban.

— Utolsó gazember! — mondta a Józsi. — Milyen raffináltan csinálja. De nem tehet neki semmit az ember, a rendőrök már tudják, hogy mit akar s vigyáznak rá.

— Hát miért nem hoztunk magunkkal valami vasbotot — mondtam egészen kikelve ma-

gamból. — Ha igaz az, amit mondassz, akkor le kellett volna törni a derekát!

Aztán megint megláttunk egy másik esztergályost, aztán egy kovácsot. Gyorsan jöttek s anélkül, hogy körülnéztek volna, egyenesen befordultak a kapun.

Mikor ebéd után visszamentünk, már ki lehetett hallani, hogy dolgoznak a gyárban.

— Látod, ilyenek az emberek — mondta a Józsi s nagyon el volt keseredve. — Nem tudják megállani, hogy el ne adják magukat!

— Reggel ide kellene jönni valamennyiünknek — feleltem. — Ki kellene őket verni a gyárból. Nem is hittem volna, hogy ilyen semmi emberek is vannak a világon.

Elkeseredetten ténferegtünk ide-oda az uccán. Mindegyikünknek volt valami ajánlata, mindegyikünk tudott egy módot, ahogyan a sztrájktörőket meg lehetne semmisíteni, de mégis tehetetlenek maradtunk. Este jelentést tettünk az egyletbe, nagyon izgatott lett a hangulat.

— Mindegy, mégis ki kell tartanunk. — mondta az egyik bizalmiférfi, egy sovány, lógósbajúszú ember. — Szaktársak, ebben a gyárban ez az első sztrájk s ha most minden további nélkül bemegyünk, akkor ott teljesen rabszolgákat csinálnak belőlünk. Ki kell tartanunk, ha tudjuk is, hogy veszteni fogunk. Ha azt akarjuk, hogy legyen egyszer belőlünk valami, akkor áldozatot kell hoznunk.

Szomorúan elnyomorított volt ez az este. Láttam bátor és elszánt embereket és láttam megfélemlített, gyáva frátereket, akik majdnem sírva fakadtak. De még arra se volt bátor-

ságuk, hogy a sztrájk folytatása ellen szavazzanak. Igaz, hogy aztán a második vagy harmadik napon szó nélkül faképnél hagytak bennünket, visszasompolyogtak a gyárba.

Pénteken már teljes üzemmel dolgozott a gyár s mi szombaton, vagy százan, visszakaptuk a munkakönyveinket. De ez csak arra volt jó, hogy még edzettebbé, elszántabbá tegyen bennünket.

Egy kis műhelyben kaptam munkát.

S aztán próbálkozások következtek egyik helyről a másikra. Komoly feladatok elé kívánkoztam a munkában és akartam, hogy komolyan emberszámba vegyenek a vezetőim és főnökeim.

Nem tudtam, hogy ezek az egészséges ember vagy pedig az élet dolgai felett egy bizonyos értelemmel gondolkodó szocialista követelései-e? A földieim szerettek és megbecsültek, ők idősebbek voltak nálam, többet tudtak, mint én, de mégis bármiről beszélhettek velem. Az, hogy megbíztak bennem, a saját önbizalmam is erősen megnövelte. Büszke voltam rá, hogy járni tudok a saját lábamon. A műhely, ahová hirtelen beálltam, túl szűknek és kicsinyesnek tetszett előttem. A mester, aki különben semmit se dolgozott, egész nap apáskodott fölöttünk s láttam, hogy a többiek milyen igénytelenül szolgálóskodnak körülötte. Már bennem volt valami nyugtalanító ördög, megpróbáltam őket ebből az egyhangúságból kizökkenteni.

A mester egyszerre kilépett apáskodó szokásaiból s mintha az élete ellen törtem volna, elvadultan nekem rontott.

— Itt semmi szükség nincs arra, hogy szo-

cialistákat neveljünk. Akinek nem tetszik, szedje a sátorfáját és menjen tovább. De nem engedem, hogy a többieket is elbolondítsa. Akasztófa köll az ilyen izgága teremtéseknek.

Nem maradtam adósa. Ott a többiek előtt szálltam vele szembe, vártam, hogy a beszédem a többieket is megmozdítja, de azok csigamódra csak behúzódtak a sötétbe, zörömböltek, hogy a saját hangomat is alig hallhattam.

Más műhelyekben próbálkoztam, de nem több szerencsével. A rokonaim nem jó szemmel nézték ezt a nyugtalanságomat. Az unokabátyám azt mondta, hogy a szocialisták karmai közé kerültem s ez már a züllést jelenti! Nézzem meg őtet — mondta — ő sohase ordítozott és mégis mi lett belőle. — Minden embernek megvan a magához való esze, mért akarsz te mindenkinél okosabb lenni?

— Ez olyan kapitalista okoskodás — feleltem. — Ha tebelőled úr is lett, de nekünk, többi munkásoknak azért össze kell fognunk. Mért megy nekünk rosszabbul a dolgunk, mint azoknak, akik keresztül szalmát se tesznek? Legyünk igazságosak, barátom!

Anélkül, hogy különösebb súlyt helyeztem volna rá, nézegettem az ujságokat. Először csak a képes Budapest-be kóstoltam bele. Szerettem benne a tréfás verseket és a gúnyolódó képeket. A Népszavát is levettem a szögről, de unalmasnak találtam. Még nem volt meg a türelmem ahhoz, hogy valami komoly írást komolyan elolvassak. Később aztán belenéztem a tárcába, ismerős, hozzám közelálló történetek voltak benne megírva s ezek tetszettek nekem. Igy, szinte lépésről-lépésre, anélkül, hogy észre-

vettem volna, eljutottam a hírekhez s végre a vezércikkhez. Hiába, mégis csak jó, ha az ember megbarátkozik az ujsággal — gondoltam. Sok mindent tudtam meg belőle. Kezdtem figyelni az egész munkásmozgalmat és a politika eseményeit se találtam egészen érdekteleneknek.

Ha időm lett volna hozzá, talán már a könyvolvasásba is belekezdtem volna. De a gyárban, ahol dolgoztam, naponta túlóráztunk. Éppen olyan komisz hely volt ez, mint annakidején a Langfelder-gyárban. Sokat dolgozni és keveset keresni. De nem mozdultam el. Legalább pár hónapig ki kell tartanom ezen a helyen, hogy kifizethessem az adósságaim és valami ruhaneműt szerezhessek be magamnak. Esténkint vagy a Rózkával voltam együtt, vagy bementem az egyletbe. Mind a két helyen otthon éreztem magam s mégis mind a két helyről csak nyugtalanságot és türelmetlenséget vittem magammal másnapra.

— Most aztán törj le, dögölj meg — mondtam magamnak a gyárban. És belefeküdtem a krajcáros robotba, hogy valahogyan kipréseljem belőle, ami az egyszerű megélhetéshez kellett.

Néha levelet kaptam hazulról, panaszkodó, nagy szarkalábas sorokat s ezek is elkeserítettek. — Van úgy, hogy apátok egész hónapban haza se néz — írta az anyám. — A keresetit elisssza, vagy tudja isten, mit csinál vele. Szégyellem a gyermekemnek megírni, de azt mondják, van neki valakije és annak adja a pénzét.

Rosszul hatottak rám ezek a dolgok. Kötelességemnek éreztem, hogy segítséget küldjek

haza, de honnan, miből, egész heti keresetemből alig maradt valami pénzem. Azt írtam az anyámnak, gondolják meg, jöjjenek ide lakni, együtt talán könnyebben megélünk. Az öreg is tud majd itt keresni valamit. Úgy gondoltam, ha mást nem tud csinálni, árulhat itt ujságot, a magáét ezzel a munkával is megkeresi. Anyám írta, hogy az öreg halálosan megsértődött ettől az ajánlattól s különben is hallani sem akar arról, hogy Pestre jöjjön. Irogattuk egymásnak a szomorú, néha szemrehányó és mindig panaszos leveleket. A Mariska testvéremről, akiről pedig minden levelemben kérdezősködtem, csak ritkán kaptam valami hírt. Megírták, hogy a vasúti altiszt el akarja venni, de aztán ezzel is elhallgattak.

Egy este már aludni készültünk, mikor ez egyik barátom berontott hozzánk:

— Van egy jó munka — lelkendezte. — Egy ismerősöm beszerzett bennünket a városi villamoshoz. Annyit kereshet az ember, amennyi a bőrébe fér. Holnap reggel kilenckor kell jelentkezni.

— Az lehetetlen, hiszen bent van a könyvem.

— Kérd ki mingyárt reggel. Ez biztos hely. Csak vigyázni kell, meg ne mondják, hogy szocialisták vagyunk. Aki beszerzett bennünket, az is elvtárs, de ott bent senki se tudja róla.

— Jó — mondtam. — Nyolckor találkozhatunk. De az nem szimpátikus nekem, hogy letagadjuk, kik vagyunk. Ha valaki szocialista, akkor azt ne is szégyelje.

— Nem is szégyenből kell letagadni. Minden szocialistának taktikusnak kell lennie. Az

a fontos, hogy bent legyünk. A kapitalisták előtt nem szégyen hazudni, aztán lassan majd kezdünk ott valamit.

A nehéz, vacak munka után, finom munkára, egy nagy, világos műhelybe kerültem. Ilyen helyre csak minden tízezredik munkás kerülhet, minden ötvenedik évben. Mind idősebb, jól kiöltözött, jól táplálkozó emberek voltak, akik itt dolgoztak. Valósággal gyerekek voltunk közöttük, akik főnyereményt csináltak.

A csapágyak fölszereléséhez kerültem, olyan finom munka volt ez, mint az órásoké, nyolc órát dolgoztunk naponta és 20—25 forintot kerestünk hetenként. Ilyesmiről soha még álmodni se mertem volna. Szörnyen nagy lett a tekintélyem a rokonaim előtt. Valósággal udvarolt nekem az egész ház. A néném hízelkedően azt mondta:

— No, Lajki, ha jól viseled magad, neked adom a Rózkát. Szép pár lesz belőletek, csak meg ne bolondulj és ott ne hagyd a helyed.

Hogy elveszem-e majd a Rózkát, azt nem tudtam, erre nem is gondoltam, de még inkább jóban lettünk, mint ahogyan eddig voltunk.

Esténként eljött elém s amíg szép idők voltak, kimentünk a ligetbe sétálni. Jobban mondva üldögélni valamelyik eldugott padon és csókolództunk és ettük, fogyasztottuk egymást, anélkül, hogy most is tovább jutottunk volna a játéknál. Nem is értettem, hogy mért nem erőszakoskodtam ezzel a lánnyal. Pedig bizonyos, hogy nem is kellett volna nagyon sokáig küzdenem. De úgy látszott, hogy nem is annyira a szép barnabőrű testét, mint inkább valami mást szerettem ezen a lányon. Határozottan

másnak, többnek láttam, mint a többi lányokat s talán ez a túlbecsülő érzésem volt az, ami megőrizte őt tőlem. Észrevettem, hogy az anyja már nem félt bennünket a lakásban egyedül hagyni s ez ellenszenvet ébresztett fel bennem az asszony ellen. Ha jól meggondoltam volna, rájöttem volna, hogy ez a lány nem is a kedvesem, hanem minden mellékíz nélkül a tiszta testvéremhez hasonló unokatestvérem volt.

11.

Időm és pénzem volt ahhoz, hogy emberibb életet éljek s ez az állapot közelebb vitt magához a teljesebb élethez. Szorgalmasan jártam az egyletbe, ott voltam a kedélyes estéken, a tanító felolvasásokon, olvastam a Népszavát, mint a mi lapunkat és kifejlődött belőlem a vitatkozás szenvedélye. Nem felületesen vettem a dolgokat, iparkodtam mindent alaposan átlátni, vitatkozás közben a magam gondolatait elmondani s emiatt gyakran volt összeütközésem nemcsak a szűkebb barátaim között, hanem az egyletben is. Ahogy a munkaadóm előtt nem tudtam megjuhászodni, az egylet vezetősége előtt se hajtottam meg szó nélkül a zászlóm. Ezekben az emberekben volt valami hidegség, valami kellemetlen rátartiság s ezt én túlzottan föléreztem és sokszor volt emiatt kellemetlenségem.

— Az nem lehet, hogy a szocialisták között játszhassa valaki az urat — mondtam — egyformák vagyunk valamennyien s ha valakit beválasztanak a vezetőségbe, az nem azt jelenti, hogy ő most már fölénk került.

— Ne okoskodjon, szaktárs! — mondták.

— Értse meg, hogy a vezetőség egy felelős testület és az egyletben úgy kell mindennek történnie, ahogy ők azt jónak látják.

— Hát én ezt nem nyelem le szó nélkül! Vezetőség ide, vezetőség oda, mi szocialisták vagyunk és az a kötelességünk, hogy a kapitalisták ellen harcoljunk, ne pedig, hogy egyesek urat játsszanak itt az egyletben.

Éreztem, hogy megdönthetetlenül igazam van, de sokszor mégis alul maradtam a vitában. Szenvedtem emiatt, hogy még nem tudtam jól megmondani azt, amit akartam. Ha valahol megtámadtak, nem tudtam gyorsan és eléggé világosan visszavágni.

Csak magamemésztőn dühösködtem s a többiek előtt elveszítettem a csatát, heccelődőn mulattak fölöttem.

Valaki azt ajánlotta, hogy vegyem meg Vanczák elvtársnak most megjelent könyvét, amiben azt írja meg, hogyan kell egy szónoknak beszélnie.

Megvettem. Ez volt az első könyv, amibe belenéztem, amióta az iskolából kimaradtam. Nem volt vastag s mivel egy vasas írta, előre is volt hozzá némi bizalmam.

Úgy kóstoltam bele a sorokba, mint a ló a szalmába.

Jöttek a sorok egymásután, túljutottam oldalakon és csodálkoztam rajta, hogy semmi különösebb nem akadt a szemeim elé. Úgy beszéltek nekem erről a könyvről, mint amiből tanulni lehet valamit. Én nem találtam benne semmit, ami új, ami csábító lett volna előttem. Volt benne egy halotti beszéd, ami mintául szolgált ahhoz, hogyan kell egy szocialista

szónoknak egy szocialista koporsója fölött beszélni. Becsuktam a könyvet és meg voltam győződve róla, hogy én soha senkinek a koporsója előtt nem fogok így szónokolni.

S egy időre megint elég volt a könyvekből. Sokkal jobban érdekeltek önmagam kétségei és töprengései, mintsem valakire most elfogultság nélkül figyelni tudtam volna. A párt kiadta a jelszót, hogy küzdeni kell az általános választási jogért s a szakmában is naponta adódtak esetek, amik érdekeltek és izgattak bennünket. Esti tüntetések voltak, ezeken lelkesedéssel részt vettem, botokkal és kövekkel megtömött zsebekkel mentünk be Angyalföldről a kivilágított körútakra. Szerettem ezeket az estéket, nagy eredményeket vártam tőlük, hogy milyeneknek kellene lenni ezeknek az erdményeknek, azt nem tudtam volna megmondani, de vitt előre a dacos fiatalságom és a jobb jövőbe vetett hitem. Módszeresen dolgoztunk, kis csapatokba osztottan szivárogtunk be a kültelkekről, aztán összeverődve, elfojtott lelkesedésünktől fölhevülten, bőgtünk és ordítoztunk emberi jogainkért. Aztán megjöttek a rendőrök gyalog és lóháton és ránktörtek, mint egy veszedelmes csordára a vadászok, használták az öklüket és kardjukat, szétszórtak bennünket. Véresek és megdühödöttek voltunk s megrongált villamosok és bevert kávéházi ablakok maradtak mögöttünk.

Ha ezekről a véres kirándulásokról megtudtak volna valamit a műhelyben, könyörtelenül kidobtak volna bennünket a munkából. Ott sem tagadtuk meg, hogy szocialisták vagyunk, de taktikusok voltunk s csak alkalomadtán el-

ejtett szavakkal agitáltunk. S a társaink, akik eddig valósággal kalitkába voltak zárva az egylet elől, megszerettek és megbecsültek bennünket. Ez olyan idő volt, mikor különösebb szomorúságok nélkül éltem.

Havi segítséget küldtem haza az anyámnak, szabónál csináltattam magamnak ruhát s még elég pénzem maradt a szombatesti mulatozásokhoz is. Ezek a mulatozások már nem a zúgkorcsmákban, hanem a zenés külvárosi kávéházakban történtek meg. Sült húst vacsoráztunk s aztán üvegsört ittunk számolatlanul. A cigányok már ismertek bennünket s éjfél után csak nekünk húzták. A kasszírnő kijött a kasszából és a miénk volt, ahogyan akartuk. Különös kedvem telt abban, hogy ezzel a nővel játsszam. Reggel felé már táncolnia, repülnie és énekelnie kellett, mint valami idomított madárnak. Aztán ráfektettem a billiárdasztalra és gurigáztam vele.

A pénzt nem sajnáltam, a jövő héten megkerestem azt, amire szükségem volt. Jó kedvvel dolgoztam, az anya nem játszhatik nagyobb szeretettel a gyermekével, mint ahogyan én a csapágyakkal tudtam bajlódni. Akkordban s mindenki a saját felelősségére dolgozott, az egész munkakörünk olyan volt, amit nem ellenőrizhetett a mester, megtehettük azt, hogy az akkordkönyvbe úgy és annyi munkaórát írtunk be egy munkáról, ahogyan nekünk az jól esett. Nem csináltunk nagy csalásokat, de az sem okozott lelkiismeretfurdalást, ha kétszeres időt számítottunk valamire. Azoknak a munkásoknak azonban, akik napszámban dolgoztak, az úgynevezett véglegesítetteknek, akiknek egyen-

ruhájuk volt s öregségükre nyugdíjat kapnak, egyelőre meg kellett elégedniök az éhbérrel. Ők voltak azok, akikért mi kiváltságosok izgatni kezdtünk a telepen. Nyiltan nem mozoghattunk, úgy beszéltük meg az egyletben, hogy egy dalárdát fogunk kezdeményezni s ezen belül próbáljuk meg az emberekhez közelebb férkőzni. A dalárdát sikerült összehoznunk, az üzletvezetőség is szivesen látta ezt a kezdeményezésünket s a főmérnök lett a dalárda atyja. Nekem nem volt hallásom, hogy mégis bent maradhassak a csoportban, kottakezelő lettem.

A dalórák után együtt elmentünk a kantinba s itt lassan olyan dolgokról indultak meg a beszélgetések, amik már a munkásmozgalom keretébe tartoztak. Nem a szocializmusról, csak az emberek mindennapi bajairól beszélgettünk s az emberek észre se vették, milyen közel állnak már az egylethez, amiről különben, ha megkérdeztük volna őket, nagyon elitélően nyilatkoztak volna.

— Egyszer össze kellene jönni az egész telepnek, hogy megbeszéljük ezeket a dolgokat — indítványozta valaki a véglegesítettek közül. — Az nagyon rendben van, hogy nyugdíjat kapunk, ha már itt megöregszünk, de mért kell azért nyomorognia az embernek, ha állandóan dolgozik.

Az emberek nagyobb része gondolni se akart ilyen gyűlésfélére, valami rosszat sejtettek a dolog mögött s az egész ügy a semmiben maradt egy ideig.

Ittak és danolásztak.

Levelet kaptam hazulról, amiben azt írták, ha nincs ellenemre, anyám és testvéreim fel-

költöznek Pestre. Az öreg nem akar jönni, de az anyám inkább elválik tőle, annál is inkább jönne, mert a vasúti altiszt egy közönséges gazember és a Mariska nem megy hozá feleségül. Az apámat sajnáltam, de örültem neki, hogy testvérem kiadta az altiszt útját. Beleegyeztem, hogy költözzenek föl.

A néném nem fogadta szivesen ezeket a készülődéseket. Ez így bizonyára nem illett bele az ő számításaiba s megpróbálta, hogy lebeszéljen a terveimről.

— Te még egy fiatal ember vagy — mondta, — mért kell, hogy bele temesd magad a családba. Nem elég, hogy havonta küldözgetsz nekik, most már egészen a nyakadba akarnak ülni.

S most már engedte, hogy bármikor együtt legyek a Rózkával, sőt úgy láttam, hogy direkt megrendezi ezeket az alkalmakat.

Minden vasárnap paprikás tyúkot ebédeltünk tarhonyával s egy liter bort is fizettem az ebédhez. Egy ilyen alkalommal azt mondta a néném:

— Csalódtam benned, Lajki. Azt hittem, az anyósod leszek, de most már idejön az a boszorkány anyád s nem lesz az egészből semmi.

Nagyon szabadszájú asszony volt, még egyebet is mondott, én csak úgy fölületesen válaszolgattam. Bántott ez az egész dolog, de nem akartam összeveszni vele. Nem, a Rózka miatt nem, akit szerettem s akinek soha semmi roszszat nem akartam. A lány is haragudott az anyjára és mentegetődzött előttem.

— Tudom, hogy te egészen más vagy, mint

ő és én örömmel el is vennélek feleségemül, de hiszen még a sorozásokon se vagyok túl.

— Ha én máshoz is fogok férjhöz menni, — mondta — azért akkor is szeretni foglak téged.

Igy beszélgettünk s amit mondtunk, azt komolyan hittük is. Látszott rajta, hogy ő sem örül annak, hogy az anyámék idejönnek, de ha én így akartam, ő belenyugodott. Lakást is ő vett ki a részünkre, közel hozzájuk a Fóthi úton.

S egy este, hogy a munkából hazajöttem, már vártak rám az anyám és a három testvérem. Örültem nekik, de azért kicsit idegenül hatottak rám. Mintha egészen mások lettek volna, mint az itteni emberek. Félénken mozogtak s mindent szinte csodálkozva néztek meg. A Mariska feltünően megtelt, nagy lány volt. S olyan szégyenlős volt hogy alig mert velem szóba állni.

— No, Lajki — mondta a néném — most aztán elvisznek. Ne hagyd, hogy fölfaljanak ezek a nőstények.

A lakás még nem volt egészen rendben, úgy beszéltük meg, ezen a héten még itt alszom. Anyámék későn mentek el tőlünk s mikor lefeküdtünk, sehogy se tudtam elaludni. Az én ágyam a sarokban volt, Rózka a díványon aludt a fejemtől jobbra. Egyszer csak éreztem, hogy valaki a takaróm fölött tapogat. Az ő keze volt. Megfogott és húzott lefelé, magához a díványra. Velem szemben aludt az anyja a másik lánnyal és szuszogtak.

Óvatosan átcsúsztam a díványra. Odabújtam a rövidingű lány mellé, forró volt a teste s az arca nedves a sírástól.

— Szeretsz? — súgta.

Nem mertem felelni és nem mertem mozdulni. Ha most az anyja fölébredne és lámpát gyujtana? De ha nem is ébred fel, én nem akarok semmit. Egy szocialista nem akarhat semmit egy ilyen fiatal, tiszta lánytól. Majd szétestek a csontjaim az izgalomtól, de azért uralkodott rajtam az eszem. Olyan voltam, mint egy megkisértett szerzetes és visszamentem az ágyba úgy, ahogyan félórával előbb elmentem onnan. Valósággal beteggé tett ez az éjszaka s ha a család még nem lett volna itt, bizonyosan azt írtam volna nekik, ne is jöjjenek.

Már együtt laktunk, de esténként, ha nem akadt dolgom az egyletben, vagy a Rózka volt nálunk vagy én voltam őnáluk. Lassan a családommal is összeszoktam és boldogok voltunk így együtt. Két barátom addig könyörgött az anyámnak, míg végre beleegyeztünk, hogy hozzánk jöjjenek kvártélyba. Nem voltunk rászorulva erre a pénzre, de így együtt voltunk egy igazi család.

Elmaradtak a szombatesti mulatozások is, hiszen eddig is csak az otthontalanság, a magányosság volt az, ami a kocsmába vitt bennünket. Vacsora után fölhozattunk pár üveg sört, az egyik falusi gyerek szájharmonikázott és iszogattunk és táncoltunk.

Vasárnap délig hevertünk az ágyban, estére mégis fáradtak lettünk önmagunktól. Aztán kezdődött az egész heti munka. Utálat és nyugtalanság nélkül dolgoztunk. A dalegylet szépen alakult s a mi agitációnknak megvolt a maga eredménye. Anélkül, hogy akartuk volna, én és a barátom az érdeklődés központjába ke-

rültünk. Ha valakinek valami baja akadt, elmondta azt nekünk és tőlünk várt segítséget. És egyre több embernek akadt panaszolni valója. Gyáva, öreg szolgák jöttek el hozzánk sugdolódzni és valami láthatatlan szálakkal egyre szorosabban kötődött eggyé az egész telep. A párt meglehetősen közömbösen vett tudomást a mi munkánkról. Nem hittek a villamos alkalmazottak megszervezhetőségében és így nagyrészben a magunk belátása szerint s a magunk felelősségére mozgolódtunk. A politikai agitációval is megpróbálkoztunk, de ezek a kérdések alig érdekeltek valakit. Aki politizált, annak határozottan hazafi elvei voltak, a szocializmusról vagy az általános választási jogról, ami szerintük a zsidók kitalálása volt, hallani sem akartak a vasutasok. De a „Szent Korona“ egyesületéhez sem akartak csatlakozni, be kellett látnunk, hogy ezekkel a nagyrészben parasztemberekkel csak a saját körükön belül lehet valamire boldogulni. Lassan, lépésről-lépésre haladtunk előre.

Kint azonban izzott a hangulat. Dacára annak, hogy új gyárak nyíltak meg, nagy volt a munkanélküliség s a szocialisták erősen dolgoztak. A vasas-központ elhatározta, hogy Angyalföldön összpontosítja a kisebb szakmai csoportokat s egy nagy egyesületet alapít a Gömb uccában. Nagy belső harcok indultak meg e körül a kérdés körül. Minden csoport a maga embereit akarta beültetni a vezetőségbe, nekigyűrkőzötten készülődtünk a választásra. Egy fizetett titkárállásról is szó volt s én úgy találtam igazságosnak, hogy a legnagyobb csoport elnöke, ha nincs ellene személyi kifogás, legyen a tit-

kár. A mi csoportunk talán a legkisebb volt mind között, a tagok azonban a legintelligensebb munkásokból kerültek ki, értettek az agitációhoz s így a mi elnökünk, Peyer nyerte el az állást, a munkásmozgalomnak a legteljesebb tisztaság jegyében kell élnie, közöttünk nem engedhető meg, hogy egymást kijátsszuk vagy félrevezessük. Hogy milyen okos ember volt Peyer, azt nem tudtam, de nem tetszett a hideg kimértsége s még inkább a feleségében volt valami, ami türelmetlenné és bizalmatlanná tett. Én az agyondolgozott, megkopott proletárasszonyok között éltem s ez az asszony szépen volt öltözködve s éreztem, hogy csak úgy tessék-lássék ereszkedik le közénk. Később láttam, hogy Peyer mozgékony és elég bátor, aki mindenáron keresztülhajtja az akaratát. A Gömb uccai egylet komoly erőket jelentett az akkori mozgalmakban. Egyre inkább be kellett látnom, hogy a munkásegyletek nem a szentek gyülekezetei, hanem harci szervezetek, telve hibákkal és erényekkel. Első sorban a végzett munka eredménye a fontos. Ha azt mondták: *Ki az uccára,* — tétovázás nélkül kivittük a bőrünket a rendőr-kardok és lópaták elé.

Egy nagy tüntetésre készültünk, vasbotokkal és revolverekkel szereltük föl magunkat. Azt hittük, a világ sorsa fog eldülni ezen az estén.

— Arra vigyázzon mindenki — mondta a titkár, — ha rendőrség kezére kerül valaki, semmit se találjanak nála. Ha megtudják, hogy itt szereltük föl magunkat, föloszlatják az egyletet.

Halálszaga volt a városnak. A körúton rendőrök cirkáltak, az üzletesek lehúzták a redőnyö-

ket, csak a kávéházak belsejében égtek a lámpák. Valahol a Rákóczi úton kezdődött a zenebona. Sikoltások és ordítozás, csörömpöltek az ablakok. A Váci úton egy villamost kifordítottak a sínekből.

Mint mindig, a rendőrök megint erősebbek voltak nálunknál.

A Nyugati előtt egy egész sereg tüntetőt bekerítettek. Megindult értük a harc, verekedtünk, mint a háborúban s végre alig is fogtak el közülünk párat. De sokan szánalmasan lerongyolódtak és megsebesültek.

Otthon izgatottan vártak bennünket. Éjfél felé egyenkint megérkeztünk. Az egyik, aki harmonikázni szokott, véresen, bedagadt ábrázattal jött haza.

Megrémültek tőle.

A testvérem sápadtan, megmeredt szemekkel nézte a meglékelt embert, aztán ájultan elvágódott a padlón.

12.

Az emlékezetes este után házkutatást tartottak az egyletben, de eredmény nélkül. Valaki azonban mégis árulkodhatott ránk, mert a grundon elásott vasbotokat megtalálták. Komolyabb baj nem következett emiatt. S ez az eset megerősítette a titkár állását. Most már parancsoló úr volt közöttünk és élt is a hatalmával. A munkanélküliek, akik napközben az egyletben tartózkodtak, állandóan hadilábon álltak vele. Természetesen, hogy ő maradt az erősebb. Mi morgolódva tűrtük és a sebesültek ápolták a sebeiket.

Nálunk a Mariska tovább volt beteg, mint akit a tüntetésen megvertek. Három napig fe-

küdt a konyhában, ahol ő az anyámmal együtt lakott. Heccelődtünk és játszottunk vele. Megértettük, hogy egy fiatal lány ilyen gyönge természetű. Az anyám meg volt ijedve, még a mi mókáinktól is óvta.

— Jól van — mondtuk a Böskének, a legkisebb testvéremnek — hozzál neki cukrot, hogy édesedjenek meg a fájdalmai.

Ez a kis lányka volt különben is a mi legjobb barátunk. Feltünően barnabőrű, ovális arcú lányka volt. Szilvaformájú szemekkel, ritka hajjal, ami erősen egy copfba volt fonva. Olyan volt, mintha valami angyal és boszorkány keverődése lett volna. Sokat és selypítve beszélt.

Egyszer a vacsoránál azt kérte tőlünk, mondjuk meg neki, hogy ki az a Darányi Ignács.

— Micsoda? Ignács? — kérdezte tőle a bevert fejű és őrült nevetésben törtünk ki valamennyien.

A kis lány értelmetlenül nézett ránk:

— Igen, a Darányi Ignács, akiről mindig beszéltek!

Olyan furcsán és kedvesen mondta ezt a nevet még egyszer, hogy ekkortól kezdve rajta maradt ez a csúfnév. Ezentúl csak Ignácsnak hívtuk. Egy különös hivatása is akadt ehhez a névhez. Reggelenként nagyon nehezen keltünk s az anyám mellé őtet is bekapcsoltuk ébresztgetőnek.

Az anyám volt az első.

— Gyerekek, föl, hat óra! Hat óra el is múlt! — Valahonnan a szoba közepéből ezt elmondta minden reggel pontosan, mint egy vekkeróra. Nem mozdultunk, tudtuk, hogy még a

Böskének is jönni kell. S néhány perc mulva kibujt az ágyból és megállt a mi ágyunk előtt külön-külön és elmondta:

— Itt van Darányi Ignács, a csipőpucsuló!

— Itt van Darányi Ignács, a csipőpucsuló!

— Itt van Darányi Ignács, a csipőpucsuló!

Háromszor-háromszor, összesen tehát kilencszer mondta ezt minden reggel. Erre aztán kimásztunk az ágyból s ő pár hatost kapott tőlünk szombat esténként ezért a munkájáért.

A beteg Mariskát is most az ő gondjára bíztuk. S ha időnk volt hozzá, elkezdtük nyaggatni, játszottunk vele, mint valami csikorgó, nyafogó játékszerrel.

Alapjában véve gondtalan és boldog gyerekek voltunk valamennyien. A jó otthon elfelejtette velünk az ivást és a csavargásokat. Kevés olyan tiszta és nyilteszű fiatal munkást lehetett volna a kültelken találni, mint amilyenek mi voltunk. A Népszavára előfizettünk s tájékozódtunk mindenről, ami bennünket érdekelhetett. Abban a házban, ahol a rokonaim laktak, volt a keresztényszocialisták egyesülete. örömmel jelentünk meg gyűléseiken és kedélyes estélyeiken, hogy zavart csináljunk és elcsábítsuk a táncosnőiket. Innen fel szoktam menni Rózkához és sokáig ott maradtam, ha ők már az ágyban is voltak. A néném, mintha már nem látott volna olyan szivesen, mint ezelőtt, állandóan csipkelődzött velem. Kétértelmű szavakat mondott s mindig úgy tett, mintha valami egyéb mondanivalója is lenne a számomra. S egyszer el is mondta.

Táncmulatság volt a mi egyletünkben, reggelig ott maradtunk, aztán egyenesen hozzájuk mentem fel. Ott feküdtem le kicsit a díványra

s délben náluk maradtam ebédre. A konyhában ettünk, az egész család együtt volt, bort hozattam és gonoszkodtunk az asztalnál.

A néném egyszer csak nagyon komolyan azt mondta:

— Mondd csak, te Lajki, nem vettél te észre semmit az utóbbi időben?

— Dehogy nem — mondtam —, például azt is, ha az ember jár, mozgatja a lábait.

A gyerekek nevettek, de ő megmaradt komolynak.

— Ne bolondozz, ha azt akarod, hogy megmondjam.

— No, jó! De hát mi az a nagyon megható valami? Talán csak nem akar kitiltani innen?

Rózka mellettem ült, piros volt és láthatóan izgatott.

— Fogadd meg, hogy nem csinálsz valami bolondot, ha megmondom. A magam részéről legjobban szeretnék nem is beszélni róla.

— No, csak ki vele, — mondtam. — Ha van valami, akkor csak ki vele.

— Tölts neki bort, Rózka. Mondom, nem köll, hogy úgy fölizgulj.

Rózka bort töltött a poharamba, aztán fölkelt az asztaltól és bement a szobába. Az üvegajtón át láttam, az ablakhoz megy és kihajol az uccára. Nem érdekelt a néném fecsegése, szerettem volna az ablakhoz kerülni. Jó emlékeim voltak már ettől az ablaktól.

De a néném folytatta:

— Tudod-e gyerek, hogy a Mariskátok másállapotban van?!

Érthetetlenül felnevettem.

— Attól a vasútitól. Egy okos embernek

nincs ezen mit nevetni. Ha az anyádnak lelke lenne, nem hozta volna ide a nyakadra ezt a szégyent.

Fölkeltem az asztaltól.

— Hát én ezt az egészet nem hiszem! Nekem is csak van szemem s nekem nem szóltak erről semmit.

— Éppen ez a csúnya az anyádtól — tüzelt a néném. — Csacsi, Lajki, hát mit gondolsz, mért ájul el ez a lány mindúntalan? Nyisd ki csak a szemed és meglátod, milyen jó gömbölyű már a szegény.

Elakadt a hangom, szerettem volna nekiugrani ennek a vén asszonynak, de megfogott valami sejtelem és nem engedte, hogy mozduljak. Szerettem volna, nagyon szerettem volna, ha ez az egész nem lenne több gonosz hazugságnál. De már belém vetették ennek a lehetőségnek a gondolatát s éreztem, hogy lehet valami igazság ezekben a vadító szavakban.

— Ha ez igaz, akkor agyonütöm — mondtam határozottan és vettem a kalapomat, hogy elmenjek.

— Ne bolondulj meg, Lajki, — mondta a néném, de nem marasztalt, nem próbált lecsillapítani.

Csak pár lépésre laktunk tőlük, útközben még átgondoltam a dolgot. Most már egyáltalában nem találtam lehetetlennek semmit. Biztosan azért volt nekik olyan sürgős az ideköltözés, azért betegeskedik állandóan a testvérem és azért ájult el a mult este is attól a kis vértől. Mit csinálhatok most vele? Ha igaz, akkor agyonütöm — gondoltam. — Agyon fogom ütni, mint a kutyát.

Otthon is már ebéd után voltak. De még az asztal körül beszélgettek. Mariska a saláta levét kanalazta, fáradt szemekkel és sápadtan. Észrevettem, hogy az anyám valamit sejthet, gyanakodón nézett rám.

— Nem akarsz lefeküdni, gyerek? — kérdezte. — Aludd ki magad, Lajki.

Láttam már a testvérem is figyel rám. Alig szóltam valamit, körbesétáltam a szobában és minden oldalról megnéztem a testvérem. Nem tudtam rajta különösebb változást felfedezni. Talán mégsem igaz a dolog, kissé megnyugodtam.

Anélkül, hogy valamit szóltam volna, barátaimmal kimentem a ligetbe. Ahhoz nem volt bátorságom, hogy a Rózka elé kerüljek. Hiába nyugtattam meg magam, valami bogár esett az agyvelőmbe, valami kergette a szívem, hogy ijedten kalimpált. A többiek bementek az egyik kerti vendéglőbe, táncolni akartak, én elváltam tőlük. Egyedül kószáltam és egyszer csak azt vettem észre, hogy a karmeliták templománál vagyok, egészen a lakásunk előtt. Az anyám és a testvérem más asszonyok között a kapuban ültek.

— Jöjjenek föl, valamit akarok mondani — s megvártam őket, amíg elköszönnek.

— Mi van veled, hogy ilyen nyugtalan vagy? — kérdezte az anyám, de anélkül, hogy rámnézett volna.

Becsuktam az ajtót és odaálltam a testvérem elé. Az riadtan húzódott visszafelé a sarokba.

Már biztos voltam benne, hogy igazat mondott a néném. Anélkül, hogy valamit is kérdez-

tem volna, nekiestem a megrémült lány torkának.

— Hát azért jöttetek ide, — ordítottam. — Igy becsaptatok, de most megfojtalak.

Az anyám visítva közénk vetette magát.

Alig pár pillanatig tartott ez a dulakodás.

A Mariska hangtalanul, mint valami rongytömeg összecsuklott a sarokban.

— Megölted, te gyilkos, — visította az anyám. — Megölted a testvéred!

Nem tudtam, hogy tulajdonképpen mi történt, de nem is érdekelt. Lehet, hogy megfojtottam. Tompa nyugalommal ültem le az ágyam szélére. Nyitva voltak a szemeim, de nem láttam velük, a tárgyak összefolytak előttem a szobában, csak percek mulva mutatkoztak meg szögletesen és ellenségesen.

Mariska az anyám ölében feküdt a földön és hangosan zokogott.

Megint elfogott a kétségbeesett düh, megint neki akartam rontani. A kisebb testvéreim kopogtak az ajtóban.

Beeresztettem őket.

Mikor a két síró asszonyt a padlón meglátták, ők is hangosan és kétségbeesetten sírva fakadtak. Nem értették, mi történhetett, de odahúzódtak a másik kettőhöz és néha felnéztek rám, mint valami bámész állatok.

Ruhástól bedőltem az ágyba és valami sötét lepedők alatt elaludtam.

Este a barátaimmal bementem az egyletbe. A tiszta, nagy terem jól hatott rám, beszélgettem, nem akartam, hogy észrevegyenek rajtam valamit. De hiába, a bensőmben csak nem tudtam megnyugodni. Mintha összetörött volna

bennem valami. Egy nagy lyuk volt előttem a világ, amiben csak ürességet és nyomorúságot láttam. Ha jól meggondolom, az életem egyik fele volt ez a lány, valahogyan ő benne voltam büszke önmagamra. Most mindennek vége. Ilyen reménytelen még sohasem voltam. Ha velem magammal történt volna valami, az bizonyára nem tudott volna így kétségbeejteni. Nekem megvolt hozzá az erőm, hogy harcoljak magamért. De most úgy éreztem, ha valaki őrá néz, az én nyomorúságomat látja meg. Úgy éreztem, hogy ezt a csapást százszorta nehezebb eltűrni egy szocialistának, mint a többi embernek. Egy szocialista az egész gonosz világgal szemben áll, s ha semmi egyebe sincs, de megvan a nagy emberi tisztasága s az jogot ad neki ahhoz, hogy egy szebb világért harcoljon. De mi lesz az ezentúl, ami engem azoktól megkülönböztet, akik ellen harcolni akarok?

Az emberek vitatkoztak körülöttem. S anélkül, hogy meggondoltam volna a szavaimat, én is belementem a vitába.

Valaki azt mondta, hogy ne feledkezzek meg magamról, végre is az egyletben van az ember.

— Amit a szaktárs beszél, az tiszta nihilizmus. Mért kellene azért minden kapitalistát megölni, hogy előbbre juthassunk.

Egészen nekivadultam:

— Hallottam én, hogy az oroszok hogyan csinálják, ha nem megy másképp, megölik a cárt.

A titkár is odajött s ő is figyelmeztetett, hogy az egyletben vagyunk.

— Azt tudom, — mondtam és fölálltam az asztaltól. — De azt is tudom, hogy ez nem a ka-

tolikus legényegylet, hanem a forradalmárok egyesülete. Nem azért vagyunk itt, hogy siránkozzunk a bajaink fölött.

Bizonyára azt gondolták, hogy kicsit be vagyok rúgva, jól bántak velem, csöndesítgettek. Hazafelé menet azt mondtam a barátaimnak:

— Tudjátok meg, hogy összevesztem az anyámmal s felmondom a lakást. Keressetek valahol helyet magatoknak.

— Alighanem megbolondultál máma — felelték, — az is bolondság volt már, amit az egyletben összebeszéltél. Csak ugrálj sokat, majd jól elverünk — és röhögtek az elkeseredésem fölött, aminek semmi értelmét nem látták.

Úgy jöttek rám a napok, mintha penészből és ólomból lettek volna. A testvéremmel nem beszéltem s az anyámnak mindúntalan elmondtam, hogy becsaptak, hogy alattomosan tönkretettek. Valósággal kibírhatatlanná vált számomra ez az otthon. örültem, ha senkit sem kellett látnom a családomból. De a Rózkától is meglehetősen elhidegültem. ő biztosan tudott valamit erről a dologról, nem bírtam neki megbocsájtani, hogy az anyja helyett nem ő szólt nekem előbb. Kissé már kitisztult a fejem s láttam, hogy a néném direkt valami komoly bajba akart belekeverni. Esténként találkoztam a lánnyal, de nem játszottunk, mindig valami komoly dolgokról beszélgettünk. De ezek sem hagytak bennem nyomot. Elváltam tőle s másnap talán már csak szokásból mentem el hozzá.

A műhelyi agitáció azonban annál jobban érdekelt. Az összeférhetetlenség, ami bizo-

nyára az utóbbi hetek eseményeiből fejlődött ki bennem, itt hasznos munkává változott s jól esett ezek között a gyáván előre tapogatódzó emberek között az akaratot és bátor elhatározást képviselnem. Szinte tüntettem azzal, hogy semmitől sem félek, annak a lehetősége, hogy ezt a jó keresetemet elveszíthetem, nem gátolt meg a cselekedeteimben. A dalegyletből kinőttek egyesek, akik titokban már szocialistáknak vallották magukat s végre is megtartottuk a telep első gyűlését. Mi műhelyiek nem beszéltünk. A véglegesek közül egy öreg kalauz mondta el a bajait szépen, egyszerűen s valamennyiünknek éreznie kellett, hogy sok igazság és jogos panasz van a szavaiban. Aztán mások is felbátorodtak s elhatároztuk, hogy legközelebb újra összejövünk s akkorra a Közúti Vasút embereit is meghívjuk, Ez már rendes formája volt a tettre készülődésnek.

Ezentúl a műhelyben is inkább a megbeszélések, mint a munka foglaltak le bennünket. Nem akartuk, hogy elaludjanak a tüzek, az emberek lassan magukra eszméltek és követelések támadtak, amiket keresztül akartak vinni. Az egyletben külön megbeszéléseket tartottunk, röpiratokat csempésztünk be a telepre. Már voltak emberek a Közútinál is és a legközelebbi gyűlésen bizalmiférfiakkal képviseltették magukat.

Egy memorandumot dolgoztunk ki az egyletben s ezt egy régi munkással felolvastattuk. Senki nem szólt hozzá ellenségesen. Bizottságot választottunk, amely másnap átadja ezt az üzletvezetőségnek. Mi tudtuk, hogy ez már

csak egy formalitás, az üzletvezetőség ki fogja dobni a küldöttséget s mi megcsináljuk az első általános villamossztrájkot.

Éjjel és nappal ezeket az eseményeket éltem. Keveset tartózkodtam otthon s ez most jó is volt így. Anyám és testvéreim mindent megtettek, hogy a kedvembe jussanak, szinte személytelenné tudtak válni előttem.

13.

Fölmondtam a lakásunkat s közel a telephez egy szűk, elhanyagolt uccába költözködtünk. Barátaim elváltak tőlünk, egyedül maradt a család. A lakásunk tipikus proletárfészek volt, olyan sötét, hogy nappal is lámpát kellett gyujtani, ha valamit csinálni akart benne az ember. Anélkül, hogy korcsmáztam volna, határozottan volt valami lefelézüllés a mostani életünkben. Ha otthon voltam, alig esett köztünk szó; s a barátaim társaságából is erősen kimaradtam. Mintha valami betegség lett volna rajtam. Hogy a testvéremmel történt esetet megtudtam, egyszer és mindenkorra el akartam válni a családtól, de ennyire mégsem tudtam megkeményedni velük szemben. Az anyám siránkozásai visszatartottak, de állandóan éreznünk kellett, hogy csak nyűgök vagyunk egymás részére.

Testvéremen látszott a bűntudat szomorúsága s hozzám csak szólni kellett, hogy szinte magamon kívül legyek a tárgytalan, de mindig robbanásra kész dühtől. Talán, ha anyagilag függetleníteni tudták volna magukat tőlem, könnyebb lett volna az együttélésünk. Ha a

fizetésemet átadtam az anyámnak, éreztem, hogy ő ezt, mint valami szánalmas ajándékot fogadja el s ez is csak kínzott és még jobban ellenük vadított engem. Nem mertem semmit magamnál tartani a pénzből és nem mertem kérni, ha valamire szükségem volt. S nem volt senkim, akinek ezekről a dolgokról beszélhettem volna.

Időközben a Rózka valami munkába került, esténként elmentem elébe, de a többi rokonaimmal egyáltalában nem érintkeztem. Vagy heccelődtek volna velem, vagy szánakoztak volna fölöttem s ezt egyiket sem kívántam. Alapjában nem is a testvérem esetét, hanem önmagamat szégyeltem önmagam miatt. Annyi sok szépet hittem és mondtam el a testvéremről, hogy ennek a fordítottja most, úgy éreztem, egyedül rám hullik vissza. Ha talán valami nagyszabású csaláson vagy sikkasztáson kaptak volna rajta az egyletben, akkor éreztem volna így magam.

A Rózka tapintatos volt, ezekről sohasem beszélt és nem hívott hozzájuk. Néha panaszkodott, hogy az anyja mindenáron férjhez akarja adni ahhoz a vidéki gépészhez, aki kutyamódra ragaszkodik hozzá, de akit ő éppen ezért a hízelkedéséért ki sem állhat. Szomorú és elkeseredett volt tehát ő is s így nem mint a szerelmesek, hanem mint két megbántott ember érintkeztünk egymással. Olyan komolyak és panaszokkal telítettek voltunk, mintha legalább is hatvan nyomorúságos év lett volna már mögöttünk az életben.

Egy este azt mondta:

— Valakitől kaptam egy könyvet, Lajki, nagyon szép s neked is elhoztam.

— Köll a fenének, — mondtam. — Egy könyvet már olvastam, de abban se volt semmi.

— Ezek a Petőfi költeményei. Olvasd csak el, majd meglátod, milyen szépeket mond. Az ember úgy érzi, a saját érzései vannak beleírva ezekbe a versekbe.

Vastag könyv volt, sűrűn telenyomtatva, nagyon nehezen fanyalodtam rá, hogy átvegyem.

— Én most egy regényt kezdek olvasni — mondta a lány. — Zola Emil írta, nagyon szép, egészen más világban élek azóta.

Cinikusan nevettem.

— Próbáld csak meg! — mondta. — Én elhatároztam, hogy rendszeresen fogok olvasni. Ezekből a könyvekből az ember megtudja, hogy milyen is tulajdonképpen az élet. Azt is látom, hogy a mi életünk nem is olyan borzasztó, istenem, mi minden történik az emberekkel.

Hallgattam és örültem neki, hogy ilyen lelkesedéssel beszél. Éreztem, hogy talált valamit, ami megvígasztalja s ez a megvígasztalódás utáni kívánkozás volt az, ami velem is kinyittatta a könyvet.

Másnap este, hogy a Fasor egyik padján várakoztam rá, elővettem a Petőfi-könyvet és olvasgatni kezdtem. Nem mondhattam volna, hogy valami nagyon érdekeltek ezek a dolgok. De aztán találtam köztük egészen rövid verseket s ezek valóban nagyon komoly és okos dolgok voltak. Elolvastam és gondolkoztam fölöttük. Igaza volt a lánynak, ezek olyanok, mintha csak az ember saját maga gondolta volna ki

őket. És biztosan, ha sokat gondolkodna az ember, ki is gondolhatná az ilyesmiket.

— Okos ember volt ez a Petőfi — mondtam a lánynak. — Ha ilyesféle emberek dolgoznának a telepen, akkor bizonyára sikerülne a sztrájkot megcsinálni. És győznénk is.

— Én nem gondolok ilyesmikre, én csak a hegyekhez és tengerekhez szeretnék elmenni.

Ezek után az esti beszélgetések után nagyon sok gondolat maradt bennem.

Éjjel a többiek már aludtak, én ébren ide-oda vergődtem az ágyban. A könyvben állandóan találtam olvasnivalót, voltak benne dolgok, amiket csak a sokszori olvasás után szerettem meg. Ilyen versek voltak a Kutyák és a Farkasok dala. Így még sohase láttam példázva a kapitalisták és a munkások sorsát, nagyon megindítottak és felizgattak. Éreztem, hogy a farkasok vére van bennem, szerettem volna valahová a piacra kiállni a szenvedéseimmel, üvölteni, hogy fellázadjon az egész elnyomott világ.

A lázongó ember, aki egyre inkább kifejlődött belőlem, a saját érzéseit és gondolatait találta meg ezekben az írásokban s olvasásuk közben még jobban megerősödött azokban. Ez a hasznos elszántság, ez az ösztönösből egyre inkább tudatossá vált lázongás egészen betöltötte életemnek ezt a szakaszát.

A telep legközelebbi gyűlésén határoznunk kellett, tudomásul vesszük-e az üzletvezetőség elutasítását, vagy pedig sztrájkba lépünk-e a követeléseinkért.

— Munkástársak! — mondtam. — A memorandum, amit mi beadtunk, alázatos kére-

lem volt, azt kértük benne, tegyék lehetővé az urak, hogy ezen a telepen valamennyien emberséges módon élhessünk. Én a magam részére talán semmit se kértem volna, hiszen én még fiatal ember vagyok s ha itt nem tetszik, elmehetek máshová dolgozni, ahol talán jobban fizetnek — de most, mint a mindnyájunk követelését állítom föl: a véglegesített munkások fizetését 50 százalékkal fel kell emelni. Indítványozom, hogy ha ezt a követelésünket nem teljesítik, tegyük le a szerszámot. Holnaptól kezdve ne zörögjenek a kalapácsok s holnaptól kezdve egyetlen kocsivezető és kalauz se álljon be az igába, hogy a nagyhasú urakat és puderos nagyságákat köi ülutaztassa a városban. Ha tőletek megvonják a kenyeret, ti se szolgáljátok a mások kényelmét.

Csönd volt. A terem zsúfolva volt emberekkel, de senki se tudta és merte megmondani a véleményét. A gyűlésen képviseltette magát az igazgatóság és a Szent Koronás egyesület is.

Utánam az igazgatóság embere szólalt fel. Vékony, cvikkeres ember volt, halkan és nyomatékosan beszélt. Olyan szívhezszólóak voltak a szavai, hogy magam is megpuhultam tőlük. Ha most befejezi a beszédét, valószínüleg ellentállás nélkül győzött volna. De nem, ő tovább fecsegett és végezetül azt mondta:

— Akik pedig sztrájkot csinálnak, vegyék tudomásul, hogy ki vannak dobva a telepről! Felmondás nélkül el lesznek bocsájtva és elveszítik a nyugdíjukat.

Ezek a pökhendi kifejezések felbőszítették az embereket.

— Le vele! — kiabálták — gazemberek,

még a nyugdíjunkat is el akarjátok rabolni! Éljen az általános villamossztrájk! — kiabálták mások. — Majd meglátjuk, hogy mire mentek nélkülünk, a dolgozó kutyák nélkül!

Ha valami istennyila nem csap közénk — gondoltam — akkor készen van a sztrájk.

A Szent Koronások képviselője vette át a szót. Ezt dr. Landler Jenőnek hívták. Egy hápogó beszédű ügyvéd volt, annyit tudtam csak róla, hogy sokat szeret beszélni s még többet tud enni. Nagy butaság volt a sárgáktól, így hívtuk a Koronásokat, hogy ezt a kellemetlen megjelenésű embert küldték ide. Ha még olyan igazságokat is mondott volna, szinte lehetetlen volt, hogy valakit a saját pártjára megnyerjen. Az egész gyűlés most a jól táplált és kivasalt urak ellen lázadt, egy ilyen figura csak még jobban elvadította őket. Mielőtt szóhoz juthatott volna, megcsináltuk ellene a hangulatot.

— Le a sárgákkal! Le a munkásáruló ügyvédekkel! — kiabáltuk. — Hiába is próbálkozik, nem engedjük magunkat eladni!

— Kedves munkástestvérek — kezdte meg többször is a szónoklatot, de csak percek mulva lett annyira csönd, hogy érteni lehetett a szavait.

Úgy kezdte, mintha a mi pártunkon lett volna. Remegett a hangja, majdnem sírt, mikor a munkásság nyomoráról beszélt, de aztán csavart egyet az egészen s azt bizonyítgatta, hogy a munkásság nem léphet fel mint ellenség a munkaadójával szemben.

Mellette álltam az asztalnál és csodálkoztam rajta, hogy egy ilyen okosnak látszó em-

ber hogyan hadarhat itt össze ennyi zagyva hazugságot.

— Ne hagyják magukat ilyen fiatal gyerekektől félrevezetni! Melyik munkásember teheti ki a családját a még nagyobb nyomorúságnak, csak azért, mert ő sztrájkolni akar. Ha az igazgatóság meg is tagadta kérésünket, kezeskedem róla, hogy a vasútasok Szent Korona egyesületének közbenjárására kapni fognak valamit. De vissza a telepre! Nem sztrájkolni, hanem dolgozni kell a munkásnak, ha azt akarja, hogy a bére megjavuljon.

Ez a beszéd már csak ártatlan szenteltvíz volt ennek a gyülekezetnek.

— Az ügyvéd úr csak menjen vissza az irodájába — mondtam. — Nekünk semmi bajunk nincsen, se orvosra, se ügyvédre nincsen szükségünk.

Feltettük a kérdést s egyhangúlag a sztrájk mellett szavaztunk. Még ott megválasztottuk a sztrájkbizottságot, az egyik ligeti kertvendéglőben bejelentettük a sztrájktanyát s másnap furcsa nagy csend volt a városban.

A párt szónokokat küldött ki, akik hosszú, lelkesítő beszédeket mondtak, a miénk és más egyletek dalárdái énekeltek, a Népszava ujságírói ott bolyongtak közöttünk s másnap nagy cikk jelent meg a mi harcunkról s arról, hogy milyen jó hangulat van a sztrájktanyán s biztosan győzni fognak a mi emberi követeléseink. A sztrájktanya éjjel és nappal tele volt emberekkel.

Az első éjszaka hazamentem, hogy kicsit kipihenjem magam, de addig se jutottam el,

hogy lefeküdjek. Elővettem a Petőfi-könyvet, olvastam és tele voltam izzó lelkesedéssel, mintha pálinkától mámorosodtam volna meg.

Ezen az estén a Talpra magyar kezdetű vers tetszett a legjobban. Szerettem volna odaállni a sztrájkoló társaim elé és elmondani nekik valamit, ehhez a vershez hasonló lelkes, gyujtogató beszédet. Annyira izgatott voltam, hogy egy darab papírra írni kezdtem egy beszédet. Most jó lett volna, ha kéznél lenne a Vanczák könyve, talán valahogyan elindított volna a papíron, de így csak addig jutottam, hogy a Talpra magyar utolsó sorait írtam fel magamnak. A beszédet majd csak rögtönözve mondom el — gondoltam. Végül pedig ezekkel a szép sorokkal fejezem be.

Az első nap tisztán, sztrájktörők nélkül mult el. A megbízhatóbbak agitátor vagy ellenőri címet kaptunk s egész nap az útvonalon cirkáltunk. Csend volt, de ez a csend idegessé tette az embereket, mindenki a sztrájkról beszélt, a rendőrség mozgósított, de semmi rendzavarás nem történt. Az uccák üresek voltak s mintha feltünően megszélesedtek volna. A villamosok megtisztálkodottan álldogáltak a remizben.

A második éjszaka, úgy éjfél felé, kitört belőlem a szónoklási kedv. A vezetőség úgy határozott, hogy az embereket, ha csak lehet, nem kell távozni engedni a tanyáról. A nagy táncteremben, padokon és asztalok tetején bóbiskoltak, csak a lassan csordogáló ital és a folytonos szónoklatok tartották bennük az életet. Minden szakma küldött ki szónokokat, akik az összmunkásság szolidarításáról biztosították

a sztrájkolókat és biztatták őket a kitartásra.

Végre sor került rám is.

Egy asztal tetejéről beszéltem. Ilyen nagy tömeg előtt még nem álltam, valósággal megrészegedtem a rám bámuló fejektől. Órák hosszat készültem erre a beszédre, magamban elmondtam s aztán kezdtem elülről. Azt hittem, ha felállok, az egészet csak úgy ki kell gombolyítanom magamból. De ahogy az első mondatokat kimondtam, megálltak a gondolataim, kiszáradt a torkom, hogy alig tudtam a nyelvem forgatni. Csak a Talpra magyarból kiírt sorok táncoltak előttem a levegőben. De úgy éreztem, hogy még alig mondtam valamit és beszéltem, beszéltem azt, ami a nyelvemre jött, tűzzel és lelkesedéssel. Hallottam, hogy a hallgatóság helyeslőleg gyakran közbekiált s ezek a kiáltások meglöktek és beszéltem tovább, azzal az érzéssel, mintha egy hegyre másznék felfelé. Egyre közelebb értem a csúcshoz és egyre világosabb lett a fejem. Már azonos voltam magammal és végre így fejeztem be a beszédet:

— Előre munkás testvérek
Föl a harcra
Itt az idő, most vagy soha
Rabok legyünk vagy szabadok
Ez a kérdés válasszatok.
Nyomorult életünkre esküszünk
Rabok tovább nem leszünk!
Vesszen a zsarnok kapitalizmus!

Jól beszélhettem, mert sokáig tapsoltak. Ennek az eseménynek a hatása alatt részegülten éltem napokig. Hittem a sztrájk szerencsés kimenetelében, de már a harmadik napon

bomladozott a rend. Az emberek mikor megtudták, hogy néhány kocsi az ellenőrök és mérnökök vezetésével megindult, nyugtalanok lettek, káromkodtak és átkozódtak a sztrájktörők ellen, de közben kezdték magukat úgy érezni, mintha ketrecbe lennének zárva. Állandóan a kapuk körül settenkedtek. Ezen az éjszakán már a bizottságok egyrésze se jött vissza. Óráról-órára jobban helyreállt a forgalom, a kocsikon rendőrök, katonák és csendőrök vigyáztak a sztrájktörőkre. A szónoklatok mint üres kalimpálások hangzottak el az emberek felett. Azok, akik tegnap még a sztrájktörők ellen átkozódtak, ma már a vezetőséget kezdték szidni. Becsapottaknak érezték magukat s nekünk volt annyi félnivalónk tőlük, mint a rendőröktől.

Aztán egyszerre összeomlott minden.

Az emberek százával tolongtak a remizek előtt, mint a vihar elől menekülő birkák kéredzkedtek be a csukott kapukon.

Egy bizottság állt velük szemben s mintegy rostát tartott előttük. Voltak, akik átestek s voltak, akik visszapottyantak.

Másnap én is jelentkezni akartam az irodában, be se eresztettek a kapun.

Egy csomó kikészített munkakönyv közül a portás előkereste az enyémet és átnyujtotta a rácson.

— El van bocsájtva — mondta. — Ha még egyszer meglátjuk itt ácsorogni, átadjuk a rendőrnek!

Úgy éreztem magam, mintha az üres térben állnék. Aztán a föld is megindult alattam, valami sötét verembe csúsztam lefelé.

14.

Sokáig nem kaptam munkát. De lehet, hogy nem is akartam komolyan munkába állni. Valahogyan elsülyedtem önmagamban. Először összeütközésbe kerültem családi környezetemmel s most mintha önmagammal is meghasonlottam volna. Napokon át egyedül csavarogtam, valamin gondolkoztam, de hogy min, nem tudtam volna megnevezni. Hétfőn és csütörtökön hajnalban elmentem a gyárak elé, hónom alatt a munkaruhával álldogáltam a kapuk előtt, de ahogy a munkanélküliek sandán és tolakodón körém szaporodtak, elment tőle a kedvem, hogy az első sorba furakodjak. Különben is nagyon kevés volt a felvétel, csak úgy ténferegtem ide-oda. Aztán bementem az egyletbe és vitatkoztunk napokon át, legtöbbnyire kiéhezetten, mint a kutyák.

A munkanélküli segélyemből festéket vettem és megint festegetni kezdtem. Időnként visszajött ez a szenvedélyem s ilyenkor meg tudtam feledkezni a környező világról. A képeket megpróbáltam eladni. Esténként a kültelki korcsmákat jártam velük, kettőn sikerült is túladnom. Elég nagy olajképek voltak; az egyikért 14, a másikért 5 forintot kaptam. Ha akadt volna vevő, ez jó foglalkozás lett volna a számomra. De persze, hogy több kép már senkinek se kellett. Amíg tartott a festékem, dolgoztam aztán megint visszaestem a tétlenségbe. Komor és harapós voltam mindenkivel szemben.

Hogy szombatonként nem hoztam haza pénzt, az egész család élete rohamosan csúszott a nyomorúság lejtőjén lefelé. Belekóstoltunk a

zálogadásba, először a kevésbé szükséges holmikat vittük be, aztán az ágynemű s végre a legszükségesebb ruhadarabok is bekerültek. Mindenből csak egy darabunk volt, amit magunkon hordtunk.

Pár hónap mulva a háziúr vacak bútorainkat kitette a kapu elé. Ki voltunk dobva, én átsétáltam ezt az éjszakát, a többiek a szomszédoknál húzódtak meg.

Másnap még az eddiginél is kisebb lakásba költöztünk s már az első havi házbért se tudtuk kifizetni. Ez a nyomorúság azonban nem hogy egymáshoz kényszerített volna benünket, hanem még jobban szétvadított. Napirenden voltak a veszekedések, gyakran összeverekedtem a testvéremmel, jobban mondva oktalanul, egy véletlen mozdulata elég volt ahhoz, hogy nekirontsak és megüssem. Ő nem is igen ellenkezett, már nagyon meglátszott rajta a terhesség állapota, olyan szomorúan nézett, hogy ettől egészen elvesztettem az eszem. Az anyám, hogy változtasson ezen az állapoton, felkereste a barátaimat és elmondott nekik mindent.

Ezek a jó fiúk megpróbálták, hogy beszéljenek velem, hogy valahogyan visszatérítsenek a józan eszemhez. Nem boldogultak. Azzal érveltek, hogy szocialista vagyok és így emberségesnek kell lennem. Ez rossz módszer volt. Hiszen éppen a szocialistaságom, ez a fanatikus hithűségem, ami leszoktatott a korcsmázásról s nem engedte, hogy a Rózkához hozzányuljak, volt az, ami a testvérem ellen is fellázított. Úgy gondoltam, hogy az igazi szocialistának, ha a nagy világban nem is tud oly könnyen boldogulni, a szűk családi körben tűzzel-

vassal is ki kell írtania, ami az ő elvével nem egyezik. Már pedig abban, hogy a testvéremet becsapták, ebben az ő végzetes gyengeségét láttam s a gyengéket félre kell takarítanunk az útból. Csak az első keresztényeknek lehettek ilyen nagy szívük és hóhérkarmaik egyszerre. Ismertem egy lakatost, sovány, lehasznált ember volt, de szigorú és kemény, mint egy isten. Teljesen a mozgalomnak élt, alig került be valamelyik gyárba, máris kidobták. Soha még csak jóllakni se tudott, azt hitte, a sztrájkcsinálás az, ami őtet is és a családját is egyszer majd emberi sorsba segíti. Két gyereke és tüdőbeteg felesége volt, szerette őket, de csak harcolni tudott értük. De áldozni értük a maga akaratából semmit. S én ezt az embert igazi szocialistának tartottam. Erősen hatott rám a szavaival s cselekedeteivel s a barátaim hiába beszéltek nekem a kötelességről, amivel a családomnak tartozom. Bizonyára ez nem egy egészséges állapot volt nálam, de ezen nem lehetett változtatni, valami nyomasztó terhek feküdtek a szivemen, ködösnek és utálatosnak láttam az egész világot.

Az egyik barátom bevitt a gyárba, ahol ő dolgozott. Elég jó munkám volt, hetekig türelemmel dolgoztam. Aztán megint adódott valami ütközőpont, alkalom ahhoz, hogy az üzemi renddel összeütközésbe kerüljek. Következtek a gyűlések, bizalmiférfi lettem, agitáltam a rossz bérek ellen, az általános elnyomatás ellen s megint kikerültem az uccára.

Időközben a testvérem bekerült a szemfedélgyárba munkásnőnek s az ő keresetéből tengődtünk.

Sokat olvastam ebben az időben, de ez sem okozott különösebb örömet, inkább csak valami belső éhségfélét csillapítottam a betűkkel. Nagyképűeknek és átlátszóan hamisnak találtam a könyvekbe szedett történeteket. Rózkával is összejöttem még néha, ő valósággal falta a betűt. De az ő könyvei egészen mások voltak, mint az enyémek. Szerelmi regényeket olvasott s egészen holdkóros lett tőlük. Úgy kezdett beszélni velem, mintha állandóan tükör előtt állna s észrevettem, hogy pirosítóval keni az ajkát és puderozza is magát. Ha az én olvasmányaimról kezdtem neki beszélni, nem értette meg, amit mondtam.

— Ha nem tetszenek a könyvek, amiket olvasol — mondta —, mért nem keresel magadnak másokat. Az ember azért olvas, hogy elfelejtse a bajait, te pedig a könyvekkel is új bajokat szerzel magadnak.

— Olyan könyvet szeretnék, amiben nincs hazugság, de egyet se találok. Most olvastam a Germinál-t, ez elég szép volna, de ott a végén az a ló, az nagyon feldühösített. Mikor a végére ér az ember, akkor látja, hogy az egészből olyan semmi lett.

A barátaimnak is beszéltem ezekről a dolgokról, de ők sem adtak igazat.

Valaki ajánlotta, hogy olvassam el Petőfi Apostolát.

A Petőfi kisebb verseit már sokszor elolvastam, ezeket a dolgokat, kivéve a szerelmi verseket, szerettem is, de a hosszabb versek eddig nem érdekeltek. Nem szerettem olyan egyforma tempóban olvasni órák hosszat. Mintha kocsi elé fogták volna az embert,

mintha egy gombolyag spárgát kellett volna végig ennie az embernek, aminek lehet, hogy van valami érdemes dolog a végén, de istenem, mért kell ezt így csinálni.

Egy este rászántam magam, hogy elolvasom az Apostolt. A többiek már aludtak, gyertyavilágnál olvastam, hideg volt s ez a történet is olyan nyomorúságos és unalmas volt, hogy majd megfagytam. Nem tudtam megérteni, mit találhatnak ebben szépnek és elragadónak. Gyerekkoromban voltam egy vándorpanoptikumban, nagyon nem tetszettek ezek a rémes viaszfigurák s most tisztán visszajött ez az érzésem. Ez az Apostol egyáltalán nem volt érdekes vagy okos ember, csak járt a szája s én úgy éreztem, mintha nem is ő, hanem más beszélne helyette, olyan volt, mint azok a panoptikumi alakok s valami olyan szagot is éreztem, ami az elfojtott gyertya után marad vissza.

De ha már újra benne voltam ebben a könyvben, nem akartam félretenni, amíg a többi hosszú dolgot is meg nem ismerem. Reggel a János vitézt vettem elő. Ez szép dolog s a legjobban tetszett eddigi olvasmányaim közül. Igaz, hogy ez nem egy közönséges történet, de hiszen én nem is a közönséges, hanem a nagyszerű dolgokat kerestem. A Bolond Istókot már megint nem találtam ilyen jónak, mulattam rajta, de mikor a könyvet letettem, az egész történet kiment a fejemből. A János vitéz történetére úgy gondoltam vissza, mint mikor az ember hosszú hánykolódás után a tiszta folyóban megfürdik.

A barátaim kinevettek. Nem értették meg,

hogy egy szocialistának hogyan tetszhetik jobban a János vitéz, mint az Apostol.

Nem tudtam jobban kimagyarázkodni, de semmi kétségem nem volt afelől, hogy velük szemben nekem van igazam. Megfogadtam, hogy én is megpróbálok valamit írni. Legjobb az, ha az ember mingyárt megmutatja, hogy mit gondol. Napokon keresztül órák hosszat ültem a Petőfi könyve előtt és tanulmányoztam, hogy hogyan csinálta ő a verseket. Azt hittem, valami fortélya van a dolognak s arra előbb rá kell jönnöm. Nem lehet ördögi dolog, hiszen úgy forrtak bennem az érzések, csak éppen le kellene írni. Úgy kezdtem meg, hogy rövid dolgokat kiírtam a könyvből és itt-ott egy sort tettem a sorok közé, amit én találtam ki. A végére is olyan szavakat tettem, mint Petőfi. Már tudtam, hogy ezeket a szavakat rímeknek hívják. Egyáltalán nem ment olyan könnyen a dolog, mint ahogyan elgondoltam. Egész éjszaka elspekuláltam s alig tudtam három-négy sort közéírni a kis versbe.

Ezeket a dolgaimat megmutattam a Rózkának és ő megdícsérte. Néhány hét mulva írtam egyet, amit egészen én találtam ki s ez a vers róla szólt. Nagyon tetszett neki. Azt mondta, hogy az anyja egy szerkesztőnek is mos, akit Erényi Nándornak hívnak s hogy hagyjam nála a verset s ő elviszi annak megmutatni.

Ettől úgy megrémültem, mintha valaki meztelenre akart volna levetkőztetni a nyilt uccán.

— Nem adom — mondtam. — Ez még biztosan nem olyan jó, hogy másoknak meg-

mutassam. Nem engedem egy szerkesztőtől lenézni magam.

A Népszavában is jelentek meg versek, alig vártam a vasárnapot, hogy olvashassak valami új dolgot. Ezek közül a Csizmadia Sándor írásait szerettem a legjobban. Megtudtam, hogy ez az ember egy közönséges parasztlegény volt, elkergették a faluból, mert szocialista lett, verseket kezdett írni s most a Népszava szerkesztőségében költő. Ez a történet nagyon bátorítólag hatott rám. Amit egy szolgalegény tud, mért ne tudná azt egy lakatos is — gondoltam. A barátaim hiába nem szerettek erről a témáról beszélni, szombat esténként előhoztam nekik az új verseimet és nem hagytam nyugtukat, beszélniök kellett ezekről az ügyekről is.

Határozottan felengedett körülöttem a köd, friss, eleven érdeklődéssel néztem a világban. Az anyámmal is összebékültem s komolyan utánajártam, hogy kapjak valami munkát. De már nem a régi szeretettel nyultam a kalapácshoz, ez a munka már csak kényszerű rossz volt a számomra, pénzkereset és semmi egyéb. A munkásmozgalomnak és a verseknek éltem. Ha valami gondolat eszembe jutott, otthagytam a munkát és elmentem a klozetra, hogy a megfogott gondolatot vagy verssort beírjam a noteszembe. Így állandóan a gyomorfájást kellett játszanom még a szaktársaim előtt is. Ha pedig valami visszaélést vagy rendellenességet észrevettem a gyárban, rögtön szóvá tettem. Izgató voltam a szó szoros értelmében és egyéni célok nélkül. A mozgalomcsinálás nem a magam helyzetének a megjavításáért történt,

az érdekelt engem a legkevésbé, hanem egyszerűen az volt a természetem, az a proletár voltam, akiben talán évszázadok megbántásai éltek, aki az apja és öregapja elnyomatását is most akarja jóvá tenni.

És jöttek megint a sztrájkok és kidobások, a munkanélküliség. Ahová újólag beléptem, megszerettek, de aztán kitoltak, mintha ragályos nyavalyát terjesztettem volna. Az egylet vezetősége se volt velem megelégedve. Egy munkanélküligyűlést rendeztünk és ott szónokoltam Peyer ellen. Amiket elmondtam, azok igazak voltak, de mégis beidéztek a központba, megfenyegettek, hogy kizárnak az egyletből, egyelőre büntetésül párunktól megvonták a heti segélyt.

Ez gyalázatos igazságtalanság volt, de sajnos, tűrnöm kellett, a munkanélküliek, akik együtt csinálták velünk a vezetőség ellen tüntető gyűlést, meggyávultan félreálltak, még tanúkat se tudtunk összeszedni magunk mellé. Ilyen volt a szaktársak túlnyomó része s ezt sokáig nem tudtam megérteni, vagy szó nélkül tudomásul venni. Az ő szocializmusuk valami egészen más volt, mint az enyém. Ha valahol sztrájkot csináltunk, még a legbátrabbak is tele voltak kétséggel és remegtek annak a lehetőségétől, hogy ha vesztünk, kidobják őket az uccára. Ugyanezek az emberek azonban a nagy elbocsájtások idején szó nélkül tudomásul vették az esetleg hónapokig tartó munkanélküliséget. Mindent csak a maguk kis érdekeiért csináltak, vagy éppen a családjaik érdekében, akiket valahogyan kívül levőknek gondoltak a nagy közösségen. Olyanok voltak ezek,

mint a kikeresztelkedett zsidó, beiratkoztak a munkásság forradalmi egyesületeibe, de valóságban megmaradtak jámbor kispolgárnak.

Két életet éltek, az egyik volt az, amit a szájukon kibeszéltek, ez vörös és lobogó volt, a másik volt az egész belső természetük, amit leginkább csak a gazdagok iránti irígykedés tartott izgalomban. Nekem nem voltak kölönceim, barbár és magányos ember voltam, amit elgondoltam, azt végre mertem hajtani.

Egy este otthon bóbiskoltunk az anyámmal és két kisebb testvéremmel, mikor a Mariska hazajött. Alig lépett be az ajtón, nyöszörögve azt mondta:

— Jaj, mamácskám, rosszul vagyok. Mingyárt meghalok.

Lámpát gyujtottak. A meghízott fiatal lány halálosan sápadt volt, vacogtak a fogai.

— Rosszul vagy, csibüském — mondta az anyám és ügyetlenül tipegett, nem tudta, hogy mibe kezdjen. — Menj el fiam hazulról — mondta nekem —, menj, a Mariska rosszul van. Istenem, egy kis tüzelő sincs a házban.

Kitört belőlem a durva, feneketlen káromkodás. Hiába, még mindig nem tudtam ebbe a változhatatlan dologba beletörődni. Dühöngtem, valami ütőszerszámot kerestem, hogy most végre agyonüssem ezt a nyöszörgő lányt.

Ő rám se nézett, egészen el volt foglalva magával. Az anyám sírt, belém kapaszkodott és sikerült neki valahogy kituszkolni a konyhába.

A nagyobbik testvérem elszaladt a bábaasszonyért, a kisebbik elment tüzelőt kölcsön kérni a háziúréktól.

Mint egy megvert, lekötözött állat, mozdulatlanul ültem a konyhában. Kint szép, világos este volt, láttam, ahogy a háziúr két fiatal lánya ott leskelődik az ablakunk alatt.

Hallottam az anyám és a bábaasszony suttogását. De a testvérem csendes volt, mintha meghalt volna.

Nemsokára már a gyerek visítása is kihallatszott. Nagyon fájtak ezek a hangok s ha a természetem megengedte volna, bizonyára sírva fakadtam volna. De nem emlékszem rá, hogy valamikor is sírtam volna józanon. A kiömlő könnyek helyett megkövesedtek bennem a fájdalmak és felkarcolták a szivem és a torkom, hogy csak ordítani tudtam.

Később kinyilt a szobaajtó, anyám a magasra tartott lámpát, a bábaasszony pedig a becsavargatott új emberkét hozta ki hozzám.

— Nézze meg, rossz báttya, milyen szép kis lány ez — mondta az asszony. — Most aztán bocsásson meg a hugának, ő már anya, szegényke és ártatlan, mint egy szent. Még moccanni se mert szegényke, pedig hogy fájhatott neki.

A gyereket odatartották elém, láttam, hogy kis vörös gombóc az egész, de úgy tettem, mintha nem is látnám, mintha egyáltalán nem lennék rá kíváncsi.

A bábaasszonynak nem feleltem, tudtam, hogy ő keresztényszocialista, szóba se akartam állni vele.

15.

A szocialisták mozgolódásaival a munkaadók is szervezetbe tömörültek. És elkezdődött

a lázongó munkások megrendszabályozása. Százan és százan a fekete listára kerültek, én is ezek között a kiválasztottak között voltam. Hiába adtam be a könyvem a portásnak, az irodából visszaküldték. Egy tennivalóm lett volna, elmenni Pestről, de ki volt téve az ember annak, hogy ez a fekete lista-rendszer a vidéket is behálózta s különben is, aki munkás egyszer hozzászokott Pesthez, öngyilkosságnak tartja a vidéki suszterkodást. A reménytelen ácsorgások és a nagy éhezések ideje volt ez. Eggyel megszaporodott a család s egyedül csak a testvérem dolgozott. Ez a pénz csak arra volt jó, hogy éhen ne haljunk, lassan eladogattuk a legszükségesebb holminkat is. Már az ágyakra is sor került. Az egyiket eladtuk, én egy kölcsönkért tábori ágyon aludtam a sarokban. Csak úgy hírből ismertem a menhelyeket, de bizonyos, hogy ott is emberségesebb élete lehetett egy csavargónak. Hogy az éhséget ne érezzem, délig a priccsen maradtam, a kis gyerek betakargatva ott szuszogott mellettem. Szép kis teremtés volt, nem haragudtam rá, sőt szerettem. Jólesett, hogy melegítem a kis testét s jól esett, hogy olyan békességesen megvan mellettem.

Éjszakánként sokáig fent voltam és verseket írtam. A mozgalmi tevékenységből erősen ki voltam szorítva, így ezekben a dacos, káromkodó és egy jobb jövőt jósolgató firkálásokban éltem ki a nyugtalan természetem. Ha valamit megírtam, fölkeltettem az anyám, hogy hallgassa meg. Álmosan nézett rám, én többször is felolvastam az írást és ő mindig megdícsérte. Kívüle alig volt valaki, akinek a dolgaimat megmutattam. A barátaim nem érdeklődtek az

ilyesmi iránt, szerettem volna valamelyik szerkesztőségbe fölmenni velük, vagy valamelyik híres íróhoz, de nem tudtam a módját kitalálni. Az egyletben egyszer az egyik műkedvelőnek, aki szavalni szokott, megmutattam pár újabb versem s ez az ember segítségemre volt az első lépéseknél. Véleményt nem mondott, de tanácsolta, hogy menjek föl Csizmadia Sándorhoz, ő majd megmondja, mit érnek az írásaim s mit kell csinálnom, ha tovább is írni akarok. Azt mondta, hogy Csizmadia most a legnagyobb költő Magyarországon s hogy a munkásság büszke lehet rá. Sokáig lelkesülten beszélt róla, elmondta, hogyan néz ki, milyen szíves ember az elvtársakhoz, ő már sokszor volt nála újabb szavalni való versekért. Csak az a kár, hogy olyan nagyképű felesége van. Az is szolgáló volt valamikor, de most nagyságát játszik. El is várja, hogy az ember így mondja neki s hogy kezet is csókoljon.

Valahányszor ott voltam, mindig a díványon feküdt s szinte érzem, hogy tólja előre a kezét, hogy az ember megcsókolja.

Erősen elment tőle a kedvem, hogy fölvigyem a verseimet, hiába dícsérte föl előttem az ember olyan nagyon Csizmadiát, ha igaz az, amit a feleségéről mondott, akkor ő nem az én ideálom. Ezeket a családi puhaságokat szívből útáltam. Én úgy éreztem, az az ember, aki otthon ilyen gyönge, megengedi, hogy a felesége ilyen dáma legyen, az nem lehet igazán forradalmár. Mért prédikál az ilyen ember a harcról, a keményszívűségről, mikor ő egészen másképp rendezi be a maga életét. Ha valaki komolyan azt akarja, hogy megszűnjön a gazdagok és sze-

gények közti különbség, akkor hogyan tűrheti meg, hogy az ő felesége nagysága legyen. Az ember vagy ilyen, vagy olyan, de aki nekem a forradalomról prédikál, az nem lehet más otthon se. De sajnos, ez a munkásoknál is így van s legtöbbnyire ez az oka annak is, hogy a sztrájkjaink elbuknak. A legtöbb munkás azért lesz sztrájktörő, mert urat akar csinálni a gyerekeiből. Sokáig gyötrődtem ezek fölött a kérdések fölött. Mégis nem volt egyéb választásom. Kíváncsi voltam, hogy mit szólna ez az ember a verseimhez, rászántam magam, hogy felmegyek hozzá. De megfogadtam, hogy inkább kidobatom magam, de kezet nem csókolok a feleségének.

A mi nyomorúságos fészkünkből mintha a mennyországba jutottam volna be. Cseléd nyitotta ki az ajtót és ő is engedett be a szobába. De előbb kikérdezte, ki vagyok és mit akarok.

Este volt, függőlámpa égett a szobában. Csizmadia papucsban és szép könnyű kabátban az asztalnál ült, valamit olvasott és pipázott. Különösen érdekes ember volt, szép nagy fejjel, göndör hajjal és bajusszal.

Egy pillantással szétnéztem a szobában, az asszony valóban a díványon feküdt és nagyon szépnek látszott. Elkaptam róla a szemeimet, mintha nem is láttam volna. Az istenért sem csókolok neki kezet, — gondoltam. — Nem hozzá jöttem, semmi közöm hozzá, — odamentem az asztalhoz és megmondtam a nevem.

— Pár verset hoztam magammal, — dadogtam. — Nagyon szeretném, ha a Csizmadia elvtárs megnézné őket. Nem régen írok, de úgy

érzem, hogy lehetne belőlem valami, ha valaki talán segítene, de a munkás-osztályban kevés ember van, aki versekkel foglalkozik.

Éreztem, hogy ügyetlenül fecsegek, de nem tudtam megállítani magam. Ha az asszony nem feküdt volna a díványon, bizonyára okosabban viselkedtem volna. Nem akartam, hogy valahogyan szóhoz juthasson, s esetleg azt mondja, jöjjek oda és csókoljam meg a kezét. Lehet, hogy nevetségesnek látszottam ebben az erős világításban, de inkább nevessenek rajtam, mintsem hogy megalázzanak.

— Üljön le, elvtársam — mondta az ember nyugodtan — és adja ide a dolgait.

Gondosan, fehér irkalapon voltak leírva a versek. Átadtam, mint egy törvényszéki iratot, amire az elítéltetésem és megjutalmazásom van írva s az átvevőtől függ, hogy melyiket olvassa le róla. Figyeltem az arcát, egyetlen izma nem mozdult, valósággal kőből volt kifaragva ez a fej.

Az elsőt elolvasta és azt kérdezte, hogy hány iskolát végeztem.

— Négyet!

Aztán elolvasta a többit. Mikor készen lett velük, azt mondta:

— Ezek a dolgok, kedves elvtársam, se jók, se rosszak, de leginkább nem versek. Ahhoz, hogy valaki hasznos tagja legyen a munkásmozgalomnak, nem muszáj, hogy az illető verseket tudjon írni. Az valószínű, hogy maga egyálalában nem tud verseket írni. A rossz frázisok rossz rímbeszedése valósággal mániává lett a fiatal elvtársaknál. Milyen mestersége van?

— Lakatos.

— No látja, az egy egészen szép mesterség! Ha valaki tud jó gépeket csinálni, az is van olyan szép és hasznos dolog, mint a versírás. S a mesterségéhez talán van is tehetsége, ezen a másik területen azonban aligha lenne magából valami. Ahhoz, hogy valaki verseket írjon, legalább is azt kell tudnia, hogy mi az a mondat és hogyan kell leírni egyes szavakat. Tudnia kell, hogy a volt-ot nem vót-nak írjuk. Itt minden második szóban hiba van. Vegyen egy magyar nyelvtant és szépen tanulja meg a helyesírást, aztán ha még marad ideje, vegyen egy stilisztikát vagy poétikát, abból majd megtanulhatja, hogyan kell egy versnek kinézni. Az irodalom nem azt jelenti, hogy az ember leül a tiszta papír elé és összefirkál rá mindenfélét. Egészen okos dolgokat mondhat az ember szaktársainak, de a vers az egészen más. Mindennek megvan a maga törvénye.

Átvettem az irkalapokat s elmentem, mintha leforráztak volna. Napokig tönkre voltam téve. De aztán úgy gondoltam, nem kell szentírásnak venni, amit Csizmadia mondott. Majd én megmutatom neki, hogy nincs igaza. De azért vettem nyelvtant is és stilisztikát is. Beláttam, hogy a szavakat valóban nem tudom helyesen leírni s hogy a versírásnak tényleg vannak szabályai. A nyelvtant csak átolvastam, a stilisztikával azonban többet foglalkoztam. Kemény dió volt a számomra. A sokféle jel és szabály nehezen akart a fejembe menni. Ha verset akartam írni, úgy csináltam, hogy először a vízszintes és görbe jeleket felrajzoltam egy papírra, aztán erre a skálára írtam a sorokat. Kicsit úgy éreztem, mintha kötőféken ve-

zetgetne valami láthatatlan kéz, ez sokban csökkentette előttem az írás érdekességét. Később aztán nem írtam fel a jeleket, már ezekre a ritmusokra születtek meg bennem a sorok s csak utólag skandáltam végig a verset. Nem volt ördögi dolog ezeket a szabályokat megtanulni, de igaz, hogy azt sem éreztem, mintha ezáltal jobban meg tudtam volna írni azt, amit akartam. Ez csak olyan elkényszeredett munka volt így s egy időre abba is hagytam a versírást. Elhatároztam, hogy regénybe kezdek, ott szabadon és annyit írhat az ember, amenynyit akar.

Éjjel és nappal dolgoztam. Nem kellett valami különös témát keresnem, a mi életünk éppen jó volt ahhoz, hogy egy szomorú és igazságos regényt csináljak belőle. De hogy még igazabbnak látsszon a dolog, egy parasztcsalád életét is hozzákevertem a mienkhez. Ezt a családot még gyermekkoromban ismertem s emlékeztem rá, milyen állati sorsban éltek. Az egész történet azzal kezdődött, hogy az anya haldoklott az ágyban s az apró gyerekek ott guggoltak, feküdtek mellette a sötét szobában. Az apa iszákos ember volt s most is a korcsmában mulatott. Az asszony reggelre meghalt s vergődésében maga alá temette a legkisebb gyermekét is úgy, hogy a szomszédok két halottat találtak az ágyban. A gyerekeket elvitték a szomszédok s ezek egyikéből alakult ki a mi családunk.

Vasárnap délután eljártak hozzám a testvérem barátnői s így mikor sokan voltunk együtt, hangosan felolvastam azokat a részleteket, amiket hétközben írtam. A hallgatóság hangosan végigsírta a felolvasást. Hittem, hogy

nagyon sikerült a dolog, hiszen én már jó néhány regényt végigolvastam, de egyik sem hatot úgy meg, mint ahogyan az én írásom ezeket meghatotta. A lányok csodálkoztak azon, hogy ilyen történetet ki tudok találni és mind szerelmesek lettek belém.

A felolvasás után társasjátékot kezdtünk játszani. Kettőnek ki kellett menni a konyhába, súgtak egymásnak valamit s azt a szobában levőknek bizonyos formák között ki kellett találniok. Így kerültem ki a konyhába egyedül egy-egy lánnyal és ott megöleltem és megcsókoltam a partneremet. Két fekete zsidó lány is volt köztünk, testvérek voltak, ezekkel szerettem legjobban játszani. Dús szemöldökük és göndör fekete hajuk volt, úgy tudtak csókolni, hogy valósággal lázbeteg lettem tőle. Meggyulladtam és fáztam egyazon pillanatban. Órák hosszat tartottak ezek a játékok, utána halálosan elfáradtam s másnap az ajkam körül apró lázvimmedlikkel ébredtem. A testvéremmel még mindig nem voltam beszélő viszonyban, de már nem is verekedtem vele. Ezek a játékok és a kisgyerek is nagyban leszerelték az ellene való haragomat. Kegyetlenek voltak a napok, amiket most éltünk, de remények csiráztak bennem a jövőre, hogy hogyan és milyen úton fogom ezeket a reményeimet beérni, nem tudtam, de mégis valami célját, értelmét láttam annak, hogy vagyok.

Készen lettem a regénnyel, meg voltam vele elégedve, kegyetlenül szomorú történet volt. Úgy éreztem, ha ezt valaki elolvassa, egészen más emberré válik tőle. Kicsit mintha hasonlított volna Petőfi Apostolához, de az bizonyára

nem baj, most, hogy visszagondoltam rá, nem is találtam olyan rossznak ezt a verset, mint mikor elolvastam.

A regényt két vastag irkában, nagyon vigyázva a helyesírásra, leírtam mégegyszer s felvittem a Népszava szerkesztőségébe. A szerkesztőhöz nem lehetett mingyárt bemenni, a szobában, ahol vártam, ujságírók dolgoztak, boldog voltam, hogy percekig nézhettem ezeket a papir felé hajolt embereket. Gyönyörű élet lehet ez, napról-napra így leírni azt, amit gondolunk s még pénzt is keresni vele. Fel tettem magamban a kérdést, mit válaszolnék, ha most azt mondaná valamelyik ujságíró — üljön le, elvtárs és írja meg maga is, amit gondol. Megijedtem a gondolattól, eszembe jutott, hogy helyesen megfogalmazni se tudom a mondatokat. Nagyon szerettem volna már a szerkesztő előtt állni, átadni a regényem és mielőbb eltünni a szerkesztőségből.

Szabados Sándor volt a szerkesztő, kellemes, sovány ember, szivesen fogadott.

— Mit kíván az elvtárs? — kérdezte és széket adott.

Éreztem, hogy tüskék vannak a torkomban, alig tudtam kimondani a szavakat. Mégis talán jobb lenne, ha mogorva és bántó lenne ez az ember, akkor mingyárt bele találtam volna magam a helyzetbe, így szégyeltem magam, ügyetlen voltam, mint valami fababa.

— Egy regényt hoztam föl — mondtam — és nagyon szeretném, ha a szerkesztő elvtárs elolvasná. Talán leközölhetné a Népszavában. Már több elvtárs olvasta és nagyon megható dolognak tartják.

— Maga írta?

Egy pillanatig vártam a válasszal, mondjam-e meg, én írtam, de mégis így határoztam.

— Igen, én írtam. Nagyon sokáig dolgoztam rajta.

— Hagyja itt az elvtárs és jöjjön fel egy hét mulva. Majd meglátjuk, mit lehet csinálni vele.

Kezet fogott és folytatni kezdte a maga dolgát.

Még mondani szerettem volna valamit a regényről, szerettem volna kicsit megmagyarázni, nehogy véletlenül félreértse. De beláttam, hogy nem alkalmatlankodhatom tovább. Az ajtóból azért visszafordultam:

— Kérem, én gyári munkás vagyok s így nem értem rá a regényt helyesírásban megcsinálni. Ezt a részét csak úgy gyorsan köllött elvégeznem. De ha a szerkesztő elvtársnak tetszik majd a dolog, akkor kérek szabadságot és helyesírásban is megírom.

A szerkesztő kellemesen mosolygott:

— Jól van, elvtárs, erre még ráérünk.

Elhatároztam, hogy senkinek nem szólok, hogy fent voltam a szerkesztőségben. Ezt a fogadalmamat meg is tartottam egy hétig. Hétfőn kellett volna felmennem a válaszért. De sehogysem volt hozzá bátorságom. Az egyik barátomat beavattam titkomba és őt küldtem fel a válaszért. Lent maradtam az uccán. Nem sokáig kellett várakoznom.

— No, mi ujság? — kérdeztem a fiútól izgatottan.

— Már ki volt készítve — mondta — és nagyon szives volt az a fekete elvtárs.

— Az a szerkesztő.

— Azt mondta, csak dolgozz tovább, lesz belőled valami.

— Azt nem mondta, hogy ezt a dolgomat csináljam meg helyesírásban?

— Nem. Semmi többet nem mondott, biztosan nagyon sok dolga volt.

— Azért megcsinálom helyesírásban — mondtam fölényesen. — Ez olyan jó dolog, hogy megérdemli a fáradságot.

Sokat beszéltem, úgy, mint aki egészen beavatott az irodalom és a szerkesztőségek dolgaiban. Mindez azonban csak olyan külsőséges fecsegés volt. Magamban szomorú voltam. Tudtam, hogy fent nem tetszhetett a regényem s komolyan fájt ez a csalódás. De azért nem lamentáltam és nem engedtem magam eltéríteni a megkezdett útról. Az anyámnak is elmondtam az esetet, azzal a kis módosítással, hogy nagyon jónak találták a dolgot és majdnem elfogadták, hogy a lapban megjelenjen.

— Hát mért nem kérted meg őket — mondta az anyám. — Mégis csak szép az, ha valaki az ujságban megjelenik.

— Majd legközelebb, biztosan már sok írás van náluk elfogadva. Nem akartam erőszakolni a dolgot.

Megint a versek felé fordultam. Sokat írtam s mindenkinek, akit megfoghattam hozzá, felolvastam. A kezemből nem adtam ki az írást. Hiú voltam a dolgaimra s még nem voltam benne biztos, rendben vagyok-e már a helyesírással. Ez a butaság annyira félszeggé tett, hogy minden cselekedetemet befolyásolta. Nagyon szégyenletesnek tartottam, hogy fiatal

munkás nincs tisztában a helyesírással. A nyelvtant elővettem néha s tanulmányoztam az ostoba szabályoka. Ezek nélkül egészen jól meg lehetne a világ, mért kell ilyen kellemetlen dolgokat kitalálni.

Az anyám időnként, de mindig nagyon óvatosan megkérdezte: ha rendszeresen utána néznék, nem lehetne-e valahol valami munkát kapnom?

Ilyenkor megfogadtam, hogy akár napszámosnak is elmegyek s pár napig valóban komolyan szaladgáltam munka után. Hiába, a fekete listára került munkás rosszabb volt ekkor a rablógyilkosnál.

Egyik nap azzal a hírrel jött haza az anyám, hogy egy földink, akit jól ismertünk hazulról, csavargyárat nyit a külső Váci úton.

Holnap elmegyek hozzá — mondta s talán oda bekerülhetsz.

Egy hónap mulva dolgozni kezdtem az Aigner és Fábián-féle csavargyárban.

16.

Adósságaink miatt, amiket hiába akartunk, nem tudtunk megfizetni, megint lakást kellett változtatnunk. A Csáky uccába költöztünk. Hónapokig egyhuzamban munkában voltam s egész szépen összeszedtük magunkat. Aztán megint jött a bérmozgalom a gyárban s megint a sztrájk. Nehéz és szívósan tartó harc volt ez. Megválasztottak bizalmiférfinak s követeléseinkkel oda kellett állnom a főnök elé, aki pedig csak úgy kegyelemből vett fel annakidején.

Jogosan haragudhatott rám, talán meg is érdemeltem, hogy háládatlannak tartson, de

nekem állnom kellett a harcot és álltam is. Különben sem tartoztam a gyenge elhatározású emberek közé, ebben a dologban meg éppen következetes, sőt fanatikus voltam.

Az egyik reggelen még ágyban voltam, mikor eljött hozzánk a gyáros szobalánya.

— Kéreti a nagyságos úr, hogy jöjjön el hozzánk, beszélni szeretne magával valamiről.

— Nem — mondtam. — Mondja meg az Aigner úrnak, hogy én most nem mehetek az ő lakására. Nagyon sajnálom, hogy ez így van, de mi most sztrájkolunk s én bizalmiférfi vagyok, tehát nem mehetek el a gyáros lakására beszélgetni.

Az anyám azt mondta, hogy ez sértés s hogy ezt nem érdemli meg tőlem a gyáros.

— Nem kell azért senkinek rosszat gondolni, ha te beszélgetsz vele. Istenem, hát ő is olyan ember, mint mi vagyunk.

— Nem! — mondtam — azt nem lehet. Ez árulás lenne a munkástársaimmal szemben. Ezt nem lehet megtennem. Én nem haragszom erre az emberre, de mi egészen más két világban élünk s most harc van közöttünk.

— Én már látom, hogy ennek megint rossz vége lesz.

— Az lehet, hogy elveszítjük a sztrájkot, de ennek nem akarok én az oka lenni.

Nehéz volt tartani magamat. Igaza volt az anyámnak, már éppen elegünk lehetett a harcolásból, az embertelen nyomorgásból s ha kidobnak a gyárból, kezdődik az egész elölről. De ki tudna ezen változtatni, az események jönnek és elsodornak bennünket az útból. Kiből

gazember, kiből koldus lesz. Én természetemnél fogva az utóbbiakhoz tartozom.

A gyáros a sztrájktanyáról hivatott el. Nem a lakására, hanem a gyári irodába, állítólag nem privát beszélgetésre. El kellett mennem hozzá.

— Üljön le, fiatal barátom — mondta. — Ne gondolja, hogy rossz útra akarom magát csábítani. Én is modern ember vagyok, elismerem, hogy a munkásság követelései jogosak. Ismerem, hogy milyen a mai munkás helyzete, de viszont maguknak is tekintettel kellene lenniök arra, hogy alig pár hónapja nyilt meg a gyár. Eddig csak a kész tőkét fogyasztottuk. Miből adjuk meg most a kívánt bérjavítást?

— Kérem, én nem mehetek bele ilyen dolgok fejtegetésébe. Csak azért jöttem, hogy üzenetet vigyek az elvtársaknak.

— Mondtam, ne legyen gyanakvó velem szemben. Én most nem is úgy beszélek magával, mint egy munkásommal. Hiszen, ha így tekinteném magát, akkor fel sem vettem volna. Én vétettem a munkaadók szövetsége ellen, mikor magát a fekete listáról levettem. Az embernek nemcsak érdekei, hanem szive is van. Hallottam a kedves mamájától, hogy maga verseket is ír. Nem is értem, egy igazán intelligens fiatalember mért mászik bele ennyire az ilyen dolgokba. Az én gyáramban mind szervezett munkás van, én elismerem a szervezetet, de nem szabad elvadulni. Ma már ott tartunk, hogy az értelem kormányozza az ember cselekedeteit, nem a felizgatott indulat. Maga előtt, mint intelligens fiatalember előtt szép jövő áll, ne akarjon mindenáron a saját szerencséjének az

elrontója lenni. Elhatároztam, hogy ismeretségünkre való tekintettel felajánlom magának a vicemesteri állást a lányok felett. Az egész géposztályt maga fogja vezetni.

— És mit kíván ön ezért tőlem?

— Semmit.

— Semmit?

— Tessék, ezen a cégpapiron van a szerződési forma. Ez egy mindennapi forma. Aláírja a nevét és kész.

— Ezt én nem tehetem meg. Ez a munkatársaim elárulása lenne. Ha a sztrájknak vége lesz, akkor örülni fogok az ön bizalmának, de most nem írhatok alá semmit.

Készülődtem elmenni.

— Ennyi maradiságot fel se tételeztem volna magáról. Maguk nevezik magukat modern szocialistáknak? Konzervatívabbak és kicsinyesebbek, mint egy rabbinövendék. Ajánlom, hogy gondolja meg. Ha mester lesz, akkor nem szólhat magának senki semmit. Akkor már nem tartozik a közönséges munkások közé.

— Ha tudtam volna, hogy csak ezért hívott ön, fel sem jöttem volna — mondtam. — Most már biztos vagyok benne, ha elveszítjük a sztrájkot, akkor kidob a gyárból. Pedig én szivesen megmaradtam volna.

— Nemcsak magát, hanem az összes főkolomposokat kidobom. Izgága szocialista ide többé be nem teszi a lábát. Aki nincs megelégedve, annak adjon az egyletük állást. Alázatos szolgája.

Éreztem, hogy máris ki vagyok dobva a gyárból. Még ha mi győznénk, akkor sem maradhatnék bent. Mikor a többieknek elmondtam

a gyáros és köztem lefolyt beszélgetést, kedvetlenül hümmögtek és meglátszott rajtuk, nem hiszik el, hogy én mindvégig így viselkedtem. Ezt nem mondták meg szóval, de olyasmiket kérdezgettek, amiből könnyű volt eltitkolt gondolataikra és érzéseikre következtetnem.

Két hét mulva elveszítettük a sztrájkot s vagy huszadmagammal visszakaptam a munkakönyvem. Az anyámat, aki mosni járt a gyárosékhoz, szintén elküldték.

Megint elkezdődött a lejtőn lefelé csúszás. Kiállítottak bennünket a munkából, csak arra várhattunk, hogy valaki napról-napra segítsen rajtunk. Én voltam a ház feje és egyben a leggyámoltalanabb az egész családban. Még csak kölcsönöket se tudtam szerezni. Néha azt gondoltam, hogy ma-holnap sikerül valami pénzt keresnem az írással. De ezek a kétségbeesett ember vak reményei voltak. Fogalmam se volt arról, hogy milyen kenyérharc folyik az irodalmi tereken, azt hittem, ez a pálya szabad lehetőségeket ad az érvényesüléshez, az írók mind jó és komoly emberek, hiszen mindnyájan az emberiség érdekében beszélnek, boldog lehet az, aki közéjük téved. Hogy ez nem egészen így van, hogy a könyvek mögött bujkáló emberek hozzánk hasonló robotosok és egymás ellen tülekedő koldusok s hogy én még végtelen távolságban vagyok az ő képességeiktől, ezekre nem is gondoltam. Olvastam és írtam megrendíthetetlen kitartással. Azt hittem, a világ közepében állok, csak napok kérdése, hogy a titkot megoldjam s bizonyára még soha sem álltam süketebbül és vakabbul a reális élettel szemben.

Egy fiatal házaspár költözött a mellettünk

levő lakásba. Az asszony szőke volt, kíváncsi és barátkozó természetű, a férfi kövérkés, borotvált arcú és nagy művésznyakkendőt viselt. Később megtudtam, hogy költő és a Népszava munkatársa. Ezt az egész ház tudta róla. Délután két óra felé mindig kiállt a gangra hajadonfőtt. Úgy látszott, hogy valamin nagyon komolyan gondolkozik, biztosan ilyenkor találja ki a verseit — gondoltam — és az egész látványtól nagyon meg voltam hatódva. Ilyen közelségében élni egy eleven, igazi költőnek. Milyen más kinézésű ember volt ez, mint én. Mingyárt az első pillanatra meglátszott rajta, hogy nem a közönséges halandók közé tartozik. Sokat töprengtem azon, hogy ez vajjon a nagy tudásától, vagy pedig csak a fésülködésétől, a leborotvált ábrázattól és a nagy nyakkendőtől van így. Akárhogyan is van ez, be kellett látnom, ha valaki lenni akarok, nekem is másképp kell kinéznem. Elhatároztam, hogy Petőfihez hasonlóan kecskeszakállt növesztek és a hajamat hátrafésülöm, mint a szomszéd. A két figura különlegességeit azért kombináltam így össze, nehogy a szomszéd azt mondhassa, őt utánozom.

Ezért az új frizuráskodásért a barátaim és a családom is kinevetett. Ez nem sokáig tartott s ha ezentúl a barátaimmal valahová elmentem, mindig kisült rólam, hogy költő vagyok s így csakhamar megkülönböztetett alak lettem az egész Váci úton. Igaz, hogy ez a megkülönböztetés néha abban nyilatkozott meg, hogy a gyerekek rám kiabáltak, hogy Krisztuska, meg hogy hosszú haj, rövid ész. Ezek a csúfolódások nem izgattak. Csak a bolondokat és a nagy

embereket szokták csúfolni. Azzal tisztában voltam, hogy bolond nem vagyok.

A szomszédné, akit az egész ház szeretettel csak Mariska néninek hívott, kezdett belátogatni hozzánk s talán ő volt az egyetlen, akinek tetszett az én haj- és szakállviseletem. Szivesen elbeszélgetett velem s a verseimet is meghallgatta. Egy-két dolgomat elvitte magával, hogy megmutassa az urának, aztán személyesen is bemutatott neki.

Szűkszavú ember volt s kissé gőgösnek hatott előttem. Elolvasta a dolgaimat és azt mondta, hogy van bennük valami, csak még sokat kell olvasnom. Egy-két szót ki is javított az írásomban, de ezek a javítások soha sem tetszettek nekem. Néha vitatkoztunk a művészet kérdése felől, de ezekben a beszélgetésekben se tudtunk egy nézetre jutni. Nagy szocialistának vallotta magát, de én ezeket a kijelentéseket se tudtam egészen komolyan venni. ő mindig a pártról, én pedig mindig a munkásságról beszéltem. Egyszer meg is mondtam neki, hogy azokat, amiket ő mond, én alapjában véve maradiságnak tartom.

Megsértődött. Hivatkozott arra, hogy ő a Népszava munkatársa, tehát nem lehetnek maradi elvei s hogy nézzem meg a verseit, amikben ő a polgári társadalom legfájóbb kérdését, a szabadszerelmet hirdeti. És így eljutottunk odáig, hogy a köztem és a testvérem közti viszonyról is szó legyen. Még mindig nem beszéltem a testvéremmel s ő ezt most kihasználta ellenem. Azt mondta:

— Hogyan lehetne az jó szocialista és szabad szárnyalású költő, aki nem tudja megbocsá-

tani a testvérének, hogy a polgári formákon kívül gyereke született. Minden embernek joga van ahhoz, hogy úgy éljen, ahogy akar.

— Én úgy érzem, ez csak frázis! — mondtam. — Kíváncsi vagyok rá, ha maga a szabadszerelmet hirdeti is, mit szólna ahhoz, ha a feleségét, akit maga szeret, mindennap valaki mással találná együtt.

— Ez azért se jó példa, mert a maga testvére csak egyet szeretett. Nem tehet róla, hogy az becsapta szegényt.

— Azt mondja, hogy becsapta, tehát elismeri, hogy itt valami helytelen dolog történt. Ha valaki valakit becsap, azt még a szocialista elvek értelmében is el kell ítélni. Ez így van. S nekünk szigorúaknak kell lennünk, nemcsak a kapitalistákkal szemben, hanem magunkkal és a családunkkal szemben is. Én úgy látom, hogy a szocialistáknak nem apostoloknak, hanem felforgató és új rendet csináló embereknek kell lenniök. Amit maga mond, azok csak szavak s ha magát valaki pofon üti, nem tartja oda a másik arcát is, ahogyan Tolsztoj tanácsolja. Én azon az elven vagyok, ha valaki kiüti az én fogaimat, én kiütöm az övét. Azt tartom, ha irigyelted az én fogaimat, akkor jól van, legyünk mind a ketten fogatlanok.

— Ez barbárság. Így aztán megérthető az is, ahogyan a testvérével bánik. Pedig ő be se csapta magát és a fogait se ütötte ki.

— De igenis becsapott. Őt csapta be a vasutas és ő becsapott engem. Én úgy szerettem őt, ahogyan ő szerette a vasutast és összetörte bennem azt a szép ideált, amit benne láttam. Nem ütötte ki a fogaimat, de azt mondhatnám, hogy

azzal a cselekedetével kiszúrta a szemeimet. És egyáltalában, amit maga hirdet, az a szabadszerelem egészen polgári érzelmesség.

— Ahhoz, hogy az emberek fölszabadulhassanak az iga alól, föl kell szabadulniok a szerelemben. Az ember legelemibb joga, hogy azt szerethessük, akit akarunk.

— Hallgasson csak ide. Most olvastam egy filozófust és az azt mondja: az embereknek nem lehet szabadságot adni, mert akkor fölfalnák egymást. Először beléjük kell nevelni a szolidaritás, az egymást megbecsülés érzését, ami például a farkasoknál és a hiénáknál megvan. Én is ezt mondom. Szabadszerelemben is csak annak az embernek szabad élni, aki ezt a szabadságot meg tudja különböztetni a zsiványok társadalomkívüli szabadságától.

Az ember fölényesen nevetett fölöttem. Éreztette velem, hogy még nagyon messze vagyok attól, hogy az ő magas nézeteit megértsem. De azért vitatkozásaink közben sokszor visszatértünk erre a témára, anélkül, hogy egymást meg tudtuk volna győzni. Annyira meg akart téríteni, hogy egy verset írt hozzám, ami aztán a Népszavában is megjelent.

Én is versben írtam meg a válaszom, de ez viszont sehol se jelent meg. Ez alkalommal már a félretóltság, a meg nem érdemelt mellőzés érzése is fölébredt bennem. Megkértem, hogy jelentesse meg a verset a Népszavában, azt mondta nem teheti, mert igazam sincs benne és nincs is jól megírva. Lehet, hogy helyes volt a kritikája, de viszont Csizmadia versei mellett én annyira nem tartottam jelentékenyeknek az ő dolgait, hogy a kritikáját sem fogadhattam el.

Továbbra is átmentem hozzájuk minden ebéd után s ha nem is egyeztek a véleményeink, ezek a beszélgetések jók voltak arra, hogy rendszeresebb gondolkodásra kényszerítsenek és beleszoktam gondolataim közvetlen kifejezésébe. Nem előadó, hanem elég jó vitatkozó lett belőlem. Ennek a tehetségemnek az egyletben és általában a mozgalomban is hasznát vettem.

Ebben az időben ismerkedtem meg egy másik költővel is. Sovány, borzashajú és kissé lelógó bajuszú ember volt. Feltünően hasonlított Petőfi Sándor arcképeihez. Sok verset írt, szocialista tartalmú verseket, de egy kivételével semmit sem jelentettek nekem ezek a dolgok. Ennek az egynek a *Betű* volt a címe s az volt a tartalma, hogy egy paraszt elé, mikor ez a mezőn szántogat, egy ujságlapot hoz a szél, a paraszt belenéz és forradalmárrá lesz. Úgy véltem, hogy itt egy új gondolatot írt meg a költő, mivel ehhez hasonlót se Petőfinél, se Csizmadiánál nem találtam. Más írókra, akik hozzájuk hasonló értéket jelentettek volna, még nem találtam az ismerőseim között. Lassanként elhitettem magammal, nem lehet az véletlen, hogy ezt a két kiváló embert Sándornak hívják. Úgy gondoltam, bizonyosan valami különös szerencse vagy külön megáldottság fűződik ehhez a névhez és alapjában véve kár minden erőlködésért egy olyan embernek, akit Lajosnak hívnak. Arany János és Vörösmarty Mihály költeményeit is elolvastam, de ezeket is már ezzel a beállítottságommal bírálgattam. Az életem hátralévő részének felét szivesen feláldoztam volna azért, hogy megtudjam, vajjon Csizmadia tudatában van-e nevéhez fűződő szerencsének s uram

Isten, ha egyszer valami módon kileshettem volna, hogyan írja ő a verseit. A jövőmbe vetett bizalmam erősen megcsappant. Éreztem, amit én csinálok, az erősen az ár ellen úszáshoz hasonlít. Azzal a tudattal megyek valahová, hogy úgysem fogok oda elérkezni

Ettől a költőtől kölcsön kaptam Berzsenyi költeményeit s ezek a kemény, vasból és acélból való mondatok egyszerre átlöktek együgyű tépelődéseimen. Ezekből a versekből egy embernek a hangját hallottam ki, akit ugyan nem hívnak Sándornak, mégis rendkívüli jelentősége lett előttem. Éreztem, hogy Berzsenyi némely soraiban Petőfinél és Csizmadiánál is közelebb áll hozzám. Ezt a két utóbbi költőt eddig fölülmúlhatatlannak, egészében jónak találtam. Berzsenyi komor versei megmutatták Petőfi eddig általam észre nem vett handabandázásait s Csizmadia szónokiaskodásait is. Nem kellett, hogy valaki külön meggyőzzön arról, hogy a Sándor név babonás tisztelete csak az én butaságomból születhetett meg.

Nem tudtam, hogy másoknak mi a véleménye Berzsenyiről, csak azt éreztem, hogy ez az ember sokban rokonom lehetett nekem s most, hogy a verseit megismertem, egy egész világgal lettem gazdagabb.

17

Megint kellemetlenségeim akadtak az egyletben. Az elégedetlenkedő elemek, akik a munkanélküliekből verődtek össze, földalatti szervezkedést kezdtünk a vezetőség bürokratizmusa ellen. Emiatt megint beidéztek a központba, de hiába üzentek rám többször is, nem jelentkez-

tem. Az ügy nagyon elmérgesedett, hetekig be se néztem az egyletbe. Most napirenden voltak ezek a belső súrlódások, a pártból egy egész csomó ellenzékeskedő intellektuelt kizártak s velük együtt néhány munkás is eltolódott a mozgalom szociáldemokrata vonalából. Voltak, akik az anarchistákhoz és voltak, akik a szindikalistákhoz csatlakoztak. Mind a két mozgalom csak néhány tucat emberből állt és semmi gyakorlati jelentőségük nem volt. Inkább csak olyan szűkkörű, magukat képző szekták voltak ezek. Egy kazánfütő, akit szintén kidobtak a mi egyletünkből, egy este engem is elvitt a szindikalistákhoz. A Szentkirályi uccában, egy kocsma különszobájában jöttek össze ezek az emberek. Túlnyomólag fiatalok, szakállasak és nagyhajúak voltak. Egy sovány Krisztus-formájú ember tartott beszédet. Migrainak hívták és tanító volt. Nagyon szabadon a szociáldemokrata szervezkedési formák ellen beszélt, okos dolgokat mondott, de volt benne valami papos kenetesség s ez kellemetlenül hatott rám. A mi egyletünkből, ahol nekem nem tetszően annyira eluralkodott már a vezetőség, valahová olyan helyre szerettem volna kerülni, ahol valóban az egyszerű munkások gyűlnek össze, ők beszélnek és ők próbálkoznak meg saját dolgaik elintézésével. Ezek a szindikalisták és anarchisták nagyon büszkék voltak arra, hogy náluk nincsen meg a vezetőség kiváltságos kasztja, most azonban látnom kellett, hogy mindaz, amit mondanak, csak külsőség s valóban itt is létezik különbség tagok és tagok között. A szoba falánál körül asztalok voltak tele emberekkel, a hátsó falnál azonban csak egy asztal volt s a körülötte ülő embereket

jóápoltságuknál és kiöltözöttségüknél fogva rögtön meg lehetett különböztetni a többi résztvevő kopott és elnyűtt figurájától. A főasztalnál ülők valóban nem egy megválasztott vezetőség voltak, észrevétlenül verődtek így össze, de mégis övék volt itt a vezető hang, programokat szónokoltak, melyek szerint a hallgatóságnak cselekednie kellett. Mennél tovább jártam közéjük, annál inkább észre kellett vennem, hogy e között az önkéntes gyűlekezet és a mi pártunk között alig van némi különbség. Nagyon nem tetszett nekem a hang, ahogyan a pártról beszéltek, személyi megbántódást és személyek elleni gyűlöletet éreztem ki a szónoklataikból. Valami tárgyilagos igazságokat szerettem volna hallani s ehelyett csak ellenőrízhetetlen vádaskodásokat kaptam.

Egy ember volt közöttük, akitől valamit tanultam, aki a munkásmozgalom taktikai kérdéseiről szokott beszélni, akit, mint engem is, a napi események tartottak lázban. Ez már egy idősebb ember volt, Krausz bácsinak hívta mindenki s mindenki mint a bátyját vagy apját szerette.

Az öreg azt mondta:

Ha célt akarunk érni, akkor a társadalmi forradalom egyenes útjára kell lépnünk. Különben a szakszervezetek, amik a munkásság egyetlen harci szervezete, kellene, hogy legyenek, egyre inkább önsegélyző egyesületekké válnak s a politikai párt a parlamenti frázisok részére sajátítja ki azokat. A munkásság kezében a sztrájk az egyetlen forradalmi eszköz, sztrájkolni annyit jelent, mint nem termelni. Ha a

munkásmozgalom előbbre akar jutni a végső győzelem felé, ha föl akarja építeni az emberi közösség új világát, akkor első sorban azt kell megtanulnunk, hogy éhbérért nem szabad fölmérhetetlen javakat termelnünk. Mi nem azért akarunk szervezkedni, hogy a parlamentbe képviselőket küldjünk, hanem hogy kisajátíthassuk a termelőeszközöket. Nem néhány vezér elhelyezkedését, hanem társadalmi forradalmat akarunk.

Ennek az embernek a beszédeit a lázító szavakra éhesen és nagy figyelemmel hallgattam mindig. Voltak olyan megállapításai, amikkel nem egyeztem, de lényegében lelkemből beszélt és ez megerősített a további küzdelmekre.

Nem voltam tehát hithű szociáldemokrata. Nem csak a gazdagok elleni gyűlölet élt bennem, le akartam vetni minden nyűgöt, amiről úgy éreztem, hogy az embert béklyóba köti és megalázza. Az egyletben azt mondták, hogy ez anarchizmus, tiltakoztam ellene, mert azokat az anarchistákat, akiket eddig ismertem, csak szájaskodó alakoknak láttam. Ezek megelégedtek azzal, hogy a mozgalom hibáiról szónokoljanak, de sehol se találkoztam velük, ahol cselekvésre került a sor. Volt bennük valami az ügynökökből és papokból, mindenre találtak valami elítélő szentenciát és minden kötelezettség alól találtak valami kibúvót. Ha én valamire elhatároztam magam, azt megtorpanások nélkül végre is hajtottam. S akik nem szerettek engem, azok éppen ezért a rideg következetességemért nem szerettek.

Megint egészen a mozgalomnak éltem. Az olvasnivalóim is ebből az eszmekörből kerültek

ki, félretettem a regényeket s olyan könyveket szedtem össze, amelyekben világos útbaigazításokat véltem találhatni azokra a kérdéseimre, amik a forradalommal, az ember teljes felszabadulásával függtek össze. Ha verset írtam, annak is mindig a mozgalom, a lázadás volt a témája.

Krausz bácsival vasárnap délelőttönként néhányan össze szoktunk jönni egy kis kocsmában s az öreg ilyenkor valóságos tanítóórákat tartott. Nagyképzettségű ember volt, sok német könyvet olvasott szociológusoktól, filozófusoktól, sőt költőktől is. Tőle hallottam beszélni először Goethe Faustjáról, Schiller drámáiról, de legszívesebben Kropotkin anarchista etikájáról beszélt az öreg. Érthetően megmagyarázta, hogy mit kell értenünk a kollektivizmus és individualizmus szavak alatt. Aztán Stirner individualizmusát összepárosította Marx kommunizmusával s kimutatta a történelmi materializmus és a keresztény vallás közti társadalom-elméleti különbségeket. S hogy ezeket az igazságait még világosabbá tegye előttünk, idézeteket mondott el általam még eddig nem ismert költőkből.

Egy alkalommal elárultam az öregnek, hogy én is írok verseket, kértem, hogy olvasson el belőlük párat.

Nem mutatott meglepődést, úgy vette, mintha mindennapi dolog lenne előtte.

Átadtam neki noteszemet s ő hangosan olvasta belőle a dolgokat.

— Egészen jók — mondta —, vannak közte egész derék dolgok. Tudja, elvtárs, én, mint, mindent, a verseket is abból a szempontból nézem, mi hasznát vehetjük a mozgalomban. Az

én szememben minden csak eszköz, szerszám a nagy mű, az új világ megcsinálásához. — Egy verset kiválasztott, amivel különösképpen meg volt elégedve.

Az ő elméletét nagyrészben elfogadtam s örültem neki, hogy ő is talált némi értéket a verseimben. A kiválasztott dolgot pár nap mulva átadtam az „Ujpest" című lap szerkesztőjének. Senkinek se szóltam az esetről, de szinte gyerekes türelmetlenséggel vártam a vasárnap reggelt, mikor a lap megjelenik. S valóban benne volt a vers. Nem éreztem örömet, hogy a nevem először megláttam nyomtatásban, a verset futva elolvastam és határozottan rossznak tartottam. Sajnáltam, hogy ezt adtam oda a szerkesztőnek. Olyan naivnak és együgyűnek hatott az egész. Szomorúan nézegettem át a lapot s a szerkesztői üzenetek között észrevettem a következő sort: „K. L. Ujpest. Biztatásul leközöltük." Ennek az utálatos mondatnak a fölfedezése egészen letört. Csúnya sértést láttam benne a szerkesztő részéről. Mért kellett a véleményét így dobra ütni, mikor ugyanezt négyszemközt is elmondhatta volna nekem. Meg voltam győződve róla, hogy ilyesmi csak egy ócska vidéki laptól érheti az embert. Megfogadtam, ha kérnének, se adok nekik többé írást.

Mielőtt otthon megmutattam volna a lapot, az átkozott szerkesztői üzenetre, mintha véletlenül történt volna, ráöntöttem a tintát. Valami lelki nyomástól szabadultam meg, hogy ezt a szégyenfoltot sikerült eltüntetnem. Az anyám gyerekesen örült a vers megjelenésének és nagyon meg volt hatódva a tartalmától.

Mondd csak fiam!
Mi lesz már velünk?
Ma elfogyott az utolsó falat
Holnapra nincs amit együnk.
Nyakunkra nőtt a házbér
Mit ha fizetni nem bírunk
A háziúr is dobra veri érte
Fejünk alól utolsó vánkosunk.

Vagy nézzél szét magad körül
Az ürességtől kong piciny szobánk
Ma elküldtem a zálogba
Az utolsó darab ruhánk
Menj hát dologba fiam!
Apró testvéreid és beteg anyád
Az éhséget már nem bírják tovább
Bármily epedve néznek rád.

Ne folytasd így tovább anyám!
Oh ezt nem bírja el fiad
Gyilkos szerszámként
Sebez meg mindenik szavad.
Kérjétek el inkább szivem
És én széjjeltépem, hogy ne éhezzetek
Kívánjatok bármit, én megteszem
Csak egyet nem, hogy áruló legyek.

Nem... azt megtenni nem bírom!
Ha éhen kell is halnotok.
Amíg embernek érzem magam
Önkény előtt addig megtörni nem fogok.
Inkább ezer halált
Mint egyszer gyáván meghajolni
Azok előtt, kik érzés nélkül
Tudnak nyomorba fojtani.

De ne csüggedjetek, hisz ez
Pár nap kérdése még
S megint füstölni kezd a gyár
Soká így nem tarthat már
Igen, mi győzni fogunk...
És akkor megjavul a bér,
Hogy jut ruhára, orvosságra.
És lesz mindnyájunknak kenyér.

Kassák Lajos

Délben bementem a Gyagyovszkyhoz és neki is megmutattam a lapot. Azt mondta, hogy tartalomban jó a vers, de még gyönge a technikája s hogy ennél már jobb dolgot is mutattam neki.

Újabb verseket írtam s éreztem, hogy verseimben mi az üres frázis s hogy a mozgalom, a mindennapi kenyérharcunk s a költészet, ha egy ember is csinálja, két különböző valami. Észrevettem a szavaknak önmagukban rejlő szépségét s a különféle ritmusokban a költő indulatainak a kifejeződését. Ezekről a kérdésekről Kiss Károllyal szoktam vitatkozni. Nem volt valami nagyon olvasott ember, hiszen ő is a műhelyből került ki, de nyugtalan természetében hasonló volt hozzám s így vele tudtam a legszabadabban beszélni mostani ismerőseim közül.

Egy napon nagy szenzációval lepett meg. Egy új verses könyvet mutatott, aminek *Holnap* volt a címe.

— Ezek a legújabb költők — mondta. Én már átolvastam a könyvet, de nem vagyok benne biztos, hogy komoly dolgok-e ezek vagy pedig csak viccek. Kicsit úgy hat az egész, mintha hibbant eszű emberek irkálták volna össze.

Kint ültünk a ligetben s néhány verset hangosan felolvasott. Néha kicsapott belőle a nevetés s kíváncsian rámnézett.

Valóban furcsán és idegenül hatottak rám is ezek a dolgok, de egyáltalában nem ingereltek nevetésre.

— No, érted? — kérdezte.

— Azt nem mondhatnám, hogy értem, de

mégis úgy érzem, hogy valami nagyon érdekes dolgok ezek.

A könyvet elkértem és egész éjszaka fenmaradtam a megfejthetetlennek látszó írásokkal. Jóakarattal és végtelen kíváncsisággal nyultam a könyvhöz, valósággal barátkoztam vele. Megnéztem az írók arcképeit, mintha személyesen is meg akartam volna ismerkedni a versek íróival. Nem találtam rajtuk semmi különöset. Babits Mihály versei előtt azonban a fénykép helyén egy kis rajz volt varjúkkal, amint azok a dombok felett repülnek. Ez valami izgató volt, kérdeztem magamtól: vajjon ennyire szégyenlős, vagy ennyire csúnya, vagy pedig egyszerűen csak affektál ez az ember? Mi oka lehet annak, hogy így elrejti magát. Néztem a kis rajzot s lassan imponálni kezdett nekem, aki akármi okból is meg merte bontani ennek a különben rendetlennek látszó könyvnek a rendjét. Az ő verseit olvastam el először. Nem értettem meg, de mégis valami váratlan örömérzés ébredt fel bennem, valami új, eddig nem ismert kielégülésfélét éreztem. Aztán mentem tovább a sorok között, mintha barlangba szálltam volna le, mintha hajón ülnék, mintha szárnyaim nőttek volna, talán így érezhetné magát az, akit valami csodálatos kéz a levegőbe emel s most ég és föld között lebeg.

Miklós Jutka *Kőrös*-ről írott verse volt az első, amit hiányérzet nélkül a maga egészében felfogtam. Ez a vers eltért a könyv többi darabjától, a képekben nagyszerű fantázia s a ritmusban szabad, fiatalsággal átfűtött erők lüktetését éreztem.

Másnap azt mondtam Kiss Károlynak:

— Még sohasem olvastam ilyen nagyszerű verseket. Egészen mások, mint amit mi csinálunk, de azt hiszem, hogy ők az igazi költők és nem mink. A mieink lehet, hogy igazabbak, de mégis az övéik hatnak rám úgy, mintha élnének.

Az ember gúnnyal és fölényesen nézett rám.

— Hidd el, hogy ezek nem bolondok — és mindenféleképpen megpróbáltam, hogy megértessem vele érzéseimet és gondolataimat, amik ezekkel a versekkel kapcsolatban bennem felébredtek. Alig értem el nála valami eredményt, de én égtem és éltem, áradás volt bennem, nem külső szenzációktól, hanem a bennem felszabadult új erőkből. Hetekig jártam ezzel a könyvvel s egyre messzebbre jutottam benne. Már megláttam az írók egyéni különbségeit is. Adyban megláttam a vad, nekiszánt indulatot, Babitsban a rejtőzködő idegent, Juhász Gyulában a félszeg alázatosságot, Miklós Jutkában a fiatal és intelligens nőt. Balázs Béla és Emőd Tamás csak író fiatalemberek maradtak előttem, Dutka Ákosnak annyira antipatikus volt a neve, hogy komolyabban kíváncsi se voltam a verseire.

Akivel csak találkoztam s ahol csak tehettem, mindig erről a könyvről beszéltem. És nem érdekelt, hogy másokat izgatnak-e ezek a dolgok s hogy mi a véleményük. Csak régebben, félig berúgott állapotomban voltam ilyen bőbeszédű és föllelkesült, jólesett a saját szavaimat hallanom, néha olyan ujságok csöngtek vissza a füleimbe, amiket gondolatban meg sem fogalmaztam.

És jöttek az én újabb verseim és tisztább ruhában, izgalmakkal telítetten.

Egy újpesti gyűlésen véletlenül összetalálkoztam Csizmadiával s megkérdezte: írok-e még verseket?

Megmutattam neki pár új dolgomat.

— Ezeket maga írta? — kérdezte.

— Igen.

— Úgy érzem, hogy ritka nagy tehetség van bennük. De kár, hogy így dolgozik. Ezekben már benne vannak a holnaposok őrültségei.

18.

Gyorsan múltak fölöttem a napok. S mintha vándorúton lettem volna, egy új világba haladtam befelé. Éreztem a nyomorúságot, ami engem és egész családunkat agyon akart nyomni, de szemeim elől föltisztultak a ködök s a távolban látszottak kicsiny célok, amik felé érdemes volt törekednem.

Peterdi Andornak és egy Válfy nevű embernek egy kis lapja jelent meg. Fölvittem hozzájuk újabb verseimet. Ügyetlen és szinte vidéki lányosan szemérmes voltam ezek előtt az emberek előtt, akik kis tengerészpipával a szájukban, egy kis szobában játszották a szerkesztőséget és a szerkesztőket. Szívesen fogadtak s Válfy fölolvasta egyik munkáját. Babits Fekete ország című versének a paródiája volt. Olvasás közben jóízűen nevetett saját ötletei fölött és nem titkolta, hogy nagyon sikerült és nagyjelentőségű műnek tartja ezt a dolgát. Én semmi különösebbet nem találtam benne. Babitsnak ezt a versét különösképpen szerettem s ügyetlenségnek s ki-

csinyességnek láttam, hogy valaki, aki magát szintén írónak tartja, így próbálja meg elértékteleníteni ezt az érdekes verset.

— Tönkre kell tenni ezeket az őrülteket — szavalta ez az aprótermetű és feltünően nagy hangú emberke. — Szemérmetlenség, hogy ilyen bolondgombákkal kijönnek a piacra.

— Nekem tetszik ez a vers, — mondtam szerényen.

— No, apukám, csak nem azt akarja mondani, hogy maga érti?

— Azt nem mondom! Lehet, hogy nem értem, de még sohase olvastam ilyen verset s van benne valami, ami megfog engem.

— Valóban nem érdektelen, — mondta közbe Peterdi. — De óvakodni kell az ilyesmitől a fiatalságnak. A költészet az komoly dolog. Ismeri Dehmel verseit?

— Nem.

— Van belőlük pár fordítás, olvassa el azokat.

A másik ember rálicitált:

— Verhaeren! Arno Holz!

Ezeket a verseket nem ismertem, visszahúzódtam, valósággal meglapultam a két ember lármája alatt. A szobában egy asszony is volt, szótlan és nagyon soványka, az ablaknál ült és képeslevelezőlapokat színezett. Később megtudtam, hogy ő a Válfy felesége volt, az ő munkájából éltek, szörnyen nagy művésznek tartotta a férjét s a mártír halált is szívesen vállalta volna ezért a meggyőződéséért.

Hogy az első versem megjelent a lapjukban, többször fellátogattam a szerkesztőségbe és kissé összebarátkoztam ezzel az asszonnyal.

Mintha csak a férje visszhangja lett volna. S az egész teste is inkább valami fából faragott vagy viaszból gyúrt babához, mint élő emberhez hasonlított. Az ujjhegyei vörösek és kékek voltak a festéktől s mintha eltörött volna a szája, ha valami fölött nevetett.

— A Gézát, ha most nem is akarják elismerni, — mondotta a férjéről, — halála után majd szobrot emelnek neki. Szeretném neki egy nagyobb szerkesztőséget kivenni, de sajnos, ezzel a munkával nem tudok több pénzt összekaparni. Tudja, megmondom, én is szeretem Babits Feketeország című versét, — de mennyivel szebb az övé, amit pedig csak játékból csinált.

Nemsokára megbukott a lapocska s aztán nem találkoztam ezekkel az emberekkel, de nem is vágyódtam utánuk. Arról azonban meggyőződtem náluk, hogy írónak lenni nem minden esetben a legjobb kereseti pálya. Egy suszterlegény bizonyára többet keresett, mint Válfy vagy Peterdi, akik pedig meg voltak győződve arról, hogy a kor legnagyobb emberei közé számítanak. De mégis más, egészen más az egy gyárban, műhelyben vagy irodában dolgozni, mint szabad írónak lenni. Hónapokig csavarogtam már munka nélkül, koplaltam és rongyoskodtam s csak most emlékeztem vissza minden kínlódások dacára is, mennyivel más idők ezek, mint napróInapra pontos időben bemenni a gyárba, estig dolgozni, kimerülten ágybadűlni és másnap kezdeni az egészet elülről. Lényegében csak most éreztem át a bérmunkás áldatlan, baromi sorsát. Amit az egyletben eddig tanultam, az mind igaz volt, de ezeken kívül még vannak egyéb igazságok is. Valóban igaz, hogy kenyérre alig telik a

keresetünkből, de én most nem a hús és a jobb ruhák hiányát éreztem a legerősebben, hanem a befogottságból való kiszabadulni akarást. Függetleníteni magamat más emberek parancsai alól, átlépni a mesterséges korlátokon, fölszabadulni, hogy a magunk kedve szerint rendelkezhessünk az időnkkel. Egyre erősebben, kifejezettebben élt bennem ez a vágy s ha nem is tudtam az új versek értelmét megmagyarázni, éreztem, hogy ezekben a bolondságoknak nevezett munkákban az én vágyaimhoz hasonló vágyak teljesülnek meg. Petőfi és Csizmadia verseivel szemben, amiket valamennyien megértünk, ezek forradalmat, belső emberi nyugtalanságot jelentenek.

A munkásság között nyiltan propagálója és védője lettem az új verseknek. Fölismertem bennük a továbbfejlődés jeleit s úgynevezett józan ésszel senki sem tudott volna ennek az ellenkezőjéről meggyőzni.

Ezekről a kérdésekről sokat vitatkoztunk Kiss Károllyal, aki azt mondta:

— Ezeknek valami vérbajuk van — a verseikből kiérzem a betegséget.

Magam előtt láttam őt, ahogyan ezeket kifejezett undorral mondta és nem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy miért van az, amit ez az ember Adyról és társairól állít, azt én mind benne érzem megvalósultnak. Valósággal a halál árnyéka, tüdőbeteg, csúnya, lekonyult bajusza van, az orra vörös, a fülei átlátszók s ha egy lány közelébe kerül, izgatottan elkezdi bodorni a bajuszát, mintha valami különös dologra készülne, mintha a következő pillanatban meg akarná támadni a lányt. Az új költőket nem is-

mertem személyesen, de a könyvben közölt fényképeik után egyáltalában nem volt róluk rossz elképzelésem. Nem tudtam őket ilyen penészvirágoknak elképzelni, mint amilyen ez az állandóan lázadásról, forradalomról prédikáló ember volt. Egyre inkább átláttam, hogy az ő és hozzá hasonló emberek írásai külsőségesek és másokat utánzó csinálmányok. Ekkorában vettem észre azt is, hogy az ő verseik mennyire hasonlítanak Csizmadia verseihez, csak éppen hogy nem olyan erősek, nem olyan meggyőzőek. Valahogyan az olajnyomatú képekhez hasonlítottam őket és ezen a hasonlaton át volt fejlődőben a kritikai érzékem.

Egyik vasárnap délben Gyagyovszky Adynak „Az én menyasszonyom" című versét hozta haza.

— Végre valami, amit el lehet olvasni! — mondta — ebben már látszik valami a költőből.

— Szép vers — feleltem, — de nekem azért nem egészen tetszik. Magának biztosan azért tetszik, mert szabadszerelmet talál benne. Pedig ez csak kispolgári szentimentálizmus. Petőfi „Szeptember vége" című versét se tudtam szeretni soha.

Megint benne voltunk a reménytelen vitában. A szabadszerelem kérdését ő szerette a saját ügyévé tenni s akármiről kezdtünk beszélni, biztos voltam benne, hogy ide fogunk megérkezni.

Két órakor menni készült, azt mondta, kísérjem be a kávéházba.

Így kerültem el a „Meteorba", ahová írók, színészek és a szociáldemokrata párt főemberi jártak. Idegen és elveszejtő hely volt ez az én

részemre. Egy sziget a nagyvárosban, amit még nem ismertem, a csillárok és megaranyozott falak, a jólöltözött és finoman beszélő emberek között megsokszorozva éreztem a magam ordító szegénységét, lelki életem darabosságát, egész kiközösített voltomat.

Politikáról beszéltek.

Kivágott ruhákban nők dalokat dúdoltak, nevettek és ott ültek a férfiak között, mintha valamennyien valamennyiökhöz tartoznának.

Kártyáztak és billiárdoztak.

Mintha valami különös akváriumba kerültem volna. Ott ültem közöttük s mégis egy külön üvegrekeszben. Pontosabban nem tudtam volna megmondani, mi az, ami elválaszt tőlük. De nem ők különültek el tőlem, hanem én ő tőlük. S nem mertem megmozdulni, hátha ez illetlenség lenne s nem mertem szólni, bizonyára csak butaságot mondhattam volna. Beszéltek dolgokról, amikről én most hallottam először, neveket emlegettek, melyeknek a kimondásába beletörött volna a nyelvem. Rosszul éreztem magam. De mégis feledhetetlen nyomokat hagyott bennem ez a néhány óra.

Kijöttem az akváriumból és visszamentem az istállóba. Mert hiába, hogy szerettem a kőből, vasból és füstből fölzsúfolt külvárost, hiába, hogy én az ő megválthatatlan fia vagyok, mégis csak istálló ez, naptalan és rosszszagú fészek. Éjszaka írtam s ha valaki elolvasta volna ezt a versemet, talán észre is vette volna, milyen változásokon mentem át az utóbbi órákban. Eddig csak magamból kifelé néztem a dolgokat, most mintha egy pillanatra kívülről láttam volna meg önmagamat. Kicsiny és jelentéktelen voltam a

világ forgatagában. Proletárságom, amit eddig csak elvadult frázisokban, sokszor csak a hangzásért kiáltott kiáltásokban tudtam kifejezni, elmélyült, kiszélesedett s ha a következő verseimben kevesebb is volt a vezércikkes fenyegetődzés, több volt benne a gyötrődő ember érzéséből. Nem azt éreztem, hogy ezek a dolgaim jobbak az előzőknél, hanem azt, hogy kezdetlegesebbek, hogy valahova arrafelé tapogatódzom bennük, amerre még nem jártam s aminek a felfedezésére, megismerésére és megmutatására vágyom.

Újabb írásaimat megmutattam ismerőseimnek, nem tetszett nekik.

— Kár érted — mondták, — ha nem bolondulsz bele a Holnaposokba, lehetne belőled valami. Minek kell egy munkásnak ilyen finoman kifejezni magát?

Saját magam egyáltalában nem voltam megelégedve a dolgaimmal, keveseltem őket, éreztem és fájlaltam bennük a földhözragadtságot s most csak olyan emberek voltak körülöttem, akik éppen ezt a földtől való elszabadulást kifogásolták.

Ekkortájban ismerkedtem meg Bodrogi Zsigával, a dalköltővel. Nekem tetszettek az ő egyszerű szocialista dalai, neki azonban egyáltalában nem tetszettek az én írásaim. Sovány, kicsit sántító, kicsit kancsalító szemű ember volt és olyan meghatóan tudta a bajuszát pödörgetni, hogy egészen leszerelődött mellette az ember kötekedő kedve. Hallgattam és ő ilyenformán beszélt.

— Ady az senki, apukám! Egy részeges duhaj. Olyan verseket, amilyeneket ő ír, ötvenet

rázok ki a manzsettámból. Tudod apukám, két költő marad meg az irodalomtörténetben, az egyik Petőfi... a másik én vagyok.

— Hát én Adyt is nagy költőnek tartom.

— De apukám, mellettem — mondta és gyorsan sodorta a bajszát és egész tenyerével szépen oldalra simította a haját. — Mellettem, apukám, egy niemand. Büszkén mondhatom, hogy én vagyok a zsidó Petőfi. Talán még Csizmadiát említhetjük.

Minden bolondériája mellett is határozottan szimpatikusabb ember volt amazoknál. Ők vagy jó állásokban levő kis urak, vagy az uccákon lézengő csavargók voltak. Bodrogi szerényen itt élt a kávéházi levegőben, nagyon ügyesen tudott egy koronát kölcsönkérni és hajlandó volt ennek a pénznek a felét odaadni annak, aki még nálánál is szegényebb volt. Néha az én kávémat is kifizette s ő volt az egyetlen, akitől ezt a szívességet elfogadtam. Egyre inkább összekötődtünk, tanulni ugyan semmit sem lehetett tőle, de az ő könnyű és korláttalan életében volt valami, ami nyugtatón és bátorítóan hatott rám.

Délután kettőkor bementem a kávéházba és ott maradtam reggel hatig. Később észrevettem, hogy milyen demoralizáló hatással van rám mostani életrendem s néha-néha megszeppentem a fekete, kilátástalan jövő előtt. Idegennek éreztem magam otthon s valami nyomasztó bűntudattal éltem ezek között az értem is kínlódó emberek között. A testvéremmel még mindig nem beszéltem s mégis megettem az ételt, amit az ő keresetéből kotyvasztottak össze. Sőt még a cigaretta- és kávéházi pénzeket is hazulról hord-

tam el. Ők soha nem szóltak ezért, de én éreztem, hogy ez így nem jól van. Kitartottnak éreztem magam s ez elfogulttá és békétlenné tett velük szemben. Szorgalmasan írtam, de mostanában nem mutattam meg újabb dolgaimat az anyámnak, ezt megalázkodásnak, hízelgésnek láttam volna, örökösen úgy jártam, mint aki meg van sértődve.

Végre önmagam előtt is tűrhetetlenné vált ez a komédiázás. Hétfőn és csütörtökön újból odaálltam a gyárkapuk elé, hátha valahogyan be lehetne csúszni a lelkem legményéről útált kapukon. Ha itt-ott a portás elvette a könyvemet, az irodából reménytelenül visszaküldték. Egyszer mégis, talán részeg vagy pillanatnyilag elmeháborodott volt a mester, bekerültem a Kaszab-féle csavargyárba. A vágógépekhez kerültem, öt lány mellé. A nagy csavargyárban már dolgoztam ezen a munkán, könnyen ment a dolgom, a lányok szívesen engedelmeskedtek. Meg voltam nyugodva. Most, hogy bent éltem a füstben és olajban, a zakatoló gépek és az erővel dolgozó munkások között, nem is tartottam olyan utolsónak és tűrhetetlennek a gyárat. Csak reggel ne kellene olyan korán felkelni. Az utóbbi munkanélküliségek alatt csak a kávéházi ablakon át láttam a hajnali világosodást s aztán bebujtam az ágyba, hogy délig aludjak. Most úgy éreztem, mintha kicsit visszafelé forognának alattam a kerekek. Ilyenkor reggel rideg és szomorúságot keltő ez a vidék. A hosszú Váci úton zakatolnak és csilingelnek a megzsúfolt villamosok és a járdákon kifelé mennek az emberek, púposan és nehézkes járással, némelyek bemennek a kocsmákba egy pohár pálinkára s vannak mások,

akiknek csak zsebkendőbe pakolt kenyérdarab van a hónuk alatt.

S aztán fölbúgnak a kürtök és visítanak a szirénák.

Ilyenkor sokszor eszembe jutott Madarász Emilnek egy verse, melyben ő ezeket a dudákat és sípokat ércmadarakhoz hasonlítja. Mentem tehát a füstlombok és a fölriadt ércmadarak között és bevittem magam a gyárba, hogy a hosszú nap alatt kitépjem és letördeljem magamról azt az erőt, ami éjszaka felgyült az izmaimban. De mégis semmi gyűlölet nem volt bennem a munka iránt, éreztem, hogy nekem szükségem van erre is, az én kezeim élnek, az ujjaim szorítani s az izmaim feszülni akarnak.

Az egyik munkásnőm egy szőke fiatalasszony volt, feltünően komolyan tudott viselkedni s már az első napon a szocializmusról kezdett velem beszélgetni. Ez a gyár nem volt megszervezve s érdekes, hogy ez az asszony mégis ilyen nyiltan mert velem vitatkozni. S voltak bizonyos kérdések, amikben még nálamnál is radikálisabb volt. Az egyik este találkát adtunk egymásnak és arról beszélgettünk, hogyan és miképpen lehetne a gyárat megszervezni. Olyan nagyszerűen beszélt, hogy valósággal szerelmes lettem bele. Hagyta, hogy megfogjam a kezét, aztán átöleltem a derekát. Már egy éve is lehetett, hogy utoljára volt nővel dolgom, akkor is csak itt kint a kültelken olcsó és gyors szerelem volt az. Most fölforrtam emellett a fiatal, szimpátikus asszony mellett s már meséltem a szervezési terveimről s a multamról s arról, hogy fekete listán vagyok s hogy inkább szindikalistának, mint szociáldemokratának érzem magam.

Másnap bementem az egyletbe, a titkárnak elmondtam, hogy mit lehetne csinálni Kaszabéknál s elhatároztuk, hogy néhány megbízhatónak látszó embert értekezletre hívunk össze az egyletbe. Én a fiatal asszonyra bíztam az emberek összehozását. Úgy látszott, hogy örül ennek a megbízatásnak, de még sem lett meg az értekezlet.

Hogy az értekezlet tervét az asszonynak elmondtam, másnap minden indokolás nélkül elbocsátottak a gyárból.

19.

Alig hallottunk valami hírt az apámról. Több levelet írtunk neki azóta, hogy anyámék itt vannak, de ő nem válaszolt. Lehet azonban, hogy azt nem haragból, csak közömbösségből tette. Különös természetű ember volt, nem voltak barátai, nem rajongott semmiért és nem haragudott senkire és semmire. Ha valakivel összeütközésbe került, azt minden további nélkül kikapcsolta az életéből s harag nélkül, de végérvényesen meg tudott feledkezni róla. Bizonyára velünk is így történt, megszüntünk létezni az ő számára. Ha valaki hazai ismerősünkkel összetalálkoztunk, az mindig nyugtalanítókat beszélt róla.

Elérkezett a második sorozásom ideje, haza kellett utaznom. Kiöltözködtem a kölcsönkért ruhákba, hogy emberi figuraként kerüljek apám elé s valóban, mikor megérkeztem, szemmel látható különbség volt köztem, a nagyvárosi fiatalember és az ottani legények között. A fiatalember és a legény szavak világosan meghatározzák a köztünk levő különbséget. Kora reggel a soro-

zás napján érkeztem meg s az én gyerekkori pajtásaim már részegek voltak, nagy, nemzeti színű csokrokkal dűlöngéltek az uccákon kocsmától kocsmáig s ordítoztak s áradt belőlük az alkoholszag s a kisvárosi ember elvadult gőgje. Az állomás vendéglőjében találkoztam velük, voltak, akik észrevették a köztünk levő különbséget, megilletődve vizsgálgattak, s voltak, akikből kibuggyant a gúnyolódás. Mélyen kivágott fekete zakóöltöny volt rajtam, keztyűim voltak és csokornyakkendőm, mint a Gyagyovszkynak, Bodroginak és a Kiss Károlynak.

— Nézd csak, hogyan elzsidósodott ez a kölyök — mondta valamelyik régi ismerősöm.

Röhögtek körülöttem.

— Olyan, mint egy cigányprimás — mondták mások s úgy néztek rám, mint aki megsértette őket, vagy mint akit ők mélységesen megvetnek, mint nem közéjük valót.

Az egyikük egy asztalos, akivel Pesten is dolgoztam együtt, nagy csomó nemzetiszínű szalagot tűzött föl kabátom fazonjára.

— Sohse szégyeld, pajtikám, hogy sorozásra mész. Csak a derék emberek lehetnek katonák.

Hagytam, hogy fölbokrétázzon, ellenkezésem csak egy általános verekedést eredményezett volna. Pedig mondani szerettem volna valamit ennek a megkótyagosodott fiúnak. Ő volt az egyike azoknak, akik az egyletbe beagitáltak, antimilitaristák voltunk s most, hogy visszakerült ebbe a kis városba, érzésben és gondolkodásban egy egész világ választ el bennünket egymástól. De ki szólhatna itt elvekről és magasabb rendű emberi célokról.

Nyolc óra felé négyes sorokban a kocsiúton

bőgve és ordítozva bemasíroztunk a piactérre. Föltünően lármás és eleven volt a városka. Előző napokon esett az eső, a tántorgó emberek nyakig sárosak voltak, én józan maradtam, fáztam a hideg széltől s az átnedvesedett cipőimtől.

— Ott megy az öreged — mondta valaki felém az előttem menő sorból. — Jó pofa az öreg, olyan, mintha kínai lenne.

Alig ismertem meg az apámat. A téren jött át valahonnan a patika felé. Szakadt karimájú szalmakalap volt rajta, vékony nyári kabát és papucsok. Mintha tüskéken járt volna, sántikált át a sáron, vizen. Megdöbbentett ez a kép. Mi történhetett az öreggel? Siralmasan kiütközött a többi emberek közül.

Kiléptem a sorból, egyenesen utána mentem a patikába.

Egy pillanatig úgy tett, mintha nem ismerne meg. Kezet akartam csókolni, nem engedte. Közömbösen kérdezte:

— Az a mit akarja, kérem?

— A sorozásra jöttem. Tiszteltedi a mama s a kezét csókolják a gyerekek.

Fölhúzta a vállait s széttárta a kezeit.

— Ne fecsegjen bolondokat, kérem! Nekem nincsenek se mama, se gyerekei!

Sokáig hallgattunk. Nem tudtam, mit mondjak neki, éreztem, csak egy érintés kell ahhoz, hogy fékeveszetten kitörjön belőle a keserűség. Az ajtónál álltam, ő ide-oda tipegett, oktalanul egyik helyről a másikra rakosgatta a holmikat. Végre megszólalt:

— Magának hogy megy a dolga, kérem? Látom nagy úr lette, úgy néz ki, akár egy finom cigányprímás!

— Csak megvagyunk. Szeretnénk, ha tatácska is feljönne Pestre.

— Slusz, kérem! Ha azért gyütte, kérem, hogy itt fecsegjen, alászolgája! Én nem akarja semmit hallani a maguk dolgáról. A maguk anyja elmente — a jó isten segítse.

— Én elhiszem, hogy a tatácska haragszik, de mi mégis csak egy család vagyunk, össze kellene tartanunk.

Zsebre tette a kezeit s ott állt előttem gúnyosan és szigorúan.

— Ja úgy, kérem, már kirukkolja magát a szocializmussal. Szégyelje kérem, már itt köll meghallani az embernek, mi lette magából. Megmondtam, kérem szépen mindig, az ilyen emberből, mint maga, csak tolvaj, csirkefogó lehet. Szégyelje magát. Az apja előtt azt mondja, nincs isten, meg hogy meg kell gyilkolni a királyt.

Nem tudtam, mit feleljek neki. Honnan veszi ezeket az értelmetlen szörnyűségeket. Biztosan így hallotta azt valamelyik postástól vagy vasúti baktertől s most könyörtelenül nekem ront. Nem tudtam megállni, hogy csöndben maradjak. Bizonyára minden támadást jobban elbírtam volna, de hogy valaki az elveimet kifogásolja, még ha az apám teszi is azt, elbírhatatlan. Meg akartam magyarázni neki, hogy mi az, szocialistának lenni, de mintha paprikát szórtam volna a szemei közé. Féktelenül megdühödött, belém fojtotta a szót s belőle gáttalanul áradt a szitok, az összezavart frázisok, amiket itt-ott összeszedett. S aztán, hogy lecsillapodott, az istenről, a templomról és a királyról beszélt megint.

— De hiszen maga sohasem jár templomba — mondtam — s talán azt se tudja, ki az ország királya.

— Amit én csinálom, kérem, ahhoz magának semmi köze. Kikérem magamnak, hogy valaki, akár az enyém taknyos gyereke, azt mondja, maga vén bolond szocialista.

Mégis csak az volt az egyetlen, amit tehettem, csöndben maradni. Be kellett látnom, hogy valami történt az öreggel az utóbbi időben. Ez már nemcsak a ruházkodásán, de a beszédéből is világosan látszik. Ültem és hallgattam és figyeltem, hogyan kalandozik el a zagyvaságokban, hogyan nyugszik meg lassan és közeledik megint felém, a fia felé.

— Elmegyek — mondtam, — tíz órakor kezdődik a sorozás.

Egészen megenyhülten beszélt:

— Nem köll, hogy félje, kérem szépen. Már beszélgettem a dr. Neszlinger úrral, nem köll magának katona lenni. Itt van, kérem, öt forint, igyon egy kis szíverősítő.

Nem akartam elfogadni a pénzt, megint felforrt, terrorizált.

— Beteszi, kérem, a zsebibe, vagy nem teszi be a zsebibe, kérem?!

Megalázkodva elfogadtam. Nem mintha nem lett volna szükségem erre a pénzre, de szégyeltem magam ez előtt a letört, lelketlennek látszó és mégis nagylelkű ember előtt. A saját szempontjából bizonyára voltak igazságok azokban a vádakban, amiket ellenem mondott, de én mégis csak felnőtt ember voltam már s ő olyan szánalmasan eltorzultnak, összeziláltnak látszott előttem. Megértettem, hogy abba ment tönkre,

mert elvált tőle a felesége, az az asszony, aki egészen közömbösnek látszott a részére, akivel havonta csak egyszer-kétszer találkozott s akkor is csak lamentáltak, csak panaszkodtak egymásra. Az ő történetükön át sok új oldalát láttam meg az életnek, fiatal fejemmel elhatároztam, sohse fogok megnősülni. Az élni akaró embernek szabadnak, mindenkitől függetlennek kell lennie.

Szép kifejlődött testtel álltam a sorozó bizottság előtt. A dr. Neszlinger is ott volt, láttam, hogy valamit mond rólam a katonaorvosnak.

— Mi a foglalkozása? — kérdezte tőlem a katona a mérleg alatt.

— Költő — mondtam.

— Micsoda?! — kérdezte mégegyszer.

— Költő.

— Keltő! — kiáltotta be a katona.

Az orvosok hangosan nevettek.

— Jöjjön előre — mondta az egyik. — Mi a foglalkozása?

— Ujságíró.

— Akar katona lenni?

— Nem!

— Miért?

— Beteg vagyok!

— Forduljon meg!

Megfordultam. Éreztem ennek a pillanatnak a jelentőségét, éreztem, hogy a sorsom fordulópontján állok, egy idegen ember *igen* vagy *nem* kijelentésétől függnek legközelebbi éveim, talán egész életem.

— Alkalmatlan — mondta az orvos. — Tovább!

Fekete, átláthatatlan falak húzódtak el előlem. Az egész sorozásból eddig semmit se láttam, szemeimmel és füleimmel csak önmagamra vigyáztam s most eszembe jutott Palágyi Lajos verse a sorozásról s ezeken a kegyetlenül egyszerű és igaz sorokon át láttam a körülöttem levő életet. Sovány és görbe és hatalmasan kifejlődött mezítelen testek sorakoztak a mérleg alá, lemustrálták őket és elkönyvelték őket és el voltak intézve. Kinek meghagyták azt, ami a legszemélyesebb tulajdona volt, kitől pedig ellenvetést nem tűrőn elvették a szabad élet lehetőségét. Az utóbbi esztendőkben akármerre néztem, újra és újra meg kellett arról győződnöm, hogy szocialistának lenni mindenkinek önmaga érdekében való kötelesség. Szerettem volna a szálloda előtti kőoroszlán mellé állni és kiszónokolni a gondolataimat, kiönteni a mérleg alá hajtott tömeg elé az érzéseimet, amik útálatosnak és embertelennek mutatnák meg ezt az egész szomorú komédiát. De talán meg se hallgatták volna, vagy talán agyonvertek volna.

A hosszú szalagok fonnyadtan lobogtak a nedves szélben, a legények pálinkásan és magukból kikelten üvöltöttek.

Az ivószobában várt rám az apám.

— No, lebo, kérem szépen?

— Nem vettek be.

— Fogja kérem a cókmókját és utazzon vissza az anyjához. Itt nincs semmi dolga, kérem szépen. Jövőre majd megint megcsináljuk, hogy ne legyen maga katona.

Kidobott a városból. Ebben a kimustrált öltözékben, megőszült lecsüngő bajusszal, tyúkszemes lábaival, amiken már alig tudott járni,

meg akart maradni előttem tekintélynek, könyörtelen apának, harcolt ellenem és mégis félreérthetetlenül látszott rajta, hogy fél tőlem, fél az érzelmei megkísértésétől.

— Akarja, kérem, egy fiakkerbe üni? — s mielőtt még válaszolhattam volna, füttyentett az egyik kocsisnak. — Az a kérem Sándor, fusson az enyém fiával a vasútra, el akarja utazni Pestre.

Estére Pesten voltam.

Egy csomó versemet vittem magammal haza, meg szerettem volna mutatni az apámnak, most unalommal kiszórtam a zsebemből. Egyre inkább éreztem az egyedülvalóság terhét. Élni emberek között, akik gondolkozásban és érzésben egészen távol vannak tőlünk s mégis beszélnek hozzánk, éreztetik a színeiket és formáikat és könyörtelenül ránk akarják erőszakolni a szokásaikat. Dolgozni, dolgozni, mondják, pénzt keresni. S mindennek semmi értelme nincs. Mindez alig különbözik valamit a lassú öngyilkosságtól. Én pedig élek s ha azt mondom, jól akarok élni, ez alatt egészen mást értek, mint ők. Egészen mást, mint a családom és egészen mást, mint szervezett társaim a gyárban. Én is sokat beszélek a munkáról, de ilyenkor mindig valami olyan munkára gondolok, ami nem kell a munkaadónak, aminek az értékét nem tudják a napi árfolyamok lemérni. És egyáltalában, kinek kell ennek a munkának a kész eredménye. Azt mondják, az emberek kenyérre éhesek és fáznak a rossz ruhákban. Ez igaz, ezt én megértem, de nem értem meg azt, hogy ezek az éhes és fázós emberek miért nem szánják rá magukat arra, hogy kenyeret és ruhát

követeljenek maguknak. Miért nem tudják felfogni a szavak értelmét, miért vétetik fel magukat a gyárba, ha minden további nélkül ki is hagyják dobni onnan magukat. Egyre elszabadultabban dolgoztak bennem az érzések és gondolatok. S nem rettentem meg tőle, ha a munkástársaim azt mondták rám, hogy anarchista vagyok s nem keseredtem el amiatt, ha Gyagyovszkyék azt mondták az írásaimra, hogy szemenszedett bolondságok. Szolidáris voltam a saját cselekedeteimmel — verseim megtagadása, éreztem, egyenlő lenne önmagam megtagadásával.

Mégis jó lenne, ha meg volna az ember mindennapi kenyere és a hideg elől megvédő ruhája. Érzem, hogy ez a kérdés belémkapaszkodik és nem lehet vágyakkal és gondolatokkal megoldani. Enni kell s a hidegtől fázunk, testestől és lelkestől az életnek ezekbe a külsőségeibe vagyunk elhatárolva. Ahhoz, hogy verseket írhassak, ennem kell s ahhoz, hogy enni valóm legyen, dolgoznom kell, alkalmazkodnom kell mások, jóllehet az enyémmel teljesen ellentétes akaratához. Naponta bejárok a kávéházba, de az ehhez szükséges kis pénzt elő kell teremtenem. Bemennék a gyárba dolgozni, ha valahol felvennének, de mivel sehol sem fogadnak be, az anyámtól kell a kávéházi költséget megszereznem. Nincs bennem szentimentalizmus, ez a másokon élősködés, ez a kitartottság mégis rettentőnek, embertelennek tünik előttem. Mennyit dolgozott már értem ez az asszony. Emlékszem rá, még egészen kis gyerek voltam: hajnalban felvett a hátára és így vitt magával a városba, hová mosni járt. Estig ott

lábatlankodtam a teknő körül, jól tartott étellel s éjjel volt, mikor ismét a hátára batyuzott s elvitt haza, hogy néhány órát pihenhessen mellettem s hajnalban megint elindulhassunk a néptelen uccákon, a szennyes ruhahegyek alá, a fullasztó gőztengerbe. S mindez nagyrészben én értem történt így, ugyanúgy, mint most is nagyrészben csak értem dolgozik. Hajnalban indul el most is és csak néhány órára jön haza napközben. A főkapitányság detektívosztályára jár takarítani. Rongyokat mosni és padlót súrolni, amit bemocskol az idegen emberek lába és vére. Sokszor mesél azokról a szörnyűségekről, amiket a detektívszobák falai között lát és hall. Az uccalányok megaláztatásáról, a tolvajok és ligeti csibészek elpáholásáról és a munkások szenvedéseiről, akiket a tüntetéseken és sztrájkok alkalmával fogdosnak össze.

Beszél és vígasztalan panasz és megalázkodás van a szavaiban. És néha hoz haza fél üveg bort és egész szelet húsokat, amit a lefogott emberek hozattak maguknak, de elfogyasztásuktól elvették a kedvüket. Ezek a szerencsétlenek! Én pedig otthon ülök, verseket írok, regényeket és egyéb könyveket olvasok és jóllakom a maradék ételeikből. Látom, hogy ez gyalázatos lealjasodása egy fiatal munkásembernek, de nem tudok rajta változtatni.

Egyszer azzal jött haza az anyám, hogy beszélt az egyik detektívcsoport vezetőjével s az azt mondta, hajlandó lenne engem próbaidőre felvenni a csoportjába.

Arra még sohasem gondoltam, hogy detektív legyek. Hirtelenében alig tudtam felfogni az ajánlat értelmét és jelentőségét. Az anyám

azonban már kiszínezte maga előtt eljövendő életünket, már megtervezte, hogyan is lesz akkor, ha ismét keresni fogok, sőt állami alkalmazott leszek, idővel majd csoportvezető, talán kapitány is nagyszerű fizetéssel és nyugdíjjal öreg napjaimra.

— De hogyan is lehetne azt összeegyeztetni az én elveimmel, hogy detektív legyek. Mért vettem részt akkor a sztrájkokban, mért dobattam ki magam a gyárakból, ha most elmennék besúgónak?

Az anyám kitartással beszélt a lelkemre:

— Nem kell neked a politikai osztályra menned. Az a csoport, ahová hívnak, az uccalányokkal foglalkozik. Ha jó ember vagy, még segíthetsz is szegényeken. Hidd el nekem, hogy a jó természetű ember mindenütt jót tehet. Istenem, hát mért is kell ezeket a szegény teremtéseket ütni. Menj és segíts rajtuk. A jó szocialistának mindenütt ott kell lennie, ahol segiteni tud az embereken.

— De detektívnek lenni — mondtam — gondolja csak meg, ki hinné el nekem, hogy én nem árulkodok a munkásokra? És biztosan rá is vennének, ha közéjük mennék. Nem, én ezt nem tudom megtenni.

— Igen, — felelte az anyám — csakhogy sehol nincs rád szükség, ide pedig, ahová hívnak, nem akarsz elmenni. Istenem, a szegény ember nem válogathat a munkában.

Mind igaz volt, amit ő mondott, de mégse tudtam magam rászánni. Azt mondtam, majd gondolkodom még a dolgon, reggel keltsen fel, mikor elmegy s megadom a választ.

Rossz éjszakám volt, nehezen ébredtem és

tétováztam. Valóban, hátha még hasznára is lehetnék a mozgalomnak. Csak fel kellene őket világosítani. Ők is csak emberek. Mi az általános emberi jómódot akarjuk.

Az uccák még üresek voltak, a villamosok se jártak. Hangtalanul mentem az anyám mellett. Ő rábszélőn sugdosott, én csak magamban feleltem neki és vitatkoztam sajátmagammal. A Váci úton mentünk befelé, aztán a Károly körúton a Bazilikáig. Befordultunk, a szűk, csendes uccák egészen agyonnyomtak. Az anyám már biztos lehetett benne, hogy elfogadom az állást, mennyivel jobb, rendezettebb élet következik ezután.

A kapunál, mikor a posztoló rendőrt megláttam, egyszerre magamra ijedtem.

— Nem megyek be! — mondtam —, majd keresek magamnak valami munkát, de ezeket utálom. Ezeket még csak látni se tudom.

Meg se vártam, mit felel az anyám, elváltam tőle. A hídon át átmentem Budára.

20.

Nekikeseredten jártam munka után, de sehova se tudtam bejutni. Különben is sok volt a munkanélküli s a hatóságok és a munkaadók valóságos hadjáratot indítottak a szocialisták ellen. Napirenden voltak a sztrájkok, de a harcbanállók alig tudtak valami eredményt elérni. A megmozdulások nem történtek egységesen s ez a rendszertelenség nagyon szétforgácsolta a mozgalom erejét. A vezetők egyre inkább a politikai front felé tolódtak, a munkásság sokszor fejetlenül ment bele a sztrájkba s a munkaadók tudatos frontjával szemben a

mi megmozdulásaink egyre inkább csak elkeseredett, türelmetlen és céltudatlan lázongásokká lettek. Alig értünk el felmutatható eredményeket, sok volt a sztrájktörő, az erősebb mozgalmi embereket megrendszabályozták s csodálatosképpen mégis szaporodott az egyletek taglétszáma s egyre több gyár akadt, aki elismerte a munkásság szervezkedési jogát, sőt a szakszervezetekből közvetíttette magának a szükséges embereket. Az első volt ezek között a Veiszféle motorgyár. Egészen kis telep, vagy száz emberrel dolgozott. De az egész Váci út ebben a gyárban látta a jobb idők első fecskéjét. A feketelistás munkásokat itt el lehetett helyezni, ez a gyár fizette a legjobb órabéreket és a vaknak is látnia kellett, hogy ez a gyár nem hogy tönkre menne a magas bérek miatt, hanem nől, szaporodik, egészen komoly tényezővé fejlődik ki a sztrájkokkal és kizárásokkal agyongyötört negyedben. Ez a gyáros nem megnyúzni akarta a munkását, modern kapitalista volt, engedte, hogy a munkásai keressenek, mert tudta, hogy a jobb anyagiak között élő munkás szebben, jobban és többet dolgozik, mint a kizsákmányolt, embertelen helyzetbe sülyesztett pária. A többi gyárosnak nagy tévedése volt az, hogy csak a dolgozni nem tudó vagy nem akaró, iszákos és összeférhetetlen munkások lesznek szocialistává. Ha valaki statisztikát állított volna össze, kiviláglott volna, hogy a szakszervezetek tagjai a műveltebb s a szakmailag is képzettebb munkásokból rekrutálódnak s hogy a megrendszabályozottak majdnem kivétel nélkül elsőosztályú szakmunkások voltak. A jó szocialisták a maguk értékeit ismerő, elvégzett munkájukért

emberségesebb életet kívánó munkásokból kerültek ki. S a Veisz-gyár például ezekből az emberekből tevődött össze s közismertté vált, ami kész gyártmány ebből a műhelyből kikerült, az elsőrangú volt. És a gyáros gyarapodott és boldog volt az a munkás, aki erre a telepre bekerült. Kollektív szerződést kötöttek s amíg más gyárakat állandó bizonytalanságban tartották a bérmozgalmak, itt új frontot kapcsoltak a telephez s én ezeken a kapukon láttam először kijönni az úgynevezett munkásarisztokrácia első típusait. Külön dalárdájuk volt és tisztán és elegánsan öltöztek, mint a hivatalnokok. Mostanában nem volt szükség újabb emberekre, s én így kívül maradtam a kapun. Üldögéltünk az egyletben és vitatkoztunk a politikai és gazdasági kérdések fölött lelkesedéssel és sokszor képzetten és öntudatosan. Hetenként voltak sorozatos előadások s az előadók is mindig ezekről a kérdésekről beszéltek. Ekkortájban hallottam egy beszédet Alpári Gyulától, ami nagyon megfogott engem és sok új dolgot megláttatott velem a mozgalom menetében. Alpári nem munkás volt s örültem neki, hogy ez az ember úgy tudott szólni hozzám, olyanokat tudott mondani, amiért megszerettem és elfelejtettem, hogy intellektüell, akikre én ösztönösen haragudtam, akikkel semmi közösséget nem éreztem.

Aztán még sok mindent hallottam beszélni erről a diákemberről, ami nekem szimpatikus volt. Később azt is megtudtam, hogy ő tanította meg Kiss Károlyt a helyesírásra, ő volt egyike azoknak, akik egy radikálisabb balszárny megszervezését kezdték meg a pártban. Igaz, hogy ezért a mozgolódásért ki is zárták és én

sokáig nem találkoztam vele. De Kiss Károly egészen az ő hatása alá került s ez az ember, aki különben konzervatív volt a versírásban, a legszélsőségesebb emberek közé tartozott a mozgalom szempontjából. Egész napokon át együtt csavarogtunk, a költészet hozott bennünket össze s a radikális szocializmus volt az, ami összetartott bennünket. Gyagyovszkyval és általában a Meteor-beli pártemberekkel azonban sem a kulturális, sem a gazdasági kérdésekben nem voltam egy nézeten. Nekem ezek túl nyugodalmas, túl könnyedén, vagy túl szájaskodón viselkedő emberek voltak. Anélkül, hogy magam is észrevettem volna, elcsúsztam az asztaluktól, át, beljebb az artisták, a könnyű táncosnők, gyanús költők és álhírlapírók közé. Nem mintha közéjük valami rokonszenvvel vonzódtam volna, de legalább nem bántottak a nagyképűségükkel, nem beszéltek olyasmiről, amihez én is értek valamit s ami nekem föltétlenül szent dolog.

Talán úgy volt, hogy a költészetet éltem intenzívebben, mégis a munkásmozgalomról szóló viták voltak azok, amikben maradék nélkül fel tudtam oldódni, ahol érzékenyen támadható voltam. Nem mondom, hogy öntudatos és osztálytudatos munkás voltam, de felelősségtudattal éltem önmagam és osztályom sorsát. S hiába, hogy jól megtanultam a mesterségem s hiába, hogy nem voltam összeférhetetlen természet, sehol se volt maradásom, semmibe se tudtam, mint változtathatatlanba belenyugodni.

Az éhségtől megalázottan és embertelenül megkopottan kódorogtam az uccákon. A kávéházba is egyre ritkábban mentem be, szinte lehetetlenné vált részemre a 10—15 krajcárok

megszerzése. Aztán úgy rendeződött, hogy havonta csak kétszer mentem be: másodikán és tizenhetedikén. A kasszánál ekkor már meglehetett kapni az új *Nyugat*-számot. Beültem a sarokba és reggelig ki nem adtam kezemből a lapot. Minden szám újabb szenzáció s minden oldal valami jóleső ajándék volt a részemre. Azt sohasem éreztem, hogy így kellene, vagy hogy én is így szeretnék írni, de mégis minden, minden szám elolvasása után mintha egy betakaróhéj, egy burok feslett volna le rólam. Messzebbre láttak el a szemeim és gazdagabbak és kifejezőbbek lettek az írásaim. Már csak magáért Adyért is érdemes lett volna ezt a lapot olvasni. Kétségtelenül érezni lehetett, hogy ő volt az, aki ennek a társaságnak színt és súlyt adott. A Holnap első köteténél ezt még nem vettem így észre. Ott inkább a csinosság és ziláltság volt az, ami megfogott, most sírt, ágyúzott és harangozott előttem Ady megkülönböztetett ereje. A többi csak jóleső utóhang, altató muzsika volt mellette. Azt mondhatnám, Adyt életnek, a többi dolgokat pedig irodalomnak éreztem. De az egyik rész nem kevésbé esett jól nekem, mint a másik. Ady fékezetlen indulataival, a többiek pedig finom technikájukkal hatottak rám. De ekkor már kritikával olvastam, ekkor már nem valami jót megtanulni akartam a könyvekből, minden írással szemben állónak éreztem magam, olvasmányaimnak határozottan a hibái érdekeltek jobban, mint az erényei. Mások gyöngéin okulva akartam a saját hibáimtól és gátlásaimtól megszabadulni. Ez az olvasási módszer később egészen tudatossá vált bennem s ha valamiről kritikát mondtam,

mindig csak annak fogyatékosságairól beszéltem. S hogy egyáltalában beszélni kényszerültem egy könyvről, ez a tény már igazolta előttem a szóbanforgó dolog jelentőségét az én számomra. Ezért a szokásomért, vagy természetemért állandóan összeütközésbe kerültem a hozzám legközelebb álló emberekkel is. Azt mondták, oktalanul akadékoskodó, terrorisztikus, sőt irígykedő vagyok, pedig csak a lehető legjobbra kíváncsi, mindig többet igénylő fiatal és életerős ember voltam. Talán csak alkalom kellett volna hozzá, talán csak valaki hozzáértőnek a kezei közé kellett volna kerülnöm, játszva bonthatta volna le rólam a nyersesség és kialakulatlanság formáit, hogy beérjem a saját képességeimet, valaki barát vagy tanító kellett volna mellém, valaki, aki a legtöbb fiatal művésznek társaságánál vagy szerencsés véletlennél fogva már az út kezdeténél megadatik.

De hogyan is merhettem volna én egy híres író vagy egy komoly szerkesztő szeme elé kerülni? Hiszen az egész multam s az egész jelenem eltaszítja tőlem ezeket az embereket és már eleve távol tart tőlük engem magamat. Nem volt pénzem ahhoz, hogy ujságot vegyek. Az egyletben elolvastam a politikát, a mozgalmi híreket, de művészeti dolgokhoz itt nem juthattam hozzá. Művészeti kérdésekkel csak polgári lapok foglalkoztak részletesebben, a folyóiratokon kívül nevezetten a *„Független Magyarország”*. Kint laktunk Ujpestnél, a Váci út legvégén, egy kis pinceszobában s innen jártam be naponta a körútra gyalog, ahol egy kapu alatt napról-napra ki voltak ragasztva a lapban megjelent irodalmi dolgok. Csupa szenzá-

ciós ujdonság. Vasárnap és csütörtökön a Holnaposok versei jelentek meg különleges betűkből szedve, a többi napokon pedig a fiatalabb, a nem annyira megbecsült költők jöttek. Odaálltam a drótsövény mögé ragasztott ujságok elé és olvastam és lelkesedtem és gyarapodtam. Sokszor szerettem volna egy különösebben tetsző írást magammal vinni, megőrizni, foglalkozni vele, de végre is meg kellett elégedni azzal, hogy úgy egyhelyben, egy szuszra tízszer és húszszor is elolvastam azt. Igy rács mögé zártan ismerkedtem meg Somlyó Zoltán, Kosztolányi és mások dolgaival is. Nem tudtam magamnak pontosabban megindokolni, hogy miért, de Kosztolányi verseit kevésbé szerettem, mint a többiekét. Valahogy túl kimértnek, túl finomnak tűntek fel előttem. Somlyót közelebb éreztem magamhoz. Volt az ő verseiben valami uccai vadság, valami egészen csodálatos új sorok, amik izgattak és sokáig éltek bennem. Személyesen egyet sem ismertem az új költők közül. És nem is igen kívántam a megismerésüket. Napról-napra több gyöngeséget, kialakulatlanságot vettem észre magamban és nevetségesen meggyávultam, szinte elveszetten jártam a világban.

Sokszor kísértésbe estem, hogy valamelyik versemet én is beküldjem a lapnak. De szombat esténként kimentem az Andrássy út végére, ott a földalatti villamos megállójánál az *„Uj Idők”* friss számai voltak kifüggesztve úgy, hogy a szerkesztői üzeneteket is el lehetett olvasni s ezek az üzenetek, amik ugyan másoknak szóltak, még jobban elriasztottak a próbálkozástól. Egyszer valakinek azt üzenték, hogy közölni

fogják a versét. Gyötrő kíváncsisággal vártam a megjelenését. Hetek multak el, végre megjelent a vers, valaki nő írta. Egyáltalában nem hozott meglepetéseket a számomra. Ilyen dolgokat már bizonyára én is írok, gondoltam és elhatároztam, hogy valamit beküldök a „Független Magyarország"-nak.

Három nap mulva megjelent az első versem az első komoly lapban, ott, ahol a legérdekesebb írók dolgai szoktak megjelenni. Aztán újabbakat küldtem be és folytatólagosan minden beküldött írásomat közölték.

Kétségtelenül író voltam már.

Az én költőismerőseim ugyan bolondok házának tartották az egész lapot, de mégis láttam, imponál nekik, hogy a dolgaim ott megjelennek. Azt mondták, ők nem írnának polgári lapba, de ez valószínüleg gyávaság, a magukban nem bízás eredménye volt. Én azt mondtam, minden komoly lapba írok, ahol a dolgaimat elfogadják. Mért ne ismerhetné meg a polgárság is egy proletár érzéseit és gondolatait. Az érvek, amiket a nézeteim ellen felhoztak, gyöngék és bizonytalanok voltak, később aztán azt is megtudtam, hogy igenis ők is próbáikoztak polgári lapoknál a dolgaikkal, de nem fogadták el azokat. Ha én akkor valami proletár lapnak a szerkesztője lettem volna, szintén nem fogadtam volna el a verseiket, mert szürkék, laposak és frázisosak voltak. Az egyetlen *Csizmadiát* tartottam közülük igazán költőnek és velem együtt a polgári lapok is annak tartották őt. Már egészen kritikus szemmel láttam a művészetet. S ugyanilyen kritikus szemmel láttam meg a magam embertelen sorsát is. Nem akartam úr

vagy megkülönböztetett helyzetű valaki lenni, de mégis jól esett volna, ha legalább tűrhető ruhám és minimális napi eledelem lett volna.

Ekkortájban olvastam egy hirdetésben, hogy egy jól jövedelmező cikk eladásához ügynököket keresnek. Elszántam magam, hogy megpróbálom ezt az általam eddig ismeretlen, de így ismeretlenül is megvetett vigéci mesterséget. Valahol a belváros egyik zúguccájában kellett jelentkezni. Korán indultam el, hogy az első jelentkezők között lehessek. De mégsem egészen jól számítottam. Az irodában ugyan még nem kezdődött meg a hivatalos óra, de a folyosó már tele volt jelentkezőkkel. Vagy ötvenen állhattak előttem tömören, szinte egymáshoz ragasztottan. Úgy látszott, mindenki idegen volt a másik részére, még csak nem is beszélgettünk egymással. A gyárak előtt egészen másképp van ez a felvétel előtt, az emberek irígyen itt is egymás elé tolakodtak, ravasz csöndben és lökdölődző lármával iparkodtak előbbre jutni, de mégis szóba álltak egymással, tervezgetnek és címeket cserélnek ki. Lehet, ami az egyiknek nem sikerült, a másiknak sikerülni fog. A bekerített munkaadókkal szemben érezni valamiféle szolidaritást a kívül rekesztett munkanélküliek között. Itt nagyon szedett-vedett társaság volt együtt, lekopott hivatalnokfélék és furcsán kipucolkodott gyári munkások, akik eredetüknél vagy céljaiknál fogva semmi közösséget nem éreztek egymással.

Tizes csoportokban engedtek be bennünket az irodába. Nagy és sötét helyiség volt ez az udvarra néző poros ablakokkal. Az ajtótól vagy

két lépésnyire egy rács volt s azon belül egy császárszakállas úr állt.

— Üljenek le a padra, — mondta — és figyeljenek ide. Komoly dologról van szó, nem közönséges üzletről, mondhatnám a mi központi irodánk valóságos jótéteményre határozta el magát, a mai nagy munkanélküliség idején. Értsék meg, egyrészt keresethez akarjuk juttatni a komoly, dogozni akaró embereket, másrészt pedig kultúrához akarjuk segíteni a vidék keresztény népségét. Mint mondtam már egyszer, nem annyira üzlet, mint inkább humánus cselekedet. Aki azonban szorgalmasan lát a dologhoz, fényesen meg is élhet belőle. Először is kérdezem, megvan-e magukban a jószándék ahhoz, hogy önmagukat és családjukat egy jobb sorsba segítsék. Ez az emberséges belátás a főדolog, központi irodánk ezért el is határozta, csakis családos emberekkel hajlandó tárgyalásba bocsátkozni. Sajnálattal felszólítom tehát a magányos fiatalembereket, hogy egyelőre távozzanak. Lehet, hogy napok multán őket is foglalkoztatni tudjuk majd. Egyelőre nézzenek valami más foglalkozás után.

Senki sem távozott.

A szakállas úr egy nagy négyszögletes cifraságot emelt föl a rács mögül. Gondosan maga elé állította.

— Nézzék meg, ez egy zenélő szentkép. Az illető, aki kellőleg igazolni tudja magát, kap egy ilyen mintaképet s ezzel elutazik a vidékre, kisvárosokba és falvakba és ott házról-házra megvételre fogja kínálni ezt a remek alkotást. Könnyen lehet vele boldogulni, mert hiszen valóságos remekmű. Ezenkívül bárki csekély

havi részletfizetés ellenében is megszerezheti. Bátran elmondhatják, hogy úgy néz ki, mint egy oltárkép s ezenkívül még zenél is.

Egy kulccsal belenyult a kép hátába, felhúzta a szerkezetet s valami keserves karácsonyi nóta cincogott elő a cifra alkotmányból. Nevetni szerettem volna ettől a muzsikától, olyan ártatlan és együgyű volt szegény. De mégis komoly, meghatódott ábrázattal kellett állnom a komoly és szintén meghatódott szakállas előtt.

— Mintha az égi kart hallaná az ember, — mondta. — A keresztény ember lelkéhez szól ez az ének és éppen ezáltal rendkívülien meg van könnyítve az ügynök helyzete. Aki erőt érez magában ehhez az áldásos munkához, annak ötven kilométeres útra a vasúti költséget is előlegezi a központi iroda.

Letette a képet és sorjában maga elé citált bennünket.

Bemondtuk a nevünket, lakcímünket és mindenki leadta az igazolványait, ami éppen nála volt. Én a munkakönyvemet adtam át. Kifogásolta, hogy nőtlen vagyok, de aztán, mint családfőntartót, beiktatott a kiválasztottak közé.

Lent az uccán hangosan kitört belőlem a magamat bántó nevetés. Sohase hittem volna, hogy ilyesmire is el tudom szánni magam. Házról-házra járni egy dologgal, amit maga se tart semmire az ember. Szent képekkel kereskedni egy szocialistának, de belenyugodtam abba, hogy ezeken a vidéki polgárokon úgy sem segíthetne már az ember. Legalább még jobban elvágjuk őket a világtól — gondoltam. Otthon nem beszéltem erről a vállalkozásomról. Reggel,

mikor elmentem, azt mondtam, lehet hogy napokig nem jövök haza, valami munkát vállaltam egy barátommal közösen, amíg el nem végezzük, náluk fogok lakni.

Vagy huszunkat vettek föl az útra. Egy szolga kötéllel hátunkra pakolta a képet, megkaptuk az útiköltséget, üzleti írásokat s ezenkívül egy nyomtatott szöveget, amin az állt, hogy mit kell a vevők előtt elmondanunk az áruról. Két irányba osztottak be bennünket, egyik részünk a Nyugatitól, másik részünk a Keletitől utazott. Egy-egy szolga kísért el bennünket az állomásig. Nem volt vonat, várakoznunk kellett, mint valami ablakostótok vagy teherszállító tevék, lődörögtünk ide-oda az állomáson. Egyre kényelmetlenebbül éreztem magam a teher alatt. Hiába próbáltam magam a tegnapi érveimmel nyugalomra bírni, egyre lehetetleneblonek, nem nekem valóbbnak láttam ezt a dolgot. Talán ha rögtön vonatra ülhettem volna, nem születtek volna meg bennem ezek a kétségek és elvadító pillanatok. Annyira elidegesedtem a várakozásban, hogy kész lettem volna az egész ügyet odavágni a kövezetre. Még élni se akartam, ha ennek az életnek ilyen súlyos ára van.

Végre is azt mondtam a szolgának:

— Vegye le a hátamról ezt a cókmókot. Nem vagyok én vigéc.

Mintha ragályos betegség ütött volna ki rajtam, voltak a társaim közül, akik elhúzódtak tőlem s voltak, akik káromkodva bontották le magukról a muzsikáló szentséget.

— Nem vagyunk mi vigécek, — mondták

ők is s valami felszabadult gőg, valami egészen nyers megvetés volt ezekben a szavakban.

Tízünk közül hatan visszaadtuk az árut, csak négy hivatalnokféle utazott el.

Az irodában, mint a kutyáknak, csak úgy odadobták az igazolványainkat. Még a szolgák se álltak velünk szóba.

Otthon azt mondtam, hogy a kilátásba helyezett munka visszament. Nem rajtunk múlott, valaki még olcsóbban elvállalta, mint ahogyan mi akartuk.

Félreültem az asztaltól, éreztem, nincs jogom ahhoz, hogy bejelentés nélkül kenyeret vágjak magamnak.

Este volt, lehangoltan készülődtünk aludni. A petróleum-lámpa kormosan és alattomosan pislogott. Az anyám levette a két pokrócot az ágyról s friss ujságpapírt teregetett szét a szalmazsákon lepedőnek. Nem akarta belátni, hogy a csupasz zsákon ugyanolyan jól tud aludni a fáradt, életúnt ember.

21.

Kint, az összekötő híd felé csavarogtunk néhány munkanélküliek. Céltalanul és reménytelenül, csak éppen, hogy kint voltunk a levegőn. Lehet, hogy tudat alatt éreztük, erre jönnek hazafelé a lányok a gyárakból. Lehet, hogy őmiattuk tévedtünk erre. Mostanában ritkán jöttem össze lányokkal, alig is éreztem a nemiségemet. Valami komor magányosság felé sodródtam, nem tudom, egyedül csak az anyagi nyomorúságom volt-e ennek az oka. A szerelmi rajongásokat, amiket könyvekben olvastam, sőt néha a barátaim is ömlengtek az ilyes-

miről — nem ismertem. Ilyen érzéseim nem voltak. Ha egy szép lánnyal összekerültem és megkívántam, nem vágyakoztam utána olyan intenzíven, hogy ebből lelki zavaraim származhattak volna. Megkívántam és megpróbáltam nagyobb kerülők és hangulatos ömlengések nélkül hozzáférkőzni. Ha a lány elhúzódott tőlem, se belső, se külső harcot nem kezdtem érte, az ő tartózkodása valami tisztító, kiábrándító erővel is bírt az én számomra. Ha ő nem akart engem, bennem is megszünt az utána való kívánkozás. S bizonyára most is, hogy itt lődörgünk a híd körül, szenvedélyesség nélkül gondoltam a lányokra. Jó lett volna valamelyikkel megismerkedni, mint ahogyan enni is jó, ha éhes az ember, de nem éreztem a szomorúságot, a magányosság tragikumát, ami a fiatalság szekszuális kielégületlenségéből ered.

A többiek már belezökkentek ebbe az örökösen kísértő témába, de én alig is figyeltem a beszélgetésre. Újpest felé mentünk, lomposak és hangosak voltunk, a többiek nyugtalanságában meglátszott a nemi fölgerjedés, én tiszta voltam, jól esett a hűvös szél, ami meg-megcsapott bennünket a Dunáról.

A Juta-gyár elé értünk, csakúgy szokásból bementünk a portáshoz. Egyáltalában nem gondoltam rá, hogy itt munkát lehetne kapni, hiszen az egész gyárban aligha dolgozhatott több három szerszámlakatosnál. S mégis a portás átvette a könyvem, bevitte az irodába.

— Holnap reggel elkezdhetne? — kérdezte, mikor visszajött.

Mosolyogva feleltem:

— El! Mikor kezdenek?

— Hétkor.

Hónapok óta szaladgáltam már, hogy valamiféle munkát fogjak magamnak s végre így, ilyen véletlenül jutottam hozzá. S nem is utolsó szerencse egy ilyen helyen dolgozni. A vasgyárban, ahol tömegmunkához kerül az ember, mint egy géprészt beállítják a rendszerbe és évekig dolgozhatik egy sablónmunkán, ami testben és lélekben kegyetlenül elfárasztja az embert. A szerszámmunka könnyű és változatos. Az embernek nemcsak az izmai, hanem az esze is dolgozik, lekötődik az érdeklődése s így valami élvezetet is találhat a bérmunka különben fárasztó és gyűlöletes egyhangúságában.

Eddig csak hírből ismertem ezt a gyárat, most belülről láttam, hogy milyen nagy és sok embert foglalkoztató telep ez. A munkásság kilencven százaléka nő volt, parasztlányok és asszonyok Újpest környékéről. A szerszámműhelyben csupa idősebb ember dolgozott. Asztalosok, lakatosok és szíjgyártók, mintha csak valahonnan a százév előtti céhrendszerből maradtak volna itt. Tempósak voltak, mint a paraszt napszámosok és fecsegők, mint a vénasszonyok. A szervezkedésnek még csak a szele sem járt errefelé. Elég rendes hetifizetésük volt, nyugodtan dolgoztak és sokat ittak. A hétfői nap teljesen az iszákosságé volt. A ruhaszekrényekben állandóan tele üvegek sorakoztak, az emberek, mint a holdkórosak lézengtek a telepen. S ezeken a hétfői napokon a mester se jött közénk. Bent maradt a fülkéjében s ő is ivott — így volt ez rendjén. Én nehezen fanyalodtam rá a szokásaikra. Észrevétlenül mögöttem maradtak az iszákosság évei s mivel ter-

mészetemből sohasem kívántam az alkoholt, most nagyon is megéreztem ezt a változást. De különben kinéztek volna maguk közül. Ittam és barátkoztam velük, ők közel engedtek magukhoz és olyan szavakkal nyúltam hozzájuk, amik elől eddig elmenekültek, amik előtt esztendőkig süketek tudtak maradni. Esténként átmentünk a közeli kocsmába, beszélgettünk a munkáról és beszélgettünk a munkásember életéről és anélkül, hogy félelem, vagy harag fogta volna el őket, beszélgetni kezdtünk a szervezkedésről is. Nem tárgyilagosan beszéltünk és nem nyíltan agitáltam. Ez egy nyers, kemény talaj volt, egészen elülről kellett kezdeni a munkát. Sokáig egészen egyedül fáradoztam. Később a déli pihenő közben összetalálkoztam egy szövőnővel s ebben a lányban egy nagyon értékes szocialista agitátorral ismerkedtem meg. Balázs Klárának hívták,tagja volt az Ujpesti Munkásotthonnak és az antialkoholista páholynak. Eddig még nem is találkoztam össze a munkások között ilyen komoly és okos nővel.

Kint ültem az udvaron egy zsákkötegen és hívatlanul, kérdezetlenül hozzám jött.

— Most lépett be a gyárba? — kérdezte.

— Pár nap előtt, — mondtam s elfogadtam a felém nyujtott kezét és megmondtam a nevem.

— Nem tudom elvtárs-e maga, vagy nem. Szeretnék már egy érdemes emberrel is találkozni itt.

— Persze, hogy elvtárs vagyok s örülök neki, hogy maga is az.

— Gyűjjön este az Otthonba, ott kint is szükség lenne még jó elvtársakra.

Megigértem, hogy kimegyek, aztán a gyári helyzetről beszélgettünk, a rendszerről, a munkabérről és arról, hogy hogyan lehetne a szervező munkát megkezdeni. Föltünően okosan beszélt, látszott, hogy jártassága van ezekben a dolgokban és az is meglátszott rajta, hogy sokat olvasott. örültem ennek az ismeretségnek, alig vártam az estét, hogy tovább beszélgethessek vele dolgokról, amik engem érdekelnek. Szép tiszta arcú és nagyon ízlésesen öltözött lány volt, de egy pillanatra se gondoltam rá, hogy mint férfi közeledjek hozzá. Csak a kellemes embert és az érdemes, okos elvtársat láttam benne. Egész este szervezeti kérdésekről tanácskoztunk. Megállapodtunk benne, hogy valamit csinálni kell a gyárban, siralmasan nagy volt a nők munkaideje és siralmas kicsiny a munkabérük. De ezek a nők Újpest környéki parasztok voltak, akiknek van egy kis földjük, vagy családi gazdagságuk, csak olyan mellékes életük a gyári munka s ezért eddig semmiféle mozgalomba nem lehetett őket bekapcsolni. Úgy határoztuk el, hogy egy tánccal egybekötött kedélyes estét rendezünk az Otthonban és így próbáljuk meg őket először összehozni. De így se ment könnyen a munka. Klára bevitte a gyárba a műsort s szinte emberfeletti erőt kellett kifejtenie ahhoz, hogy pár darabot eladhasson ezeknek a zsugori és érdeklődés nélküli lelkeknek. Mégis eléggé jól sikerült az este. A lányok, akik eljöttek, tarka, kemény szoknyákba öltöztek, mezítelen karjaikból sugárzott az egészség s a fiatal iparos legények, akik az uccán eddig szóba sem álltak volna ezekkel a „Panca Márikkal", lassan beszivárogtak a te-

rembe, belevesztek a táncba, forgatták a kemény, ropogós testeket s a lányok boldogan forogtak és visítottak s ez a számukra szokatlan barátkozás érdeklődést és értelmességet váltott ki belőlük, túlvitte őket mindennapi életükön.

S a gyárban taktikusan, óvatos rábeszélésekkel megkezdődött a szervezkedés.

Keresetem minden fillérét hazaadtam, az egész család mintha hirtelen levegőhöz jutott volna. Föllobbant az életkedvünk, de az anyám már ismerhetett volna engem, tudhatta volna, hogy milyen keveset jelent az, ha én munkába állok. De ő végletekig optimista természetű volt s a legkisebb lehetőség is elég volt neki ahhoz, hogy egy egész új élet elkövetkezését várja. Keveset tartózkodtam otthon. Reggel korán mentem munkába, este kimentem Újpestre s csak későn éjjel vetődtem megint haza. Ök ilyenkor már aludtak, volt úgy, hogy én is rögtön lefeküdtem, volt hogy egyedül fönt maradtam és írtam. Néha szinte kényszerítő erőket éreztem magamban az írásra. Egészen magamnak dolgoztam, senkivel sem találkozhattam, akivel újabb írásaimról beszélhettem volna. Egy-egy verset beküldtem a „Független Magyarország”-nak s azok meg is jelentek. De alig hatott rám a nyomtatásban viszontlátásuk. Kiközösítettnek és megbüntetettnek éreztem magam. Klárának nem mertem erről az írói mániámról szólni, szóba se mertem hozni előtte az irodalmat.

S egyszerre ő váratlanul megkérdezte tőlem:

— Mondd csak, nem te vagy az a Kassák,

akinek versei jelennek meg a „Független Magyarországban”-ban?

Fejembe szaladt a vér, alig tudtam válaszolni:

— De igen, — dadogtam. — Megjelent benne néhány versem.

A lány kedvesen, örömmel nevetett:

— Milyen érdekes gyerek vagy! Mért nem mondtad ezt nekem? Szeretem a verseket s szavalni is szoktam az Otthonban. Szavaltam már Csizmadiától, Alba Nevistől, Erdős Renétől és Adytól is. Szereted te Ady verseit?

S most megindult közöttünk a soha megszűnni nem akaró vitatkozás a művészetről. Most láttam csak át, hogy milyen értékes barátot találtam magamnak ebben a kültelki gyárilányban. Megmutattam neki még kéziratban levő dolgaimat és okos, megszívlelendő kritikát mondott róluk. Végre egy ember a környezetemből, aki nem túlmodernnek, hanem itt-ott maradiaknak és laposaknak tartotta a verseimet. Ady volt a mértéke s ő, aki, mint szocialista, szerette Csizmadiát, keményen nekem támadt ott, ahol Csizmadiás-sorokat vett nálam észre. Mondhatnám, ő volt az első kritikusom, akinek megértése és jóakarata is volt számomra. Kiléptem az egyre inkább kétségbeejtő magányosságból. A gyár megszervezésével és az irodalommal foglalkoztam egész erőmmel, hitemmel és lelkesedésemmel. A világosság útjain jártam. Szerettem volna, ha még sokáig ebben a keréknyomban... vágásban futhattam volna tovább. De nálam ezt már így rendezte meg a sors: ha egy lépést előre mentem, kettőt visszacsúsztam. Hinni se mertem, hogy ilyen könnyen tudunk eredmé-

nyeket elérni a gyárban. Ezek a paraszti emberek még teljesen szűz talaj voltak a szocializmusnak s hogy nem tudományos érvekkel, hanem érzelmi alapon közeledtünk hozzájuk, hajlottak a szavunkra, beiratkoztak a szervezetbe és esténként kezdtek beszivárogni az Otthonba. Eddig csak buta, fafejű kuliknak vettük ezeket a parasztokat, senki még arra sem tartotta őket érdemeseknek, hogy a megszervezés szándékával közeledjék hozzájuk s most látnunk kellett, hogy akad köztük sok gondolkodó és fejlődésre képes ember. Engem általában szerettek a gyárban, szivesen meghallgatták a beszédemet s élni tudtam köztük anélkül, hogy a köztem és köztük levő különbségekből valamit is észrevettek volna. A központi szakszervezet titkárát és elnökét, akik göndörhajú és egész megjelenésükben tipikus zsidó emberek voltak, nem engedtük közéjük. Ők ezért nem is igen haragudtak, betegsegélyzői alkalmazottak voltak, tudták, hogy a megszaporodott taglétszám úgyis az ő érdemeikre írandó. Hagytak bennünket szabadon dolgozni. A vasasoktól, ahol úgyis sok kellemetlen összeütközésem volt már a vezetőséggel átléptem a textilesekhez és Klárával együtt tagja lettem a központi szervezőbizottságnak. Kitartó energiával munkálkodtunk s hatalmas eredményeket értünk el. Pár hét alatt kilencszáz új tagot szerveztünk be az egyletbe. A huligán gyárból a szervezet legerősebb telepe lett. Olyan hirtelen következett be a változás, hogy a gyárvezetőség a védekezés alkalmas módját se tudta megtalálni ez alatt az idő alatt. Becitáltak bennünket az irodába, megrendszabályozással fenyegettek, de mi biztosak voltunk

benne, hogy most semmit sem tehetnek ellenünk. A hangulat teljesen mellettünk volt. Talán majd egy rosszul sikerült sztrájk után, akkor biztosan kidobnak bennünket.

És ért a helyzet. Egy általános sztrájkot terveztünk, de a vezetőség az első kísérletezésnél határozottan lefujta ezt. Ők meg voltak elégedve a taglétszám szaporodásával, óva intettek bennünket minden mozgolódástól. De ez az okosnak látszó politika már későn jött a mi számunkra. Egy bérjavítás lehetőségével agitáltunk a gyárban s ha most szabotálni kezdtük volna ennek a kérdésnek a megoldását, az egész eddigi munkánk eredménye szétfoszlott volna. Mert hiszen ezek az emberek nem voltak meggyőződéses szocialisták, beléptek az egyletbe, mert azt igértük nekik, hogy ezáltal pénzben kifejezhetően megjavul a helyzetük. Ha szavazásra tettük volna föl a kérdést: sztrájkolni vagy nem — egyhangulag igennel döntöttek volna. Nem volt tehát kérdéses: hamarosan sztrájkba fogunk lépni. Hogy a harc szerencsés kimenetelét minél inkább biztosítsuk, megszerveztük a bizalmi rendszert. Nőkből és férfiakból vegyesen állítottuk össze a bizottságot s úgy láttuk, mennél több embernek adunk valami kötelező és kifelé állástfoglalást jelentő címet, annál inkább kötelezve lesz az összesség a kitartásra. Arra is vigyáztunk, hogy a jobb, szinte nélkülözhetetlennek látszó munkaerők benne legyenek a bizottságban. Ezzel a taktikával a gyárvezetőség kezét akartuk megkötni.

Klára, aki a többiekkel együtt dolgozott a szövőben, azt indítványozta, hogy állítsunk fel házi bíróságot, ahol a munkások között föl-

merülő személyes ellentéteket békés úton el lehetne intézni. Én is helyesnek gondoltam ezt a tervet és meg is csináltuk a bizottságot. Hetenként kétszer összeültünk az Otthonban és éppen elegendő munkánk akadt. Nők és férfiak, meglett emberek jöttek el kis panaszaikkal, mi komolyan a lelkükre beszéltünk, megértő és békés szavakkal kiszedtük a méregfogaikat s ez a módszer általában nagyon jó agitációs lehetőségnek bizonyult. Valósággal egy egészséges, nagy családot formáltunk a gyárból.

Az Otthon többi szakmái is ' voltak ragadtatva a mi munkamódszerünktől s engemet, akit eddig csak bolond költőnek ismertek, módfelett megbecsültek. Ekkortájban ismertetett össze Klára egy Gödrös nevű faszobrásszal, aki nagyszerűen sakkozott és titokban szintén verseket írt. A nevezetessége azonban mégis az volt az egyletben, hogy kitünően tudott hazudni. Voltak olyanok is, akik hallották róla, hogy verseket is ír s ezek szentül meg voltak győződve, hogy ezeket a dolgokat valakitől lopta s csak a nevét hamisította alájuk. Pedig valóban írt új és érdekes verseket. Klára mellé én egy újabb barátot találtam benne. Most már hármasban vitatkoztunk a művészetről és lelkesedtünk minden új dologért. Gödrös technikai ügyességben előbbre volt nálam, de az írásaiban mindig volt valami felületes, valami ügyesség, nagyon is meglátszott rajtuk a csináltság. A Klára egyszer beküldött tőle valamit a „Független Magyarország"-hoz, nem fogadták el. Ő szégyenkezve azt mondta, hogy többé sehol sem fog próbálkozni a dolgaival — de persze, hogy pár hét mulva egy verse, amit még mi sem is-

mertünk, megjelent a „Független Magyarország”-ban a hírek között. Mikor találkoztunk vele, úgy tett, mintha semmit sem tudna a dologról. A Klára is játszott vele. Elővette a lapot, nézegette, nézegette s egyszer csak felkiáltott:

— Nini Goli (így neveztük), egy vers van benne a te neveddel!

A Gödrös szőke, vékony arcbőrű ember volt s ha kellemetlen helyzetbe került, fejébe tódult a vér, az arca elvörösödött, majd kicsattant az izgalomtól.

— Egy vers az én nevemmel? — kérdezte szörnyen ártatlanul. — Ne mondd, az én nevemmel — és átvette a lapot és csodálkozott s úgy tett, mintha nem hinne a szemeinek.

— Te küldted be? — kérdezte nevetve.

— Nem, szó sincs róla!

— Akkor valaki a te neveddel akar érvényesülni, — mondta Klára szintén nevetve. — Majd én írok egy levelet a szerkesztőségbe, ezt nem hagyhatjuk ennyiben.

Hümmögött valamit, aztán szép csöndben eloldalgott. Elégvolt a játékból, tudtuk, hogy ő küldte be a verset s a Klárának eszébe se jutott a levél megírása. Mindenki kómikus, jelentéktelen figurának tartotta ezt az embert, nekem sokkal többet jelentett. Nem befolyásoltak közismert hazugságai, volt benne valami romatikus rajongás dolgok és helyzetek iránt, ami józan ésszel elérhetetlennek látszott a mi részünkre. Ő jobban szerette Adyt nálamnál, sokat beszélt róla s így önkéntelenül engemet is közelebb vitt hozzá. Vele és Klárával közösen elértük az Otthonban, hogy megrendelték a „Budapesti Napló”-t, ahol szombatonként Ady- és Koszto-

lányi-verseket közöltek, ital és kávéházi zene nélkül, milyen nagyszerű, idegeinket és gondolatainkat lefoglaló esték voltak ezek! Éreztük, ahogy szinte versenyfutást tart előttünk a két költő. Hétről hétre Adynak adtuk a pálmát. Kosztolányi még mindig nem tudott engem egészen megfogni. Az erőt szerettem és ennek a megnyilatkozását kerestem mindenben, a szép versek mellett elmentem, mint ahogyan a virágok és csipkék mellett is el tudtam menni minden különösebb belső változás nélkül. Gödrös érzelmesebb lélek volt nálamnál, ő minden „szépért" egyformán tudott lelkesedni.

Igy szinte extátikus lázban éltem meg a „Népszavában" lezajló Ady-ellenes vitát. Leolvadtak rólam a kötelező párt-dogmák s ebben a harcban nagyon nem adtam igazat elvtársaimnak.

És az alázatos köszöntő szavak páncélba írt üzenete:

„Küldöm a szivem, ezt az ó-frigyládát."

És az alázatos köszöntő szavak páncélba voltak burkolva és kihallatszott mögöttük a fegyverek csörgése. Mondhattak nekem az egyletben, amit akartak, vállaltam a rokonságot ezzel az emberrel. A könyvtár-fülke előtt olvastam el a verset és mégegyszer és mégegyszer.

Hogy mi tetszett benne ennyire? A gondolat? Nem! Az az elszánt erő, az a megfoghatatlan, értelemmel lemérhetetlen élet, ami a sorok közül áradt ki.

Klárával együtt mentünk haza ezen az estén. Nagy vitában voltunk, még be is mentünk hozzájuk. A családja már aludt, a konyhában maradtunk.

— Ady, ha nem is szocialista, mégis vaknak kell annak lennie, aki nem látja meg benne a vérbeli forradalmárt, — mondtam. — ő egy egészen más embertípus, mint akik ellene köpködnek.

Később Klára is vetkőződni kezdett, egészen szabadon, mintha én ott se lennék. És lehet, hogy lényegében ott se voltam. Derékig levetkőzött a mosdáshoz és láttam a gömbölyű karjait és láttam a fehér, szinte asszonyosan megtelt melleit — és nem láttam semmit.

Kint esett az eső. Gyalog mentem hazafelé, boldogan és gondtalanul.

22.

Elérkeztünk a sztrájkig. Ki tudta volna, hogy elbukunk-e, vagy győzni fogunk? A sztrájktanyán jó volt a hangulat. A lányok boldogok voltak ebben a szabadságban, táncoltak és vihancoltak, hiszen ők úgy gondolták ezt a véresen komoly küzdelmet, hogy nekik csak mulatniok kell s ha egyszer majd rászánják magukat, hogy visszamenjenek a gyárba, akkor már meglesz a kevesebb munkaidő és a nagyszerű bérjavítás.

Persze, hogy nem így történtek a dolgok.

A sztrájkot kilencven százalékban letörték, a bizalmiakat kidobták a gyárból s velük együtt a Klárát és engem is.

Ismét benne voltam a munkanélküliségben, a bekövetkezendő nyomorúságok előtt, azzal a különbséggel, hogy most már nem is akartam újabb munkát vállalni. Akármilyen nyomorúságot kiállok, de többé nem akarok a satupadhoz visszamenni. Így gondolkodtam: ennivaló majd

csak akad otthon valami s a cigarettát és az esetleges kávéházi pénzt is majd előteremti valahonnan az ember. Ha a Kiss Károly és a Gödrös megélhetnek már évek óta munka nélkül, mért kellene éppen nekem éhen pusztulnom.

Szörnyű komorsággal kószáltam az uccákon, hittem, aki rámnéz, első pillanatra meglátja a viharfelhőket a fejem körül. Így éldegéltem, mint a rettenetes költő.

Hetenként kétszer-háromszor bementünk a kávéházba, rájöttünk, hogy nem muszáj kávét rendelni, egy vajaskenyér hét krajcárba került csak s ez nagyban előnyére volt pénzügyi helyzetünknek. Időközben asztalról-asztalra vándoroltunk, mindenhol voltak már ismerőseink s ha megéheztünk, óvatosan belenyultunk a kifliskosarakba. Határozottan jó hely volt a Meteor. Ennél talán csak a New-York lehetett jobb, de az kimondottan irodalmi kávéház volt s oda nem mertünk bemenni. Bodrogitól hallottam, voltak odaát költők, akik a díványok alatt aludtak s abból éltek, hogy a tálcákról leemelték a pincérek borravalóit. Mi nem vetemedtünk az ilyesmire, a pincéreket szegény bérmunkásoknak láttuk s mi legalább is annyira szocialisták voltunk, hogy ezeket a szegény ördögöket meg ne lopjuk. Tagadtuk az uralkodó rendszert etikettjével és moráljával együtt, de már élt bennünk egy másik morál, szigorú és következetes törvényeivel az osztályszolidaritásnak. Ennek az új morálnak a következménye volt az az öntudatlan, az a teóriákkal be nem állított aszkétizmus, amiben most éltem s minden anyagi bajom mellett is jól éltem. Szabad ember voltam a szó, általam elképzelt, legszebb értelmében.

A gyári munkások, ha este bejöttek az Otthonba, fáradtak és életúntak voltak. Én nyugodtan és megelégedetten sakkoztam. A minimálisra redukáltam életem külső gátlásait, megjelenésem fedte belső érzéseimet és elgondolásaimat. Négyen-öten egy kis „bolond" csoportot képeztünk az egyletben és sokszor meggyőződtünk róla, hogy szak- és elvtársaink nem igen szeretnek bennünket. A barátaim mondták, hogy járnak be még néhányan hozzánk hasonló „bolondok" az egyletbe. Egy Nagyné nevű fiatalasszonyt és egy Hegedűs Mária nevű leányt emlegettek. Ezt az utóbbit már én is ismertem. Bizonytalan idős, csúnya kis, fekete lány volt, szerette a verseket, roppant hangosan lelkesedett és nagy gesztusokkal kísérte a szavait. Úgy látszatra nem volt semmi szeretni való rajta s engem az orosz regényekben szereplő nihilista nőkre emlékeztetett. Fekete, bozontos szemöldökei alatt, mintha állandóan tőröket és bombákat rejtegettek volna a szemei. Sok mindenféle pletykát beszéltek róla az elvtársak s a Nagynéról is, de ki lehetett érezni, hogy a rágalmazó szavak mögött ezeknek a ki nem elégített hímeknek a vágyakozása és irígysége is benne dologozott.

Az egyik este végre megismertem ezt az asszonyt.

Taggyűlés volt, a zsúfolt teremben alig lehetett észrevenni az érkezőket. A Kiss Károly, mint egy elsoványodott fóka nyujtogatta magát a csikorgó ajtó felé. Sohse beszélt úgy, mintha szerelmes lenne az asszonyba, de mégis a többiek cinikusan heccelődtek vele.

— Itt van a Nagyné — mondta csak úgy

közömbösen s áttolakodott a nézők között. Odament az asszonyhoz, zsebretett kezekkel beszélt vele.

Az asszony hangját nem hallottam, de nem is érdekelt. A lámpa rávilágított s egészen idegenül csillogtak a nagy, fekete szemei.

— Mi van ezen csudálni való? — mondtam a Gödrösnek. — Olyan, mintha majolikából lenne az egész. Pózol, hogy meg se meri mozdítani magát.

— Szép asszony — súgta a Gödrös és a Klára is megerősítette. — Szép, fiatal asszonyka.

Nem érdekelt, egyáltalában nem tartottam olyannak, aki az én természetemnek megfelelne. Beleolvadtam az értekezletbe s késő éjszaka Hegedüs Máriával mentem haza.

Versekről és a műkedvelő előadásokról beszélgettünk. Nem az okossága, hanem a nyers, természetes lelkesedése volt az ennek a lánynak, ami engem megfogott. Nem volt barátja és nem volt, aki szerette volna őt. Megfigyeltem, a munkástársaim között nem tudták értékelni azt, aki közülük való, ahhoz, hogy ők valakit megszeressenek, az illetőnek legalább is egy kellemes polgárhoz kell hasonlítania. Ebben a lányban semmi nem volt a jó polgárból. A csúnyasága nem volt érdekes s a hangja kíméletlenül bántott mindenkit, aki nem egy úton járt az ő izgulékony természetével. Velem nagyon jól megegyezett. Valószínűleg fiatalabb volt nálamnál és sokszor úgy beszélt hozzám, mint apjához, hozzám símult és tanácsokat kért tőlem. Nem voltak hozzá szexuális érzéseim s mégis hatni tudtak rá a szavaim. Lehullottak róla az

összeférhetetlenség tüskéi, éreztette, hogy megnyugszik mellettem, hogy hazatalált nálam.

Egy szombaton este valahonnan pénzhez jutottunk a Gödrössel s egy kis kocsmába mentünk vacsorázni. A záróra után elhatároztuk, hogy meglátogatjuk a Máriát. Egy udvari szobában lakott, egyedül. Be voltunk rugva, nem gondoltunk azzal, hogy mi lehet ennek az elhatározásunknak a következménye. Halkan kopogtattunk az ajtón egyszer, kétszer, többször, aztán hallottuk a lány hangját.

— Ki az?

— Mi vagyunk — válaszoltam. — A Gödrös beteg, nyissa ki az ajtót, hogy lefeküdhessen egy kicsit.

— Miért nem vitte haza, ha beteg? Hogy ereszthetem én be ide magukat éjszaka? — A hangja távolról jött, tudtuk, még mindig nem kelt ki az ágyból.

A Gödrös rögtön beleélte magát a helyzetbe, fájdalmasan nyöszörgött az ajtó előtt.

Bent világosság lett.

— Várjanak. Csak egy pillanatig várjanak — mondta ki a lány s hallottuk, hogy ide-oda tipegett, bizonyára öltözködött. Aztán kinyitotta az ajtót és beengedett bennünket a szobába. Szerényen bútorozott kicsiny kamra-helyiség volt ez. A beteget játszó Gödröst közös erővel ráfektettük a díványra s aztán leültünk mellé, mint a haldoklóhoz. Határozottan tiszta és kellemes volt ez a kis lakás. A falakon szocialista reprodukciók voltak, az asztalon papírernyős petróleumlámpa égett.

Gödrös addig imitálta a beteget, addig nyö-

szörgött, míg végre a meleg levegőtől csendben és részegen elaludt.

— Menjen maga is aludni — mondtam —, én majd lehúzom a lámpát s virrasztani fogok.

A lányon látszott, hogy fél tőlünk, kényszeredetten mosolygott.

— Csak vetkőzzön le és menjen aludni — biztattam. — Sohase féljen tőlünk. Hiszen, ha akarnék is magától valamit, azt később maga se bánná meg.

Csak úgy tréfából, csak úgy céltalan gazemberkedésből jöttünk ide, de most már éreztem, hogy célom van az ittenmaradásommal. Az ital szédítette a fejemet és izgatta a véremet. Néztem a lányt és kívánkoztam utána. Ezt talán ő is észrevehette, ijedten és mégis valami megmagyarázhatatlan biztatással nézett rám vissza.

— No menjen szépen aludni — nógattam újra. — Ne féljen tőlem.

Csak ült, ült, nem tudta magát elhatározni s aztán mégis vetkőződni kezdett. Annyira szokatlanul és váratlanul érte őt ez a támadás, hogy sehogyse tudta magát a helyzetbe beleélni.

— Lefekszem — mondta. — Igaza van, mért üldögéljünk itt ketten — s úgy tett, mintha egészen közömbös lenne ránézve a mi jelenlétünk. Vetkőződni kezdett, színes glott-ing volt rajta, a vékony kelmén átdomborodtak a mellei, mikor felszállt az ágyba, szinte delejesen húztak maguk után a félénk, ügyetlen mozdulatai. Kifelé fordult és hálásan nézett rám, hogy én még mindig ott ülök a széken a díványnál és nem mozdulok.

— Reggel korán kell elmenniök — mondta

— nem akarom, hogy valaki meglássa, hogy itt voltak.

— Hát akkor fujjuk el a lámpát is — felálltam s még mielőtt tiltakozhatott volna, lehúztam a kanócot. Koromsötét lett. Valami bánya mélyéről hallatszott fel Gödrös szuszogása.

— Ideülök az ágya szélére — súgtam —, még beszélgethetünk egy kicsit.

Nem felelt s én se beszéltem többet. Úgy ülve levetkőződtem és bebújtam az ágyba.

Egy olyan nővel kerültem össze, aki mástól még érintetlen volt.

Reggel, mikor elmentünk, ő még az ágyban maradt... kezet fogtunk vele s úgy tett, mintha nagyon álmos volna, rám se nézett.

Hazamentem aludni kicsit s ebéd után újra kigyalogoltam Ujpestre. Az egyletben átnéztük a vasárnapi lapokat, jobban mondva az irodalmi rovatot, mert hiszen ezek most inkább érdekeltek, mint a politika. De alig akadt valami, ami mellett érdemes lett volna megállni. A „Budapesti Naplón" és a „Független Magyarországon" kívül csupa szürkeséggel, érdektelenséggel voltak megtöltve a lapok. Időnként a „Népszavában" szokott valami érdemesebb megjelenni. Révész Béla nevű írótól közöltek novellákat, érdeklődéssel vártam és olvastam el ezeket az írásokat. Úgynevezett proletárnovellák voltak ezek is, mint amilyenek a „Népszavában" általában meg szoktak jelenni, de mégis volt bennük valami, ami a többiektől az első pillantásra megkülönböztette őket. Nem szebbek vagy erősebbek voltak ezek az írások amazoknál, hanem mások voltak. Egészen má-

sok. Rácsábították az embert az olvasásra s aztán elfárasztottak, elnyűtték az idegeimet és telezúgták a fejem. Alapjában véve nem szerettem ezeket a novellákat, de mégis visszajártam hozzájuk, barátkoztam és ellenségeskedtem velük, mert ők éltek és agresszíven álltak velem szemben. Az ismerőseimhez azonban még kevésbé állt közel ez az író, mint hozzám. Így tehát nem került rá sor, hogy vitatkozzunk fölötte. Valóban úgy látszott, hogy minden Adytól indul el és hozzá érkezik meg.

A „Huszadik Század"-ban mostanában jelentek meg Hatvany Lajos Ady-tanulmányai. Estére Kláráéknál jöttünk össze és hangosan felolvastuk a cikkeket. Hárman voltunk együtt s később még jöttek hárman. Miklós Móric, az „Ujpest" szerkesztője, Kis Károly s a Nagynét is magukkal hozták. Személy szerint most ismerkedtem meg ezzel az asszonnyal. Nem igen változott meg felőle a véleményem. Nagyon kimérten, szinte komolykodón viselkedett. De mégis, nem hatott antipatikusan s határozottan szép volt. Ez a szépség azonban hideg és idegen volt nekem. Gyári munkásnő volt s mégis a túlszolíd, testhezálló ruhája, a kigöndörített frizurája nagyon is a kispolgárt mutatták. Csak úgy pillanatokra rá-ránéztem s egészen hideg fejjel értékeltem.

Kiss Károly olvasott fel, jól hangsúlyozott, de mégis voltak részei a cikknek, amiket meg kellett ismételnie.

— A cikkek jól vannak megírva — mondta Miklós Móric. — De azért Ady aligha lesz ezektől nagyobb költő.

Megindult a vita szenvedélyesen és ügyetle-

nül. Miklós egyedül maradt. A cikkben idézve volt „A Paraszt Nyár" című vers s ezt a különben Ady-ellenes Kiss Károly is nagyon szépnek találta.

Nagyné is a mi pártunkra állt. Nem tudtam valóban, mennyit ért ő a dolgokhoz, de mégis jól esett, hogy egy nézeten van velünk. Ezen a témán keresztül megkezdődött köztünk a komolyabb ismerkedés.

Klára, aki már szavalt néhány Ady-verset, felállt az asztalnál s a „Paraszt Nyarat" is felolvasta szinte már szavalva.

Éreztük, hogy nagy robbanó erők élnek ebben a versben s a Hatvany cikke jó volt ahhoz, hogy az ő fogalmazásának segítségével mi is könnyebben kifejezhessük a mondanivalóinkat.

— Bolondok vagytok valamenyien — mondta a Miklós Móric is cinikus belenyugvással. — Csak firkáljatok, ezen az alapon még belőletek is lehet valami. De kár lesz érte, ha ezt a szép fiatalasszonyt is elbolondítjátok.

Ezeket ő már nem komolyan gondolta. Már csak az ellentmondás kedvéért erősködött.

— Ne hallgasson rá — mondtam az asszonynak —, maga csak maradjon meg a mi pártunkon.

— Ne magázzátok egymást — mondta a Klára még mindig szónoki pózban. — Fogjatok kezet, gyerekek, mind! Szervusztok!

A fiatal asszony nyujtotta a kezét, látszott rajta, hogy jól esik neki ez a barátkozás.

— Szervusz, Kasi, Én így foglak hívni, jó?

— Szervusz, Jolán! Én se fogom neked mondani, hogy Nagyné. Hallottam, már nem is élsz az uraddal.

Ez a beszélgetés félben maradt. Zajongva készülődtünk elmenni. Kint az uccán azt mondta:

— Ha nem félsz tőlem, belém karolhatsz.

Nem várta meg, hogy mit válaszolok, elvette a karomat és magához szorított.

Nem egyeztek a lépéseink, ide-oda bicegtünk és beszélt és beszélt, hogy szóhoz se jutottam mellette.

De nem is volt semmi különösebb mondanivalóm. Nem tudom miért, valami remegés fogta el az egész testem. Hideg és nedves volt ugyan az éjszaka, de máskor mégsem szoktam ennyire fázni. Vagy talán nem is fáztam.

Mit akarhat velem ez az asszony, hogy ilyen egyszerűen és szigorúan belémkapaszkodott?

23.

Nem tudom, mi lehetett az oka, dacára annak, hogy rendületlenül írtam újabb verseket, sőt több dolgom már nyomtatásban is megjelent, még mindig semmit sem küldtem be a „Népszavának". Lehet, hogy ez az én megkülönböztetett tiszteletem volt a lap iránt, lehet, hogy ez egy rosszul értelmezett rátartiság volt tőlem azokkal szemben, akiket az összes szerkesztőségek közül a legközelebb állónak tudtam magamhoz. Az ismerőseim kitartóan biztattak, hogy küldjek be valamit és végre rászántam magam. Izgatottan vártuk az eredményt.

— Biztosan közölni fogják — mondta a Klára. — Hiszen te már egy ismert költő vagy.

Én nem voltam ilyen biztos a dolgomban. Úgy tettem, mintha ez egész közömbös lenne a részemre, magamban azonban izgatottan szűköl-

tem, legjobban szerettem volna az ügyet elfeledtetni. Vagy három hét mulva megkaptam az üzenetet. A lap szerkesztői üzeneteinek volt egy része, ahol: Nem közölhetők címen azokat az írásokat intézték el, amiket külön szóra sem tartottak érdemesnek. Itt sorakozott fel az én versem címe is. Aligha érdemeltem meg az elintézésnek ezt a módját, de azon már túl voltam, hogy ilyen kellemetlen csekélységek hatással legyenek munkálkodásomra. Mindenesetre sok idő fog eltelni a „Népszavánál" való újabb kísérletezésemig. Írtam tovább, mert az írás természetes megnyilatkozás volt nálam. Egyre inkább befelé fordult az életlátásom s nem álltam meg a mindennapok kicsiségei előtt oktalanul siránkozni vagy dühöngeni. Egy darab kenyér untig elég volt ahhoz, hogy panasz nélkül átcsavarogjam a napot s a mi petróleumlámpánk elég volt ahhoz, hogy világítson előttem, mikor írok.

S néha a Máriánál írtam s néha meleg, főtt húsokat vacsoráztam nála. Olyan lázadozó természetű jó szolgáló volt ez a lány. Ha valahol rosszul éreztem magam, ha valamiben elfáradtam, elmentem hozzá és fentartás nélkül enyém volt az asztala és ágya. Szerelem volt ez? Nem. Még annyira se jutottunk, hogy tegeződtünk volna. A szegénységünk és kitagadottságunk vezetett el bennünket egymáshoz s egy, a természetünkből eredő szolidaritás tartott bennünket össze. Ha elmentem tőle, elfelejtettem, nem voltak érte élő érzéseim és gondolataim. A másik asszonnyal egész máskép▁ voltam. Úgy éreztem, hogy hozzá még a szolidaritás se köt, mégis gyerekesen félszeggé és megmagyarázha-

tatlanul izgatottá lettem, ha mellé kerültem. Máriához majdnem mindig kettesben mentünk el Gödrössel. Ő ide járt a díványra aludni.

Egyszer reggel Máriától jövet elhatároztuk, hogy meglátogatjuk Jolánt. Korán volt még, az egész családot otthon találtuk. Az asszony két öccse felöltözötten munkába készülődött, de ő még feküdt, beteg volt. Úgy tett, mintha meglepődött volna korai látogatásunkon, de mégsem tudta eltitkolni, hogy mennyire jól esik neki a jelenlétünk.

— Hol voltatok? — kérdezte.

— A Hegedüsnél.

A Gödrös mingyárt hozzátoldta:

— Ittunk, barátom! Nagyszerűen muriztunk egész éjjel, még most is alig látok.

Valószínűleg minden különösebb tendencia nélkül, csak úgy szokásból mondta ezt, én átvettem s anélkül, hogy előzőleg összebeszéltünk volna, hazudoztunk össze-vissza s játszottuk a mámoros embert.

Az asszony öccsei csak úgy félvállról szóltak hozzánk néhány szót s aztán elmentek. Jó munkában voltak ezek a fiúk, tele voltak az urat pózoló munkásember szimpla finomkodásaival és gőgjével, nagyon lenézően bántak velünk. De fontos volt, hogy mégis csak nekik dudál a gyár, el kellett menniök s mi ott maradhattunk az asszonnyal. Az anyja tipegve járt ki a konyhába és vissza a szobába, szeretett volna mindent szemmel kísérni és nem mert ránk nézni.

Egészen jól játszottuk a szerepünket. Gödrös leült az asztalhoz, én pedig észrevétlenül le-

telepedtem az asszony ágyára és úgy tettem, mintha a fejemet fájdítanám.

— Neked mi bajod van? — kérdeztem.

— Talán a tüdőm — mondta. — A gyárban savakkal égetjük rá a számokat a lámpákra s ezek a gőzök megeszik a tüdőmet.

A takaró gyűrődésein át láttam, amint össze van gömbölyödve, elképzeltem a fekvő test csalogató formáit és láttam a mereven szabályos és szinte vértelenül sápadt arcát. Sohase szerettem az erős, nagytestű asszonyokat. Már észre kellett vennem, hogy a nálamnál gyengébb testűek és puhább természetűek voltak azok, akik magukhoz tudtak vonzani. Megsímítottam a homlokát s egészen másképp, mint ahogyan azt a Máriánál szoktam. Melegség és jóság volt a kezemben.

Átfogta a nyakam és odahúzott magához a párnára.

— Majd meglátod, Kasi, hogy meghalok.

— Majd egyszer — mondtam és odabujtam hozzá s a kezeim, mintha külön életre keltek volna, kezdtek elnyujtózkodni tőlem.

— Maradj — mondta. — Maradj békével — s nem engedett magához nyúlni.

Sokáig vergődtem ott az ágyra dűlten s már valóban részeg voltam kicsit. Később felöltözött és elmentünk sétálni.

Gyorsan és könnyen úsztak el felettem a napok. Ismertem munkásokat, akik belebetegedtek a heti egynapi pihenőbe. Hat napig dolgoztak keserűség és panasz nélkül s az egy szabad vasárnap testben és lélekben tönkretette őket. Egész nap mosdatlanul heverésztek vagy ittak és kártyáztak és várták a hétfő reggelt,

ami megváltja őket önmaguktól. Én nem voltam terhére magamnak. Különös élvezettel használtam ki azt a kis világot, amiben éltem. Mintha a kamaszkor második szakaszát kezdtem volna meg. Semmi sem riasztott el terveim keresztülvitelétől s úgy éreztem, minden csak miattam és értem való. Intenzív nemi életet éltem. De nem szaladtam a nők után. Az egész fiatalságom lezajlott anélkül, hogy valakinek halálos szerelemmel udvaroltam volna.

Igy lett az enyém a sápadt és szép fiatalasszony is.

Már hetek óta pajtáskodtunk, de azóta a reggel óta, hogy a vánkosán hevertem, egyáltalában nem közeledtem hozzá meghódító szándékkal. Hármasban csavarogtunk, tréfálkoztunk s az alkalom se volt meg ahhoz, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz.

Egyszer megkérdezte:

— Mért hozod mindig magaddal Golit? Hidd el, hogy nélküle is el tudnánk lenni egy-egy órára.

— Hadd csak, jó gyerek az öreg! — mondtam, de magamban mégis gondolkodni kezdtem, mért is jár ő mindig velem a Máriához és ide is. Furcsa teremtés, rámcsimpeszkedik, ha az aszszonyhoz megyek, de a saját részére még soha se próbált meg semmit elérni. Mintha az árnyékom lett volna. Közömbös, szinte testetlen volt. Az én dolgaimat tehát nem zavarta. A Jolánnak sikerült mégis úgy játszania, hogy egyszer kettesben maradtunk.

Hétköznap este volt. Az uccán csavarogtunk karonfogva, tréfálkoztunk, nevetgéltünk, meg-

álltunk a kivilágított üzletek előtt és csibészkedtünk, mint az uccai kamaszok.

Egy ócska suszter-bolt előtt álltunk s hangosan, föltünő pózban csodálkoztam a kirakatba állított holmik fölött.

— Nézd meg, milyen gyönyörű — szónokoltam —, hát ilyen nagyszerű cipőket sohasem láttam s ha jobban megnézi az ember, piskótából meg sürgönyoszlopból vannak csinálva.

Az asszony cincogott és köhécselt a visszafojtott nevetéstől.

— Nézd csak, nézd, az orrán kijön az elefánt, úgy néz ki, mintha bársonyból lenne és az egész csak hat koronába kerül.

Mikor már elég bámészkodó gyűlt körénk, megfontoltan azt mondtam:

— Légy nyugodt, barátom, holnap az egész boltot megveszem — s vitatkozva szépen tovább léptünk. Sokáig csináltuk ezt a játékot, egyik üzlettől a másikhoz vándoroltunk s végre az ucca végére értünk.

Még mindig nevetgélve mentünk tovább, ki a határba. A temető mellett haladtunk el valami töltésen. Senki nem járt erre. Csillagos volt az ég, a koratavaszi szél erősen egymáshoz bujtatott bennünket.

Nem akartam semmit, nem gondoltam semmire.

— Tudod mit! — mondta az asszony váratlanul s megállt, hogy a szemeimbe lásson — te az én szeretőm leszel!

— Jó! — válaszoltam olyan egyszerűen, mintha azt mondtam volna: káposzta.

— Tudnál te szeretni engem?

— Mért ne?

Mentünk pár lépést, aztán megint megállított. Átfogta a nyakamat és megcsókolt hosszan, hosszan.

— Jól van — mondta még egyszer — a szeretőm leszel...

Nem is válaszoltam. Együgyű vicceket mondtam, nem tudtam magam beletalálni a helyzetbe. Az ilyen lehetőségre igazán nem gondoltam. Úgy indultunk el, mint a pajtások s most csakúgy egyszerűen kinevezett a szeretőjének. Nem tudtam egészen komolyan venni a dolgot. Féltem tőle, hogy az egész csak egy vakmerő asszonyi tréfa, nagyon flegmatikusan viselkedtem.

Nagy kerülővel a Fő út kezdetéhez értünk. Erre sem voltak emberek. Éreztem, hogy lehet velem még valami célja, valósággal kötélen vezetett maga mellett. Közömbös dolgokról fecsegtünk. Hirtelen megálltunk.

— Csukd be a szemed és találd ki, mi az a ház, ahol most állunk?

Körülnéztem és azt mondtam:

— Egy szálloda.

Csöndesen nevetett.

— Nem igaz! Ez a pokol. Be mernél ide jönni velem?

Én is nevettem és nem válaszoltam.

— No, csöngess, ha van bátorságod.

— Nem, én nem csöngetek.

Még mindig nevetett:

— Nem mersz bejönni?

— Nekem nincs egy vasam se, — mondtam végre.

— Nekem van.

Egy pillanatig tétováztam.

— Csöngessek?

— Csöngess!

A portás beeresztett bennünket, fölírta a nevünket és az asszony kifizette a szoba árát.

Forró, ízes és emlékezetes éjszaka volt ez. Reggel, hogy hazafelé mentünk nézegettük egymást a szürkületben. Szürkék és ijesztően karikásszeműek voltunk.

Ezentúl gyakran eljártunk a pokolba, de azért a Máriáról se feledkeztem meg egészen. Csütörtökön esténként nála aludtam. Az egyik nő tudott a másikáról, de csak könnyű, távoli célzásokban emlékeztek meg egymásról. Én is csak tréfálkoztam fölötte, ha ez szóba jött. Semmi titkolni valót nem láttam a dologban. Boldogan éltünk, mért kellett volna ide valami elszomorító okoskodás? Hiszen nem igértünk mi egymásnak semmit és nem is vártunk egymástól semmit. Úgy voltunk jók és egymásnak valók, ahogyan voltunk. És egyre inkább összeszoktunk, hatottunk egymásra elveinkkel és szokásainkkal.

Jolán, aki eddig mintaképe lehetett volna a takaros, kispolgári asszonynak, egy napon azzal lepett meg, hogy levágatta a haját. Nagy családi megbotránkozások következtek, de őt nem lehetett többé visszapörölni a szalagokkal föltornyozott kalap alá és a vak négy fal közé. De ez a szokatlan frizura az uccát se hagyta békességben, ha együtt mentünk valahová, a kültelki emberek megfordultak utánunk s a gyerekek utánunk küldtek egy-egy kődarabot. Később a Gödrös is kecskeszakállat növesztett s mint valami megszelídített Lucifer élt közöttünk a vörös pamaccsal az állán. Kétségtelenül Újpest és Angyalföld legkülönlegesebb figurái voltunk.

Az asszonynak sem ízlett már a gyárbajárás. Később ki is maradt a munkából s egy festő ismerősünk Gödrössel együtt beajánlotta modellnek. Gödröst Júdásnak, őt pedig Krisztusnak állították be az epreskerti akadémián. Most már ő is egészen közénk tartozott. Együtt jártunk be az egyletbe és együtt jártunk be a kávéházba. Itt, ahol akadtak hozzánk hasonló alakok, jól éreztük magunkat, de az egyletben alig is álltak velünk szóba. De hiszen milyen tág és sokszínűen boldogító volt körülöttünk a világ. A buta, szemforgató embereken kívül még voltak nagyszerű könyvek, regények és versek és mi összehangoltan és értelmesen tudtunk együttélni a könyvekkel.

A szabók egyik csoportjának a matinéján, ahol Kosztolányi is felolvasott, kezembe került a költő „Négy fal között" című verseskönyve. Eddig alig éreztem valamit ez iránt az író iránt. De most, hogy a „Ballatorhoz" című versét elolvastam, megváltozott róla a véleményem. Erős és komoly vers volt ez. Később a magyar szonettek sorozatban is találtam olyant, ami tetszett nekem. A könyv újabb vitaanyagot adott elénk és sokáig foglalkoztunk ezzel a részünkre újonnan felfedezett költővel.

De mégis Ady, ő volt a legnagyobb mind között.

Egyik este nagy disputa közben azt mondta a Jolán:

— Lássátok, fiúk, ha én nektek lennék, elmennék Párizsba. Ott mégis csak más élet lehet, mint nálunk.

Megindult a szabad és vakmerő fantáziálás.

— Párizs, Párizs.

— Embersűrű gigászi vadon, — szavalta a Gödrös s vörös kecskeszakálla lobogott az éjszakában.

— Menjetek fiúk, — mondta az asszony újra. — Aztán írjatok és én is elmegyek utánatok.

Már nem volt mit okoskodnunk.

— Elmegyünk! — mondtam. — Aztán írunk és te is jöhetsz.

A Gödrös gyerekesen lelkesedett.

— Holnap elindulunk.

Ennyi volt az egész.

S másnap délben hármasban kimentünk a hajóállomáshoz. Csomagok nélkül és minden nélkül. Nyolcvanhárom krajcár volt a zsebemben.

Jegyet váltottunk Pozsonyig — úgy határoztunk, hogy onnan aztán gyalog megyünk tovább.

Elbúcsúztunk az asszonytól, aki a Gödröst is megcsókolta.

A hajóból integettünk és kiabáltunk ki a partra. Úgy láttuk, hogy sír.

Aztán harangoztak és sípoltak és a hajó lomha, nehézkes mozgással megindult velünk a Dunán fölfelé.

Csütörtök délután 6 óra volt.

(Vége a második kötetnek.)

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

ELSŐ RÉSZ
III. KÖTET

CSAVARGÁSOK

DANTE KIADÁS

ELSŐ RÉSZ

III.

CSAVARGÁSOK

I.

Az ember élete kiteljesedik.

Másodszor indultam útra, hogy életemet kiteljesítsem. Nem tudatos megmozdulások voltak ezek, pontosan nem tudtam volna megmondani miért és merre akarok menni, de valahol a legbensőmben dolgoztak a vágyak s minden óra újabb és újabb erőfeszítést szült bennem a cselekvésre. Más huszonkétéves fiatalemberek elbutulásig iszákoskodtak vagy békességes családi élet megalapozására gondoltak s én csak úgy megkötetlen ösztönnel elindultam az idegen világba, amiből csak a másoknak érthetetlen versekből s a hazudozni szerető Gödrös fecsegéseiből tudtam valamit.

Életemben először voltam hajón. A jelzőharang kongatása még benne zúgott a fülemben, a víz ringatott bennünket, hogy nevetnem kellett ettől a részeg mozgástól s a parton, a nyüzsgő, integető emberek között még láttam a fehér kendővel integető asszonyt. Nem éreztem, hogy eltávozom tőle, nem éreztem semmit, csak éltem az életemet, amit ha értékelni tudtam volna, most bizonyára határtalannak és nagyszerűnek találtam volna.

Ránéztem Gödrösre és láttam, valamiért szomorú.

— Félsz?

— Nem. Hiszen semmi az egész!

— Az a jó, hogy te tudsz németül. — Mintha nem hallotta volna, kitért a válasz elől. A part felé nézett és azt mondta:

— Jó lesz, ha majd ő is utánunk jön. Írunk neki?

— Ki tudja, mi lesz holnap...

Elúsztunk az állomástól, az asszonyt már nem lehetett látni, de nem is kívánkoztam utána. A nyugtalan víz, a mozgó alkotmány, amin nyugodtan álltunk és a sötétedő ég tartottak maguknál.

Az összekötőhídnál újra találkoztunk az asszonnyal. Villamoson kiutazott Újpestre s mire mi a hídhoz értünk, ő már ott állt a hatalmas pillérek fölött, kiabált, integetett és valami papírszeleteket dobált a hajónk felé. Nem egyedül volt. Egy régi ismerősünk, egy Csitér nevű ember állt mellette, aki csámpás lábaival és vigyorgó ábrázatával már hónapok óta lődörgött az asszony körül s akit én, nem tudtam volna megmondani miért, összetalálkozásunk első pillanata óta nem szerettem, majdnem gyűlöltem. A korláton át kinyujtózkodtunk a repülő papírszeletek után, de nem tudtunk egyet sem elfogni. Kíváncsi voltam az asszony üzeneteire, bizonyára valami fontosat akart mondani. Ezt így éreztem pillanatokig, aztán hirtelen mind ennek az ellenkezője és szokatlan nyugtalanító gondolatok születtek meg bennem.

— Láttad a Csitért?

— Láttam, — mondtam közömbösen.

— Kijött, hogy megnézze, csakugyan elmentél-e? Azt hiszi, most már az övé lesz.

Nem feleltem. Mi mondani valója is lehetne az ilyenről az embernek. Ha jól meggondolom, semmi közöm nem volt ehhez az asszonyhoz, okosan teszi, ha elmegy a Csitérhez. Hangosan mondtam:

— Éppen jó lesz neki avval a csámpás lábaival és avval a ferde ábrázatával.

Gödrös nem kérdezte meg, kiről beszélek, bizonyára ő is az asszonyra gondolt és szavaim beleillettek a gondolatmenetébe.

Lekerültünk a hajóba. Kevesen voltunk, még alvásra is elegendő hely jutott a kemény ide-oda tántorgó padokon. Nem ismertem senkit és nem is néztem meg közelebbről senkit. Nem voltunk még éhesek, de mit csinálhattunk egyebet, Gödrös elővette a cók-mókját és szótlanul enni kezdtünk. Lehet, most hogy minden köteléket elvágtunk sokszor kényelmetlen és sohasem kielégítő multunktól, vidámaknak és gondtalanoknak kellett volna lennünk. Gödrös, mint a kérődző kecske, mozgatta hegyes, rózsaszínű szakállát és én mértéktelenül elfáradtam vagy elálmosodtam valamitől, s nem tudtam rendet teremteni a fejembe összeszaladt gondolatok között. Sem érzéseimben, sem gondolataimban nem találtam egy fix pontot, amibe megkapaszkodhattam volna. Nem értettem meg, hogy mi baja lehetett Gödrösnek, de rám bizonyára a nedves párákkal telített levegő volt ilyen nyomasztó hatással. Ledőltem a padra, úgy éreztem, kegyetlenül álmos vagyok, és nem tudtam lehúnyva tartani a szemeimet. Fáztam, hogy összevacogtak a fogaim.

— Alszol? — kérdeztem Gödröstől, aki a pad hosszában a fejem fölött feküdt. Nem vá-

laszolt. Neki jó — gondoltam — ő itt is el tud aludni, mint ahogyan, valami furcsa, szinte beteges közömbösséggel, Mária díványán is el tudott aludni. Nyugtalanul, egyik oldalamról a másikra fordultam, a kemény deszka törte a csontjaimat és éreztem, hogy a hideg belefúr, beleharap a testembe. Később fölkeltem, nyugtalanságom ide-oda csavargott velem a hajón.

Fáztam és álmos voltam. Akárha valami nagy mulatozás után elrontottam volna a gyomrom, pálinkagőzzel és oktalan szomorúságokkal telezagyváltam volna a fejem. Sose hittem volna, hogy ilyen nagy különbség lehet megszokott csavargásaim és egy ilyen közönséges hajóutazás között. A szél, ami átjárt a huzatos hajón, a víz közvetlen folytatásának érződött, hideg és szinte fullasztóan nedves volt. Később a gépház fölé kerültem s a dolgozó emberek látása, a fénylő géprészek sikamlós játéka, a mozgások hangja kissé megnyugtatott. Az utóbbi időben sokat voltam munka nélkül, már szerettem is a felelőtlen tétlenséget, de mégis most éreztem, hogy nem halt ki belőlem a munka szeretete. Kívántam lent a gyönyörű gép mellett s a félig levetkőződött munkások között élni. A fölszálló párák átmelegítették a vérem s a gyors, egyöntetű mozgás szépségekkel s ujdonságokkal etette a szemeimet. De a hideg dunai szél dolgozott mögöttem, vékony kabátom alatt hátba támadt és megfájdította a tüdőm. Valami helyet kerestem, ahol pihenni lehetne. A kémény tövébe húzódtam, háttal a meleg pléhnek támaszkodva elaludtam... Milyen ismerős és milyen mindennel kielégítő itt az élet. A kertajtón most jött be Mária s egy szalagon nagy, nemes-

fajtájú házinyulat vezetett maga mellett. A másik oldalán a jutagyár van a hóna alatt, látom tehát, hogy mind a két keze le van foglalva s valami más két kézzel, de mégis ugyanazokkal barátságosan integet felém. örültem neki, hogy látom és éppen el akartam tőle kérni a házinyulat, mikor ő nevetve szárnyra kelt és a házinyúl a Jolán volt, csúnya szalagos kalapban és csúnyául kancsalítottak a szemei. — Te vagy az? — kérdeztem akaratlanul és elfordítottam a fejem, hogy ne kelljen látnom. A szemeim előre néztek, de keresztül a fejemen hátrafelé is láttak. Határozottan csúnya volt ez az asszony. Mi a fene az, ami mégis mindig megmutatja nekem. Hogy észrevétessem semmi közöm hozzá, hangosan énekelni kezdtem . . . Arra ébredtem, hogy egy hajóslegény a kéményhez kocogtatja a fejemet és így költöget:

— Mennyen a helyére, — mondta, — van elég üres pad, aludjon ott.

Fölálltam s most még jobban fáztam, nem volt bennem életkedv, mint valami gép mozogtam szinte öntudatlanul. Gödrös, mintha kiesett volna a világból, mozdulatlanul aludt. Semmire se gondoltam, keserű ízekkel a számban magamra maradva vártam, hogy megvilágosodjon a reggel. Aztán a Gödrös is fölkelt s mielőtt a többiek mozdultak volna, a födélzeten nekivetköződve megmosakodtunk. Friss volt a reggel, tiszta és szűziesen illatos. A nap melege kiölte belőlem a tétlenséget, egészségesen mozgott a vérem, láttak a szemeim és hallottak a füleim. Eddig mindig közömbösen álltam szemben a természettel s a Duna két partján most szépeknek, eleven, lüktető testeknek éreztem a hegyeket s

szinte hallottam a távoli fák növését és a kiterített mezőfoltok lélekzését.

— Nézd, — mondtam Gödrösnek. — Az élet csakugyan él. — ő szaporán fecsegett és éppen olyan gondtalan és vidám volt, mint én, Az egész multam, mint valami súlyos kölönc, leszakadt, elmaradt tőlem.

— Bécsben keresünk munkát s ha dolgozni tudunk, többet vissza se megyek Pestre.

— Persze, — válaszolta Gödrös. — Jól megtanulunk németül és írni is így fogunk.

Már késő délelőtt volt, mindenki feljött a hajóra. Igy utaztunk délután ötig, mulattunk az emberek fecsegésein, néztük a lányok meztelen karjait s akiket érdemesnek tartottunk volna szerelemre, azokra trágár, buta megjegyzéseket tettünk. Az otthoniakról nem beszéltünk. Én nem is gondoltam rájuk, teljesen a pillanatoké voltam. Ilyen jól csak az állati tisztaságban érezheti magát az ember. A tegnap elmaradt s a holnap nem érdekelt.

Frissen és mindenre elkészülten érkeztünk Pozsony alá. A hajón még annyira se vettük komolyan a sorsunkat, hogy a legközelebbi teendőinket megbeszéltük volna. Az első embertől, aki valami kőmíves lehetett, megkérdeztük, van-e Katolikus Legényegylet a városban.

— Tudja a fene, — mondta az ember, — mesteremberek maguk?

— Igen, — felelte Gödrös. — Facérok vagyunk, valami szállásfélét keresünk.

— Szervezett munkásoknak van itt helye az Otthonban, de a huligánokat egye meg a fene.

Gödrös egyszerre beletalálta magát a helyzetbe.

— Szervezett munkások vagyunk mi is, csak azért kerestük a Legényegyletet, hogy éppen jól összepiszkítsuk az ágyukat.

Az ember kezet fogott velünk és megadta a Munkásotthon címét. Ekkor már este volt, a Duna felől fujt a szél, megint fáztunk és mind a ketten éreztük a tárgytalan szomorúságot. Az Otthon gondnoka előtt igazoltuk magunkat könyvecskéinkkel, elfogadta, elvtársnak szólított bennünket és szíves volt hozzánk. Levest és főzeléket kaptunk vacsorára, valamikor ő is dolgozott Pesten, az ottani dolgok felől érdeklődött és éreztük, hogy tiszteli bennünk, a nagyvárosi jövevényeket.

— Mielőtt aludni mennének, vetkőződjenek le az elvtársak. Ruhájukat akasszák föl erre a fogasra.

Egy rosszul világított pincefolyosón voltunk. A falakból hosszan előrenyúlt fogasok álltak ki, a rájuk dobált ruhadarabjaink, mint valami akasztott hullák árnyékolták be a fehér falakat. Nem értettük meg, mért kellett így előre levetkőződtünk. Mikor elkészültünk, vacogva, ágyékunkon összekapott kezekkel szaladtunk az előttünk járt gondnok után.

Egy fehérre meszelt szép pincehelyiség volt a háló. A falak körül megvetett vaságyak sorakoztak, akárcsak egy kaszárnyában, vagy kórházban. A gondnok meggyujtotta a mennyezet közepéről lecsüngő lámpát, egyedüli lakói voltunk a szobának. Az ágyak, mintha nedvességgel szívták volna tele magukat sokáig, szinte megdermesztették a testünk, aztán egyszerre hazakerültünk, a meleg takaró alatt gondtalanul éreztük életünket.

— Hát nem bolond az, aki dolgozik, — mondta röhögve Gödrös. — Ha ez továbbra is így megy, nincs az a pénz, amiért munkát vállaljak.

Áradozva sokáig beszélgettünk, de megint nem okosan a jövőbeli terveinkről, csak úgy a levegőbe. Aztán magától kialudt fölöttünk a lámpa, nem emlékeztünk rá, hol járhattunk, mit cselekedtünk álmainkban, korán reggel készen voltunk az útra. A gondnoktól visszakaptuk igazolványainkat és néhány fillért is adott.

Tagadhatatlanul benne voltunk a csavargásban. Kis ennivalós csomaggal az üres országúton meneteltünk Bécs felé. Csendőrrel, vagy más hatósági emberrel nem találkoztunk. Jó kedvünk volt, romantikus vándornótákat énekeltünk s észre se vettük, hogy átkerültünk a magyar határon. Gödrös még otthon azt mondta nekem, hogy tud németül s így teljesen rábízva magam, minden belső kétségek nélkül mozogtam előre. Otthon az egyletben üldögélő emberek voltunk, csak kényszerűségből, csak ritkán végeztünk valami munkát, izmainkba mégse állt be a fáradtság.

— Mit csinálhat most a Jolán, — kérdezte minden átmenet nélkül Gödrös.

— Biztosan az egyletben ül a Csitérje mellett, — hümmögtem kedvetlenül. — Még akkora ökröt se láttam soha, mint az a marha tanító.

Megint kint voltunk a víz partján, megettük az utolsó falatainkat s mikor újra nekiindultunk, már fáradtak és szótlanok voltunk. Magamban káromoltam magam, hogy ilyen könnyesen indultam neki az útnak s végtelen

áhítattal gondoltam valami meleg zúg felé, ahol eldülhetnék pihenni érzéketlen nyugalommal.

Későn este volt, mikor Bécsbe érkeztünk.

2.

Ki tudja merre van az út, ami nyugvópontra vezethetne bennünket. Céltalanul mentünk a szemeink után, amik néztek, de semmit se láttak. A város sötét volt, néhány emberrel találkoztunk, nem mertük őket megszólítani.

— Fáradt vagyok, — mondta Gödrös, — fáradt vagyok, majd megdöglök.

— Szólíts meg valakit, talán kapunk valahol szállást.

— Mondom, hogy fáradt vagyok, most útálom ezeket a németeket.

Tovább botorkáltunk még vagy egy órahosszat. Mintha sötét üvegtakaró alatt lépegettünk volna, az éjszakából itt-ott kivirágoztak a lámpák, alakok mentek el mellettünk, zagyva beszédükből egy hangot se értettem. Valami térre érkeztünk, padok voltak rajta körben, az egyikre erőtlenül leereszkedtünk. Néha-néha megszólaltunk, de mindegyikünk másról beszélt, s így szavainkkal se tudtuk magunkat ébren tartani.

— Nem fázol? — kérdeztem rövid időközökben többször.

— Fázom, — mondta Gödrös mindannyiszor és érezni lehetett a hangjából, hogy fájdalom van minden kimondott szóban. Egyszer aztán nem felelt. Bizonyára elaludt. Valahol egy torony közelében ülhettünk, időnként hallottam a sötét magasságokba kilökött óraütéseket. Pil-

lanatokra el-elfeledkeztem magamról, lehet, hogy ilyenkor egy órahosszat is aludhattam, fölriadtam és tájékozatlanul nézelődtem az idegen helyen. Úgy éreztem, hogy ezek a csipetnyi alvások még jobban kimerítenek, nyirkos utálat volt az egész testemben, elkesernyedett számat kinyitottam a friss levegőnek. Valami fizikai tárgyak húzták le szempilláim s már láttam, hogy az ismeretlen távolból jön felénk a világosság. Hatalmas, szürke cirádákkal telerakott épület előtt, csakugyan egy téren ültünk. Megjelent egy furcsa vaskazános kocsi, két oldalából nagybajuszos sugarakban locsolta ki a vizet. Messze tőlünk körbement a téren s mégis a csontjainkig éreztük a kiömlő víz hidegségét. A kocsi után uccasöprők jártak, hatalmas ecseteikkel tisztára mázolták a kemény földet. A nedves kövek visszaragyogtatták a napot.

Egyszerre, mintha a földből nőtt volna ki, egy rendőr állt előttünk. Beszélt valamit németül, éreztem, hogy a szavai kérdések lehetnek, de semmit se tudtam válaszolni. Lehet, hogy ez a kiglancolt, uniformisba-szorított ember egész éjszaka a hátunk mögött állt s most, hogy előbujt a nap, ő is előlépett, hogy elveszeitsen bennünket. Együgyű értelmetlenséggel néztem rá és néztem Gödrösre s nem tudtam fölfogni, mi történhetett vele ezekben a pillanatokban. Különben rózsaszínű feje most lángvörös volt és láttam, ahogyan a rózsaszínű szakálla fölött elrepülnek a hangok.

— Bitte, bitte, — sokszor egymás után mondta ezt a zagyvaságot. Kezeivel idegesen a zsebeiben kotorászott, mintha valami fegyvert keresett volna bennök.

A rendőr beszélt és hadonászott. Most éreztem, hogy valamit akar tőlünk, hogy valamit sürget.

Gödrös végre piros kis szótárt húzott ki zsebéből és dadogva abból olvasott föl nyelvtörő német szavakat. A rendőr sokszor közbeközbe mondta, hogy Pass. De Gödrös, mintha észre se vette volna, tovább olvasott a szótárból. A rendőr végre is mindkettőnket karonfogott és kifelé vezetett a térről. Ismeretlen uccákon mentünk át, az emberek, akik szembe jöttek velünk, először csodálkozva megbámultak bennünket, de mikor elhaladtak mellettünk, fölényesen mosolyogtak. Az őrszobán, nagy gesztusokkal újra beszélni kezdett a rendőr és Gödrös is újból belekezdett, úgy látszik mindenki részére érthetetlen fölolvasásába a szótárból. Hosszú percekig tartott ez így s a rendőr végre is fájdalmasan fölordított. Alighanem káromkodott, de azt bizonyosan éreztem, hogy szíd bennünket. Gödrös már hiába mondta, hogy bitte. A rendőr elvette tőle a szótárt, gondosan az asztalra tette, aztán maga elé húzta és nagy lármával beleturkált a megriadt ember zsebeibe. Piszkos rongydarabbal és még piszkosabb papírszeletekkel lettek tele a kezei. Aztán én kerültem sorra. — Nekem ugyan gajdolhatsz, — gondoltam. — Ha az a gazember Gödrös nem tud veled beszélni, mit akarsz akkor tőlem, akinek még szótára sincs.

Gondosan kutatott a papírjaim között. Én Gödrösre néztem, de ő nem mert visszanézni rám, a fejét kicsit hátradöntötte, mintha a mennyezeten keresett volna valamit s négy ujjával fésülgette a szakállát.

A rendőr valószínűleg célhoz ért, a papírhalmazból kiemelte a munkakönyveinket, látszott rajta, hogy boldogan nézegeti bennük a budapesti gyárak összegyüjtött bélyegzőit; aztán elégedett mosolygással azt mondta:

— Pass...

— Ja, ja — zökkent meg Gödrös is szinte boldogan és rám nézett és röhögtek a szemei. A rendőr is mondott még valamit és el voltunk intézve. Mutatta, hogy mehetünk tovább és megveregette a vállainkat.

— Látod, micsoda marha itt még a rendőr is, — mondta Gödrös, mielőtt én még szóhoz juthattam volna. — Nem köll itt németül tudni. Pass az azt jelenti, hogy útlevél s az a marha azt hitte, hogy a sok vacak bélyegző a könyvben mind a mi jó erkölcsünket bizonyítja.

Elkeseredett voltam, rá se néztem.

— Most már látom, hogy nem tudsz hazugság nélkül meglenni. Mért hazudtál, hogy tudsz németül, mikor egy kukkot se tudsz. Ha még egyszer rajtakaplak valamin, akkor elválok tőled.

— Jó, hogy össze nem házasodtunk, mikor elindultunk, — mondta és cinikusan nevetett. — Buta kispolgár vagy, ha még most se látod be, hogy itt nem kell németül tudni.

Sokáig pörlekedtünk, aztán mégis összebékültünk és órákhosszát csavarogtunk, bámészkodtunk az idegen uccákban. Délfelé érezni kezdtük az éhséget, de se harapni valónk, se pénzünk nem volt. Gödrös, aki tegnapelőtt este azt mondta, hogy soha többé nem lép munkába, most azt indítványozta, nézzünk be mégis néhány mesterhez, hátha fölvennének bennünket valahol.

— Csak kis időre, — mondta. — Csak addig, amíg ennivalónk lesz.

Ő tudta a mestersége nevét németül, az enyémet kikerestük a szótárból. Az első lakatosműhelybe egyedül mentem be. Épületműhely volt, két hosszú padsor előtt dolgoztak az emberek. Az ajtón belül megálltam, kalapomat idegesen a két kezem között forgattam, magyarul köszöntem, vártam, hogy valaki észrevegyen. Egy munkás, lehet, hogy maga a művezető, jött hozzám és beszélt valamit németül.

— Schlosser, facér. — Az ember felelt valamit, de megint németül.

Tehetetlenül néztem rá. — Schlosser, — mondtam újra s éreztem, hogy lassan elönt a düh és a kétségbeesés. A hozzánk közel dolgozó munkások megálltak és jóindulatúan mosolyogtak.

— Schlosser, — mondtam szinte kétségbeesetten. Akárha egy siketnéma torkából szakadtak volna föl a hangok, fizikailag fájt ezt a szót kimondanom és fájt, hogy semmi folytatást nem tudok hozzáfűzni.

A szemben álló ember már hangosan nevetett, de a hangjából nem éreztem ki a gúnyt vagy a megvetést. Barátsággal nézett rám s mintha sajnált volna. Aztán a többiek felé fordult és azokhoz beszélt, levette a sapkáját és kért tőlük valamit. Pénzt kért és mindenki dobott a sapkába. Az összegyűjtött filléreket átadta nekem, nem tudtam megköszönni, de illedelmesen, szinte gyerekesen meghajtottam magam mindnyájuk felé. Kimentem, majdnem elsülyedtem a szégyentől. Kint káromkodtam, elvadult dühvel ráztam az öklömet az ég felé.

Gödrös súnyin meglapult, hagyta, hogy kidühöngjem magam, s csak aztán kérdezte meg, hogy mi történt.

Megolvastuk a pénzt, több mint 20 fillér volt.

— Látod, ez így megy, itt igazán bolondság volna dolgozni, — mondta Gödrös.

— Én nem megyek be több helyre. Én nem tudom ezt csinálni.

— Ja, barátocskám, úgy nehéz lesz az élet, ha te mindig nyafogni fogsz.

— Az anyád istenit! hát mi vagyok én, koldus?

— No jó, majd meglátjuk, mit tudsz csinálni, ha nem lesz megint ennivalónk.

Pörlekedve ültünk be egy kis kocsmába, főzeléket ettünk és így evés közben kicsit megnyugodtunk. Én a hazai dolgokra gondoltam szótlanul. Gödrös szavakat írt ki a szótárból, szintén hangtalanul. Bort is ittunk, az egész pénzt elköltöttük. Mikor kint voltunk, azt mondta:

— Majd én bemegyek veled, ha egyedül nem mersz. Én majd beszélek velük.

Még órákhosszat kötekedtünk, aztán, mivel se vacsoránk, se lakáspénzünk nem volt, megegyeztünk, hogy így közösen bemegyünk a mesterekhez. ő lépett be először, a kezében tartotta a cédulát, amelyre a német szavakat fölírta. Az első helyen nem volt szerencsénk, Gödrös hiába darált össze mindenfélét, a mester mogorva ember volt, mondott néhány szót, aztán visszafordult a munkájához, tudomást se vett rólunk, mintha megszüntünk volna a részére.

— Látod, — mondtam, mikor kint voltunk,

— nem olyan könnyű mesterség ez, mint ahogy te gondoltad. — De nem beszéltem dühösen, valami ismeretlen félelem támadt föl bennem, az eljövő napokra gondoltam és majdnem megfogott a reménytelenség.

— No, persze, ilyen betyárok mindenütt akadnak, — felelte Gödrös és látszott rajta, hogy ő is izgul a sikertelenség miatt. Néztük a címtáblákat, mint valami kopók szimatoltunk, aztán megint bementünk egy helyre. Megint lejátszódott a komédia, megint nem kaptunk semmit. Aztán a harmadik hely, onnan is kinéztek bennünket. Idegesek és türelmetlenek lettünk. Nem mertünk szólni egymáshoz, éreztük, hogy a legkisebb ellentmondás verekedésbe vadított volna bennünket.

Végre a negyedik helyen kaptunk valamit. Aztán mentünk tovább, megint hiába, mult fölöttünk az idő, sietnünk kellett, ide-oda kapkodtuk a fejünket a címtáblák után. Estére összeszedtünk néhány fillért, de legalább annyira belefáradtunk a koldulásba, mintha kőtörőmunkát végeztünk volna.

Éjszakai szállást kezdtünk keresni s valami zúgszálló-félében fejenként 10 fillérért kaptunk is fekvőhelyet. Maradt még némi pénzünk, mielőtt lefeküdtünk, vacsorázni szerettünk volna.

— Tudod mit, — indítványozta Gödrös, — spórolnunk kell, vegyünk valami olcsó dolgot.

— Persze, — feleltem, — valami virslit.

— Vegyünk szamárhús-virslit.

— Jó, azt hallottam, hogy az nagyszerű.

A szótárból kikerestük a szamár és a virsli német nevét és Gödrös bement vásárolni. Olyasmit hozott ki, mint a szalámi, de nagyon drága

volt, kenyérrevalónk már nem maradt. A lakás felé mentünkben rágtuk a drága szamárhúst, kegyetlenül kemény, ízetlen és zsírtalan volt.

— Az annya Istenit annak a gazembernek! — tört ki Gödrösből. — Ezért a pénzért fűrészporral is megtölthette volna azt a lóbelet, amibe ezt a döglött szamarat beletólta.

Én megadtam magamat a sorsomnak és nem lázadtam. Amióta Pestről eljöttem, állandóan álmosnak éreztem magam, most is csak aludni, kényelmesen aludni szerettem volna.

A szobánk valami elátkozott kamra volt, négy gyanúsan sötét ággyal. Az egészet egy deszkafal választotta el a másik kamrától. A fal rései többszörös ujságpapirossal voltak beragasztva, néhol föl voltak szakadva ezek a papirok, mintha valaki nagy, mocskos sebeket késelt volna a falba. Az egyik sarokban mécses állt, alig gombostűfejnyi lánggal, ez volt minden világosság. Se szék, se mosdóedény. Az ágy szélén vetkőződtünk, ruháinkat a lábhoz tettük. Fáradtak voltunk, alig beszéltünk egymáshoz. Ahogy lehúnytam a szemeim, egy csatorna partján álltam, a piszkos víz kijött a medréből, a talpaim alá csúszott, a hátára vett és megindult velem, akár egy óriási állat. Fölriadtam, mert valaki lökött rajtam egyet és tólt befelé a falhoz. Hallottam, hogy németül beszélnek fölöttem, aztán éreztem, hogy nagy, rosszszagú testtel valaki mellém fekszik. Szörnyű gyilkosságok jutottak az eszembe, arccal egészen a falhoz lapultam, szerettem volna megsemmisülni, lélegzeni is alig mertem. Kíváncsi voltam rá, ki az, aki mellém feküdt, irtóztam az érintésétől, pálinkagőz terjengett körülöttem, ebben a

szörnyű bűzben megint elfogott az álom. De nem tudtam igazán elaludni, a bőrömmel, az orrommal és az idegeimmel mindent éreztem, csak éppen a védekező cselekvéshez nem volt erőm. Valami csípte a lábaimat és éreztem, hogy időnként mintha fűszállal csiklandoznának, valami végigmászik az arcomon.

Még alig virradt, mikor felébredtem. Egy kövér öregember feküdt mellettem. Nagy, felfujt, mezítelenre vetkőzött testével kibujt előttem az ágyból, majdnem rosszul lettem a látásától. Németül beszélt hozzám és dühös volt, hogy semmire se tudtam neki válaszolni. Átnéztem a másik ágyba. Gödrösnek is akadt párja. De ő az ágy külső felén maradt, jóízűen, még most is aludt, szakálla világított a takaró fölött.

Az éjszakai megundorodás egész napra bennem maradt. Ha gondolatban el is feledkeztem róla, az egész testem emlékezett rá, minden porcikám beteg volt tőle.

Egész nap a lakatosműhelyek látogatásával és lekoldulásával voltunk elfoglalva. Ami pénzt összeszedtünk, az ennivalóra is alig volt elég, egy fillér nélkül mentünk bele az estébe és átkozódtunk és marakodtunk egymás között, mint az ellenségek.

3.

Valaki azt ajánlotta, menjünk ki az Asylba, ha idejekorán érkezünk, ott ingyen kapunk szállást. Nehezen igazodtunk célirányba, az Asyl kívül feküdt a városon s a szürke kőrengeteg és megszámlálhatatlan útkereszteződés végeszakadatlannak látszott előttem. Ellepett a fáradtság, az unalom és a reménytelenség. Mikor

az utolsó házat is elhagytuk, dombos, völgyes mezőség állt előttünk. Az volt az érzésem, hogy a világ végére érkeztünk meg. Erősen sötétedett már, kémlelődtünk a mező fölött, de sehol se láttunk házat, ahol állítólag meleg vacsora és megvetett ágyak várnak ránk. Végre akadt valaki, akitől tudakozódhattunk, 40—45 éves csavargó, aki szintén az Asylban készült aludni. Melléje csatlakoztunk s meggyorsított iramban úsztunk a mező fölött. Az ember szótlan volt, fáradtan előre tartotta a fejét s két oldalán mint a megkopasztott szárnyak, mint két súlyos inga mozogtak előre-hátra a karjai. Az egyik domb mögött előtünt az Asyl. Szomorú, nagy épület volt, egyedül állt a térben. Hogy a bejáróhoz juthassunk, meg kellett kerülnünk a házat. Körülbelül hét óra lehetett, még nem nyitották fel a kapukat, a fal mellett négyes sorban hosszú emberkígyó várakozott szakadatlan morgással s nyugtalan mozgolódással. A kapu elé akartunk kerülni, egyszerre mindenki ellenünk ordítozott, az embersor végére vezényeltek bennünket. Bizalmatlanul nézelődtem, hogy hova és kik közé kerültem. Sovány kamaszok és sárga, megpuffadt öreg férfiak és asszonyok zsúfolódtak körülöttem. Nem voltam az az ember, akit könnyen csodálkozásba ejtenek a dolgok és meghatnak a helyzetek. Mégis, most közel álltam a síráshoz. A mezőn át újabb és újabb alakok érkeztek és úgy éreztem, hogy ezek a sötét figurák magukkal hozzák az én holnapjaimat és holnaputánjaimat is. Körül voltam zárva és csillagtalan volt fölöttem az ég. Hazagondoltam: milyen jó lenne most a Meteor-kávéházban ülni, rendesen öltözött, megmosa-

kodott emberek között; az asztalokon, nagy kosarakban pirosan sült kiflik hevernek, zúg a ventilátor s eleven, szép artistalányok járnak el előttem. Amit otthon csúnyának és unalmasnak találtam, az most csodálatosan fölterebélyesedett előttem, kábult a fejem és sajogtak az idegeim. Holnap visszamegyek, határoztam el magamban, nem nekem való ez az élet, itt összerongyolódik az ember gyomra az éhségtől és maholnap bizonyára fölfalnak a tetvek. És a mezőn át még mindig érkeztek az újabb és újabb figurák. Asszonyok és férfiak és gyerekek. Akik körülöttem voltak, pörlekedtek egymással, ócska holmikat csereberéltek és voltak, akik úgy álltukban, félig lehúnyt szemmel már aludtak. Olvastam valahol a bélpoklosokról, akiket csúnya betegségük miatt az egész város kiközösít magából: a szegénység bélpoklosának éreztem magam, akit erre a sötét mezőre kergettek az élet szerencsései és gazdagjai. Barrikádokra kívánkoztam osztálytudatosan, rendet kívántam volna teremteni a világban.

De végre megnyíltak előttünk a kapuk. Szorosra zsúfoltan tolakodtak az emberek befelé. A mellem, a hátam és az oldalaim nyugtalan idegen testek között préselődtek, mint valami kődarabot sodrott magával az áradat. A folyosókon nekigyűrközött, nagy munkára készülődő szolgák álldogáltak, mint a mészárosok. Rengeteg ember, akik már ismerik a törvényt, libasorba igazodtak és meglapult alázatossággal járultak a szolgák elé, a rend és hatalom képviselői elé. Nagy szerénységünkben valamennyiünket egyenlővé degradáltak a házi szokások. Férfiak és nők félig mezítelenre vetkőződtek és megol-

dották alsónadrágjukat és szoknyájuk ráncait. A szolgák morgós, kegyetlen ábrázattal vadásztak a tetűk után. Micsoda purgatóriuma a kegyetlen Istennek! Mint az áldozati barmok ajánlottuk föl magunkat, hogy egy igennel vagy nemmel döntsenek sorsunk fölött. Láttam a tapasztalt, öreg csavargókat, amint, hogy a szolgák észre ne vegyék, piszkos ujjaikkal keresőn tapogattak a férgek után. Ha találtak valamit, mint egy kendermagszemet, leejtették maguk mellett a földre. Bizsergett a testem, mintha hangyák járnának a bőröm alatt és émelygett a gyomrom az undortól.

— Also! — ordították a szolgák, — also!

— És mi lassan vonultunk előre s mintha egy hatalmas rostán álltunk volna, akiket már megestek a tetvek, azokat irgalmatlanul kirostálták közülünk. Részükre nem volt mentség és velük már senki sem törődött. Mikor idejöttem, még láttam őket és fájtam értük, de egy félóra mulva, most már én is csak magamért szűköltem. S ha mindenkit kidobtak volna, mégis csak fontos volt, hogy legalább én bekerüljek. Aki benmaradt, annak a vizsgálat után egészen le kellett vetkőződnie, nagy, kőburkolatú terembe mentünk, ahol a terem közepén álló, 20—30 embert nagy gumicsövekből szörnyű hideg vízsugarakkal lemostak a szolgák. Kegyetlen emberkínzás volt a tisztálkodásnak ez a fajtája, de aztán fölöltözötten egy kicsit átmelegedtem, be kellett vallanom magamnak, hogy itt csakis ilyen szigorú módszerrel lehet rendbetartani a dolgokat.

A meleg vacsora, amiről nagyszerűeket fantáziáltam, nagy bögre vizes feketekávé és ne-

gyedkiló kenyér volt. Az első korty nem akart lemenni a torkomon, tartani kellett magamat, hogy szét ne nyíljon a szám és vissza ne kelljen köpnöm ezt a moslékot. És nem lettem renittens. Ha lenne rá valami mérőeszköz, kegyetlenül lemérhető lett volna rajtam, hogyan lesz az ember testvér- és önmegtagadó. Mindenki mohón rágott és nyelt körülöttem, kecskelábú puhafaasztalok fölött előrehajoltak az árnyékok, a megvedlett szemöldökökkel és bajszokkal bezsaluzott fejek otrombán dolgoztak és én is tömtem magamba az émelyítő falatokat, hogy holnap tovább tudjak koldulni és holnap újrakezdhessem összes nyomorúságaimat. Éreztük, túl vagyunk a mai napon, túl vagyunk a harcokon. Bizonyára mindenki az ágyak felé gondolt, testem és lelkem kívánta a megnyugvást. Először voltam ilyen helyen, minden furcsa és ismeretlen volt előttem.

A hálóban a szolgák rendelkeztek az ágyak felett. óriási hideg hodály volt ez a terem, vaságyakkal túlzsúfoltan. Sodronyosak voltak, de hiányzott róluk a matrac vagy a szalmazsák. Csak egy nagy szürke lepedőt kaptunk, a párna is sodronyból volt a fejünk alatt. Az ágy fejénél egy vaspálca ágaskodott fel a magasba, a végén fogasszerű kajmóval. Ruháinkat kis batyuba öszszekötöztük, s hogy az esetleges férgek meg ne közelíthessék, fölakasztottuk a rúdra, a magasságokba. Mezítelenül kellett az ágyba menni s hogy meg ne faggyunk, didergő testünket belecsavartuk a lepedőbe. Pillanatok alatt elaludtam, nem emlékszem arra, hogy álmaim lettek volna. Reggel pihenten ébredtünk, hogy Gödrössel egymásra néztünk, hangosan fölröhögtünk. A csu-

pasz sodrony, amin aludtunk, fonatainak mintáját belenyomta a csupasz testünkbe s így mezítelenül megbarázdálva, nagyon kómikus figurát mutattunk.

— Ezek jól ránk ütötték a bélyegzőjüket — mondta Gödrös. — De nem baj, így legalább estére könnyebben ránkismernek.

— Talán a városba is így mehetnénk be? Legalább könnyebben megszánnának bennünket a mesterek, — mondtam én is cinikusan, gondtalanul. A többiek is hangosan beszéltek és hangosan vihorásztak, mint a jóreményű gyerekek, vagy a futásra kész lovak.

Reggelinél, ami megint feketekávé és kenyér volt, megint összetalálkoztunk az asszonyokkal, akiket este szétválasztottak tőlünk. Ők is mezítelenül aludhattak, mezítelenül, mezítelen vason, arcukon és kézfejükön meglátszottak a sodrony négyszögletes mintái. De ők is könnyűkedvűek és beszédesek voltak. A keleti ablakokon becsurgott a napfény, a fém- és cserépdolgok ragyogtak a teremben s az emberek ide-oda beszéltek lármásan. Aztán kimentünk a melegítő nyárba, most nem tolakodtunk, nem előzgettük egymást a fiatal mezőn át, mintha leróttuk volna tegnapi vétkeinket, nyugodtan és megtisztálkodottan elindultunk Bécs felé.

A város, amiben tegnap csak egyhangú szürkeséget láttam, mintha fölszépítette volna magát előttünk, a széles, tiszta uccák, a gyerekekkel teli parkok elevenek és színesek voltak. Ha valaki megkérdezte volna tőlem, akarok-e munkába állni, nem tudom, mit feleltem volna, de egyáltalában nem vágyódtam a gyárak, vagy műhelyek sötétjébe, sorsommal szemben nem

irígyeltem a bérmunkás sorsát. Ha lakatos-cégtáblát láttunk, előzetes megbeszélés nélkül mindketten bementünk a műhelybe. Alázatosak voltunk s már sokkal ügyesebben tudtuk megértetni magunkat, mint tegnap. Néztem a dolgozó embereket és az uccák világosságát és szabadságát éreztem a magaménak. Ha valahol eredménytelenül jártunk, az nem keserített el bennünket. Hiszen nem akartunk mi vagyont összegyüjteni. Az ingyen szállásunk már megvolt estére és el se hittük volna, hogy ebben a gazdag nyüzsgésben valaki éhen halhatna. Délben virstlit, fügéskenyeret és bort ebédeltünk. Kinyílott és látó szemekkel kószáltunk az uccákon. Bámészkodtunk a kirakatok előtt és kritikusan körülvizsgáltuk a szobrokat. A Volks Theater előtt levő költő vagy színész ülőszobra annyira tetszett nekem, hogy jegyzeteket írtam le róla a noteszomba.

— Ez igen, — mondtam. — Nem úgy, mint a pesti vacakok. Nézd meg, ahogy ül, érzem, hogy az arca milyen sápadt.

Gödrös is lelkesedett a szoborért és elég ügyesen leskiccelte. Aztán látogattuk tovább a műhelyeket. Ránk jött az este s most, hogy a menhelyre gondoltam, kissé szomorú lettem. Nem kísértett a kétségbeesés, az utóbbi két nap alatt sok minden történt bennem, de mégis éreztem, hogy nem nekem való hely az ott kint, megaláz és nagy hatással van rám ez az életmód. Az embercsoport ott állt a kapuk előtt, piszkosak és lerongyolódottak voltak. Már akadtak köztük, akik, mint ismerősöket köszöntöttek bennünket.

Nagy lármával hajszoltak föl bennünket a szolgák. Tegnap este nagyon sok tetveset dobtak

ki közülünk s az ettől a sorstól való félelem elhatároztatta velem, mindenáron védekezni fogok a férgek ellen. Batyumból elővettem egyetlen luxusholmimat, a hazulról magammal hozott ruhakefét. Szőrös, jól kifejlett testemmel mezítelenül, ott álltam az ágy előtt és szóltam Gödrösnek, hogy elölről hátulról keféljen végig, nehogy valami véletlenül is rámtévedt krokodil benne maradjon a hajzataimban. Ezt nagyon jó ötletnek tartottam, később is ragaszkodtam ehhez a módszerhez s a mindennapi mosdásnál is fontosabbnak tartottam. Ha elég friss volt hozzá a testem, éreztem az erősszőrű kefe csiklandozását s ha játékos kedvem volt, föl-fölnyerítettem, mint valami paripa. A csavargók szerettek bennünket és örültek a játékainknak.

Ezen a reggelen már nem Bécs felé vettük az utunk. Pillanatok alatt határoztuk el, hogy tovább megyünk. Végre is Párizsba készültünk, nem akartuk fölöslegesen elpocsékolni napjainkat. Térkép nélkül, csak úgy a csavargók félig megértett magyarázata után indultunk el Németország felé. Ha faluba értünk, összekoldultuk az élelmünket és valami pajtában vagy a szénapadláson kaptunk szállást. Jó népek voltak ezek az osztrák parasztok és mi hamar kitapasztaltuk a természetüket. Be kellett látnom, hogy a németül nem tudásunk nem nagy zavart hoz az életünkben. Az emberek beszéltek hozzánk, kérdezősködtek és magyaráztak s mi csak ájtatos tehetetlenséggel hümmögtünk. A városokban megint elővettük a lakatosokat, később pedig a Gödrös mesterségéhez rokon asztalosokat is beosztottuk az élelmező körzetünkbe. Némi vándorló segélyért és szállásért a szakszervezetek-

ben, pártszervezetekben és munkásotthonokban is jelentkeztünk. Ezeken a helyeken mindig akadtak emberek, akik a saját zsebükből is segélyeztek néhány fillérrel. Gödrös már elég jól gagyogott németül s a legszükségesebb kérő és köszönő szavakat már én is betanultam. Munkábaállásra egyikünk se gondolt. Ha erről esett szó közöttünk, mind a ketten nagyon komolyan Párisról kezdtünk beszélni. És nem rösteltük egymásnak elárulni, hogy a baromi munka helyett, úgy érezzük, valami különösebb hivatás betöltése vár ránk az életben. Jártuk a poros országutakat és a művészetről fantáziáltunk. Olvasmányaink emlékei éltek bennünk és töretlen nagy hitünk volt a jövőben. Elhatároztuk, hogy jegyzeteket fogunk készíteni arról, ami újat és szépet látunk útközben s ha egyszer hazakerülünk, könyvet írunk a tapasztalatainkról. Lelkesedésünk azonban nem volt hosszú életű. Telefirkáltunk néhány irkalapot, aztán az egészet eldobtuk. Szabadon, a mozgásainkban, cselekvéseinkben éltük ki magunkat, verset is csak ritkán írtunk. Postrestante címen állandó levelezésben voltunk Jolánnal. Ígérgettük, hogy nemsokára már ő is kijöhet, elküldtük neki a verseinket és utasítottuk, hogy melyik szerkesztőségbe vigye föl azokat. Leveleink különben sürgönystílusban és erősen cinikus hangon voltak írva. Gödrös félt tőlem, nem mert érzelmes és kedves lenni, én pedig az asszony előtt nem akartam érzelgősen holdkóros szerelmesnek látszani. Nem mintha különösebben sokat törődtem volna az ő véleményével, de óvakodtam tőle, nehogy oktalanul elbizakodottá tegyem. Végre is én nagyszerűen megvagyok nélküle. Reggel korán kelünk, este

későn fekszünk s napokig eszembe se jut, hogy az ő személyével foglalkozzam. Ha városba érkezünk, mondhatnám, csak éppen szokásból megyek a postára s ugyanúgy csak szokásból káromkodom, ha nem jött levél. Végezze, amit rábízunk, gondolom megnyugtatón, akkor minden rendben lesz. Ha egyszer rosszul végez el valamit, biztos, többet nem is írok neki.

Feltört lábakkal, de mégis gondtalanul mentünk át falukon és városokon.

4.

Megérkeztünk Passauba. Edzett fickók voltunk már, cinikusak és szemérmetlenek. Ketten azok közül, akik kiismerik magukat a világban, hajlandók úgy mutatni, mintha fejjel is neki mennének a falnak, de mindig csak a maguk kis érdekeiket látják szem előtt, semmit sem vesznek komolyabban a maguk felelőtlen szabadságánál. A vidéki embernek az a szentimentálizmusa, ami kivirágzott belőlem a bécsi Asyl előtt, teljesen elhervadt s itt ebben a zeg-zúgos határvárosban már a tolvajösztönök ébredeztek bennem. Nagy, átformáló hatással voltak rám az országutak, az újabb és újabb vidékek, az idegen faluk és városok jó és rossz emeberei. Gyámoltalanul senkitől semmit sem vártam, tudtam, ha nem akarok éhendögleni valamelyik árokban, a saját lábamon kell megállnom és csak a saját magam képességeiben bízhatok.

A néhány heti kísérletezések után úgy éreztük, hogy ma már szisztematikus és biztos módszerrel dolgoztunk. Nem spekuláltunk a véletlenekre és fölöslegesen nem pocsékoltuk az energiánkat. Nem ragaszkodtunk hozzá, hogy

csak a vas- és famegmunkáló műhelyeket keressük föl, ha valamelyik városba beérkeztünk, mingyárt az első házban kezdtük meg a koldulást. Rendszeresen a sírkőfaragó telepeket kerestük fel először. Kőfaragóknak adtuk ki magunkat, biztosra vettük az eredményt, ezekben a naiv halottdíszítőkben sohasem csalatkoztunk s lehető legmagasabb filléreket siránkoztuk ki a kőporos zsebekből. A második állomásunk valami közeli kis kocsma volt, ahol gyomor- és szíverősítőt vettünk be a további munkához. Tudatosan úgy rendeztük, esténként érkezzünk be az új városba s mire aludni akartunk, együtt volt az estéli sör és a szálláspénz. Reggel, hogy tovább indultunk, a kifelé vezető úton fekvő műhelyeket koldultuk le, hogy napközben ne maradjunk teljesen pénz nélkül. Csak így, majdnem pillanatnyi átmenetekben érintkeztünk az emberekkel. Szerettünk felügyelet nélkül kint lenni a határban, a mezők között futó országúton és a folyóparton. Éreztük, nincs jobb, izgalom nélkül és fontosabb cél nélkül menetelni, vagy megfáradt tagokkal feküdni a fűben, arccal a nap felé.

Passau rideg, rám kellemetlenül ható város volt. Az ausztriai, békességes és kényelemszerető emberek után, itt a megfagyott rend és a rohanó élelmesség fészkébe jutottunk. Az egész város megépítése valami titokzatos vakondtúráshoz hasonlított, az uccák tele voltak csendőrökkel és vámőrökkel, juhászkutyák és rendőrspiclik szagát lehetett érezni a levegőben. Az első órában észrevették rajtunk, hogy idegenek vagyunk és bekísértek a rendőrségre. Még nem házaltunk, még semmi bűnt nem követtünk el

a német pontosság ellen. A rendőrségen fölmutattuk a most már rendszeresen útlevélnek használt munkakönyvünket s a mogorva, nagyképű ellenőr nagyon rendben találta azt. Láttuk, hogy ő is a rengetek lebélyegzésnek örül.

— Sehr gut, sehr gut — mondta isteni megelégedéssel.

Mi is rendben találtunk mindent s vigyorgó ábrázattal már megint kint voltunk az uccán. Egy kis parkban leültünk haditanácsot tartani.

— Nehéz dió — mondtuk —, nehéz dió! Ezek nagyítóüveg alatt tartanak bennünket. — Mindenféle terveink születtek meg, de egyiket se tartottuk alkalmasnak a kivitelre.

— Majd én próbálok valamit — mondta végre Gödrös. — A koszvakarókat eddig úgyis elhanyagoltuk, máma megpróbálok borbély lenni.

Elindultunk az áldozat után. Zúg, sötét utcákon mentünk fölfelé. Sunyin leselkedtünk ki a kalapunk karimája alól, semmit nem mertünk tüzetesebben megnézni, ha cipőkopogást hallottunk magunk mögött, megálltunk és megvártuk, amíg az ember elénk kerül. Mindenkiben rendőrspiclit sejtettünk. Bekerültünk a belvárosba, itt nyüzsögtek az emberek, ezt a helyet már alkalmasabbnak találtuk a munkára.

— No, Isten segíts, oda bemegyek — sóhajtott föl Gödrös s piszkos ujjaival megfésülte a szakállát s mint ahogy az egy igazi borbélyhoz illik, fölfelé pödörte a bajszát. Eltünt a homályos üvegajtó mögött.

Én az üzlettel majdnem szemben, az ucca másik felén, egy kapubejárat lépcsőjére ültem. Gödrös feltünően sokáig maradt a boltban. Tü-

relmetlenkedtem, dühös voltam rá, de azért semmi rosszra nem gondoltam. Az emberek, akik elhaladtak mellettem, gyanakodón megnézték s unalmamban én is utánuk eresztettem a szemeimet. Egy ideig azzal szórakoztam, hogy gondolatban levetkőztettem az előttem elkacsázó és elpáváskodó nőket. Csak a fogyatékosságaikat, gusztustalanságaikat érzékeltem, nem ébredt föl bennem az egészséges fiatalember vágyakozása. Már negyedórája is bent lehetett Gödrös a boltban és még mindig nem jelentkezett. Elővettem a papírjaimat, megpróbáltam egy félig elkészült versemet befejezni. Most észrevettem, valami belső rendetlenség van bennem, a gondolatok össze-vissza ugrálnak a fejemben, egyetlen jó sort sem tudtam kifogni közülük. Hála Istennek, már nyílik az üzletajtó. De csak egy lekentfejű inasgyerek lépett le a lépcsőn. Valahová készült, véletlenül meglátott engem, nem tudom mért, átjött hozzám, vigyorogva megnézegetett s csak azután ment tovább a dolgára. Izgatott lettem, rossz sejtelmek fészkelődtek be a bőröm alá. Mintha a levegő is meghűvösödött volna körülöttem. Gödrös még mindig nem jelentkezett. Jó néhány perc múlva láttam, hogy az inas egy idegen fiatalemberrel jön visszafelé. Nagy gesztusokkal beszéltek, de az üzlet előtt egyszerre megkomolyodtak. Már biztosra vettem, hogy valami nincs egészen rendben Gödrössel. Szitkozódtam magamban, ebből a városból a legrövidebb úton el kellett volna szelelnünk, itt minden próbálkozásunkra csak ráfizethetünk. — Hátha benézhék hozzá. Talán hirtelen rosszul lett, vagy ki tudja, milyen népek közé került, hátha megöl-

ték. — Kétségekkel tépelődtem magamban s végre kinyílott az ajtó. — No végre, — gondoltam s a következő másodpercben anélkül, hogy a lába érintette volna a földet, Gödrös repült ki a boltból. Vörös feje, mint valami lángcsóva meglobogott a levegőben, aztán egész testével a kövezetre hullott. Három, négy szörnyű pofa állt a boltajtóban és röhögve ordítoztak. Nem értettem meg, hogy mi történt, de már készen álltam a futásra. Gödrös egy pillanat alatt talpon volt, már elém is került, futva kiabálta: — Szaladj, szaladj, mert baj van. — Mint az eszelősök menekültünk be a legközelebbi mellékuccába.

— Mi történt veled? — kérdeztem sürgetőn. — Mit csináltak veled?

Lassan nyugodott meg az ijedtségtől, a kalapja keresztben állt a fején, a ruhája poros volt a zuhanástól.

— Dögöljenek meg, a gazemberek — mondta. — Így még soha se bántak el velem.

— Megvertek?

— Nem. De megkínoztak, mint az inkvizitorok — mondta haragosan. Látszott, hogy nagyon neki van keseredve, de még ebben a pillanatban fölengedett a szomorúsága. Aztán vidáman, mintha csak valami gyerekcsínyről lenne szó, elmesélte a történetet.

— Amint az ajtót betettem magam mögött és a két dominózó segédet megláttam, rögtön éreztem, hogy rossz helyre tévedtem be. Úgy tettek, mintha elhitték volna, hogy borbély vagyok, szakmai dolgokról kezdtek velem beszélgetni, én ijedezve dadogtam s már nagyon szerettem volna kívül lenni. Aztán úgy tettek,

mintha fölvettek volna, s mingyárt odaállítottak, hogy nyírjam meg és borotváljam meg az egyik segédet. Nem tudtam védekezni, dolgoztam, reszketett a kezem és kiütött rajtam a veríték. Az a marha, türelmesen hagyta, hogy összevissza szabdáljam a frizuráját. Aztán azt mondták, jól van, úgy tettek, mintha meg lennének elégedve velem, várták, hogy belekezdek a borotválásba. Éreztem, valami történni fog velem, menni akartam, de nem engedtek. Fölvertem a habot, mielőtt azonban még belekezdtem volna a borotválásba, valamennyiükből kitört a nevetés, szitkozódtak, meg akartak kötözni, hogy így visznek el a rendőrségre. Az üzlet a borbély-egyesület elnökéé volt és ott követtük el a hibát, hogy éppen ide kergetett be az ördög. Könyörögtem nekik s ők azt indítványozták, ha hagyom magam kedvükre kidobni az üzletből, akkor szabadon engednek. Persze, hogy beleegyeztem. Az annyuk Istenit, jó, hogy a nyakamat nem törtem ki.

Még meg se tárgyaltuk, hogy mit fogunk csinálni, hogy jutunk valami kis harapni valóhoz, a lábaink már vittek kifelé bennünket a városból. Milyen tehetetlen, együgyű kamaszok voltunk Pesten, most határozottan megfigyelhettük volna, minden tagunk külön-külön is él, édekezik a bajok ellen és küzd a létföntarásért. Nehéz lett volna átöleltetni velünk a forró kályhát. Igaz, hogy mindennapi eledelünknél és szálláshelyünknél semmit sem vettünk komolyabban. Csak élni akartunk. A lehetőségekhez mérten, szabadon és egészségesen. Hogy ebbe a könnyen végzetessé válható bajba beleestünk, csak pillanatokra keserített el ben-

nünket. Estére fedél alatt kell lennünk, hosszú lépésekben mértük az országutat. Szinte nem is gondolkodtunk, nem is láttunk, nem is hallottunk. Minden energiánk az előrevivő mozgásban koncentrálódott. Lassan sötétedett felettünk, a szivünk dobogott a gyors meneteléstől s még a közelségét se éreztük falunak, vagy városnak. Vagy egy óra mulva, mélyen benn a mezőkön, valami tanyafélét vettünk észre. Az ablakokban már égett a világosság.

— Menjünk?

— Menjünk.

Letértünk az országútról, neki a kivilágított szemű házcsoportnak. Valami faluelőtti majorság lehetett. Kutyák ugattak elénk, a hangok megsokszorozódtak a sötétben. Dörömböltünk a kapun, egy parasztember jött ki hozzánk. Nem akart befogadni bennünket, alázatos könyörgéssel puhítottuk.

— Nem, — mondta. — Nem — és a kutyák veszettül ugattak mögötte. De mi se tágítottunk és végre is ráerőszakoltuk magunkat. Bűzös deszkakamrába csukott be bennünket, a tyúkok közé. Mikor elment, megmorogtuk, ha fáradtak voltunk is, mégsem találtuk egészen nekünkvalónak ezt a hálószobát. Döglesztő volt a levegő és ganéjos a föld. Guggoló helyzetben ültünk sokáig, aztán panaszkodni kezdtünk egymásnak az éhségről.

— Nem tudod, júniusban ülnek a tyúkok tojáson? — kérdezte Gödrös hirtelen megelevenedetten.

— Nem tudom, — mondtam és egyszerre megértettem a kérdés jelentőségét. — Tojás, az jó lenne!

Gyufát vettünk elő és óvatosan szétnéztünk a kamrában. Rengeteg baromfi volt itt bezsúfolva. Benyúltunk az egyik kosárba, tojást vettünk ki a kotlós alól. Föltörtük, de nem ehettük meg, már csirke volt benne. Aztán még három-négy helyen próbálkoztunk meg eredménytelenül. A meglékelt tojásokat visszadugtuk a tyúk alá. A tyúkok fölébredtek, csapkodtak a szárnyaikkal a larmás csőrükkel, mint valami ragadozók kapkodtak a világosság felé. A kutyák megveszekedetten ugattak a kamra körül. Abba kellett hagyni a vadászatot, visszaguggoltunk a földre, aludni.

Még alig virradt, mikor valami szokatlan lármától fölriadtunk. A kakasok egymást túllicitálva kukorékoltak a fölöttünk kifeszített léceken. Mintha kegyetlen tőröket szúrtak volna a fülembe, egyszerre kimenekült belőlem az álom. Hirtelenében nem tudtam tájékozódni. Csak mikor a mellettem eldőlt Gödröst megláttam, jutott eszembe a tegnapi történetünk és értettem meg pillanatnyi helyzetünket.

— Kelj föl — lökdöstem meg a még mindig ál mbaveszett Gödröst. — Kelj föl, hiszen már h rmat kukorékol a kakas.

Nehezen föltápászkodott. — Mi, mi? Kicsoda a kakas? — kérdezte ijedten. Bámész, értelmetlen szemekkel nézelődött. — A teremtését neki, hol vagyunk?

— Hát nem tudod, hogy tegnap tyúkokká változtunk s most itt lakunk a Passau melletti majorban?

A Passau szótól egyszerre előtte is megvilágosodott a helyzet. — Vigye el őket az ördög!

— dünnyögte — azok ott jól elbántak velünk... Olyan éhes vagyok, mint egy kutya.

— Merre indulunk ma tovább?

— Stuttgart felé.

— Zörögjünk az ajtón, hátha már fönn vannak.

— Én még az Istennek se mozdulok meg!

— Jó. Én se.

Néhány perc mulva hallottuk, hogy a gazda kint jár az udvaron. A lakótársaink is észrevehették, siketítően kodácsoltak és kukorékoltak.

Kint melegítőn sütött már a nap, a majorság ébren volt, a kút előtt félig mezítelen emberek mosakodtak. Mi is odamentünk a vízhez, óvatosan meglocsoltuk magunkat és megtörülköztünk a kabátunk bélésében. Az emberek szóbaálltak velünk, mi, akárha rossz gramofonlemez beszélne ki a torkunkból, nyögdécselve panaszkodtunk. Ez a módszer mindig elérte a kellő hatást. A gazdasszony nagy tál „Brotsuppe"-t adott elénk s csak azután engedett ki bennünket a majorból.

— Mégis csak jó az Úristen, aki fölöttünk pipál — mondta Gödrös cinikusan. — Máma írunk Jolánnak és megírjuk neki, hogy nagyon boldogok vagyunk, mert a mezők liliomához lettünk hasonlóak, akiket az égi gondviselés táplál.

— Irjunk neki mindjárt. Fölmegyünk oda a dombra, oda jól süt a nap, legalább még alszunk is egy kicsit kényelmesen.

Gödrös hosszú, vicces mondatokat szerkesztett a levelezőlapra. Én csak ennyit tartottam illőnek: Szervusz. *Kasi.*

Elfeküdtünk a magas fűben, a nap rásütött az arcunkra, a hasunkra és éreztük, ahogyan jön felénk sorsunk legnagyobb ajándéka, az álom.

5.

Örömök és szenzációnélküli napok következtek. Belső összeütközéseim nem voltak, majdnem állati módra szemlélődtünk. Ha valami verset, vagy ujságcikket kaptunk hazulról, elolvastuk, tetszett, vagy nem tetszett, de nem kezdtünk fölötte vitába. Általában, mintha elhidegültünk volna egymástól. Lehet, hogy ez az első hetek gazdag élményeire jövő reakció volt bennünk, de lehet, hogy csakugyan terhesekké, nemkívántakká lettünk egymás részére. Gödrös folytonos hazudozásai, amik otthon mulattattak, itt kiszámítottan az én rovásomra történő merényletnek érződtek. A koldulási szisztémánk úgy alakult, hogy látszatra közös erővel, közös kasszába dolgoztunk. De észrevettem dolgokat, amik ellene szóltak Gödrös velem szembeni őszinteségének. Például, mikor én éhes voltam, ő nem panaszkodott éhségről. Mikor nekem elfogyott a cigarettám, neki véletlenül még mindig volt egy utolsó darabja. Ezek a kicsiségek gyanút ébresztettek bennem, leselkedni kezdtem rá és egyszer határozottan megfigyelhettem, hogy becsap. Ebédután érkeztünk valami kis városkába, volt pénzünk, mingyárt szállás után néztünk. Egy kocsma-szálló emeleti szobácskáját vettük ki. Én otthon maradtam, ő elment, hogy a szabókat lekoldulja. Véletlenül az ablaknál álltam, mikor ő visszafelé jött és láttam, hogy a túlsó uccasoron olvassa az összeszedett

pénzt és megosztja azt két különböző zsebében. Mikor feljött, panaszkodott, hogy nagyon roszszul sikerült az út és valóban csak néhány pfenninggel számolt el. Ettől az esettől kezdve tudatosan bizalmatlan és ingerlékeny lettem vele szemben. De pillanatnyilag semmit sem változtattam ezen az állapoton. A pénztelenség és tanyátlanság összekötött bennünket és sokszor órák hosszat jártunk egymás mellett, mint lelketlen automaták. S így megint terhesebbekké váltak a nyomoruságainak és fárasztóbbak lettek a menetelések a köves, mészporos országutakon. Naponta 30—40 kilométert hagytunk magunk mögött s esténként sajgó, intenzív fájást éreztem az izmaimban. Otthon szerettem a friss, kemény fekvőhelyeket s itt most valósággal el tudtam veszni, egy éjszakára valósággal meg tudtam halni a puha szalmazsákon, a fullasztó dunyhák alatt. S reggel megint elölről minden.

Sokáig tartott közöttünk ez az elhidegült állapot s hogy mindent kedvetlenül csináltunk, a legminimálisabbért is sokkal többet kellett dolgozni, mint azelőtt. Később, hogy beljebb kerültünk Németországba, idegen csavargókkal akadtunk össze, egy-egy darab útra összetársultunk velük, ezek a barátkozásuk kettőnket is megint közelebb hoztak egymáshoz és sok új koldulási fogást tanultunk el az idegenektől.

Németország belsejében államilag is segélyezték a vándorokat. Mintha a céhrendszerbe értünk volna vissza, itt még szinte kötelező volt a fiatal segédeknek kimenni az országútra, a saját felelősségükre látni, élni, tapasztalatokat szerezni a jövő életükre. A világot látni vágyó

fiatalembereknek a részére „Verpflegung"-stációk voltak felállítva minden városban és községben. Ezeken a segélyhelyeken minden vándolró mesterlegény ingyen megkaphatta vacsoráját és reggelijét. Csavargó életüknek ezt az újabb létalapját mi csak most vettük tudomásul.

Ha fáradtan és eluntan beérkeztünk egy városba, legelsősorban ezek iránt a segélyhelyek iránt érdeklődtünk. A világ minden részéből találkoztunk itt hozzánk hasonló piszkos és elnyűtt emberekkel. Nem a szülői ház melegsége volt ezekben a fészkekben, legtöbbnyire petróleummal világított barlangokhoz vagy üres fáskamrákhoz hasonlítottak. De azért lehet, hogy éppen így volt ez jól. Senki se törődött velünk, evés előtt nem kellett megtisztálkodnunk, kedvünkre káromkodhattunk és köpködhettünk. Ha a házigazda bejött hozzánk, Jóatyának szólítottuk. Ő se vetett meg bennünket, mintha égi mannát hintene elénk, vörösre sütött cseréptányérokban elénktolta a vacsorát. Egész esztendőben, a tüzes nyelvek megjelenésekor csak úgy, mint Jézus mennybemenetelekor napokon át ecetbe áztatott pacal volt az eledel. Néha áldásosan jó volt ez a savanyú kegyetlenség, de ha egy deka kenyér volt az ember gyomrában, akkor az ecetben úszkáló pacalspárgákat rögtön megelevenedett csúszó-mászóknak láttam. És mégis mindig üres maradt a tányér és mégis mindig áldásosan búcsúztunk el ezekről az állami állattenyésztő-telepekről. És néha összeakadtunk ott kivénhedt öreg csavargókkal, akiknek már szinte lófejük volt a maró piszoktól és a bennük ekével dolgozó nyomorúságtól. És voltak ott vihorászó asszonyok ijesztően nagy

hassal és szőke, kiszáradt varkoccsal a fejük tetején. És a világnak ezek a torzszülöttei mesélni szoktak csodákról, amikkel az országúton találkoztak és undorító, erotikus történeteket beszéltek el, amik sosem történtek meg, de amik után ők egész életükben vágyakoztak. Néha elgondolkoztam ezek fölött a dolgok fölött, irtóztam a körülöttem levő alakoktól és irtózás fogott el önmagamtól, akinek már majdnem-majdnem tetszettek is ezek a dolgok. Éreztem már, amilyen könnyű volt az országútra rálépni, éppen olyan nehéz lesz majd egyszer viszszatérni az úgynevezett rendes emberek közé, elfogadni azok cikornyás törvényeit, törvények közé szorított szokásaikat. A legtöbb fiatal ember úgy indul el, hogy tisztán és kíváncsian végig vigye magát a világon s mint valami lelketlen, mindent elúnt féreg hull el valamelyik árokban, menhelyen vagy kórházban.

De ki gondolt itt komolyan mind arra, ami elszomorító és reménytelen. Vacsora után öszszeszedelőztünk és úgy csoportosan baktattunk ki az Asylba. És ez a hely már az én számomra is lehetett volna akár maga a pokol, különösebben nem érdekelt volna, volt benne valami vacak, amin vízszintesen elnyújtózhatott az ember, elnyújtózkodtam és elaludtam, akárha Isten tenyerére helyeztek volna. Ezek a németországi menhelyek semmivel se kevésbé voltak hirhedt tetűmagazinok, mint az ausztriaiak s csak annyiban különböztek amazoktól, hogy esténként elszedték tőlünk a papírjainkat s reggel kétórai munka után adták azokat vissza. Ezek a menhelyek mintha valamennyien fűrésztelepek is lettek volna, az ud-

varok tele voltak fahasábokkal s nekünk az éjjeli szállás fejében fát fűrészelnünk, vágnunk és kamrákba cipelnünk kellett. Száz-kétszáz ember csúszott, mászott a hatalmas farakások között. De mindez tulajdonképpen csak látszatra történt itt. A szolgák hiába ordítoztak, a munkának ilyen hadseregét másutt aligha láthatta volna a világ. Nincs kizárva, hogy a kétórai munka után több elvégezni való maradt mögöttünk, mint volt, mikor dologhoz láttunk. Két-két ember állt a fűrészbaknál, de inkább csak átkozták, káromolták az eléjük fektetett fatönköt, mint sem hogy azt a fűrész fogaival megsebezték volna. Az udvar egyik végéből a másikba három-három ember szállított át egy-egy fahasábot. Egyenként bizonyára százszorta kényelmesebb lett volna ezt a munkát elvégezni, mint így hármasban, de ezeken az évtizedes szokásokon már nem lehet itt változtatni. Az emberek állandóan morogtak egymásra, letaposták egymás sarkát s minduntalan szét kellett választani az egymásnak szabadult verekedőket. Nyolc órakor vége volt a munkaidőnek, aki hol állt, ott ejtette ki kezéből a szerszámot s az egész udvar egy szétzüllött csatatérnek maradt mögöttünk. Eleinte nagyon nehezemre esett a semmittevő munkálkodásnak ez a formája, de később az én kezemben is vagy önmagától indult meg a fűrész, vagy én se mozgattam meg azt. Általában eszembe se jutott, hogy valahol és valamiért munkába kellene állnom. Orrom nem kívánta az égő vas szagát, izmaim nem emlékeztek a szerszámok szorítására és súlyok emelésére.

Hogy a munkábaállásnak a lehetőségét is

elkerüljük, egy, magunkat megvédő és másokat megtévesztő módszert találtunk ki a kolduláshoz. Mielőtt beérkeztünk volna a városba, jobbkarunkat mind a ketten a nyakunkba kötöttük, mintha sebesültek lettünk volna. Bent a műhelyekben így már nem is munkát kértünk, mint rokkant lakatos, suszter, szabó, borbély és cukrászsegédek csak némi kis pénzsegélyért nyujtottuk ki a balkezünket. Ez a kis ravaszkodásunk módfölött bevált. Az emberek általában sokkal nehezebben adnak rendes munkabért a dolgozóknak, mint alamizsnát a nyomorultnak. Mi pedig nem voltunk rátarti természetűek. Ha a szükség úgy kívánta tőlünk, egy kukkot se tudtunk németül, ha úgy gondoltuk jobbnak, ájtatos hülyékké változtunk, vagy, ha úgy kellett volna, bizonyára már meg is tudtunk volna halni anélkül, hogy életben ne maradtunk volna. Gödrös ezeket a mókáinkat szerette mindig valami gazemberkedés felé kiélezni, én szerényebben és meggondoltan játszottam. Az én módszerem ezért belsőleg megnyugtatóbb és külsőleg eredményesebb volt.

Falu alá érkeztünk, az első ház kovácsműhely volt s Gödrös egyedül akart bemenni.

— Nem, azt nem lehet — mondtam. — Ne gazemberkedj, mert ha itt rájönnek, hogy csalsz, akkor összetörik a derekad!

Együtt mentünk be és én beszéltem.

Nagy melák ember volt a kovács, a kohó előtt álldogált, fogóba zárt vasdarab melegedett a tűzben.

— Mi? te kovács vagy?! — förmedt rám mogorván. Kezeit a csípőjére fektette s mint az óriás nézett le rám, a Gulliverre. — A cirkuszból

gyüsz, mi? — s ne úgy, hogy fájjon, belemarkolászott a hosszú hajamba.

Belémszállt az önérzet, milyen oktalanság, most az egyszer, hogy igazat mondok, nem akarja elfogadni ez az ember.

— No várjatok, — mondta röhögve. — Ha mégis gazemberek vagytok, akkor megsütlek benneteket.

A tűz szikrázott mögötte, már olvadt, égett a szén közé dugott vas.

— Ha kovács vagy, hegyezd ki hát azt a vasdarabot!

Pillanatig sem haboztam. A régi virtus lobogott bennem, arcomat megcsapta a tűz forrósága, hátamon éreztem a mester gonosz, kajánkodó szemeit. A tűzből kiemeltem a vasat, a szikrák fölrepültek és szétzáporoztak. A következő pillanatban már ott álltam a tőke előtt, az üllő szarván harangozott a kalapácsom s az erős jobb kezemben égett és virított a fehérre izzott vasdarab. Éreztem, hogy körülöttem elsülyed az idegen, értelmetlen világ. Már csak a kovács állt előttem s szétzilált hajszálaimmal és a homlokomon kifakadt verítékcsöppekkel látom a két rám bámuló szemét. Gyerekes csodálkozással bámul, most én vagyok a világot forgató óriás. Ütéseim alatt nyúlik a vas, nyúlik és hegyes végbe kényszerül. Mikor készen voltam, az egészet elégedetten a földre dobtam.

— No? — kérdeztem fölényesen és elégedetten.

A kovács kezet fogott velem és megdícsért, mintha valami jótéteményt követtem volna el vele. Látni lehetett rajta, jól esik neki, hogy nem csalatkozott bennem. És én is boldog vol-

tam, csordultig megelégedéssel tele. Az apámhoz sohasem voltam annyira közel, mint most ehhez a mahomed, bizonyára nagyon buta és nagyon igénytelen emberhez.

— Ha úgy is nézöl ki, mint valami cirkuszi komédiás, — mondta, — fölvennélek, bizony Isten fölvennélek, ha munkám lenne. A jó kovácsokra nagy szüksége van Németországnak.

Húsz pfenninget adott, mikor elmentünk s én meleg emberi áldással és töretlen, fiatal erőkkel vándoroltam tovább. Sokáig bennem maradt a diadalmas munka íze. Még napok multán is kísértett a vágy, hogy visszaforduljak Pest felé, hazugságaival együtt elhagyjam Gödröst, elhagyjam az Asylokat, a segélyhelyek moslékos tálait és visszaálljak a munkapadhoz és beteljesítsem a hivatásomat, amiért születtem. De mindezt kint az országúton gondoltam el, lábaim rakoncátlanul topogtak a földön, a végtelen ég kék volt fölöttem és mentem, mintha a szél hajtott volna el Pest felől a még keresztül nem hasított térbe és föl nem mért időbe. A munka szeretete már csak pillanatnyi rossz betegség volt a számomra. Valami megnyughatatlan erők laktak bennem, ezek vittek és én engedelmeskedtem. Merre és hova, nem érdekelt.

6.

Számolatlan multak el fölöttünk a napok. Mindig csak az általánosságban, semmi élmény nem akadt, semmi, ami kiváltotta volna belőlünk a felelősségérzetet. A komoly elfoglaltság hiánya idegesített bennünket, keveset tartózkodtunk a városokban, falvak és tanyák közt, napokon át

az országúton éltünk. Egész közelről megismerkedtünk a parasztokkal és visszaéltünk a jámbor együgyűségükkel. Sokkal könnyebben jutottunk eledelhez és szálláshoz, mint a városok kőrengetegében, de igénytelenséggel és egyhangúsággal kellett fizetnünk ezekért a könnyebbségekért. A parasztoknak nem voltak szimpatikusak a vándorlegények, volt köztük, aki egész életében nem mozdult ki a falujokból s a fiai is otthon maradtak, a föld rabszolgaságában. Eleinte nehezen nyitották meg előttünk a zsebeiket vagy a konyhaajtójukat, de mi hamarosan alkalmazkodtunk hozzájuk és megtaláltuk a módot, amivel tőrbe ejtjük őket. Nem alázatosan koldultunk tőlük, hanem mindig meg akartuk vásárolni, amire éppen szükségünk volt. Ha mennyi pénzünk is volt, mielőtt benyitottunk volna a kapun, elővettünk egy pfenninget és mókás fáradsággal topogtunk beljebb.

— Éhes vándorlegények vagyunk — mondtuk, — se apánk, se anyánk s már három napja nem volt meleg kanál a hasunkban.

A parasztok morogtak és ki akartak bennünket űzni a portáról. De mi azt mondtuk:

— Nem ingyen kívánjuk mi az ételt, szívesen megfizetünk érte.

A paraszt megenyhült és húsz házban húszszor ugyanúgy játszódott le a folytatás.

— Magunk is szegény emberek vagyunk — dünnyögte a paraszt. — Savanyú tejnél nincs egyebünk a háznál —, de már meg se várta a feleletünket, ment a lefölözött savanyú tejért, hogy elénk öntsön belőle a hatalmas cserépedényekbe. Elővettük a pfenninget s alázatosan át akartuk nyujtani neki. Először értelmetlenül bá-

mult ránk, aztán, mintha bicsakot eresztettünk volna bele, hirtelen felhördült:

— ördög vigyen el benneteket, gazemberek. Engem nem fogtok megbolondítani. Ennek a jó tejnek az ára még a testvérek között is 5 pfenning —, ilyenkor már rendesen az asszony és a gyerekek is ott álldogáltak a gazda körül. Az asszony fölkapta előlünk a tálakat, hogy elvigye, mi nyujtózkodtunk utána a szemünkkel.

— Ha nincs több — siránkoztunk —, honnan vegyünk, ha nincs több! — tudtuk előre, hogy az asszony megenyhül és a tej nálunk marad. S csakugyan mindig úgy történt.

— Vigyétek pokolba a pfenningteket — mondta, de már nem haragosan és már visszatolta elénk a tálat. — Az a mi bajunk, hogy megesik rajtatok a szivünk. A paraszt egész esztendőben dolgozik, mint az állat és jönnek ilyen madarak s még a savanyútejet is kiénekelik a fazekából.

Lecsüggesztett fejjel hallgattunk, mint a bűnbánók. Aztán, hogy menni készült a dolgára, bátortalanul megszólaltunk:

— Ha már nem akarta, hogy fizessünk a tejért, legalább aggyon egy kis kenyeret ezért a pfenningért. — Mintha már észrevették volna, hogy játszunk velük, legtöbbnyire elnevették magukat ezek a jó emberek, teljesen megpuhultak és adtak kenyeret s csak ritkán akadt közöttük olyan, aki a pfenninget elfogadta volna. Voltak olyanok, akik leültek mellénk és komolyan beszédbe elegyedtek velünk. Nem ritka volt náluk a csavargó mesterlegény, az előttünk jártaktól már hallottak valamit a városokról, az élő nagy világról, most tovább kíváncsiskodtak. Be-

szélgetéseink végén mindig a háború kérdéséig jutottunk el.

— Hallottatok-e valamit Németország sorsáról? Lesz-e mostanában háború? — kérdezték és mi mindenfélét hazudoztunk nekik, könnyű szívvel beigértük a győzelmes háborút és bejósoltuk nekik, hogy utána minden német rettentően gazdag lesz majd. Mindebből egyelőre csak annyi volt igaz, hogy mi csordultig tele ettük magunkat savanyú tejjel, teletömtük magunkat savanyú fekete kenyérrel és gondtalanul tovább indultunk.

A mezők felé tartottunk, hogy dologtalan testünket elnyujtózzuk a nap alatt. De nem minden történt velünk olyan szépen, ahogyan azt előre elgondoltuk. A sok mindenféle zagyvalékkal elrontott gyomrunkban dolgozni kezdett a savanyú tej, morgott, nyugtalankodott bennünk és kegyetlenül csavarni kezdte a beleinket. Szörnyű emésztési zavarok álltak belénk. Úgy éreztük, az egész belsőrészünk elhagy bennünket, legyöngültünk, elszomorodtunk, újból megéheztünk és nem volt kedvünk a továbbvándorláshoz. Napokig tartott, amíg a tejet megszoktuk, gyomrunk rendesen emészteni tudta. És mértéktelenül lakmároztunk és az orrunk lassan tele lett a megsavanyodott illatokkal, utálatos savanyú tej lett körülöttünk a világ és savanyú tej ömlött rá az agyvelőnkre. Éjjel, ha álmodtunk valamit: nagy köcsögökben és hordókban a savanyú tej is megjelent, mint egy új vízözön szakadt ránk s már valósággal fojtogatott bennünket éjjel, nappal. Hiába nyugtatgattuk magunkat, hogy ez csak a mi oktalan finnyáskodásunk miatt van így, legyünk türelemmel, ezen a vidé-

ken jól föltáplálhatjuk magunkat s így majd sokkal könnyebben úszhatjuk meg a még ránk várakozó bajokat. Nem bírtuk tovább. Valósággal menekültünk, a legközelebbi patakban megfürödtünk, ruháinkat kiteregettük a partra, hogy a szél kivigye belőle az átkozott tejszagot.

— Nehéz veled az élet — mondta Gödrös. — Én még kibírtam volna, úgyis kilátszanak a bordáim. Ha tudtam volna, nem indultam volna el veled az útra.

— Elmehetsz tőlem most is.

— Ha már jobban tudnál németül, el is mennék. Butaság, hogy az ember mindig a másik után igazodjon. Nem elég volt nekem Ujpesten, acsarkodtak rám, mindig más irányba akartak téríteni, mint ahogy én kívánkoztam. Ha most egyedül vagyok, akkor ezen a vidéken maradtam volna őszig.

— Ha viszont én vagyok te, akkor egész életemben itt maradtam volna. Tudod jól, hogy mi *nem Párizsba készültünk!* Nem akarunk világot látni vagy verseket írni! De azért fecseghetsz nekem, amit akarsz, én még se fogok a savanyú tejbe belefulladni!

— Ja, nálad az más. Hogy zseni vagy, azt már a hosszú hajaddal is elárulod s így mint az egy futóbolondhoz illik, meg akarod váltani a világot... Nekem fáj a tüdőm s én csak úgy jól élni szeretnék még néhány évig.

— Látod, ha annak idején nem faszobrásznak, hanem püspökinasnak mentél volna, akkor most már öreg püspök lehetnél. Igaz, hogy a szakálladat valamelyik falusi kecske rázogatná a savanyútejes vályú felett.

Hasonló buta zsörtölődésekkel töltöttük az

egész napot. Későn este érkeztünk egy kis városba, koldulásról már szó sem lehetett, néhány pfenningünkért szállást vettünk az egyik kocsmában.

— Ne feküdjünk le mingyárt — mondta Gödrös —, lehet, hogy itt még akad valami.

Lementünk a kocsmaszobába, az egyik sarokba, a magányos asztal mellé telepedtünk. Az ivó még üres volt, mi is hallgattunk és szuszogtunk, mint a betegek. A plafondon petróleumlámpa csüngött, gyéren világította meg a szobát és groteszkül megnyujtotta az asztalok és székek árnyékait. A falakon egy kis oltár, a császár arcképe, vadászjelenetek és csataképek függtek. A kocsmáros meg se kérdezett bennünket, hogy akarunk-e valamit. A söntés mögött vacsorázott, néha-néha nagyokat kiáltott, a nyitott ajtón át pörölt a konyhába.

A kakukkos óra valahol nyolcat kakukkolt.

Lassan szállingózni kezdtek a vendégek. Félig paraszt, félig városi emberek voltak ezek, látszott rajtuk, hogy már túl vannak a munkán és túl vannak a családi vacsorán. Sört rendeltek nagy kőkorsókban, kortyogva ittak s napi teendőjük felől beszélgettek. Mi feltámasztott állal néztük őket s én éreztem, hogy az ő életük sokkal különb a miénknél. A kocsmáros új söröket hozott, a hab kiloccsant az asztalra s én megnyaltam a szám szélét, mintha érezném a sör zamatát.

— A fene a cudar németjeit, ezek jól értik.

— Jó lenne lekoldulni őket, az ilyen emberekből könnyen le lehet venni néhány pfenninget.

— Én nem próbálkozom. Utálom ezeket a dagadt kispolgárokat.

Valaki most hozzánk kiáltott a másik asztaltól: — Mi bajotok van, gyerekek? Mért vagytok olyan csöndben, mint a döglött verebek?

Mehanikus mozdulattal föl akartam állni, hogy a magunk koldus illendőségével válaszoljak neki. De Gödrös az asztal mögött belekapaszkodott a kabátomba. Most már tudatos számítással továbbra is csöndben maradtunk. Láttuk, hogy a kocsmáros rólunk beszél valamit a társaságnak. Azok megértően bólogattak, aztán a kocsmáros fölkelt, hozzánk jött.

— Rendeljenek maguknak sört — mondta. — A tisztelt urak majd kifizetik.

Gödrös, mint az iskolásgyerekek, fölállt a padról, csendesen és nagyon okosan visszautasította az ajándékot.

— No, ne komédiázzanak — mondta a kocsmáros. — Nem a tulajdon pénzükbe kerül s az urak szívesen fizetik.

— Köszönjük szépen — mondta Gödrös —, de nem iszunk. — S mintha halál kerülgette volna, visszaereszkedett a padra. Én szó nélkül maradtam, néztem a két embert és nagyon tetszettek Gödrös mókái.

A kocsmáros lármásan hátraszólt: — Nem akarnak inni — felénk legyintett és visszament a társasághoz.

— Ebből még valami jó fog kisülni — súgtam Gödrösnek.

— Persze, hogy az — válaszolta. — Csak maradj csöndben, csinálj úgy, mintha aludni kezdenél.

— Halló, Kamerád! Fáradjon csak ide azzal

a szép szakállával — szólt felénk az egyik vendég. — Sose búsuljanak úgy, a világ vége még messze van. — Gödrös nehezen cihelődött föl, az ember biztatta, a többiek röhögtek. — Méltóztassék, tisztelt vándorló úr, méltóztassék közelebb fáradni!

Gödrös már ott állt előttük, vékony hátát szépen meggörbítette és sovány ravaszképű volt az előretolt szakállával, mint valami csavargásaiból megtért kandúr.

A társaság tagjai mind össze-vissza beszéltek s végre Gödrös is kiadta a nagy tromfot.

— Hogyan ihatnánk sört, tisztelt uraim, mikor már három napja nem volt meleg kanál a hasunkban. Rossz vidéken jártunk, majd elvesztünk éhen.

A társaság vidáman nevetett.

— Hát mért nem méltóztattak szólni, a vándor urak, hogy éhesek? Wurstot nekik — parancsolták a kocsmárosnak. — Annyi Wurstot, amennyi csak beléjük fér és sört még többet, mint amennyi beléjük fér. — A kocsmáros egy egész koszorú szafaládét tett elénk, tányéron kenyeret és két nagy kőkorsóval sört éppen úgy, mint az uraknak. Ettünk, ittunk. Először suttogtunk egymás között, aztán megeredt a nyelvünk és hangosan beszélgettünk át a másik asztalhoz. A társaságban akadtak olyanok, akik már ittott jártak a világban, egyikük Párizsban is élt évekig. A keserű sörlé már elöntötte az agyát, hogy megtudta, mi is Párizsba készülünk, mindenáron franciául akart velünk beszélni. Mi se hagytuk magunkat, magyarul felelgettünk neki. A kocsmáros sürgetett bennünket, hogy igyunk, újra és újra telehozta a korsónkat. Valóságos

cirkuszi hangulat lett a szobában. A Párizsban járt ember németül és franciául felköszöntött bennünket, a többiek éljeneztek, kézzel, lábbal beszéltek, összekoccintottuk a korsóinkat. Hogy miért ért bennünket ez a nagy megtiszteltetés, azt nem tudtuk volna megmondani, de nem is igen kutattunk az okok után. Az egészet rendbenvalónak találtuk úgy, ahogyan az adódott.

Éjfél után volt, mikor aludni mentünk. A társaság asztala előtt meghajoltunk, éreztem, hogy tántorogva megyünk az ajtó felé s hogy mi történt tovább, arra nem emlékeztem. Tudja az ördög, hogyan kerültünk föl a rozoga lépcsőn a padlás-szobába, ahol az ágyaink voltak. Másnap későn délelőtt ruhástól ébredtünk, keserű volt a szánk és fájt a fejünk. Zsebeink tele voltak szafaládéval, amiket elővigyázatosan bizonyára tegnap este mentettünk meg a koszorúból. A kocsmáros még egy-egy üveg pálinkát adott az útra, amit szintén a vendégek fizettek ki a részünkre. Későn volt már, rég kint kellett volna lennünk az országúton, de nem volt pénzünk, a város egy részét le kellett még koldulnunk. Elég jó eredménnyel dolgoztunk, mintha a szerencse fészke lett volna ez a város. Egy ideig tanakodtunk, ne maradjunk-e itt pár napig, izgattak bennünket eddigi könnyű eredményeink, de végül mégis a továbbmenés mellett döntöttünk. Tudtuk, várost már nem érhetünk estig, már előre szitkozódtunk a „Brotsuppés" és savanyútejes parasztok felé.

— Talán ha komolyan pénzért vennénk tőlük valami ennivalót — indítványoztam. — Biztosan van nekik valami húsféléjük is.

— Nem — makacsodott meg Gödrös. — Azt

már régen elhatároztam, hogy ezek tőlem egy vasat sem fognak zsebrevágni! Elég, ha megmutatjuk nekik a pfenninget. A savanyú tej se lesz most rossz. Ez után a muri után legalább egy kicsit rendbehozza majd a hasunkat. Azt a néhány szafaládét pedig, amink van, majd megesszük éjjel.

— Fene jó dolgunk van, az már igaz. Most már éjjel is virslit fogunk enni.

Megnyujtott, könnyű lépésekkel meneteltünk. Jó hangulatban voltunk, elfelejtettük egymás kiállhatatlan hibáit, maradék nélkül pajtáskodtunk és ismét a versek is szóba kerültek köztünk.

— Amióta eljöttünk hazulról, még jobban szeretem Adyt — mondta Gödrös. — A többiek érzelgős, pipogya emberek lehetnek, de ő biztosan még a lányokkal is úgy bánik, mint a szavakkal. Ha kedve van hozzá, legyűri őket s aki az ő keze alól kerül ki, az biztosan nem hasonlít a tegnapi magához... Hallottam, hogy szifilissze is van neki.

— Lehet és az elég baj is! — mondtam. — Lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, ahhoz, hogy valaki nagy költő legyen, nem föltétlen szükséges a sok ital, meg a nemi betegség. Ha jól meggondolom, akkor én Adyt nem fogadom el szocialista költőnek. Szépek és maróak ezek a versek, de abban igazat adok az ellenségeinek, hogy nem egészségesek. Látod, én megvallom őszintén most, hogy versekről beszélgetünk, én szégyellem magam a tegnap esti dolgok miatt. És azt is megvallom, hogy az az érzésem, ha sokáig így fogunk csavarogni, akkor nem lesz belőlünk semmi. Mi komiszul felelőtlen emberek

vagyunk most, kis praktikákban utazunk és vakon elszaladunk minden mellett, ami szép vagy nagyszerű akad elénk.

— Igaz — dünnyögte Gödrös is magába szálltan. — Még se egy templomot, se egy múzeumot, se egy temetőt nem néztünk meg. Egye meg a fene, mikor az ember egész életét lefoglalja a napi kenyér utáni szaladgálás.

— Azért máskép is csinálhatnánk a dolgot!

— Jó, hát csináljuk máskép.

Tervezgettünk és tanácskoztunk, szörnyen okosak voltunk. Ha most valaki hallhatott volna bennünket az otthoniak közül, bizonyára ránk se ismert volna. Lehet azonban, hogy Gödrös most is csak a szép szavakért mondta a szépet. De néha ezek a semmiségek is mód felett jól esnek az embernek. Arcunkat símogatta a friss levegő s az országút alázatosan feküdt alattunk, mint egy végtelen dunyha.

7.

Istenien jól éltünk. Bármihez nyultunk, minden sikerült. Mintha a jólelkek földjére kerültünk volna, privát helyeken laktunk és kocsmákban ettünk. Vagy százötven kilométerre lehettünk még Stuttgarttól, elhatároztuk, hogy kitérők nélkül befutunk. De nem erőltettük meg magunkat, mielőtt tovább indultunk volna, reggelire beültünk egy Herbergszerű kiskocsmába. A helyi koldusok és csavargók fészke volt ez a hely. Sokan voltunk a helyiségben húsz- és hatvanéves emberek, húst ettünk és pálinkát ittunk. Egy szakállas vén csavargó oktatott bennünket az országutak moráljáról.

— Akinek ragadósak a kezei — prédikálta, — az nem az országútra való. Rázza le magáról a föld a tolvajokat és gyilkosokat. A csavargók az emberek barátai. A csavargó előtt nyitva vannak az ajtók. Neki mindenre alkalmat adnak a véletlenek, éppen ezért csunya bűn lenne ezzel a helyzettel visszaélni. Egy igazi csavargó semmi egyebet nem akar, csak élni, nincs szüksége se két öltözet ruhára, se megtakarított pénzre. Mindenki elégedjen meg a maga körzetével, aki a nagy világot akarja átgázolni, az gyanus, telhetetlen embernek tűnik fel előttem.

— Aki így gondolkozik, az viszont nem egyéb közönséges munkakerülőnél — feleltem. — Az ilyen embert megeszi a tétlenség, a saját igénytelensége öli meg és elhull valamelyik árokban.

— Hát én vállalom, hogy munkakerülő vagyok! Attól sem fáj a fejem, hogy az árokban vagy a püspök díványán fogok-e megdögleni. Nem dolgozni jó s oktalanság lenne bizonytalanul belemenni a világba. Egyik háztól a másikig még csak bírja az ember, de az ördög vállalkozzon többre, mint amennyire kényszerült. Látod, ha nem volna esze az embernek, akkor most azt mondhatná magában: „meleg nyár van s ilyenkor, mint az urak, hogy egészen jól éljek, kimegyek a falura." De hidd el, hogy az urak között és mi közöttünk mégis van valami különbség. Ha én most beállítok egy paraszthoz élelmet kunyorálni s arról panaszkodom előtte, hogy nincs munkám, amiből föntarthatnám magam, mint valami nagy pók rögtön utánam kap a gazember, belekényszerítene valami buta munkába, amit se testem, se lelkem nem kíván. Azt

mondja „sajnállak, testvér és jó szívvel segíteni akarok rajtad. Itt hajnaltól éjfélig dolgozhatsz és kapsz annyi savanyú kenyeret és savanyú tejet, hogy majd a füleid és kétfelé állnak tőle." De hála Istennek annyi eszünk nekünk is van, mint a parasztoknak. Nyáron benmaradunk a városban, elhüsölünk itt a kocsmában, télen pedig kimegyünk a falura, a paraszt akkor benn alszik a kemence mögött, munkahiány van, de a szivek azért nem romlanak meg egészen s nekünk is jut ott valami meleg zug két-három hónapra.

Az első pillanatokban úgy tünt, hogy sok igazság van ennek az embernek az okoskodásában, mégsem kívántam meg az ő életmódját. Itt ültek körülöttem a környék helyiérdekü csavargói, reménytelenül lekopottak voltak, nyujtózkodtak és tátogtak az unalomtól. Éreztem, hogy az ő abszolút céltalanságuk engem még lejjebb vinne a lejtőn, teljesen elveszíteném emberi ábrázatomat. Mi is csavargók vagyunk, mi se végzünk semmi produktív munkát, de nincs is semmi, ami féken tartana bennünket. Erők élnek bennünk, arra megyünk, amerre jól esik és mondhatjuk, hogy miénk a világ. Ma például majdnem délik üldögéltünk ebben a kocsmában, elettük és elittuk, ami pénzünk volt, de aztán félelem és spekulációk nélkül továbbindultunk.

Vidámak voltunk, mint a gyerekek. Huszonöt kilométer állt előttünk, körülbelül négyórai gyaloglás. A nap forrón sütött fölöttünk, hogy könnyítsünk magunkon, levettük a cipőinket. Most először indultunk neki mezítláb. Mintha tüzes lemezre léptünk volna, az első per-

cekben a por égette a lábunk, de aztán ezt is megszoktuk, tele voltunk jóérzéssel. Mentünk és mentünk s ha kedvünk jött hozzá, belekiabáltunk a könnyű szélbe. Kellhet-e valami jobb, valami életesebb élet az embernek, aki arra született, hogy éljen?

— Milyen bolondok voltunk, hogy eddig csámpás bocskorba törtük a lábunk — lamentálta Gödrös boldogan. — Mintha ujjászületett volna az ember.

— Én azért már érzem kicsit a talpaimat. — Fölemeltem a lábam és megmutattam. — Látod, milyen vörös? Hátha megdagadnak a lábaink?

— Üljünk le kicsit — mondta Gödrös. — Még semmit se érzek, de lehet, hogy már fájnak az én lábaim is.

Leültünk az árokpartra, az árnyékos gödör hűsítette a lábainkat.

— Én gondolkodtam afölött, amit az öreg mondott a korcsmában — kezdte Gödrös. — Nem egészen bolondság... Mennyivel is van több hasznunk nekünk abból, hogy így elnyűjük magunkat? Most már látom, hogy marhaság volt egyáltalában eljönni hazulról. Talán Ady is gyalog ment ki Párizsba?! Ha te nem lennél velem, vissza is maradtam volna a városban. Ha jól meggondolom, nem akarok én sem Apolló, sem Tirteus lenni... Fájnak a lábaim, az Isten döglessze meg ezt az egész világot.

— Fájnak, fájnak — tört föl belőlem is az elkeseredés. — Hát az enyémek is fájnak.

Mikor talpra álltunk, erős fájást éreztünk, mintha ezer tű keresztül-kasul feküdt volna a

lábfejünkben. Lépésről-lépésre belénk szúrtak a fájdalmak.

— Mégis jobb lenne, ha fölhúznánk a cipőinket — indítványozta Gödrös. Nézett rám a szétálló egérszemeivel és nem látszott túlságosan vidámnak.

Újra leültünk az árokpartra és megpróbáltuk felhúzni a cipőinket. Be kellett látnunk, hogy itt minden rafinériánk és okoskodásunk hiábavaló. A megdagadt lábaink már nem fértek bele a kemény alkotmányba.

— Már nem lehet — mondtuk. — Már nem lehet! — Fölkeltünk és továbbcsoszogtunk. Az a néhány kilométerünk, ami még hátra volt, egyszerre a végtelenbe nyúlt előttünk és éreztük, hogy furcsán reménytelen lesz a helyzetünk. Lassan jutottunk előbbre, sarkainkat nem akasztottuk bele a földbe, nem kapaszkodtunk velük, csak éppen emelgettük őket a testünk alatt. Tüzes kis pontok születtek meg a talpunkon, fájdalmasan nőttek a föld érintésétől.

A helyzeten nem lehetett változtatni. Már túl voltunk az út felén, hacsak nem akarunk fedél nélkül maradni az éjszakában, estig még el kell érnünk a legközelebbi városig. Artikulátlan hangon Isten ellen és magunk ellen káromkodtunk. De sorsunkban ez se jelentett változást. Nem apadtak le a bokáink s talpunk alatt nem puhult meg és nem hült ki a föld. Hol egyikünk, hol másikunk mondta: — No gyerünk, gyerünk, mert este lesz. — Gyerünk, mert este lesz. — Biztattuk egymást s már gyűlölködőn vicsorogtunk egyásra.

— Most örülj neki, hogy levetetted a cipő-

det. Miért nem fecsegsz most? Talán énekelhetnél is valamit.

— Utálatos vagy — ordította Gödrös. — Villogtak a szemei s látszott rajta, hogy nekem szeretne ugrani. De nem jutott tovább a trágár, nyöszörgő káromkodásoknál. Sokkal nagyobbak voltak a pillanatnyi bajaink, semhogy verekedőn egymásnak tudtunk volna esni. Mintha tüskéken jártunk volna, minden lépésünk újabb fájdalmat okozott. S az idő gyorsan mult felettünk s a város még kegyetlenül messze volt.

Újra leültünk és újból erőszakoltuk fölfelé a cipőinket. A talpunk, a sarkunk s az ujjaink közei is tele voltak már hólyagokkal. Gödrösnek nagyobb cipői voltak, mint nekem, azok talán fölmentek volna a lábamra, de nem mertem szólni neki. Annyira elkeseredett voltam, ha a cipőket kölcsönözné, bizonyára egyedül hagynám itt az országúton. Hallgattam tehát, védtem magam ettől a megkísértéstől. Ha már eddig együtt voltunk, nem akartam visszaélni a kellemetlen helyzettel. Pillanatról-pillanatra változott a hangulatunk. A föllobogott dühtől majdnem vénasszonyos siránkozásba hulltunk vissza. Meggörbülten, magasra emelt lábakkal lépegettünk tovább. Nézelődtünk, hogy valami fiákker vagy szekér mutatkozzon a láthatáron, de egyedül voltunk, akárha az egész világ elpusztult volna körülöttünk. Olyanok voltunk, mint két tengeralatti búvár, társtalanok és kiszolgáltatottak.

De semmi se tart örökké. Végre megérkeztünk. De így mezítláb nem mehetünk be a városba, az első rendőr elfogott volna bennünket.

— Most aztán nincs más hátra — mond-

tam, — át kell szúrnunk ezeket a hólyagokat és fel kell húzni a cipőket.

— Fel kell húzni — dünnyögte Gödrös. — Nincs más mód, fel kell húzni.

Elővettük a bicsakot. Fájos lábunkat az ölünkbe emeltük és elkezdtük az ostoba hóhérmunkát. A kés hegyével fölszúrtuk az első hólyagot, fehér víz jött ki a megfőtt, fehér bőr alól és az egész nem is volt olyan fájdalmas, mint ahogy azt mi előre elgondoltuk. Nagy figyelemmel dolgoztunk, de a kés hegye néha hozzá ért az eleven húshoz és ilyenkor mintha tüzes vassal érintettek volna, fölszisszentünk. Aztán a cipőhúzásra került a sor.

— Isten segíts! — sóhajtotta Gödrös. — Irgalmazz nekünk! — De kiéreződött a hangjából, hogy szavainak nem az az igazi tartalma, amit kimond. Igazán még most se tudott megenyhülni, cinikus grimasz volt az arcán, kezei remegtek a lefojtott izgalomtól.

Kitartóan próbálkoztunk a cipőkkel. Mintha valami élesfogú pofákba dugtuk volna bele a lábainkat, ellenségeskedtek, haraptak ezek az elcsámpázott dögök. Gödrös ordítozva elvágta magától az egyik cipőt, de hogy kissé kifujta magát, négykézláb értemászott.

Nekem sikerült először révbe jutnom, lábamat moccanás nélkül már félig beleerőszakoltam a cipőbe, mikor valami lassú zsibbadás fogta el az egész testem. Az állkapcsaim mintha megmerevedtek volna, még kiáltani sem tudtam. Kidülledt szemeimmel láttam, ahogy az ég elsötétedik, a mesekönyvek virágkertjei és elszabadult üstökösök keringtek az űrben. Aztán egyszerre, mintha a kút fenekéről a tiszta napverésbe ju-

tottam volna, túlvoltam a fájdalmakon. Megdagadt lábaimat mint acélfogók szorították magukba a cipők, de az égető és szúró fájdalmak elmaradtak s majdnem érzéketlen megnyugvás állt belém. Gödrös sokáig nyafogott még, fogadkozott, hogy inkább felakasztja magát, de ő ezt nem bírja ki. Végre ő is túljutott a legnehezebbjén.

Járásközben mintha nem érintkeztünk volna közvetlen a földdel, úgy éreztük, valami emelkedő és süllyedő bőrhídon járunk. Későn volt már, az üzletek zárva voltak, gondolni sem lehetett holmi pénzszerzésre. Éhen kerültünk ki az Asylba. Akárha részegek lettünk volna, nem érzékeltük a környezetünket, az egész napi kínlódás szörnyen kimerített bennünket. Lefekvés előtt afölött tanakodtunk, vessük-e le a cipőnket vagy így, bepréselve jönnek könnyebben rendbe a lábaink. A levetkőzés mellett döntöttünk. De így se volt jó amit tettünk, alighogy eldőltünk az ágyon, úgy éreztük, a lábaink rohamosan dagadni kezdenek és fájt rajtuk a megfeszült bőr. Később visszaemlékeztem, gyerekkoromban hallottam, ha szűk az ember cipője, magasra kell tartani a lábakat, hogy a vér kimenjen belőlük és így megszűnik a fájdalom. Megpróbáltam, feltettem az ágyvég magas támlájára és néhány perc mulva a fájdalom csakugyan megenyhült.

— Tedd föl a lábaidat az ágy támlájára — tanácsoltam Gödrösnek is — és mingyárt jobban leszel. — Megtette és benne is megenyhültek a fájdalmak.

Igy, az ég felé tartott lábakkal aludtunk reggelig. Munkaképesen ébredtünk, csak éppen

rosszkedvűek és türelmetlenek voltunk. Rendes módszer szerint kezdtük meg a koldulást, de mintha az egész város összebeszélt volna, nem tudtunk semmi eredményt elérni. A négy-öt napi mennyországos élet után most egyszerre beleestünk a pokolba. Nincs egyéb lehetőség, tovább kell mennünk. Azt azonban lehetetlennek tartottuk, hogy az országútra lépjünk. Tudtuk, Németországban nagyon szigorúan büntetik azokat, akiket jegynélküli utazáson kapnak rajta, mégis elhatároztuk, hogy így próbálunk szerencsét.

— Ezért két hónapra lecsukhatnak bennünket — mondta Gödrös, — de most ez is csak áldás lenne.

— Amilyen szerencsénk van, még az se fog sikerülni, hogy becsukathassuk magunkat. Az azonban bizonyos, többet nem indulunk el mezitláb.

Kimentünk az állomásra, megvizsgáltuk a lehetőségeket s elhatároztuk, a legközelebbi vonattal tovább utazunk. Hogy hova megy ez a vonat, nem is érdekelt bennünket. Fontos, hogy túllegyünk ezen a letarolt vidéken.

Nemsokára begurult az első vonat. A szertár mögött a pályatestre lopakodtunk és a másik oldalon beszálltunk az egyik kocsiba. Leselkedtünk az ablakon át s láttuk, a kalauz a vonat elején száll föl, mi pedig a végén vagyunk. Úgy gondoltuk, ha szerencsével jár a dolog, a legközelebbi állomáson leszállunk. Nem egészen így történt. Az első percekben nagyon izgultunk, aztán megnyugodtunk s hogy még mindig nem fogtak le bennünket, felébredt bennünk a hazardirozó kedv. Az első állomáson nem hagytuk ott a

vonatot, csak éppen a végéről átszálltunk az elejére. Úgy gondoltuk, a kalauz most valahol a mi előbbi kocsink felé jár, így tehát biztonságban lehetünk megint legalább egy állomásig. Így még néhányszor átlopakodtunk a vonat elejére és vissza. Végre is, hogy nagyon sok helyet el ne hagyjunk magunk mögött lekoldulatlanul, kapzsi, vak ösztönöneink leszállíttattak bennünket a vonatról. Szerencsésen keresztüllopakodtunk az állomáson.

— Ez jól sikerült — mondogattuk röhögve. — Ezt máskor is megcsinálhatjuk. Tele voltunk életes bizakodással.

— Mingyárt a kőfaragóknál kezdjük — mondtam. — Te bemész oda, én valami privátházat veszek munkába.

— Estére megint urak leszünk — lobogott Gödrös is. — Rajtunk azért nehéz kifogni.

Elértük az első házakat. Ott állt előttünk a kőfaragóműhely, kis kert vette körül, a ház előtt fekete és fehér márványoszlopok ragyogtak.

— Nézd csak, a Krisztusát — mondta röhögve Gödrös, — éppen ilyen tanya körül jártunk már egyszer. A műhellyel sréhen vizavi egy villaszerű épület állott.

— Nekem is nagyon ismerős — feleltem már kissé megszeppenve. — Nézd csak ott azt a házat, Isten bizony, már voltam ott egyszer. — Gödrösnek hirtelen meggyulladt a feje. — Az egész ucca nagyon ismerős.

— Nekem is az egész ucca. — Még mindig ott álltunk a kőfaragók kertje előtt, a műhelyből most uzsonnás kosárral kijött az inas, mellettünk kellett elhaladnia, ismerősen ránk köszönt „Grüss Gott”.

— Teremtő Isten, — ordított föl Gödrös. — Négy nappal ezelőtt már jártunk ezen a helyen. — Ez a kiáltás, mintha már valami hegyszakadékból visszhangzott volna.

Tönkre voltunk silányítva. Mi keresnivalónk lehetne ezen a tájon, amit négy nappal ezelőtt már megkopasztottunk? Nem szóltunk és nem mertünk egymásra nézni. Lassan megindultunk, de sehova se mertünk bekopogtatni, mindenütt ismerős pofák álltak az üzletajtókban. Éhesek voltunk, az egyik rendőrtől megkérdeztük, hol van a „Verpflegungs"-stáció s csak úgy ösztönösen arrafelé tartottunk. Korán volt még, sütött a nap, nagyon nemszívesen fogadtak bennünket. Az asztalokon még rajta volt a tegnapi vacsora nyoma, valami gyúródeszkafélén egy öreg asszony és egy fiatal lányka a jövő hétre beáztatandó pacalt darabolták nagy, széles késekkel. Az öregasszony zsörtölődött velünk, szeretett volna kimarni az uccára, de mi már nem mozdultunk. Olyanok voltunk, mint a halálraítéltek. Fejünkben megálltak a gondolatok, nem mertünk a holnapra gondolni. Bámultuk a két dolgozó alakot s alig is láttunk meg belőlük egyebet a föl-le mozgó kések villogásánál.

Aztán lassan, mintha valami csigalépcsőn mennénk lefelé, teljesen belevesztünk a szundikálásba.

8.

Csöndben, még egészen ki nem mondottan régen élt bennünk a vágy, hogy elváljunk. Most ez is bekövetkezett, nem volt bennünk annyi erő, hogy ezen az előzőleg letarolt vidéken egyensúlyban tudjuk tartani egymás iránti gyűlölkö-

désünket. A második napon alaposan kiéhezve feküdtünk el a mezőn, egyikünk se akart tovább menni. Gödrös végre is nyugtalanná lett, indulni akart, de engem nem lehetett megmozdítani.

— Ha nem gyüssz, itthagylak — mondta dühösen.

— Menj — feletem, — semmi szükségem rád. — Aztán lehúnytam a szemem, mozdulatlan voltam, mintha nem érdekelt volna, ami körülöttem történik. Gödrös csakugyan fölcihelődött és elindult egyedül. Hallottam a távolodó lépéseit, nem néztem utána, nem akartam tudomásul venni, hogy merre halad. Úgy éreztem, a vele egy úton való célbajutás is terhes, szinte kibírhatatlan lenne a részemre.

Esteledett, mikor én is elindultam. Nagyon keveset tudtam még németül, bizonytalan érzések éltek bennem, mégis rábíztam magam az országútra, vezessen, hiszen egészen mindegy, hogy hová érkezem meg. Útközben találkoztam idegen, megkésett csavargókkal, azelőtt közömbösen tovább mentünk mellettük, most megszólítottam őket, tájékozódtam tőlük. Megnyugtattak, hogy egyenesen Stuttgart irányába haladok s még egyéb hasznos útbaigazításokat is adtak.

Ők is megkérdezték tőlem milyen a vidék, ahonnan jövök, milyen módszerrel lehet legjobban boldogulni s végül pontos, kipróbált címeket kértek.

— Címek? Minek kellenének a címek? — kérdeztem értelmetlenül.

Fölényesen nevettek. Piszkos, elnyütt noteszt vettek elő és kioktattak arról, hogyan kell egy igazi körültekintő csavargónak berendez-

kednie. A noteszben nevek és pontos lakcímek voltak összegyüjtve.

— Ird föl magadnak. A legközelebbi városban az X uccában lakik Y zsidó magánzó, ha ügyesen sírsz neki, biztosan lead fél márkát.

— De én nem vagyok zsidó.

— Az nem tesz semmit! Csinálj úgy, mintha zsidó lennél. Legtöbbet a zsidók érnek erre.

Följegyeztem az adatokat és én is bemondtam, amit tudtam az általam lekoldult vidékről. A csavargók nagyszerű érdekközösségét ismertem meg ezen a napon. Íme hát a betyárszolidaritás nemcsak közönséges legenda. Ezután én is jegyzeteket készítettem s a velem szembe jövőkkel kicseréltük címeinket. Enélkül a felfedezés nélkül nem tudom, hogy boldogultam volna egyedül, így semmi komolyabb bajom nem adódott. A kiszemelt zsidókhoz még nem mertem elmenni, de a többi címek pontosan beváltak.

Nem nagyon törtem magam a gyaloglásban, nem mentem ki az Asylba, esténként a kocsmában ültem egyedül, vártam, hogy valaki érdeklődjön szomorú sorsom felől, határozottan ügyes voltam s minden este megkaptam a magam ingyen sörét és ingyen virstlijét.

A negyedik nap délutánján érkeztem be Stuttgartba. Pénztelen voltam, de nem izgultam, azt már tudtam, hogy ilyen nagy városban az utolsó pillanatban is előkerül a legszükségesebb. Darab papirosra már föl volt írva a Herberg címe, legelőször azt kerestem meg. Hatalmas téglavörös épület volt ez, tiszta és megnyugtató ábrázattal. Itt nem álltak elém a durva, nekigyűrkőzött szolgák, senki se akart erőszakkal

beleavatkozni az életembe, az ajtók szabadon álltak a jövevények előtt. Hatalmas kőpadlós, fehér síkfalakkal körülvett terembe jutottam. Emberek zsongtak benne. Ettek, lármásan vitatkoztak és sört ittak. De nem a vidéki kocsmák öreg csavargói voltak ezek az emberek, legtöbbjük fiatal, egészséges kamasz, rendes öltözetben és hátizsákkal. Valahol magyarul beszélgettek. Ezek az ismerős szavak határozottan jólestek a füleimnek. Odamentem a beszélgetők közé s megszólítottam őket. Nem valami nagyon szívesen fogadtak, gyanakodón néztek rám s csak úgy félvállról hümmögtek vissza a kérdéseimre. Kedvetlenül eloldalogtam tőlük. Lehet, hogy attól féltek, le vagyok égve, segítséget fogok kérni, de lehet, hogy általában nem voltam szimpatikus nekik.

Egy német csoport asztalának a végénél ültem le egyedül. A németek nagy, frissensült krumplis lepényeket ettek, titokban oda-oda sandítottam, számban kiszáradt a nyál.

— Ön magyar? — kérdezte tőlem valaki váratlanul. Egy rosszul borotvált, nagyhajú, művésznyakkendős emberke állt előttem. Szúrósan nézett rám, a száját összehúzta, mintha affektált volna.

— Igen, magyar vagyok — feleltem.

— Nemde, most érkezett? Egyedül?

— Igen. Egy barátommal indultunk el Pestről, de útközben szétváltunk.

— Megengedi, hogy leüljek?

— Persze, hogy megengedem.

Az emberke még mielőtt leült volna, kezet nyújtott és bemutatkozott.

— Szittya vagyok... Szittya Emil!

Én is megmondtam a nevem. Szittya leült a velem szemben levő székre, lábait finoman keresztbefektette. Beszélt, a szavakat erősen megnyomta, nagyon vigyázott arra, hogy tekintélyesnek látsszon előttem s magamban én mégis nagyon furcsa, majomkodó figurának tartottam az egész embert. Bokáig csámpás cipők voltak a lábain, elrágott szárú tengerészpipa nézett ki a mellényzsebéből, a haja sűrű és drótkemény volt, mint valami sündisznónak a tüskéi.

— Nem éhes talán? — kérdezte kis idő mulva. — Látom, hogy nem jól tud németül, ha megengedi rendelek valamit.

— Köszönöm, ne rendeljen. Nekem egy pfenningem sincsen.

— óh, az ügynek ez a része már engem terhel.

— Egy olyan lepényt szeretnék — mondtam és nyeltem utána, az inyemmel már éreztem a meleg tésztát.

Szittya zörgetett az asztalon:

— Én természetesen nem bírom ezt enni, különben, amint ön kívánja.

Nem tudtam fölfogni, ki ez az ember s mit akarhat tőlem. Az összes jelenlevők között ő nézett ki leginkább csavargónak, s mégis most valami elátkozott királyfi szerepét játssza el előttem. A lepény már megérkezett, valóban nagyszerű volt, nyeltem, mint a friss harmatot. Szittya boldogan nézett rám, látszott rajta, hogy jól esik neki az én mohó étvágyam, kérdezősködött, alig győztem neki felelni. Már tudta, hogy verseket írok s már ő is bevallotta, hogy író.

— De én csak németül írok. És nem verseket, mert azokat nagyon nőies dolgoknak tartom. Tudom. ön azt fogja mondani, költők is éltek már, akik nagy hatással voltak az emberiség fejlődésére. Megvallom azonban, hogy engem így nagy masszában az emberiség maga sem érdekel. Nagy terveim vannak, de ezek a tervek csak a nehéz feladat megoldásáért érdekelnek. Elhatároztam, hogy könyvet írok a Krisztus-képek Európában címen s ez a föladat egészen lefoglal.

Mikor a lepényt megettem, készségesen kérdezte: — Kíván még egyet?

— Igen, megennék még egyet — feleltem szégyenkezve, — nagyon jó. — Jóllaktam, hogy alig bírtam ki a nadrágszíjjam szorítását. Egyenesre meredten ültem, elálmosodtam s már csak valami ködökön át láttam az előttem gesztikuláló emberkét, a hangja, mint valami távoli zakatolás csapkodott be a füleimbe. S még mindig beszélt, késő estig. Csak arra feleltem neki, mikor megkérdezte, van-e lakásom. Azt már tudtam, hogy itt a Herbergben is lehet lakást kapni, az emberek hálójegyet váltottak a pincértől és lassan szállingózni kezdtek a teremből.

— Nincs szállásom s amint már mondtam, pénzem sincsen — feleltem. — Pedig már két éjszaka nem aludtam. — Ezzel nem mondtam igazat, de így akartam presszionálni az emberkét, hogy a segítségemre legyen.

Szittya, mintha komolyan haragudott volna, azt mondta: — Ilyen élhetetlen embernek kár elmenni a mamája szoknyája mellől — aztán elhallgatott, gondolkodott. — No természetesen ezen is segítünk. Várjon meg csak itt, rögtön

visszajövök. — Sietősen kifelé indult, erősen előretolt testtel evezett el az asztalok között, külső és belső zsebei púposak voltak a beléjük tömött papírhulladéktól.

Nem kételkedtem benne, hogy a mániákus ember visszajön, nyugodtan üldögéltem, hallgattam a németek ízetlen, drasztikus viccelődéseit. Néhány perc mulva arrajött a pincér, megkérdeztem tőle, lehet-e még ágyat kapni. A felelet újra megnyugtatott, most már gondtalan és testben, lélekben megnyugodott voltam.

Körülbelül egy óra mulva csakugyan visszajött Szittya és két ágyjegyet vett a pincértől. — Nekem bár rendes lakásom van, de hogy együtt maradhassak önnel, ma én is itt alszom. — Ezeket magyarul mondta, a pincér még ott állt mellettünk, nem tudta miről van szó, kedveskedően bemondta Szittyának: — Megvan még a tegnapi ágya, megint föntartottam. — Szittya valahogyan olaszul vagy franciául káromkodott, látszott rajta, hogy szörnyen megveti a fecsegő embert, háttal eléje állt, mintha egyszer és mindenkorra el akarta volna takarni a szemeim elől.

Egymás melletti ágyba kerültünk és még félálomban is hallottam, hogy kelepel a nyelve. Itt is mezítelenül mentünk az ágyba, de reggel nem kellett végigkefélni a testem a tetvektől és poloskáktól. Gondtalan és dologtalan napok következtek rám. Szittya, akár egy anyaállat a pártfogásába vett, friss lepényekkel táplált s esténként megváltotta az ágyamat. Nem mondta el, hogy honnan szerzi a kettőnknek szükséges összeget és én nem érdeklődtem nála ebben az irányban. Egész nap bent tartózkodtam a Herbergben s ő mindig újabb pénzekkel tért vissza.

Nem volt kétségem, hogy ilyenkor koldulni ment, módfelett imponált az ügyessége és az is, hogy minderről egy szót se szól, nem panaszkodik és nem dicsekszik. De ő is csak ember volt és ő sem bírta magát a végletekig megtartóztatni. Ekkor már tegeztük egymást s bizalmasan megsúgta:

— Máma egy új segélyforrásra akadtam, de oda már neked is velem kell jönnöd. Lehet, hogy valami szobafélét is szerezhetünk. Egy magyarországi öreg szabólegényről van szó s az a különösebb gyöngéje, hogy félreismert zenésznek és operaénekesnek képzeli magát. Herr Potykenek kell szólítani. Te csak figyeld meg, én hogyan beszélek vele, aztán te is úgy beszélj.

A „Herr Potyke" kinn a város végén lakott, az új negyedben, az ablakai a mezőre és a hegyekre néztek.

Szittya szörnyű rutinnal játszotta el az elátkozott királyfit. Potyke kicsit gyanakodva fogadott bennünket, de alig hogy helyet foglaltunk, Szittya már kérte, játsszon valamit a zongorán, mind a ketten nagy zeneélvezők vagyunk s ő zenekritikákat is szokott írni arra érdemes koncertekről.

Potyke úr kellemesen mosolygott, egy ideig hagyta kéretni magát, aztán felállt a szabóasztalka mellől, nyakából kiakasztotta centiméterét, a tükör előtt felvette bársony zekéjét s odaült a zongorához. Mint valami minden hájjal megkent virtuóz ujjaival végigszaladt a zongora fehér-fekete fogain s azután valami édes Mozart-kompozicióba kezdett. Sovány teste ide-oda hajlott, a melódiák után, valósággal átszellemült, már valahol a mennyország kapujában

járhatott. Aztán a torka is fölnyílott, zengette a hangszálait, a végsőkig feszített hanghullámok, éreztem, hogy elöntenek, fizikai fájdalmat okoztak nekem, majdnem agyonvertek. Még sokáig kellett így élet és halál között virrasztanom s mikor a koncertnek vége lett, Szittya tapsolni kezdett, s mint jó statisztának, nekem is tapsolnom kellett.

Potyke fölállt a zongora mellől, stuccolt bajuszával játszott és megkérdezte: — No mit szólnak, uraim, az egészhez? Csak tessék őszintén beszélni, rajtam már senki sem ejthet újabb sebeket.

Szittya szinte tálcán vitte elé a dícséreteket. Édes, jószagú szavakkal kenegette, de közben a mi helyzetünk elpanaszolásáról se feledkezett meg. Beszélt, beszélt s a végén egy édes-keserű krumplicukor jött ki a mondókájából. Potyke úr már le se tudta volna tagadni, hogy igazi jóbarátokra akadt, éreznie kellett, hogy hálával tartozik nekünk, szíves és vendéglátó volt hozzánk. Meghívott ebédre. Potyke nem csak zongorista és énekes, de hogy a lelke egészen megtisztuljon, a húseledelektől is megtartóztatta magát, vegetáriánus volt. Narancsot, banánt és egyéb déli gyümölcsöket ebédeltünk. Szittya a vegetáriánizmusról is tudott prédikációt tartani, de én szerényen süketnéma lettem, inyemben a herbergi lepényt s a távoli kocsmák virsli- és sörízeit éreztem.

— Legyen szerencsém, uraim, máskor is — áradozott Potyke. — A jó barátság az élet jó íze, uraim. Boldog lennék, ha önök is áttérnének a teljes vegetáriánizmusra, a művészi lélek pusztítson el magában minden állati vo-

nást, így a húsevés csúnya szokását is. A jövő a tiszta leléké.

— Én mindig híve voltam a vegetárianizmusnak — válaszolta Szittya s hódító gesztussal rám mutatott, — a barátom szintén. De mennyivel könnyebb önnek konzekvensnek maradni, mint minekük. Ha önt a művészetben ma még nem is méltányolják eléggé, a szabóság meghozza önnek az élet föntartásához szükséges minimumot. De nekünk költőknek se fix jövedelmünk, se lakásunk nincsen.

Potyke egy ideig mintha tétovázott volna, aztán azt mondta, hogy van neki egy padlásszobája, ahol a könyveit tartja. Ha meg nem vetjük ezt a helyet, szívesen rendelkezésünkre bocsátja. Szittya nehezen határozott ebben a kérdésben, először látni kívánta a szobácskát s csak aztán mondta: — Ha valamiképpen használható az, természetesen el fogjuk fogadni.

Két emeleten túl, magas padlásgerendákon át jutottunk be a szobácskába. Nem nagy, de szép tiszta fülke volt ez, egyik sarkában valóban volt vagy 25 rémregény s a plafondon egy fölfelé nyíló ablak.

Szittya elfogadta az ajánlatot s Potyke úr örült neki, hogy boldogítottuk.

Majd hozatok föl matracokat és takarókat az uraknak. Lent majd adok egy aluminiumkulcsot, kérem, hogy állandóan hordják maguknál.

Mind a hárman elégedetten búcsúzkodtunk.

Későn éjszaka egyedül tértem vissza az új szállásra.

9.

Szittyával másnap reggel csak a Herbergben találkoztam újra. Eleven és kialudott volt.

— Bocsáss meg, hogy nem mentem haza — mondta, — sok dolgom volt az éjszaka.

Nem haragudtam, legalább is olyan jól aludtam, mintha ő is otthon lett volna. Potyke úr azonban nem invitált meg reggelire, vártam, hogy fizessen valamit Szittya. Mintha kitalálta volna a gondolatomat, megkérdezte, teát vagy kávét akarok-e reggelizni.

Kávéztunk és közömbös dolgokról beszélgettünk. Később levelet kezdtem írni Jolánnak, beláttam itt az ideje, hogy végre részletesen beszámoljak neki eddigi élményeimről. Bőbeszédű voltam, minden érdekesebb dologra kitértem.

— Kinek írsz — kérdezte Szittya.

— Egy fiatal asszonynak. Újpestre. Nagyon érdekes asszony, szereti az új verseket és vakmerő tud lenni minden dologban.

— Szereted?

— Az lehet — mondtam fölényesen. — De aligha vagyok bele szerelmes. Ezt az érzést nem is ismerem.

— Gyerekség. Meg se tudom érteni, hogy valaki egy asszonyba szerelmes lehessen.

— Pedig ezer számra vannak ilyenek.

— A plebsz. Utálatos az embereknek ez a sablonos nemiélete. Egészen másképpen volt ez a görögöknél. Ó, a fiatal atléták pompás teste!

Hirtelenében nem értettem meg a mondatok jelentését, tétován mosolyogtam.

— Te is szép fiú vagy, de ez a szépség még nyers és érzéketlen. Kár, hogy ennyire unintel-

ligens vagy. A cizellált lélek a tiszta dolgok iránt vonzódik, a fiatal férfitest mindig tisztább, mint a nőé.

— Eriggy a pokolba — dünnyögtem ingerülten. — Mondom, nem tudom, hogy mi a szerelem, de csak nem bolondultam meg, hogy „fiatal atléták" után futkossak!

Szittyát mintha valami undorféle fogta volna el, fölkelt mellőlem, nem érdemesített rá, hogy tovább beszéljen velem erről a különös témáról. Később elment és csak ebédhez jött vissza. összeismerkedtem a Herberg többi magyarjaival, most más szivesebben fogadtak, beszélgettek velem.

— Legyen elővigyázatos — mondta egyikük, — mert az a maga mókusa homoszekszualista. Itt mindenki ismeri s nem szívesen állnak vele szóba.

Kellemetlenül hatottak rám ezek a beszédek, valami félelem vagy undorodás fogott el. Megindult a fantáziám, mindenféle eddig nem látott és nem érzett dolgok jutottak az eszembe. Ebéd után, úgy hogy Szittya semmit se vegyen észre, hazaszöktem Potyke úrhoz.

A közös ágyba is mezítelenül kellett volna befeküdnöm, de mivel ilyen veszedelmes alaknak ismertem meg Szittyát, nem lett volna bátorságom ahhoz, hogy védtelenül egy takaró alá kerüljek vele. Potyke úrnak elmondtam, nincsenek alsóneműim, kértem, hogy kölcsönözzön valami hálóruhát. Egy hosszú inget adott, nagyon szívesen beszélgetett velem és uzsonnával is megkínált. Szorosan egymás mellett ültünk az asztalnál. — Szép haja van — mondta és apásan megsímogatott.

Megszeppenve hallgattam.

— Maga szimpatikus fiú, de barátját, a Szittya urat nem kedvelem. Úgylátszik, nem igen gondozza a testét, rossz érzése van az embernek, ha a közelébe kerül. Legyen óvatos vele szemben s ha ő nem akarna valamiért magával lakni, használja csak a szobát egyedül is továbbra. — Felém nyúlt a kezeivel, mintha át akart volna ölelni. Ijedten elhúzódtam tőle.

— Csiklandós nagyon? — kérdezte, hogy kilátszottak a fogai és a megfehéredett inye.

— El kell mennem — mondtam. Megigértem, hogy mingyárt visszajövök, marasztalt, nehezen tudtam elszabadulni tőle.

A hálóinget összegöngyöltem, elvittem magammal a Herbergbe és útközben furcsa, összezagyvált gondolatok zsongtak a fejemben. Úgy éreztem, valami átgázolhatatlan hinárba kerültem a két ember között. Pontosan nem tudtam mit akarhatnak velem, de rájuk gondolnom is kellemetlen volt. Egész estig nem tudtam megszabadulni ettől a nyugtalanságomtól. Szittya bántóan jó volt hozzám, kétségtelenül láttam, hogy udvarol nekem. Elhatároztam, nem rettenek vissza tőle, erősebbnek éreztem magam nálánál, megnyugodtam, ha valami szemtelenséget akar, kegyetlenül elverem.

Este ő csokoládét és fügés kenyeret vacsorázott, nekem krumplislepényt rendelt. Jóízűen ettünk és korán mentünk haza.

A négy fehér fal, mint hűvös lemezburkolat vett bennünket körül. Nem mertünk hangosan beszélni, ez azonban nem gátolt meg bennünket abban, hogy órahosszat kötekedjünk afölött, ki kerüljön falhoz a matracon. Szittya

mindenáron engem akart belülre erőszakolni, rossz sejtelmekkel voltam tele, nem engedtem magam legyőzni. Végre is ő kényszerült belülre húzódni. Neki még volt alsóneműje, ezekben a piszkos dolgokban bujt a takaró alá. Eltitkolhatatlanul izgatott voltam, csak úgy immelámmal vetkőződtem, testem érintésekor éreztem, hogy a bőröm megripacsosodott. Eloltottam a lámpát és fölvettem a hálóinget, sokkal hosszabb volt nálamnál. Leültem az ágy szélére és alul csomóra kötöttem az inget. Emlékeztem rá, apró gyerekeket szoktak így megvédeni a gonosz játékoktól. Kissé megnyugodtam. Csöndben behúzódtam a takaró alá. Lehúnytam a szemeimet, de sokáig nem tudtam elaludni. Megfeszült idegekkel vártam, éreztem, valami szokatlan dolognak kell bekövetkeznie. És semmi nem történt. Szittya arccal a falnak fordultan már aludt mellettem. De nem tudtam megnyugodni, hátha csak szimulál. Órák multak el így, ebben a rettentő várakozásban, aztán láttam, a fejünk fölött lévő ablakból eltünnek a csillagok s az indigó színű ég lassan megvilágosodik. Mielőtt még Szittya is felébredt volna, hogy éjszakai gyávaságomat el ne áruljam, ingem alján kikötöttem a csomót és fesztelenül fölnyújtóztam, mintha jó álomból ébredtem volna.

— Utálatos ember vagy, hogy annyit mozogsz éjszaka — mondta Szittya. — Azért mondtam, hogy menj belülre, akkor én jobban elhúzódhatok tőled.

— Arról szó se lehet, hogy a falhoz menjek.

Anélkül hogy vizet láttunk volna, felöltözködtünk s valami ennivaló reményében lementünk Potyke úrhoz. A zseniális szabó már a

zongoránál ült és fülrepesztően eregette ki magából az áriákat. Természetesen újból megdícsértük a tehetségét s ő újból jól tartott bennünket naranccsal és banánnal.

Jóllaktam és jó érzéssel lődörögtem, de mégis úgy látszott, elmultak fölöttem a gondtalan tétlenség napjai. Szittya minden bevezetés nélkül azt mondta:

Én már minden területet learattam, most már neked is meg kell kezdened a munkát. Ismered-e a zsidó kasszákat?

— Hogy ismerném, hiszen én nem vagyok zsidó!

— De mivel hercegprímás se vagy, a két márkát tehát fölveheted a zsidókasszánál.

Értelmetlenül hallgattam.

— Majd én elkísérlek egész odáig. Az előszobában van egy kasszaablak, várakozz, amíg a sor rád kerül, osztán azt mondod: „Ich bitte, arme Jud."

Tehetetlenül szabadkoztam.

— Mi lesz akkor, ha mégis észreveszik, hogy nem vagyok zsidó?

— Semmi. Azt ők nem tudják az ablaknál megállapítani, hogy te zsidó vagy-e csakugyan. Ha azt kérdezik tőled, honnan jöttél, mond, hogy Magyarországból, Tiszaeszlárról, ahol az egész családodat megölték s csak neked sikerült elmenekülnöd. Ezért vagy most itt, se rokonaid, se ismerősöd, se pénzed nincsen.

A dolognak ez a beállítása tetszett nekem, rászántam magam, hogy végigjátszam a játékot.

A hatalmas váróterem tele volt pajeszes és szakállas emberekkel. Zsongott az élet, mint a

méhkas. Oroszul, lengyelül és zsidóul beszéltek egymás között, nagy szélmalom-gesztusokkal, elsavanyították a levegőt és összetördelték a világosságot. Később megtudtam, a tömegnek egyik része az orosz-lengyel pogromok elől menekült világgá, nagy szomorúságú hazátlan emberek ezek. A másik, nagyobb részük azonban közönséges csavargó, akik tavasszal útraindulnak hazulról, végigkoldulják fél Európa zsidó kasszáit s őszre némi vagyonkákkal térnek vissza a családjukhoz. Türelmetlen, erőszakos emberek, áskálódnak egymás ellen s mint valami szentséget mutogatják föl mesterségesen táplált nyomorúságukat. A hitközségek sameszei már messziről megismerik őket, de rohamozó jajgatásaik elől nincsenek kibúvók. Őket nem törték meg családi tragédiák, nem rémítették el az élettől gyilkos kezek fenyegetései, mint a piócák vetik rá magukat mindenre. Hiába voltak a rendszabályok és prédikációk, ők furakodtak oda legelőbb a kasszaablakhoz. Egy se mozdult addig, míg a neki járó összeget föl nem vette. A pénztárnok németül beszélt s ők szörnyű zsargonban feleseltek.

Órák hosszat tartott előttem ez a torlódó mocskos áradás.

Ott álltam az ablak előtt.

— Ich bin arme Jud — dadogtam sután. A szavak, mintha üvegcserepekből lettek volna, fájdalmasan meghasogatták a nyelvem, arcom vértelenül lefonnyadt és nem mertem a pénztárosra tekinteni.

— Wo von?

Elmondtam a betanult mondókát, kabátom

alatt éreztem a kiugrani akaró szivemet, majd megfulladtam a terem forró levegőjétől.

— O ja, Tiszaeszlár, ich weiss — mondta a pénztárnok melankólikus sóhajtással és kiszórta elém a két ezüst márkát.

Kint a kapu előtt holtra fáradtan még mindig várakozott rám Szittya.

— Megvan? — kérdezte türelmetlen bizonytalansággal.

— Meg — mondtam. — Csúnya, utálatos dolgot csináltam most, szégyellem magam önmagam előtt. Ha tudnám, hogy kettőnk közül nem te vagy a nagyobb gazember, akkor azt mondanám: köpj le, jelents föl a rendőrségnél ezért a gazemberségért.

— Ugyan kérlek! Képzeld el, milyen krumplislepényeket vehet magának ezen a pénzen az ember. És egyáltalában mért a lengyel zsidók vigyék el azt helyettünk. A kapitalista társadalomban nem szabad, hogy morálista skrupulusai legyenek az embernek. Igaza van Stirnernek és Nitzschenek, mikor az individuum abszolút jogairól beszélnek. Micsoda kényszerűség gátolhatná az én életem kiteljesedését.

— Ezek ostoba szólamok. Ezen az alapon szó se lehet a szociális emberi közösség megépítéséről.

— Ismerem, ezt így tartja a szocialisták birka értelmisége. Minket anarchistákat nem nyugtalanítanak morálgiliszták. Elhatároztam, ha befejeztem a Krisztus-képekről szóló könyvemet, prédikációkat fogok tartani az anarchizmusról. Tolsztoj ostoba csizmadia-filozófus, az embernek nem Istenhez kell hasonlítania, fölül

kell emelkedni Istenen... én például határozottan érzem, hogy uralkodónak születtem.

Már benn ültünk a Herbergben, ő savanyú halat, én pedig lepényt ettem. Végeszakadatlanul még mindig beszélt. A teremben levő magyarok körénk szivárogtak, nem tudták honnan indult a beszélgetésünk, de belevetették magukat a vitába, mint a farkasok rászabadultak Szittyára. Nem hátrált meg. Már állva s valóban mint valami próféta szónokolt.

Aztán megjelentek a pincérek és csöndet teremtettek.

Este kimentünk a városba csavarogni. Még bennem zsongtak a délutáni vita hangjai, de már magam se tartottam olyan nagy bűnnek a zsidókassza lekoldulását. Az merő agyalágyultság következménye, amit Szittya beszélt, de mégis beláttam, ha magunkfajta ember a magunk módján élni akar, sok minden kellemetlennek látszó dolgot el kell követnie, hogy valahogyan a fölszínen tarthassa magát. Kétségtelen az alaphibát ott követtem el, mikor meggondolatlan vakmerőséggel útraindultam s most már vállalnom kell minden elkövetkező kényszerűséget. Én nem is tudom mi a helyesebb, korán reggeltől késő esig benn dolgozni egy gyárban s negyvenéves koromban, anélkül, hogy a világról tudomást vettem volna, koldus módra elpusztulni, vagy pedig kis praktikákkal, szégyentelen szembeszállásokkal kiverekedni a napi falatot s a nagy világban élni, leélni a részünkre megadott életet... Emberek jöttek-mentek az uccákon, a kirakatok világítottak s a vendéglőajtókon kiáradt a friss ételek szaga. Nem voltam

fáradt, nem voltam éhes, maradék nélkül élveztem a hangokat, fényeket és illatokat.

— Még maradt elegendő pénzünk holnapra — mondta Szittya, — délelőtt elmehetünk a múzeumba, délután pedig megnézünk egy-két templomot. Ha komoly szerephez akarsz jutni, mint író, akkor tanulnod kell. Hallottál már valamit Rembrandról és Böcklinről?

— A Rembrandt az egy amsterdami festő volt, ismerek tőle néhány reprodukciót és azok tetszenek is nekem. A másikról azonban még semmit sem hallottam.

— Az is festő. Holnap majd meglátod a képeit, a misztikus csönd és a melankólia legnagyobb mestere.

Igy beszélgetve még kimentünk az állomásra, aztán kissé elfáradtan hazaballagtunk.

Hogy egyedül fönn voltunk a szobában, megint elfogott a tegnap esti félelem. Szittya megint megkísérelte, hogy a matrac külső felére kerülhessen, én megint nem engedtem magam legyőzni. Csönd lett, de mielőtt még bebújtam volna a takaró alá, minden eshetőségre való tekintettel megint bekötöttem magam a hálóing.

10.

Reggel még alig virradt, kopogtattak az ajtónkon. Két nagybotos és keménykalapos detektív volt.

— A rendőrségtől jövünk — mondták. — Mióta laknak ebben a szobában?

— Két napja — felelte Szittya. Összekuszált fejéből ijedten pislogtak elő az álmos szemei.

A detektívek firkáltak valamit a könyveikbe, mogorván parancsolgattak.

— öltözzenek fel, eljönnek velünk!

Szittya, mint valami hörcsög elvadultan tiltakozott, de hiábavaló volt minden. Ki kellett másznunk a takaró alól, morgolózva öltözködtünk.

A rendőrségen felvették a nacionálénkat s még mielőtt tudták volna, tulajdonképpen kik is vagyunk, már is úgy kezeltek bennünket, mint büntetendő homoszexualistákat. Egyik detektív a priuszunk után kutatott a kartotékban.

— Még nincsenek bent — mondta — s nekiült a munkának, hogy besorakoztasson bennünket a nyilvántartottak közé. Készenlétben várakozott, az előljárója keresztkérdésekkel vallatott bennünket. Mind a ketten tiltakoztunk az oktalan gyanusítás ellen s én valóban semmi érdemlegeset nem tudtam volna mondani a homoszexualizmusról. Szittya valósággal együgyűnek mutatta magát. Semmi kompromittálót nem tudtak kivenni belőlünk s így nem is kerültünk rá a nyilvántartottak listájára.

— Egyelőre nincsenek adataim maguk ellen — jelentette ki a rendőrtisztviselő. — De két héten belül mégis el kell hagyniok Stuttgartot. Addig is nem szabad egy ágyban aludniok, most pedig ezzel az úrral átmennek a laboratóriumba, ahol lefényképezik és ujjlenyomatot vesznek magukról. Két héten túl tehát nincs joguk itt tartózkodniok. Megértették?

— Igen, megértettük! — mondtuk s anélkül, hogy egyszer is hátranéztünk volna, az egyik detektívvel átmentünk a laboratóriumba. Az ablak előtt fehér háttérrel oldalról és elölről

lefényképeztek bennünket, aztán egy mérleg alá álltunk, megmérték milyen hosszúak vagyunk, végül valami masszával bekenték a hüvelyk- és mutatóujjunkat s rányomatták velünk egy papírlapra. Vékony, finom erezetű nyomok maradtak az ujjaink után a papíron. Valami idegen szemlélő előtt mindez csak gyerekes játéknak látszhatott volna, engem erősen megrendítettek ezek a percek. Ha egyszerűen pár hónapra elítéltek volna, azt bizonyára sokkal fölényesebben vettem volna tudomásul. Ismertető jeleimnek ez az elkönyvelése embertelen megalázásnak tünt föl előttem. Úgy éreztem, többé nem vagyok a magam ura, itt számon tartanak engem; mintha hosszú láncra kötöttek volna, amivel, ha nekik úgy tetszik, bármikor kiemelhetnek a világból.

— Ostobaság! — mondta Szittya az uccán. — Ez a német bürokrácia. Mindent ellajstromoznak és azt hiszik, ezzel mindent meg is oldottak. A mi eszünket és akaratunkat egyszerűen kihagyják a játékból. Ez már a hetedik ujjlenyomatom Németországban s én azért mégis itt vagyok.

— Rám nagyon komiszul hatnak az ilyen dolgok. Ha ki nem tiltottak volna, akkor se tudnék tovább ittmaradni.

— Miattam egye meg őket a fene! Én nem vagyok olyan érzékeny, mint te. De ha nem akarnál egyenesen Párizsba menni, ahonnan én csak két hónapja jöttem el, akkor szívesen veled mennék. Gyere először Brüsszelbe, ott maradunk néhány hétig, aztán én is átmegyek Párizsba. — Hosszú alkudozások után megegyeztünk.

Tegnapi határozatunk szerint múzeumba mentünk. Éhes, kipihent szemekkel nézelődtem a rengeteg kép között, sok volt olyan, ami megállított, ami minden érdeklődésemet le tudta kötni. De mind közül Böcklin sötétkék színei voltak azok, amik legteljesebben tudtak szólni hozzám.

— Szépek, valóban nagyon szépek — mondtam elragadtatással Szittyának. — Ezek valóban hangulat-képek, de ezek a hangulatok testté válnak a vászonra rakott festékben. Azt hiszem, mindent kiérzek belőlük, amit a festő érzett, mikor festette őket.

Szittya még órák hosszat beszélt Böcklinről, a festőről és emberről egyaránt. Örömmel hallgattam és nem tagadtam le, hogy sokat tanultam ezen a napon. Jóformán semmi pozitívum nem volt abban, amit ő mondott, de az a lelkesedés, amivel beszélt, bennem is megindította a rajongás áradatát, talán még soha sem éreztem ilyen erős vágyat a teremtő munka után.

Délután „Csődsziget" címen verset írtam a Herbergen. Szittyának nagyon tetszett a költemény, azt mondta, nagyon jó a technikája és mély emberi tartalma van. Boldog voltam, mint valami megdícsért, ártatlan gyerek s hogy valahogyan kihirdessem magamból ezeket a szokatlan örömöket, a verset hazaküldtem Jolánnak és egy hosszú levelet is írtam hozzá. Ez volt az első alkalom, hogy mellékcélzatosság nélkül jöttek ceruzámra a szavak, mértéktelenül áradozó voltam. „Válaszolj minél előbb" írtam a levél végére. „Szeretnék együtt lenni most veled s bevallom, te különb voltál nekem minden asszony-

nál. Az itt küldött verset jól sikerült munkámnak tartom, ha te is úgy gondolod, vidd fel a „Független Magyarországhoz". A lapot expressz küld el, ha a vers megjelenik benne. Csókollak, Kasi."

Nem sokáig tartott ez a határtalan jóérzésem. Ha beosztóan tudtunk volna gazdálkodni, akkor kellett volna, hogy legyen még pár pfenningünk a két márkából, de mi mértéktelenül ettünk, sőt édességeket is nyalakodtunk s így már újból pénztelenül álltunk. Szittya új címeket keresett elő a noteszéből, ezeket most az ő utasításai szerint nekem kellett lekoldulnom. Estefelé elmentünk az Ujságírók Segélyegyeseületébe s mielőtt aludni tértünk volna, az Ujságkiadók Klubjába. Szittya ismert figura volt már mind a két helyen, mintegy kötélen vezetett föl engem és erősen protezsált. Nem nagyon szívesen láttak bennünket. De Szittya ezt nem vette tudomásul, szerénytelenül dolgozott az érdekemben.

— Érdekes, hogy önök magyarországi kollégák ennyire leszegényedetten, pénztelenül vetődnek ki külföldre — lamentált mind a két helyen a titkár. — Miért is jönnek ki hozzánk, ha nem tudnak németül. Hogy lehet reményük ahhoz, hogy itt bármiféle pozicióba kerülnek?

— óh, uram! — mondta Szittya. — Magam részéről nem panaszkodhatom az utóbbi időben. Több helyen közlik a dolgaimat s anyagilag nem vagyok zavarban. Mondhatom, a fiatal kolléga úr nagyon érdekes tehetség s mikor ide fölhoztam, biztosra vettem irányában az önök jóindulatú támogatását.

A titkár elkényszeredetten mosolygott.

— Kérem, kérem, valószínűleg ön nem téved. S már elő is vette a nyugtakönyvet, beleírt öt márkát és elküldött bennünket a pénztároshoz.

Fölvettem a pénzt és megint gazdagok voltunk.

— Nagyon nehéz veled boldogulni — elégedetlenkedett Szittya még akkor is, mikor már ismét csokoládé és krumplislepény előtt ültünk. — Annyira hozzászoktál a pfenningek koldulásához, hogy kicsit jobb helyen ki se mered nyitni a szádat.

— Elismerem, hogy te nagyobb kaliberű koldus vagy, mint én, de látod, hogy a Kiadók Klubjában te se tudtál elérni semmit.

— Nem, mert meg vannak kötve a kezeim. Túlságosan rosszul vagy öltözködve ahhoz, hogy ezek az emberek meghatódjanak pillanatnyi helyzeteden. Ha ilyen ruhába állítasz be hozzájuk, amilyenben most vagy, egyszerűen kívül esel a látókörükön és nem hajlandók tudomást venni rólad. Minden az első inpresszziókon múlik. Ha lenne jobb ruhád, ebből a puszta tényből következőn mingyárt lenne több ennivalód is... Nekem már nem szükségesek ezek a külsőségek. Pillanatok alatt beletalálom magam az új helyzetekbe, tudok a nyelvükön beszélni és úgy tudom megmutatni magamat, ahogyan akarom.

Éppen azzal akartam neki visszavágni, hogy ő még madárijesztőbb figura nálamnál is, de utolsó mondatával meggyőzött a kettőnk közötti különbségekről.

— Itt nincs semmim, de odahaza maradt még egy öltözet fekete ruhám, egy pár cipőm

— mondtam. — Ha gondolod, hogy ezzel könnyíthetünk magunkon, utánam küldethetem.

— Irj érte máma s kérd, hogy a frankfurt am maini főpostára küldjék.

Későn mentünk haza s némi félelem élt bennünk, hátha leselkednek ránk a délelőtti detektívek. Mint az idegenek, elhúztunk a kapunk előtt, csak miután átnéztük az uccát, mentünk be a házba és másztunk föl a sötét padlásra. Komikusnak tünt előttem, hogy itt a rendőrség speciális nagyítókkal őrködik az egyes emberek erkölcse felett s mégis köztudomású, hogy sehol sincs annyi kéjgyilkos és homoszexualista, mint éppen Németországban. Ezeknek a deformálódásoknak bizonyára mélyebb társadalmi okai vannak, de a mechanikusan mozgó bürokrácia megelégszik a külszín elkendőzésével. Komolyabban segítő kézzel senki sem nyúl felénk, de vigyáznak arra, hogy két lehasznált csavargó egymás mellé ne kerüljön az ágyban. Ők félnek miattunk, én azonban már egyáltalában nem féltem Szittyától. Az ő állítólagos homoszexualitása nem volt egyéb egy bogaras ember hencegésénél. Holmi elképzelt merényletek ellen már nem védekeztem gyerekes óvatossággal. Nem húzódtam ki a matrac szélére, hogy egész éjszaka nyugtalan bizonytalanságban balanszírozzak ég és föld között. Szittya a tipikus jó alvó volt, befordult a fal felé, aludt hideg vérszegénységben, hogy akár kidobhatták volna az ablakon. Én még sokáig ébren maradtam s ha már nem is féltem tőle, nem tudtam megszokni magam mellett az idegen testet. Szittya pipázott napközben s a keserű dohánylé, mintha a bőre alá is beszivárgott volna, csípős pipaszag áradt

ki a testéből. Minden este ideges kimerüléssel törtem csak álomba. De ennek nem valami testi vagy lelki betegség volt az oka, reggel kipihentem és frissen ébredtem.

Majdnem naponta belátogattunk Potyke úrhoz. Napi táplálékaink közé az ő déli gyümölcseit is bekalkuláltuk s módosítás nélkül ragaszkodtunk ehhez az elhatározásunkhoz. Pedig hát nem, egyáltalában nem túlságosan kis árat fizettünk ezekért a materiális gyönyörökért. Potyke úr örült nekünk, a hálójába került publikumnak, megzengette hangszálait és nyihogott és vonyított előttünk, mintha tüzes vassal kínozták volna. Lehet, hogy valóban volt valami tehetség ebben az emberben, de az én zeneművészeti tudásom és fölvevő képességem alig terjedt túl a ligeti énekesek élvezésénél. Valami iszapos, szürke tenger felületén ringatóztam, a föleresztett hanghullámok hajótöréssel fenyegették körülöttem a világot. Émelygett a gyomrom, hasogatott a füleimben s a gazember Szittya után az előadás végén nekem is mindig tapsolnom kellett. Ez a műélvezés tagadhatatlanul szenvedés volt az én számomra, de rosszul mentek a boltjaink, szolgálnunk kellett a házigazdánknak. Váratlanul azonban mégis megvirradt fölöttünk.

Az egyik reggel csakúgy unalomból szétnézelődtem a padláson s a szobánk mögött ponyvára szétteregetett s nyilván télire konzerválódó gyümölcsökre találtunk. Érett, saját édességében megaszalódott fügék, almaszeletek, narancshéj, héjában maradt dió s más egyéb dolgok hevertek garmadával a padlásablakon becsurgó nap alatt. Potyke úr akár meghalhatott

volna most tőlünk árvaságában. Nem volt rá szükségünk, hogy leüljünk az asztalához, este, hazajöttünk, pótlakomát csaptunk a szárított gyümölcsökből s reggel utravalóul teletömködtük vele a zsebeinket. Ha semmi jövedelmi forrásunk sem lett volna, nem kellett volna éhen pusztulnunk. S valóban gyorsan közeledtünk ahhoz a pillanathoz, hogy minden kereseti lehetőségből kimaradjunk. Már nem volt egyesület vagy klub a városban, amit meg ne látogattam volna s ahonnan el ne hoztam volna a legalább is minimálisan elhozhatót. Ez a minimális nagyon gyakran a semmi volt. A falusi koldulásoknál szinte előnyömre szolgált, hogy nem tudtam eléggé németül, itt azonban már az ajtóküszöbről elutasítottak a libériás szolgák. A falukon nagyreményű vándor, de itt csak kellemetlen koldus voltam.

— Itt már nagyon ég alattunk a föld. Ideje lesz továbbmenni, különben belecsúszunk a kanálisba. — De én is inkább csak sokat lamentáltam, magamban azonban nem föltétlenül ragaszkodtam a rögtöni továbbinduláshoz. A dologtalan ember öntudatlan kényelemszeretete marasztalt bennünket, máról holnapra halasztgattuk az utazást s végre is csak a rendőrségtől engedélyezett két hét letelte után indultunk neki Frankfurt am Main felé.

Újból Isten tenyerében az országúton voltam, semmivel se gazdagabban, mint mikor hazulról elindultam, semmivel sem igényesebben és gondtalanabbul, csak éppen hogy a macskaábrázatú Gödrös helyett a buldoggábrázatú Szittya kullogott mellettem. Rengeteg iratcsomókkal teletömött hátizsákot cipelt és szívósan

kapaszkodott a földbe. Kitartó tempóban hagytuk magunk mögött a kilométert jelző köveket. Úgylátszott, ő gyöngébb fizikumú nálamnál s mégis én voltam az első, aki a fáradságról szót ejtett.

— Semmi az egész — mondta. — Ha kitartás van az emberben, 50 kilométert is lemorzsolhat naponta.

— De minek! Ki parancsolhatna ránk ilyen esztelenségeket. Nem az a fontos, hogy az ember sokat menjen, hanem hogy mennél kényelmesebben éljen. — Már az első faluban meg akartam pihenni, de ő benne, mintha valami bolond masina dolgozott volna, tovább mozgott, magával húzott, akár egy eleven mágnes.

— Mit akarsz ezektől a faluktól — mormogta. — Ezek nem nekünk való helyek. Utálom az ambiciózus koldusokat, benned is sok van még ebből a kicsinyességből. A mi tanyáink a városok. Igaz, hogy mi is koldulásból élünk, mint a többi csavargók, de mi mégis csak intelligensebbek vagyunk náluknál, mázoljuk át legalább a cégéreinket. Egészen más az, a paraszttól alázatosan egy darab kenyeret kérni, mint valamelyik egyesület titkáránál megjelenni. Nálunk, „pillanatnyilag anyagi zavarokba jutott íróknál" minden a stílustól függ.

Már bele vadult a prédikációba. Jóllehet, rá se hallgattam, de ma megcsappanás nélkül áradtak belőle a szavak. Fölvirágozta és körülhímezte magát elszabadult fantáziájával.

11.

Beérkeztünk az első városba. Pénzünk nem volt, de még sem kezdtünk neki a koldulásnak. Ösztönösen tekintgettem erre, arra, értékeltem a lehetőségeket, amit a meg nem látogatott házakban elmulasztottunk. Gödrösre gondoltam, be szerettem volna látogatni a kapuk mögé s eljátszani a mi megszokott mindennapi komédiánkat. Szittya, mintha előre megrajzolt terv szerint dolgozna, célirányosan törtetett előre, vitt magával a város belsejébe.

Egy kisebb vendéglőbe ültünk be vacsorázni. Társam igazi módszerét még nem ismertem, nyugtalanított, hogy így pénz és minden reális kilátás nélkül elhelyezkedtünk lakmározni. Szittya meggondolás nélkül rendelt és előhozatta a cím- és lakjegyzéket is. Kissé rövidlátó volt, ceruzás kezével, mint valami rutinírozott hivatalnok, végigszántott a könyv oldalainak kezdőbetűin. És jegyezgetett, sorra kerültek a vegetáriánusok, a gnosztikusok, az üdv hadserege, a zsidó hitközség, a szocialisták és minden egyesület és klub, ami a városban föllelhető volt. Vacsora után nekem sört rendelt, ő pedig nekilátott a pénzszerzésnek. Nem vitt magával, élt benne valami beteges virtus s valami anyáskodó szentimentalizmus, rendkívüli jelenségnek akart előttem látszani és jól esett neki, hogy gyámolítson engem, a nálánál ügyetlenebbet.

— Ha elfogyott a söröd, csak rendelj magadnak — mondta, — mingyárt itt leszek pénzzel.

Kivágódott az ajtón s én láttam az ablakon át, amint majdnem futva halad tovább az uccán.

Az emberek, akik szembejöttek vele, bizonyára valami hibbanteszű festőnek gondolták, groteszk figurája kiütközött a járókelők közül. Már hetek óta együtt voltam ezzel az emberrel, de hozzám is idegen volt még, nem tudtam fölismerni igazi lényét. Abban már biztos voltam, nem homoszexualista s abban is, hogy nem ő a hasfölmetsző Jack, mégis megmaradt titkolódzó, álarcos idegennek. Úgy beszélt, mint egy Istentől megszállott s lompos és piszkos volt, mint őszszel az elcsavargott ebek. Jó ember? rossz ember? szoktam kérdezni magamtól. S nem találtam határozott választ a kérdésemre. Talán a gyerekkorát kellett volna ismernem, vagy talán még messzebbre visszamenően a származását. Egy lehetett ő azok közül a legendás zsidók közül, akik egész életükben úton vannak és sosem érkeznek haza. Megkérdezhettem volna most tőle, mért csalt engem is Brüsszelbe s ha csakugyan oda akarunk megérkezni, mért indultunk el majdnem ellenkező irányban.

De ez a kérdés komolyan engemet sem érdekelt. Nekem is jól esett már a csavargás magáért a csavargásért. Ha volt ennivalóm és volt szállásom — volt mindenem. Nem törtem magam semmi után komolyan, beláttam, oktalanság kicsinyes dolgok miatt emészteni magát az embernek. Vigyáz ránk valami isteni vagy ördögi gondviselés s úgy még soha sem volt, hogy valahogy ne lett volna.

Már a harmadik korsó sört iszogattam, mikor Szittya visszaérkezett. Sokáig maradt, tehát nehéz munkája lehetett, de most mégis vidámnak és megelégedettnek látszott.

— Nem szeretem a sört — mondta és likőrt

rendelt magának. A kocsmáros valami viccet mondott, nagyon fölényesen válaszolt neki. Általában, ha egy kis pénz volt a zsebében, rögtön elátkozott királyfivá változott, hisztérikusan ingerlékeny volt.

Későig fön voltunk ezen az estén, Szittya könyvekről, képekről és furcsa élettapasztalatairól prédikált és nagyon hálás volt nekem, hogy meghallgattam.

Reggel tovább indultunk anélkül, hogy az utunkba eső házakat lekoldultuk volna. Forró nyár volt, az árnyéktalan utakon valósággal égetett bennünket a nap s időnként embertelen kínzásnak találtam a folytonos menetelést.

— Mi a fenének rohanunk ilyen szakadatlanul — dörmögtem. — Akárha máma, akárha holnap érünk be a városba, nagyon mindegy nekünk.

— Hogy melyik városba érkezünk be, nekem is mindegy, fontos, hogy valamelyikbe beérkezzünk. Itt kint a piszkos parasztok között megalázottnak érzem magam, ezek még nem emberek, otromba tuskók, akik állatokkal és trágyarakásokkal vannak körülvéve. Én a lelkemnek élek s szeretem a tiszta, szép dolgokat. Általában érzem, hogy a zsidó arisztokráciához tartozom. Ha egyszer módom lesz hozzá, olyan palotát építtetek magamnak, amelynek minden ablaka kelet felé néz. De ne hidd, hogy vallásosságból! Vastag szőnyegek lesznek a padlón s képzeld el, az ember meztelenül heverészhetik rajtuk. Puha lesz, mint a fű és mégse lesz fű. Olyan virágok lesznek rajta, amilyeneket én a szövőknél megrendelek. Ragaszkodni fogok ahhoz, hogy csak fiatal lányok dolgozhatnak a szőnye-

geimen. Ó Istenem, a brüsszeli csipkeverő lányok!

Alig is válaszoltam neki. Mentem mellette és oldalról nézegettem ezt a csodabogarat, ezt a mézeskalács-buldoggot, ezt a göndörhajú sivatagi tevét, ezt a hátizsákkal megrakott hétszínű papagájt és úgy tettem, mintha minden bolondériáját komolyan venném s lelkesülnék is értük. Végre is ahhoz megvan a joga, hogy olyannak képzelje magát, amilyennek neki jól esik. Hogy én csak a piszkos, lehasznált csavargót tudom látni benne, annak bizonyára az én paraszti alaptermészetem az oka. Az én fantáziám nem tudott olyan magasra fölröpülni, mint az övé, éreztem a fizikai gyötrődéseket, a forró kegyetlen földet s a még kegyetlenebb forró napot. De ezen nem lehetett változtatni. Oda voltam kötözve Szittyához s ő cipelt magával. És ő fáradhatatlan volt. Szakadatlanul menetelt és prédikált vagy írt menetközben piszkos irkalapokra. Belső nyughatatlansága nem engedte, hogy unatkozzon, vagy testileg elfáradjon. Elképzeltem róla, hogy így menetközben fog meghalni s fölismerhetetlenül továbbra is mozgásban marad az országutakon.

Mintha kergettek volna bennünket, egyik városból átvándoroltunk a másik városba, aztán hirtelen minden értelem vagy cél nélkül megragadtunk. Ilyenkor mindig kifogytunk a pénzből, napokig koplaltunk és ismét kikerültünk az Asylba. Ezek a gazdasági letörések engem mindannyiszor megrettentettek, de Szittya ezt is jobban bírta, közömbösen vette tudomásul a legborzalmasabbat is. Tegnap még azt mondta, utálja a krumplislepényt s egy márká-

nál is többet költött el krémes süteményre, ma itt vagyunk a szegénység purgatóriumában, vacak rántott levest vacsorázunk és a csupasz földre fekszünk le aludni. Voltak idők, mikor egészen leromlott a helyzetünk. Eleinte nem értettem meg ezeket a hirtelen változásokat, később észrevettem, mind ennek Szittya szeszélyeskedése az oka. Egyszerre, mintha kihúnytak volna benne az életenergiák, egészen csak a véletlenekre számított és semmit nem akart megtenni önmagáért és értem. Ezek a nagy lobogások utáni elpocsolyásodások voltak. Ilyenkor jött mellettem az országúton vagy ült mellettem a széken bambán néző és semmit sem látó szemekkel s valami fölényes gőgbe biggyesztett ajkakkal. Eleinte próbáltam megvígasztalni, aztán, hogy ezekkel a bogaraival is megismerkedtem, hagytam, hogy önmaga föllobogó erejéből kivergődjön ezekből a kritikus állapotokból. Nehéz, határozottan nehéz volt mellette az élet. Ha beleesett ezekbe a tehetetlen szomorúságokba, bozontos hajáról leszáradt a zsír, rőten megvörösödött s a szemei ijesztően kancsalítottak. Ilyenkor látni lehetett, hogy démonok laknak benne, könyörtelen uccagyerekek és gonosz vénasszonyok.

Hetek multán érkeztünk meg Frankfurt am Mainba. Elmentünk a postára, levelem volt Jolántól s egy nagy skatulyában a hazulról kért ruhaneműim is megérkeztek. A hosszú levélben semmi különösebbet nem találtam. Kíváncsi lettem volna rá, mit csinál otthon az asszony, kikkel érintkezik, van-e neki valakije, de ezekről semmit nem írt. Úgy éreztem, valószínűleg megvan az oka rá, hogy ilyen ügyesen más dolgokról

beszél. Szerettem volna tudomására hozni, nem haragszom érte, ha helyettem van valaki más barátja, de hogyan az ördögbe írhattam volna ezt meg neki. Bizonyosan félreértette volna. Azt olvasta volna ki a levelemből, hogy bolondulok utána és nyugtalankodom miatta. Ez pedig határozottan nem volt igaz. Néha gondoltam rá, de csak úgy, mint holmi barátra s ha átfutott rajtam egy-egy nyugtalanító érzés, ez teljesen érthető volt, hiszen amióta eljöttem hazulról, csak sajnálkozó szavakat és egy-egy darab kenyeret kaptam az asszonyoktól. Mégis elhatároztam, hogy ő nem ír magáról részleteket, én sem írom meg neki az érzéseimet és gondolataimat. Versek is voltak a levélben, az enyéimek, amik a „Független Magyarország"-ban jelentek meg. Örültem nekik, megmutattam Szittyának és őneki is tetszettek. De ezek mégis csak apró nyomtatványok voltak és sokkal nagyobb hatást váltottak ki belőlem a hazulról megérkezett ruhaneműim. Egy pár cipő, egy fekete öltöny és egy fekete művészgallér volt a csomagban. Este, mikor a Herbergben átöltöztem, Szittya el volt ragadtatva tőlem, körülhízelgett, valósággal szerelmes lett belém.

— Ez igen! Most már el lehet veled menni valahova — mondta ideges nyugtalansággal. — Majd meglátod, mennyivel könnyebben él meg az ember, ha rendes ruhája van. Ismered Gottfried Keller „Ruha teszi az embert" című elbeszélését?

— Nem ismerem.

— Különben igazad van, zagyva fecsegés az egész. De nézd meg a keleti virágokat, mért öl-

töznek föl azok olyan gyönyörű színekbe? Ha az ember önmagában olyan szép lenne, mint a virágok vagy az állatok, akkor nem kellene magát ruhákkal letakarni. Így azonban fontos, hogy szépek legyenek a ruháink. Ma elgyüssz velem néhány egyesületbe, majd meglátod, milyen könnyen összehozzuk a márkákat.

Én nem voltam elragadtatva az ő ömlengéseitől annyira, mint ő az én ruhámtól. Most már nekem is újra bele kell kapcsolódnom a pénzszerzésbe, ez a munkaterület csak kellemetlenséget hozhat a részemre. Már hónapok óta csak annyiból állt az életem, hogy jártam, ettem és aludtam, ezentúl azonban a pénzszerzés fáradalmaiban is meg kell osztoznom Szittyával. Már nem csak a komoly napi munkáktól, hanem a koldulástól is irtóztam. Megszoktam, hogy kitartott legyek s most fájt, hogy engednem kell nagy kényelemszeretetemből.

Szittya összeírta a címeket és elindultunk a vadászatra. Áradozón beszélt a kilátásainkról, de csakhamar tapasztalnom kellett, hogy csak az ő részeg fantáziájában voltak ilyen szépek a dolgok. Négy helyre látogattunk el ezen az estén, de sehol se tévesztettek bennünket össze a napkeleti bölcsekkel. Csak kelletlenül álltak velünk szóba, két helyen semmit se kaptunk s a másik két helyen is valósággal a pénztárnok bőre alól kellett kikönyörögni a márkákat. Szittyát már régebben ismerték ezeken a helyeken, bizonyára már többször is lekoldulta őket s ezért most taktikából semmit sem kért a maga részére. Az írók egyesületét is meglátogattuk. Szittya nagy ravaszkodón elővezetett, mint valami cirkuszi paripát, erőszakosan bemutatott a nagyon fancsa-

lian néző titkárnak s önzetlenül, mint nagyra becsülő honfitársam belekezdett a mondókájába.

— Méltóztassék megengedni — mondta, — hogy bemutassam önnek fiatal kollégánkat. Magyarország legtehetségesebb fiatal poétája, a legelőkelőbb folyóiratokba dolgozik és az őszi szezónban három egyfelvonásosát fogják bemutatni a budapesti Nemzeti Színházban...

Az elegáns úr vizsgálódón nézett rám, én a lehető legbájosabb ábrázatommal mosolyogtam rá vissza.

— Tanulmányúton van — dikciózott tovább Szittya — s mint méltóztatik tudni, Magyarország szegény kis ország, agrárállam... Méltóztassék elképzelni tehát, milyen anyagi helyzetben lehet egy fiatal író; — hirtelen felém fordult. — Szabad az egyesületi könyvecskéjét?

Megbeszélésünk szerint átadtam neki a szocialista párttagsági könyvecskémet, úgy tett, mintha a pénztárnok részére kérte volna el, de aztán mégis csak ő nyitotta föl hangosan megszámlálta benne a bélyegeket s nagyon megelégedetten visszaadta nekem. — Helyes, nagyon rendben van — aztán, — méltóztassék talán valami rendkívüli segélyt.

Az ember hümmögött, lassan, nagyon kelletlenül szánta rá magát, hogy mondjon valamit. Végre is megkaptam az üdvözítő 5 márkát. Szittya nagyon úri módon megköszönte ezt a semmiséget, kitünő menezsernek bizonyult.

Összesen 10 márkát gyüjtöttünk össze, ez határozottan szép összeg volt s gondtalanul nézhettünk elébe a legközelebbi napoknak.

— Továbbra is ezzel a metódussal fogunk dolgozni — mondta Szittya. — A jobb helyeken

engem már személy szerint ismernek errefelé s így könnyen lecsúszhattunk volna. Most azonban biztosítva vagyunk minden hajótörés ellen. Egy kis étterembe mentünk vacsorázni, finom cigarettákat szívtunk s csak éjfél után mentünk a Herbergbe aludni. Másnap dologtalanul sétálgattunk a városban s mivel Szittya kezelte a pénzt, sok krémes süteményt ettünk.

— Akarsz velem eljönni estére? — kérdezte Szittya, mikor már torkig voltunk minden jóval. — Ismerek itt egy nagyszerű helyet, ahol csak szép fiúk szoktak összejönni. Egészen meztelenre vetkőzhetik az ember s a rendőrségtől sem kell félni. Már beszéltem neked a homoszexualistákról. Ott majd meglátod, mennyivel szebb egy fiú teste, mint egy lányé.

— De én mégis inkább lányokra lennék kíváncsi. Valami olyan helyre szívesen elmennék már. Olyan régen nem voltam lányoknál.

Karonfogott. — Bízd csak rám magad. Semmiben sem szabad konzervatívnak lenni az embernek. Ha ismernéd a nagyszerű görög kultúrát, akkor most nem kellene annyit beszélnem, hogy meggyőzzelek az ideális szépségről.

Még szabadkoztam. Igazán nem voltam kíváncsi a gyönyörűnek ígért fiúkra, de volt bennem valami nyugtalanság, kívántam valami élményt, éhes voltam valami szenzációra.

— Nem megyek — mondtam, — ilyen helyre nem megyek — és mentünk. Meleg nyári éjszaka volt, az emberek párosával jártak az uccákon, a vendéglőkből kihallatszott a zene. Szittya beszélt s én úgy hallottam, a gyerekek vásári kereplőn zajognak körülöttem. A belváros egyik sötét mellékuccájában jártunk.

Megálltunk a ház előtt, körülnéztünk, nincs-e rendőr a közelben.

— Lehet — mondta halkan Szittya és karonfogva bementünk a kapun.

12.

Túlzsúfolt földalatti helyiségben voltunk. Csupa férfiak, puderes és kifestett ajkú fiúk és piperkőc, őszfejű öreg urak. Inaskoromból visszajöttek első bordélyházi impresszióim s ugyanúgy ma is félénk, bizalmatlan voltam ezzel az új társasággal szemben. Szittya már járhatott itt, szinte tüntetően otthoniasan érezte magát. Egy fiatal, nyurga ember zongorázott, a hangok megfakultak a szivarfüstben és sűrű izzadságszagban. A szalon üvegplafondja visszatükrözte az összekevert társaságokat. Együgyű szemérmességgel nézelődtem, határtalan idegenség volt bennem ezek iránt az emberek iránt és mégis láttam őket karakterisztikusan s összegombolt ruháimon keresztül is éreztem az előttem nyüzsgő mezítelen fiúk testét. A szépség helyett, amiről Szittya beszélt, búja mérgezett növények virágoztak körülöttem.

Helyet szorítottunk magunknak egy asztalnál és italt rendeltünk. Zöld, kék, vörös és sárga szeszt fogyasztott mindenki, mi is ilyesmit kaptunk. Mikor az első kortyot leeresztettem a torkomon, úgy éreztem, hogy tüzes szikrát nyeltem s éreztem, amint összeégeti és megforráza a gyomrom.

— Nézd meg, hogy mi van körülötted — mondta Szittya. — Ilyesmit még úgy se láttál. Ez az az élet, ami ma még a föld alá kényszerül, de holnap előbújik és behinti a talajt virággal.

Mit tudják a jámbor moralisták, mi az igazi élet. A baj csak az, hogy ide nem jöhet el pénz nélkül az ember. Viszont nem mindenki olyan nehézkes figura, mint mi vagyunk. Belőlünk együgyű fajankókat neveltek a szüleink, ezért ma mindenütt csak az asztal sarkáig érünk el. De nézd meg ott azt a fiút, személyesen ismerem, a maga részére megoldotta a dolgokat. Hogy idejöhessen, természetes passzióinak élhessen, nappalra eladta magát egy öreg arisztokrata hölgynek s most az ő pénzéből éli át az éjszakáit.

A fiú, akiről Szittya beszélt, az egyik öreg úr asztalánál ült, hosszú selyemingben, mezítelen teste átlátszott a kelmén; kifestett szája nőiesen kacagott és beszélt végeszakadatlanul, nyegle frivolsággal kellette magát. Undorodtam, határozottan undorodtam ettől a képtől. És sorban az asztalok mellett ilyen alakok virítottak és az öreg urak bágyadtak és szemérmetlenek voltak, mint valami levedlett elöregedett állatok.

— Irtózom tőlük — mondtam Szittyának. — Mind azt, ami itt van, természetellenesnek látom. Bennem potens erők vannak s minden ilyen hüllőszerű életet természetemnél fogva visszautasítok.

— Ha mind az igaz lenne, amit most papolsz, akkor lehetetlen lenne, hogy valaha is értékes művészetet csinálj. Ha hallottál volna már valamit Wilde Oszkárról, akkor most megrettenhetnél önmagadtól. Paraszt vagy még, tisztára csiszolatlan, nyers paraszt.

Egy öreg úr jött az asztalunkhoz, nagyon előkelően bemutatkozott és mellém ült. Beszélt hozzám, de nem tudtam válaszolni neki, mint valami fertőző betegtől, idegesen elhúzódtam tőle.

— Ne húzódzkodj — súgta Szittya, — az úr egy előkelő politikus, ha komolyan megtetszel neki, meg van oldva a karriéred. — Zsongott körülöttem a terem, csúnya viziók születtek meg a fejemben, szemeim megteltek az öreg úr viaszábrázatával s óhatatlanul egyszerre kitört belőlem a düh. Parasztosan, bolond nekivadulással káromkodtam. Csak egy szó, csak egy ellenkező pillantás kellett volna és fölborítottam volna az asztalt és összetörtem volna, ami üveg és embercsont a kezem alá került. De mind ez csak egy pillanatig tartott. A zongora megnémult, az öreg úr elhúzódott tőlem s két hatalmas szolga termett előttem, mintha csak a falakból jöttek volna elő. Gyakorlott fogással a levegőbe emeltek, nem rúgkapálhattam s hiába ordítottam.

Kint voltam az uccán és mögöttem becsukódott a kapu.

Szittya bent maradt, az ucca üresen ásított előttem, módfelett jól esett ez az egyedüliség. Pillanatok alatt egész világok fordultak meg az agyamban. Emlékeztem a multamra, dolgos küzködéseimre, elhagyott lelkes barátaimra, tegnapelőtti célkitűzéseimre és bamba tájékozatlansággal néztem a holnapjaim elé. A langyos, könnyű széllel játszó éjszaka lassan nyugtatgatott. Az előbbi percek, mint lázbeteg viziói mögöttem maradtak, éreztem magamban az ellenálló erőt s a csüggedések helyett megszállt a hit és önbizalom. Töprengően nem gondoltam semmire, valami maradéktalan teljességgel vittem magam a házsorok között, láttam a magasban világító lámpákat, hallottam a sötétségen átszűrődő zajokat, teljességében érzékeltem az

egész világot. Kedvem lett volna valahova még bemenni, leülni egyszerű emberek közé, elbeszélgetni velük dolgokról, amik egyszerűek és átlátszóak a tisztaságtól. Megtapogattam a zsebeimet, egész pénzünk Szittyánál maradt. Egy ideig még csavarogtam céltalanul, aztán hazamentem a Herbergbe. Nehezen aludtam el és rossz, nyomasztó álmaim voltak.

Szittyával csak dél felé találkoztam lenn az étkezőben. Részegen zavarosak voltak a szemei, kegyetlenül fáradtnak és lehasználtnak látszott.

— Adj ide valami pénzt — mondtam neki anélkül, hogy az éjszakai dolgot előhoztam volna.

— Bocsáss meg barátocskám, de egy pfenningem sincsen — alázatosan beszélt s szelíd és megadó volt, mint valami szerzetes.

— Most hát kezdhetjük elölről a koldulást.

— Köpj le, barátocskám, beismerem, egész szivemmel beismerem, undorító féreg vagyok. Hidd el, én se csináltam ott semmit, hidd el, hogy én is lelkemből utálom az egész társaságot, de én nem vagyok olyan erős, mint te, én nem tudok ellentállni a különös dolgoknak. Bocsáss meg nekem, ez nem rosszaság bennem. De ha nem tudsz megbocsájtani, üss meg, gyalázz meg a hóbortjaimért és én nem fogok ellenkezni.

Néztem rá és alig tudtam visszatartani magamban a nevetést. Ha az orosz regényekben nem olvastam volna ugyanilyen szentimentális lamentálásokat, talán ellágyultam volna, megesett volna rajta a szívem.

— Hallgass el — mondtam közömbösen. — Láttam, hogy tegnap milyen vidáman éltél abban a piszokban s most össze-vissza hazudozol itt, hogy újra megfürdesd magad a saját szó-

piszkodban. Mondtam már, nem hiszem el rólad, hogy homoszexualista vagy, de elhiszem, hogy nem tudsz piszok nélkül élni és belehalnál, ha nem játszhatnád el hisztérikus pózaidat.

Nem válaszolt. Sokáig hallgattunk.

A pincérek már tálalták az ebédet, a levegő tele volt zsír- és olajszaggal. Evőszerszámok csörömpöltek mindenütt s önkéntelenül bennünket is újból összehangolt az éhség.

— Maradj csak itt — mondta Szittya még mindig nagyon alázatosan, — megpróbálom, talán tudok valamit szerezni. — Fölállt, sápadt volt, mintha valami nagy betegség után lenne, tétován lépkedett át a termen.

Kedvetlenül nézelődtem. Szétszórtan magyar szavak is röpködtek a levegőben, ismerős alakokat láttam az asztalok körül, bizonyára szerezhettem volna valami ennivalót, de nem volt hozzá kedvem, hogy valakivel is szóba álljak. Várakoztam, vagy jobban mondva céltalanul csak éltem.

Szittyából folydogáltak a panaszok, mikor megérkezett. — A jó helyeimet már régen levettem s máma meg kellett tennem azt, amit már évek óta nem tettem meg. De ezt csak miattad csináltam. Én inkább éhen halnék, semhogy magánházba menjek be koldulni. Nesze, itt van a hatvan pfenning. Ennyit tudtam összehozni, ha nem akarsz, ne adj belőle semmit.

Közösen rendeltünk ebédet és Szittya csodálatosképpen nem volt válogatós, a krumplislepényt nagy darabokban eregette le a torkán.

— Menjünk tovább — indítványoztam —, ebben a városban már nem sok keresnivalónk van.

— Én nem mehetek. Még van két templom, ezeknek a Krisztus-képeiről még semmit sem írtam, addig nem mehetek, míg ezt az anyagot föl nem dolgoztam. Később elmegyünk az eszperantistákhoz és a vegetáriánusokhoz, talán ott is össze tudunk valamit szedni.

Elmentünk, egész délután dolgoztunk s csak éppen kenyérre valót és a szálláspénzt tudtuk összehozni. Kedvetlen voltam, éreztem, rossz napok következnek ránk, de egyedül még sem akartam továbbmenni.

— Csak péntekig húzzuk ki valahogyan — lamentálta Szittya, — akkor elmegyünk a zsidó templomba, a komédia után kapunk vacsorát és szombaton ebédet.

Nem mondtam el újra, hogy nem vagyok zsidó, már tudtam, az eredmények az ember ügyességén múlnak. Most azonban csak szerda este van, tehát még két egész napot kell átküzködnünk. S ezen a két napon ellátogattunk mindenhova, ahol csak némi eredményt is sejtettünk. Szittya könnyen le tudott mondani a dohányzásról, de nekem a cigaretta előteremtése is külön gondot okozott. Egy-egy darabot tudtam szerezni a herbergi ismerősöktől, aztán uccahosszat fölszedtem az eldobott cigaretta- és szivarvégeket. Ha Gödrössel való csavargásaimban nyolc-tíz márkánk soha se volt is együtt, aránylag sokkal könnyebben éltem, mint most. Tíz márka nekem egy fél hónapig is elég lett volna, Szittya azonban szórta a pénzt. S komolyan még csak nem is tiltakozhattam ez ellen a mániája ellen. Kétségtelenül sokat segített ő rajtam, volt idő, mikor rámpocsékolta a saját szerzeményeit, most tehát tűrnöm kellett, hogy az én keresete-

met költse el másokra vagy magára. És tudtam, ez a mostani nyomorúságunk sem fog örökké tartani. Anélkül, hogy nagyobb tragédiákig jutottunk volna el, beértük a péntek estét.

Jóval a ceremónia megkezdése előtt már ott álldogáltunk a templom előtt. Nem kerültünk egészen előre, nehogy a samesz meglásson bennünket, de nem is akartunk egészen utolsók lenni. A sameszнek, aki ott áll az ajtóban, épp úgy az emlékezetében maradnak az utolsók, mint az elsők. Óvatosan becsúsztunk előtte a lármás és hadonászó hívők között.

Életemben most voltam először zsidó templomban. Szittya már künn figyelmeztetett, nehogy a kalapom levegyem, viselkedjek közvetlenül és mindent igyekezzek ügyesen utána csinálni. De majdnem hiábavalók voltak ezek az instrukciók, alig hogy beléptünk az ajtón, gépies mozdulattal a kalapomhoz nyúltam, illendően le akartam emelni, csak az utolsó pillanatban eszméltem a tilalomra, hosszan, félre nem érthetően megvakartam a homlokomat. A koldusok helyére behúzódtunk az utolsó padsorba. Nem egyedül voltunk, szakállas, pajeszes lengyel zsidók ültek már mellettünk. Aztán még jöttek néhányan, mi körülbelül a pad közepe táján helyezkedtünk el. Szörnyen érdekesnek tetszett nekem, amit most láttam és hallottam. Fölébredtek bennem a mi templomaink misztikus emlékképei és itt állt előttem a valóság, aranyozott falak héber írással, nagy csomó ember, amint tarka kendőkkel letakartan Isten felé ájtatoskodik s amint még ugyanabban a percben szomszédjához beszél profán üzleti dolgokról s megint visszafordul közvetlenül Istenhez.

— Ne bámészkodj olyan feltünően — suttogta Szittya. — Vedd elő te is a könyvet, nem látod, itt már mindenki imádkozik?! Vigyázz, hogy a samesz észre ne vegyen valamit.

A padból előhúztam a szörnyen megviselt imakönyvet, értelmetlenül lapozgattam benne. Lépéseket hallottam, fölpillantottam és láttam, hogy a samesz egyik oszlopnak támaszkodva vizslálkodott. Most megindult felém. Szittya is észrevette, idegesen sugdolódzott:

— Fordítsd meg, fordítsd meg...

— Mit fordítsak meg? — kérdeztem szintén idegesen és értelmetlenül.

A samesz már ott állt a hátunk mögött.

Szittya súgta: — Fordítsd meg a könyvet, te marha!

Gyorsan megfordítottam a könyvet úgy, hogy a betűk lábbal álltak fölfelé.

A samesz vállamra tette a kezét és egész hangosan kérdezte: — Zsidó vagy te?

Szittya beletalálta magát a helyzetbe és rámförmedt: — Bolond vagy te, hogy nincs itt az eszed a templomban?! — Kikapta a kezemből a könyvet, megfordította és szépen hátulról előre kezdte lapozgatni az oldalakat. Rámutatott az egyik oldalra, azt mondta magyarul: — Csináld úgy, mintha olvasnád — és hivalkodó lenézéssel visszaadta a könyvet. A sameszneк pedig azt mondta: — Máskor dobja ki az ilyen együgyűt.

Hallgattam és úgy tettem, mintha olvasnám a szöveget. De a fejem nem mertem a sorok irányában se jobbra, se balra mozgatni, mert hiszen azt még mindig nem tudtam, hogy bal-

ről jobbra vagy jobbról balra kell-e a szöveget olvasni.

Az elfojtott izgalmaktól kijött rajtam az izzadság, fejem tetején és a hátam közepén viszketett a bőr, de meg se mertem moccani. A samesz még jó ideig ott állt a hátunk mögött. Bizonyára nem lett volna kegyetlenebb büntetés, ha erre az időre kalodába zártak volna. Aztán vége lett a ceremóniának s mi koldusok megkaptuk a vacsorához és a holnapi ebédhez szóló jegyeinket. Sorban vonultunk föl a samesz elé, egy pillanatig még merően rámnézett, mintha át akart volna látni a bőrömön és húsomon.

— Szóval te is zsidó vagy?! — kérdezte.

— Igen. Persze, hogy zsidó vagyok.

— Zsidó — mondta Szittya is, — én igazolhatom, hogy zsidó.

Minden rendben volt, összecsukott tenyereimben éreztem a sárga cédulákat.

13.

Egy jó vacsora és egy jó ebéd, mi volt a mi hirtelen ránk szakadt nyomorúságunkban? Sötét zászlókkal járt fölöttünk az idő, minden nap újabb nehézségeket hozott. Szittyának hiába beszéltem, hagyjuk el a várost, egészen belezavarodott a Krisztus-képek tanulmányozásába. Nem lehetett továbbmozdítani. Azt mondhatnám, hűtlen lett hozzám, egész nap a templomokat bújta és dolgozott, hanyag összevissza írással firkálta tele a piszkos irkalapokat. De most erről a korszakalkotó munkájáról se beszélt velem. Ha együtt voltunk a Herbergben, szeretett egyedül félre ülni az ár-

nyékba, búskomornak, szinte fizikailag betegnek látszott. Nem kívánta a krémes süteményt, nem beszélt a színes italokról, egyszerre még nálamnál is igénytelenebb lett. Pfenningekből éltünk napokig s ezeket is a herbergi ismerőseinktől gyüjtöttük össze. És még lejjebb kerültünk. Már az Asylba jártunk ki aludni s hideg koszton vegetáltunk. Nem értettem meg, mért kell ezt nekünk mind végigcsinálnunk itt. A legközelebbi város bizonyosan jobb, még megkoppasztatlan terület lett volna a részünkre.

— Menjünk — mondtam, valahányszor Szitytyával beszélni lehetett. — Menjünk, mert itt teljesen csődbejutunk. — Komolyan beszélni sem akart erről a témáról, mint valami elbúsult szamár, teljesen megcsökönyösödött.

Valakitől egy új címet tudtunk meg a városban, egy gazdag, öreg zsidó címét, akitől egy márkát vehettek le a szegény hitsorsosok. Szittya rászánta magát, hogy meglátogassa ezt az új áldozatot. Sokáig elmaradt s mérgesen, átkozódva tért vissza.

— Dögöljön meg ott, ahol van a piszok, ha így megkínozza az embert azért az egy márkáért. — Amíg beszélt, rámnézett és úgy láttam, ellenem is gyűlölet van a szemeiben. A pénzt elémdobta az asztalra és azt mondta: — Nesze, csinálj vele amit akarsz, ne félj, hogy éhen kell meghalnod.

Sokáig kötekedtünk.

— Mi bajod van tulajdonképpen — kérdeztem végre. — Valaki betörte a bordáidat vagy talán reménytelen szerelmes vagy?!

Nézett rám tanácstalanul, lehet, hogy mon-

dani akart valamit, de nem volt hozzá bátorsága. Bizalmasan kérdezősködtem tovább s megpuhult, lassan panaszkodón csobogtak belőle a szavak. Nemibetegséget szerzett valahol s ez volt hirtelen kedvtelenségének és tehetetlenségének az oka.

— Sokszor megkérdeztem magamtól, hogy tulajdonképpen mért is élek én — nyöszörögte. — Butaság, hogy azok után a képek után szaladgálok, butaság az, amiket összefirkálok és butaság az egész világ. Piszkos, csúnya állatnak érzem magam s legjobb szeretném, ha te is rám se néznél. Most már évekig hordhatom magammal ezt az átkot.

— Szamárság. Másnak is voltak már ilyen bajai, menj orvoshoz.

— Már nekem is volt, de akkor sem mentem el vele orvoshoz és most se megyek. Egy idő mulva magától is elmúlik. — A szemei ragyogtak, mintha ki lettek volna glancolva és mély, kék karikák voltak alattuk.

Hiábavaló volt minden rábeszélésem, nem akarta magát rászánni, hogy orvoshoz menjen. Napokig tartott ez a bamba szomorúsága, aztán mintha megfeledkezett volna a bajáról, lassan fölengedett a nyomott hangulata. De most se lett nagyobb a munkakedve, nem nézett nagyobb érdeklődéssel a világba. Csak éppen hogy jobb étvággyal evett és beszélni lehetett vele. Az anyagiakról nem akart gondoskodni, hogyan-úgy, nekem kellett előteremtenem a napi minimumot.

— Menj el ahhoz az öreg bolondhoz, akinél én voltam a multkor — mondta Szittya, mikor már az utolsó fűszálakat is lekaszáltam körü-

löttünk. — Komisz állat, de azért, ha ügyes vagy, leadja az egy márkát. Az a mániája, hogy egy héber könyvből olvastatja az embereket. Legalább, ha két-három betűt ismernél, akkor biztosan levághatnád.

Nem sok jó reményem volt ehhez az üzlethez, de meg kellett próbálkoznom vele. Mindenféle trükkökön törtem a fejem, végre is, jobb hijján, rábíztam magam a véletlenekre. Elhatároztam, pénz nélkül semmi esetre sem jövök el az öregtől s ez az elhatározásom megnyugtatott, vakmerő bátorságot adott nekem.

Már két öreg pajeszos üldögélt az előszobában, melléjük ereszkedtem, figyeltem rájuk, hátha valami jó módszert tanulhatok el tőlük. De hiába erőltettem magam, semmit sem tudtam megérteni a gajdolásukból. Határozottan rossz jelnek vettem, hogy az egyik megkérdezte, én is zsidó vagyok-e? Ha már ezek se tartanak maguk közé való figurának, mit szól majd hozzám az a harmadik.

Egy szépszakállú, sovány pátriárka dugta ki fejét az egyik ajtón. A két öreg fölugrott mellőlem és egymást majdnem agyongázolva, tolakodtak be a szobába, a következő pillanatban az egyiket már visszaszorították hozzám. Morgott, szörnyű átkokat mondhatott a szerencsésebb társára, hosszú piszkos ujjaival, mint valami kitágult dugóhúzókat sodorgatta a pajeszeit. Vagy egy negyedóráig várakoztunk, aztán kijött a társunk és sóhajtozva besurrant helyette a másik.

— Mennyit kapott? — kérdeztem az öregtől.

— Nü, öt márkát.

Hangosan csodálkoztam. — öt márkát?!

— Na ja, mi kétszer leégtünk Varsóban, a pogrom lemészárolta a fele családomat és, hogy is mondhatnám el, még mi minden történt velünk. No és mi ez az öt márka ennyi bajra?

Tudtam, nem mond igazat az öreg, de nem kötekedtem vele. Egészen önmagammal voltam elfoglalva. Éltek bennem valami remények, ha az öreg öt márkát kapott, akkor nekem is leesik valami. Sorra kerültem.

Lefüggönyözött ablakú, tágas szobában voltam. Egy hosszú, sovány öreg úr állt előttem s valami furcsa templomi hangulat lebegett fölöttünk. Az öreg úr nem nézett meg komolyabban, mintha mechanizmusra mozgott volna, egy kottaállvány-félére tette azt a bizonyos héber könyvet, aztán beleereszkedett az egyik fotölbe. Fejét nagy várakozó csöndben a tenyereibe hajtotta.

Pillanatok multak el. Végre, anélkül, hogy fölnézett volna, kérdezte: — No, mi lesz?

— Á-á-á-á-á-á-á — dadogtam, az erőlködéstől kidagadt szemekkel, anélkül, hogy egy szót is kitudtam volna mondani. Mikor bejöttem a szobába, még egész értelmesen köszöntem az öregnek, de hogy a nagy könyvet megláttam, abban a pillanatban elhatároztam, félbolondnak fogom magam tettetni, így talán könnyebben félre tudom vezetni az öreget. — No, no, csak nem kell komédiázni, — mondta az; már ott állt előttem és éreztem, ahogy belém szúrja a szemeit: — Minek jöttél te hozzám, ha nem vagy zsidó?

— É-é-é-én zsi-zsi-zsidó vagyok... zsidó vagyok j-j-jó zsidó vagyok.

Az öreg kegyetlenül mondta: — Ha zsidó vagy, akkor olvass!

— É-é-é-én bo-bolond — az egyik lábam fölhúztam, mint ahogyan valamikor a ludaktól láttam a jégen s a kezemmel a homlokom körül hadonásztam. Csúnya, kétségbeesett figura lehettem ebben a pillanatban. Világosan éreztem, most minden emberség kihullott belőlem, a magam megtagadó, legszörnyűbb harcot folytatom a kenyérért. Úgy tettem, mintha hirtelen elvadultam volna, riasztó ártikulálatlan hangokat eregettem ki a torkomból. De az öreg csak nem akart kötélnek állni. Megfogta a vállam és tuszkolt kifelé.

— Te zsidó vagy? Te egy közönséges csavargó vagy! Szabad egy zsidónak így leborotválni a képét? Lehetsz te egy zsidó ilyen hajjal, mint a cigányok?

Nyomott kifelé, de én se voltam sárból. Annyira belelendültem a játékba, hogy hangosan sírtam és dadogtam, eltört fájdalmas szavakat produkáltam, mint a halálra ítélt. Percekig harcoltunk így egymás ellen, végre is az öreg fáradt bele.

Ötven pfenninget dobott elém: — Itt van neked, te piszok cigány, ha meg akarsz lopni! De most már takarodj, mert letartóztatlak.

Fölvettem a pénzt, nem szóltam semmit, de az ajtónál aztán kitört belőlem a nevetés. Kívül voltam már, hallottam, hogy az öreg átkozódik utánam. — Vigyen el az ördög — gondoltam, — csakhogy itt van ez a fél márka. Ilyen nehezen se dolgoztam meg még pár fillérért. Diadalmasan mentem vissza a Herbergbe.

Szittya szentimentális hangulatában volt és mikor elmeséltem neki az öreg úrral történt kalandomat, szinte gyerekesen sajnálkozott fölöttem. A pénzt nem akarta átvenni, hagyta, hogy én gazdálkodjam. És valóban most nem költöttünk se krémes süteményre, se datolyára. Valakitől hallottam, hogy a piactéren új halcsarnok nyílott meg, ahol pár pfenningért nagy darab sült tengeri halat lehet kapni. Pajtáskodón elcsavarogtunk arra felé. Még korán volt, a halcsarnok nem volt nyitva, kint csavarogtunk az árusok bódéi körül. Színek és szagok ingerkedtek velünk s mint elszabadult rakéták szétzsongtak bennünk az emlékeink és szétrepültek a vágyaink. Nem voltam inyenc természetű, de most, hogy itt hevertek körülöttem a kosarakba tornyozott gyümölcsök, egyszerű emberségemet könnyű lett volna átformálni tolvajjá vagy talán gyilkossá is. És Szittya, az inyenc tüntetett a puritánságával, mintha nem lettek volna szemei és nem lettek volna szagló szervei, közömbösen ment el a dolgok mellett, egészen önmagába veszettnek látszott. Lehet azonban, mindennek a betegsége volt az oka, a kétségbeesett hangulatok visszajártak hozzá, ilyenkor sajnálni való volt, mint valami magával tehetetlen öreg.

Mikor beleúntunk a kószálásokba, fölültünk a csarnokkal szemben levő korlátra, ami már tele volt idegen csavargókkal és a város koldusaival. Szőrösen, vizsgálódón előretolt fejjel meredtünk az üzlet felé, akár valami hulladékra leső madarak. Én még nem ettem tengeri halat, bűzös szagok terjengtek felénk, szinte erőszakkal kellett magam visszatartani,

hogy éhen el ne meneküljek erről a nyomorúságos környékről. S aztán vettünk nagy húsokat és jók voltak. Csak a szag, a tompa meleg szagok gyötörtek, amik a húsból kiáradtak. De ez csak pillanatokig tartott, inyemmel éreztem a sós ízt és éreztem, gyomrom megtelik és elnehezül.

— Ide máskor is eljövünk — mondtam lelkendezve Szittyának. — Jóformán semmibe se kerül s az ember torkig jólakott.

Szittya ott járt mellettem, csoszogtatta a cipőit, de nem felelt.

— Vagy te talán még éhes vagy?

— Nem. Nem vagyok éhes.

Úgy éreztem, fájdalmai vannak, lehet, hogy a betegségtől, de lehet, hogy a mai ebédet utálkozza még most is. Küzködtem magamban, hogy föl ne ajánljak neki néhány pfenninget süteményre vagy cukorra. Sokáig azonban még sem tudtam magam visszatartani az ajándékozó mániától. Ahogy az első cukrászbolt elé kerültünk, szó nélkül bementem és vettem neki krémes süteményt. Én nem szerettem ezt a dolgot, ízléstelen keveréknek tartottam, de most örültem neki, hogy a tészta még egészen meleg volt, most kerülhetett le a pléhről, mint valami lemérhetetlen értéket nyújtottam át Szittyának.

Boldogok voltunk, akár a gyerekek és tiszta emberi jóság lakozott bennünk. Milyen csodálatos, hogy csak ennyi kellett ahhoz, hogy összehangolódjunk és érezzük, érdemes egymás mellett élnünk. Az egész kevés jó, normális állapotban tudott bennünket tartani, de ha kissé több pénzhez jutottunk, akkor szétestünk egymástól, Szittya elcsavargott az éjszakai

mulatókba s másnap én féltem tőle, utáltam, ha az asztalom mellé ült. Éreztem a bőrén lerakódott piszkosságot.

Végre is elérkezett az idő, hogy menthetetlenül tovább kellett lépnünk ebből a városból. Szittya egy csomó lapot firkált tele a Krisztusképekhez fűzött jegyzeteivel s az Asylban se akartak bennünket ítélet napjáig megtűrni. Mint mindig, most is meghatározatlan cél nélkül léptünk ki az országútra. Oktalanság is lett volna bárminemű programot csinálnunk, mert hiszen lehet, hogy minden értelem nélkül a legközelebbi helyen megint napokig vesztegelni fogunk vagy összetalálkozunk egy csavargóval és az szép szavakkal elvisz bennünket egész más irányba, mint amerre elindultunk.

14.

Nem akart följavulni a helyzetünk. Mintha két balkézzel nyúltunk volna a dolgokhoz, a lehetőségek összezsugorodtak előttünk. Céltalanul csatangoltunk az országúton, nem tudtuk rászánni magunkat, hogy megkezdjük a rendszeres koldulást, jóformán a zsidó kasszák voltak egyetlen táplálóink. Van az úgy néha, hogy megszáll bennünket az ördög. Hiába, nem mindig vasszerkezeten állunk, érintkezünk a világgal s a dolgok hatással vannak ránk. Arról már meggyőződtem, hogy voltak napok, sőt hetek, mikor Szittya minden látható ok nélkül egyszerre megbicsaklott, tehetetlenné vált. És most már én is ugyanígy vagyok. Ha ő nem akar koldulni, én se koldulok, éhezünk és kín-

lódunk, anélkül, hogy mindennek komoly okát tudnám adni. Már eszembe se jut, hogy munkát is lehetne vállalni, hogy vissza lehetne változni a rendes, a polgári keretek között mozgó emberré. S ha valaki megkérdezte volna tőlem, mért nem akarok dolgozni, egyszerűen azt feleltem volna, nincs értelme. S hogy semminek sincs értelme. Annak se, hogy dolgozzunk, annak se, hogy ne dolgozzunk s annak se, hogy éljünk. Idegen kezek által mozgatott igénytelen tárgynak éreztem magam, aki semmi után nem vágyakozik és semmiért nem felelős. Ez a hangulat nyilvánvalóan Szittyától származott át rám, de nem védekeztem ellene, mennél jobban belementem a csavargásba, annál természetesebbnek fogadtam el ezt a zavaros mindentagadást.

A szakadatlan nélkülözés is csak egy-egy pillanatra tudott magunkra döbbenteni bennünket. Megtörtént, hogy későn érkeztünk az egyik városba éhesen és elfáradtan s még arra se volt kilátásunk, hogy éjjeli szálláshoz jussunk. A végső pillanatban a lopás gondolata vetődött föl bennünk, de erről is le kellett mondanunk, hiszen semmi dolgot nem tudtunk volna éppen a késői idő miatt pénzzé tenni. Keresztül csatangoltunk a város uccáin, kijutottunk egész a folyóig, ahol észrevettük, hogy hidat építenek.

— Mégis meg kellene próbálni, hátha fölvennének bennünket — indítványoztam.

Szittya ellenvetés nélkül beleegyezett. — Rendben van. Egy hétig dolgozhatunk, nekem úgy is tetszik ez a városka.

Túl voltak a munkaidőn, az emberek a folyó

partján a fűben heverésztek. Némelyek hideg ételekből falatoztak, mások már készen voltak a vacsorával, csoportokban kártyáztak. Meggyávultan ide-oda lődörögtünk s egyiküket se mertük megközelíteni.

— Keresnek valakit? — szólított meg végre bennünket egy magányosan sétálgató, jól öltözött ember. Észrevehetően hivatalnok vagy munkavezető lehetett, levett kalappal beszéltem vele.

— Vándorlegények vagyunk, valami munkát szeretnénk vállalni az építésnél.

— Lehet — mondta, de nem sok biztatás volt a hangjában, majdnem bántóan hatottak rám a szavai. — Van valami mesterségük?

— Én lakatos vagyok, ez pedig hivatalnok, de napszámos munkát is vállal.

— Rendben van, lakatosra szükségünk van, reggel mind a ketten kijöhetnek. Hat órakor kezdünk.

— Valami előleget szeretnénk, mert szálláspénzünk sincsen.

Nem akadékoskodott, belenézett a papírjainkba, aztán elküldött egy másik emberhez, akitől fejenként egy-egy márka előleget kaptunk.

Megvacsoráztunk és lefekedtünk aludni. Nem beszélgettünk a holnapról. Szittya oktalanul szomorúnak látszott, bennem is valami kellemetlen nyomasztó érzések dolgoztak. Amióta Pestről eljöttem, az első eset, hogy a munka komoly lehetősége előtt álltam. örülnöm kellett volna, hogy rendeződnek az életkörülményeim? Nem, egyáltalában nem örültem, inkább féltem, mint lelkesedtem. Nem tudtam volna meg-

indokolni, mért nem szimpatikus nekem ez az új állapotokra való kilátás. Visszaemlékeztem Győrbe, a vagongyári hídépítőkre, a hatalmas darukra, a vasszögecsekre, amik eltörpülnek a kalapácsütések alatt, a munkások félig mezítelen testére, a magam kitartó, egészséges lendületeire, már majdnem visszaestem régi munkakedvembe s mégis kereken elhatároztam, reggel nem kezdek el dolgozni.

— Alszol már? — kérdeztem Szittya felé.

— Nem.

— Reggel kelts föl félhatkor, különben, úgy érzem, elalszom.

— Rám ne számíts, én beteg vagyok.

Már nem kellett többet beszélni, tudtam, ő is úgy határozott, mint én, nyugodtan befordultam a falhoz.

Reggel nyolc órakor a korcsmárosné zavart ki bennünket az ágyból.

— No ezt jól megcsináltuk, szerencse, hogy értünk nem jöttek — mondtam nagyon szelíden. — Tényleg legalább egy hetet le kellett volna dolgoznunk.

— Kérlek szépen, az ilyen kérdésekben nincsenek skrupulusaim. A legnagyobb oktalanságnak tartanám, hogy az ember odaálljon törni magát azért a néhány márkáért.

— Igaz — egyeztem bele ellenállás nélkül, — ha eddig megéltünk, ezentúl se fogunk elpusztulni. — Arról azonban le kellett mondanunk, hogy csak egy percig is a városban csatangoljunk. A híd mellett kellett volna elmennünk, de óvatosan, nagy kerülővel fordultunk ki a folyópartra. Vagy fél kilométernyire az építéstől mezítelenül átgázoltunk a folyón s gonoszul

röhögtünk az egyre inkább mögöttünk maradó embercsoportok fölött. A híd váza már föl volt építve, a traverzek között mint valami nagy bogarak másztak ide-oda az emberek, láttuk a kalapácsot emelő lendületeket s mulattunk azon, hogy milyen sokára ér hozzánk a ütések hangja.

— Látod, milyen oktalan az egész élet — mondta Szittya. — Ezek az emberek most beleölik az egész erejüket ebbe a hídba s aztán ha majd készen lesz és át akarnak menni rajta, adót kell fizetniök. Ezért vagyok én anarchista. Az anarchista elméletben rejlő rombolási tendencia az egyetlen igazi szociális tendencia a mi életünkben. Akinek híd kell, építsen magának. Mint láthattad, nekünk nem kell, mi átjöttünk a vizen. Az emberi élet megrontója a kultúra és a civilizáció. Nem szörnyűség az, hogy vannak nők, akik egész nap varrnak és mosnak s vannak ezrekre menő emberek, akik manzsettagombokat és melltűket gyártanak. Minek ez? Ezt mind a tőke produkálja, ő szabja meg a morált, az etikettet, a divatot s mind ezt csak azért, hogy saját magát megsokszorozhassa. Egyszerűen le kell rombolni a gépeket, föl kell gyujtani az áruházakat és meg van oldva a probléma.

— Szóval, menjünk vissza az őserdőbe?!

— Nincs ezen semmi nevetni való! Természetesen, hogy vissza az őserdőbe! Vissza az ősemberekhez! Akinek csak elemi szükségletei vannak. Nem vetted még észre, a villamos csilingelés mennyire elrontja az ember idegeit!? A házak elveszik előlünk a napfényt! A füst elrothasztja a tüdőnket!... Igen, barátom,

kint a szabadban. Ha a majmok meg a zsiráfok meg tudnak élni kint, akkor mi is megélhetünk.
— De mi már észrevettük, hogy sok mindenben különbözünk az egyszerű állatoktól. Oktalanság lenne tehát azt kívánnunk, hogy visszamenjünk a primitív ősállapotba. A szocialista mozgalomnak éppen az az egyik tendenciája, hogy a technikai kultúrát az ember érdekeibe állítsa. Ne az őserdőbe akarjunk visszamenni, hanem csináljunk magunknak olyan városokat, ahová bejut a napfény, ahol nincs füst és villamos csilingelés.

Szittya eszelősen toporzékolt.

— Hát mi vagyok én, áldozati barom!? Az én életem árán akarjátok ti a világot megreformálni? Én már megszülettem és nem az életet előkészíteni, hanem az életet élni akarom. Ha Párizsban sikerül egy kis pénzt összeszednem, úgyis kimegyek valami szigetre.

— Az nagyon jó lesz. Csak azt mondd meg, majom vagy zsiráf leszel-e ottan?

— Plebsz! — mondta és nagyon lekicsinylően nézett végig rajtam, — meglátszik, hogy honnan jöttél és mi lesz belőled.

Elém lépett, gyorsan menetelt, el akart hagyni, egészen meg volt vadulva.

— Ne haragudj, Szittya — kiáltottam utána, — ha zsiráf leszel, én is elmegyek veled!

— Plebsz!! — mondta megint hátra rendületlenül. És ment a hátizsákjával, egészen előre görbülten és már megint dolgozott, az irkát egészen a rövidlátó szemei előtt tartotta és írt bele a Krisztus-képekről. Én még mondogattam neki egy-két heccelődő szót, de nem válaszolt. Sokáig így kettesben meneteltünk az

országúton, a nap magasan állt az égen, meleg volt, de a szél friss illatokat hordott a tüdőmbe. Jó így élni, valóban némi igaza lehet Szittyának. Munka nélkül és felelőtlenül élni, nem rossz.

Egy idősebb, meglehetősen lefáradt csavargó jött velünk szemben.

Mivel ő előttem járt, Szittyát szólította meg, nem felelt neki.

— Hová mennek, kolléga urak — kérdezte aztán tőlem.

— Nem tudom — feleltem. — Ide a legközelebbi városba. Van ott valami érdemes bolt?

— Van hát, van egy csomó címem. Ha cseréltek, akkor ti biztosan jól jártok az én címeimmel — mondta és már barátságosan tegeződtünk.

Szittya, mintha megbékélt volna, csöndesen visszaszivárgott hozzánk. Én alkudoztam az idegennel s ő még hallgatott. Látszott rajta, hogy nagy figyelemmel értékeli a kicserélendő címeket. Magyarul szólt hozzám: — Úgy látszik elég jó batyuja van az öregnek.

— Hát mért nem mondják, hogy maguk magyarok — rikkantott föl örömmel az idegen. — Van szerencsém, Fischer Ignác vagyok! — Mi is bemutatkoztunk, csak éppen Szittya húzódozott még kicsit.

— Nem vagyok elragadtatva a szerencsétől, eddig még minden magyar becsapott — dünynyögte. — Pláne maga még zsidó is, amint látom.

A kolléga vidáman röhögött.

— Ne add a bankot, mintha dzsentri lennél,

hiszen már két kilométernyiről láttam, hogy itt jön a dobuccai hitközség.

Szittya morgott, el akart menni, de mégis maradt. Mi már lent ültünk az árokparton s ő megint csak a komolyabb üzleti tárgyalásoknál ereszkedett közénk.

— Ezen a vidéken a zsidók érnek a legtöbbet. Ad a hitközség, adnak külön-külön a rőfösök és a gabonások. De imádkozni kell tudni. Tudtok imádkozni?

Szittya morgott valamit, amiből azt lehetett érteni, hogy ő tud imádkozni. Én megmondtam, hogy nem vagyok zsidó és nem is tudok imádkozni.

— Tudjátok mit? Tulajdonképpen nekem mindegy, hogy merre megyek, Hamburgba készültem dohányárusnak, de ha meg tudok veletek egyezni, visszafelé is megyek. Felesből megcsinálhatjuk a boltot. Oda adom nektek a címeket, téged megtanítlak imádkozni és azért a te bevételednek a fele az enyém lesz.

Szittya tiltakozott. — Először is utálom a zsidókat általában — mondta, — másodszor szörnyű unesztétikus az, ahogy ezeket az alkudozásokat csináljátok. — Mindezt nekem mondta, szörnyen hidegen és fölényesen. Az öreg hitsorsost még mindig nem akarta tudomásul venni.

— Jól van kérlek, neked nem kell velünk egyszerre bejönnöd. Te bemész előbb vagy utóbb. De mégis kár lenne az én részemet egészen elveszteni! — Lebiggyesztett szájjal félreült és hagyott bennünket, hogy megegyezzünk.

— Hiszen nem olyan nagy dolog az egész —

ragaszkodott ötletéhez Fischer kolléga — elég, ha néhány sort megtanulsz abból, amit akkor mondanak el, ha a barcheszt fölvágják. — S már neki is kezdtünk a tanulásnak.

— Figyelj... Boruch átó ádonáj elauhénó melech hoálom hámauci léchem min hoórec.

Egy kukkot se értettem az egészből. Bámultam az öreg csavargóra, bajusza és szakálla között mozgott valami mélységes nyílás s a szavai, akárha valami gumilabdák csapódtak a fülem kagylójához.

— Ne darálj úgy, mintha gabonát őrölnél. Egy árva kukkot sem értettem az egészből. Kezdd elölről és mondd szótagonként.

Újra kezdte. — Bo-ruch á-tó á-do-náj e-lau-hé-nó me-lech...

Nem tudtam kötőfékre kötni az öreget, mintha valami ár sodorta volna, megint beleveszett a szózuhatagba.

— Írja be neki a noteszébe — mondta neki Szittya és fölállt. — Ennek a gójnak még tölcsérrel se tölti a fejébe ezt a zagyvaságot — s határozottan megvetés volt a hangjában.

Az öreg pontosan úgy beírta a könyvembe a szöveget, ahogy azt ki kell ejteni. Aztán elindultunk hármasban. ők elől mentek, már némileg összebarátkozva, én mögöttük félhangosan tanultam az imát. Ez a vadidegen dolog nehezen ment bele az én tanuláshoz nem szokott fejembe, félhangosan magoltam s éreztem, hogy a nyelvem minden pillanatban beletörhetik ebbe a munkába. Vagy félóra mulva az öreg kikérdezett. Leírni már le tudtam volna írni a szöveget, csak éppen a kiejtését nem tudtam begya-

korolni. Szittya nagyokat sóhajtozott mellettem, az öreg tehetetlenül vakaródzott. — Nem bóruc, te szerencsétlen — üvöltötte, — a céhát egyszerre kell kimondani. Az első samesz észreveszi rajtad, hogy csalsz!

Újra neki kezdtem s mire a város elé értünk, ha nem is éppen zsidósan, de érthetetlenül már el tudtam mondani az imádságot. Kétségtelenül nagy vagyonnal gazdagodtam meg. Napi küzdelmeimben sokáig ez a kis hebehurgyaság volt a fegyverem és mentőcsolnakom. Az első nyilvános próbán nagyszerűen beváltam. Az öreg kint várakozott ránk a samesz háza előtt, de Szittyában fölgyülemlett a jólélek és nem hagyott el. Lépkedett előttem, mint egy valódi pillanatnyilag pénzzavarba került entellektuel, finoman hajlongott és olyan lendülettel imádkozott, mint egy Baltwile. Ennek a szent görögtűznek a fényében én már csak ráadásnak következtem. Az egész nagyszerűen sikerült s Fischer kolléga kint megkapta a félmárkát.

— No, az Isten segítsen bennünket továbbra is így — mondta — majd meglátjátok, gyerekek, ha továbbra is így hármasban csináljuk a boltot, fene bajotok se lesz.

S megindult belőlünk a fecsegés. Ez a kis siker megint annyira felvillanyozott bennünket, hogy gátat szakítottak a vágyaink, nagy fantáziával kiterveztük holnapjainkat, vidám kezdésekkel és szerencsés befejeződésekkel. A maszatos korcsmaasztalnál: krémes süteményekkel megrakottan, dologtalanul és néhány fiatal szeretővel, tulajdonképpen már Párizsban éltünk. Szittya az előző évek párizsi kalandjairól szónokolt és mi láttuk magunkat, amint az

ő vezetése alatt végiglejtünk a boulevardokon, aranyporral behintett alattunk az út és hajnali csillagok havaznak a fejünk fölött.

15.

Napokig csavarogtunk hármasban, aztán Fischerről is bebizonyosodott, hogy ő sincs jobb anyagból gyúrva nálunknál. Egy reggel nyomtalanul eltünt. Ahogy Szittya eddig pörlekedett vele, most valósággal siránkozott utána. Mióta beteg volt, tűrhetetlenné vált vele az együttélés. Valami nyegle, tárgytalan szomorúság tartotta megszállva ezt az emberkét, mint egy terhes, nagy folt élt mellettem, néha a hátamon is s néha az agyvelőmön is. Ha pedig beszélt valamiről, akkor látszott rajta, a fellegek mögött jár, én pedig jelentéktelen pontocska vagyok a szemében. Különösebben azonban nem izgattak ezek a dolgok. Elfogadtam az életet úgy, ahogyan adódott. Ha nem tudtunk ennivalót szerezni, akkor legföljebb nem ettünk.

Ilyen lerongyolódott lelkiállapotban kerültünk az egyik városba. A kasszákat hogyan-úgy lekoldultuk, aztán csak kószáltunk céltalanul, nem volt hozzá erőnk, hogy valami módon berendezkedjünk és ahhoz se volt erőnk, hogy tovább menjünk. Ha valaki egyszer egy óriási söprővel összetakarította volna az uccákat, a papír, rongy és gyümölcshulladékkal együtt bizonyára minket is kisöpört volna a szeméttelepekre. Az eltetvesedett menhelyre jártunk aludni s hideg koszton éltünk. Aztán azon se. Valakitől megtudtuk, a barátok zárdájában in-

gyen ebédeket adnak a város szegényeinek, végső tehetetlenségünkben mi is jelentkeztünk.

Hatalmas levedlett falú épület volt a zárda. Apró ablakokkal és bolthajtásos kapuval. Nem kellett kint várakozni, a rongyos, elzüllött emberek egészen otthoniasan vándoroltak be a napsütéses, hatalmas udvarba. A legtipikusabb figurákkal itt találkoztam csavargásaimban. öreg, kiérdemesült csavargók voltak ezek ősz szakállal és könnyező szemekkel. Az udvar közepén egy kőmedencés kút állott s előtte egymásra dobáltan öreg lavórok, fazekak s fületlen éjjeli edények hevertek. Sose hittem volna, hogy egyszer annyira erős legyek, mint amilyennek most láttam magam. Ahogy az öregek megérkeztek, egyenesen a kúthoz mentek, belerugtak, beleturkáltak ebbe az edényhulladékba, végre is fölemeltek egy-egy legkedvükre valóbb darabot s visszavonultak vele a fal tövébe, az árnyékba. Ott üldögéltek már sorban, maguk előtt a fazekakkal, lavórokkal és éjjeli edényekkel s úgy látszott, mintha komolyan ebédhez készülődnének. Kanalat vettek elő a zsebükből, némelyik, mint a gyerek a cukrot, gondtalanul megnyalogatta, mások nagy koppanással beledobták az edénybe. Mi ma voltunk itt először, még nem ismertük a házi szokásokat s az utánunk jövőkkel együtt már edények nélkül maradtunk.

— Ha ezekből a szörnyűségekből köll itt majd ennünk — nyafogta Szittya, — akkor az nagyon ízléstelen dolog.

— Na, ne beszélj butaságot! — mondtam. — Csak nem gondolhatja komolyan az ember, hogy ezekbe a vacakokba fognak nekünk föl-

tálalni! Tudja a fene, mért szedik magukhoz ezt a lim-lomot.

Tizenkét óra volt. A zárda templomában fölcsendültek a harangok, galambok röpültek szét a toronyablakokból s mint óriási fehér pihék keringtek az udvar fölött. Egy pillanatra mindenről megfeledkeztem, visszaemlékeztem az én gyerekkori galambjaimra és nyúlaimra, éreztem, azok voltak az én legkedvesebb játékszereim s az én egyedül felejthetetlen barátaim.

— Látod, ezek müncheni purclik — mondtam Szittyának, egészen föllelkesülten.

— Micsodák a purclik? — kérdezte értelmetlenül.

— Purcli-galambok. Neked nem voltak soha galambjaid, nyúlaid, madaraid?

— Ugyan kérlek, mindig utáltam ezt a szentimentalizmust! Ilyesmikkel csak a falusi ember tud elszórakozni. A modern ember játékszerei a repülőgépek. Képzeld el, az ember reggel beül egy repülőgépbe, itt ül be és estére már Amerikában van.

Elfordultam tőle, most úntatott és megundorított ez a nagyképű fecsegés. Igaz, tegnap még majom vagy zsiráf akart lenni az erdőben, ezzel most valószínűleg halálig megbosszanthattam volna, de minek? Érdemes az ilyesmire szót is pocsékolni?! A harangok még mindig szóltak, láttam a galambokat, amint a felhők alól lefelé bukfenceznek, ragyogtak a napfényben és kinyitották előttem a távolság kapuit.

Az emberek mozgolódtak a falak alatt, az egyik ajtóból két-két barát jött ki rúdra fűzött nagy rézüstökkel. Letették az udvar közepén s a csavargók körülállták őket szörnyű edényeik-

kel. A barátok imádkozni kezdtek s levett kalappal mi is valamennyien utánuk mondtuk az imát. Mint mindenütt, itt is voltak stréberek, ezek szinte lábhegyen álltak s magas fejhangon kornyikálva, mindenkit túllicitáltak. Egy objektív szemlélő előtt szörnyen komikusnak tünhettek volna ezek a pillanatok, rám tragikus kegyetlenséggel hatott az egész. Tájékozatlanul és értelmetlenül néztem, részletekbemenően láttam mindent és nem akartam hinni a szemeimnek. S a többieknek volt igazuk. A halálon kívül minden bajt és nyomorúságot elbír az ember. Imádság után a barátok nagy merőkanalakkal valami sötétbarna, sűrű folyadékot meregettek a koldusok edényeibe. Mindenki Isten nevében megköszönte az ajándékot és ott, álltukban nekifogtak a falatozásnak. Nekünk nem voltak kanalaink, vártunk kellett míg valakitől kölcsön kaphattunk. Utálkoztam az ételtől, de éreztem, ez a várakozó állapot sokkal rosszabb lehet, mint maga az evés. Hárman, négyen álltak egy edény körül, reszketős kezeikkel magasra, a szájuk elé emelték azt és faltak és szürcsöltek belőle, mint a ragadozók.

A harangok már elhallgattak, valahol fönn isten közelében ültek csillogó érctestükkel s a fekete-fehér, vörös-fehér purcligalambok arany búzaszemeket szedegettek a földön.

Végre nekünk is jutott kanál, valaki ellépett a vályútól és én félszegen, ügyetlenül a helyébe-álltam. Az úgynevezett étel kétségbeejtően nézett ki így közelről, az első kanállal becsukott szemmel kerestem meg a számat. A szagokra és ízekre mindig nagyon érzékeny voltam s most egyszerre elöntöttek a súlyos és meghatá-

rozhatatlan szagok és ízek. Bableves, csokoládés tortadarab és lerágott csontszilánk volt egyszerre a számban. Egy pillanatra úgy gondoltam, az eddig látottaktól halálosan megbetegedtem, azért érzek most egyszerre huszonöt ízt. De nem. A lavórunkban határozottan együtt volt az asztalokról visszamaradt levesmaradék, hús és süteményhulladék. Fölnyitottam a szemem és láttam magam körül a megsárgult szakállak koszorúját, az ételben fürdő bajszokat s a gyorsan pillogó szemeket, amik zavaros, átláthatatlan pocsolyákhoz hasonlítottak. Remegtek a térdeim, de nem engedtem. Végre is az a fontos, hogy tele legyen az ember gyomra, ezeken a kis kellemetlenségeken túl szép az élet. És én élni akarok.

Szittyát is nagyon letörte ez a lakoma. Gyáván megjuhászodott, alázatosan leselkedett ki rám a koszos hajfürtjei alól.

— Nem baj, lesz nekünk még jobban is — mondta végre. — Én ezt is fölényesen kibírom, de téged sajnáltalak, úgy néztél ki, mint a vízben fuldokló.

— Azért én is kibírom. Sokan a négy-öt éves inaskodást se bírják ki, én azt is kibírtam. Lehet azonban, most már ott tartok, szó nélkül az apámat is meg tudnám ölni.

— Nem a legjobb állapotban vagyunk.

Nem sokáig nyavalyogtunk ennél a témánál. Elmultak fölöttünk az órák s másnap már kanállal fölszerelten, amit a menhelyen loptunk, jelentünk meg az ebédnél. Látszatra ugyanúgy történt minden, mint tegnap, de az én bensőmből már valami cinikus pofa vigyorgott elő s azzal szórakoztam, hogy a lavórban összezagy-

vált ízeket valahogy szétválasszam, külön-külön is érzékelni tudjam. Szittya hálás volt érte, hogy ilyen fölényesen viselkedtem. Ez a nagy nyomorúság nem tört meg bennünket, gyerekesen jóba voltunk, együttmentünk be a templomokba, Szittya gőzerővel gyártotta a jegyzeteit, én a magam gyönyörűségére nézelődtem. Tulajdonképpen ekkor fogtam föl néhány előttem eddig ismeretlen értékét a festészetnek. Az oltárokon klasszikus képek utánzatai álltak s két Grünewald Krisztus-kompozició, melyek nagyon megtetszettek nekem. Itt vettem észre az eddig látott képek között fönnálló értékkülönbségeket. Eddig például, ha egy kép a halott Krisztust ábrázolta, minden emóció nélkül elfogadtam a festő állítását s elfogadtam azt, hogy a vászonra fölkent festékcsomó valóban a halott Krisztust ábrázolja. Szóval minden további nélkül tudomásul vettem azt, ami a képen látszani látszott. Grünewald megfeszített Krisztusa azonban élményemmé vált. Fölsarjadt érzéseimnek nem tudtam volna kifejező formát adni, de tudatom mélyén, valahol egész bizonytalanul éreztem, Grünewald halott Krisztusa él, ez a kép nem az értelemhez, hanem egész kozmikus életemhez szól. Szittyának megemlítettem ezt az érzésemet, el volt ragadtatva az észrevételemtől és sokáig komolyan vitatkoztunk művészeti kérdésekről. Az ilyen beszélgetések alkalmával mindig nagy biztonságérzés lobogott bennem, éreztem, ezen a ponton vagyok leginkább önmagamnál, inspirálódtam és dolgozni kezdtem, mint akiben kivirágoznak az elnyomott erők.

S ilyenkor nem zavartak az anyagi nyomorú-

ságok, leváltak rólam a kölöncök s repülni tudtam, szinte testetlenül. S megfigyeltem, ha így megszállt a lelkesedés, akkor a materiális dolgokat is sokkal könnyebben tudtam megoldani. Ebben a városkában például, ahol maradék nélkül, csakúgy lekoldultuk már az eszperantistákat, mint a szocialistákat és a hitközséget, önként rászántam magam, hogy újra meglátogatom ezeket az egyesületeket és nem egészen sikertelenül végre is hajtottam ezt a tervem. Mikor újra kint voltunk az országúton, némi pénzek csörögtek a zsebünkben, vidámak voltunk s a fantáziánk kivirágzott, mint a májusi kertek. Elhagytuk a kilométereket és elhagytuk a napokat.

— Most jól vagyunk, de mondtam már, hogy még ennél is jobban leszünk egyszer — fecsegett Szittya. — Végeredményében, minden az emberen magán múlik. Sokszor gondolkodtam már a halál problémáján s ha egyszer rászánom magam, erről is írok egy könyvet. Azt fogom benne megírni: ha az ember akarja, meg se kell halnia. Az ember csak akkor változik át élőből halottá, ha nincsen benne elég akaratenergia az élethez.

— Ezt elfogadom én is. De most már mondd meg azt is, hogyan akarjon az ember élni, ha a te állításod szerint már nincs benne elég életenergia. Mert az akarat nem a légüres térben élő független valami. Akiben van életenergia, természetes, hogy abban van életakarat. Ha pedig valakiben nincs életakarat, az azért van így, mert már nincs benne életenergia.

— Csak hadd, kérlek, ezt majd én elintézem.

Olyan dolgokról, amiket meg akarok írni, nem szeretek fecsegni.

Minden nagyon rendben volt így, de mégis. Az országúton sem a filozófiából, sem a költői fantáziálgatásból nem lehet megélni. Vissza kellett térnünk a városokba, újból meg kellett látogatni az egyesületeket és állandó volt az étvágyunk a hitközség péntek esti vacsorájára és szombati ebédjére. Tudtuk, az Isten örök időkig kegyeibe fogja tartani a zsidókat és mi is, ha nem káromoltuk, akkor hálásan áldottuk őket. Hiszen olyan szelídek és együgyűek voltak ők. Este csak be kellett ülnünk a templom utolsó padjába s fogunk alatt egy óra mulva ropogott a friss barhesz és ingerkedtek velünk a frissen sütött húsok. De persze, ezért ezek a jó dolgok se tudtak kiforgatni bennünket elemünkből. Legjoban azokat a lakomákat szerettük, amiket a vendéglő különszobájában rendeltek meg a részünkre. Ezeken a helyeken azután teljesen mi voltunk az urak, még a samesz se nézett be hozzánk soha. A privátházakban azonban vigyáznunk kellett magunkra, szenteskedő játékkal kellett végigennünk az egész vacsorát, vagy ebédet. Ez pedig nehéz munka volt, mert minden alkalommal legalább ugyanannyi keresztény volt köztünk, mint zsidó. Ha valaki bent volt köztünk a ház urai közül, akkor fitogtatón szenteskedők voltunk, de ha kitévedt közülünk, belenyultunk a tálakba, zsebreraktuk a barheszt és durva összevissza nyelven marakodtunk.

Egy alkalommal a konyha melletti kis szobában helyeztek el bennünket szombati ebédre. kilencen voltunk együtt, köztünk négy zsidó, hét

magyar s a hét közül öt keresztény. Én voltam a legfiatalabb. A szakácsnő ott mozgott közöttünk, rendesen kellett kezdenünk az ebédet. A konyhában sorban kezet mostunk s az asztalnál, mint a legfiatalabb, én mondtam el az imát és én szegtem meg a barheszt. Nagy munka volt, hogy mi magyarok visszatartsuk magunkat a röhögéstől. Nagyszerű ételeket kaptunk. Evés közben a két lengyel zsidót kikapcsoltuk a társalgásból, mi többiek magyarul beszéltünk. Vicceket mondtunk a kasszákról és nagy élvezettel szidtuk a vendéglátó gazdánkat. Tudtuk, itt kívülünk senki sem tud magyarul, bevallottuk, hogy hány keresztény van közöttünk s egyáltalában nem akart vége szakadni a gazdánk elleni gúnyolódásnak és szitkozódásnak.

Egyszerre beütött az istennyila. Az ajtónyílásban megjelent a szakácsnő és mintha szent csoda történt volna vele, megszólalt tiszta magyarsággal:

— Ne legyenek már olyan gyalázatosak az urak, hogy így szitkozódnak az ellen az ember ellen, aki most vendégül látja magukat. Őszintén mondom, ha én goj lennék, soha se ülnék le egy zsidó asztalához. De ha már maguk itt vannak, keresztény létükre, maradjanak legalább emberségesek.

Egy üvegessegéd fölállt és mint valami szónok válaszolt neki:

— Igaza van, anyukám, teljesen igaza van, de most legalább el ne áztasson bennünket. Beismerjük, hogy mi gyalázatos gojok vagyunk, de azért élni csak nekünk is kell.

Nehezen született meg köztünk a békesség, aztán mégis csak megszületett. A szakácsnő

még elég fiatal volt ahhoz, hogy méltányoljon bennünket. Pestről kérdezősködött tőlünk, elmesélte, hogy felső Magyarországból való s piszkos tányérjaival körülvéve ott ült közöttünk egész két óráig.

És ezen a napon jó erős feketekávét is kaptunk ebéd után.

16.

A mi malmainkat hajtották a vizek, de valahonnan leereszkedik egy keresztbe fektetett gerenda és eltorlaszol mindent. A mi hullámzó életünkben napokig fölfelé mentünk a lépcsőkön, optimista természetünknél fogva azt hittük, semmi különösebb baj nem érhet bennünket. S mégis péntek este későn érkeztünk be az egyik községbe, az Istentiszteletnek már vége volt, hiába mentünk el a samesz lakására, szóba sem akart állni velünk a szent ember.

— Nincs semmi, nincs! Jöttetek volna előbb — fröcskölte ki az ajtónyíláson. — Semmi egyéb dolgotok nincsen, gondoljatok legalább a mi békességünkkel!

— Éhesek vagyunk — siránkoztuk. — Álmosak vagyunk.

Csúnya gyűlölködő patáliába csapott a feleselésünk. Mindenáron el akart űzni bennünket, de mi most elővettük az orosz zsidók támadó módszerét, ragaszkodtunk állítólagos jogainkhoz, követeltük a segítséget. Az ucca népe nagy gyűrűben verődött össze körülöttünk. A parasztok vihogtak és tettleges összecsapásra uszítottak bennünket, a zsidók, szakállas és nagyhasú kereskedők, a samesz mellé álltak, méltat-

lankodtak és szitkozódtak. Szittya eleinte csak számításból, a biztosabb eredmény érdekében gorombáskodott, később azonban hisztérikusan nekivadult, egészen kifeledkezett előkelő pózaiból.

— Menjetek a pokolba, mert rendőrt hozatok! — kiabálta ránk a samesz. — Ha jó zsidók lennétek, magatok is belátnátok, hogy jogtalanul zajongtok. Mindennapi vendégek itt a hasonló csavargók és egészen kifosztották a kasszát.

Hosszú hónapok óta csavarogtunk már, de ilyen helyre még nem akadtunk. Valami segítséget mindenütt el tudtunk érni, ezek itt komiszul makacskodtak, valósággal személyes ellenségnek éreztük őket. Pörlekedtünk s a körülállók is egyre jobban belevegyültek a hangzavarba.

— Rendőr! Rendőr! — kiabálta a samesz, s mingyárt akadtak olyanok, akik tovább adták a segélykiáltást.

Én már nem igen mertem ugrálni, de a Szittya önérzetével nem lehetett bírni.

— Hallgass, te gazember, mert agyonütünk! Máma még úgyis rádgyujtjuk a házat, te gazember.

Ekkor már két rendőr is volt a színhelyen, be kellett látnunk, hogy elvesztettük a csatát.

— Csukják le őket, mert gyilkolni akartak — sivította a samesz. Előjött az ajtó mögül s hosszú, vörös szakállával olyan volt, mint valami megvadult kakas. — Képzeljétek el, koldulni jöttek és meg akartak gyilkolni engem.

Az emberek összevissza kiabáltak, néhány pillanat alatt csakugyan úgy álltunk ott, mint

akik gyilkolni akartak, mindenki vádaskodott ellenünk. Némelyek azt követelték, csukjanak le bennünket, mások azt indítványozták, hogy dobjanak ki a községből. A rendőrök nem álltak oda tanácskozni, karon markoltak bennünket és nagy biztonsággal azt mondták — no gyerünk. — S úgy löktek rajtunk egyet, hogy a községből kivezető úton indultunk el önkéntelenül. Ők hosszú lépésekkel és szó nélkül jöttek mellettünk. A lármázó tömeget pedig mintegy láthatatlan köteleken húztuk magunk mögött. Hogy az utolsó házakat is elhagytuk: — Most menjetek szépen tovább — mondták a rendőrök — s meg se kíséreljétek, hogy visszagyertek, mert akkor megverünk benneteket. — Kétségbeejtő volt a helyzetünk, de nem akartunk könyörögni és nem mertünk ellenkezni. A városon túl egy hosszú fasor következett, alattuk padok voltak fölállítva, ezeken nyilván a község szerelmesei szoktak üldögélni, az egyikre kimerülten levetettük magunkat.

— Most aztán el vagyunk látva — mondtam. — Ezt jól megcsináltuk. Te voltál a szamár, hogy úgy fenyegeztőztél, most menj és gyujtsd föl.

— Föl is gyujtom — fröcskölt Szittya. — Még nem mondtam le róla, hogy elpusztítsam azt a gazembert. De annak azért mégis örülök, hogy így történt a dolog, most legalább láthatod, mi az a szent társadalmi szolidaritás. Most már láthatod, hol tart a zsidóság is. Péntek este képesek voltak a rendőrség kezére adni bennünket. Nagyon mellékes az, hogy ezen a földön járt Jézus s Zarathusztra is csak egy naiv ökör.

Kedvetlen voltam és fáradt.

— Inkább azt mondd meg, mihez kezdjünk most. Hűvös van, alighanem esni fog.

— Nem baj. Elindulunk, útközben majd csak akad valami menedékhely.

— Próbáljunk meg itt elaludni a padon. Ha valami történik velünk, mégis közel vagyunk a házakhoz.

Megegyeztünk, hogy itt maradunk. Mégis, legalább nem kell a földre feküdnünk, a fák is megvédenek az esetleges esőtől. Nem beszélgettünk, mind a ketten éreztük, hogy elaludni volna a legjobb, megfeledkezni mindenről, ami kívülünk van a világban. Kinyujtózva a hátamon feküdtem, nehéz tintafoltok úsztak a csillagtalan égen, hallottam, hogy Szittya nagyokat nyög és sóhajtozik, mint a másállapotosok. Nem szóltam hozzá, nem akartam újra prédikációba vadítani. Egyedül voltam s lassan egészen elvesztem önmagamban. Régen nem gondoltam Jolánra s tudja az ördög hogyan, most ő jutott az eszembe. De nem mint barátra, hanem mint nőre emlékeztem s nem csak az eszemmel, hanem az egész testemmel emlékeztem rá. Csavargásaim közben ez is most fordult velem elő először. Fölemeltek a bizsergések és vittek árkon-bokron át Újpest felé. A vágyak és beteljesülések álomjátéka kezdődött el, egyazon pillanatban ott voltam a müncheni kasszánál, a stuttgarti múzeumban Lukas Cranach képei előtt és Újpesten az asszony ágya szélén úgy, mint ahogyan először ültem ott, mikor magához húzott, mikor a takaró alatt a kezeim a mellei után kapaszkodtak.

„Kasi, Kasi" hallottam egyszerre ezer irány-

ból. Mint a menedéket kereső madarak jöttek felém a hangok és tüzes fogókká változtak, mikor közel értek hozzám. Fölriasztottak.

Kegyetlenül fáztam, a levegő tele volt eső előtti nedvességgel, éreztem, hogy a vérem is áthült, remegtem egész testemben. Fölkeltem, átmentem Szittyához, ő összekuporodva ült a padon, ébren volt és nagyon fázott.

— Úgy vacogok, hogy majd kihullnak a fogaim — mondta halálosan elszontyolodva. — Mégis csak tovább kellene mennünk, mert itt megdöglünk.

— Menjünk, a mozgás talán még föl is frissít bennünket.

Elindultunk, de nem volt kedvünk a beszélgetéshez. Valami alvilági utakon járhattunk, messziről visszhangzottak a lépteink. A fasoron túl még jobban éreztük a hideget, a nedvesség most már sűrű vízcsöppekké változott át, nem tudtuk a földből fölszálló pára, vagy az égből lehulló eső-e. Vagy tizenegy óra lehetett, előzőleg már ötven kilométert gyalogoltunk, alig bírtuk már cipelni magunkat. Szittya annyira elkeseredett volt, hogy el akarta dobni hátizsákját összes Krisztusjegyzeteivel együtt.

— Ne tedd — mondtam. — Most már csak azért se hagyunk kifogni magunkon. Az a baj, hogy el vagyunk puhulva.

— Az a baj, hogy így ki vagyunk dobva a világba — nyöszörögte Szittya. — Szeretnék valami jó bőrfotőjbe ülni és a lábaimat föltenni az asztalra, mint az amerikaiak.

— Én inkább valami jó szamárhús virslit szeretnék enni.

— Ki tudja, mikor jutok megint olyan kré-

mes tésztához, mint amilyent legutóbb Stuttgartban ettünk.

A hátizsákot, ezt az összefirkált papirosokkal bélelt dögöt, karunkra fűzve közös erővel cipeltük. Magamban nem sokra értékeltem azt az irka-firkát, ami benne volt, de most jámbor és érzelmes voltam, akár egy aggszűz. Úgy gondoltam, mért ne lehetne meg ennek a kis embernek a maga ártatlan kedvtelése továbbra is. Ha valaki ebből a mániájából kilökné vagy kimentené őt, talajtalanul elkallódna a világban. S különben is az embernek akkor esik legjobban a saját jó cselekedete, ha maga is komolyan bajban van. A szegények például mindig hajlandók társaik segítségére lenni, a jómódúak azonban mindig közömbösen elnéznek a bajbajutottak fölött.

— Ez már határozottan eső — mondta Szittya megint —, és én már alig tudok tovább menni.

— Próbáljunk meg megint lefeküdni kicsit. Valahogyan menetelesen az árok partjára, hogy kevésbé öntsön el a víz.

Lefeküdtünk, a hátizsákon egészen egymás mellé tettük a fejünket. De sajnos, nem csak hogy elaludni nem tudtunk, de pihentetőn fekve se maradhattunk. Ruhánkat átitatta az eső, a nedves rongyok hozzátapadtak a testünkhöz s most már áthültünk egészen a csontjainkig. Szittya nyöszörgött:

— Ha most nem lennék olyan messze attól az elátkozott samesztől, Isten bizony fölgyujtanám a házát. Fölgyujtanám már csak azért is, hogy egy kicsit megmelegedhessünk. Nem értem meg egyáltalában, hogy az Isten mért

teremtett vizet is. Nem lehetett volna talán az egész teremtést víz nélkül elgondolni?! S egyáltalában, ahogy ez az egész világ meg van teremtve! A Krisztusképek tanulmányomnál ezt a kérdést részletesen meg is fogom tárgyalni... A víz azért van, hogy így átáztasson bennünket. S ezt az egészet a zsidóknak köszönheted, akiket dícsérni szoktál. Már éppen ideje lenne, hogy az ember egy új vallást csináljon. Ha eljönnél velem Csillébe, ott összehozhatnánk valamit.

— Ajaj, ez már megint benne van — gondoltam magamban. Meg se mertem moccanni, nem mertem megjegyzést tenni, nehogy támpontot adjak neki a továbbiakhoz. De ő elemében volt. Tervezgetéseiből átcsúszott a szokásos szitkozódásba, megint anarchista volt, a csilleiek között Messiás, majom az őserdőben és öreg, átkozódó zsidó egyszemélyben. De mind ez pillanatra semmit se változtatott a sorsunkon. Éreztük, hogyan nyűnek el bennünket percek s megint fölcihelődtünk és tovább csoszogtunk.

— Sohase lesz vége ennek az éjszakának — mondtam.

— Ha legalább revolver volna nálunk.

— Igen, de egy szafaládé még annál is jobb lenne.

Nehezen emeltük a lábainkat és ha figyelni tudtunk volna, bizonyára hallhattuk volna, hogy agyvelőnkben hogy csikorognak az egymáshoz súrlódó gondolatok. Lehet, hogy már hajnal felé járhatott az idő, de a beborult égen át még sokáig nem jött hozzánk a világosság. S egyre sűrűbben kellett megpihennünk és egyre keve-

sebb erőt merítettünk a pihenésekből. Valóban már csak Isten kegyelméből éltünk. Ha nem esett volna az eső, végtére is fiatalemberek voltunk, könnyen át kellett volna lábolnunk ezt az éjszakát. Így azonban azt hittük, reggelre bizonyosan elvisz bennünket az ördög. És még sem. Már régen nem ettem Brotsuppet s mire kivilágosodott, egy parasztház eresze alatt ültünk s egy nagy cseréptálból lefetyeltük magunkba a bizonytalan ízű levest. önkénytelenül Petőfi „Farkasok dala” jutott az eszembe s ahogy megszólaltam, már kevésbé volt siránkozó a hangom, már aligha segítettem volna Szittyának a hátizsák cipelésében. Valószínű azonban, már ő se gyujtotta volna föl a samesz házát. Valóban bolondság is lenne, hogy az ember ilyen kicsiségekkel bajba keverje magát. Néha a vízben fuldoklik az ember, néha, mint az urak, kint ül a napos parton. S tulajdonképpen most már mi is parton ülő urak voltunk. Szittyának, hogy kicsit összeszedte magát, megint eszébe jutott Csille s az öreg gazdasszonynak, aki a Brotsuppet adta, már úgy beszélt az ő maga gyártotta új vallásról, mint valami máris jól bevált isteni kinyilatkoztatásról.

— S most odamentek a vadak közé, szegény gyerekeim? — kérdezte az öreg parasztasszony. — Segítsen benneteket az Isten, hiszen még olyan fiatalok vagytok. Kár lenne értetek, ha fölfalnának ott.

Körénk jöttek a gyerekek is és így együtt jó közönség voltak Szittyának. Svungba lendült, most láttam rajta, nem hiába tanulmányozta a Krisztus-képeket, színházban se játszhatná jobban a csilei próféta szerepét.

Mikor elváltunk a parasztoktól, kitárta két kezét és azt mondta:

— Imádkozzatok és emlékezzetek arra az emberre, aki itt járt nálatok!

Néztem rá és láttam, hogy nem mókázik. Ő ezt komolyan gondolta így és láttam, a parasztok megérzik a fáradt szemeiből kisugárzó delejes álmokat.

17.

Lehet, hogy nem is mi haladtunk elöre, csupán a föld mozgott alattunk. Egy óriási platnin topoghattunk ide-oda, a platnit valami óriási kéz mozgathatta s mi így kerülhettünk el hegyről a völgybe, völgyből a hegyre, Németország szivéből ki a sötét határállomásra, Aachenbe. Úgy határoztunk, Belgiumon át kerülünk Franciaországba, el egészen Párizsig. De itt a belga határon áttörhetetlen fal elé kerültünk. Németországban könnyű, sőt fiatal mesterlegény részére dícsérendő volt a vándorlás. Belgiumba azonban nem juthattunk be pénz nélkül. Ezt csak itt tudtuk meg a határon. A belga országutakon csavargó embernek legalább öt frankjának kell lennie ahhoz, hogy szabadon mozoghasson, hogy legelső alkalommal le ne füleljék a csendőrök. Aachen, mint határváros, szigorított rendőri felügyelet alatt állott s a helyi címzetes koldusokon kívül mindenki részére tilos volt a koldulás. Sokáig tehát nem maradhattunk itt pénz nélkül. Szomorúan tanakodtunk, tehetetlenül lődörögtünk az uccákon. Végre is úgy határoztunk, hogy megpróbáljuk eladni az én körgalléromat s az érte kapott pénzzel váltjuk meg a jogainkat Belgiumhoz. Kimentünk a vá-

sártérre, estig alkudoztunk, handléroztunk a kereskedők között, végre is tizenöt frankért túladtunk a galléron. De ekkor már későn volt, nem mertünk az idegen földre lépni s a sok szaladgálástól kegyetlenül elfáradtunk.

Rendes Azyl nem volt a városban, kint a helyi koldusok menhelyén kértünk magunknak szállást. Sok mindent láttam és sok mindent megpróbáltam már életemben, de még mindig nem voltam eléggé elfásulva, még mindig találkoztam újabb és újabb meglepetésekkel. A tetveket és poloskákat már megszoktam, de csodálatosan és minden emberi fájdalmakat fölébresztően hatottak rám ennek a félik korcsma, félig menhelynek emberlakói. Ennyi csonka, testben és lélekben tönkrement figurát még soha sem láttam együtt. Bizonyára, ha valaki regényben írná meg őket, egyetlen olvasó se találná valószínűnek, valami beteges fantázia szüleményének bélyegeznék.

A kívülről öreg s vörös petróleumlámpással megvilágított házacska belül s a mi részünkre egyetlen teremből állott. A földszinten voltunk s mégis valami szélesen elterült s alacsony pincehelyiségben érezte magát az ember. A mennyezetet öreg fagerendák tartották, az ablakok alig voltak nagyobbak tenyérnyinél s a padló föld volt, csúnya sárgafekete, foltos föld. A falak körül kecskelábú asztalok álltak, a deszkalapokon lánccal megkötözött kanalak hevertek. Középen két öreg billiárdasztal állt, már csak a formájukról lehetett rájuk ismerni. Biztos voltam benne, ezeket Noé akkor dobhatta ki a bárkából, mikor belátta, hogy a kieresztett galamb nem tér többé vissza. A terem egy ne-

gyedrészét fakorlát választotta el, mögötte volt a konyha megrokkant téglatűzhellyel, szemétel és százféle helyről összehordott edényekkel.

— Szép — mondta Szittya. — Isteni romantika, milyen kár lett volna ezt elmulasztanunk.

A konyhát elválasztó korlát előtt öreg, vagy lehet, hogy csak öregnek látszó asszonyok ültek, szoknyájuk alól kilátszottak a legalább is egy méter átmérőjű lábaik, fröcskölték magukból a német tájszólást és csúnya német bicsakokkal krumplit hámoztak.

Pillanatnyilag egyedüli férfiak voltunk a teremben és nem takartuk el a szemeinket s amit láttunk, az egy egész életre kiábrándító lehetett volna az érzelmes szívnek. Később szállingózni kezdtek hazafelé a helyiség urai, a város címzetes koldusai, hatalmas bádogszámokkal a mellükön s valamennyien meghülyülten, vakon vagy lábak nélkül, kis kocsikra szíjazva, mint valami szörnyetegek.

Az egyik sarokban ültünk csendesen. Figyeltünk, határozottan mind a kettőnk részére új és izgató volt ez a látvány. Gyerekkoromban egy vándorpanoptikum sátora alatt láttam hasonlóan borzalomkeltő alakokat. Draga szerb királynő meggyilkolása, a halfarkú hölgy s az asszonyokat rabló óriási majom figurái most átjártak az eszemen, meggyulladt a fantáziám és maradék nélkül benne éltem ezeknek az emberi szörnyetegeknek a társaságában. A levegő nehéz volt, pálinka és dohányszag fullasztott s mintha ködök tornyosulnának ránk, a dolgok plasztikája elveszett s néha csak a sötét kontúrvonalakat lehetett látni.

Az asszonyok dolgoztak, aztán a megláncolt kanalak mellé oda kerültek a fatányérok. Mindenki evett és mi is ettünk csirízes, undorító krumplifőzeléket. A csámcsogás és a lárma betöltött mindent. S vacsora után megindult a nyüzsgés, a pálinkaivás, az asszonyok megkerítése és ami a legszenzációsabb volt, a billiárdozás. Négyen-négyen játszottak egy asztalnál s mint a belvárosi kávéházakban, ott ágaskodtak és drukkoltak körülöttük a gibicek. Pénzben ment a játék és az emberek kegyetlenek voltak a partnereikkel szemben, de azért semmi fórt nem kaptak. A lábatlanok primitív kocsijaikon káromkodva utazgattak az asztal körül, szakállas fejüket mintegy méternyire kitolták a válluk közül, hogy valamit lássanak a játékból. Ha rájuk került a sor, két társuk elől-hátul megfogta a kocsit, föltette a székre s a nyugtalankodó ember mohón nekiesett a golyóknak. Általában magas feszültségű volt az idegesség. Ezek a nyomorékok érezték, egymás segítségére vannak kényszerülve s ez a sorsközösség nem az egymás megbecsülését, hanem az elvadult gyűlölködést lobogtatta bennük.

— Miért nem ölik meg magukat az ilyen emberek — mondtam önkéntelenül. — Hiszen ezek rosszabbak már a hulláknál. Eleven hullák! Ilyen fogyatékosságokkal sose akarnék élni.

— Van abban valami perverz gyönyörűség, hogy az egészséges ember törvényei ellen is éljen az ember. Nincs kizárva, hogy egy díjbirkózó például nagyon jól érezné magát, ha valaki egyszer alaposan elverné őt. Találkoztam már gazdag emberekkel, akik kétségbeesetten

panaszkodtak, hogy adógondjaik vannak s őszintén irígykedtek a szegényekre, akik a kenyér megszerzésén túl teljesen az önmaguké tudnak lenni. Képzeld el, milyen élvezet lehet ennek a járni nem tudó koldusnak, meglöknie a golyót s látnia, amint az ide-oda szaladgál az asztalon.

— Magamra nézve azért mégis nehezen tudok elgondolni ilyen életet. Természetemnél fogva jönni, menni, cselekedni szeretek s nem vagyok hajlandó elismerni semmi előre jelenlévő akadályt.

Oktalanul bölcselkedtünk s körülöttünk zajlott az élet. Az asszonyok körül, akik már a holnapi krumplit hámozták, lassan összecsoportosultak a billiárdnál le nem foglalt férfiak és fölhangzottak a durva tréfálkozások és az asszonyok csúnya viháncoló nevetése. S valaki egyszerre durván, megborzongatóan belekáromkodott a káoszba. Akikről az előbb én még azt hittem, hogy ilyen ügyefogyottan és megcsonkítottan még élniök sem érdemes, most belegabalyodtak az üződő szerelembe, a vakuló szemekben a féltékenység ördöge lobogott, valaki kést rántott elő, fölemelkedtek a dákók, a kis deszkakocsik kerekei csikorogtak.

Az egyik asztal tetején álltunk Szittyával, izgultunk a halálthozó jeleneteken és nem tudtuk magunkat teljesen kiszakítani a gomolygó csoportból.

— Üsd — visította Szittya, — üsd, az öregannyát neki! — Olyan volt, mint egy elragadtatott gyerek, összecsapkodta a tenyereit és dobogott az asztal tetején.

Rám is hatott ez a tragikómikus dühöngés, de belőlem inkább az írtózást, az emberfölötti elszomorodás érzését váltotta ki. És nem a sajnálkozást. Úgy éreztem, rettenetes kaszával oda kellene állnom a verekedők közé és szó nélkül, de nagyon kemény lendülettel, le kellene kaszálnom valamennyiüket. A kegyetlenkedésnek ezt a formáját már többször észrevettem magamban és nem szégyellettem magam miatta, ez az én alaptermészetem volt. Valami ösztönös formában kívántam a rendteremtést.

Rendőrök jöttek be a terembe és azok kergették szét a verekedőket. Nyíltan senki se mert a kihúzott kardok ellen támadni, de a falakhoz, az asztalok mögé és az asztalok alá szorított nyomorékok, mint a sovány farkaskutyák és a nagypofájú bulldogok vicsorogtak az erősebbek felé. A rendőrök könyörtelenek voltak, gyilkoló parancs égett szemükben, akikre ránéztek, azok meglapultak és mi úgy láttuk, ez itt mindennapi történet és a történet mindennap így fejeződik be. Mikor a rendőrök elmentek, akkor vettük csak észre, az egész inkább csak irgalmatlan lárma, mint gyilkossági kísérlet volt. A karcolásokon és daganatokon kívül semmi nyoma a vérnek. És úgy látszott, a kiválasztott hímek visszajutottak jogaikba. A redves szakállú, akit az előbb még zöld kiskocsijával emelgettek a székekre, most kocsi nélkül ott kakaskodik az asszonyok között. És mindegyiknek, akinek ereje és bátorsága van hozzá, megvan már a párja. Egy ideig még ittak, napi tapasztalataikról beszélgettek, aztán párosával fölvánszorogtak a padlásszobákba.

Mi lenn maradtunk a teremben, az egyik

asztal tetején szorosan egymáshoz bujva aludtunk hajnalig.

A szükséges fejenkénti öt frankunk már megvolt, átmehettünk volna a határon, de mégis előbb még itt is ellátogattunk néhány helyre. Összeszedtünk valami pénzt, ettünk s a határőrnél beváltottuk a maradék pfenningeket. Csak meg kellett várni, míg a vassorompót fölnyitják előttünk, csak át kellett lépnünk a szimbólikus árkon s már belga földön voltunk. Különben itt is zöldek voltak a fák, sütött ránk a nap s a mezők illatával volt tele a levegő. Ha nem találkoztunk volna össze emberekkel, akik másképp voltak öltözve, mint a németek s ha nem beszéltek volna más nyelven, mint a németek, akkor talán észre se vettük volna, hogy hosszú hónapok után magunk mögött hagytuk Németországot.

A határban dolgoztak a parasztok, lovakkal és ökrökkel, akárcsak Magyarországban vagy Németországban. Alig indultunk el s máris leültünk az országút szélére, pihentünk és nézelődtünk. Szerettünk volna szóbaállni valakivel tájékozódni az itteni szokásokról és lehetőségekről, de nem értettük az emberek nyelvét. Csavargók se jöttek velünk szemben, tovább indultunk, szerettünk volna valakihez csatlakozni, vagy valakit magunk mellé kapcsolni, de egész napra társtalanok maradtunk. Csak a határban kószáló csendőrök voltak azok, akik mindúntalan belénk akadtak és akiket nem tudtunk elkerülni. Ijesztően kifényesített katonák voltak ezek, acélfegyverzettel és mindent legázoló csizmákban. Úgy láttuk, ezek a nevetségesen komoly figurák egyenesen miránk, csavar-

gókra vadásznak a határban. Magunkba feledkezetten beszélgettünk s egyszerre csak elénk termettek. Mintha a földből nőttek volna ki, ledönthetetlen cövekek, nem engedtek tovább. Szittya tudott kicsit franciául és ők is rossz francia nyelven beszéltek. Kérték az öt frankunkat és az igazoló papírjainkat. Ravasz belső gúnnyal mutattuk föl a pénzt és lapoztuk föl a munkakönyvünket.

Mehettünk tovább.

Nem tudom, hogy ez csak tiszta formalitás volt-e, vagy komolyan azt hitték ezek a jámbor tuskók, ha fölmutatunk nekik öt frankot, akkor már minden rendben van és békességben élhet és meghalhat tőlük a belga nemzet. Lehet, hogy ezt ők komolyan gondolták így, minket azonban elfogott az éhség és megtaláltuk a módját, hogyan lehet valami ennivalóhoz jutni. Az öt frankra vigyáztunk, mint a szemünk világára és bemerészkedtünk a házakba, rossz franciasággal megkérdeztük, hány óra és ha láttuk, hogy nem kell ellenségtől tartani, éppen úgy koldultunk, mint Németországban. Óvatosan és kitartóan dolgoztunk, de mégis nagyon nehéz volt a boldogulási lehetőség. Ezek a nagy bugyogójú belgák távolról sem voltak olyan szentimentális majmok, mint a jó bajorok. Szigorúak voltak, mindent ki akartak kérdezni tőlünk és olyan nehezen adtak egy darab kenyeret, mintha a szívük alól kellett volna azt lehasítaniok. S errefelé kevés volt a zsidó s azok is gonoszok és elkérgesedett szivüek voltak. Nyilvános kasszát nem tartottak fönn s a sameszhez nehezebb volt hozzáférkőzni, mint egy kőbálványhoz. Urak voltak ezek a belga soviniszták. Igaz viszont, hogy na-

pokon át egyetlen orosz zsidóval sem találkoztunk az országúton. Azok már nem tévedtek be ebbe a szárazság völgyébe, ahol se hatósági segélyállomások, se menhelyek, se zsidókasszák nincsenek. Napokon át az országútak mentén tenyésztett gyümölcsfákról éltünk, ami kis pénzt lopva össze tudtunk szedni, azt szállásra költöttük. Ha Németországból azt írtuk haza Jolánnak, hogy a mezők liliomává lettünk és Isten táplál bennünket, innen meg kellett írnom, hogy csavargó kutyákká lettünk s véres verítékkel keressük kenyerünket, mint ahogyan azt Isten a paradicsomkertből kiűzött emberpár részére elrendelte.

18.

Akárha fullasztó szerpentinúton kapaszkodtunk volna, meredek hegycsúcsra, irgalmatlanul lassú tempóban haladtunk Brüsszel felé. A városokból szinte menekülnünk kellett, nagy volt a rendőri fegyelem s az emberek nem hagyták megpuhítani a szivüket. Az egyesületekben is olyan bürokratikus formulákba ütköztünk amiket, hiába próbálkoztunk meg vele, nem tudtunk a mi rossz papírjainkkal áttörni. A falukon élősködtünk. Ezek a parasztok se voltak könnyűkezűek, néha órákhosszát kellett előttük kunytorogni, hogy valamit elénk vessenek. A kérdéseikre azt feleltük, hogy magyar származású művészek vagyunk, elcsodálkozva megbámultak bennünket, ilyen fajtáról vagy nemzetről még soha nem hallottak. Ausztriáról igen, arról már hallottak és azt fanatikusan gyűlölték. Azt mondták:

— Tehát ti is osztrákok vagytok? Csúnya, rabló népség, császárostól együtt — és kitóltak bennünket a portáról.

Később cseheknek adtuk ki magunkat és így könnyebben boldogultunk. Jobban mondva könnyebben szereztük meg az élelmet és könynyebben kaptunk valami vackot, ahol meghúzódzkodhattunk. De a mi részünkre mindvégig hideg hozzáférhetetlen embereknek maradtak meg Belgium urai és parasztjai egyaránt.

Brüsszel közelében némileg változott az életmódunk. Itt már nagyon kevés pénzért lehetett tengerihalat, főtt kagylókat és sült bogarakat vásárolni. Minden kisebb városban volt halcsarnok és voltak olyan helyiségek, mint a mi tejivóink, ahol főtt tengeri kagylókat árusítottak, az uccákon pedig kofaemberek jártak össze-vissza kis kocsikkal, mint a zöldségárusok és sárgára sült, nagybajúszú cincérbogarakat árultak literszámra. Ezeket a kocsikat kutyák húzták, az árús rekedten ordítozott és jöttek a vevők, köztük mi is és vettünk az égi mannából. A nagy halombaszórt bogarakat stanicliba mérték s egy ilyen adag elég volt ahhoz, hogy valamennyire lecsillapítsuk éhségünket. Sem az ínyünk, sem a gyomrunk nem volt túlságosan elkényeztetve, mégis mikor úgy négy ujjam között néhány megsült cincért a számba emeltem, éreztem, kalapom alatt égnek emelkedik a hajam s hogy a szemeim kijönnek a fejemből a rémülettől. De mindez csak ostoba beképzelés volt. A cincérek finoman ropogtak és kellemesen olajos ízűek voltak, mint a mongol mogyoró. Valódi inyencek határozottan csemegézhettek volna

belőle, de mi csak kenyér és főzelék helyett ettük és így is csak azt állapíthatjuk meg, hogy nem rossz eledel. És ugyanígy voltunk a kagylókkal is. Ezeknek az árusítóhelyeknek négy oldalról üvegfaluk volt és az uccáról látni lehetett, amint a nagy üstökben főnek a kagylók és az asztaloknál ülnek a szegényemberek, késsel szétfeszítik a kagylók héját és kieszik közülük az idétlen fehér állatot. Szittya ezekkel nem tudott megbirkózni. Nekem azonban könnyebben lecsúsztak, mint a cincérek. Éppen csak arra kellett vigyázni, hogy ki ne hűljenek, hidegen fölragadtak az ember szájapadlására, alig tudtam a nyelvemmel ledolgozni és komisz faggyúíze volt. Fontos, hogy ez már mégis több volt a híg leveseknél és a fákról lerothadt gyümölcsöknél. Hús volt, akármilyen fajtából, az mindegy, némi perverz érzékiséggel faltam és éreztem közeli rokonságban vagyok a kőszáli sasokkal és a hullarabló hiénákkal. Italhoz ritkán jutottunk hozzá s ha mégis, akkor bepálinkáztunk, hogy felejtsük a gondjainkat és fölkergessük a vérünket a legmagasabb régiókig. S mégis erről a rossz vadászterületről meghízottan érkeztünk be Brüsszelbe.

Végre emberek között, hirtelen barátkozó csoportokban és elvtársak közt voltunk megint. Szocialisták, szindikalisták és anarchisták között. A *Maison du Peuple,* ez a hatalmas nemzetközi hombár magába fogadott minket is és megismertetett bennünket másokkal és megismertette velünk a világ minden tájáról egybeszűrt emberfajtát. Óriási tiszta terem, tiszta asztalokkal, az asztalok körül vitatkozó emberekkel, akik túl a napi bajokon és esetlegessé-

geken, eszmék fanatikusai voltak. Voltak közöttünk naiv, esetlen fajankók és voltak úgynevezett professzionista forradalmárok. Ezek az utóbbiak a bóherekhez hasonlítottak, reggel elkezdték a vitát s késő estig még mindig nem tudtak megszabadulni a szóáradattól. Nemzetközi neveket, statisztikai kimutatásokat húztak ki a torkukból. Bejárták már a világot, pontos adatokat tudtak a bombamerényletekről s kitapasztalták a német, amerikai és orosz börtönöket. Nem a szakszervezetek és pártszervezetek moralistái, hanem a direktakció hívei voltak valamennyien. Az épületben voltak a második internacionálé irodahelyiségei is s ha egy-egy funkcionárius átment a termen, megjegyzéseket eregettek utána, halálos ellenségei voltak minden bürokráciának. De mégis, nem hanyagoltuk el egészen az irodákat. Valamenynyiünknek volt pártadókönyvecskéje, jelentkeznünk kellett a titkárnál és minden különösebb ceremóniák nélkül megkaptuk a négyheti segélyt. Egy időre tehát megszabadultunk a koldulástól és általában az anyagi gondoktól. Elég jól éltünk és mértéktelenül füstöltünk a nevetségesen olcsó belga dohányból. Komolyabb bajaink csak a szálláskeresések körül voltak. A város lakossága kimondottan két nemzetre oszlott. Az egyik részen a belgák, másik részen pedig a flamandok laktak. Az előbbiek között nem tudtunk szállásra akadni, az utóbbiak rosszhiszemű és elpiszkosodott emberek voltak s csak drága pénzért adtak ágyat a kis korcsmák padlásszobáiban. Csak végső kimerülésünkben tértünk be ezekbe a fészkekbe, rossz szagúak, agyontiportak voltak az ágyaink s kora reg-

gelenként mint a madarak, röpültünk ki a napos uccákra.

Szittya már keresztül-kasul ismerte Brüszszelt, elvitt a múzeumba, templomokba, megmutatta a világhírű pisáló-szobrot, aki előtt, mint mindig, most is bedekeres idegenek álltak. Bejártunk a szocialisták mozijába és csodálattal bámultunk föl a városháza arany cirádáira. S itt jutottam általában közelebb a modern művészethez. Valamit olvastam már a Népszavában Meunier-ről s most megismerkedtem egész művészetével. A család éppen emlékkiállítást rendezett az egyik múzeumban a művész öszszegyüjtött munkáiból s én szemtől-szembe álltam Meunier kőbe vésett és bronzba öntött figuráival. Láttam a lekötözött rabszolgát csillogó barna kőizmaival, az anyát gyermekével s az antwerpeni teherhordót. Nagyon az én gondolataimat és vágyaimat megtestesítő művésznek tartottam Meuniert, egyetlen munkájában se láttam a panaszt, a szegénység kétségbeesését, a nyers, a maga felszabadításán és a világ gazdasági fenntartásán dolgozó erő volt itt jelen kőben és ércben. Kinyílt előttem a látóhatár, boldog voltam s tele nagy munkára készülődéssel . . . Néhány nap mulva Rodin retrospektív kiállítását néztük meg. Már volt különbséget tevő ízlésem. Rajongtam Meunier-ért, de, most észrevettem, hogy Rodin bizonyos szempontból még közelebb férkőzött hozzám. Ha nem is adja elém a munka szimbólumait, frissebb nyelven beszél, mint a másik s ha ez a nyelv nem is kielégítőbb, de határozottan ingerlőbb az én számomra. Rodinról még alig hallottam eddig valamit. Szittya beszélt róla most

nagy elragadtatással. Abban egy véleményen voltam vele, hogy Rodin rendkívülien jelentős művész, de a kiállított munkák közül nem azok tetszettek nekem a legjobban, amik neki. A gondolkodó, a calaisi polgárok és még néhány hasonló szobor, amik előtt Szittya csodálkozott és hálálkodott, rám alig hatottak, ilyes valamiket már erősebb megformálásban láttam Meunier-nél. A magam részére legjobb munkának a Balzac-portrét tartottam. Ott állt az egy portré-sor közepén, hatalmas kőtömb, amiből jóformán csak kisejteni lehetett Balzac roppant bikafejét. Ez a szobor a maga stílusos elnagyoltságában olyan hatással volt rám, hogy sokáig minden szobrászati munkát hozzá hasonlítottam s jobbnak találtam azt a görögök szobrainál is... Benne voltam a művészet világában és élni tudtam benne olyan intenzíven, hogy alig maradt időm és kedvem a világ többi dolgai részére. Nem mint szocialista, hanem mint egyetemes ember fogtam föl és szerettem a művészetet s valószínüleg ezért hatott rám annyira visszataszítóan és majdnem kiábrándítóan a harmadik kiállítás, amit Brüsszelben láttam.

A Wirtz-múzeumban voltunk. Szittya erről az emberről mint anarchistáról beszélt. Elmondta különös életét és azt sejttette velem, hogy csodálatosan szépek és emberi tragédiákkal telítettek a képei. Mindennek az ellenkezőjével ismerkedtem meg. óriási terem falán négy-öt méter átmérőjű képek lógtak, amelyeken förtelmes események voltak megfestve s amelyeknek se megkapó színük, se esztétikus megjelenésük nem volt. Egy torzonborz, szörnyű figura állt az egyik kép közepén, szétvetett lábakkal,

körülötte milliónyi szöcskenagyságú emberek, mint maga a nyüzsgő társadalom. Az óriás egyik kezével lenyúlt közéjük, a másik keze azonban már tele volt a kis emberkékkel s roppant ujjai között úgy préselte őket össze, mint valami szőlőfürtöt. A vásznon nagy, vörös foltokban csurgott a kipréselt vér.

— Mi ez? — kérdeztem Szittyától. — Ez a megtestesült anarchizmus? Vagy ez csak egy buta ember vacak mázolmánya?

— Ez az anarchista festészet. Az az ember, aki a társadalmat szolgálja, az nem ér rá esztétikai piktúrát csinálni. Senki komoly embernek nem lehet célja, hogy szép képeket produkáljon. A festészet csakúgy, mint az irodalom, csakúgy, mint az uccasöprés, arravaló, hogy elősegítse az emberek jobblétét. Minden csak eszköz, ennek a nagy célnak az érdekében.

— Emlékszem rá, ilyesmit már hallottam annak idején a Krausz bácsitól. Ma azonban már látom, hogy a ti anarchizmustokban semmi pozitív jó, semmi megkívánható eredményre nincs kilátás. Azt mondod, egyetlen cél az emberiség életének a megjavítása. És hol látok én ilyesmit ezen a képen! Elhiszem, hogy az uccasöprő az élet megjavítása érdekében dolgozik, a kisöpört ucca kétségtelenül szebb, szellemi és fizikai szempontból kívánatosabb, mint a piszkos ucca, ebből következik tehát, hogy az uccaseprő hasznos, sőt fölemelő munkát végez embertársai érdekében. Ha azonban ezt a képet megnézem, akkor csak az undor ébred föl bennem, nyomát sem találom meg benne egy jobb emberi élet lehetőségének. Ezt én egyenesen antiszociális munkának tartom. Ezzel szemben

szocialista művészet az én részemre Meunier művészete, mert ő nekem az egészséges teremtő erőt mutatja meg és egy általánosabb szempontból szocialista művészet nekem Rodin művészete is, aki ugyan nem glorifikálja előttem a robotot, de nagyszerű, lelket termékenyítő munka az, amit végez. De ez, ez a megkótyagosodott gazdag ember, aki tudja fene miért, fölcsapott anarchistának, s most fest ilyen szörnyű emberevőket és fest panoptikumi rémdrámákat, amiket csak egy üvegen keresztül a felnőtteknek szabad megnézni.

Szittya darált, hencegett, fölényeskedett, de hiába terrorizált, nem tudta a maga nézeteit elfogadtatni velem. Csavargásom alatt, ami látszatra nem volt egyéb léha munkakerülésnél, észrevétlenül megedződtem, kifejlődött a látásom, megtisztultak a gondolataim és érzéseim. Mikor elindultam, meggondolatlan gyerek voltam, most mint komoly felnőtt ember állottam a dolgokkal szemben. Volt egyéni mértékem, amivel mérni tudtam s amivel egy magasabb fokon az általános értékeket kerestem. A művészetet nem eszköznek, hanem a cél egyik részének tartottam.

Amit láttam és hallottam, termékenyítően hatott rám s anélkül, hogy elhatároztam volna magam, vagy különösebben készültem volna, belezökkentem a munkába. Amíg mások kártyáztak vagy tétlenül bóbiskoltak a Maison du Peuple-ben, valamelyik sarokban verseket írtam s hosszú levelekkel együtt hazaküldtem Jolánnak. Köztem és Szittya között mindeddig nem tudott egy mélyebb barátság kifejlődni s érdekes, hogy mennél hosszabb ideig és mennél tá-

volabb voltam az asszonytól, annál közelebb kerültem hozzá, annál inkább éreztem, hogy a szexuális megkívánásokon túl valami részemre eddig ismeretlen baráti érzések is fűznek hozzá. Részletesen írtam neki mostani életemről, az új dolgokról s kértem hosszan, hozzászólóan válaszoljon. A leveleiből kitünt, hogy ő is hozzám hasonlóan vélekedik, a dolgokat, amikről szó volt köztünk, nem látta, de elvi általánosságban, mint szocialista, igazat adott nekem a művészetről vallott nézeteimben. Éreztem, ha ő most mellettem lenne, sokkal könnyebben küzdhetném át magam a materiális akadályokon és sokkal eredményesebben gyüjthetném össze tapasztalataimat. Igy egyedül, mindig elölről kellett kezdenem a hegy megmászását s mindig egyedül érkeztem föl a csúcsra. S alapjába véve nem voltam szenvedélyes természet, ösztönösen mindig a tiszta egyensúly-állapotot kívántam s amit tettem, nem elragadtatásból, csak természetesen tettem. Nem a fölingerelt idegeim ragadtak magukkal, egész súlyommal indultam el vagy álltam oda valahova. Sose éreztem, hogy halálosan megkívántam valamit, de sose mondtam le semmiről, még akkor sem, ha annak a megszerzése esetleges veszedelmekkel járt is a részemre. A belenyugvó tétlenség bizonyosan megölt volna, formáló akaratom hozzányult a dolgokhoz és megformálta azokat, hogy teljesek legyenek és engem kielégítsenek.

19.

Egy fiatal magyar nyomdásszal laktunk együtt hármasban. Intelligens fizikai munkás volt, szocialista s így jó segítőtársam Szittya

hóbortjai ellen. Sokat vitatkoztunk, de nem voltunk demagógok, nem pártokra esküdtünk, így nem zárkóztunk el az anarchista eszméktől se, ha azokban találtunk valamit, amit a munkásmozgalom a maga részére hasznosíthatott osztálytudatos harcaiban. A nyomdász bizonyos szempontból olvasottabb volt nálamnál, sok mindenről beszélni lehetett vele, szerette a verseimet, később elárulta, hogy ő is verseket ír. Szittya nem igen hagyott bennünket egyedül, vigyázott ránk, kötekedett velünk, valósággal féltékeny volt, mint a szerelmesek. Bármiről vitatkoztunk, nem mondhattunk olyant, amit ő túl ne licitált volna, a mindent elpusztító, vérszomjas terroristát játszotta. De hiába vadította magát, én tudtam, mindez valóban csak játék s ha valami komoly tettre kerülne a sor, ő lenne az első, aki visszarettenne a cselekvéstől, aki bűnbánóan félre engedné magát tólni a sorból. Az orosz forradalmárok voltak az ideáljai, mint valami gyerek lelkesedett értük, vörös és arany színekkel glóriázta be a neveiket. Herzen, Bakunin, Kropotkin és még egy sereg név a 905-ös forradalomból, úgy pergett nyelvünkön, mint az aranyból való gyöngy és égő fáklyával lobogtunk fel[illegible]. S ahogyan semmiben, úgy a forradalmi lelkesedésben se tudtunk mértéket tartani.

Szittya nagyszerűen tudott ismerkedni, mi is általa ismerkedtünk meg a Maison du Peuple ezer útról összesereglett lakóival s kötöttük az orosz emigránsokkal. Igazán aktív politikai életet csak ez a csoport élt, titkos értekezleteik és nyilvános gyűléseik voltak és voltak közöttük fiatal diáklányok és öreg fizikai munkások, akik

futárszolgálatot teljesítettek Moszkva és Brüsszel között, kémkedtek a rendőrségeknél és összeesküvéseket terveztek a cár és miniszterei ellen. Az én primitív kinyíló eszemnek fantasztikusan gyönyörű emberpéldányok voltak ők, lelkesedéssel és akarattal termékenyültem meg a közelükben s éreztem, eljön egyszer az idő, hogy társuk leszek a meredek utakon s hozzájuk hasonlóan részem lesz az igazi szocialisták örömeiben és megkínoztatásaiban.

Gyűlésre mentünk a petit-passagei vendéglő helyiségeibe. Túlzsúfoltan sokan voltunk együtt oroszok, franciák, németek, olaszok, ferdeszemű kínaiak, barna, ordítós kedvű magyarok, zsidók és keresztények kiválogatás nélkül. Az asztal tetején egy szőke tovaris beszélt, még egészen gyerek, sapkája alól kigöndörödött a haja, Krisztus-szakálla lebegett fölöttünk, mint a szentlélek galambja s a kezei fölíveltek és elmutattak messze beláthatatlan vidékekre. Tudományosan kezdte a beszédet, beszélt Oroszország fejlődési lehetőségeiről, a munkásság és parasztság embertelen elnyomatásáról, az 1905-ös forradalom célkitűzéseiről, pillanatnyi eredményeiről és szörnyű leveretéséről. Ha szomorú dolgokról beszélt, mélységes volt a csönd s ha a jövő igéreteit hirdette szét fölöttünk, kitört a lelkesedés, mindenféle hangon és nyelven szóvirágokkal és fölemelkedett öklökkel telt meg a terem.

Keveset értettem meg a beszédéből, a szomszédaim magyarázták el, mit mondott, de mindez nem gátolhatott meg engem abban, hogy testtel és lélekkel ott ne érezzem magam a szónok mellett s testtel és lélekkel egynek éreztem

magam vele a harcban. Szittya ott állt mellettem, láttam, hogy remegett az izgalomtól, a szemei kancsítottak, mint mindig, ha túlfeszültek az idegei, bulldog ábrázata megszépült s szinte artikulálatlanul ordított a lelkesedéstől.

— Ha már nem volna nemi bajom, akkor most Isten fiának érezném magamat, tisztának érezném magamat, mint a harmatos virág — mondta. — Ha most nem lennék nemi beteg, elmennék Carszkoje-Szélóba és megölném a cárt.

Elhittem neki, amit mondott, átéreztem az ő lángolásait és én is bármilyen megbízatást elvállaltam volna az ügy érdekében.

Ezen az éjszakán nem csavarogtunk el a kocsmákba, nem kívántuk az italt és nem beszélgettünk szerelemről. Korán mentünk haza, mielőtt lefeküdtünk, megmostuk a lábainkat, orosz módra teát ittunk rum és citrom nélkül s a nyomdász szerencsét jósoltatott magának a szobalánnyal.

— Olvass föl valamit a verseidből — mondta Szittya, — máma csordultig vagyok jósággal, el tudom képzelni, hogy milyen kedves és szép lehetett az a gyerek, aki én hat éves koromban voltam.

Fölolvastam néhányat a verseim közül, aztán a nyomdász is kért bennünket, hallgassunk meg valamit az ő munkái közül.

Később bebujtunk durva pokrócaink alá s a vaságyaink, mint kitanult állatok, elnyargaltak velünk Oroszországba, énekeltünk Moszkva színes tornyai alatt, vándoroltunk a szibériai hómezőkön, gyötrődtünk a szentpétervári kazamatákban és szétmálltunk a levegőben, mint a tavasz színei és illatai.

Reggel, még alig világosodott, kopogtak az ajtónkon. Detektívek jöttek értünk, valaki spicli elárulta a gyűlést, láncraverten vezettek ki bennünket a szállásunkról. Brüsszel polgárai még aludtak, csak az uccasöprők dolgoztak, az árusok szekerei nyikorogtak a kövezeten s a lefáradt uccalányok úsztak el előttünk a házak tövében, mint beteg, óriási macskák. Érzelmes voltam, mint talán még soha eddig. Néztem ezeket a lányokat, az én kidobott rokonaimat, valami tehetetlen kényszerűségből büszke voltam rájuk, szerettem volna megfogni a kezüket, szerettem volna megcsókolni az ő sápadt, öreg arcukat és szerettem volna tőlük egy cigarettát kérni, amit azon a pénzen vettek, amiért eladták a testüket a meleg nyári éjszakában.

De csak menni kellett, menni némán, buta megadással. A detektívek jöttek velünk, mint az alvilági komondorok, félnünk kellett tőlük, hogy ránk ne zúdítsák a talpaikat és belénk ne mártsák a fogaikat.

— Ha csak megvakarhatnám a hátam — nyöszörögte Szittya, aki este szédülettel leborult a beszélő orosz elé és nemrégen még Csilébe készült vallásalapítónak. De hiába nyöszörgött, nem vakarhatta meg a hátát, ő középen jött, mint a legveszedelmesebb köztünk, jobbkeze hozzám, balkeze pedig a nyomdászhoz volt láncolva.

A rendőrségen kihallgattak bennünket, aztán mindhármunkat átvittek a toloncházba. Éreztük, hogy semmi bűnünk nincsen és éppen ezért szörnyen elviselhetetlenek voltak a napok, amik most következtek. Tizenkét napig vesztegeltünk ezen a helyen. Éjszakára sorbaállított

nagy drótkalitkákba csuktak bennünket kettesével. A drótfalakra szerelt drótágyaink voltak, keskenyek, hogy csak kinyujtózva lehetett feküdni bennük, se matrac, se fejvánkos, egyetlen szőrpokróccal takaróztunk. Reggel ötkor kellett kelnünk, mint a nyájat, áthajtottak bennünket egy iskolapadokkal telezsúfolt terembe és ezekben a szűk kalodákban kellett ülni estig. A teremben egyetlen ablak volt, az ablak előtt katedra, azon ült a fogházőr. Nagy bajússzal és nádpálcával posztolt fölöttünk. Kezeinket, mint a megbüntetett iskolás gyerekeknek, a padra kellett tennünk, az elképzelhető legnagyobb büntetés volt ez ránk nézve ideges, korlátokat nem tűrő csavargókra. A magunkba fojtott vadság gyötört bennünket, hogy fájt minden porcikánk. Legalább, ha valami munkát adtak volna, valami tennivalót, akármit, akár, ha csak az egymás holtraverését engedélyezték volna. Mint mindenütt, itt is voltak stréberek s ezek néhány nap mulva tudtak is könnyíteni a sorsukon. Valami spárgagyárból kosárszámra szállítottak ide csomós, összegubancolódott spárgát, akihez közülünk kegyes volt az őr, annak kiosztottak ebből a vacakból egy nyalábra valót, egész nap bontogathatta, dolgozhatott vele, szóval elvonhatta magát a gyötrő tétlenség alól. De mi magyarok valahogyan elrontottuk az ügyünket. Az őr előtt magyarul beszélgettünk, különben se volt szabad társalogni s tudja az ördög, miért, lehet, hogy egyedül a hangunk miatt vagy talán mert semmit nem értett meg a szavainkból, kegyetlenül elvadult ellenünk ez az ember. Figyelt, ha csak megmozdultunk, már ránk ordított. S mi alkalmat adtunk neki, hogy gyűlöljön ben-

nünket, kilocsoltuk a reggeli levest, szétfröcsköltük a déli kását, naponta többször kéredzkedtünk ki klozetra. Hiába is erőszakoltuk volna a gonosz természetünket, nem tudtunk nyugton maradni. Kerestük az alkalmat a csínytevésre s így történt meg, hogy egy hetet még ráadtak az először kiszabott büntetésünkre.

Minden evés előtt hangosan imádkozni kellett. Fölálltunk a padok között, valaki szólóban előimádkozott s a többiek tettetett ájtatossággal mormolták utána a francia szöveget. Az őr tetszés szerint választotta ki az előimádkozót s egyszer rajtam akadt meg a szeme.

— Nem tudok franciául imádkozni — mondtam neki németül.

Nem értett meg, egyszerre öten, hatan tolmácsoltak.

— Imádkozz, ahogyan tudsz, te kutya német! — ordította és egészen kikelt magából. — Az Úristen még a ti ugatástokat is jószívvel fogadja.

Sokáig ingerkedtem vele, végre is lejött a katedráról, fölemelte a botját, hogy rám húzzon vele.

— Megkezded rögtön az imádságot, te gonosz fajzat, vagy elverlek, mint a kutyát!

— Elkezdem, — feleltem, — elkezdtem, de én csak magyarul tudok imádkozni. — Hirtelen pokoli ötletem támadt, megvártam, amíg az őr visszamegy a katedrájára, aztán keresztet vetettem magamra, mint ahogy az imádkozás előtt szokás és hangosan elnyujtottam végtelen magyar átkozódásba és káromkodásba kezdtem. Az őr azt hitte, valami cigány nyelvű zsoltárt siránkozok, ájtatosan összetette a kezeit s a

szemeit, mint valami piszkos üveggolyókat, fölfordította az ég felé. A társaim legtöbbje valami francia imát morzsolt utánam, de voltunk itt együtt négy-öt magyarok s azokból már az első szavaim után kibuggyant a nevetés. Eleinte halkan, prüsszögve, de, hogy én rendületlenül mondtam a legválogatottabb átkokat, nem tudtak tovább fékezni, belevesztek a hangos, visszatarthatatlan röhögésbe. Az őr megbotránkozottan szidta őket, hivatkozott Isten büntetésére, beigérte, hogy elviszi őket az ördög, de hogy azok csak nem akartak lecsendesedni, rájuk rontott a nádpálcával.

Én fapofával átkozódtam tovább.

Az egész terem összegabalyodott, mindenki röhögött már, az őr ide-odarohant a társaim után. Ütötte őket, ameddig bele nem fáradt, engemet megdícsért s hogy lássam, mennyire megbecsül, mingyárt kiosztott egy nyaláb öszszegubancolódott spárgát.

— Kár, hogy ahhoz a csúnya fajzathoz tartozol — mondta, — olyan világos képed van, hogy még könnyen lehetne belőled becsületes ember. De ezek a gazemberek, ha ma nem, akkor holnap téged is elrontanak.

— Én nem törődöm velük — feleltem, — az a célom, hogy becsületes ember legyen belőlem s ha innen kikerülök, mingyárt beállok harangozónak vagy sekrestyésnek valahova.

Nem értette meg a szavaimat s mikor lefordították neki, gyanakodón nézett rám, éreztem, hogy valami gonoszságot sejt a szavak mögött. Magamra hagyott és a teremben lassan visszaállította a rendet.

Így összezsúfoltan többféle náció között s

egy karmesteri pálca alatt megfigyelhettük, hogy bennünk, magyarokban van a legtöbb rendbontó erő. Esténként, mikor a napi tétlenségtől elfáradtan már aludni akartak a kalitkákban; mi bagolyhangon artikulálatlanul kiabálni kezdtünk. Ez a játék olyan volt, mint a ragály, megfogamzott a csavargókban s hol itt, hol ott fölhangzott a kuvikolás. Az őrök dühöngtek, eszelősen szaladgáltak ide-oda, de senkire se tudták a kiabálást határozottan rábizonyítani. Éjfélig is eltartott ez a játék, aztán elaludtunk fönn a levegőben, a magas drótfalra akasztott drótvályukban.

S másnap kezdődött az egész elölről, majdnem pontosan lekopíroztuk a tegnapi napot.

Végre letelt a büntetésünk. Reggel ötkor megint láncrafűztek bennünket. Vagy huszunkat négyesével egymáshoz kapcsoltak, betoltak a födött toloncкocsikba és kiszállítottak az állomáshoz. Kitoloncolásra ítéltek bennünket s mikor a marhaszállító vagónokban elraktároztak, csak úgy foghegyről tudtunkra adták, hogy a német határra visznek bennünket s ránkcsukták az ajtókat. Tehervonat volt az, ami vitt bennünket, másnap hajnalig utaztunk étlen és szomjan. Aachenbe kerültünk vissza.

Itt se fogadtak bennünket zászlókkal és szűzlányok koszorúval. A hatóság emberei átvettek, mint egy értéktelen állatállományt s a nyílt uccákon át, ahol bámész emberek csoportosultak körülöttünk, betereltek a rendőrségre. Belga kísérőnk kijelentette, ha mégegyszer át merjük lépni a határt, akkor négy hónapra elzárnak bennünket. S most komolyan féltem, hogy az aacheni németek tudnak valamit a

Stuttgartban letett rendőrségi priuszunkról. De nem, eddig ismeretlen madarak voltunk mi az ő prakszisukban. Valamennyiünkről aktát készítettek, fölvették adatainkat és kimondták ránk az ítéletet. Voltak közöttünk németek, akiket a további rendelkezésig fogva tartottak, Szittyát és engemet rögtöni kiutasításra ítéltek.

— Most kaptok kávét és kenyeret — mondta a rendőrtisztviselő. — Az egyik cellában megvárhatjátok az estét, aztán ha besötétedett, egy rendőr fölkísér benneteket a belga határra.

— Oda nem mehetünk vissza, hiszen onnan épp most hoztak bennünket ide — siránkoztunk. — Ha ott megfognak bennünket, akkor mint visszaesőket négy hónapra bezárnak.

— Az már az ő dolguk. Nekem semmi szükségem rátok. Én még be se csukhatlak benneteket, mert hiszen semmit sem csináltatok itten. A papírjaitokon az áll, hogy veszedelmes anarchisták vagytok. Menjetek hát vissza és csináljatok nekik anarchizmust.

El voltunk intézve. Becsuktak egy cellába s alig, hogy sötétedett, értünk jött egy rendőr és kikísért bennünket a határra.

Egy kis dombocskán, egy tüskedróttal bevont fakorlát állott. Azt mondta a rendőr:

— Ez itt a belga-német határ. Most német földön álltok, de ha átbujtok itt a korlát alatt, akkor már Belgiumban vagytok. Also, vorwerts!

Még védekeztünk, még meg akartuk puhítani a rendőrt, de az hajthatatlan maradt, nézett ránk, hogy majd átszúrt a szemeivel.

Átbujtunk a korlát alatt, egy árokba csúsztunk le.

Ahhoz, hogy tovább merészkedjünk, még túlságosan világos volt, csöndesen hasrafeküdtünk.

20.

Egy óra hosszat várakoztunk anélkül, hogy valaki megzavart volna bennünket, aztán az este takarói alatt előbbre lopódzkodtunk egész a vasúti őrházig. Nem akartunk egyebet a házikó lakóitól, csak annyit, hogy útbaigazítsanak, tovább segítsenek ebből a pillanatnyi helyzetünkből.

Az őr magányos ember volt, amint később elbeszélte, büntetésből került ide az Isten háta mögé, örült nekünk és megbarátkozott velünk. Nem kértünk és adott ennivalót, a szocializmusról beszélgettünk s később fölsegített a vonatra, hogy még reggel előtt Brüsszelben lehessünk. Kilenc órakor állt be a gyorsvonat, vizet vett az őrháznál, az őr átlopott bennünket a pályatesten s percekig járt velünk a sötétben. Aztán az egyik kocsi alatt kinyitott egy ajtót s egy másodikat is s mindkettőnket bedugott egy-egy, a kocsi alváza között meghúzódó fülkébe. Ez a fülke akkora volt, mint egy koporsó, sötét és kietlenül magányos. Később megtudtuk, hogy az előkelő utasok kutyáit szokták ezeken a helyeken szállítani, csak mozdulatlanul kinyujtózva fértünk el a pléhfalak között. Az őr viszszacsukta ránk az ajtókat, hamarosan fullasztóvá lett bent a levegő, éreztük, a vonat elindul, rázott bennünket, a kerekek ritmikus zakato-

lása süketített. Szittya két vagy három kocsi távolságra feküdt tőlem s így egyedül volt hozzá elég időnk, hogy átgondoljuk életünket, föléb-redjenek bennünk a gyerekkori misztikus emlékek és az esetleges lefogásoktól való félelem.

Máskor úgy volt, ha kritikus helyzetbe kerültem, az első pillanatok után kezdett megszokottá válni a helyzet, elszántan vagy nem hittem az elkövetkezendő veszedelmekben, vagy egyszerűen okoskodások nélkül átadtam magam sorsomnak. Most mintha fölbomlott volna bennem a rend. Mennél tovább utaztunk, annál idegesebb lettem, de lehet, hogy már nem is a rendőrség megjelenésétől féltem. Lehet, ez már tisztára fizikai nyugtalanság volt, egészen a csontjaimig éreztem a fáját, hogy szabadon nem mozoghattam a fülkében. Eleinte csak gondolatban szenvedtem ezt a bepréseltséget, aztán minden áron ki akartam nyujtani a kezemet, éreztem, belehalok, ha legalább négykézlábra nem emelkedhetem föl. És nem lehetett, semmit nem lehetett. Koporsóba vagyok zárva, félig holtan feküdtem, rángások és zakatolások ringattak... S mi lehet most Szittyával. Bennem még vannak egészséges, bekapcsolható fékek, de az ő szerkezete már régen szétesett, minden kicsiség valósággal meg tudja őt őrjíteni. Lehet, már ki s mászott a fülkéből, lecsúszott a vonat alá, átszaladtak rajta a kerekek s rossz vérének a szaga már megfertőzte a nyáréjszaka levegőjét. — De hiszen be vagyunk zárva — mormogtam, — talán örökre bezártak bennünket, megpróbálkoztam az ajtóval, csak rám volt az hajtva, résnyire fölnyitottam. Friss levegő jött be a résen át, láttam a fölöttem száguldó

csillagokat. Mintha elvesztettem volna a tudatomat, úgy éreztem, ég és föld között lebegek. Néha állomást érintettünk, lámpások világítottak, kiabáló emberek futkostak a perronokon, aztán megint belevesztünk a véghetetlen sötétbe.

A korai szürkülettel érkeztünk be Brüszszelbe. Hasoncsúszva kimásztam a lyukból, sikerült átszöknöm a pályatesten, kint voltam az állomás előtt, az autók és bérkocsik között. Vártam. Hogy milyen állapotban lehettem, nem volt előttem tükör, nem nézhettem meg magam. De kegyetlenül fáradt voltam, rongyosnak éreztem a húsom és csontom. Még hosszú percekig vártam egyedül, aztán hátul, a klozetek mellől előkerült Szittya. Kalap nélkül, haja mocskosan az arcába lógott, általában nagyon mocskos volt, látszott rajta, hogy rosszul lett a koporsóban. És most a hajnali szürkületben, nagy kimerülésemben vettem észre, hogy nincs nála a hátizsákja. S hirtelen emlékeztem rá, hogy tegnap sem volt nála, el se hoztuk magunkkal, mikor hajnalban kitoloncoltak Brüsszelből.

— Hol van a hátizsákod? — kérdeztem tőle első szavaimmal.

Megállt, tétován nézett rám, homlokáról elsimította a hajcsomókat.

— A hátizsák? A hátizsákom elvesztettem . . .

— A toloncházban hagytuk. Most, hogy ismét Brüsszelben vagyunk, ha akarod, visszamehetünk érte.

Szittya kegyetlenül felém köpött.

— Csirkefogó paraszt!

Mint rendesen, ha ő oktalanul feldühödött,

kitört belőlem a nevetés. De nem szóltam semmit. Végeredményében is tudtam, ez csak egy pillanatnyi rossz hangulat nála, a következő percben megint összetalálkozunk. Persze, hogy így lett.

— Mért állunk itt? — mondta. — Talán be akarod csukatni magad négy hónapra?

— Hova menjünk?

— Gyere!

Feltűnés nélkül belementünk a népesedő uccákba, elkerültük a piacteret, a városház épületét és újra ott voltunk a házban, ahol a szőke orosz szónokolt. Bementünk a vendéglőbe. Szittya beszélt valamit a pincérekkel, fölvittek bennünket az irodaszobába, egy öreg nőtől két vasúti jegyet kaptunk a francia-belga határra.

Estére francia földön voltunk.

— Végre — mondtam. — Végre közeledünk Párizs felé, a francia föld nővel és virággal áldott. Amit eddig szenvedtünk, mindazért kárpótolnak bennünket Párizs megmutatkozó csodái. Mindaz, amit eddig hallottam, vagy olvastam Párizsról, most kivirágzott az agyvelőmben, megkergette a vérem s úgy indultam el Szittya komor, sötét alakja mellett, mint a fiatal menyasszony, aki esküvőjére indul.

De minden dolognak két színe van s nem hiába voltunk mi a fantasztikumok szerelmesei, nekünk minden dolog csak a visszáját mutatja meg. Azt hittem, Franciaország az ideális polgári szabadság és a klasszikus kultúra földje. De csak ostromba soviniszta parasztokkal találkoztunk, akik mint idegeneket, megvetettek bennünket, szóba se akartak állni velünk, kiűztek a portájukról. Sötét, megpenészedett falak-

kal voltak ezek körülvéve, a lelkükben is átokkal fogadták azt, aki közéjük jött s átkot mondtak arra, aki elment közülök. Csak a legnagyobb megaláztatások árán és a legnagyobb fáradtsággal tudtunk annyi pénzt összekoldulni, hogy valamit falhassunk és valahol meghúzódhassunk éjszakára. Dohányunk nem volt s napokon át nem találkoztunk össze egy szál gyufával.

Esténként a korcsmai szállásokon, ha szóbaálltak velünk, senki se tudott egyebet, mint átkozódni a németek ellen, akik az utolsó háborúban legyőzték a franciákat s a nagy hadisarcok miatt most állami monopólium van a dohányra és gyufára. Mi letagadtuk, hogy csak hírből is ismernénk a németeket, de tény volt, hogy alig tudtunk valamit franciául és így kétségtelenül idegenek voltunk előttük. Ők pedig senkiről és semmiről nem tudtak a világon, ami kívül esett Franciaországon. Hiába mondtuk, hogy csehek vagy lengyelek vagyunk, ők azt mondták: „tehát németek", szidtak és félretóltak bennünket. Voltak helyek, ahol még pénzért sem akartak adni semmit. A kocsma egyik sarkában örökmécses égett Krisztus feszülete alatt és idejártak tűzért az asszonyok a konyhából és szörtyögő pipáikkal a kocsmázó parasztok. Mintha a középkorba hullottam volna vissza, valósággal dühöngött itt és pocsolyákká sűrűsödött a sovinizmus és a klerikálizmus. Erre nem jártak vándorok, erre nem kerültek el a világ hírei s a nyomát se találtam sehol a nagy francia forradalom nagy eredményeinek.

Későn este érkeztünk be az egyik faluba. Nem volt szálláspénzünk, könyörögve végigjár-

tuk a házakat, mindenütt kiutasítottak bennünket. Szittyában született meg a mentőötlet.

— Gyerünk a bíróhoz — mondta. — Csukassuk be magunkat éjszakára, hiszen nagyon mindegy, hogy a büdös istállókban, vagy a tetves börtönben hálj on az ember.

Megkerestük a községházát, de nagyon tévedtünk abban, hogy itt egy talpalatnyi helyet is kapunk a börtönben.

— Pusztuljatok el a községből, gyalázatos német ördögök — meg se akarták hallgatni a könyörgésünket. — Nem azért építettük a börtönt, hogy kígyókat melengessünk benne.

Fáradtak voltunk, kétségbeesetten rimánkodtunk. Nem használt semmit. Tovább indultunk, rohanva fogyasztottuk az országutat a legközelebbi falu felé. Későn volt már, szó se lehetett róla, hogy magánházakhoz bekopogjunk. Újból a börtönszállással próbálkoztunk.

Egy öreg csizmadiamester volt a községházi szolga, értelmes ember, nagynehezen boldogultunk vele. Mégis megkönyörült rajtunk. Szidta a németeket, ezek a káromkodások úgy jöttek ki valamennyiökből, mint valami öreg verkliből az elhasznált hangfoszlányok, de végül bennünket is meghallgatott s hajlandó volt elhinni, hogy nem mi győztük le a hős francia nemzetet és nem mi állítottuk föl a gyufa- és dohánymonopóliumot.

— Gyertek hát, gyertek, látom, ti is hozzánk hasonló szerencsétlen teremtések vagytok.

Kicsiny olajos lámpával ment előttünk, ősz kecskeszakálla ezüstlött az éjszakában s valóban, ha még látni tudtak volna a szemeink, láthattuk volna, hogy összeroskadt palotákat s az

emlékrongyok nagy batyuját cipeli a meggörbedt hátán.

A börtön sötét, eltetvesedett lyuk volt, fullasztó szagokkal tele. Legalább, ha egy deszkapriccs akadt volna, amire ledőlhetne az ember. Semmi, csak a nedves falak és az elgyűrt, elpiszkosodott szalmával behintett föld. A csizmadia lámpása, mint egy vérző szív, világított fölöttünk, aztán az is elmerült, becsukódott ránk az ajtó.

Nyár volt és mi fáztunk, fogvacogtatóan fáztunk ebben a veremben.

— Nem élet ez, pajtáskám, amit mi élünk — nyöszörögte Szittya, — mivel is éredemeltük ki, hogy ilyen legutolsók legyünk a világon.

— Ne beszélj így, mert sírva fakadok — feleltem. — Vagy csakugyan német ördöggé változom és felgyujtom ezt az egész fészket.

— Ne felejtsd el, itt monopólium van a gyufára!

— Akkor hát pusztítsa el őket az árvíz, valamennyiüket.

De még ehhez az olcsó, durva átkozódásokhoz se volt kedvünk. Mint két rendes kutya, egymáshoz bujtunk a szalmán, hogy kissé fölmelegedjünk, összefontuk a lábainkat, elhervadt fejünket keresztbe fektettük egymás nyakán.

Aludni jó. Az emberből kinőnek az angyalszárnyak, elfelejti, ami volt és belát az égbe, ahova csak a szegényeknek van bemenetelük s ahol az Úr jobbján ott ülnek a jók és a balján ott ülnek a gonoszok.

Korán reggel bejött a csizmadia és átvitt bennünket a saját lakására. Meleg kávészagot

éreztünk és nagy bizalmunk volt az asszonyhoz, aki kövéren forgott előttünk s akitől reméltük, bennünket is megkínál ennivalóval.

Az öreg szerszámasztalkája körül ültünk és nagy cserépedényekben csakugyan elénk került a feketekávé. Ki a fene gondolt azzal, hogy milyen íze van ennek a löttynek. Nagy kortyokban leeregettük a torkunkon és éreztük, hogy a melegség elönti egész testünket.

— És hova mentek most, fiatalemberek? — kérdezte az asszony. — És miért csavarogtok így a világban, ha se pénzetek, se lovaitok nincsenek?

— Párizsba megyünk — mondtuk. — Már hét esztendeje gyalogolunk, hogy eljuthassunk a világ leghíresebb városába.

— Párizs, az szintén a gonoszok városa — dörmögte a csizmadia. — Vigyázzatok, hogy sohse tévesszétek össze Franciaországot Párizszsal. Onnan sarjadt ki a forradalom és ott ujjat húztak a pápával is.

— Ne hallgassatok az uramra. ő neki vannak ilyen furcsa bogarai, de öreg már szegény, megbocsáthatjátok neki. Én még tisztán emlékszem Párizsra és egy Igor nevű legényre, aki orosz fajta volt vagy micsoda, szép, vállig érő szőke hajat viselt és egy napon beleölte magát miattam a Szajnába.

— Lári-fári — morogta az öreg. — Ezt már hallottam sokszor, de semmiféle ilyen történetre nem emlékszem. Mért nem mondtad el ezt nekem akkor, amikor elhoztalak abból a pokolból.

Még egy csöbör feketekávét kaptunk. Kutyát se érdekelte a két öreg lamentálása, azért

mégis nagyon jóban voltunk velük, hálákodtunk az asszonynak, mint a tulajdon kezes gyerekei.

Megáldott bennünket, mikor elmentünk.

S mi megigértük, hogy Párizsból küldünk neki egy képeslapot két összefont kézzel és egy turbékoló galambbal.

21.

Párizs már ránkvetette árnyékát, nyolcvan kilométert meneteltünk egyhuzamban nappal és éjjel leégett tarlókon és elnyűtt hidakon át és látomásaink voltak s idegen szagokat éreztünk, idegen hangokat hallottunk, idegen színeket láttunk. De lehet, hogy ez csak a túlfeszített meneteléstől, idegeink kimerüléséből lombosodott így föl. Sok mindent végigéltünk és túl voltunk a materiális szenvedéseken. Puszta tudata annak, hogy Párizs közelébe érkeztünk, fölgyujtott bennünket és kiteljesítette bennünk az embert, aki eddig tétlenségre volt kárhoztatva. Már nem a mában, hanem a holnapban éltünk. S csak vittük magunkkal a testünket, mint egy fölösleges terhet.

Szittyát nagyon legyengítette a betegsége és a mögöttünk hagyott nyolcvan kilométer több volt neki ezeréves kálváriajárásnál.

— Nem bírom — mondta, — nem bírom tovább s a keskeny szájaszéle fehér volt s a szemei nem tudtak megakadni egy dolgon s a háta meggörbült a leválthatatlan súlyok alatt. Két árok között mentünk az országúton imbolygón, mint egy nádszálnyi hídon s Szittyát egyszerre ledöntötte valami görcsbe rángató ideg-

roham. Elvágódott a földön, artikulálatlan hangokon panaszkodott s mintha haragudott volna rá a föld, megvonaglott alatta, hogy magasra fcldobódott az elfáradt, összetört test. Én is fáradt voltam, csak a jóremények feszítették bennem az erőt, tehetetlenül néztem a vergődő embert. És egyedül voltunk és mégis segítenem kellett rajta. összekúszált feje nagy koppanásokkal esett le a földre, aztán felemelkedett, hogy újra visszazuhanjon. Nem tudtam okosabbat kitalálni, egész nehéz testemmel ráfeküdtem az ő görcsben rángatódzó testére s minden energiámat arra koncentráltam, hogy békességbe kényszerítsem az alattam fekvőt.

Nehezen nyugodott meg, de mégis nem ez volt az az óra, amelyik véglegesen kidobja őt az életből. Nemsokára megint mellettem járt csöndesen és sötéten, mint az árnyék.

Már láttuk Párizst és láttuk a megváltás kapuit, égbe szaladt tornyok mögött az igéret földjét sejtettük, emlékeztem Zola hús és vér regényeire és nemsokára ott leszünk a Szajnaparton, ahol Ady nyomaiba lépünk, ahol virágot vásárolt Guillaume Apollinaire, a kubista költő. S az összeroskadás pillanatai kísértettek s csak vontattuk magunkat az utolsó akaratunkkal s most hallottam, mint valami rossz gépnek a részei, csikorognak a térdeim. Bizonyosan ez volt eddig az én legnagyobb elfáradásom.

— Gyere — mondogatta Szittya. — Csak még egy negyed óra, csak még néhány percig tartsd magad s akkor egyszerre minden rendbejön.

Éreztem, megfogja a kezemet, vezet, mint az inaszakadtat és világtalant s valóban nem lát-

tam, hogy hol járunk s a sötét házak rámfeküdtek s egyszerre elfelejtettem önmagam és elfelejtettem a világot.

Egy padon tértem magamhoz, meleg virstli és olajba sült krumpli volt a kezemben.

— Egyél barátocskám, ez a kis meleg eledel talpraállít, hiszen nem vagy te még aggastyán. — Ott állt előttem Szittya és duruzsolt melegen, mintha most benne lakott volna az apám és anyám egy személyben.

— Köszönöm — mondtam, — látod, mégis jó, hogy kitartottunk egymás mellett, előbb majdnem te, most meg majdnem én haltam meg.

— S meglátod, mégis érdemes volt mindazt végigcsinálni, amit végigcsináltunk. Az útak elmaradtak mögöttünk, itt vagyunk Párizsban, a szép nők és a kiteljesedett művészetek városában. Most fölmegyünk a magyar egyesületbe s ha össze tudunk koldulni ott egy kis pénzt, éjfélkor már lefeküdhetsz valamelyik szép francia lány mellé és holnap ebéd előtt osztrigát fogunk enni s egyáltalában megláthatod, hogy aranyból és gyöngyházból van az élet.

Megettem a virstlit és az olajban főtt krumplit és fölmentünk a magyar egyletbe. Szittyát már ismerték itt, nem valami nagy szeretettel fogadták, de én hozzám jók voltak és kérés nélkül pénzt gyüjtöttek a részemre. Az egylet tagjai mesteremberek voltak, legtöbbnyire szűcsök és szabók, jól kerestek, beszédjükbe belekeverték a francia szavakat és sokan voltak közöttük ideális anarchisták. Nagy csoportokban ültek az asztalok körül, vitatkoztak az államhatalom kisajátításáról, a szabadszere-

lemről és sok olyan dologról, ami teljesen ismeretlen volt eddig előttem. Nem szóltam bele a vitába, nem osztottam a nézeteiket, de ahhoz még nem voltam elég erős, hogy részemre eredményt igérő harcba kezdhettem volna velük. Nem visszavonuló, csak éppen nem támadó voltam. S persze, hogy éjfélkor nem feküdtem le a beigért szép francia lány mellé. Még mindig a régi keréknyomokon voltunk, így az Azylba mentünk ki aludni. De itt nem kellett ragályos nyavalyáktól és férgektől irtóznunk. Fehér falak között, fehérre vetett ágyakban aludtunk, mint a hercegek. És majdnem addig aludhattunk, ameddig nekünk jól esett. Hajnalban mintegy mechanikus kényszerűségből, felnyíltak a szemeim, ki akartam ugrani az ágyból, de hogy észrevettem, körülöttem még mindenki alszik, csöndben visszaloptam magam a takaró alá.

Reggel nyolckor egy szolga jött be a szobába és nikkelcsengővel fölcsengetett bennünket.

Talán eddigi egész életemben ilyen tiszta és megvidámító reggelem még nem volt. De miért, de miért tart nálam minden jó csak ilyen rövid ideig? Kétségtelenül a párizsi Azyl szebb és melegebb fészek volt az én eddigi összes otthonaimnál, de sajnos, csak egy éjszakára kapott benne szállást az ember. Látszott, a franciák az egészet csak jóhírterjesztőnek tartották fönn, minden megszorultnak menedéket adnak benne egy éjszakára, életébe belevésik a fehér ágyak emlékét, aztán becsukódnak előtte a kapuk, senki se törődik vele többé. A második éjszakát már a zsidó negyed menhelyében töl-

töttük, ismét a régi piszokban és nyomorúságban. De itt se a tipikus koldusok és megválthatatlan csavargók között. Az 1905-ös forradalom zsidó emigránsai gyűltek itt össze. Itt ismerkedtem meg a forradalom igazi fanatikusaival, a könyveket bujó csodavárókkal és a tett propagandistáival. S ha testben és lélekben megmart a menhely nyomorúsága, ezek a nyomorúságosan szegény emberek, hogy érdemes legyen élnem, tűzzel és vörös virággal vetették be az agyvelőmet. Sötét kis fülkében nagy családok éltek együtt, dologtalanul, egészen beleveszve a jövő kifantáziálásába és végeszakadatlan vitáikba. Hogy a hatóságok figyelmét tereljék magukról, mint foltozószabók voltak bejelentve, minden fülkében egy kis műhelyasztalka állott elszabdalt, összefércelt rongydarabokkal teli. Ez éppen elegendő volt arra, hogy a hatóság embereit félrevezethessék velük s ők nyugodtan kibonthassák problémáikat, majszolhassák olajos heringjeiket és naphosszat ihassák keserű teájukat. Nem átkozódtak ők és nem dühöngtek, mint az én eddigi elvtársaim. Látszott rajtuk, tragikus emlékekkel telítettek, voltak köztük, akiknek szárnyukat szegte a megbukott forradalom, ezek a búskomorságig magukbamerültek, a reménytelenség vizein hajóztak és az öngyilkosság árnyékai kísértettek körülöttünk. Voltak, akiket így megverten is a magasba kényszerítettek emlékeik. Nem reménytelenek, csak komolyak, minden lépésüket megfontoló taktikusok lettek az elbukott harc után. Egy Dávid nevű ember, akinek féltucat gyereke és csak egy szeme volt, így beszélt:

— Hogy bennünket letörtek, az nem jelenti

azt, hogy ők megerősödtek. Marx szerint a proletáriátusnak történelmi hivatása van, szerintem pedig a cár már betöltötte történelmi hivatását. Az orosz paraszt, ha istenhívő is, nem embergyűlölő és azért szereti az Istent, mert ő is hozzá hasonlóvá kíván lenni. Él benne a megtisztulás utáni vágy s csak az a kérdés, ki tudja ezt a ma még misztikus vágyakozást a forradalom hajóerejévé átváltani. Én anarchista vagyok, hiszem, hogy meg lehet csinálni a nagy emberi közösséget, de nem vagyok híve a tett propagandájának. A cár fölrobbantása még nem jelenti a társadalom morális és gazdasági átalakulását. A cár csak a feudális ideológia szimbólikus megszemélyesítője. Ha Miklóst megöljük, helyére jön Mihály, hiszen majdnem sértetlenül él még az eszme, amely az uralkodó törvényeket megfogalmazta és az uralkodó személyeket trónraemeli. A dolgokat alapjukban kell megváltoztatni. Nem elég a földalatti konspiratív munka, a tömegek ideológiai átépítése kell ahhoz, hogy a társadalom gazdasági és politikai formáját át lehessen építeni.

— De gondold meg, Dávid, hogy mit beszélsz. Te azt mondod, az embereket ideológiailag kell átformálni, de gondold meg, hogyan történhetne az meg, a cárizmus alatt, ahol se szólási, se sajtószabadság nincsen. A te okoskodásod hasonló Tolsztoj gróf megszállottságához. ő azt mondja — tisztuljatok meg, legyetek Istenhez hasonlóak, akkor a mi mai gonosz földünk átváltozik Isten országává. Ezt én meg is értem, hogy Tolsztoj, a gróf, így prédikál a ganéjban élő parasztnak. De hogy mondhatnánk ugyanazt mi is? Magasabbrendű emberek csak

a magasabb társadalmi rendű formák között fejlődhetnek ki. Ha Moszkvában megmaradtak volna a munkástanácsok, azok megteremtették volna az emberi fejlődés alapjait. Új iskolákat nyitottak volna meg és csökkentették volna a pálinkafogyasztást. Most, hogy megvertek bennünket, a paraszt előtt még jobban elzárják az iskolát s a falukban és városokban még több lesz a pálinkafőző.

— Mit csináljunk tehát?

— Vagy hisszük azt, hogy a saját erőnkből és minden áron átformáljuk a világot, vagy nincs egyéb tennivalónk, mint amire a kétségbeesett regényírók tanítanak bennünket. Csapjuk falhoz a fejünket, hogy szétloccsanjon, mint valami éretlen tök.

— Ajvé — sóhajtották kórusban, — ajvé. Ha rossz a világ és meg se tudjuk javítani, akkor össze kell törni.

Németül beszéltek, ott ültem közöttük és Dosztojevszkij ördöngőseire emlékeztem. Valami sötét, elsüllyedt világban éltek ezek az emberek, áttörhetetlennek látszó falakkal voltak bekerítve és hallottam a fogaik csikorgását és hittem, hogy egyszer mégis csak keresztülrágják magukat a falakon. Velük tértem aludni és velük ébredtem, alig értettem meg a zsargónjukat és még sem éreztem köztük és magam között semmi különbséget. Valami roppant alagút kezdetén álltam, távolról látszott egy gombostűfejnyi világosság s ott ültem a kis szabóasztalka előtt és mégis fölnyúltam és mégis közeledtem a fénypont felé.

Néhány nap mulva egy Weisz nevű magyarral ismerkedtem meg. Ő is anarchistának

vallotta magát, de inkább csak közönséges kalandor volt. Nem tartotta magára kötelezőnek a társadalmi formákat, tudott pénzt szerezni és szeretett jól élni, mint egy úr. Szállodában lakott és megigérte, nekünk is szerez szobát.

— Nincs pénzünk — mondtam. — Ennünk sincs mit, nem még hogy házbért fizessünk.

— Ez semmi. Látszik, hogy már titeket is megfertőztek a zsidók. Azok a majmok csak ülnek ott a menhelyen, mindennap elhatározzák, hogy öngyilkosok lesznek s csak élnek tovább, mint a föld alá szorított patkányok s kibírhatatlanok a heringszagtól. Az ember benne él ebben a világban, tehát alkalmazkodnia kell hozzá. Anarchista vagyok én is és azt mondom: Kétségtelenül rothadt ez a világ körülöttünk, kétségtelenül meg kell tehát mindent tennem, legalább a magam megmentésére. Anarchista vagyok, mert nem lehetek kapitalista. A kapitalisták törvényei nem pászolnak rám, tehát kívül helyezem magam ezeken a törvényeken. Évekig voltam nyomdász, koplaltam és a menhelyeken aludtam, de mióta elhatároztam, hogy arisztokrata vagyok, azóta egész jól megélek a pillanatnyi pénzzavaraimból, jó családok bizalmas körében étkezem és szállodában lakom.

Nem tudtam egészen megérteni, ki ez az ember és mit akarhat velünk. De mégis, hogy azt igérte, elvisz bennünket a szállodába, ahol egy ideig hitelbe lakhatunk, vele mentünk. Nem a paradicsomkert volt ez a szálloda, egy öreg kocsmaház, a második emeleten két egymásba nyíló szobát béreltünk utólagos fizetési feltételekkel. Ki tudta volna azt megmondani, hogy valaha is honnan fizetjük az első részletet, az

azonban bizonyos, egy hónapra felszabadultunk legnehezebb gondjaink alól. És mégis csak más volt itt élni, mint a menhelyen. Naponta ellátogattunk az oroszokhoz, de Szittya is és én is lassan, hetek multán belekóstoltunk Párizsba, jártuk a múzeumokat, a privát kiállításokat és írtunk, mintha valami áradás öntötte volna el a bensőnket.

Már költő voltam megválhatatlanul. Sűrűn jelentek meg verseim a „Független Magyarország"-ban és sűrűn kaptam levelet Jolántól. Ezek a levelek minden szerelmi érzelgősség nélkül, informatív jellegűek voltak, ő dícsérte a dolgaimat és én kértem, hogy helyezze el azokat. De ha azt kérdezte tőlem, mi a véleményem Párizsról, írjak neki valamit arról, amit láttam és hallottam, akkor együgyűen elnémultam. Már hetek óta jártam a széles boulevardokon s nem láttam egyebet öreg, kopott házaknál, már hetek óta laktam a múzeumokban és semmi olyannal nem találkoztam, ami elragadtatást váltott volna ki belőlem, vagy megdöbbentett volna. Pedig nem voltam vak és nem álltam érzéketlenül az új dolgokkal szemben. Észrevétlenül gazdagodtam a lelkemben, de ez a meggyarapodásom még nem érett meg a világ részére, még önmagamat sem ismertem eléggé s még nem tudtam kimondani a kimondanivalóimat. Amit magamba szedtem, az rétegekben lerakódott bennem s csak alkalom kellett hozzá, hogy megoldódjon a nyelvem s szemeimből meginduljanak a fényforrások.

— Nem tudom miért, de én egyáltalában nem bírom úgy látni Párizst, mint ahogy Ady látja — írtam egy levelemben Jolánnak, — ő

mindenen csodálkozik itt és mindentől el van ragadtatva, én mindent csak egyszerűen tudomásul veszek. Lehet, hogy az én lelki szegénységem miatt van így, de én ezen nem tudok változtatni, sőt nem is kívánok változtatni. A költők mindig olyan nagy elragadtatással írnak a dolgokról, én csak egyszerűen azt mondom: ez így van, az meg úgy van s ezek a megállapítások engem teljesen kielégítenek. Ird meg, hogy mit gondolsz, lehet-e költő egy olyan józan ember, mint amilyen én vagyok.

Lehet, hogy ez a levelem elkallódott, nem kaptam rá választ. Ezekben a napokban ismerkedtem meg Dunajeccel, aki otthon néptanító, itt pedig bárhegedűs volt és Zádoryval, Rodin fiatal és nagyképű növendékével. Mind a két ember kiélezetten művésztípus volt, kellemetlenül hatottak rám és nagyon elidegenedtem tőlük.

— Este eljöhet velem vacsorázni, fiatalember — mondta az egyik nap Zádory. — Az igazi francia konyhát még úgy sem ismeri.

Kereken visszautasítottam a meghívást, de Szittya, aki barátja volt a szobrásznak, mégis csak magával csalt a vacsorához.

Nagyon előkelő étterembe ültünk be, középre, az éles lámpasor alá. Rosszul éreztem magam, feszélyezett a nagy kivilágítás, a frakkos pincérek, mint valami óriási fecskék, röpködtek el a szemeim előtt. Mindig rossz érzéssel voltam a szobrász iránt s ez az érzésem most, hogy ő franciául beszélt a pincérrel és nevetgélt és néha rám pillantott, szinte gyűlöletté fokozódott.

A pincér nagy tál tengeri kagylót hozott az asztalra.

— Osztriga — mondta a szobrász. — Bizonyára nagyon szereti!

Osztriga, — erről már hallottam valamit, gondoltam s milyen szörnyen nyálkás az egész. Lopva Szittyára néztem, legörbedt fejjel ült, de a fejebúbján láttam, majd szétrobban az elfojtott nevetéstől. Ebben a pillanatban láttam meg, hogy a szomszéd asztalnál is osztrigát esznek és citromot csavarnak rá.

— Van már egy éve is, hogy utóljára ettem — feleltem a szobrásznak. — De én csak citrommal szeretem.

A pincér föladta a citromot.

Éreztem, meggyulladtak a füleim és karikát hánytak a szemeim. Fölemeltem egy kagylót, ráfacsartam a citromot, a számhoz emeltem s az egészet egyszerre fölszippantottam. Mintha higany szaladt volna keresztül a testemen. Elvásult a fogam, azt hittem szörnyű dolog történik velem ebben a pillanatban. De, uram Isten, mi mindent ki nem bír az ember! A legnagyobb nyugalommal érte nyúltam a másik darabért, megcitromoztam és lenyeltem. Ránéztem a szobrászra, vártam, kérdezzen valamit. Nem kérdezett semmit. Ebben a pillanatban körülbelül huszonnégy méterrel ültem magasabban, mint ő. A zsidó menhelyi oroszok semmiesetre sem tudták volna elképzelni, hogy a cár különb vacsorát eszik, mint amit én most ettem.

Mint valami fölfujt duda kerültem ki az uccára. Csillagos volt az ég, győzelmeim kötélhágcsóján elindultam fölfelé. Nyerített, sírt és

ugatott Párizs. Egy kis pontot láttam magam alatt, ledobtam rá az egyik rossz cipőmet s nagy örömérzés fogott el, hogy ő, a nagy szobrász, a kiválasztott zseni magával tehetetlenül belehal sebeibe.

22.

Erősen benn voltunk az őszben. Napok óta esett az eső, fázósan jártunk az öreg házfalak között, szinte kibírhatatlanul gyöngék és szomorúak voltunk. A szálloda tulajdonosának azt mondtuk, egy magyar cég hivatalnokai vagyunk s így, hogy gyanut ne keltsünk magunk ellen, reggelenként korán el kellett mennünk hazulról. Eddig csak agyon tudtuk ütni a napokat, nagyobb bajok nélkül átcsavarogtuk az időt, de most kegyetlenül éreztük megint szegénységünket és tanyátlanságunkat. Eljártunk az oroszokhoz teázni és múzeumokba, melegedni. De mindezt, mint egy ránk rótt kötelezettséget kellett elvégeznünk s így az egész csakhamar terhessé, unalmassá vált a részünkre. Az oroszok egy lépéssel se jutottak tovább, szakadatlanul keverték az ő szómalmaikat s hiába, hogy mi is forradalmároknak éreztük és tudtuk magunkat, nem voltunk képesek könyörtelen dogmáik és hangos frázisaik között megmaradni. Kétségtelenül sokat tanultam a vitáikból, de nem lettem inkább anarchista, az ő útjuk engem a marxi szocializmushoz vezetett vissza. Otthon a szentkirályi uccai anarchisták nagy szavai még megfogtak, tetszettek a nagy gesztusok, itt azonban kritikus tudattal álltam szemben mindennel. Nem lelkesedtem, hanem tanultam. S mennél jobban tisztáztam magamban a gondo-

lataimat, annál távolabb kerültem ezektől az emberektől, a romantika fensíkjáról, annál inkább a tömegmozgalmak síkjára kerültem.

— Mindaz, amit ti beszéltek, hatásos görögtűz lehet a regényhősök szájában — mondtam, — de nagyon kevés értékük van a reális életben. A megszervezett kapitalista osztállyal megszervezett munkásosztályt kell szembeállítani.

Mint a gyerekek a folyó vizében, úgy lubickoltunk a végtelen viták folyamában, szempontjainkat nem tudtuk elfogadtatni egymással s egyikünk se került ki győztesen a szócsatákból. Ezek az összejövetelek egyre inkább csak a meleg teát jelentették az én részemre s aztán elkeseredett, vagy a magam igazaitól föllelkesedett hangulatban hagytam ott őket.

Szittya jobban az ő emberük volt, pörlekedett velem, az egyéni merényleteket dicsőítette. De vele már csak fölényesen s minden belső izgalom nélkül beszélgettem. Őt már elég jól ismertem ahhoz, hogy ne vegyem túl komolyan. Láttam, hogyan mondott le a Krisztus-képek történelmi megírásáról, hogyan áldozta föl a csilei prédikátor szerepét egy párizsi csavargó újabb fantazmagóriáiért. Most Alaszkába készült aranyásónak, egész nap szervezett, útitársakat keresett s elhatározta, ha elegendő pénze lesz hozzá, visszatér Párizsba, egy egész expedíciót indít el Oroszországba a cár meggyilkolására. De én már tudtam, hogy mindez nem ér többet egy fületlen nadrággombnál. Kószáltunk az uccákon és alig szóltam valamit, vártam, hogy túlérjen ezeken az őrült szónoklatokon és bemenjünk valamelyik múzeumba.

De íme, ezeken a helyeken sem éreztem magam otthon. Szittya magyarázott a képek előtt, néha egészen átszellemült a lelkesedéstől s én itt sem voltam vele egy nézeten. Ami neki tetszett, az nekem legtöbbnyire nem tetszett. Az impresszionisták képeit felületeseknek találtam, a görög szobrok hidegek voltak, mintha jégből lettek volna öntve. Ott álltam a híres Milói Vénusz termében, körül-körüljártam a hatalmas szobrot és nem találtam rajta semmit, ami lenyűgözött vagy csodálatba ejtett volna.

— Mondd meg hát, mi ezen a szobron, ami világhírűvé tette, amit úgy megcsodálnak az emberek, amiről köteteket tudnak írni a kritikusok?

— Nézd meg a has finom kidolgozását — mondta Szittya nagy műértő gesztusokkal, — a vállakat és a nyakat. Az asszony legnagyobb szépségei vannak itt megörökítve.

Néztem, néztem s mivel semmit nem láttam abból, amit Szittya mondott, lehet, hogy nagyon bután, de mindenesetre magamkielégítő határozottsággal feleltem:

— Az ennek a szobornak a legnagyobb hibája, hogy úgy néz ki, mintha asszony volna és mégse asszony, csak egy eltöredezett kődarab.

Szittya cinikusan vigyorgott rám.

— És te akarsz művész lenni?! Te kiszikkadt agyvelejű paraszt.

— Ha nem vagyok művész, akkor mért dícsérted a verseimet? Azt szoktad mondani, valami kemény, szokatlan erő van az írásaimban. Én most azt mondom, ez a szokatlan erő az, ami a kritikákat is mondatja velem. Ha kiszikkadt agyvelejű lennék, akkor Giotto,

Cimabue képeit se tartanám művészetnek. De igenis, azt mondom, hogy az ő művészetük rendkívülien nagy művészet. Az ő figuráik egyáltalában nem úgy néznek ki, mint a legszebb emberi alakok, az ő festményeik alig hasonlítanak az élet valamely egyéb reális dolgához és mégis a legszebb képek, amiket eddig láttam.

Szittya súlyos és támadó érvekkel harcolt ellenem és bennem még éltek a bizonytalanságok. A szavak, amiket most kidobtam magamból, nem a megérett gondolataim voltak, csak úgy visszatarthatatlanul kibuggyantak belőlem. Nem tudtam módszeresen vitatkozni, nem voltak megtisztított fogalmaim, hiszen olyan keveset láttam még az életből.

A teremben emberek üldögéltek, idegen nyelvű Bädekeres emberek, akik messze földről vándoroltak ide a Milói Vénusz szobrához és suttogtak és forgatták a szemeiket, akár valami égi kinyilatkoztatás előtt. Pillanatokra irígyeltem őket és pillanatokra kételkedtem önmagamban. S aztán ők elmentek s én kiegyensúlyoztam magamban az érzéseket és gondolatokat.

Már nagyon rosszul állt a helyzetünk a szállodásnál, mikor végre sikerült némi pénzt szerezni és nagybüszkén lefizettük egy hónapi házbérünket.

— Most, hogy ezt a hónapot kifizettétek — mondta Weisz barátunk, — legalább két hónapig lakhattok nála hitelbe megint.

Ő már hónapok óta egy sout se fizetett, ez a példa bizalmat öntött belénk, még jobban belefészkeltük magunkat a két hideg, de mégis csak falakkal körülvett szobába.

— Kályha van itt benn — mondta Szittya,

— de a tüzelőanyag problémáját is meg kellene valahogy oldanunk.

— Arról szó se lehet, hogy erre is pénzt tudjunk szerezni — feleltem. — Esténként, ha eljövünk a csarnokok előtt, hozhatnánk magunkkal forgácsot és szalmát, amit ott az árukról lefejtenek.

És ezzel egy időre meg is oldottuk a tüzelés problémáját. Állandóan éjfél után jártunk haza, az árusok ilyenkor már dolgoztak a csarnokok körül, ott lődörögtünk közöttük s kabátunk alatt teleszedtük magunkat tüzelőanyaggal. De ez a munka is csakhamar fárasztóvá és kényelmetlenné vált részünkre. Mostanában, hogy az első hónapi házbérünket lefizettük, már nem jártunk el korán reggel hazulról, délig is a meleg takarók alatt lustálkodtunk s a szállodásnak azt mondtuk, egyelőre nem kell bejárnunk az üzembe, mert nagy anyagtorlódás miatt szünetel az. S az egyik délben, mikor dideregve éppen azon tanakodtunk, mosakodjunk-e meg ebben a hidegben vagy ne, megláttuk a szobákban fölállított szekrényeket, éjjeli szekrényeket és egyéb bútordarabokat.

— Látod csak, milyen bolond az ember — mondtam Szittyának. — Mi szalmát és forgácsot lopkodunk a csarnokokból, hogy kissé fölmelegítsük a szobákat.

— És?

— Itt vannak ezek a vacak bútorok, ezeknek a hátát és fenekét egész szépen feltüzelhetjük.

— Nem értem.

— Bízd csak rám. Én mesterember voltam, úgy megkopasztom ezt a cók-mókot, hogy men-

ten meghal a gazdájuk, ha egyszer találkozik velük.

Kár lett volna efölött tovább is vitatkoznunk. Benyúltam a nagyszekrénybe, kiszedtem belőle a ruhaakasztó fogast, az egészet kicsit félrehúztuk a faltól és kiemeltem belőle az egyik hátsó deszkafalat is. Késsel fölhasogattuk s egész nap otthon maradtunk a meleg szobában. Ezentúl nem volt többé gondunk a fűtőanyagra, élveztük a nagyszerű meleget és visszazökkentünk produktív életünkbe. Szittya nem tudta összeszervezni az alaszkai expedíciót, hogy mégse kelljen egészen lemondania a tervről, elhatározta, regényt fog írni s legalább ebben a formában éli ki a kalandos vágyait. Én bő tarisznyából öntöttem a verseket. Mint rendesen, ezeket is hazaküldtem, de csak nagy ritkán érkezett levél Joläntól. Nem tudtam megérteni, mi ennek az oka és fájt volna, ha most ez az asszony elpártolt volna tőlem. Egy napon aztán megvilágosodtak a titkok.

Hosszú levelet kaptam, valami fölényeskedő, gúnyos modorban volt írva az egész s ez állt a végén: „Különben értesítlek, hogy Hegedüs Mária másállapotban van és azt híreszteli, hogy te vagy jövendő gyerekének az apja. Nem tudom, igaz-e ez és hogy te mit szólsz hozzá, de mindenesetre gratulálok az ügyhöz. Kérlek, írj neki és rendezd vele a dolgot. Ha nem akarsz, nekem ne írj erről a dologról. Üdvözöllek, mint jövendőbeli családapát, Jolán."

Az első pillanatban nagyon megdöbbentett ez a hír. Mi, hogy én családapa leszek? Azt már rég elhatároztam magamban, hogy sohse fogok megnősülni, sohse lesznek gyerekeim. Kegyetle-

nül rámtornyosodtak a felhők. Kiszámítottam, mennyi ideje vagyok el hazulról és egyáltalában közöm lehet-e ehhez a dologhoz. A számítás azt eredményezte, hogy igen, nincs kizárva, hogy én vagyok a gyerek apja. De mégis micsoda butaság ez az egész. Akkor már olvastam valamit Strindbergtől, most átvettem a kétségeit. Hogy Hegedüs Mária lesz annak a gyereknek az anyja, akit megszül, az bizonyos, de nincs kizárva, hogy az az utálatosan ravasz Gödrös az apja. Igaz, hogy ő csak mindig aludni járt velem oda... azért mégis csinálhatott volna valamit az én tudtomon kívül. De hát föltételezhető az, hogy engem be tudott volna csapni?! Választanom kellett. Vagy azt fogadom el, hogy Gödrös lóvá tett, vagy azt, hogy én vagyok valóban a gyerek apja. Az utóbbit fogadtam el igazságnak. S ebben az értelemben válaszoltam Jolánnak.

„Már régen vártam ezt a hírt" írtam. „S nagyon boldog vagyok annak a tudatától, hogy lesz egy utódom az életben. Úgy érzem, hogy egészséges fa vagyok, amely most hajtja ki virágait." Tudtam, hogy ez egy buta frázis, csúnya hazugság, de, gondoltam, hátha elhiszi az asszony. Inkább vállaltam a bizonytalan apaságot, mint hogy ő fölényeskedhessen fölöttem.

De azért súlyos nyomokat hagyott bennem ez a hír és eltérített az úttól, amin napokkal azelőtt megindultam. A versírás helyett meddő töprengések töltötték ki az időmet és elhanyagoltam az oroszokat és elhanyagoltam a múzeumokat. Hetenként egyszer kimentem a szocialistákhoz a heti segélyemért, különben otthon üldögéltem, részletekben tűzre raktam a szállodás

bútorait és marakodtam a gőzerővel firkáló Szittyával. És ellomposodtam és mindent elhanyagoltam. Most kezdtem volna csak kinyitni szemeimet Párizsra, most láttam csak meg a régi házak szépségeit, most hangolódtam csak hozzá a párizsi lányok különleges figurájához és egyszerre lezuhantam a legfeneketlenebb mélységekbe.

— Szeretnék már hazamenni — mondtam Szittyának. — Únom már ezt a várost, lehet, hogy Ady valóban szépnek találta, hiszen ő úr volt és mindig mámoros volt, de amint te mondod, én csak egy faragatlan paraszt vagyok és nem találok itt semmit, ami engem kielégítene.

Nem nagyon tartóztatott. — Menj — mondta, — de én még itt maradok, megírom ezt a könyvemet és minden nyelvre lefordíttatom.

Megkezdtem a kálváriajárást a magyar követségre. Hallottam. hogy ott lehet ingyen hazautazásra jegyet kapni. Ahhoz, hogy gyalog induljak el, nem lett volna erőm. Nehezen mentek a dolgok. Eleinte szóba se akartak velem állni, de aztán, hogy nem tágítottam, siránkozásaim és követelődzéseim kissé megpuhították őket. Elláttak jótanácsokkal, de hallani sem akartak az ingyen jegyről.

— De én már nem akarok tovább itt maradni, se éhezni nem akarok itt tovább, se dolgozni nem akarok itt. Ha nem adnak jegyet, akkor lefekszem itt a követségi kapu küszöbén s csak a hullaszállítók visznek el innen.

— Ne szemtelenkedjen, fiatalember, gondolta volna meg előbb a dolgot és maradt volna otthon az anyja szoknyája mellett.

A csavargó társaim már kioktattak rá, ho-

gyan kell itt erőszakoskodni. Kétségbeesetten ordítottam:

— Én magyar állampolgár vagyok, haza akarok menni. A magyar követség azért van itt, hogy segítsen rajtunk, szegény magyarokon. Vagy hazavisznek engem, vagy itt halok meg a küszöbön.

— Haljon meg! — Fölényesen elintéztek és kituszkoltak a szobából.

Elhatároztam, hogy csakugyan lefekszem a küszöbre. Eszembe se volt ugyan komolyan meghalni, de biztos voltam benne, hogy evvel az eszközzel eredményhez jutok. Mikor délután a követségi alkalmazottak elmentek az irodából, ott láttak a lépcsőkön heverni, el akartak menni mellettem, de én bolondul kiabáltam, „adjanak jegyet, hogy hazautazhassam". Nem vették egészen komolyan, nevetve, viccelődve elmentek mellettem. Hogy besötétedett, csontig átázva hazaszaladtam, de reggel már a hivatalos óra előtt megint ott hevertem a lépcsőn. Láttam, a hivatalba érkező emberek kicsit megdöbbentek tőlem.

— Adjanak jegyet, hogy hazautazhassak, — mondtam sokszor egymás után. — Adjanak jegyet, hogy hazautazhassak.

Nemsokára kijött értem a szolga, behívott az irodába, tudtomra adták, hogy készen van részemre a jegy és estére egy szolga kijön velem az állomásra.

— De nem mulaszthatjuk el megjegyezni mégegyszer, hogy az ilyen emberek eleven szégyenfoltjai hazánknak. Csak gyalázatot és szégyent hoznak a nemzetre s ha mégegyszer a szemünk elé kerül, akkor irgalmatlanul lecsukatjuk.

— Köszönöm szépen, — feleltem, — ha ta-

lán a szolgának más dolga van, nem muszáj kijönni velem az állomásra. Tessék ideadni a pénzt, majd én megváltom a jegyet.

— Ezzel az ócska fogással már elkésett, barátom! Adjuk oda a pénzt, hogy valami jó kompániában elihassa és egy hét mulva újra jelentkezhessen. Vegye tudomásul, ha este hatra nem lesz kint az állomáson, egyszer és mindenkorra levettük magáról a kezünket.

Elköszöntem és estére kint voltam az állomáson.

Eleinte úgy gondoltam, Szittyának nem szólok semmit az elutazásomról, de aztán eszembejutottak a tönkretett bútorok, nagy lelkiismeretlenség lett volna őt otthagyni a szállodás karmai között. Már majdnem kéthónapi házbérrel tartoztunk s ráadásul ha még a tönkretett bútorait is meglátta volna a szállodás, a csontjait is összetörte volna Szittyának. A szekrényeknek már se hátuk, se fenekük nem volt. Már csak jó erősen meg kellett volna fújni ezeket a vázakat és összedőltek volna. Az ágyakból is kiszedtünk minden második deszkát és már alig lehetett feküdni bennük. Mi lesz, ha a gazda mindezt egyszer észreveszi.

Szittya az első pillanatokban elvadultan nekemtámadt, aztán megnyugodott s hogy a bútorokról kezdtünk beszélni, valami gonosz kölyökkedvvel nevetgéltünk a gazda majdani kétségbeesése fölött. Kegyetlenül le vagyok rongyolódva — mondtam Szittyának, — se felső-, se alsóruszaladok az oroszokhoz és talán tudok tőlük valami nadrágot szerezni.

— Várj meg, — ajánlkozott Szittya. — Áthám, ha lehajolok, kilátszik a mezítelen húsom.

Lihegve szaladt vissza egy ócska holmival. Fölhúztam s mivel a két nadrág nem volt egyformán rongyos, egymást foltozva szépen betakartak.

Szittya összecsomagolta irka-firkáit és nagyon barátságos hangulatban kijött velem az állomásra. Megtaláltuk a követség szolgáját, de még itt sem adta át a jegyet, azt mondta, hogy egy állomásig ő is velem utazik.

— Szervusz — mondta Szittya a búcsúzásnál. — Iparkodj, barátocskám, tanulj sokat és lehet, hogy mégis csak lesz belőled művész. Mindig nagyon imponáltál nekem, hogy olyan kemény, akaratos ember vagy. Istenem, ha én is úgy el tudnám magamat szánni valami érdemes dologra. — Két kézzel szorongatta a kezemet és láttam, ennek a vén, szeszélyes gyereknek könnyesek most a szemei.

— Szervusz, barátocskám, — mondtam én is. — Ha egyszer Pestre jössz, látogass meg, ha nekem akkor már jól megy a dolgom, veszek neked bádognadrágot, hogy ki ne rojtozódjanak a lábszáraid és olyan cipőt csináltatok neked, aminek a kérgeit egy egész napi járással sem tudod elcsámpásítani.

Fölültem a vonatra, a kerekek belezakatoltak az idegeimbe, kinéztem az ablakokon és láttam, hogy elmarad mögöttem Párizs, ahová én éhen és zomjan elzarándokoltam, amiről gyönyörű verseket olvastam, gyönyörű legendákat hallottam s amiből íme nem láttam semmit.

Ha most számadást csináltam volna, meg kellene kérdeznem magamtól: — Érdemes volt mindez? Mi végre is vagyok én a világon? Mi hajt engem, mért nem maradtam meg

földtúró parasztnak vagy mért nem maradtam meg türelmes igavonó baromnak a gyárakban, mint az én apáim és testvéreim.

Pest. Pest.

Egyedül voltam, a mozdony szikrái elszálltak az ablakom előtt, elvarázsolt kocsiban utaztam a tengerek fenekén.

(Vége a harmadik kötetnek.)

KASSÁK LAJOS EGY EMBER ÉLETE

CÍMŰ NAGY ÖNÉLETRAJZÁNAK

MÁSODIK RÉSZE

AZ 1910–16. ÉVEK ESEMÉNYEINEK RAJZA

A szerző ezt mondja könyvéről:

Ebben a könyvsorozatban az életemet írom meg. Egy ember mindennapi életét a családban, a munkában, a szerelemben, a művészetben, a szociális mozgalomban és a háborúban. Öntudatosan és érzelmesség nélkül.

A második rész is 3 kötetből áll:

I. VERGŐDÉS
II. KIFEJLŐDÉS
III. HÁBORÚ

DANTE KIADÁS

3 1158 00691 9707